

HISTORY OF THE WELSH IN AMERICA;

And their Settlements, Churches, Pastors, Poets, Musicians, Literature, &c. Government Lands, Railroads, Ocean Steamships, &c.

BY REV. R. D. THOMAS, (IORTHRYN GWYNEDD.)

Price $2.00, and $2.50, and $3.00—Neatly Bound.

For the benefit of those numerous and respectable Welsh Descendants, and others, who do not understand the Welsh language, I deemed it proper to publish here a brief Extract of the Contents of this volume. It is divided into Three separate Parts.

PART I.—THE EAST AND THE SOUTH.—Chapter I. Introduction. The supreme government of God over the world. The Great Continent of America. The United States. The Constitution. Slavery. Civil War. Emancipation. The Americans. Welsh Descendants and their Loyalty. The Ancient Britons in Wales. The Welsh in America. Great Disadvantages of the first Welsh Settlers. Chapter II. The Welsh in America in past times. Madog Ap Owain Gwynedd. Roger Williams, Wm. Penn, &c. History of the Great Valley (*Dyffryn Mawr*), and Philadelphia. Trials and loyalty of the Welsh during and after the Revolutionary War, &c. History of the Welsh Church in Philadelphia. Increase of Welsh emigration to the United States after the years 1795 and 1812. Chapter III. The Welsh Settlements, Churches, &c., in the State of Pennsylvania. Cities, towns, lands, agriculture, coal and iron works, and slate quarries; railroads, &c. Chapter IV. The Welsh Settlements, Churches, &c., in the State of New York. Chapter V. In Ohio. Chapter VI. In Vermont. Chapter VII. In New Jersey, Maryland, Washington, D. C., Virginia, West Virginia, Tennessee, Massachusetts, Maine, &c.

PART II. THE FAR WEST.—Chapter I. The States of Indiana and Michigan. The proper meaning of the term "Far West." Chapter II. Description of the State of Illinois. Chicago. The Welsh Settlements. Chapter III. History of all the Welsh Settlements, &c., in Wisconsin. Chapter IV. In Minnesota. Chapter V. In Iowa. Chapter VI. In Missouri. Chapter VII. In Kansas—Emporia, Arvonia, Powys, Bangor, &c. Chapter VIII. The State of Nebraska. Chapter IX. The Welsh in California. Chapter X. History of Oregon, Nevada, Utah, and of all the Territories, where thousands of Welsh people are likely to emigrate in the future. Chapter XI. History of Canada, and the Welsh Colony in Patagonia, South America.

PART III. A FULL VIEW OF THE WELSH IN AMERICA.—Chapter I. Population of the United States. The various nations that inhabit them. Languages. Christianity. The Welsh population in every State. Tables. Total number. Remarks. Chapter II. The Welsh Religious Denominations. Calvinistic Methodists, Congregationalists, Baptists, Wesleyan Methodists; other churches. Tables. Average number of their churches, pastors, deacons, members, Sabbath Schools, hearers, collections, &c. Lists of the names and addresses of their pastors. Chapter III. An Extract of the Prize Treatise on "Eminent Welshmen, Pastors, Poets, Musicians, &c., and the Literature of the Welsh in America," by Hugh J. Hughes, Esq., of New York. Chapter IV. Further list of Welsh Poets, Literati, Books, &c. Periodicals, Newspapers, Lawyers, Physicians, Statesmen, &c. Notes on Political Parties. Chapter V. Instructions to Emigrants. Chapter VI Government Lands. Pre-emption Laws. Homestead Acts. History of "The Welsh Emigrant Society," established in Mahanoy City, Pa., April, 1869. The best plan to emigrate. The precious letter and instructions of the Hon. Jos. S. Wilson, Commissioner of the General Land Office. Reports, maps, and circulars of the General Land Office. Extracts from them. Explanations. Government Land Offices in all the States. Instructions to understand the Maps

and the "Surveyed Lands" of the Government, and the best way to select, purchase, and settle on them. Inducements to Welsh emigrants. Now is the best time to secure cheap lands and "happy homes" in the Western States and Territories. We need Government aid. Chapter VII. State and Railroad Lands, in Wisconsin, Illinois, Michigan, Minnesota, Iowa, Missouri, Nebraska, Kansas. List of Railroad Companies and others, that own lands for sale in the above States. Good and cheap lands in Virginia, West Virginia, Tennessee, North Carolina, &c., in the *South*. Inducements to settle thereon. Chapter VIII. The main Railroads from the city of New York to all the principal cities and towns in the West, North, and South. List of Railroads that are connected with them. The *three great Pacific Railways*—Central, Kansas, Northern—and their great traffic, extensive, fruitful, and cheap lands, and their great advantages to Emigrants, &c. The best way to buy tickets. List of distances, rates, &c. Chapter IX. Instructions to emigrants to understand exchange, and the value of gold, silver, bank notes, Government and Railroad bonds, &c. Work. Wages. Ocean Steamships. Chapter X. Model of the Contents of Volume II. of the "History of the Welsh in America." History of the following Statesmen, Pastors, Deacons, and Poets, with Selections of their Works, &c.:—1. Hon. Llewelyn Breese, Secretary of State, Wis. 2. The late Rev. Thos. Thomas (W.), Remsen, N. Y. 3. Rev. Rees Evans (W. C.), Wis. 4. Rev. Evan Owen (C.), Wis. 5. Rev. E. B. Evans (C.), Hyde Park, Pa. 6. Rev. Morgan A. Ellis (W. C.), Hyde Park, Pa. 7. Rev. D. W. Morris (B.), Hyde Park, Pa. 8. Rev. Wm. Roberts, D. D., Bellevue, Pa. 9. Rev. Theophilus Jones (B.), Wilkesbarre, Pa. 10. John Edwards, Esq. (Eos), Rome, N. Y. 11. Rev. Hugh C. Parry (Cefni), Providence, Pa. 12. David Edmunds, Esq., (Inspector of Mines,) Shamokin, Pa. 13. Rev. J. Velindre Jones: Lewis Evans (Darenydd); Morgan Evans (Meurig Aman), Summit Hill, Pa. 14. Josiah Jones (Josiah Brynmair), and William Jones (Tawelfan), Gomer, Allen Co., Ohio. 15. Rev. Sem Phillips, (C.), Steuben, N. Y. 16. T. B. Morris, Esq. (Gwyneddfardd), Scranton, Pa., and W. S. Jones, Esq., General Manager of "BANER AMERICA," Scranton, Pa. 17. J. C. Roberts, Esq., General Manager of the "DRYCH," Utica, N. Y. 18. The Welsh of Philadelphia; Horatio Gates Jones, Esq., David Jones, Esq., David T. Davies, Esq., Rev. D. T. Phillips (B.), Enon Baptist Church, &c. 19. The late Rev. Wm. Rowlands, D. D., Utica, N. Y. 20. The Colleges, and their Welsh students. 21. Visitors from Wales. 22. Remarks. Advertisements.

During the past twenty years the author has paid much attention to the important subject of emigration from Wales to the United States of America. In 1851-2 he visited almost all the Welsh settlements in New York, Ohio, and Pennsylvania; and in 1854 he published a book entitled "THE EMIGRANT," and sold many thousands copies of it in his native land—Wales. He returned to this country in 1855. Since then he was settled as a pastor of the Welsh Congregational churches at Rome and Floyd, and the city of New York, and Mahanoy and Shenandoah Cities, Pa. During the past three years he visited all the Welsh settlements in the United States, and explored the Government and Railroad lands, collecting materials for the above Volume. It has already cost him much precious time, and money; and the expenses of its publication will be very great. He hopes that many thousand copies of it will be sold in Wales and in America. He is anxious to be enabled to publish a *cheap edition* of it. That would greatly benefit, not only Welsh emigrants, but also the General Government of the United States, Railroad and Steamship Companies, &c. No such history was ever before published in the Welsh language, in this, nor in any other country. It was greatly needed for the benefit of the Welsh nation generally, and especially for the advantage of the thousands of Welsh emigrants that will emigrate to this country, and settle on our fruitful lands in the West, North, and South, in future.

The author intends to publish, as soon as possible, the SECOND VOLUME of the "History of the Welsh in America," Price from $2 to $3, if his nation, and others, will duly patronize and encourage him. That will complete the History; and will contain Brief Memoirs of all *Eminent Welshmen*—Statesmen, Warriors, Sailors, Mechanics, Lawyers, Physicians, Pastors, Preachers, Poets, Musicians, Literati, &c., with Lists and Selections of their published Works; together with the history of our "*Eisteddfodau*," Literature, &c. Reviews. Selected Welsh Sermons. The Welsh Press; and Essays on Welsh Preaching. Many of the most eminent Welsh scholars, and Welsh Descendants have promised to aid the author by their *contributions* to the Second Volume.

HANES CYMRY AMERICA;

A'U

SEFYDLIADAU, EU HEGLWYSI, A'U GWEINIDOGION,

EU CERDDORION, EU BEIRDD, A'U LLENORION;

YN NGHYDA

THIROEDD RHAD Y LLYWODRAETH A'R REILFFYRDD;

GYDA PHOB

CYFARWYDDIADAU RHEIDIOL I YMFUDWYR

I SICRHAU CARTREFI RHAD A DEDWYDDOL.

GAN Y PARCH. R. D. THOMAS,
(IORTHRYN GWYNEDD.)

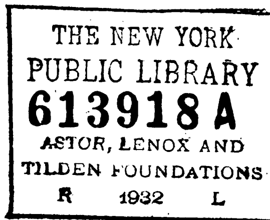
CYFROL I.

"Ac efe a wnaeth o un gwaed, bob cenedl o ddynion, i breswylio ar holl wyneb y ddaiar," &c. ACT. xvii. 26, 27.

"Y tir yr aethom drosto, i'w chwilio, sydd dir da odiaeth." NUM. xiv. 7, 8.

"Oes y byd i'r iaith Gymraeg." "Duw a digon."

UTICA, N. Y.
T. J. GRIFFITHS. ARGRAFFYDD, EXCHANGE BUILDINGS.
1872.

W. H. HUGHES,
Stereotyper, Utica, N. Y.

RHAGLITH.

At y Cymry yn Gyffredinol, yn Mhob Gwlad:

ANWYL GYDGENEDL—Cyhoeddwyd llawer o gyfrolau gwerthfawr, o bryd i bryd, gan awduron enwog, yn cynnwys hanes Cymry *Gwalia*, a'u gorchestion, a'u defodau, a'u llenorion, a'u llenyddiaeth, a'u heglwysi, a'u gweinidogion, &c., y rhai a ddarllenwyd gan y miloedd. Teimlwyf y dyddordeb mwyaf yn yr hanesion hyny; ac nid all dim byth ddileu yr adgofion melusion sydd ynwyf am enwogrwydd a rhagorfreintiau y Cymry yn anwylaf "Wlad ein Tadau," na lladd fy awyddfryd cryf am lwyddiant a dyrchafiad fy nghydgenedl yn mhob gwlad. Ond collasant eu llywodraeth, a'u rhyddid i raddau helaeth yn eu gwlad eu hunain; a dylent folianu y Goruchaf am agor drws mawr a llydan iddynt i feddianu tiroedd ffrwythlon, cartrefi dedwyddol, addysg dda, a rhyddid gwladol a chrefyddol, dan Lywodraeth Werinol enwog yr Unol Dalaethau, a manau ereill yn *America.*

Mae "Cymry America," er ys blyneddau, yn genedl luosog, yn bobl gyfoethog a chyfrifol, ac yn Gristionogion Beiblaidd, selog, a dylanwadol, yn y wlad hon. Ond nid oeddynt hwy eu hunain yn gwybod ond ychydig o hanes eu gilydd, am eu bod mor wasgaredig; ac yr oedd Cymry yr Hen Wlad yn gwybod llai fyth am danynt, am eu bod wedi ymfudo mor bell oddiwrthynt. Maent yn wir deilwng o hanes helaethach nag a gyhoeddwyd gan neb eto am danynt; ac y mae mawr angen am hyny, er lles cyffredinol y genedl yn y ddwy wlad. Cyflenwi yr angen yna yw prif amcan awdwr y llyfr hwn. Creda ei fod yn meddu teimlad gwir genedlgarol; galara oblegid ffaeleddau ei gydgenedl, ond llawenycha o herwydd eu llwyddiant mewn rhinwedd, purdeb, a

defnyddioldeb; a dichon ei fod, yn yspaid yr ugain mlynedd diweddaf, wedi cael cymaint, os nad mwy, na neb arall, o gyfleusderau a manteision i wybod *hanes cyffredinol* "Cymry America." Pa fodd bynag am hyny, mae y gyfrol hon wedi costio iddo flyneddau o amser gwerthfawr, i deithio a chasglu ei defnyddiau; llafur caled i'w hysgrifenu a'i pharotoi i'r wasg; a thraul dirfawr i'w chyhoeddi. Ymdrechais ei gwneyd mor gynnwysfawr, trefnus, a chywir, ag oedd modd i mi, yn ol y gallu a'r manteision oedd genyf. Defnyddiais yr holl hanesion a *anfonwyd* i mi; ac yr wyf yn dra diolchgar i'r holl rai ffyddlon a'm cynorthwyasant yn brydlon a siriol. Buasai yn dda genyf gael ychwaneg o hanesion o rai manau; ond ni chefais, er dymuno hyny. Tybiais unwaith y gallaswn gyhoeddi llawer mwy o hanesion ein henwogion yn y gyfrol hon; ond gwelais wedi hyny nad allaswn; a gwel pob darllenydd craffus hefyd fod hyny yn annichonadwy. Diau y gall y rhai cyfarwydd mewn hanesion *lleol* weled amrai o wallau a diffygion yn y gyfrol hon. Dymunaf arnynt eu nodi a'u hysbysu yn garedig i mi. Sicrhaf hwynt na wnaed hwynt yn fwriadol, ac y cywirir hwynt yn yr *Ail Gyfrol*, yr hon a gyhoeddaf eto mor fuan ag y gallaf, os caf fywyd ac iechyd, a chefnogaeth. (Gwel yr Hysbysiad am y gyfrol hono.)

Yr wyf yn cyflwyno y gwaith hwn i'r *Cymry yn gyffredinol*, gan ddymuno arnynt ei brynu, er fy nghefnogi i dalu traul fawr ei gyhoeddiad; a'i ddarllen er eu lles eu hunain a'u plant. Ac yr wyf yn ei gyflwyno hefyd i'r "Duw a wnaeth y byd a phob peth sydd ynddo," gan erfyn arno fendithio ei ddarlleniad er lles presenol a thragywyddol cenedl y Cymry.

Yr eiddoch, yn wir,

Mahanoy City, Hyd. 30, 1871. R. D. THOMAS.

CYNNWYSIAD YR HOLL LYFR.

DOSRAN A.—Y DWYRAIN A'R DE.

DOSRAN B.—Y GORLLEWIN PELL.

DOSRAN C.—CYFLAWN OLYGFA, &c.

(Gwel Gynnwysiad manylach o flaen pob Dosran.)

HANES CYMRY AMERICA

YN

Y DWYRAIN A'R DE,

YN NHALAETHAU

PENNSYLVANIA, NEW YORK, VERMONT, NEW JERSEY,
MASSACHUSETTS, MAINE, OHIO, MARYLAND,
RHANDIR COLUMBIA, VIRGINIA, WEST
VIRGINIA, TENNESSEE, &C.

GAN Y PARCH. R. D. THOMAS,
(IORTHRYN GWYNEDD.)

UTICA, N. Y.
T. J. GRIFFITHS, ARGRAFFYDD, EXCHANGE BUILDINGS.
1872.

BARDDONIAETH.

O uchel fryniau Gwalia,
  A'i dolydd ffrwythlon hi,
Y daethom i Columbia,
  Mewn llongau ar y lli';
Rhag trais a du orthrymder,
  Y Nef fu'n nawdd i ni;
A chawsom bob cyflawnder
  O ryddid, da, a bri.

Ein hiaith dros byth siaradwn,
  Yn groyw ac yn ber;
Llenyddiaeth bur goleddwn,
  Tra llewyrch haul a ser;
A'r Beibl mawr a barchwn,
  Fel dwyfol Air yr Ior;
A Christionogaeth gredwn,
  Tra mynydd, a thra mor.

Tra can yr awen nefol
  Yn Arfon ac yn Mon,
Bydd ei pher-odlau'n swynol
  Ar diroedd y wlad hon:
Gan Gymry pur Columbia,
  Hyd dranc yr olaf oes,
Pregethir Iawn Calfaria,
  A rhinwedd gwaed y Groes.

CYNNWYSIAD.—DOSRAN A.

PENNOD I.

RHAG-SYLWADAU.

PENNOD II.

CYMRY AMERICA YN YR AETH-HEIBIO.

PENNOD III.

Y SEFYDLIADAU CYMREIG YN PENNSYLVANIA.

PENNOD IV.

TALAETH NEW YORK.

PENNOD V.

TALAETH OHIO.

PENNOD VI.

TALAETH VERMONT.

PENNOD VII.

TALAETHAU EREILL.—DWYREINIOL A DEHEUOL.

HANES CYMRY AMERICA.

PENNOD I.

RHAG-SYLWADAU.

"*Y Duw a wnaeth y byd, a phob peth sydd ynddo, gan ei fod yn Arglwydd nef a daiar—ac efe a wnaeth o un gwaed, bob cenedl o ddynion, i breswylio ar holl wyneb y ddaiar, ac a bennodd yr amseroedd rhagosodedig, a therfynau eu preswylfod hwynt; fel y ceisient yr Arglwydd.*"—Actau xvii. 24—27.

"Duw, yn y dechreuad, a greodd y nefoedd a'r ddaiar;" a'i "anweledig bethau ef, er creadigaeth y byd, wrth eu hystyried yn y pethau a wnaed, a welir yn amlwg; sef, ei dragywyddol allu ef a'i Dduwdod; hyd onid ydynt hwy yn ddiesgus." Gen. 1. 1. Rhuf. 1. 20. Ond, er hyny, y mae llawer o ddynion dysgedig a thalentog, ond o dueddfryd anrasol, wedi myfyriaw y cread, *heb* weled y *Creawdwr;* ac wedi ysgrifenu cyfrolau ar ryfeddodau anian, heb son gair am *Dduw* anian! ac y mae amrai o'n *haneswyr* dysgedig a medrus, wedi darlunio gwledydd a moroedd y byd, ac wedi cofnodi hanes gwahanol genhedloedd y ddaiar, a'u llywodraethau, a'u cynydd, a'u dylanwad, a'u cyfoeth, a'u gogoniant, heb ddewis gwybod, na chydnabod Llywodraeth y *Goruchaf,* na rhoddi iddo Ef ei gyfiawn ogoniant! "Oblegid, a hwy yn adnabod Duw, nis gogoneddasant ef megys Duw, ac ni buont ddiolchgar iddo; eithr ofer fuont yn eu rhesymau, a'u calon an-

neallus hwy a dywyllwyd; pan dybient eu bod yn ddoethion, hwy a aethant yn ffyliaid." Rhuf. 1. 21, 22.

Yn mhlith y mil-fyrdd fydoedd a osododd Duw, i gylchdroi ar eu tragywyddol echelydd, yn yr eangder dirfawr, efe a wnaeth ein daiar delaid ni. Nid yw ond un fechan, mewn cymhariaeth i rai o'r heuliau a'r planedau mawrion; ond y mae, er hyny, yn ddigon mawr a goludog i fod yn breswylfa ddedwydd i filiynau o fodau *rhesymol*, ac afresymol hefyd. Ni chreodd hi yn ofer; i'w *phreswylio* y lluniodd hi. Esa. 45. 18. Gosododd y ddeuddyn cyntaf yn mharadwys Eden; a bwriadodd iddynt luosogi a *llenwi y ddaiar*. Gen. 1. 28. Credwyf hefyd fod gwaith meibion Noah, ar ol y diluw, yn ceisio adeiladu "*Twr Babel*," yn amcanu yn uniongyrch i *atal* cyflawniad rhag-gynllun Duw i *boblogi y byd*. Ond disgynodd Duw, a chymysgodd eu hiaith hwy, dyrysodd eu hamcanion, ac "oddiyno y gwasgarodd yr Arglwydd hwynt ar wyneb yr holl ddaiar." Gen. xi. 1—9. Pwy a all atal ei law Ef? Efe sy'n cyfodi ac yn darostwng breninoedd; cyfyd hwynt i ateb ei ddybenion mawrion a daionus ei hunan; a phan y paliant wneyd hyny, ac y troant yn ormeswyr hunanol a llygredig, er drygu eu deiliaid, Efe a'u darostwng i'r llwch. Y mae ei oruchel-lywodraeth Ef ar holl symudiadau dynion; ac hyd yn nod derfynau eu preswylfod wedi eu pennodi ganddo, fel y ceisient yr Arglwydd.

CYFANDIR MAWR AMERICA.

CYFANDIR mawr yw America, yn rhedeg o foroedd rhewllyd y gogledd, dros linell y cyhydedd, hyd Patagonia a Cape Horn yn y de, am oddeutu *naw mil* o filldirau o hyd; ac o lanau Môr y Werydd, dros y Myn-

yddau Creigiog hyd lanau y Môr Tawelog, am oddeutu tair mil o filldirau o led. Cynnwysa lawer iawn o filiynau o erwau o diroedd gwerthfawr, o goedwigoedd eangfaith, o Indrawn a gwair toreithiog, o wahanol lysiau a ffrwythau; o fynyddau a bryniau yn orlawn o fwnau; o lynoedd mawrion a grisialaidd, ac o afonydd dyfnion a mordwyol; gyda llawer iawn o ynysoedd mawrion a mân. Rhenir ef yn *ddwy ran*, sef Gogledd a Deheudir America. Yn Ngogledd *America* y mae y Canadas, Labrador, Newfoundland, New Brunswick, Nova Scotia, &c., oll dan lywodraeth Lloegr; yma hefyd y mae yr Unol Dalaethau, a Mexico, &c. Ond yn Neheudir *America* y mae gwledydd a mân lywodraethau Venezuela, Guiana, Colombia, Equador, Peru, Brazil, Bolivia, Paraquay, Uruguay, Chili, yr Argentine, a Patagonia. Poblogwyd ef gyntaf gan wahanol lwythau o Indiaid melyngoch, anwaraidd, a chrwydredig, y rhai oeddynt dra anwybodus, ac ofergoelus; ond yn awr poblogir rhanau ehelaeth o hono gan wahanol genhedloedd gwareiddiedig teyrnasoedd Ewrop, sef y Spaeniaid, y Portugaliaid, yr Italiaid, y Ffrancod, yr Ellmyniaid, y Swediaid, y Saeson, y Scotiaid, y Gwyddelod, a'r Cymry. Ond y mae digon o le ynddo eto i gynnwys miliynau ychwaneg o boblogaeth.

YR UNOL DALAETHAU.

Yn amser y Chwildroad, Gor. 4, 1776, pan gyhoeddodd y Trefedigaethwyr eu *Hannibyniaeth* ar Lywodraeth Prydain, nid oedd ond *un-deg-tair* o Dalaethau yn ffurfio yr Undeb hwnw, sef, Massachusetts, New Hampshire, Rhode Island, Delaware, Connecticut, Maryland, New York, Virginia, New Jersey, North Carolina, Pennsylvania, South Carolina, a Georgia; ac nid

oedd eu poblogaeth ond bychan, na'u tiroedd diwylliedig ond ychydig, na'u masnach a'u dylanwad ond egwan iawn. Ond safasant yn wrol dros eu hiawnderau; trwy frwydrau gwaedlyd trechasant eu gelynion a'u gormeswyr; prynasant wledydd eangfaith âg arian; a gorfodasant yr *Indiaid* i symud yn mhellach bellach i'r gorllewin, nes eu cyfyngu yn uchel-diroedd y Mynyddau Creigiog; a meddianasant eu tiroedd mwyaf dymunol a ffrwythol. Heblaw y tair-ar-ddeg o dalaethau a nodwyd uchod, y mae y talaethau a'r tiriogaethau isod wedi eu hychwanegu at yr *Undeb*, a than lywodraeth yr Unol Dalaethau, *yn awr;* sef, Maine, Vermont, Ohio, Indiana, Illinois, Michigan, Wisconsin, Iowa, Minnesota, Missouri, Kansas, Nebraska, Arkansas, Colorado, Texas, California, Kentucky, Tennessee, Louisiana, Alabama, Mississippi, Florida, West Virginia, Oregon, Washington, Idaho, Montana, Dakota, New Mexico, Arizona, Utah, a Nevada. Ar *ddechreuad* yr Undeb, nid oedd gan y Llywodraeth Werinol newydd awdurdod ond dros ychydig o diroedd yn y dwyrain ar lanau y Werydd; ond erbyn heddyw y mae ei hawliau a'i hawdurdod yn cyrhaedd o'r Werydd i'r Tawelog, ac o'r llynoedd mawrion yn y gogledd hyd gyffiniau Mexico yn y de! ac y mae yn meddianu y tiroedd mwyaf ffrwythlon, y mwnau mwyaf gwerthfawr, a'r porthladdoedd, a'r llynoedd, a'r afonydd mwyaf cyfleus, yn nghyd a'r hinsoddau mwyaf tymherus ac iachusol, ar yr holl gyfandir mawr. Y mae ffurf-lywodraeth a deddfau y Weriniaeth fawr hon, i'w rhestru yn mhlith y rhai goreu a ysgrifenwyd erioed, ac a ddefnyddiwyd i lywodraethu dynion; cydnabyddant iawnderau a rhyddid gwladol a chrefyddol y *bobl*, sef y dinasyddion gweithgar, gonest, ac ufudd; gwnant y darpariadau goreu at addysgu eu plant yn mhob gwybodaeth fudd-

iol; a pharchant ac anrhydeddant bob dyn o dalent, rhinwedd, a defnyddioldeb. Daliodd y prawf mwyaf tanllyd yn amser y GWRTHRYFEL *diweddaf* o eiddo caethfeistri y Talaethau Deheuol, a'u cefnogwyr; daeth allan yn fuddugoliaethus ac anrhydeddus, wedi rhoddi *dyrnod marwol* i gaethwasiaeth, (*slavery*,) a sefydlu *rhyddid i'r Negro du*, yn gystal a'r dyn gwyn, dros byth, drwy holl derfynau yr Undeb. Yr oedd *llaw Duw* i'w gweled yn amlwg yn hyny. Goruwch-lywodraethodd y rhyfel gwaedlyd, a'i ddrygau mawrion, er DIDDYMU *caethiwed*, a symud y *gwarthnod du hwnw* oddiar y Llywodraeth ryddgarol hon, a'i dyrchafu i fwy o urddas a dylanwad, yn ngolwg holl deyrnasoedd y ddaiar. Nid wyf am ei gorganmol, am fod iddi ei diffygion a'i drygau; ond y mae yn teilyngu canmoliaeth, am fod iddi ragoriaethau amlwg, a manteision mawrion.

Y *cenhedloedd* mwyaf lluosog a dylanwadol yn yr Unol Dalaethau ydynt y Saeson, y Scotiaid, yr Ellmyniaid, y Ffrancod, a'r Gwyddelod, y rhai ydynt er ys oesau wedi ymgymysgu a'u gilydd, a llawer o honynt yn ddisgynyddion y *Tadau Pererinol*, a'r dynion mwyaf dysgedig a duwiol a ymfudasant o wahanol wledydd Ewrop, ac a gyfenwant eu hunain yn awr yn *Americaniaid*, ac y mae y rhan fwyaf o honynt yn bobl ddysgedig a chrefyddol, gyda y gwahanol enwadau crefyddol efengylaidd, sef yr Eglwyswyr, y Crynwyr, y Cynulleidfawyr, y Presbyteriaid, y Bedyddwyr, a'r Trefnyddion Wesleyaidd, &c. Y maent yn bobl nodedig selog dros ryddid, addysg, a chrefydd, ac yn ddiarhebol am eu caredigrwydd i'r rhai a ymfudant i'w gwlad, ac a geisiant nawddle a chartrefi ynddi. Y mae eu heglwysi, eu hathrofäau, a'u hysgolion dyddiol a Sabbothol yn dra lluosog a dylanwadol drwy yr holl wlad; perthyna

iddynt lawer o weinidogion, ac athrawon, a llenorion, a beirdd, tra dysgedig, duwiol, a dylanwadol; ac y maent yn dra haelionus i gynorthwyo eu cymdeithasau crefyddol, (Beiblaidd, Cenhadol, a Thraethodol,) er lledaenu gwirioneddau y nef drwy yr holl dalaethau a'r tiriogaethau, yn gystal a gwledydd tramor. Bu, ac y mae dylanwad llesol eglwysi ac athrofäau y *New England States*, a *New York*, a *Philadelphia*, yn ddirfawr ar yr holl wlad. Oni buasai eu hymdrechion diflino hwynt i ledaenu crefydd ac addysg, buasai talaethau a thiriogaethau y gorllewin wedi eu melldithio gan anffyddiaeth a llygredigaethau yr ymfudwyr diweddar o Germani, a Ffrainc, ac Itali, &c., a buasai Pabyddiaeth y Gwyddelod a'r Ellmyniaid wedi gwreiddio ac ymledu mwy yn y wlad. Y mae yr Americaniaid hefyd yn bobl weithgar, anturiaethus, a llwyddianus iawn mewn trafnidaeth a masnach, ac yn nodedig am eu dyfais a'u cywreinrwydd yn y gwahanol gelfyddydau, ac yr oedd rheidrwydd mawr am hyny, er rhwyddhau poblogiad a diwylliad y wlad fawr hon. Dylid cofio *nad* oes un genedl neillduol yma yn cael eu galw yn *Americaniaid*, ond mai yr *hen sefydlwyr*, o *wahanol genhedloedd*, a elwir felly; a bod pob cenedl, yn mhen amser, yn ymdoddi i'w gilydd, a'r holl ddinasyddion yn cael eu galw yn *Americaniaid.* Nid yw y Llywodraeth hon dros i neb o'i mewn fod yn selog dros gadw eu cymeriad a'u hynodion *cenedlaethol*, ac ni rydd gefnogaeth i hyny: ei phrif amcan yw gwneyd *un genedl fawr*, deyrngarol, a rhinweddol o'r holl genhedloedd—o'r un iaith (y Saesonaeg), a'r un arferion. Ond nid yw mewn un modd am ymyraeth â'u gwahanol olygiadau crefyddol. Y mae yn Llywodraeth Gristionogol, a chefnoga Gristionogaeth; ond ni fyn erlid a chosbi neb pwy bynag o gredöau gwahanol, os byddant yn ddinasyddion hedd-

ychol ac ufudd i'w deddfau gwladol. Dyma ei gogoniant a'i chryfder. Ië, hyn a ddyrchafodd Anghydffurfwyr puredig Lloegr, a'r byd, i ffoi iddi am noddfa yn amser yr erledigaethau creulon.

Yr wyf fi, ac y mae miloedd ereill, yn teimlo dyddordeb mawr yn *Hanes* Cenedl *y Cymry* yn mhob oes a gwlad, o amser *Gomer* hyd yn awr. Gen. 10. 2—5. Hyfrydwch mawr i mi, ac i bob Cymro a Chymraes cenedlgarol yw darllen eu hanes boreuol yn ngwahanol wledydd Asia Leiaf, ac yn nhir Gaul, ac yn yr Ynys Wen; ac y mae hanes dewrder eu breninoedd a'u tywysogion —dysgeidiaeth eu Derwyddon a'u beirdd, ac egwyddorion a duwioldeb eu dysgawdwyr a'u blaenoriaid crefyddol yn yr oesau tywyllion, ac ymdrechion eu pregethwyr (yr hen Anghydffurfwyr Cymreig) yn erbyn Pabyddiaeth ac Eglwysyddiaeth, a gormes eu gwlad, a thros iawnderau Duw a dyn, yn llawenhau ein calonau, ac yn creu awydd cryf ynom i'w hefelychu; ac y mae y pethau canmoladwy hyn yn ein hynafiaid wedi tynu sylw, a chael uchel gymeradwyaeth haneswyr dysgedig a dyngarol perthynol i genhedloedd ereill. Er maint oedd anfanteision a ffaeleddau ein hynafiaid, yr oedd yn perthynu iddynt enwogrwydd mawr, a rhagoriaethau lawer. Galarwn oblegid eu gwendidau, a'u hymrysonau â'u gilydd, yr hyn a achosodd iddynt golli eu llywodraeth, a'r rhan fwyaf o'u gwlad; ond llawenychwn oblegid iddynt, er gwaethaf holl gydnerth ac ymosodiadau anghyfiawn a dichellddrwg eu gelynion, *gadw* mynyddoedd a dyffrynoedd "Gwyllt Walia," a'u Rhyddid, a'u Hiaith, a'u Defodau, a'u Cristionogaeth Feiblaidd, a'u bod eto yn *genedl* luosog a chref, ac anrhydeddus ar y ddaiar. "Tra Môr, tra Brython." "Oes y byd i'r Iaith Gymraeg." "Duw a Digon."

Diau fod cenedl y Cymry yn awr yn Ngwalia, o

dan Lywodraeth Lloegr, yn fwy lluosog, ac yn fwy enwog o ran eu dysg, a'u crefydd, a'u llenyddiaeth, a'u moesau, nag y buont erioed, ac nad oes cenedl ar wyneb yr holl ddaiar, mewn cymhariaeth i rifedi eu poblogaeth, mor uchel a hwy o ran eu rhagorfreintiau crefyddol. Y mae rhifedi eu heglwysi efengylaidd, a'u hysgolion Sabbothol, a rhifedi a thalentau eu gweinidogion a'u pregethwyr, a'u hathrawon, a'u beirdd, a'u llenorion, a dylanwad y pwlpud a'r wasg Gymreig yno, yn brawf o hyn. Ond yr ydym yn hiraethu am glywed fod Llywodraeth Prydain wedi penderfynu rhoddi mwy o iawnderau crefyddol, addysgiadol, a gwleidyddol iddynt, a bod cyfoethogion y wlad wedi dyfod i weled a gwneyd eu dyledswydd at y *dosbarth gweithiol*, trwy dalu *cyflogau gwell* iddynt am eu llafur, a rhoddi mwy o barch iddynt fel deiliaid ufudd y llywodraeth. Y mae miloedd eto yn *Nghymru*, o bobl oreu y wlad, yn cael eu dirwasgu gan ormes, tlodi, ac anmharch! Oes, y mae yno filoedd heddyw o weithwyr gonest, sobr, diwyd, a chrefyddol, na chawsant hwy na'u gwragedd, na'u plant, wisgoedd na bwydydd, na thy, na gwely, na thân, teilwng o'u cymeriad a'u llafur! Ac y mae yno filoedd o dyddynwyr parchus, ac o lafurwyr, a masnachwyr, a chrefftwyr ymdrechgar, yn eu henaint a'u gwendidau, wedi *gorfod* diwedddu eu hoes, a marw, yn yr elusendai! Y mae y fath lywodraeth, a'r fath wlad, yn galw am ddiwygiadau dioed; canys ni ddylai y fath gymeriadau fod byth yn dlawd.

Y mae cenedl y Cymry yn awr yn wasgaredig yn ngwahanol wledydd y ddaiar. Bernir fod dros un filiwn o honynt yn Nghymru; a dichon fod yn agos yr un nifer yn Llydaw, a manau ereill dan Lywodraeth Ffrainc; a bod llawer o filoedd yn Lloegr, Scotland, a'r Iwerddon, a lluoedd ereill yn Australia, a manau

ereill o'r byd. Dichon fod oddeutu *tair miliwn* o honynt yn awr yn fyw ar wyneb yr holl ddaiar. Dymunwyf eu llwyddiant yn mhob gwlad lle maent, dros byth. Nid all fy nghalon i byth ewyllysio adfyd ac aflwyddiant un Cymro na Chymraes.

Ond "CYMRY AMERICA" yw prif destyn hanesiaeth y gyfrol hon, ac atynt hwy yr wyf yn prysuro i alw eich sylw. Buont am amser maith mewn dinodedd, ac heb fawr o gyfoeth, na manteision, na dylanwad; a phrin y gwyddai y rhan fwyaf o drigolion Cymru eu bod yn bodoli, canys nid oeddynt braidd byth yn clywed son am danynt. Nid oedd y *wasg Gymreig* yno yn cymeradwyo eu hymfudiad, nac yn dewis son am eu henwau; ac ystyrid hwy gan lawer yno fel "ysgubion y byd, a sorod pob dim." Bu yr eglwysi a'r pwlpud yn Ngwalia yn edrych arnynt gyda dirmyg, ac yn barnu mai pobl *ariangar* a *chwanog i elw* oeddynt, heb ond ychydig o ysbryd crefydd ynddynt, ac y dylasent foddloni ar *yr ymborth a'r dillad oedd ganddynt yn yr Hen Wlad*, er nad oeddynt yn deilwng i gael eu galw yn ymborth á dillad! Clywsom hefyd fod rhai yn Nghymru yn dyweyd *nad* oedd yn *mhlith holl Gymry America*, na phregethwr, nac athraw, na llenor, na bardd, teilwng o'r enwau hyny, ac mai *gwehilion* pregethwyr, ac athrawon, a llenorion, a beirdd Cymru, oeddynt oll! Dichon fod ganddynt hwy resymau digonol dros farnu felly, neu seiliau digonol i gasglu felly. Nid wyf fi yn barnu felly. Gwn fod llawer o ddynion digymeriad ac anonest, a rhai pregethwyr diddoniau, ac amrai o feirdd a llenorion anfedrus a dichwaeth, wedi dyfod dros y môr i America, er hyny y mae *Cymry America*, fel cenedl, yn bobl weithgar, gonest, a pharchus; y mae llawer o honynt yn bobl gyfoethog ac anrhydeddus. Y mae gan y gwahanol

enwadau crefyddol lawer iawn o eglwysi bychain blodeuog, ac amrai o bregethwyr athrylithgar, dysgedig, doniol, a dylanwadol; ac y mae yma amrai o lenorion coethedig, a rhai beirdd gwir awenyddol. Ni charwn ysgrifenu gair i ddirmygu Cymry parchus America, ac nid wyf yn bwriadu eu gorganmol, ac ni wnaf ychwaith geisio gwadu eu beiau a'u drygau. Amcanwyf ysgrifenu Hanes cywir a diduedd, fel y gallo y darllenydd gael gwell cyfleusdra i farnu drosto ei hun am gymeriad, manteision, a dylanwad ein cenedl yn y wlad fawr hon; ac ymdrechaf ei wneyd yn llyfr gwir fuddiol, nid yn unig i'r ymfudwyr Cymreig, ond i'r Genedl yn gyffredinol yn mhob gwlad.

PENNOD II.

CYMRY AMERICA YN YR AETH-HEIBIO.

1. MADAWG AP OWAIN GWYNEDD.—Nis gwyddom pa bryd, na chan ba genedl, y *dechreuwyd* poblogi cyfandir mawr America; ond gwir yw fod gwahanol lwythau o *Indiaid* yn byw arno, gan mwyaf o honynt oddeutu glanau yr afonydd sydd yn ymdywallt i Fôr y Werydd, yn y fl. 1492, pan y darganfyddwyd ef gan *Columbus;* ac yn y fl. 1620, pan y glaniodd y Tadau Pererinol; a chyn hyny, pan oedd yr Ellmyniaid a'r Swediaid yn cyfaneddu oddeutu afonydd y Delaware, a'r Hudson; ac yn y fl. 1682, pan y dechreuwyd sefydliad William Penn. Ond barna rhai fod y *Cymro* anrhydeddus, sef *Madawg ap Owain Gwynedd*, wedi darganfod y wlad, a elwir yn awr America, a sefydlu ynddi, gyda llawer o'i bobl, oddeutu y fl. 1170, sef o ddeutu *saith gant* o flyneddau ,yn ol, a thros *dri chant* o flyneddau o flaen Columbus. (Gwel "*Hanes Cymru*," gan y Parch. Thomas Price, t. d. 589, neu "*Yr Ymfudwr*," gan I. G., t. d. 55.) *Gallasai* hyny fod yn wirionedd; a buasai yn *ddymunol* gan luoedd pe buasai yn ffaith eglur. Ond nid wyf fi eto wedi cael *profion* digonol o hyny. Nid yw yr hanes yn nodi y *lle* y tiriasant yno *gyntaf*, nac yn cadarnhau eu bod wedi *tirio* mewn un man yn y *Gorllewinfyd* ar eu *hail* fordaith; ond dywed yn bendant "*na wyddys i ba le yr aethant*," ac "*na welwyd ef byth mwyach*." Ac er cymaint a chwiliwyd ac a ysgrifenwyd am yr Indiaid Gwynion *Cymreig*, nid yw yn wirionedd fod neb eto wedi eu gweled, na'u clywed yn siarad *Cymraeg;* ac nid yw yr hanesydd craffus, Carnhuanawc ei hunan, yn gwbl argyhoeddedig o wirionedd yr hanesion am Madawg, a llwyth y Madawgwys yn America. Credwyf finau fel yntau, "fod llawer o haeriadau gwag, ac anmhwyllog wedi eu gwneyd a'u hail adrodd, a llawer o gelwyddau noeth a bwriadol wedi eu hychwanegu atynt," gyda golwg ar hyn, ac y dylem fod yn wyliadwrus rhag cael ein camarwain. (Gwel "Cen-

hadwr," 1854, Mawrth, t. d. 107; a Hydref, 1856, t. d. 376.) Ni charwn wawdio y fath hanesion, ond hoff fyddai genyf gael profion *sicr* fod *disgynyddion* Madawg eto yn bodoli yn rhywle yn America; ac er na fyddent, yn eu cyflwr darostyngedig ac isel fel *Indiaid Cymreig*, o fawr les nac anrhydedd i ni fel cenedl, eto byddent yn wrthddrychau gwir deilwng o'n cydymdeimlad a'n hymdrechion crefyddol i'w goleuo a'u llesoli.

2. ROGER WILLIAMS.—Bydd enw, ac egwyddorion, ac ymdrechion y Cymro enwog hwn yn barchus gan genedl y Cymry, a chan genhedloedd ereill, hyd ddydd olaf amser. Bernir iddo gael ei eni yn Nghymru tua'r fl. 1599, a chael addysg athrofaol er bod yn offeiriad yn yr Eglwys Wladol. Ond wedi hyny efe a ymunodd â'r Bedyddwyr, ac a bleidiodd egwyddorion yr Anghydffurfwyr; am hyny erlidiwyd ef, a gorfu arno adael gwlad ei enedigaeth, a ffoi am nodded at y Tadau Pererinol (cymysgedig o Bresbyteriaid, ac Annibynwyr, ac Eglwyswyr), ger Boston, Massachusetts. Nis gwyddom pa bryd y tiriodd, ond yr oedd yn weinidog yn Salem yn y fl. 1634. Ond oblegid ei *olygiadau neillduol*, a *rhyddgarol* ar bethau gwladol a chrefyddol, cafodd ei erlid oddiyno hefyd gan y Cristionogion hyny! Ond cafodd nodded gan *Canonicus*, penaeth enwog y llwyth cryf o Indiaid a elwid *Narragansetts*, y rhai a breswylient ar lanau yr afon hono, yn y fl. 1636. Prynodd dir gan yr Indiaid; daeth amrai o'i gyfeillion ato yno, a galwasant y lle yn *Providence*, er dangos eu ffydd yn Rhagluniaeth Duw. Saif y dref hono yn nhalaeth Rhode Island. Yn ol golygiadau Roger Williams, yn llaw y mwyafrif o'r Bobl yr oedd hawl i ddewis eu swyddogion gwladol a chrefyddol; nid oedd gan y llywodraethwyr gwladol hawl i reoli ond yn unig mewn achosion gwladol; Duw yn unig oedd i reoli y gydwybod; ac yr oedd yn selog dros i grefyddwyr o wahanol olygiadau i oddef eu gilydd mewn cariad; a barnai nad oedd gan y brenin hawl i drawsfeddianu tir yr Indiaid. Yr oedd yr Indiaid yn hoff iawn o hono, ac yr oedd ganddynt ymddiried mawr ynddo. Er cymaint o gam a gafodd gan Eglwys Salem, a swyddog-

ion y llys cyffredinol, dangosodd yr ysbryd mwyaf maddeugar, trwy eu hysbysu am, ac atal cydfrad y *Pequods* creulon i'w dinystrio. Yn 1644, cafodd *Charter* gan Senedd Lloegr, trwy yr hwn yr unwyd Providence a Rhode Island dan yr un llywodraeth. Enwogodd ei hun drwy ei sêl dros droedigaeth yr Indiaid, a thrwy wneyd Geirlyfr i ddeongli eu hiaith, yr hwn a argraffwyd. Wedi hir oes o lafur caled, a defnyddioldeb mawr, bu farw yn y fl. 1683.

3. WILLIAM PENN, A'I AMSERAU.—Yn 1496, darganfyddodd John Cabot a'i feibion Newfoundland, Labrador, a Maryland; ac yn 1583 tiriodd Syr Walter Raleigh ar ynys Roanoke, a galwyd y wlad yn *Virginia*; ac yn 1614, archwiliodd Cadben Smith y tiroedd yn ngogledd-ddwyrain America, a gwnaeth fapiau a morleni, a galwodd y lle yn New England. Ar hyny y sylfaenodd llywodraeth Lloegr ei hawl i America. Yr oedd y "London Company," a'r "Plymouth Company" wedi anfon llawer o bobl i sefydlu ar, a dwyn yn mlaen eu masnach â'r Indiaid yn yr holl wlad ar lanau y Werydd, o South Carolina yn y De, hyd Maine yn y Gogledd. Ond o'r fl. 1598 hyd 1664, yr oedd yr Ellmyniaid a'r Swediaid yn meddianu llawer o diroedd oddeutu y Delaware a'r Hudson. Llwyr ddarostyngwyd hwynt gan lywodraeth Lloegr, Hydref 11, 1664. Wedi hyny cymerasant lw o ffyddlondeb i'r Llywodraeth hon. Credwyf fod rhai Cymry mor foreu a hyny yn byw yn mhlith y Dutch a'r Saeson yn y gwledydd a elwir yn awr yn Virginia, Maryland, Delaware, Pennsylvania, New Jersey, New York, Connecticut, Massachusetts, a Rhode Island; oblegid nodir enwau rhai o honynt yn yr hanesion boreuol hyny, sef William Morris, Edward Lloyd, Williams, James Mills, William Mills, Jones, Richard Hancock, Thomas Foulke, Henry Jones, a John Morgan. Ond nid oedd un Sefydliad Cymreig yn America cyn amser William Penn.

Ganwyd William Penn yn Llundain, Lloegr, Hydref 14, 1644. Mab oedd i Syr William Penn, *Admiral* nodedig wrol a llwyddianus yn llynges Lloegr. Bernir ei fod yn ddisgynedig o hen deulu Cymreig anrhydedd-

us y Tuduriaid, o *Pen*-y-mynydd, Môn, ac mai am hyny y mabwysiadodd ei hynafiaid yr enw *Penn*. Cafodd ei fagu yn grefyddol, a bu yn bregethwr, yn ddadleuydd, ac yn awdwr enwog gyda y Crynwyr (*Quakers.*) Yr oedd yn gyfaill mynwesol i'r enwog George Fox, y Crynwr, yr hwn a dalodd ymweliad a dinas New Castle, ar lan y Delaware, America, yn 1672, ac wedi hyny a ddychwelodd i Brydain Fawr. Dichon mai trwyddo ef y tueddwyd William Penn i feddwl gyntaf am wneyd sefydliad yn America. Yn 1673, cyfryngai rhwng John Fenicks ac Edward Byllinge gyda golwg ar eu hawliau i'r tiroedd yn New Jersey. Yn 1676, pennodwyd ef yn un o ymddiriedolwyr Byllinge; ac yn Awst, 1677, etholasant *commissioners* i werthu y tiroedd hyny; yr oedd Thomas Foulke yn un o honynt. Prynasant lawer o diroedd gan yr Indiaid, a sefydlodd dros 320 o bobl arnynt, gan mwyaf yn Grynwyr o Lundain, ac Yorkshire, Lloegr. Sefydlodd rhai o honynt ar y tir lle saif dinas Philadelphia yn awr. Yn 1670, bu farw *tad* William Penn, a gadawodd etifeddiaeth werthfawr ar ei ol iddo. Yn mhen pedair blynedd ar ol hyny, pan oedd yn 28 ml. oed, priododd â Gulielma Maria Springett, merch Syr William Springett. Yr oedd llywodraeth Lloegr yn ddyledus i'w dad yn y swm o £16,000, ac yn analluog i dalu mewn *arian;* ond yn Mawrth 4, 1681, arwyddodd Charles II. *charter* iddo am lawer o diroedd, oddeutu afonydd y Delaware a'r Schuylkill, yn America.

Yr oedd Penn yn awyddus am enwi y sefydliad hwnw yn *New Wales*, ond y brenin, ac ereill, a benderfynasant ar yr enw *Pennsylvania.* Galwyd y wlad felly. Penderfynodd Penn wneyd y defnydd goreu o honi. Pennododd William Markham, ei berthynas, i fod yn Is-swyddog dano yno; ac ysgrifenodd lythyrau synwyr-gall a charedig gydag ef at y trigolion, ac at yr Indiaid. Cyrhaeddodd Markham, ac ereill, y wlad yn Mehefin, 1681, a gwnaeth y rhagdrefniadau rheidiol. Trefnodd Penn y rheolau i werthu y tir, ac i lywodraethu y wlad, yn y modd mwyaf doeth, a gwerthodd lawer o'r tir i'r "*Free Society of Traders,*" ac i bobl barchus a chyfoethog ereill yn Lloegr, Scotland, Iwerdd-

on, a Chymru; enwir llawer iawn o *Gymry* a brynasant diroedd ganddo yn y wlad, ac yn ninas Philadelphia; sef William Powell, Richard Davie, Griffith Jones, Nathaniel Evans, Joseph Richards, Willam Phillips, Charles Jones, John Price, Thomas Rowlands, Charles Lloyd, William Jenkins, John ap John, John Wynn, Edward Edwards, John Pierce, George Rogers, John Jones, Thomas Morris, William Lloyd, Thomas Powell, a llawer ereill. Yr oedd y rhai a brynasant diroedd yn y wlad i gael *lotiau* hefyd yn y ddinas; ac ymddengys fod safle a chynllun Philadelphia wedi eu pennodi a'u trefnu, dichon yn ol rhag-gynllun Penn ei hun, gan y *Commissioners*, cyn iddo ef ei hun dirio yn America; daeth ef ei hunan, gyda llawer o ymfudwyr, dros y môr, yn y llong hwyliog o'r enw "*Welcome,*" a thiriasant yn New Castle, ar y Delaware, yn Hydref, 1682. Cafodd Penn y derbyniad mwyaf croesawgar. Yn yspaid ei arosiad yn America, trefnodd reolau y llysoedd gwladol; a chynhaliwyd y *General Assembly* gyntaf yn ninas Chester, Pa., Rhag. 4, 1682. Yn hono gwnaethant amryw o ddeddfau, y rhai a nodweddid âg argyhoeddiad dwfn Penn, o iawnder a rhyddid gwladol a chrefyddol i'r dinasyddion yn ddiwahaniaeth. Yr oedd rhai Cymry parchus yn perthyn i'r llysoedd gwladol hyny. Diau fod llawer o'r Crynwyr Cymreig, oddeutu Dolgellau a'r Brithdir, Meirionydd, ac oddeutu y Trallwm a Dolobran Fawr, Maldwyn, G. C., wedi ymfudo mor foreu a hyny—o'r fl. 1682 hyd 1692, i Pennsylvania. Yn 1684, dychwelodd Penn i Loegr; a bu yno am flyneddau yn llafurus a defnyddiol. Yn ei absenoldeb, honodd y Cyngor yn Pennsylvania ormod o awdurdod; ac ataliodd hyny beth ar eu llwyddiant. Aeth Penn yno eilwaith, Tachwedd, 1699, a thrwy ei ddoethineb a'i uniondeb, terfynodd ymrysonau y Gymanfa yn Philadelphia; a chadarnhaodd amryw o ysgrifau gwerthfawr. Dychwelodd i Loegr yn Rhagfyr, 1701, a bu farw yno Gorphenaf 18, 1718, yn 74 mlwydd oed. Bu un Thomas Lloyd, mab i rieni parchus o Dolobran Fawr, plwyf Meifod, Maldwyn, yn Llywodraethwr ar Pennsylvania, o'r fl. 1684 hyd 1689, pan y rhoddodd ei swydd i fyny. Ymddengys na

threuliodd William Penn ond ychydig o amser yn y wlad hon; ac na chafodd ef ond ychydig o fwyniant ac elw oddiwrth ei sefydliad newydd; ond bu yn llesol i filoedd ereill, ac i'r Cymry yn neillduol. Dyma *ddechreuad* y sefydliadau Cymreig yn America.

4. DINAS PHILADELPHIA, A GWLAD Y DYFFRYN MAWR.—Lled debyg yw, fod dinas y "Cariad Brawdol," (Philadelphia,) wedi cael ei chynllunio gan Penn ei hunan, yn y fl. 1681, a bod rhai Cymry, ac ereill, wedi dechreu preswylio ynddi yn haf y fl. 1682, oddeutu 189 o flyneddau yn ol! Nid oedd y pryd hyny ond bechan a gwael, heb ond ychydig o breswylwyr, nac adeilad costfawr ac addurnol o'i mewn. Ond cynyddodd yn gyflym, mewn poblogaeth a masnach; a bu yr *iaith Gymraeg* yn cael ei siarad yn groywber ar ei heolydd, ac yn ei marchnadoedd, am lawer o flyneddau; oblegid hi oedd prif farchnadfa tyddynwyr Cymreig y Dyffryn Mawr. Saif ar guldir iachus a phrydferth, rhwng afonydd y Delaware a'r Schuylkill. Y mae yn awr yn un o'r dinasoedd mwyaf, harddaf, a chyfoethocaf, yn holl wlad fawr America; ac y mae ynddi ganoedd, os nad miloedd, o ddisgynyddion y Cymry, (*Welsh Descendants*,) mor barchus, a chyfoethog, a dylanwadol, a neb o'r cenhedloedd ereill, ond wedi *colli eu hiaith*, ac yn llwyr adael yr addoliad Cymreig; ac nid oes ond ychydig o deimlad cenedlgarol mewn llawer iawn o honynt; y mae eithriadau pwysig ac anrhydeddus. Pe buasent wedi *cadw* eu hiaith, a pharhau i fynychu yr addoliad cyhoeddus *Cymreig*, gallasai fod genym yn awr, yn Philadelphia, lawer o eglwysi CYMREIG blodeuog a dylanwadol. Y mae peidio dysgu a siarad Cymraeg, ac esgeuluso cefnogi yr eglwysi, a'r weinidogaeth, a'r wasg, Gymreig, yn ddirmyg ar ein hanrhydedd, ac yn amcanu at roddi ergyd farwol i'n bodolaeth, fel Cenedl Gymreig.

GWLAD Y DYFFRYN MAWR!—Dywed yr hanesydd *Robert Proud*, fel hyn:—"Yn mhlith yr anturiaethwyr a'r sefydlwyr cyntaf, y rhai a diriasant yn 1682, yr oedd llawer o Gymry, y rhai a elwid *Ancient Britons*,

gan mwyaf yn Grynwyr. Prynasant 40,000 o erwau o dir gan William Penn. Cymerodd y rhai a ddaethant y pryd hyny gymaint o hono ar ochr orllewinol afon y Schuylkill, ag a wna i fyny y tri rhandir (*townships*) a elwir Meirion, Haverford, a Radnor; ac yn mhen ychydig flyneddau wedi hyny, cynyddodd eu rhifedi mor fawr nes sefydlu y *tri arall*, sef Newtown, Goshen, ac Uwchland. Ar ol hyny cynyddasant yn barhaus, a daethant yn bobl luosog a llewyrchus." Crynwyr, gan mwyaf, oeddynt; ac yr oedd llawer o honynt yn bobl gyfoethog a dysgedig, a rhai yn bregethwyr gyda'r enwad hwnw. Dywed yr hynafiaethydd enwog, Eli K. Price, Ysw., wrth ysgrifenu hanes ei hynafiaid, "fod Philip Price, a'i wraig gyntaf, wedi sefydlu yn rhandir Haverford, yn agos i'r man y safai y *Buck Tavern*, wedi hyny ar hen ffordd Lancaster, oddeutu chwe' milldir o ddinas Philadelphia, yn y fl. 1697." A dywed Samuel Jenkin, Ysw., fod ei *dad*, ac ereill, yn arfer pregethu Cymraeg yn "hen gapel Cymreig y Bedyddwyr, yn y Dyffryn Mawr, 15 milldir o Philadelphia, yn agos i'r '*Great Western Road*,' oedd yn myned o'r ddinas hono i Pittsburgh, Pa.," ac "yn Penypeck, (neu Penyparc,) 10 milldir i'r gogledd." Dywed Benjamin F. Lewis, Ysw., yn yr Hanes a gyhoeddodd yn y "Cenhadwr" am Ionawr a Chwefror, 1866, "fod Radnor a Haverford yn sefyll yn swydd Delaware; Goshen, Nantmeal, Tre'rdyffryn, ac Uwchland, yn swydd Chester; a Gwynedd, (*North Wales*,) a Meirion, a Maldwyn, yn swydd *Montgomery*." A dywed y Parch. Robert M. Patterson, wrth ysgrifenu hanes yr Eglwys Bresbyteraidd, yn y Dyffryn Mawr,—"fod y Dyffryn Mawr yn dechreu yn agos i Norristown, ar lan y Schuykill, oddeutu 18 milldir o Philadelphia; ac yn rhedeg ar draws swydd *Chester*, yn nghyfeiriad y de-orllewin. Bod yr eglwys uchod yn sefyll o fewn 8 milldir o Norristown, yn y wlad. Eu bod yn rhy wasgaredig ar y cyntaf i gynal gweinidog sefydlog; ond yr arferent gadw cyfarfodydd yn eu *tai*. Bod un David Evans, wedi ymfudo o Gymru yn y fl. 1701, gyda'i dad, David Evans, Ysw., yr hwn, tebygol yw, oedd yn Henadur yn y "*Welsh Tract*," neu Pencader, yn nhal-

aeth Delaware; ac mai y David Evans, y *mab* hwnw, a bregethodd Gymraeg gyntaf yn yr eglwys hono ar y Dyffryn Mawr, cyn ac wedi y fl. 1710. Fod *dwy* gynulleidfa fechan, mor foreu a hyny, yn bodoli, sef un ar y "*Welsh Tract*," a'r llall yn y Dyffryn Mawr. Buont am beth amser mewn undeb â'u gilydd; ond wedi hyny ymrysonasant. Sonia hefyd am y Parchn. Malachi Jones, a John Rowlands, a Timothy Griffiths, a fu yn pregethu yno, yn Gymraeg ac yn Saesonaeg; (ond wedi mis Ebrill, 1761, collwyd yr iaith Gymraeg yn llwyr o'r areithfa hono! Nid oedd ei hoes hi yno ond prin 50 mlynedd!) Dewisasant weinidogion Saesnig ar ol hyny. Ar y cyntaf codasant gapel *log* yno. Adeiladwyd capel newydd yno yn 1794. Dyna yr addoldy lle yr addola yr eglwys Bresbyteraidd ynddo yn awr, ond ei fod wedi ei adgyweirio a'i helaethu. Cyferbynier y Dyffryn diwylliedig a hardd, fel y mae yn *awr*, â'r hyn oedd gant a haner o flyneddau yn ol; nid oedd y pryd hyny ond "gwlad o goedydd," a chynnwysid talaeth Pennsylvania, yn siroedd Philadelphia, Bucks, a Chester, a'r oll o'u hamgylch yn diroedd anghyfaneddol, neu yn faesydd helwriaeth yr Indiaid; yr oedd anifeiliaid gwylltion yn crwydro o amgylch, a'r cyn-frodorion yn preswylio eu caeau a'u pentrefi genedigol; tyrfaoedd o honynt a âent heibio i'r lle yr ydym yn sefyll arno, gan ddyfod o bellder, a myned i Philadelphia ar ymweliadau; yr oedd y ffyrdd yn ddrwg ofnadwy, fel yr oedd taith i'r ddinas yn un ofidus iawn; nid oedd na *railroads* na *stages* i'w cael y pryd hyny; ar yr ychydig o diroedd diwylliedig y gwelid tai logiau cyffredin iawn yn noddi y preswylwyr, eu gwaliau wedi eu gwyngalchu, eu lloriau o bridd, a'u haelwydydd yn cael eu cynhesu â thânau o goedydd mawrion, oddeutu y rhai yn yr hwyr yr ymgynullai y gwyr a'r gwragedd i wneyd eu gorchwylion teuluaidd, ac i dreulio yr amser i adrodd hanesion am eu dyoddefiadau yn yr Hen Wlad, a'u hanturiaethau, a chadernid ffydd eu hynafiaid mewn pethau crefyddol, a'u hofergoelion. Yr oeddynt yn byw ar laeth, a bara, ac afalau, a chig moch, a gwenith, a *mush*, a menyn, a mêl, a chig hyddod, a thurkeys. Y dynion a'r merched a'u dilladent eu hun-

ain â brethyn syml, o'u gwneuthuriad eu hunain; marchogent ar geffylau, a'r wraig tu ol i'r gwr, i'r addoliad cyhoeddus, ac ar amser eu claddedigaethau; pobl syml iawn oeddynt mewn gwlad anniwyllidig; a theithiai rhai o honynt dros 20 milldir i'r addoldy ar amser y "Cymundeb."

Edrychwch yr *hen fapiau* o dalaeth Pennsylvania, a gwelwch fod dinas Philadelphia yn sefyll yn swydd Philadelphia, a bod siroedd Delaware a Montgomery yn cyffinio â hi; ac hefyd bod siroedd Chester a Lancaster yn cyffinio â'r rhai hyny, ond yn sefyll yn bellach i'r de-orllewin. *Lower* Meirion oedd y nesaf at ddinas Philadelphia; ac yr oedd *Upper* Meirion yn nes at Norristown a Phœnixville; a Tre'rdyffryn i'r deorllewin yn cyffinio ar *Upper* Meirion; a gwlad y Dyffryn Mawr yn rhedeg am filldiroedd tua'r de; a Gwynedd i'r gogledd-ddwyrain oddiyno. Y mae y *tair* brif *railroads* yn awr yn rhedeg o Philadelphia drwy ranau o'r hen sefydliadau Cymreig hyny; sef y "*Northern Pennsylvania R. R.*," heibio i Wynedd i Bethlehem, ar lan y Lehigh; a'r "*Philadelphia & Reading R. R.*," drwy Meirion, ar lan y Schuylkill; a'r "*Central Pennsylvania R. R.*," drwy y Dyffryn Mawr, heibio i Brecknock a Charnarfon yn swydd Lancaster. Ac wrth deithio yn y *stage* sydd yn rhedeg o dref Lancaster i Peach Bottom, canfyddir y "*Welsh Hills*," fel y gelwir hwynt hyd heddyw, ar eich aswy law, tua'r gogledd-ddwyrain. Tueddir fi i feddwl fod y "*Welsh Tract*," lle yr oedd eglwys *Pencader*, yn gorwedd yn nes i'r *Delaware*. Bu y sefydlwyr Cymreig *cyntaf* yn America yn ddoeth iawn yn eu dewisiad o'u *tiroedd*, oblegid y mae y gwledydd hyny yn awr yn rhai o'r tiroedd amaethyddol goreu yn nhalaeth Pennsylvania. Y mae yn anhawdd gwybod yn sicr, yn awr, nifer eu capelau a'u heglwysi, na pha le yr oeddynt yn sefyll. O na buasent wedi cadw eu gwlad a'u hiaith! yna cawsem yr hyfrydwch mawr yn awr i'w gweled yn boblogaeth gref yno, ac o gyd-addoli â hwynt yn eu heglwysi blodeuog. Ond nid oes yno heddyw ond ychydig o *lyfrau Cymreig* yn eu *hen* dai, a'u capelau, i gadw coffadwriaeth am danynt; ac nid oes braidd neb o'u disgynyddion yn

gallu darllen y rhai hyny! Cofiwch mai Crynwyr Cymreig oedd y rhan fwyaf o sefydlwyr cyntaf y Dyffryn Mawr, &c. Yr oedd rhai Cymry enwog a dysgedig yn eu plith, sef, Thomas Lloyd, y Llywydd; y Parch. Abel Morgan, (B.) awdwr y Mynegair Ysgrythyrol, a gweinidog yr eglwys yn Pennepack; a Dafydd Llwyd, y cyfreithiwr; a Rowland Ellis, o'r Brynmawr, ger Dolgellau, G. C.; a Hugh Roberts; ac Ellis Pugh, prif feddyg Philadelphia; à Dr. Thomas Wynn, llefarydd yr Assembly gyntaf a gynaliwyd yn Philadelphia; a Dr. Edward Jones, ac ereill.

5. CYMRY AMERICA YN Y FL. 1776.—Y mae y diweddar Dr. Alexander Jones, o New York, wedi cyhoeddi cyfrol werthfawr ar "*Hanes Cymry* '76," ac y mae yn teilyngu darlleniad gan bob Cymro. O amser tiriad yr ymfudwyr Cymreig cyntaf yn Pennsylvania hyd y fl. 1776, aeth heibio 94 o flyneddau. Yn y cyfnod hirfaith hwnw, cafodd Cymry America (fel cenhedloedd ereill) amser a manteision i gynyddu yn eu rhif, eu cyfoeth, a'u dylanwad; ac yr oedd amrai o honynt yn New England, yn New York, yn New Jersey, yn Maryland, yn Delaware, yn Virginia, ac yn enwedig yn ngwlad y Dyffryn Mawr, a dinas Philadelphia, wedi enwogi eu hunain fel masnachwyr, cyfreithwyr, meddygon, pregethwyr, athrawon, a gwleidyddwyr. Oblegid gormes llywodraeth Lloegr ar ddeiliaid ufudd ei threfedigaethau Amerigol, a'i gwrthodiad i wrando ar eu cwynion, a'i gwaith yn ceisio eu darostwng trwy ryfel a gwaed, ar y *Pedwerydd dydd o Orphenaf*, 1776, penderfynodd tair-ar-ddeg o'r trefedigaethau ymuno a'u gilydd i amddiffyn eu Rhyddid a'u Hiawnderau, a chyhoeddasant eu *Hannibyniaeth!* Cymro enwog, sef Thomas Jefferson, o Virginia, trwy gynorthwy Benjamin Franklin, ac ereill, a wnaeth yr ysgrif nodedig hono, sef "*The Declaration of Independence,*" yr hon a arwyddwyd gan ddynion enwocaf yr oes hono, ac yn eu plith gan lawer o Gymry parchus, sef Thomas Jefferson, Stephen Hopkins, William Williams, William Floyd, Francis Lewis, Lewis Morris, Robert Morris, ac ereill.

Dechreuodd Rhyfel y Chwildroad yn Ebrill, 1775, a

pharhaodd hyd Tachwedd, 1782! pan y terfynodd yn fuddugoliaethus o du yr Americaniaid, ac y gwnaed Cytundeb Heddwch. Yn y rhyfel hwnw hynododd llawer o Gymry America eu hunain fel milwyr medrus a gwrolddewr, a rhoddasant y cynorthwy mwyaf parod ac effeithiol i Washington a'i fyddinoedd. Ymladdwyd rhai brwydrau gwaedlyd ar diroedd y Cymry yn Meirion a'r Dyffryn Mawr! Ond safodd y Cymry yn ffyddlon dros eu Rhyddid a'u Hiawnderau, a rhoddasant eu harian, a'u plant, a'u gwaed eu hunain, er eu hamddiffyn. Bu Robert Morris, *Banker* cyfoethog yn Philadelphia, drwy ei haeledd a'i fedruswydd, fel arianydd, o ddirfawr gynorthwy i'r Weriniaeth newydd yn ei chyfyngderau y pryd hyny. Ond sicr yw fod helyntion blinion yr amseroedd hyny wedi effeithio yn dra niweidiol i lwyddiant yr eglwysi Cymreig.

6. Adfywiad yr Ymfudiad Cymreig i America ar ol y Chwildroad.—Ar ol y Chwildroad a'r rhyfeloedd blinion, cafodd y wlad lonydd i adgyfnerthu, trwy dalu mwy o sylw i amaethyddiaeth a'r celfyddydau buddiol. Yn Medi 17, 1787, gwnaed y Ffurflywydraeth (*Constitution*) newydd, a chadarnhawyd ef gan y talaethau cyn diwedd 1788; ac yn Ebrill y flwyddyn hono, etholwyd Washington yn Arlywydd yr Undeb; ac ail-etholwyd ef yn 1792, a bu ei lywyddiaeth yn dra boddhaol a llwyddianus. Yr oedd y *Congress* y pryd hyny yn cyfarfod yn Philadelphia; ond yn y fl. 1800, symudwyd cisteddle y Llywodraeth Gyffredinol i ddinas Washington, yn rhandir Columbia. Dan lywyddiaeth Washington, ac Adams, a Jefferson, llwyddodd y Weriniaeth newydd yn ddirfawr, a helaethodd ei therfynau yn ddirfawr i'r gorllewin a'r de. Ond yn amser llywyddiaeth Madison, torodd allan *ail* ryfel rhwng Lloegr a'r Unol Dalaethau, yn y fl. 1812. Defnyddiodd Lloegr wasanaeth yr Indiaid creulon! ac ymladdwyd llawer o frwydrau gwaedlyd yn ngwahanol barthau y wlad, ac ar y llynoedd, a'r afonydd, a'r moroedd. Ond yn Awst, 1814, gwnaed Cytundeb Heddwch, a therfynodd y rhyfel; ac wedi hyny cynyddoedd ymfudiad yn ddir-

fawr o wahanol wledydd Ewrop i America, ac o'r talaethau dwyreiniol i'r tiriogaethau gorllewinol.

Yn y 17eg a'r 18fed ganrif, yr oedd gan y Crynwyr a'r Presbyteriaid eglwysi blodeuog mewn rhai ardaloedd yn Nghymru; ond wedi hyny gwywasant yn raddol, a darfyddodd eu hymfudiad.

Ar ol y Chwildroad, o'r flwyddyn 1795 hyd 1805, y daeth llawer o Ymneillduwyr, sef yr Annibynwyr, a'r Bedyddwyr, a'r Trefnyddion Calfinaidd o Gymru i America. Oddeutu y fl. 1795 y daeth y personau canlynol drosodd i'r wlad hon, sef Mr. Jenkins (tad yr hynafgwr duwiol a'r cenedlgarwr enwog, Samuel Jenkins, Ysw., sydd eto yn fyw yn Philadelphia), yr hwn a fu yn pregethu i'r Cymry am lawer o flyneddau yn Philadelphia ac yn y Dyffryn Mawr, gyda y Bedyddwyr Cymreig, ac enwadau ereill; ond ni bu yr eglwysi Cymreig hyny erioed yn lluosog a chryfion. Yn y cyfamser bu amrai o Gymry yn aros am ychydig amser yn y ddinas, sef y Parch. Richard Jones (B.,) o dref Aberteifi; y Parch Howell R. Powell, y Parch. Daniel Morris, Daniel Thomas, Evan George, ac ereill. Yn Hydref 26, 1795, y tiriodd Ezeciel Hughes, a George Roberts, ac Edward Bebb, a Dafydd Francis (o Lanbrynmair); a'r Parch. Rees Lloyd, a William Gwilym, a Morgan Gwilym, ac ereill yn Philadelphia, ac arosasant yno am rai misoedd. Ni ddaeth ond ychydig o ymfudwyr Cymreig i America o'r fl. 1802 hyd y fl. 1815. Ond wedi hyny daeth amryw, a sefydlasant am beth amser yn Philadelphia, a'r ardaloedd Cymreig o'i hamgylch. Bu Samuel Jenkins, Ysw., (a nodwyd uchod) a'i *dad* yn nodedig ffyddlon gyda'r achosion Cymreig gweiniaid yn y ddinas, ac yn y Dyffryn Mawr, ac yn dra charedig i'w cydgenedl. Bu farw Mr. Jenkins ei *dad* yn South Carolina, yn Rhagfyr, 1841, yn 86 mlwydd oed. Ar ol ymadawiad y Parch. Mr. Jenkins, nis gallaf gael gwybod beth a ddaeth o'r Eglwys Fededdiedig Gymreig yn y Dyffryn Mawr; ond yr wyf yn sicr fod amrai o weinidogion wedi bod yn pregethu i'r Cymry yn y ddinas ar ol hyny, ar wahanol amserau, sef y Parch. William Morgan (B.,) Pottsville; y Parch. Wm. Owen (B.,) Pittsburgh; y Parch. Watkin Wat-

kins (A.,) a Mr. Richards (W.,) a Mr. William Jones (T. C.,) ac ereill. Bu y Parch. Mr. Senar, a'r Parch. William Hopkins, a'r Parch. John L. Richards, a'r Parch. Mr. Jones, yn gweinidogaethu i'r Cymry yno, mewn ystafell fechan, ar *corner of 12th & Filbert Streets;* ac y mae yno eto ychydig o gynulleidfa Gymreig yn cyfarfod yn achlysurol, ac un Mr. Rosser yn pregethu iddynt. Bu ganddynt gapel hardd yn amser Mr. Hopkins; ond rywfodd gorfu iddynt ei werthu. Dylasai fod eglwys Gymreig gref a blodeuog yn ninas Philadelphia, a gallai fod un felly yno eto, pe byddai yr holl Gymry parchus sydd yno yn gallu siarad a darllen yr iaith Gymraeg yn gwneyd eu dyledswydd. ac yn penderfynu cydweithredu yn anwyl ac yn egniol er lles eu gilydd, anrhydedd eu cenedl, a gogoniant y Gwaredwr.

7. SYMUDIADAU Y CYMRY O PHILADELPHIA I LEOEDD EREILL.—Cyn pen llai na chan' mlynedd ar ol amser William Penn, yr oedd y rhan fwyaf, a'r rhan oreu o'r tiroedd wedi eu gwerthu oddeutu dinas Philadelphia, ac yn y Dyffryn Mawr, a'r ardaloedd Cymreig ereill; ac yr oedd yr hen sefydlwyr Cymreig wedi marw, a'u plant wedi *colli* eu Cymraeg, a'r eglwysi Cymreig, oblegid hyny, yn weiniaid a gwywedig, a dichon rai o honynt wedi marw, ac eglwysi Saesnig wedi eu sefydlu yn eu lle, yn hen gapelau y Cymry yn y wlad. Nid oedd pethau felly yn ddeniadol i ymfudwyr newyddion o Gymru i ddyfod atynt a sefydlu yn eu plith; ac yr oedd ardaloedd newyddion yn agor o'u blaen mewn lleoedd ereill, lle y gallent gael tiroedd am brisiau isel, mewn manau iachus, a gobaith am lawer mwy o fanteision crefyddol yn yr iaith Gymraeg. Am hyny symudodd amrai o honynt i Utica a Steuben, N. Y., ac i Beulah (neu Ebensburgh), Pa., ac i'r "*Welsh Hills,*" yn Licking Co., ger Newark a Granville, Ohio, ac i lanau y Miami a Paddy's Run, Ohio. Dechreuwyd yr holl sefydliadau uchod oddeutu yr un amser, sef rhwng y blyneddau 1796 a 1802. Traethaf eu hanesion eto yn eu lleoedd priodol.

8. NODIADAU AR YR YMFUDIAD CYMREIG BOREUOL.—1. Yr oedd llawer o ysbryd y Tadau Pererinol yn yr ymfudwyr Cymreig cyntaf. Erlidiwyd hwynt o'u gwlad oblegid eu hegwyddorion crefyddol, ac ymfudasant i America er cael llonyddwch i addoli Duw yn ol rheolau ei Air, a llais eu cydwybodau. 2. Yr oedd llawer o honynt yn dyddynwyr a masnachwyr cyfoethog. 3. Ymunasant â'u gilydd, ac yr oedd ganddynt allu ac ewyllys i gynorthwyo y gweiniaid. 4. Dewisasant diroedd rhagorol mewn ardaloedd dymunol. 5. Crynwyr oedd y rhan fwyaf o honynt. 6. Eu diffyg a'u camwedd penaf oedd esgeuluso dysgu yr iaith Gymraeg i'w plant, a pheidio cefnogi a chynorthwyo y weinidogaeth, a'r addoliad Cymreig, a llenyddiaeth eu cenedl.

PENNOD III.

Y SEFYDLIADAU CYMREIG YN PENNSYLVANIA.

Yn amser William Penn, yn 1682 a 1690, nid oedd yn cynnwys ond ychydig siroedd diwylliedig ar lanau y Delaware a'r Schuylkill, ac nid oedd ei phoblogaeth ond ychydig o filoedd; ond yn *awr* y mae ei thiriogaeth dros *dri chant* o filldirau o hyd, ac yn agos i *ddau gant* o filldirau o led; yn cynnwys 46,000 o filldiroedd petryal, a thros *dair miliwn* o boblogaeth. Gorwedda rhwng talaethau New Jersey o du y dwyrain, New York o du y gogledd, Maryland o du y de, ac Ohio o du y gorllewin. Y mae ynddi lawer iawn o fynyddau a bryniau uchel a choediog, ac o ddyffrynoedd eang a thoreithiog, ac o afonydd mawrion, a rhai o honynt yn fordwyol; a chyflawnder o haiarn a glo, a mwnau tra gwerthfawr ereill. Y mae hen wlad y Dyffryn Mawr, yn enwedig swydd Lancaster, a'r "Lebanon Valley," yn rhai nodedig hardd a ffrwythlon; cynyrchant bob math o ydau a ffrwythau; a gwelir llawer o amaethwyr diwyd yn gallu byw yn gysurus ar eu tyddynau, hyd yn nod ar y mynyddau a'r bryniau. Y mae ei hinsawdd yn dymherus. Ei phrif ddinasoedd ydynt Philadelphia, Harrisburgh, Lancaster, Reading, Allentown, Easton, Bethlehem, Pottsville, Wilkesbarre, Scranton, Danville, Williamsport, Altoona, Johnstown, Pittsburgh, ac Erie. Y mae mynyddoedd yr Alleghany, a'r "Mynydd Glas" yn ei chroesi, ac y mae afonydd y Susquehanna, a'r Schuylkill, a'r Lehigh, yn rhedeg drwyddi. Ei phrif reilffyrdd ydynt, "*The Pennsylvania Central,*" yr hon sydd yn rhedeg o Philadelphia drwy Harrisburgh, i Pittsburgh; a'r "*Philadelphia &*

Reading R. R.," a'r "*Lehigh Valley R. R.,*" a'r "*Lehigh & Susquehanna R. R.,*" *&c.* Y mae yn un o'r talaethau goreu yn yr Undeb, o ran ei llywodraeth, ei masnach, ei chelfyddydau, ei hysgoldai, ei hathrofäau, ei chymdeithasau dyngarol, a'i heglwysi Cristionogol; ac y mae porthladd dinas Philadelphia yn gyfleus i holl longau y byd. Ond nid oes yn y dalaeth hon yn awr *diroedd rhad* gan y Llywodraeth na'r reilffyrdd; ac y mae *gormod o lawer eisoes* o FWNWYR a *llafurwyr* yn ei *gweithfeydd* GLO; a gwell fyddai i filoedd o honynt, os gallant, ymfudo i rai o'r talaethau gorllewinol a deheuol, ac ymdrechu enill eu bywioliaeth yn fwy cysurus, trwy lafurio y ddaiar. Nis 'gall y *mwnwyr* byth, trwy y *strikes* na'r *suspensions,* gael y cyflogau a *ddylent gael* am eu llafur caled a pheryglus, tra y bydd GORMOD o *weithwyr* yn y *glofeydd.* Heblaw hyny, nid oes yn *awr* ond ychydig o obaith y gall y *Cymry gael tiroedd glo iddynt eu* HUNAIN yn Pennsylvania, am fod cenhedloedd ereill wedi eu meddianu; ond gallant gael y fath diroedd am brisiau isel mewn talaethau ereill.

1. EBENSBURGH, *Cambria Co.*—Saif y lle hwn ar fryniau yr Alleghany. Dechreuwyd y sefydliad gan y Parch. Morgan J. Rees (B.,) a'r Parch. George Roberts (A.,) oddeutu y fl. 1796. Dechreuasant lafurio y ddaiar oddeutu *Beulah;* wedi hyny penderfynasant godi y dref ar y bryn bychan lle y saif yn awr. Nid oedd eu dewisiad yn ddoeth iawn, am mai gwlad fynyddig, goediog, ac oer ydyw. Yr oedd y coedydd oedd arni yn fwy gwerthfawr na'r tir danynt. Ond y mae ei dyfroedd yn loywon, a'i hawelon yn iachus. Trwy lafur ac ymdrech cynyddodd y sefydliad—daeth llawer o Lanbrynmair, a Phenarth, a manau ereill, i fyw yno; ac erbyn heddyw, y mae ganddynt gartrefi llawnion a chysurus. Pobl dda, gweithgar, a gwir grefyddol oeddynt, a gwnaethant eu goreu i ddwyn eu plant i fyny felly. Nid yw tref Ebensburgh ond un fechan, ac nid oes yn-

ddi ond ychydig o fasnach, er mai hi yw y *County Seat.* Cymry yw ei phreswylwyr gan mwyaf, ac y mae amrai o honynt yn ddynion o gyfoeth, dysgeidiaeth, a dylanwad; ac y mae y tyddynwyr Cymreig wedi meddianu y wlad oddeutu y dref am filldiroedd, ac yn byw yn gysurus arnynt. Ond y mae eu tiroedd yn "rhedeg allan," a llawer o'u plant yn ymfudo i'r gorllewin; ac y mae yr iaith Gymraeg yn diflanu yn gyflym yn y lle; er hyny, y mae gan y Bedyddwyr, a'r Trefnyddion Calfinaidd, a'r Annibynwyr, amrai o eglwysi Cymreig eto yn y lle. Y Parch. Wm. Harrison yw gweinidog y T. C., a'r Parch. Thomas R. Jones sydd yn pregethu i'r eglwys Annibynol yn y dref, yn Gymraeg a Saesonaeg. Y mae ganddynt gapel newydd hardd, gwerth dros $10,000, ac eglwys luosog a gweithgar ynddo. Tybiwyf fod y Parch. Daniel Thomas eto yn pregethu yn achlysurol i'r eglwysi Annibynol yn y Gogledd a'r De, er ei fod wedi rhoddi i fyny eu gofal gweinidogaethol. Clywais hefyd fod y Parch. —— —— wedi cymeryd eu gofal sefydlog. Nis gwn pwy sydd yn pregethu i'r Bedyddwyr yno yn awr. Bu y brodyr canlynol yn gweinidogaethu am flyneddau yn Ebensburgh—Morris Jones, William D. Williams, John Howes, Llewelyn R. Powell (A.,) Thomas R. Jones, Morgan A. Ellis (T. C.,) Evans a Thomas (B.) Dichon nad yw poblogaeth Gymreig Ebensburgh a'r ardaloedd cylchynol yn awr dros bymtheg cant (1,500.) Wrth fyned gyda y *train* ar y "*Pennsylvania Central R. R.,*" i Ebensburgh, aroswch yn *Station Cresson*, a chludir chwi oddiyno, mewn *cars* ereill, am oddeutu saith milldir, ar y "Branch R. R." i'r dref.

2. JOHNSTOWN, *Cambria Co.*—Saif y dref hon mewn cwm bychan, rhwng bryniau coediog uchel, yn ymyl y "Pennsylvania Central R. R.," oddeutu 24 milldir yn gorllewin o Cresson, a 78 milldir i'r dwyrain o Pittsburgh. Nid oedd ond lle bychan ugain mlynedd i'r ol, ond cynyddodd yn gyflym, ac y mae ynddi yn awr filoedd o drigolion o wahanol genhedloedd, a llawer o gapelau ac adeiladau rhagorol, ac y mae ei masnach yn fywiog. Ymddibyna yn benaf ar y gweithiau *haiarn* a

glo sydd o'i deutu, ac yn agos ati. Dechreuodd y Cymry sefydlu yno er ys llawer o flyneddau; ac y mae gan y Bedyddwyr, a'r Trefnyddion Calfinaidd, a'r Annibynwyr, gapelau da, ac eglwysi lluosog a gweithgar ynddi yn awr; ac y mae y Parch. R. H. Evans (T. C.,) a'r Parch. Daniel Jones (B.,) yn weinidogion defnyddiol yn eu plith. Y mae y Parch. Thomas Jenkins (A.,) wedi ymadael oddiyno i Radnor, Delaware Co., Ohio; ond y mae y Parch. Richard Edwards (A.,) yn byw yno eto, ac yn barchus a defnyddiol. Dichon fod yn Johnstown a'i hamgylchoedd dros 1,500 o boblogaeth Gymreig, ac y mae yn eu plith lawer o bobl barchus a chrefyddol.

3. PITTSBURGH, *Alleghany Co.*—Y mae hon yn hen ddinas fawr a phoblog. Saif ar iseldir bychan, ac ar y bryniau, rhwng yr afonydd y Monongahela a'r Alleghany, ac islaw iddi yr ymdywalltant i'w gilydd, ac y dechreua yr afon Ohio. Ceir ynddi lawer iawn o drigolion, o wahanol genhedloedd, ac o fasnachwyr cyfoethog ac anturiaethus; ac o weithfeydd haiarn, gwydr, &c., ac o'i deutu y mae amrai o weithiau glo rhagorol, yn y rhai y mae miloedd o ddynion yn gweithio, ac yn enill yn dda. Ond barnwyf ei bod yn lle afiachus, am ei bod yn sefyll mor isel ar lanau yr afonydd, rhwng y bryniau uchel cyfagos, a'i bod yn aml iawn yn cael ei thywyllu gan darth yr afonydd, a mwg y gweithfeydd. Ond, er hyny, y mae miloedd o'i thrigolion wedi cael iechyd da, a hir oes, ynddi. Dechreuodd y Cymry ei phoblogi er ys dros 30 mlynedd yn ol; a pharhaodd y mwnwyr, a'r crefftwyr, a'r "gweithwyr tân," i ymfudo yno trwy y blyneddau; a dichon fod yno yn awr dros *dair mil* (3,000) o boblogaeth Gymreig, a chymeryd i mewn y Cymry sydd yn preswylio dros yr afonydd yn ninasoedd *Birmingham*, ac *Alleghany*, a'i hamgylchoedd. Y mae gan y Bedyddwyr, a'r Trefnyddion Calfinaidd, a'r Annibynwyr, gapelau mawrion, ac eglwysi cryfion, yn y ddinas er ys llawer o flyneddau; ac y mae y Parch. William Owen, (B.) a'r Parch. T. C. Davies, (T. C.) a'r Parch. H. E. Thomas, (A.) yn weinidogion parchus a defnyddiol yn eu plith, yn bresenol. Nid

oes yno yn awr eglwys Gymreig berthynol i'r Wesleyaid. Yn yr eglwysi Cymreig hyn y mae llawer o ddiaconiaid, ac aelodau, parchus a defnyddiol. Y mae gan yr Annibynwyr Cymreig, hefyd, gapel da, ac eglwys fechan weithgar, yn Birmingham; ac yno y mae yr hen weinidog enwog y Parch. Thomas Edwards, (A.) a'i briod, yn byw; ond nid yw yn awr yn bugeilio yr eglwys. Ac y mae ein cydwladwr cyfoethog a haelionus, Mr. Thomas, arolygwr y *rolling mill*, yn *Wood's Run*, Alleghany, wedi adeiladu Hall ardderchog yno, er mwyn i'r gwahanol enwadau crefyddol Cymreig gael lle cyfleus i bregethu yr efengyl yno; ac y mae yno rai pregethwyr, a diaconiaid, ac aelodau, defnyddiol.

Yn mysg *Cymry* Pittsburgh, y mae rhai yn llenwi swyddi dinasol a gwladol; a rhai beirdd a cherddorion; a chefnogwyr gwresog i lenyddiaeth Gymreig a'r eisteddfodau. Y mae y reilffyrdd, a'r afonydd, yn gyfleus iawn i hyrwyddo masnach y ddinas. Wrth sefyll yn yr "*Union Depot*," neu ar lan yr Ohio, a sylwi ar y miloedd teithwyr, sydd yn dyfod ac yn myned, yn y *trains*, a'r agerddfadau, bob dydd, gwneir chwi i gredu fod *Pittsburgh* yn lle pwysig a dylanwadol.

4. Brady's Bend, *Armstrong Co.*—Saif y lle hwn ar lan yr afon Alleghany, oddeutu 60 milldir i'r gogledd o Pittsburgh, nid yn mhell o Venango Co., gwlad yr olew (*the oil region*). Y mae yn hen sefydliad Cymreig; ac yr oedd yn lle poblogaidd oddeutu 20 mlynedd yn ol; a bu amryw o bregethwyr, perthynol i'r gwahanol enwadau, yn llafurio yno. Y mae y Parch. David Davies, (A.) a'r Parch. Henry Edwards, (B.) yn weinidogion ffyddlon yno eto. Ymadawodd llawer o Gymry oddiyno, am eu bod yn cael gwell gwaith a chyflog mewn lleoedd ereill. Clywsom fod yno amrai o Gymry parchus a chrefyddol yn byw eto. Gellir myned yno gydag agerddfad o Pittsburgh.

5. Lochiel, *ger Harrisburgh, Dauphin Co.*—Saif Harrisburgh ar lan y Susquehanna; ac y mae yn ddinas hardd a bywiog. Ynddi y mae Senedd-dy Llywodraeth y dalaeth, ac amrai o adeiladau godidog ereill. Nid oes

ynddi ond ychydig o Gymry yn byw. Gerllaw iddi, oddeutu 1½ milldir o ganol y dref, yr ochr ddwyreiniol y mae y *Lochiel Iron Works,* lle bu llawer o Gymry gweithgar, a lle bu eglwys Gymreig undebol ffyddlon, am lawer o flyneddau, a'r Parch. Thomas D. Rees, ac ereill, yn gweinidogaethu iddynt. Adeiladodd perchenogion y felin haiarn gapel hardd yno, er i'r gwahanol enwadau crefyddol gael lle cyfleus i bregethu yr efengyl yn Gymraeg a Saesonaeg, ac i gadw Ysgolion Sabbothol. Ond y mae y gweithiau haiarn, fel y gweithiau glo, yn ansefydlog iawn; am fod gormod o duedd mewn rhai meistriaid i ddarostwng eu gweithwyr, ac i orfaelu ar eu llafur caled; am hyny ymadawodd llawer o Gymry parchus o'r lle hwn i Wheatland ger Sharon, Pa., a lleoedd ereill. Gwanhaodd hyny yr eglwys Gymreig yn ddirfawr. Ond y mae Mr. Rees, a'i deulu, yn byw yno eto, ac yn pregethu yr efengyl i'r ychydig a arosodd yno. Y mae y gwaith newydd, sef, y "*Steel Works,*" o fewn milldir a haner i'r dwyrain o Lochiel.

6. COLUMBIA, *Lancaster Co.*—Tref fechan hardd yw hon ar lan afon y Susquehanna, oddeutu 30 milldir i'r dwyrain o Harrisburgh. Bu yno lawer o Gymry, yn gweithio yn y rolling mill; ac eglwys undebol flodeuog. Ond symudodd llawer o'r Cymry oddiyno i Knoxville, Tennessee; ac y mae yr eglwys Gymreig yn wan yno yn awr. Clywsom fod Mr. Lewis, (T. C.) pregethwr da, a llenor medrus, wedi symud yno i fyw; a bod yno amrai o Gymry crefyddol a haelionus eto.

7. READING, *Berks Co.*—Saif ar lan y Schuylkill, dan y bryniau, yn nghwr gogleddol y "Lebanon Valley." Y mae dwy *brif* reilffordd yn croesi eu gilydd ynddi, sef un o Philadelphia i Pottsville, a'r llall o New York, drwy Allentown, i Harrisburgh, a'r gorllewin. Ellmyniaid, gan mwyaf, sydd yn ei phoblogi. Y mae ynddi amrai o weithfeydd haiarn. Ychydig o flyneddau yn ol daeth amrai o Gymry i weithio i'r rolling mill newydd, a godwyd o fewn milldir i'r dref, i'r tu gogleddol iddi. Sefydlwyd eglwys Annibynol rydd yn y lle, a bu ynddi ddiaconiaid ac aelodau ffyddlon a hael-

ionus. Pregethid yr efengyl yn achlysurol gan weinidogion y gwahanol enwadau. Yn Mehefin, 1869, yr oedd yno 18 o deuluoedd Cymreig, yn cynnwys oddeutu 80 o boblogaeth Gymreig; ac yr oedd yr eglwys yn rhifo dros 20 o aelodau. Addolent mewn ysgoldy cyfleus, ac wedi hyny yn nghapel newydd y Presbyteriaid Saesnig. Ond ymadawodd llawer oddiyno. Thomas Evans, Ysw., (*heater,*) oedd diacon ffyddlon yr eglwys. Nis gwn pa gryfder a llewyrch sydd ar yr achos yn awr. Oddeutu Reading y mae y wlad fwyaf prydferth a ffrwythlon; ac nid yw ardaloedd Meirion a Gwynedd, a'r Dyffryn Mawr, yn mhell oddiyno.

8. POTTSVILLE, *Schuylkill Co.*—Prif dref Schuylkill Co., yw hon. Saif mewn iseldir cul, rhwng y bryniau, ar lan y Schuylkill, 93 milldir i'r gogledd-orllewin o Philadelphia, a 35 milldir o Reading. Ynddi y mae Carchardy y sir; ac o'i deutu y mae llawer o weithiau haiarn a glo. Dechreuodd y Cymry sefydlu ynddi oddeutu 40 mlynedd yn ol; a hi oedd prif le eu hymgyrchiad am lawer o amser wedi hyny. Bu y Parch. E. B. Evans, (A.) yn awr o Hyde Park, a'r Parch. William Morgan, (B.) yr hwn sydd eto yn byw yn Pottsville, yn llafurus a defnyddiol yma. Adeiladodd y Bedyddwyr, a'r Annibynwyr, a'r Trefnyddion Calfinaidd, gapelau bychain yno, a bu eu heglwysi unwaith yn llewyrchus ynddynt; ond, oblegid symudiadau y Cymry o'r lle, nid ydynt ond gweiniaid iawn; ond y mae ynddynt amrai o Gymry ffyddlon a defnyddiol, sef John Lucas, Ysw., (*coal operator,*) gyda y T. C., a Mr. William Rees, a Mr. Lewis, gyda yr A., ac amrai gyda y B. Eu gweinidogion presenol ydynt y Parch. W. Morgan, (B.) a'r Parch. Mr. Pugh, (A.) Nid oes yn awr weinidog sefydlog gyda y T. C. Bu y Parch. Mr. Morgans, (A.) brawd y Parch. Mr. Morgans, Samah, Maldwyn, G. C., yn ddefnyddiol iawn yma; ond y mae efe, er ys blyneddau, yn gorwedd yn ei fedd yn mynwent *Hazleton,* Luzerne Co. Ar ei ol ef y bu y Parch. Edward R. Lewis, (*Iorwerth Callestr,*) yn dra defnyddiol gyda'r Annibynwyr yn Pottsville a St. Clairs; ac y mae efe eto yn byw yn barchus yn Pottsville. Dichon

fod yn awr yn Pottsville, a'r ardaloedd, a'r pentrefydd, o'i hamgylch, oddeutu 800 o boblogaeth Gymreig. Cynhaliwyd amrai o eisteddfodau llewyrchus yn Pottsville. Eir yno gyda y Reading R. R.

9. ST. CLAIRS, *Schuylkill Co.*—Tref fechan yw hon o fewn tair milldir i'r gogledd o Pottsville. Bu unwaith yn enwog am weithfeydd glo. Yno y daeth y diweddar Wm. John, Ysw., i feddianu cyfoeth mawr; ac y mae un o'i feibion yn byw yno eto, sef Geo. W. John, Ysw., ac yn foneddwr parchus a haelionus, ond nid yw yn gallu siarad Cymraeg. Sefydlwyd yma dair o eglwysi Cymreig, mewn tri o gapelau, gan y Bedyddwyr, a'r Annibynwyr, a'r Trefnyddion Calfinaidd. Ond nid ydynt yn awr mor llewyrchus ag oeddynt ddeng mlynedd yn ol, am nad oes gynifer o Gymry yn byw yno yn awr ag oedd y pryd hyny. Nid wyf yn deall fod yno yn awr un gweinidog sefydlog gyda'r un enwad; ond y mae gofal eglwys y B. ar Mr. Morgans o Pottsville. Dichon fod yno eto dros 600 o boblogaeth Gymreig, ac yn eu plith y mae amrai o ddynion gwir grefyddol a pharchus. Yno y mae Thomas J. Griffiths, Ysw., y *cerddor* enwog, ac amrai o feirdd a llenorion ieuainc yn byw.

10. FIVE POINTS, *Schuylkill Co.*—Saif y lle hwn o ddeutu pum' milldir i'r dwyrain o Pottsville, ac o fewn tair milldir i St. Clairs. Gweithfeydd glo bychain sydd yno. Yn y fl. 1852 yr oedd yno lawer o Gymry yn byw, ac eglwysi blodeuog gan yr Annibynwyr a'r Bedyddwyr. Yn mhen blyneddau wedi hyny llosgwyd capel yr Annibynwyr (yn ddamweiniol), a symudodd llawer o Gymry oddiyno i leoedd ereill. Darfu yr achos Annibynol yn llwyr yno, ac yn Cwmbwrla, gerllaw yno. Ond y mae Mr. Morgans (B.,) Pottsville, yn pregethu yn gyson i'r eglwys Fedyddiedig fechan yno. Efallai fod yno, ac yn yr amgylchoedd, eto, dros 150 o boblogaeth Gymreig. Mor gyfnewidiol yw y gweithfeydd glo! ac mor fer yw oes yr eglwysi Cymreig ynddynt! Fel y *bu* yma y *bydd* eto mewn llawer o leoedd newyddion. Dysged y mwnwyr y wers hon yn dda, a da fydd iddynt os cymerant rybudd prydlon.

11. MINERSVILLE, *Schuylkill Co.*—Saif y dref hon o ddeutu pum' milldir i'r gogledd-orllewin o Pottsville. Ymddibyna yn hollol ar y gweithfeydd glo sydd o'i deutu, sef eiddo Meistri Kears ac ereill. Sefydlodd llawer iawn o Gymry yno; ac oddeutu ugain mlynedd yn ol yr oedd gan yr Annibynwyr, a'r Trefnyddion Calfinaidd, a'r Bedyddwyr, eglwysi cryfion, a chapelau rhagorol yno. Bu yr enwogion, y Parch. Mr. Harris (Ieuan Ddu), a'r Parch. Roderick R. Williams (A.,) a'r Parch. Robert Williams (T. C.,) ac ereill, yn dra defnyddiol yno am flyneddau. Ystyrid Minersville y pryd hyny, ac am lawer o amser wedi hyny, yn "*Athen*" y Cymry yn America. Bu y llenorion a'r beirdd enwog, J. Spinther James, a'r Parch. Mr. Griffiths (B.,) a'r Parch. John E. Jones (A.,) a'r Parch. Mr. Jeffreys (T. C.,) yn gweinidogaethu yno wedi hyny. Ac yno y claddwyd y bardd medrus, Mr. Rowlands (Llinos), a'r hen weinidog a'r pregethwr talentog, y Parch. John Roberts (B.) Bu Cymry Minersville am flyneddau yn nodedig ymdrechgar a ffyddlon dros achos Iesu, ac er dyrchafu llenyddiaeth, barddoniaeth a cherddoriaeth Gymreig. Cynaliasant yno amrai o gyfarfodydd llenyddol ac eisteddfodau. Ond yn yspaid y deng mlynedd diweddaf, y mae y gweithfeydd glo, a masnach, ac achosion crefyddol, a llenyddol, wedi *gwanhau* yn ddirfawr. Ond dichon fod yno, ac yn yr amgylchoedd, eto, dros 1,500 o boblogaeth Gymreig; a gwyddom fod llawer o honynt yn bobl dda, crefyddol, a ffyddlon, a rhai o honynt yn ddynion mewn *swyddi,* ac yn meddu cyfoeth a dylanwad. Yma y mae y cyfreithiwr ieuanc gobeithiol, David Jones, Ysw., yn byw; ond y mae ei brif swyddfa yn Pottsville. Y mae ysgolion dyddiol rhagorol yn Minersville. Gweinidogion presenol yr eglwysi Cymreig yno yw y Parch. Daniel Davies (A.), a'r Parch. William Thomas (T. C.), ac y maent yn bregethwyr da a defnyddiol. Gellir myned yno o Pottsville gyda y reilffordd, neu gyda y *stage.* Nid yw yn debyg yr ymgyfyd Minersville byth eto i'w gogoniant cyntefig. Dymunaf ei llwyddiant.

12. TAMAQUA, *Schuylkill Co., Pa.*—Saif y dref hon ar lan y "*Little Schuylkill River,*" oddeutu 25 milldir

i'r dwyrain o Pottsville, ac o fewn pum' milldir i Summit Hill (Carbon Co.) Y mae dwy reilffordd yn rhedeg drwyddi, sef y Reading R. R., a'r Catawissa R. R. Y mae llawer o weithiau glo o'i deutu, ac y mae ynddi un *rolling mill* fechan. Codwyd yma un capel bychan gan yr Annibynwyr er ys dros ugain mlynedd yn ol; a bu yno unwaith eglwys flodeuog, ond nid yw yn awr ond bychan o rifedi. Bu y Parchedigion William Thomas, a John Morgan Thomas, a Mr. Morgan (A.), yn gweinidogaethu yma. Ond eu gweinidog presenol yw y Parch. David E. Hughes. Diaconiaid—Mr. John Davies (*tailor*), a Mr. Watkin Beynon (brawd Mr. Rosser Beynon, y cerddor medrus o Ferthyr, D. C.,) dau ddyn da, duwiol, doeth, a ffyddlon dros achos y Gwaredwr. Y mae Mr. Walters yn wr cyfoethog a chyfrifol yma, ac y mae ganddo lawer yn gweithio dano yn y *machine shop*. Celfyddydwr cywrain a llwyddianus ydyw, ac y mae ef a'i deulu wedi cynorthwyo llawer ar yr eglwys Gymreig. Dichon fod yno eto oddeutu 200 o boblogaeth Gymreig.

13. ASHLAND, *Schuylkill Co.*—Saif y dref hon oddeutu 22 milldir i'r gogledd-orllewin o Tamaqua, ac y mae y Reading R. R. yn myned trwyddi. Ymddibyna ar y gweithiau glo sydd o'i deutu, ac yn agos ati. Sefydlodd y Cymry yno er ys dros 15 mlynedd yn ol, a dichon fod yno yn awr dros 1,200 o boblogaeth Gymreig, ac y mae amrai o honynt yn ddynion cyfoethog a chyfrifol, ac yn noddwyr i lenyddiaeth ein cenedl. Y mae rhai o honynt yn gerddorion ac yn ddadganwyr medrus. Cynaliwyd rhai eisteddfodau yno. Y mae yno ddau gapel Cymreig, un gan yr Annibynwyr, a'r llall gan y Bedyddwyr. Y Parch. Mr. Thomas yw gweinidog presenol eglwys y Bedyddwyr; ond y mae yr eglwys Annibynol yn awr dan ofal y Parch. Mr. Pugh, Pottsville. Bu ynddi amrai o weinidogion ffyddlon, sef Edwards, a Williams, a Rees. Ymadawodd y gweinidog ieuanc dysgedig a pharchus, y Parch. Wm. B. Williams (A.), oddiyno i'r gorllewin yn haf 1870. Y mae ansefydlogrwydd y gweithfeydd glo yn atal llwyddiant yr eglwysi. Y mae David Owen, Ysw., diacon yr eg-

lwys Annibynol yno, a'i briod, a'i blant, yn golofnau cryfion dan yr achos; ac y mae ei fab hynaf, Wm. Owen, Ysw., yn feddyg medrus yn y lle. John Pritchard, Ysw., (B.,) yw y prif fasnachydd Cymreig yn y dref; ac y mae yno lawer o fwnwyr cyfoethog a pharchus, sef David Evans, Ysw., Thomas Davies, Ysw., ac ereill.

14. MAHANOY CITY, *Schuylkill Co.*—Tref fywiog a chynyddol yw hon, yn cael ei hamgylchu gan lawer iawn o weithfeydd glo. Oddeutu deng mlynedd yn ol nid oedd ond bechan; ond yn awr y mae ynddi dros *chwe' mil* o drigolion, o wahanol genhedloedd; a dichon fod ynddi yn agos i 1,000 o boblogaeth Gymreig, ac yn eu plith mae llawer o fwnwyr parchus wedi adeiladu tai eu hunain, ac amrai o honynt yn *fosses* medrus a chyfrifol yn y gweithfeydd glo, sef John W. Williams, Rees P. Jones, John Powell, Thomas R. Williams, Thomas Lewis, Lewis Evans, William J. Watkins, a dichon ereill. Cymry parchus hefyd yw *contractors* presenol hen waith glo Meyers; ac y mae gan y Cymry hefyd yn y dref "*Union Co-operative Store*" lwyddianus; ac y mae Cymdeithas yr Iforiaid wedi ei sefydlu yn y lle, a chynaliwyd yma gyfarfodydd llenyddol, a dwy eisteddfod lewyrchus. Sefydlwyd yr eglwys Annibynol Gymreig yma oddeutu 1863, ac adeiladasant gapel da ar Centre Street yn fuan wedi hyny. O Ebrill, 1865, hyd Mai, 1869, bu ysgrifenydd y llyfr hwn yn weinidog sefydlog ar yr eglwys hon, a chafodd lawer o garedigrwydd, a gwelodd fawr lwyddiant. Y Parch. Dl. T. Jones, gynt o Port Tenant, ger Abertawe, D. C., yw eu gweinidog presenol, ac y mae yn gysurus a defnyddiol. Dymunwyf ei fawr lwyddiant ef a'i eglwys. Diaconiaid yr eglwys yw John W. Williams, Lewis Lewis, Isaac Davies, a Thomas Jones; ac y mae ynddi lawer o aelodau ffyddlon, sef John Morgan, George L. Roberts, Richard Phillips, David Reynolds, Howel Jeffreys, David Jeffreys, Mrs. W. F. Jones, David R. Thomas, William Richards, William Harris, a lluoedd ereill. Ceir ynddi hefyd rai cerddorion medrus, sef Harris, a Jones, a Roberts, a Williams. Y mae yma eglwys dda,

ffyddlon, a haelionus. Soniant am gael capel newydd helaethach, mewn lle mwy cyfleus. Sefydlwyd eglwys y Bedyddwyr Cymreig yn y dref yn nechreu y fl. 1865, ac adeiladasant gapel bychan hardd ar Catawissa St., yn ngwaelod y dref. Bu y Parch. Theophilus Jones yn gweinidogaethu yma am dros ddwy flynedd; ond ymadawodd i Wilkesbarre yn Mehefin, 1870. Nid yw yr eglwys Fedyddiedig yma mor lluosog a'r eglwys Annibynol; ond y mae ynddi lawer o aelodau gwir ffyddlon, a thra selog dros egwyddorion eu henwad. Un o ddiaconiaid yr eglwys hon yw yr hen frawd parchus, Mr. Thomas Gittins, gynt o Lanlligan, Maldwyn, G. C. Y mae Evan J. Griffiths, Ysw., yr *adeiladydd* medrus, yn gefnogwr haelionus i'r eglwys hon, ac i lenyddiaeth Gymreig; ac y mae ein cyfaill Idris Davies, M. D. (Amosydd Glan Ffrwd), yn feddyg enwog yn y lle. Saif Mahanoy City mewn iseldir cul iawn rhwng y bryniau ar bob llaw, yn y mynyddau, ac nid oes tiroedd amaethyddol da o fewn milldirau iddi; ond y mae dwy brif reilffordd yn rhedeg drwyddi, sef y Lehigh Valley R. R., i New York (160 milldir), a'r Reading R. R., i Philadelphia (120 milldir). Lled debyg yw y bydd y rhan fwyaf o'i glofeydd wedi eu llwyr weithio allan cyn pen ugain mlynedd eto. Y mae *cars* y Reading R. R. yn rhedeg drwy *dunnel* yn agos i filldir o hyd, rhwng Mahanoy a Tamaqua. Ceir yn y dref hon un Bank, un Hotel fawr, Post Office, Papyr Newydd wythnosol, ac ugeiniau o dafarnau a saloons. Y mae ynddi hefyd *Express* a *Telegraph Offices.*

15. SHENANDOAH CITY, *Schuylkill Co.*—Saif y dref hon oddeutu tair milldir i'r gorllewin o Mahanoy, ar fryn bychan iachus, yn nghanol y mynyddau coediog, sydd yn orlawn o wythienau glo mawrion a rhagorol; ac y mae y ddwy reilffordd a nodwyd uchod yn rhedeg drwyddi o New York a Philadelphia. Dechreuwyd sefydlu a gweithio yno oddeutu saith mlynedd yn ol, ac y mae yno yn awr dros dair mil o drigolion, o wahanol genhedloedd, ac oddeutu 600 o boblogaeth Gymreig, ac yn eu plith lawer o bobl dda a gwir grefyddol, a rhai cerddorion medrus, a llenorion ieuainc gobeith-

iol, tra ffyddlon gyda y cyfarfodydd llenyddol; a phob achos da arall. Dechreuodd yr Annibynwyr Cymreig bregethu a chadw ysgol Sabbothol mewn ysgoldy yno yn niwedd y fl. 1865, ac adeiladasant gapel da yno yn niwedd 1866, yn yr hwn yn awr y mae eglwys fechan ffyddlon a haelionus dan ofal ysgrifenydd y llinellau hyn. Ei diaconiaid ydynt John J. Thomas, John Phillips, a Daniel Williams—y cyntaf o Cwmavon, D. C., a'r ddau olaf o ardal Rhosllanerchrugog, G. C.; ac y mae ynddi lawer o aelodau ffyddlon o Ogledd a Deheudir Cymru. Tri o'r *Trustees* yw Thomas W. Davies, Thos. L. Powell, a William Pritchard. Cododd yr eglwys hon ddau bregethwr ieuainc a gobeithiol, sef John P. Jones, yr hwn sydd yn awr yn Athrofa Hudson, Ohio; a William J. Thomas, yr hwn sydd eto yn byw yn y lle, ac yn dra ffyddlon a defnyddiol yno. Y mae Mr. John Harris (A.,) yn pregethu yn achlysurol yno hefyd. Bu y Trefnyddion Calfinaidd yn cydaddoli â'r Annibynwyr hyd ddiwedd y fl. 1869, pan y sefydlasant eglwys eu hunain; ac y mae ganddynt yn awr gapel da yn y lle, ac achos llwyddianus ynddo. Enwau eu diaconiaid yw Wm. P. Jones, a Henry Davies, dau frawd ymdrechgar a ffyddlon. Bu Mr. Edward Evans yn pregethu yma am fisoedd, ond y mae yn awr yn yr Athrofa yn New Jersey. Y mae y Parch. J. Adams, a Mr. Roberts, yn awr yn byw yn y dref, ac yn pregethu i'r T. C. Sefydlodd y Bedyddwyr eglwys yma yn y fl. 1866, yn yr ysgoldy; cynyddasant, ac y maent yn awr yn adeiladu capel newydd rhagorol yno, a'r Parch. David Evans yn gweinidogaethu iddynt yn sefydlog, a'r brawd Edward Williams yn pregethu iddynt yn achlysurol. Y mae Mr. Phillips (crydd), a Mr. Davies, y *Coal-operator*, a Mr. Williams a'i frawd (yr *undertakers*), yn noddwyr haelionus iddynt. Y mae amrai o'r Cymry wedi adeiladu tai yma, sef Powell, a Davies, ac Ellis, a Williams, a Roberts, ac Evans, a Jones, a Palmer, ac ereill. Mr. Jonathan Ellis yw y *Postmaster*. Amgylchir y dref gan dros bymtheg o weithfeydd glo mawrion; ac y mae pedwar neu bump o weithfeydd ereill yn cael eu hagor yn awr, a bydd yma le i ganoedd ychwaneg o fwnwyr a chrefftwyr, a llafurwyr, yn fuan;

ac y mae y dref a'i masnach yn debyg o gynyddu yn gyflym o hyn allan. Y mae yma hefyd un Bank, un Papyr Newydd wythnosol, dwy Hotel dda, dwy *Hall* fawr, llawer o stores da, a gormod o dafarnau a saloons; ond y mae yr eglwysi Cymreig ac Americanaidd yn ymdrechgar dros foesoldeb, sobrwydd, a dirwest.

Nodiad cyffredinol am SWYDD *Schuylkill.*—Sir fynyddig a bryniog ydyw drwyddi oll. Nid oes ond ychydig o dir amaethyddol da, nac ardaloedd heirdd ynddi; a mwyafrif ei phoblogaeth ydynt y Gwyddelod, a'r Ellmyniaid, *Pabyddol* a *Democrataidd*, ac y mae ganddynt eglwysi lluosog yn mhob tref, ac y mae eu dylanwad yn ddirfawr ar y llywodraeth sirol, a dinasol, a hwynt-hwy sydd luosocaf o lawer yn yr holl weithfeydd. Nid yw y Cymry ond ychydig o nifer yn eu plith. Ond y mae yn y sir hon hefyd lawer o Americaniaid, a Saeson, a Scotiaid, ac ysgolion dyddiol rhagorol. *Bu* yn y gweithfeydd glo yma lawer o ymladdau, lladradau, a llofruddiaethau; ond y mae yma yn awr, ac er pan ffurfiwyd *Undeb y Mwnwyr*, lawer mwy o dangnefedd, a diogelwch.

16. CENTRALIA, *Columbia Co.*—Pentref bychan yw y lle hwn, ar y Lehigh Valley R. R., oddeutu dwy filldir o Ashland, a 7 milldir o Shenandoah. Y mae ynddo lawer o dai a thrigolion, ac amryw o weithfeydd glo o'i ddeutu. Ychydig o Gymry sydd yno; ac nid yw yn debyg y daw yno lawer byth. Er hyny y mae gan yr Annibynwyr a'r Bedyddwyr eglwysi bychain yno. Addolant ar wahan yn yr un ysgoldy; ac y mae dau frawd ffyddlon yn gweinidogaethu iddynt, sef y Parch. Benjamin Jones, (B.) a'r Parch. William Davies, (A.) Ond rhaid iddynt weithio yn galed bob dydd â'u dwylaw eu hunain er eu cynhaliaeth. Y mae yno rai Cymry tra chrefyddol a charedig.

17. MOUNT CARMEL, *Northumberland Co.*—Pentref bychan cynyddol yw y lle hwn, oddeutu 5 milldir i'r gorllewin o Ashland a Centralia, ar le hyfryd ac iachus, a llawer o weithfeydd glo o'i ddeutu. Y mae yno ddwy Hotel, Post Office, a llawer o stores, dau gapel Saesnig,

un Pabyddol, ac ysgoldy newydd bricks. Y mae tair reilffordd yn myned yno, sef y Lehigh Valley R. R., a'r Reading R. R., a'r Northern Central R. R. Gwyddelod ac Ellmyniaid, gan mwyaf, sydd yn byw yno. Bu yno lawer o *Gymry*, ar wahanol amserau, ond lled ansefydlog fuont; ond y mae yno yn *awr* oddeutu *dau gant* o boblogaeth Gymreig; ac eglwys Annibynol wedi ei sefydlu, yn rhifo yn agos i *ddeugain* o aelodau. Mr. Thomas T. Williams, sydd ddiacon da a ffyddlon yn yr eglwys. Ac y maent yn awr yn adeiladu capel newydd hardd yno, ac yn ymdrechu talu am dano. Y mae y lle a'r eglwys yn debyg o gynyddu yn gyflym yn y dyfodol. Cynhelir yno gyfarfodydd llenyddol; ac yno y mae Mr. Mesach Watkins, a Mr. Phillips, y cerddorion medrus, yn byw. Sefydlodd y Bedyddwyr eglwys yno yn ddiweddar.

18. SHAMOKIN, *Northumberland Co.*—Saif y dref boblog hon oddeutu 8 milldir i'r gorllewin o Mount Carmel, ac 20 milldir i'r dwyrain o *Sunbury*, ar y Lehigh a'r Northern Central R. R. Dichon fod ynddi dros 12,000o boblogaeth, o wahanol genhedloedd. Saif ar lan afon fechan, a thry ar haner cylch rhwng y bryniau. Y mae yno dros ddeuddeg o weithfeydd glo mawrion o'i deutu; y mae ynddi lawer o stores, dau Fanc arianol, un Hall fawr, un *blast furnace*, machine shops, llawer o Hotels a thafarndai. Ansefydlog iawn a fu y Cymry yno; ni buont erioed yn lluosog iawn yn y lle; ond adeiladodd yr Annibynwyr, a'r T. C., a'r Bedyddwyr, gapelau bychain bob un; a bu rhai pregethwyr yno am fyr amser, sef H. C. Harris, William Thomas, a'r Parch. William J. Lewis. Ond er ys llawer o amser ymadawsant hwy; cauwyd capel y B. i fyny; ac nid oes yno heddyw ond eglwysi gweiniaid iawn gan y T. C., a'r A., er fod ganddynt gapelau newyddion heirdd. Gobeithio y llwyddant eto. David Thomas yw diacon yr eglwys Drefnyddol Galfinaidd; ac Isaac B. Thomas, a Seth Francis, yw diaconiaid yr eglwys Annibynol. Cymry oll oddeutu 200. Yn Shamokin y mae David Edmunds, Ysw., yr *Inspector of Mines* yn byw.

Y mae amrai o lofeydd ereill yn Northumberland Co., sef, yn Locust Dale, a Locust Gap, Bear Gap, a manau ereill, a diau fod *rhai* Cymry yn gweithio ynddynt, ac yn trigianu yn mhlith cenhedloedd ereill, er nad oes ynddynt byth, na gweddi, na mawl, na phregeth, nac addoliad, yn yr iaith Gymraeg. Galarus yw meddwl fod neb o genedl y Cymry yn *hoffi* byw yn y *fath* leoedd; ac na byddai mwy o duedd ac ymdrech ynddynt i fwynhau *moddion gras.*

19. Bu capel, ac eglwys, gan y Cymry yn y Broad Top, *Huntington Co.*, rai blyneddau yn ol; lle y bu y Parch. Daniel Thomas (A.), yn gweinidogaethu; a llawer o Gymry yn gweithio ac yn masnachu. Ond oblegid y *strikes*, ataliwyd y gweithfeydd; ymadawodd y bobl; ac nis gwn pa ddefnydd a wneir yn awr o'r capel. Y mae pethau fel hyn yn dygwydd weithiau. Nid wyf yn hoffi gweled yr eglwysi Cymreig yn marw. Gobeithio y bywheir yr achos yno eto.

20. Slate Hill, *York Co.*—Saif y lle hwn yr ochr ddeheuol i afon y Susquehanna, yn agos i gyffiniau talaeth Maryland; oddeutu 70 milldir o Philadelphia, 50 milldir o Baltimore, ac oddeutu 20 milldir o Havre de Grace. Gellir myned yno gyda y *stage*, bob yn ail-ddydd, o Lancastar, (25 m.) neu gyda y *train* o Philadelphia i Havre de Grace; ac oddiyno gyda cherbyd, neu gyda y badau ar yr afon ac ar y *canal*. Y mae yn hen le. Gwlad amaethyddol oedd. Ond darganfyddwyd y llechi, (*slates*,) ac agorwyd y cloddfeydd gan y Cymry, y rhai a wnaethant sefydliad Cymreig cryf yno. Gelwid y lle gynt yn *Peach Bottom*. Sefydlwyd yno *dair* eglwys Gymreig. Darfyddodd yr eglwys Wesleyaidd er ys llawer o flyneddau. Bu yno amryw o bregethwyr yn llafurio; ac y mae y gweinidogion enwog y Parch. J. Williams (A.), a'r Parch. E. F. Jones (T. C.), yn barchus a defnyddiol yno eto. Dichon fod yno yn awr dros 600 o boblogaeth Gymreig; a diau fod llawer o honynt yn bobl rinweddol, ac yn aelodau ffyddlon yn eglwysi y T. C., a'r Annibynwyr. Gwlad hyfryd a ffrwythlon yw. Pentref bychan sydd yno, lle y mae y ddau gapel Cymreig, a rhai *stores*, heb yr un dafarn!

Ymddibynant ar y chwarelau, gan mwyaf; ond y mae amrai o'r Cymry yn byw yn gysurus yno ar eu tyddynau bychain. Bu gwaith y chwarelau yno yn ansefydlog; a chafodd eu meddianwyr, yn ddiweddar, golledion trymion, sef David James, Ysw., ac ereill. Yno y bu y brawd anwyl, y Cymro selog, a'r datganwr enwog, *William Morris*, gynt o Bethesda, Arfon, G. C., fyw am flyneddau; ac yno y bu farw, ac y claddwyd ef. Nis gellir disgwyl gwaith sefydlog, a chyflog da, yno, hyd nes y gwel perchenogion y chwarelau gyfleustra i anfon y llechi oddiyno gyda rhyw reilffordd, yn lle gyda y *canal*, fel yn bresenol.

21. SLATINGTON, *Lehigh Co.*—Chwarelau llechi (*slates*) sydd yma eto. Gwlad amaethyddol hardd oedd, yn cael ei phoblogi gan yr Ellmyniaid. Ond dechreuodd y Cymry weithio a sefydlu yno er ys dros ugain mlynedd yn ol; agorodd Mr. Henry Williams, a Mr. David Williams, ac ereill, chwareli yn agos yno, ac oddeutu yno; ac erbyn heddyw y maent yn ddynion cyfoethog a dylanwadol. Y mae yno lawer o chwarelau gan genhedloedd ereill; ond Cymry, gan mwyaf, sydd yn gweithio ynddynt. Gall fod y boblogaeth Gymreig yn yr holl ardaloedd hyny yn awr *dros fil* o eneidiau. Y mae yno yn awr *dair* o eglwysi Cymreig bychain, gweithgar, a blodeuog; un gan yr Annibynwyr, un gan y Trefnyddion Calfinaidd, ac un gan y Bedyddwyr, a llawer o aelodau ffyddlon ynddynt; ac y mae y Parchedigion, Jeffreys (T. C.), Owen (A.), a Morton, (B.) yn weinidogion defnyddiol yno. Ceir yno lawer o gefnogwyr gwresog i lenyddiaeth Gymreig, ac i'r achos dirwestol. Saif pentref Slatington ar fryn bychan, prydferth, yn agos i afon y Lehigh, ac yn ngolwg y *Blue Mountain;* ac y mae y Lehigh Valley R. R., a'r Lehigh & Susquehanna R. R., yn rhedeg heibio yno; ac y mae y lle wedi cynyddu llawer yn yspaid y chwe' mlynedd diweddaf; ac yn debyg o gynyddu llawer eto; er fod y meistri a'r gweithwyr yn aml yn methu cytuno am y cyflogau. Y mae yno lawer o fân chwarelau, a chyfrifir y llechi yn rhai rhagorol i doi, ac i ysgrifenu, ac i wneyd pethau ereill gwerthfawr. Adeiladodd

llawer o Gymry dai gwerthfawr yno; ac y mae Hugh Davies, Ysw., gynt o Lanbrynmair, G. C., wedi codi palasdy iddo ei hunan a'i deulu, a *hall* fawr i'w genedl, yno. O chwarelau mawrion Sir Gaernafon, G. C., sef, o ardaloedd Bethesda, Ebenezer, Llanberis, &c., yr ymfudodd y rhan fwyaf o'r Cymry i Slatington, (ac i'r chwarelau ereill yn America,) ac y mae rhai o honynt wedi bod yn dra llwyddianus.

22. DANIELSVILLE, *Northampton Co.*—Gorwedda y lle hwn o oddeutu saith milldir i'r gogledd-ddwyrain o Slatington, yn ymyl y Blue Mountain, rhwng afonydd y Lehigh a'r Delaware. Ardal wledig a ffrwythlon yw. Oddeutu y pentref bychan y mae amrai o chwarelau bychain gan y Cymry mwyaf llwyddianus a chyfoethog. Gerllaw y pentref y mae capel bricks bychan wedi ei adeiladu gan y T. C., er ys blyneddau; a llawer o aelodau yr Annibynwyr, a rhai Wesleyaid, yn cydaddoli yn frawdol ynddo. Y mae yno lawer o Gymry crefyddol yn byw; ac yn eu plith y bardd *Ioan Llyfnwy*, ac amrai ereill o gefnogwyr ein llenyddiaeth. Gweinidogion sefydlog eglwysi Slatington sydd yn pregethu amlaf yno. Ac yn yr ardal hon y bu farw ac y claddwyd y Parch. G. Roberts (W.), yr hwn oedd ddyn call a duwiol, ac yn bregethwr gwresog a doniol. Cyffelyb yw gwaith a chyflogau y chwarelwyr yn y lle hwn ag ydynt oddeutu Slatington. Dichon fod yma oddeutu *dau gant* o boblogaeth Gymreig.

23. CHAPMANVILLE, *Northampton Co.*—William Chapman, Ysw., ydyw meddianydd y chwarel fwyaf yn y lle hwn; efe a'i hagorodd gyntaf, oddeutu deuddeg mlynedd yn ol, ac a'i trefnodd yn fedrus, ac a'i gweithiodd yn llwyddianus. Brodor yw o Cornwall, Lloegr. Bu yn *gweithio* yn chwarel fawr Braichycafn, yn Arfon; yno y dysgodd siarad Cymraeg; priododd foneddiges grefyddol o'r Ellmyniaid; ac y mae yn awr yn byw yn Bethlehem, Pa., ac yn werth canoedd o filoedd! Y mae cangen o reilffordd yn awr yn rhedeg o Bethlehem, ar lan y Lehigh, drwy bentref y *Bath*, i ardal Chapmanville—pellder 15 milldir. Yn ymyl y chwarel y mae llawer o dai, ac un hotel, a store, ac ysgoldy,

wedi eu hadeiladu, a llawer o dyddynau ffrwythlon yn y wlad fawr o'u deutu. Adeiladwyd eglwys Saesnig ar y bryn gerllaw. Dichon fod yno dros 300 o boblogaeth Gymreig. Sefydlwyd eglwys Gymreig unwaith yn yr ysgoldy; a bu y Parch. John R. Williams (A.), yn gweinidogaethu iddynt; ond ymadawodd y flwyddyn ddiweddaf. Bu Mr. Chapman a'r chwarelwyr yn garedig iddo. Dylasai fod yn y lle hwn eglwys Gymreig flodeuog; a gobeithio y bydd yno un felly eto. Mae *sobrwydd* ardal yn hanfodol i lwyddiant achos crefydd bur. Oddeutu 10 milldir sydd o'r lle hwn i Danielsville, ar draws y wlad; ac nid oes dros 12 milldir oddiyma i *Easton*, Pa., na mwy nag 20 milldir at y chwarelau Cymreig ereill, ar lanau y Delaware, lle mae amrai o Gymry llwyddianus; a lle y bu, ac y mae pregethu Cymraeg, yn achlysurol, mewn ysgoldai, gan y gwahanol enwadau. Tebygol yw yr agorir degau o chwarelau bychain eto mewn gwahanol fanau yn siroedd Northampton a Lehigh, canys y mae ynddynt gloddfeydd llechau rhagorol; ac nid yw masnach y *slates* ond dechreu yn yr Unol Dalaethau.

24. CATASAUQUA, *Lehigh Co.*—Saif ar lan y Lehigh, mewn gwlad ffrwythlon a hyfryd, oddeutu tair milldir o Allentown, a thros 130 milldir o New York. Gellir myned yno o New York gyda y New Jersey Central R. R., i Easton, ac oddiyno gyda y Lehigh Valley R. R. David Thomas, Ysw., o ardal Castellnedd, D. C., a ddechreuodd y sefydliad Cymreig yma, er ys yn agos i 30 mlynedd yn ol. Cododd yma lawer o dai, a *blast furnaces*, a *rolling mill* fawr, a bu yn dra llwyddianus; fel y mae yn awr yn un o'r dynion mwyaf medrus, cyfoethog, a dylanwadol, yn y sir, ac yn foneddwr haelionus a chrefyddol. Dan ei ofal ef a'i feibion y mae yr holl weithfeydd haiarn yn y lle hwn, ac yn Hokendauqua, gerllaw yno. Erbyn heddyw y mae *Catasauqua* yn dref boblog, o wahanol genhedloedd, ac y mae ynddi amrai o eglwysi efengylaidd gan y Saeson, a'r Ellmyniaid, a'r Gwyddelod. Y mae Mr. Thomas yn swyddog yn yr eglwys *Bresbyteraidd Saesnig*, yr hon a adeiladwyd yn ymyl ei balasdy; ac y mae ei blant a'i berthyn-

asau, a llawer o Gymry, yn aelodau o'r un eglwys. Dichon fod yno yn awr dros 300 o boblogaeth Gymreig; a dylai fod yno *eglwys Gymreig.* Oddeutu saith mlynedd yn ol, sefydlwyd eglwys *unol* Gymreig yno; a bu yn llwyddianus am flyneddau. Ni bu yno weinidog Cymreig sefydlog erioed; ond pregethid iddynt yn achlysurol gan wahanol bregethwyr. Ond oblegid ansefydlogrwydd y Cymry yn y gweithiau haiarn, a diffyg gweinidogaeth sefydlog, a chefnogaeth deilwng i'n cenedl a'r iaith Gymraeg, gorfu i'r ychydig ffyddloniaid oedd yn addoli yn yr "ystafell" yno, roddi yr eglwys hono i fyny. Nid oes yno er ys misoedd ond pregethu achlysurol, a chyfarfodydd gweddio sefydlog ar y Sabbothau, gan y Cymry, yn eglwys Saesnig y Presbyteriaid, ac y mae Mr. Griffiths yn pregethu Cymraeg yn achlysurol yno. Bu Morgan Emanuel, Ysw., a Mr. William G. Lewis, a Mr. William James, a Mr. Lewis Richards, ac amrai ereill, yn gefnogwyr gwresog i'r achos Cymreig. Dichon y bydd eglwys Gymreig flodeuog eto yn Catasauqua; ac y bydd yno ganoedd mwy o Gymry nag sydd yno yn awr. Yr ochr draw i'r afon y mae y gladdfa (*cemetery*) ardderchog, lle y mae llawer o Gymry yn gorwedd. Bydd Mr. Morton, o Slatington (B.), yn pregethu yno yn aml.

25. SUMMIT HILL, neu'r *Old Mines, Carbon Co.*—Priodol y gelwir y lle hwn dan yr enwau Saesnig uchod, oblegid ar ben y bryn y saif y pentref, a dechreuwyd gweithio y glofeydd er ys dros 40 mlynedd; a dechreuodd y Cymry sefydlu yno er ys 30 mlynedd yn ol. Saif y lle hwn rhwng Tamaqua (6 m.) a Mauch Chunk, prif dref sir Carbon (12 m.), ac y mae yno ddeg neu ddeuddeg o lofeydd mawrion, yn meddiant a than reolaeth un Cwmpeini, sef y "Coal & Navigation Co.," (y rhai hefyd sydd yn feddianwyr y canal a'r reilffordd). Credwyf fod yno yn awr dros *ddeuddeg cant* o boblogaeth *Gymreig,* (yn gymysg â lluoedd o Wyddelod, ac Ellmyniaid, a Saeson, &c.) Y mae gan y Bedyddwyr gapel bychan ac eglwys ffyddlon ar y Bryn, a'r Parch. Mr. Morton, o Slatington, yn weinidog iddynt. Ond yn y gwaelod y mae ardal *Ashton,* lle mae capel da,

helaeth, ac eglwys gref gan yr Annibynwyr; a'u gweinidog presenol yw y Parch. J. Velindre Jones. Cafodd yr eglwys hon bob mantais i fod yn llwyddianus, oblegid ni bu gan yr un enwad Cymreig arall erioed eglwys yn ardal *Ashton;* bu yma amrai o weinidogion ffyddlon. Arolygwyd y gwaith am lawer o flyneddau gan Mr. John Powell; ac wedi hyny bu yr *holl* lofeydd dan arolygiaeth ein cenedlgarwr enwog, Thomas Phillips, Ysw, ac yr oedd y rhan fwyaf o'r *bosses* yn swyddogion ac yn aelodau o'r eglwys. Bu yma rai adfywiadau nerthol. Ac y mae golwg siriol iawn ar yr achos yn awr; canys y mae lluoedd o'r bobl ieuainc wedi ymaflyd â'u holl galon ynddo. Codwyd yma un *pregethwr* ieuanc gobeithiol yn ddiweddar, sef Lewis Evans (*Darenydd*). Ac yma y mae y bardd medrus, Morgan Evans (*Meurig Aman*), a'i briod yn byw; a llawer o *gerddorion* deallgar, megys Thomas James, a'i briod, ac ereill. Y mae Shadrach Watkins, a Josiah Williams, a John Beynon, a Thomas Williams, a Thomas Jenkins, David Maxey, a David Mathews, ac ereill, yn swyddogion, ac yn aelodau ffyddlon o'r eglwys hon. Soniant am wneyd capel newydd, ac y mae arnynt angen am dano. John T. Evans, Ysw., o'r lle hwn, a ddyrchafwyd i fod yn "*Inspector of Mines,*" dros Carbon Co. Nid yw gwlad a phentref Ashton, ond lle gwael yr olwg arno, o ran tir ac adeiladau; ond y maent yn awr yn gweithio *tunnel* newydd drwy y mynydd yr ochr ogleddol iddo; ac y mae argoelion y bydd reilffordd yn rhedeg drwyddo, yn fuan, o Tamaqua i Mauch Chunk, ac y bydd tref ardderchog a masnach fywiog cyn hir yn y lle hwn. Poblogaeth Gymreig, 1,200.

Oddeutu milldir a haner islaw Ashton y mae ardal *Coaldale,* lle mae llawer o Gymry parchus yn byw, ac arferent fyned i addoli i eglwys Ashton. Ond yn ddiweddar ffurfiwyd eglwys Annibynol yno, mewn ysgoldy, dan ofal y Parch. David E. Hughes, Tamaqua. Pa un a oedd hyny yn ddoeth a threfnus, amser a ddengys. Carwyf wirionedd a phurdeb yn mhob man. Dymunwyf lwyddiant achos y Gwaredwr. Y mae llawer o Gymry yn byw yn Bull's Run, a'r Tai New-

yddion gerllaw yno. Yn *Coaldale* y bu Evan Jones, Ysw., fyw a marw, wedi cyflawni ei swydd fel ynad gwladol yn anrhydeddus.

26. BEAVER'S MEADOW, *Luzerne Co.*—Hen le tra adnabyddus i fwnwyr America yw y lle hwn. Oddeutu 25 mlynedd yn ol yr oedd yno lawer o Gymry yn byw. Saif yn ngwaelod Luzerne Co., ar gyffiniau siroedd Carbon a Schuylkill, ac y mae y Lehigh Valley R. R. yn rhedeg drwyddo er ys blyneddau. Ar y mynyddau coediog uchel y saif; ac mewn hen ysgoldy bychan yno y sefydlwyd yr eglwys Annibynol Gymreig, ac yr urddwyd R. R. Williams, Cincinnati, a D. Daniel, o Dundaff. Adeiladwyd capel da gerllaw yno, yn yr hwn y bu eglwys ffyddlon, a gweinidogaeth effro, gan y brodyr Daniel Rees, Philip Peregrine, a M. D. Morgan, a John R. Williams. Ond yn y blyneddau diweddaf agorwyd gweithfeydd glo *gwell* oddeutu y lle; gwasgarodd y Cymry, fel y gwanhawyd yr eglwys yn ddirfawr; ond y mae yno rai ffyddloniaid eto. Mr. Thomas Lewis yw y diacon presenol, a bu ef a'i briod yn gynorthwy mawr i'r achos.

27. JEANSVILLE, *Luzerne Co.*—Pentref bychan yw y lle hwn, oddeutu 1½ milldir o'r Meadows, ac Audenried, a Hazleton, a Dutchtown. Amgylchynant ef. Nid oes ynddo ond ychydig o Gymry yn byw; ond trwy ymdrechion Jonah Rees, Ysw., a Mr. W. Hughes, ac amrai ereill, cododd yr Annibynwyr Cymreig gapel da yn y lle yn nechreu 1869, a bu y Parch. Mr. Harrison yn gweinidogaethu yno, am dymhor byr. Ymadawodd i Coalburgh, Ohio. Y mae Mr. Owen Evans yn *foss* yn Dutchtown, gerllaw yno, lle mae amrai o Gymry yn gweithio.

28. AUDENRIED, *Carbon Co.*—Lle newydd yn ymyl Jeansville ydyw. Dechreuodd y Cymry sefydlu yno er ys dros wyth mlynedd; ac yn fuan wedi hyny, symudodd Jonah Rees, o'r Meadows, yno i fyw, a dechreuodd achos Cymreig yn yr ysgoldy yno. Bu ef a'i deulu yn ffyddlon iawn dros eu cenedl a'r achos crefyddol yno. Cynyddodd yr eglwys Annibynol yno,

trwy ymdrechion Lewis Thomas, D. Lloyd, J. Beynon, J. Grier, ac ereill; prynwyd ac adgyweiriwyd yr hen ysgoldy, a gwnaed ef yn gapel hardd a chyfleus; ac y mae yno yn awr eglwys gref, a'r Parch. Dl. Evans, o Yale College, wedi ei urddo yno yn weinidog sefydlog iddynt. Yno y mae y Parch. Benjamin Nicholas (B.), gynt o Bloomsburgh, Pa., yn byw yn awr.

29. HAZLETON, *Luzerne Co.*—Tref boblog a hardd yw hon, a llawer o fasnach ynddi. Yno y mae y *coal operator* cyfoethog, Mr. Pardee, yn byw; ac y mae llawer o lofeydd oddeutu y dref; ond Gwyddelod ac Ellmyniaid, gan mwyaf, sydd yn gweithio ynddynt. Y mae Mr. James, y *Postmaster*, yn fasnachydd llwyddianus, ac yn Gymro cenedlgarol yn y lle. Gellir myned yno gyda y Lehigh Valley R. R. Yn y *rhandir mynyddig* sydd yn gorwedd rhwng Hazleton a Ben Haven, a White Haven, yn Luzerne Co., y mae llawer o weithfeydd glo newyddion, sef Ebbw Vale, Ieddo, Eckley, Upper Lehigh Valley, a manau ereill, a chlywais fod llawer o Gymry yn gweithio ynddynt, a bod gan y Bedyddwyr Cymreig, ac enwadau ereill, eglwysi Cymreig bychain ynddynt. Clywais hefyd fod yno rai Cymry cyfoethog a thalentog yn trigianu.

30. DANVILLE, *Montour Co.*—Tref fawr yw hon ar lan y Susquehanna, ac y mae y Catawissa R. R. yn rhedeg trwyddi i Williamsport; a'r Delaware & Lackawana & Western R. R. yn rhedeg heibio iddi o Northumberland, trwy *Rupert*, heibio i Plymouth a Pittston, i Scranton. Ynddi ac o'i deutu y mae llawer o weithfeydd haiarn, lle mae llawer o Gymry yn gweithio er ys llawer o flyneddau. Y mae gan yr Annibynwyr, a'r Bedyddwyr, a'r T. C., eglwysi a chapelau yma; ond nid ydynt yn awr mor llewyrchus ag y buont, am fod y gweithiau yn ansefydlog, a llawer o'r Cymry wedi ymadael, ac ereill wedi marw. Bu yno amrai o weinidogion ffyddlon gyda y T. C., a'r B.; ond nid oes yno neb yn sefydlog yn awr gyda y T. C., am a wn i. Y Parch. John S. Jones yw gweinidog presenol y Bedyddwyr; ac y mae y Parch. John B. Cook (A.), wedi parhau ei

weinidogaeth sefydlog yno am lawer o flyneddau, ac yn barchus a defnyddiol yno eto. Bu ei frawd, William Cook, Ysw., diacon ffyddlon ei eglwys, farw yno yn niwedd 1869. Yn Danville y daeth y *cerddor Cymreig* enwog, Mr. Joseph Parry, i sylw gyntaf, ac oddiyno yr aeth ef a'i deulu i'r Athrofa Gerddorol i Lundain. Y mae ei athrylith a'i fedrusrwydd cerddorol wedi tynu sylw y byd, a chael uchel gymeradwyaeth. Ac yno y mae ei frawd-yn-nghyfraith, Mr. Gomer Thomas, y cerddor a'r organydd ieuanc, yn byw. Lle enwog yw Danville. Dichon fod yno yn awr oddeutu 500 o boblogaeth Gymreig. Bu capelau ac eglwysi Cymreig yn Bloomsburgh, gerllaw Danville; ond ymadawodd y Cymry oddiyno a darfu yr achos. Gall fod yno *rai* Cymry yn byw eto, a phregethu Cymraeg yn achlysurol.

31. PLYMOUTH, *Luzerne Co.*—Saif y dref gynyddol hon ar ochr orllewinol y Susquehanna, yn ngwaelod dyffryn mawr a hardd y Wyoming, yn agos i Kingston, a Wilkesbarre. Y diweddar David Levi, Ysw., oedd y sefydlwr Cymreig cyntaf yno. Dechreuodd agor gwaith glo yno yn 1848. Cafodd *lease* ar y lle am 10 mlynedd, o 1850 hyd 1860, a daeth yn feddianol ar gyfoeth mawr; ond collodd lawer o hono yn y *panic* arianol yn niwedd 1857. Yn 1851 daeth ei dad, John Levi, a'i frawd, Joseph Levi, a George Morgan, a Wm. Charles, a Thomas Prosser, ac Enoch Powell, a David George, a Robert Powell, ac ereill, yno ato. Sefydlwyd yr eglwys Annibynol yno gan y Parch. David Jones, Scranton, yn 1853. Llwyddodd. Codasant gapel hardd yno yn 1864, a thalasant am dano. Bu David Levi yn ffyddlon a defnyddiol yno hyd ei farwoleath, yn Awst 15, 1869. Cafodd yr eglwys, a'r Cymry yn gyffredinol, golled fawr ar ei ol, canys yr oedd yn ddyn da a haelionus. Y mae ei weddw, Mrs. Levi, a'i mab, yn byw yno eto, ac yn cadw y Post Office. Cynyddodd y lle yn gyflym; y mae yno yn awr lawer o weithfeydd glo; ac islaw yno y mae *Avondale,* lle bu y trychineb mawr! A bernir fod yno yn awr dros 1,200 o boblogaeth Gymreig, a llawer yn eu plith o ddynion crefydd ol, a rhai beirdd, cerddorion, a a llenorion, icuainc

gobeithiol, selog dros eu cyfarfodydd llenyddol. Bu y Parch. John P. Evans (Pentyrch), yn weinidog ar yr eglwys Annibynol yno am beth amser; ond yn 1870 ymadawodd i Yale College. Mr. Wm. D. Rogers, a Mr. Wm. Charles, a Mr. David George, yw diaconiaid yr eglwys; a Mr. David Jones yw yr ysgrifenydd; ac y mae golwg obeithiol arni. Rhoddasant alwad i'r Parch. D. Evans (Trelech) i gymeryd eu gofal gweinidogaethol, a daeth o Hubbard, Ohio, i weinidogaethu yno yn Medi, 1871. Addola y Trefnyddion Calfinaidd mewn *Hall* fawr, ac y mae ganddynt eglwys a chynulleidfa gref yno, a llawer o bobl dda yn eu plith. Soniant am godi capel hardd. Pregethir iddynt gan y Parch. Thomas J. Phillips (Cyw Ionawr), a chan y Parch. William J. Lewis, y rhai sydd yn byw yno, a chan weinidogion a phregethwyr o leoedd ereill. Ei swyddogion, ydynt, Jonah Lewis, David W. Evans, David J. Williams, Thomas J. Davies; a'i hysgrifenydd yw Thomas E. Jones. Y mae gan y Bedyddwyr hefyd eglwys flodeuog yn y lle, ac y maent yn adeiladu capel rhagorol yno, yr hwn a agorir yn fuan. Y Parch. Mr. Morgan yw eu gweinidog. Ni chefais ychwaneg o hanes yr eglwys hon. Mae Mr. Evan Jones, pregethwr ieuanc gobeithiol, o'r Bwlchgwyn, ger Gwrecsam, Sir Ddinbych, G. C., a Mr. Charles Edwards, yn ddefnyddiol yn yr eglwys Annibynol yn Plymouth. Mae prisiau y tiroedd oddeutu yno, a'r lotiau yn y dref, yn uchel iawn; er hyny y mae yno lawer o adeiladu, a masnach fywiog. Cedwir *store* fawr yno gan Wm. D. Rogers, Ysw., a Mr. David Jones.

32. KINGSTON, *Luzerne Co.*—Saif y lle hwn o fewn 3 milldir i'r gogledd o Plymouth. Pentref bychan prydferth yw yn nghanol y Wyoming Valley. Ynddo y mae Athrofa gan y Wesleyaid Saesnig. Y mae y Lackawana a'r Bloomsburgh R. R. yn rhedeg drwy y lle, a *street cars* yn myned oddiyno i Wilkesbarre. Yn ymyl yno, wrth waelod y bryniau, y mae dau waith glo mawr, a llawer o Gymry yn gweithio ynddynt. Sefydlwyd eglwys Annibynol mewn ysgoldy gerllaw yno er ys tair blynedd yn ol, ac y mae yn llwyddo yn raddol; cyn-

nwysa yn awr 54 o aelodau, a dau ddiacon, sef Wm. L. Roberts a John Millward. Ysgol Sabbothol, 70. Cynulleidfa, 120. Poblogaeth Gymreig (gwyr, gwragedd, a phlant), oddeutu 274. Y mae golwg obeithiol ar y lle. Soniant am godi capel. Y mae yno bedwar o gerddorion, sef William Evans, Morgan Morgans, W. Williams, a Thomas Parsonage; a dau fardd ieuanc gobeithiol, sef David Williams ac Isaac Davies. David Morgan, Ysw., gynt o Pittston, a ddechreuodd y ddau waith glo yn y lle, ac wedi hyny a'u gwerthodd i'w meddianwyr presenol. Ni bu yma erioed weinidog sefydlog, ond pregethir iddynt gan wahanol weinidogion. Trwy ymuno â'r eglwys yn Plymouth, gallent gadw gweinidog yn anrhydeddus, a chael gweinidogaeth a bugeiliaeth fwy cyson ac effeithiol.

33. WILKESBARRE, *Luzerne Co.*—Hon yw prif dref y sir, er nad yw mor boblog a Scranton. Adeiladwyd hi ar ochr ddwyreiniol y Susquehanna, ar le gwastad a dyfrllyd. Parhaodd yn lle bychan am flyneddau. O ddeutu 26 mlynedd yn ol, bu yno rai Cymry yn gweithio, ac yn cynal moddion crefyddol; ond ymadawsant i leoedd ereill, a darfu yr achos. Ond yn yspaid y deng mlynedd diweddaf, agorwyd llawer o lofeydd oddeutu yno, a gwnaed dwy brif reilffordd i redeg oddiyno i New York, a Philadelphia, sef y Lehigh Valley R. R., a'r Lehigh a'r Susquehanna R. R. Wedi hyny cynyddodd y lle yn gyflym, ac y mae yn awr yn un o'r trefydd mwyaf poblog a bywiog o fewn y sir. Adeiladwyd canoedd o dai yno yn yspaid y chwe' blynedd diweddaf; ac y mae yno yn awr, dichon, dros 1,000 o boblogaeth Gymreig, y rhai, gan mwyaf, a breswyliant ar y bryniau bychain prydferth yn ymyl y dref, ac oddeutu y glofeydd. Y mae gan y Trefnyddion Calfinaidd gapel mawr a hardd ar un o'r bryniau hyny, a'r Parch. Ed. J. Hughes yn eu bugeilio er ys llawer o flyneddau. Eglwys gref a gweithgar ydyw. Y Cymry perthynol iddi hi yw arolygwyr a phrif *fosses* llawer o'r glofeydd; ac y mae ynddi amrai o bregethwyr da, sef Mri. L. S. Jones, William D. Jenkins, a W. H. Williams. Sefydlodd y Bedyddwyr Cymreig eglwys yno er ys dwy

neu dair blynedd. Addolant mewn ystafell gyfleus yn y dref, ac y mae y gweinidog ffyddlon, a'r pregethwr talentog, y Parch. Theophilus Jones, yn gweinidogaethu iddynt er dechreu Mehefin, 1870. Prynasant dir i wneyd capel newydd, uwchlaw y *depot*, ac y mae argoelion y gwelant fawr lwyddiant. Yno y mae yr adeiladydd (*architect*) medrus, a'r awenydd athrylithgar, Aneurin Jones, Ysw. (Aneurin Fardd), yn trigianu. Oddeutu dwy flynedd yn ol, sefydlodd yr Annibynwyr eglwys yno. Addolant mewn ysgoldy bychan, ac y maent wedi dechreu adeiladu capel *mawr* a drudfawr yno, yn nghanol coedwig fechan, ar fryn hyfryd, gerllaw capel y T. C. Nid yw eu rhifedi ond ychydig eto, er hyny y mae yn eu plith amrai o ddynion da, haelionus, ac ymdrechgar. Mr. Dl. W. Evans yw ysgrifenydd yr eglwys, a Jones a Williams yw y diaconiaid; ac y mae yr hen frawd ffyddlon, Mr. Hugh Owen, yn aelod a phregethwr yno. Ond nid oes ganddynt weinidog sefydlog eto. Mewn cysylltiad â rhyw eglwys Annibynol gyfleus arall, gallent gynal gweinidog yn gysurus. Os bydd y gweithfeydd glo yn llwyddianus, ac os daw yno lawer o Annibynwyr o'r Hen Wlad, a manau ereill, gall y bydd yno eglwys gref yn y dyfodol. Dymunwyf eu llwyddiant.

34. Laurel Run, sydd yn sefyll o fewn dwy filldir i'r gogledd o dref Wilkesbarre. Gweithiau glo sydd yno hefyd, a Chymro parchus yw y *boss* presenol. Sefydlodd y Bedyddwyr eglwys yno; bwriadant godi capel da, ac y mae y Parch. Mr. Nicholas yn gweinidogaethu iddynt. Gerllaw yno, yn ddiweddar, y sefydlwyd eglwys Annibynol hefyd. Addolant mewn ysgoldy. Diaconiaid—Thomas Lewis, a James Lewis.

35. Mill Creek, *Laurel Run P. O.*—Oddeutu *un* filldir sydd o'r lle olaf a nodwyd i'r lle hwn. Saif ar fryn iachus hyfryd, *dair* milldir o Wilkesbarre, ac y mae y Lehigh & Susquehanna R. R. yn myned trwyddo. Gwaith glo sydd yma eto, a Jenkin B. Jones, Ysw., yw y *boss*, yr hwn sydd Gymro dysgedig a chenedlgarol, ac yn noddwr haelionus i'r eglwys Annibynol Gymreig a sefydlwyd yno er ys dros ddwy flynedd yn ol, ac sydd

yn llwyddianus. Y maent wedi adeiladu capel newydd cyfleus yno, ac yn ymdrechu talu ei draul eu hunain. Gweinidog—Parch. David Davies, gynt o Lundain. Diaconiaid—Hopkin Jenkins, William Griffiths, a Thomas Butler. Ysgrifenydd—Wm. Samuel. Pregethwyr—Price, a'r ddau Jones. Teuluoedd Cymreig, 60. Poblogaeth Gymreig, 300. Y mae y lle yn debyg o gynyddu, a'r eglwys yn debyg o lwyddo.

Y mae amryw o weithfeydd glo, a sefydliadau Cymreig bychain ereill, oddeutu Plymouth a Wilkesbarre, sef Nanticoke, a Newport, &c., a phregethir yr efengyl ynddynt gan y Bedyddwyr, a'r Annibynwyr, a'r Trefnyddion Calfinaidd. Codwyd capel Cymreig yn ddiweddar yn Newport, ac y mae Mr. John M. Evans (T. C.), yn pregethu yno.

36. TAYLORVILLE.—Saif y lle newydd cynyddol hwn rhwng Pittston a Hyde Park, ac y mae yno lawer o Gymry yn byw, a'r gweithfeydd glo yn llwyddianus. Mae gan y Bedyddwyr eglwys a chapel yno, a'r Parch. Maurice Evans yn gweinidogaethu iddynt. Sefydlwyd eglwys Annibynol yno hefyd, ac y mae y pregethwr a'r bardd ieuanc, "*Gwawrfryn,*" yn ddefnyddiol yno.

37. PITTSTON, *Luzerne Co.*—Tref wasgaredig, boblog, yn sefyll o bobtu i'r afon Susquehanna, yn mhen uwchaf y Wyoming Valley, yw hon. Y mae ynddi lawer o gapelau a masnachdai mawrion. Ymddibyna ar y glofeydd sydd o'i deutu. Rhed y tair reilffordd, sef y Lehigh, a'r Susquehanna, a'r Lackawanna, heibio iddi. Nid oes ond ychydig o filldiroedd o honi i Wilkesbarre, ac i Scranton. Nid yw y Cymry mor lluosog yno yn awr ag oeddynt gynt, ond dichon fod yno eto yn agos i *fil* o boblogaeth Gymreig yn y dref a'i hamgylchoedd. Y mae gan yr Annibynwyr, a'r Bedyddwyr, a'r T. C., gapelau da yno; ond nid yw yr olaf ond eglwys fechan. Y Parch. J. James (B.), yw y gweinidog Cymreig sefydlog yno. Y mae yno lawer o Gymry parchus a chrefyddol yn perthyn i'r gwahanol eglwysi. Ffurfiwyd yr eglwys Annibynol yno yn 1846, gan y Parch. David Lewis. Codwyd y capel cyntaf yn 1847, a'r ail ar y Welsh Hill yn 1860. Diaconiaid

presenol—John W. Davies, John Williams, James M. Williams, a Henry Harris. Ysgrifenydd—Henry W. Evans (y *Phrenologist* enwog). Bu y Parchn. E. B. Evans, ac E. R. Lewis, a John R. Williams, yn gweinidogaethu yno. Yma y mae yr hen fardd enwog, Mr. Thomas (Iolo Mynwy), a Mr. David Williams, yn byw, ac amrai o feirdd a llenorion ieuainc ereill. Cynhaliwyd yma amrai o eisteddfodau poblogaidd. Masnachwyr cyfoethog a haelionus yn y lle yw Meistri H. R. Hughes a B. Bevan. Yn Mai, 1871, cymerodd trychineb le yn ngwaith glo Blake & Co.; ac wedi hyny yn yr Eagle Shaft, Awst 14, 1871.

38. SCRANTON, *Luzerne Co.*—Hon yw y ddinas fwyaf poblog yn Luzerne Co. Saif ar wastadedd, ar lan y Lackawanna, rhwng y bryniau mawrion, ac y mae ynddi lawer o adeiladau a masnachdai drudfawr; ac y mae amrai o reilffyrdd mawrion yn rhedeg iddi o New York, a Philadelphia, a Baltimore, a thrwyddi yn mhob cyfeiriad i'r gorllewin, a'r gogledd, a'r de. Bu ynddi gapelau ac eglwysi Cymreig; ond yn awr nid oes grym ynddynt, am nad oes llawer o Gymry yn byw yno, a bod Hyde Park mor agos. *Machine shops*, a gweithiau haiarn a glo, sydd yn lluosog ynddi, ac o'i deutu. Yn ddiweddar gwnaed hi yn Fwrdeisdref, dan yr enw, "*The City of Scranton,*" gyda rhagorfreintiau neillduol; ac y mae Hyde Park, Bellevue, Providence, &c., o fewn ei therfynau dinasol. Ynddi y mae swyddfa Gymreig *Baner America*, yr hon yw un o'r rhagorion penaf. (Gwel Hanes *Llenyddiaeth* Cymry America.

39. HYDE PARK, *Luzerne Co.*—Saif y lle hwn ar fryn bychan, yr ochr orllewinol i Scranton, a'r afon Lackawanna, mewn lle hyfryd ac iachus. Deng mlynedd yn ol, nid oedd ond ychydig o dai arno; ond yn awr y mae wedi ei dewfritho â masnachdai, ac aneddau, a chapelau; ac y mae y tri chapel Cymreig ardderchog sydd yno yn agos i'w gilydd, sef eiddo y T. C., a'r B., a'r A., wedi costio dros $12,000 bob un, ac yn gyfleus i gynnwys o saith i wyth gant o wrandawyr bob un. Dyrchafant eu pinaclau hyd y nen! Gwelir hwynt yn amlwg o Scranton, ac o bellder mawr tu draw i'r ddi-

nas hono. Ynddynt y mae eglwysi cryfion, a chynulleidfaoedd mawrion, ac ysgolion Sabbothol blodeuog. Bu y Parch. Joseph E. Davies (T. C.), a'r Parch. J. P. Harris (Ieuan Ddu), a'r Parch. Fred. Evans (B.), a'r Parch. E. B. Evans (A.), yn gweinidogaethu yma am flynyddau yn dra llwyddianus. Yn Ionawr, 1871, y rhoddodd Mr. Evans (A.), ei weinidogaeth sefydlog i fyny yno; ond y mae yn barchus a defnyddiol yno eto, ac yn feddyg medrus yn y lle. Gweinidogion sefydlog y lle yn bresenol yw y pregethwyr talentog, a'r awduron enwog, y Parch. David W. Morris (B.), diweddar o Ddeheudir Cymru; a'r Parch. M. A. Ellis (T. C.), Golygydd y *Cyfaill.* Dichon fod yn Hyde Park a Scranton dros 5,000 o boblogaeth Gymreig. Yn eu plith y mae llawer o *fosses* cyfrifol, ac yn gerddorion, a beirdd, a llenorion, galluog, rhy luosog i'w henwi yma. Sefydlwyd yno Gymdeithas Lenyddol ac Athronyddol, yr hon a fu yn foddion i oleuo ac i goethi llawer o feddyliau; a chynhaliwyd yno lawer o Eisteddfodau enwog, a chadeiriol. Yma y mae y beirdd talentog, Gwentydd Fardd, T. B. Morris (Gwyneddfardd), a Henry M. Edwards, ac ereill; a'r cerddor medrus, Robert James, yn byw; ac y mae Henry J. Phillips, Ysw., a lluoedd ereill, yn gefnogwyr i lenyddiaeth ac ymfudiad Cymreig, ac i bob achos da arall. Hyde Park yw Merthyr fawr y Cymry yn America yn bresenol, ac yno y mae y boblogaeth fwyaf o Gymry. Ond creda rhai nad yw ei llwyddiant i barhau yn hir eto, am fod yno ormod o Gymry eisoes, am fod y gweithfeydd yn ansefydlog, a'r gwythienau glo yn darfod, a bod glofeydd gwell yn cael eu hagor mewn lleoedd ereill cyfagos. Nis gwyddom ni. Dymunem barhaol lwyddiant y lle. Credwyf fod y gweithwyr wedi cael cam dirfawr yn y terfysgoedd diweddar fu yno.

40. Bellevue.—Saif y lle hwn o fewn milldir i Hyde Park, yr ochr ddeheuol, ar y bryn, gerllaw llwyn o goed cysgodfawr; ac yr oedd gan y T. C. eglwys a chapel yma er ys blyneddau. Oddeutu blwyddyn yn ol, codasant gapel newydd hardd a gwerthfawr yno, yn yr hwn y mae y Parch. Wm. Roberts, D. D., gynt o New

York, yn gweinidogaethu. Yn Patagonia, rhwng Hyde Park a Bellevue, y mae canoedd o dai wedi cael eu codi yn ddiweddar. Y mae yn Bellevue lawer o bobl dda a chrefyddol, a rhai beirdd a llenorion. Dichon fod yno yn agos i *fil* o boblogaeth Gymreig.

41. PROVIDENCE.—Adeiladwyd y lle hwn o fewn dwy filldir i'r gogledd o Hyde Park, a Scranton, ac y mae y *street cars* yn rhedeg o Scranton yno, ac i Hyde Park. Dechreuodd y Cymry weithio yn y *Notch* gerllaw yno yn y fl. 1855. Dyna ddechreuad Providence. Ffurfiwyd yr eglwys Annibynol yno yn haf y flwyddyn hono. Adeiladwyd y capel A. yn niwedd 1861. Traul, $1,250. Bu y Parch. E. B. Evans yn gweinidogaethu yno, mewn cysylltiad â Hyde Park, o'r fl. 1857 hyd ddiwedd y fl. 1866. Wedi hyny y Parch. David Parry (Dewi Moelwyn), o Medi, 1867, hyd ei farwolaeth, Medi 8, 1870. Claddwyd ef yn barehus yn mynwent capel yr Annibynwyr yn Bradford Co., Pa. Y mae yma eto eglwys, ac ysgol Sabbothol, a chynulleidfa dda. Diaconiaid—Thomas Hopkins, David Jenkins, Rees Sims, a Thomas R. Williams. Ysgrifenydd—James Williams. Pregethwr—William Howell. Y mae gan y Bedyddwyr gapel mawr da, ac eglwys a chynulleidfa gref yn Providence. Costiodd y capel $4,500. Dim dyled. Eu gweinidog presenol yw y pregethwr a'r bardd enwog, y Parch. Hugh C. Parry (Cefni), gynt o Sir Fon, Gogledd Cymru. Diaconiaid—Rd. Harries, D. Griffiths, Robert J. Rowlands. Ysgrifenydd—Llewelyn Roberts. Y mae yr achos yn flodeuog yn y lle hwn. Sefydlodd y Trefnyddion Calfinaidd, hefyd, eglwys yno Ion. 15, 1870. Cynhaliant eu cyfarfodydd yn y *Co-operative Hall.* Nid ydynt eto ond ychydig o rifedi. Eu swyddogion ydynt, Richard Roberts, blaenor; Dafydd Goronwy, ysgrifenydd; a Morgan Lewis, trysorydd. Pregethir iddynt gan Ellis, o Hyde Park; a Roberts, o Bellevue, ac ereill.

Y mae yn Providence, dichon, yn agos i 1,500 o boblogaeth Gymreig, ac yn eu plith amrai o gerddorion rhagorol, ac o feirdd a llenorion ieuainc gobeithiol. Gerllaw Providence y mae Green Ridge, lle mae *depot* y reil-

ffordd sydd yn myned i Scranton a Carbondale. Ac nid yn mhell oddiyno y mae gweithfeydd glo Dinsmore, a Dixon, lle mae ychydig o Gymry yn byw. Griffith J. Roberts, Ysw., o Dolgellau, G. C., sydd fasnachwr cyfoethog yn Providence.

42. OLYPHANT, *Luzerne Co.*—Ychydig o filldirau o Providence, tua'r gogledd, ar y reilffordd sydd yn myned i Carbondale, y saif y lle hwn. Glofeydd sydd yno, a llawer o wahanol genhedloedd yn gweithio ynddynt. Gall fod yno yn awr oddeutu 400 o boblogaeth Gymreig, ac y mae amrai o bobl grefyddol yn eu plith. Pregethir yr efengyl iddynt gan y Bedyddwyr, a'r T. C., ac y mae capel hardd wedi ei adeiladu yno er ys rhai blyneddau gan yr Annibynwyr, ac y mae yr hen frawd anwyl, y Parch. Lewis Williams (gynt o Carbondale), yn weinidog ffyddlon yn yr eglwys hono. Y mae y personau canlynol yn ddynion defnyddiol gyda'r eglwys Gymreig yno, sef John W. Evans (A.), John W. Howells (T. C.), a Richard Davies (B.); ac y mae Mr. Griffith A. Williams (A.), yn Gristion cymwynasgar yno; ac Edward Jones, Ysw. (T. C.), yn ddyn cyfoethog, yn arolygydd a meddianydd rhai glofeydd gerllaw yno, ac yn genedlgarwr gwresog. Yma y mae y Parch. B. Bowen (B.), a'i deulu yn byw. Ceir yma hefyd amrai yn gefnogwyr i Lenyddiaeth Gymreig. Yn ddiweddar symudodd y Parch. Ed. Jenkins (B.), o Coalburgh, Ohio, i fyw yno.

43. BEACHWOOD, *Spring Brook P. O., Luzerne Co*—Sefydliad *amaethyddol* yw hwn, yn nghanol y bryniau coediog, rhwng Scranton a Pittston. Y sefydlwyr Cymreig cyntaf yno oeddynt, Traharne Watkins, William Thomas, Morgan Daniel, John Jones, Rees a John Leyshon, &c., yn 1833. Cerddent oddiyno i'r glofeydd i Carbondale, pan nad oedd Scranton na Hyde Park mewn bodolaeth, na reilffordd yn agos i'r lle! Nid yw y tir yn ffrwythlon, ond y mae yno goed gwerthfawr. Cafodd yr hen bobl lawer o waith caled i lafurio y tiroedd yno; ond y mae eu plant yn awr yn mwynhau eu tyddynau. Dechreuwyd pregethu yno yn 1833, gan W. Richmond, E. B. Evans, a L. Williams; ac adeilad

odd yr Annibynwyr gapel bychan yno, yr hwn a losgwyd yn 1848; a chodasant yr *ail* gapel yn Spring Brook, yn 1869, gwerth $800, ac y mae ynddo eglwys fechan ffyddlon yn awr. Adeiladodd y T. C. eu capel yno yn 1835; a bu y diweddar weinidog ffyddlon, y Parch. John Davies, (T. C.) *Blakeley*, yn pregethu llawer yma, ac yn Hyde Park, ac yn Carbondale. Bu yr hen bregethwr *nodedig*, Thomas Thomas o Glynnedd, D. C., yn byw ar ei dyddyn yma am 16 o flyneddau, ac yn llafurus dros achos Iesu; ac yma y bu farw, ac y claddwyd ef. Yn 1869 dechreuodd y Bedyddwyr bregethu yma, mewn tai ac ysgoldai. *Tad* y Parch. D. Daniel, Dundaff, Pa., oedd Morgan Daniel, a bu ef, a'i briod, a'i blant, yn noddwyr i'r achos Annibynol; ac y mae William Daniels, ei fab, yn byw yma eto. Ceir yn y sefydliad yn awr dros 36 o deuluoedd, ac yn agos i 200 o boblogaeth Gymreig. Y mae y personau canlynol yn aelodau ffyddlon gyda'r Annibynwyr,—William Edwards, David Elias, Jenkin Jones, David Jenkins, Morgan Pugh, Samuel Jones, Rees Matthews, Thomas Lewis, &c.; a chyda y T. C.,—Evan Lewis, John W. Jones, Evan Evans, William Jones, David Nicholas, William Pembridge, Thomas Lewis, &c.; a chyda y Bedyddwyr,—James Lewis, William Richards, David Davies, &c., ac y mae William Bowen, William Brooks, a Griffith Laugher, ac ereill, yn dyddynwyr parchus yn yr ardal.

Y ffordd rwyddaf i gyrhaedd ardal Beachwood, neu Spring Brook, yw myned gyda y *train* o Scranton, ar y *Delaware & Lackawanna, & Western R. R.*, hyd Depot Moscow, 16 milldir o Scranton; ac oddiyno gyda cherbyd, neu ar draed. Y mae rhai Cymry yn byw yn agos i Moscow; ond y mae y capelau oddeutu 5 milldir oddiyno.

44. RUSHDALE, neu *Gibsonville, Luzerne Co.*—Saif y lle hwn ar lan y Lackawanna, yn agos i'r reilffordd, o fewn 6 milldir i Olyphant, a 4 milldir i Carbondale. Lle newydd bywiog ydyw, ac yn cael ei boblogi fwyaf gan y Gwyddelod; ond y mae yno lawer o *Gymry* parchus a chrefyddol, ac eglwys Annibynol Gymreig,

er ys rhai blyneddau; a'r hen frawd ffyddlon, y Parch. Mr. Jenkins, yn pregethu iddynt; ac y mae amrai o'i feibion yn ddefnyddiol yno, yn yr eglwys, a chyda phob achos da arall. Charles Gibson, Ysw., o Philadelphia, yw perchenog y tiroedd; a John Jermyn, Ysw., yw y *coal-operator* llwyddianus, sydd yn meddianu ac yn rheoli y glofeydd yno. Mewn *ysgoldy* y mae y Cymry yn cadw eu cyfarfodydd hyd yma. Y *Delaware & Hudson R. R.* sydd yn rhedeg heibio y lle hwn o Scranton i Carbondale; ond nid oedd yno yn ddiweddar na *Depot* na *Post Office*; yr oedd yn rhaid myned ddwy filldir oddiyno i *Archibald*, i gael y rhai hyny. Gall fod yn *Gibsonville* yn awr dros 200 o boblogaeth Gymreig.

45. CARBONDALE, *Luzerne Co.*—Saif y dref hon ar lan y Lackawanna, yn ngogledd-barth sir Luzerne. Oddeutu 40 mlynedd yn ol, yn 1830, daeth Charles Jones, Ysw., yno, o Penycae, D. C. Nid oedd yno y pryd hyny ond un store, ac un dafarn, ac ychydig o dai bychain (*shanties*) Gwyddelig, ar *Shatty Hill;* ac un gwaith glo bychan ar lan yr afon; ac nid oeddynt yn codi o hono ond oddeutu 5 tunell y dydd, nac yn gallu enill ond cyflog bychan, o $13 i $20 y mis, a'u bwyd. Anfonent y glo i *Honesdale*, ac oddiyno ar y *canal* i New York. Daeth ychwaneg o Gymry yno yn 1831, a 1832, a 1835, o Sir Fynwy, D. C. Bu llawer o ymryson y pryd hyny rhwng y Cymry a'r Gwyddelod. Adeiladodd yr Annibynwyr eu capel *cyntaf* yma yn 1834, lle yr oedd enwadau ereill yn cydaddoli; a'r *ail* yn 1848, pan oedd yr eglwys yn lluosog; a pharhaodd felly hyd y fl. 1858. Bu y Parch. Lewis Williams yn ddefnyddiol ynddi am flyneddau lawer. Cododd y Bedyddwyr gapel yno yn 1837, lle bu y Parch. William Thomas, a'r Parch. Philip Davies, ac ereill, yn gweinidogaethu. Cododd y T. C. gapel yno yn 1849, a bu y Parch. John Davies, *Blakeley*, yn pregethu iddynt am lawer o flyneddau. Ond o'r fl. 1858 hyd 1868, rhedodd y glofeydd, a'r eglwysi, i lawr yn ddirfawr; bu y tair eglwys Gymreig yn *isel iawn* yno, a symudodd y Cymry i leoedd ereill; ond yn y tair blynedd diweddaf y

mae gweithfeydd, a masnach, ac eglwysi, Carbondale, wedi adfywio, ac y mae golwg obeithiol arnynt yn awr. Darganfyddwyd yno *wythienau gwell*, drwy dirio yn ddyfnach; ceir cyflawnder mawr o'r glo goreu yno; a gwnaed rheilffyrdd newyddion i'w gludo ymaith. Tebygol yw y daw Carbondale yn lle pwysig a bywiog eto. Y mae ynddi yn awr lawer o adeiladau, a masnachdai, rhagorol; a dros *ddeng mil* o boblogaeth, o wahanol genhedloedd, Gwyddelod gan mwyaf. Gall fod yno yn awr oddeutu 800 o boblogaeth Gymreig; ac yn eu plith y mae llawer o bobl grefyddol a ffyddlon. Y mae rhai o'r hen sefydlwyr yn byw yno eto, megys Charles Jones, Ysw., ac ereill, ac yn bobl gyfoethog. Yn ddiweddar urddwyd y Parch. B. Evans yn weinidog ar yr eglwys Annibynol yno.

Yn 1854, adeiladodd y Wesleyaid Cymreig gapel bychan yno; bu ganddynt unwaith 35 o aelodau ynddo; a bu y Parch. David Williams, o Aberdare, yn pregethu iddynt am chwe' blynedd. Ond methasant dalu ei ddyled; a gorfu iddynt ei werthu yn 1862, a gwnaed ef yn anedd-dai; ac ymunodd yr aelodau â'r Annibynwyr ac a'r Saeson.

Oddeutu 35 mlynedd yn ol, *Carbondale*, yn Luzerne Co., a *Pottsville*, yn Schuylkill Co., oedd prif sefydliadau y mwnwyr Cymreig yn Pennsylvania. Mor wahanol ydyw yn awr! Mor ansefydlog yw y glofeydd!

46. DUNDAFF, neu *Clifford, Susquehanna Co.*—Un o'r siroedd mwyaf gogleddol yn Pa. yw Susquehanna, a chyffinia ar dalaeth New York; ac y mae reilffordd yn rhedeg drwyddi o Scranton i'r *Great Bend*, ac yn uno yno â'r New York & Erie R. R. Ar gornel isaf (de-ddwyrain) y sir y mae ardal amaethyddol Dundaff, neu Clifford, yn sefyll, o dan ac ar lethrau y bryn uchel a elwir *Elk Hill*, a thu draw ac oddeutu y *Round Hill*, a glanau y *Round Pond*, hyd *South Gibson*. Nid yw ond oddeutu 12 milldir i'r gorllewin o Carbondale. Y tir sydd fryniog a choediog. Mr. Thomas Watkins, (mwnwr o Carbondale,) oedd y Cymro cyntaf a sefydlodd yno. Mai 10, 1833, prynodd 50 erw o dir coed, am $3 yr erw. Wedi hyny daeth David E. Thomas, David

Edwards, William Jones, David J. Thomas, Secariah Jenkins, David Rees, Daniel Moses, David Anthony, Robert Ellis, ac ereill, i fyw yno. Wedi i'r Parch. Jenkin Jenkin ddyfod yno o New York, yn 1836, yr adeiladwyd y capel cyntaf, (A.) Daeth y Parch. Daniel Daniels yno yn 1850, a'r haf canlynol yr adeiladwyd yr *ail* gapel, ar y bryn hyfryd gerllaw y ty lle y dechreuasant bregethu gyntaf. Capel mawr a chryf ydoedd, ac y mae yn edrych yn dda eto. Y mae ynddo yn awr eglwys Annibynol gref a chyfoethog; a'r Parch. Daniel Daniels sydd yno eto yn weinidog synwyr-gall a defnyddiol; ac y mae yn byw yn gysurus ar ei dyddyn mawr ei hunan, gyda'i briod hawddgar, a'i blant lluosog. Y mae Mr. Henry Davies, un o ddiaconiaid yr eglwys, yn byw yn ei ymyl. Poblogir y lle yn awr gan lawer o dyddynwyr parchus, megys David a Thomas Rees, John Morgan, Evan Jenkin, Samuel Owen, John a Thomas Reynolds, T. D. Rees, Isaac Morgan, M. Morgan, ac ereill. Y mae llawer o Gymry yn awr ar eu tyddynau yn *Herrick Township*, a rhai yn masnachu yn *South Gibson*, gerllaw yno; ac y mae *dwy* reilffordd yn awr yn gyfleus iddynt. Codant lawer o wair, ac yd, a ffrwythau, a magant lawer o anifeiliaid, a gwnant lawer o'r ymenyn goreu, a pheth caws. Tiroedd o $30 i $40 yr erw. Poblogaeth Gymreig oddeutu 400. Dundaff, neu South Gibson, yw eu Post Offices. Gellir myned yno drwy Carbondale, neu gyda y *cars* o Scranton.

47. GIBSON, *Susquehanna Co.*—Oddeutu dwy filldir i'r gorllewin o gapel y Cymry yn *Clifford*, neu Dundaff, ar lan afon fechan, yn y gwastadedd, y mae *South* Gibson; ac oddeutu 3 milltir oddiyno, *ar y bryniau*, y mae y Cymry wedi sefydlu ar eu tyddynau rhagorol, gerllaw pentref arall a elwir *Gibson*. Mae brodyr parchus a thalentog y Parch. D. Evans, (*Trelech*,) sef Thomas Evans, (yr athronydd,) a Daniel Evans, (y bardd,) a Lewis Evans, a'u rhieni; a Jenkyn Reynolds, Ysw., ac amrai o Gymry parchus ereill, wedi sefydlu yno, er ys llawer o flyneddau. Ond nid ydynt yn ddigon lluosog eto i sefydlu eglwys, ac i godi capel *Cymreig*. Buont

yn arfer myned i gapel Dundaff; ond yn awr cydaddolant â'r Americaniaid, mewn capel Presbyteraidd Saesnig sydd yn eu hardal. Y maent oll yn bobl grefyddol, ac yn hoffi clywed pregethu Cymraeg, a darllen llyfrau Cymreig.

48. BRADFORD CO., *Pa.*—Saif y sefydliad Cymreig amaethyddol hwn yn ngogleddbarth Pennsylvania, ar, a rhwng mân fryniau coediog, ar gyffiniau y *ddwy* sir a elwir Bradford a Susquehanna. Y sefydlwyr cyntaf oeddynt, Joseph Jenkins, Jenkin Jones, Edward Jones, John Edwards, a Thomas Jones, (oll wedi marw a'u claddu yn y fynwent yno,) a David Thomas, a Samuel Davies, sydd eto yn fyw yno. Dechreuasant sefydlu yno yn 1831. Clywais Mr. Thomas, a'r hen Gymro parchus Mr. Samuel Davies, yr hwn sydd yn awr yn 84 ml. oed, yn adrodd hanes eu dyfodiad yno, a'u helyntion a'u cyfyngderau, am lawer o flyneddau, wrth geiso byw yn nghanol y coedydd, a'r eira, ar ymborth gwael, heb ddim arian! Prynid y tir y pryd hyny gan Mr. Mitchell, boneddwr o Philadelphia, am $3 yr erw. Ond nis gellir prynu tyddynau diwylliedig yno heddyw dan o $30 i $50 yr erw. Cynyddodd y sefydliad yn yspaid y 40 mlynedd diweddaf, fel y mae yno yn awr oddeutu 60 o dyddynwyr Cymreig parchus, a'u *tai* a'u *tiroedd* yn *wir werth* dros *ddau can' mil o ddoleri* ($218,350), heb son am eu heiddo *personol* mewn arian, ac aur, &c. Y mae y sefydliad yn awr wedi ymledu, nid yn unig yn Pike, ond hefyd i Warren a Middletown (*townships*). Y mae y personau canlynol yn trigianu yn *Pike* township, sef y Parch. Samuel A. Williams, Dr. William Roberts, William S. Davies, William J. Davies, Daniel Phillips, Philip Phillips, Mrs. Elizabeth Williams, Thomas Morris, Jenkin J. Williams, Rees Griffiths, Henry Jones, John Morris, James W. Jones, Edward Owens, Newton Humphreys, Philip Williams, Evan W. Davies, Thomas W. Evans, John D. Davies, Thomas J. Thomas, William Evans, Philip Davies, John Thomas, Morgan Thomas, Edward Jones. Ac yn *Warren* township, y personau canlynol, Evan Howell, Howell Howell, Evan H. Davies, David Davies, Wil-

liam Howell, Roger B. Howell, William Rider, Thomas James, David J. Thomas, George L. Jones, Thomas F. Thomas, William Watkins, David E. Jones, Timothy Evans, a Samuel M. Williams. Ac yn *Middletown* township, y personau canlynol, Samuel Davies, David Thomas, Roger Phillips, Jenkin Jones, Parch. Thomas Thomas, James Jones, John D. Thomas, Thomas Williams, Thomas Owen, Thomas Jones, Thomas J. Jones, David E. Davies, Samuel F. Williams, John S. Davies, a Joseph Jones, ac ereill. Rhaid fod yn yr *holl* sefydliad dros 300 o boblogaeth Gymreig. Nid oes llawer o genhedloedd ereill yn gymysgedig â hwynt; ond y mae eu *plant*, gan mwyaf, yn hoffach o'r iaith Saesonaeg, a mwy manteisiol fyddai iddynt *yn awr* gael gweinidogaeth *Saesnig*. Nid yw y *capel* ond un bychan a gwael, a saif yn ymyl y *fynwent*, yn nghanol y sefydliad, ar y ffordd i *Laraysville*, pentref bychan o fewn dwy neu dair milldir oddiyno, lle y mae eu *Post Office*.

Bu y Parch. Daniel D. Jones yn gweinidogaethu yno am lawer o flyneddau, yn gymeradwy a defnyddiol. Claddwyd ef yn y fynwent wrth y capel. Y mae ei weddw wedi priodi y Dr. William Roberts, yr hwn sydd feddyg enwog yn y lle. Ganwyd ef ger Amlwch, Mon. Dechreuodd y gweinidog talentog, y Parch. Samuel A. Williams, weinidogaethu yno yn Ebrill, 1850, a bu yn dra chymeradwy a defnyddiol yno, nes y rhoddodd ei weinidogaeth i fyny yn wirfoddol, oblegid ei henaint a'i wendid, yn nechreu 1870. Y mae yn awr dros 80 ml. oed, ac y mae yr eglwys eto yn gofalu am ei gynhaliaeth gysurus, a bydd hyny yn anrhydedd iddynt. Diaconiaid—David Thomas, John S. Davies, Evan W. Davies. Ysgrifenydd—William S. Davies. Gallai yr eglwys hon yn hawdd godi capel newydd hardd, gwerth $6,000, ac y mae angen am dano. Ond o hyn allan rhaid pregethu mwy ynddo yn yr iaith Saesnaeg nag yn yr iaith Omeraeg. Bu son mawr unwaith fod y Parch. David Roberts, Carnarvon, yn dyfod yno i'w bugeilio, ond ni ddaeth. Clywais fod y brawd ieuanc gobeithiol, Mr. Morris, wedi sefydlu yn eu plith, a'i fod ef yn alluog i bregethu yn Gymraeg a Saesonaeg. Annibynwyr gan mwyaf yw Cymry y sefydliad hwn; ond y mae yno rai

Bedyddwyr, a T. C., a Wesleyaid, a Presbyteriaid. Gweinidog defnyddiol gyda y Presbyteriaid Saesnig yw y Parch. Thomas Thomas, a brawd i'r diacon David Thomas. Y mae plant Cymry y sefydliad yma wedi cael addysg ragorol, a rhai o honynt yn ddysgawdwyr nodedig. Y mae Roger B. Howell, a John D. Thomas, yn enwog fel "*Teachers of Vocal Music.*" Ac yn yr ardal hon y ganwyd ac y magwyd y *Professor* Evans, gynt o Marietta College, Ohio. Gellir myned i'r sefydliad trwy Montrose, neu Owego, neu Towanda.

49. Y mae *tri* o sefydliadau Cymreig eto (heb eu darlunio) yn nhalaeth Pennsylvania, sef Blossburgh, Morris Run, a Charlestown, yn TIOGA Co. Gweithiau glo sydd yn Blossburgh, a Morris Run, a gellir myned yno gyda y Branch R. R. o Owego neu Elmira. Y sir nesaf at Bradford Co. yw Tioga Co. Y mae Blossburgh a Morris Run o fewn dwy filldir neu dair i'w gilydd, a Charlestown yn ardal amaethyddol o fewn deuddeg milldir iddynt, ond yn nes i Wellsborough. Dyma lle y bu y Parch. John Davies, a'r Parch. Philip Peregrine, yn llafurio yn ffyddlon am flyneddau. Ac y mae yno yn awr dair o eglwysi Annibynol dan ofal y Parch. F. Teilo Evans, diweddar o Gymru, a llawer o swyddogion ac aelodau gweithgar ynddynt. Y mae Mr. Evans yn gysurus a llwyddianus yno. Adeiladasant gapelau newyddion yn ddiweddar yn Blossburgh a Morris Run.

TIROEDD AMAETHYDDOL PENNSYLVANIA.

Nid wyf yn deall fod dim o diroedd *rhad* y Llywodraeth i'w cael yn awr yn Pa. Y mae y tiroedd amaethyddol goreu yn y dyffrynoedd, ac mewn lleoedd ereill, wedi eu gwerthu a'u diwyllio; ac y mae y *speculators* cyfoethog, er ys blyneddau, wedi prynu y rhan fwyaf o'r tiroedd mynyddig a bryniog, lle y mae y mwnau glo a haiarn. Nid oes yma yn awr un fantais i Gymry, na neb arall, i gael un math o diroedd rhad, neu am brisiau isel, fel y bu gynt; ac y mae y lotiau yn y prif drefydd yn uchelbris iawn.

GWEITHFEYDD GLO PENNSYLVANIA.

Oddeutu 50 mlynedd yn ol y dechreuwyd agor y glofeydd yn Pa., pan nad oedd reilffyrdd na chamlasau i gludo y glo i New York, na Philadelphia. Bu Asa Packer (yr hwn sydd yn awr yn foneddwr anrhydeddus yn Mauch Chunk, Carbon Co., Pa., ac yn un o'r dynion cyfoethocaf yn y dalaeth), yn codi glo ei hunan, ac yn ei anfon o Mauch Chunk i Philadelphia ar gefn *mulod*, dros gan' milldir o ffordd! Yn yspaid yr haner can' mlynedd diweddaf, agorwyd canoedd o lofeydd mawrion yn siroedd Carbon a Schuylkill, a Northumberland, a Luzerne, a manau ereill yn y dalaeth; ac y mae yn awr ganoedd o filoedd o fwnwyr, a llafurwyr, a chrefftwyr, yn gweithio ynddynt, a miliynau o dunelli bob blwyddyn yn cael eu hanfon i'r farchnad i ddinasoedd New York, Philadelphia, Baltimore, Boston, a manau ereill, gyda y reilffyrdd, a'r canals, a'r llongau. Glo careg—maenlo caled difflam (*anthracite*) yw y rhan fwyaf o'r glo a godir o du y dwyrain i fynyddau yr Alleghany; ac y mae y gwythienau yn amrywio mewn gwahanol fanau o 7 troedfedd i 30 troedfedd o drwch, a llawer o honynt yn gorwedd dan eu gilydd, ac mewn manau yn tori allan i'r bryniau; a gweithir hwynt yn dra gwahanol i'r dull y gweithir glo *rhwym* mewn gwythienau gwastad yn Nghymru ac yn America, ac y mae *peryglon y mwnwyr* yn llawer mwy ynddynt. Ond y mae llawer o'r maenlo yn Luzerne Co. a manau ereill yn gorwedd yn *wastad* yn nyfnder y ddaiar, a gweithir hwynt mewn dull gwahanol. Rhaid cael *breakers* mawrion a chostfawr i dori a glanhau y maenlo cyn y bydd yn addas i'w anfon i'r farchnad; a rhaid i bob *breaker* gael llawer o hen bobl a phlant i bigo y ceryg o'r glo—am hyny y mae yn anhawdd i neb heb lawer o filoedd o ddoleri i ddechreu, na dwyn yn mlaen waith glo mawr yn Pennsylvania. Gwir yw fod rhai wedi dechreu ar ychydig o arian, ac wedi gwerthu eu hawl yn y gwaith wedi hyny i ddynion cyfoethog, ac wedi elwa llawer mewn byr amser felly. Ond y mae rhan fwyaf o'r glofeydd yn Pa. yn cael eu meddianu a'u rheoli gan gymdeithasau (*companies*) lluosog o ddynion anturiaethus, a gorawyddus am wneyd arian—weithiau ar ddull *stockholders;* ac y mae llawer o'r rhai hyny wedi twyllo a lladd y gweiniaid, er mwyn i'r *ychydig* gael y rheolaeth a'r elw! Bu rhai yn euog o hyny. Ond y mae llawer hefyd o'r *coal operators* yn ddynion gonest, cywir, crefyddol ac anrhydeddus, ac yn dymuno gwneyd cyfiawnder a thegwch a'r gweithwyr. Ond glo rhwym (*bituminous*) gan mwyaf sydd yr ochr orllewinol i'r Alleghany, ac amrywia ei wythienau o 3 troedfedd i 7 troedfedd o drwch; ac nid oes eisiau ond ychydig o bylor i'w weithio, na *breakers* i'w ddryllio a'i lanhau. (Dyna yw natur y glo, a maint y gwythienau mewn manau yn Maryland, a Virginia, a Tennessee, a thalaethau y gorllewin).

Bu amser yn Pa. pan nad oedd y mwnwr yn gallu enill dros $20 y mis, a'i fwyd; a than lywyddiaeth Buchanan yn 1856,

&c., nid oedd yn gallu enill mwy na $1 y dydd! Ond yn amser y rhyfel diweddaf, o herwydd y galwad mawr am y glo, a phrinder dynion i'w weithio, bu yn amser da iawn ar *operators* a glowyr Pennsylvania. Gwerthent y glo y pryd hyny yn New York am $14 y dunell! ac yr oedd llawer o'r mwnwyr yn gallu enill $5 y dydd, a rhai ychwaneg o lawer. Ond wedi darfod y rhyfel ni welsant y fath amser, ac ni chawsant y fath gyflogau mwy. Achosodd llwyddiant y fasnach lo y pryd hyny i luoedd o ddynion anturiaethus i agor glofeydd newyddion lawer yn siroedd Schuylkill a Luzerne, a manau ereill. A'r gwir yw fod yn awr ynddynt lawer gormod o lofeydd, a llawer gormod o fwnwyr, ac nas gallant gael gweithio yn gyson drwy holl fisoedd y flwyddyn, ac enill cyflogau da, heb orlenwi y farchnad. Tynai hyny bris y glo yn isel iawn. Lle byddo gormod o lo yn y farchnad, a gormod o weithwyr yn y glofeydd, nis gall yr *operators* na'r mwnwyr enill ond ychydig. Dyma yw yr achos o'r holl *strikes* a-fu yma, a dyma a osododd reidrwydd am i Gymdeithas Haelionus y Gweithwyr i alw am y *suspension* hirfaith diweddar. Amcanant yn dda; ac er sefydliad y W. B. A. (*The Workingmen's Benevolent Association*) y mae llawer mwy o heddwch a dyogelwch i bersonau a meddianau, yn sicr, yn siroedd Schuylkill, Carbon, a Luzerne. Y mae hyny yn anrhydedd i'r gwahanol genhedloedd perthynol i Gymdeithas neu Undeb y Mwnwyr; a dylai y tirfeddianwyr, a'r *coal operators*, a'r *contractors*, a'r *bosses*, a'r *railroad companies*, ystyried hyny, a chefnogi mwy ar y gweithwyr, ac ymdrechu rhoddi iddynt gyflogau rhesymol am eu llafur caled a pheryglus, os gallant; ac ni ddylai *blaenoriaid* Undeb y Gweithwyr gamarwain y bobl, drwy honi gormod o awdurdod, na cheisio cyflogau afresymol. Credwyf y dylai fod gwell dealltwriaeth rhwng y meistri a'r gweithwyr er cael gwaith, a chyflogau, a marchnad mwy sefydlog; a bod hyny yn ddichonadwy trwy ddoethineb a theimlad da o bob ochr; a gobeithir y cymer hyny le yn fuan trwy yr holl weithfeydd glo yn Pennsylvania. Ond credwyf fod masnach y glo yn y dalaeth hon wedi rhedeg i'w man uwchaf, ac na welir hi byth eto mor llwyddianus ag y bu, am fod gormod o bobl yn y glofeydd, a thalaethau ereill yn dechreu cystadlu a hi yn yr unrhyw fasnach. A chredwyf hefyd y byddai yn llawer gwell i filoedd o'r mwnwyr Cymreig ac ereill ymfudo oddiyma i dalaethau y de a'r gorllewin, er enill eu bywioliaeth yn llawer mwy cysurus a heddychol, trwy lafurio eu tyddynau, neu weithio eu glo ar eu tiroedd eu hunain.

Y GWEITHFEYDD HAIARN YN PENNSYLVANIA.

Y mae Pennsylvania yn enwog am ei gweithfeydd *haiarn* hefyd. Ceir ynddi lawer iawn o *rolling mills*, a *blast furnaces* mawrion, yn Easton, a Bethlehem, ac Allentown, a Catasauqua, a manau ereill ar lanau y Lehigh; ac yn Danville, a Pottsville, a Reading, a Harrisburgh, a Johnstown, a Pittsburgh. Mae

cysylltiad pwysig rhyngddynt a masnach y glo; y mae aflwyddiant y naill yn achosi aflwyddiant y llall hefyd. Pur ansefydlog fu y naill a'r llall hyd yma; ac yn aml bu camddealltwriaeth annymunol rhwng y gweithwyr haiarn a'u meistri. Pan fyddo y fasnach haiarn yn llwyddianus y mae y meistriaid yn elwa llawer, a'r gweithwyr yn enill cyflogau da; ond pan fyddo yn aflwyddianus, y mae sefyllfa pawb a fyddo yn dibynu arni yn dra anghysurus.

GWEITHFEYDD LLECHI PENNSYLVANIA.

Nid yw y cloddfeydd llechi (*slate quarries*) yn Pennsylvania ond bychain mewn rhifedi a maintioli—dim ond rhyw dyllau bychain mewn cymhariaeth i gloddfeydd mawrion Arfon a Meirion, yn Nghymru. Ond credwyf y darganfyddir cyn hir chwarelau llawer mwy yn y dalaeth hon (yn gystal ag mewn talaethau ereill, megys Vermont, Maine, Virginia, Tennessee, Minnesota), ac y bydd galwad mwy cyffredinol am do-lechi, ac angen am fwy o chwarelwyr yma. Y mae oes y *shingles* (a wneir o goedydd) bron a darfod. Yn awr yw yr adeg i Gymry anturiaethus i chwilio am chwarelau llechi, ac i sicrhau eu tiroedd, ac i ddechreu eu gweithio yn llwyddianus yn y gwahanol dalaethau a nodais. Credwyf y gwelir mawr lwyddiant ar y fasnach *slates* yn fuan yn y wlad hon. O hyn allan bydd mwy o adeiladu tai *bricks* yn y dinasoedd mawrion, ac o ddefnyddio llechi i'w toi. Dyna yr amser y bydd angen yma am lawer o chwarelwyr o Gymru, ac y gallant gael cyflogau da, a gwaith sefydlog, heb reidrwydd am *strikes*; na dyoddef eisiau. Rhaid agor ychwaneg o chwarelau, a chael adfywiad ar fasnach y llechi, cyn y bydd angen am ychwaneg o chwarelwyr, a chyn y gallant hawlio y cyflogau a ddylent gael.

PENNOD IV.

TALAETH NEW YORK.

Un o'r talaethau mwyaf yn yr Undeb yw talaeth Caerefrog Newydd; y mae ei harwyneb yn mesur, mewn rhai manau, 300 milldir o hyd wrth yn agos i 300 milldir o led, heb gymeryd i mewn y *Long Island.* Cynnwysa driugain o siroedd mawrion—saith a deugain mil o filldirau petryal—a thros bedair miliwn (4,364,-411) o boblogaeth, o wahanol genhedloedd, yn 1870. Cyffinir hi o du y dwyrain gan dalaethau Connecticut, Massachusetts, a Vermont; o du y de gan New Jersey a Pennsylvania; o du y gogledd gan afon St. Lawrence a Llyn Ontario; ac o du y gorllewin gan Canada Uwchaf, Llyn Erie, a rhan fechan o Pa. Y mae ynddi amrai fryniau a mynyddau uchel, megys y Catskill Mountains, rhwng New York ac Albany; a llynoedd grisialaidd, megys Oneida, Cayuga, Seneca, Canandaigua, Lakes; a choedwigoedd eangfaith, megys, "*The Brown's Tract,*" yn siroedd Lewis, Herkimer, a Hamilton, &c. Ei phrif afonydd mewnol yw yr Hudson, a'r Mohawk, a'r Afon Ddu. Darganfyddwyd y "*North River,*" fel y gelwid hi gynt, gan Henry Hudson, Ysw., yn y fl. 1609, a galwyd hi wedi hyny ar ei enw ef, Afon Hudson; ac y mae yn fordwyol o New York i Albany a Troy, am dros gant a haner o filldirau; afon fawr, ddofn, a llydan ydyw, ac y mae llanw y môr yn cyrhaedd yn uchel iddi; gwelir ugeiniau o longau yn hwylio arni bob dydd; ac y mae amrai o'r agerddfadau mwyaf a harddaf yn dyrwygo ei dyfroedd ddydd a nos, yn oestadol, er cyfleusdra i fasnachwyr a theithwyr. Ceir golygfeydd ardderchog wrth deithio arnynt yn y

nos, pan fyddo y lloer yn llawn; neu yn y dydd, pan fyddo y coedydd yn ddeiliog, a'r maesydd yn wyrdd-leision, a'r gerddi yn flodeuog. Nid yw y Mohawk a'r Afon Ddu yn fordwyol, ond mewn rhai manau; ond y mae eu dyfroedd yn werthfawr i gyflenwi yr "*Erie Canal,*" yr hwn sydd yn rhedeg am ugeiniau o filldir-au, trwy ganol y dalaeth o Albany i Buffalo, ac yn gyfleustra mawr i hyrwyddo masnach. Ceir *canals* bychain ereill yn y dalaeth, sef, un o Utica i Bing-hampton; ac o Rome i Boonville; ac o Troy i White Hall. Ei phrif reilffyrdd ydynt y rhai canlynol, "*The Hudson River, R. R.,*" sydd yn rhedeg o New York i Albany a Troy, gyda glanau afon Hudson; "*The New York Central R. R.,*" sydd yn rhedeg o Albany a Troy, trwy Utica a Rome, i Buffalo, a'r Suspension Bridge, ger y Niagara Falls. Ac y mae ynddi amrai o reil-ffyrdd ereill, yn rhedeg ar draws y wlad, er cyfleusdra i fasnachwyr a theithwyr. (Gwel Hanes y Reilffyrdd.)

Gwlad lled fryniog a choediog yw y dalaeth hon; ac y mae y rhan fwyaf o'i thiroedd yn fwy cyfaddas i godi gwair a ffrwythau, ac i fagu anifeiliaid, ac i wneyd caws ac ymenyn, nac i godi gwenith, a grawn arall; ac y mae llawer o'i thiroedd yn rhy wael ac uchel i dalu am eu llafurio; ond y mae y coedydd yn werthfawr. Er hyny, y mae llawer o ddyffrynoedd a doldiroedd ffrwythlon, mewn rhai siroedd yn y dalaeth, lle y codir y gwenith goreu, a phob math arall o ydau a ffrwyth-au, a hyny yn lled gynharol. Y mae y gauaf yn hir, yr hinsawdd yn oer, a'r eira yn ddwfn iawn, yn ei sir-oedd gogleddol; ac y mae yn wresog iawn yn misoedd yr haf. Ar y cyfan y mae yn dalaeth iachus, ac y mae ynddi helaethrwydd o ddyfroedd rhedegog, a ffynonau gloywlan, ac o bobpeth arall rheidiol er cynhaliaeth a dedwyddwch dynion. Ni ddarganfyddwyd ynddi eto

ddim glo; ond y mae ynddi amrai o weithfeydd haiarn, plwm, calch, a chwarelau llechi. Ei phrif ddinasoedd ydynt New York, Brooklyn, Albany, Troy, Schenectady, Utica, Rome, Syracuse, Auburn, Rochester, Buffalo, Dunkirk, Salamanca, Elmira, Corning, Binghamton, Canastota, Oswego, Watertown; ac y mae yn amrai o honynt law-weithfeydd rhagorol. Yn Albany y mae ei Senedd-dai. Ceir ynddi hefyd bob darpariaeth at addysgu plant pawb yn ddiwahaniaeth, a llawer o athrofäau rhagorol, ac *asylums* ardderchog. Ond y mae y rhan fwyaf o'i thiroedd yn awr wedi eu meddianu, ac wedi eu diwyllio, ac yn uchel-bris iawn, yn enwedig yn ac oddeutu y trefydd mwyaf poblogaidd; ac ni cheir ynddi yn awr ddim o diroedd rhad y Llywodraeth; ond gellir prynu tiroedd lled dda, am brisiau cymedrol, o $20 i $50 yr erw, gan yr *Yankees*, mewn rhai manau gwledig, mewn amrai o'i siroedd. Ond y mae yn rhy ddiweddar i gael *sefydliad Cymreig cryf* yn un man o'r dalaeth hon yn awr; gwell fyddai i'r tyddynwyr Cymreig ymuno â'u gilydd, a myned yn mlaen, âr unwaith, i'r gorllewin neu i'r de.

Dechreuodd y Cymry ymfudo i, a sefydlu yn, nhalaeth Efrog Newydd, yn Utica a Steuben, Oneida Co., mor foreu a'r blyneddau 1795, a 1800; ac yn awr y maent wedi ymledu oddeutu yno, ac yn bobl luosog a dylanwadol yn siroedd Lewis, Herkimer, St. Lawrence, Madison, Otsego, a Cattaraugus. Dewisasant fryniau uchel ac oerion, a lled anffrwythlon, oddieithr rhai manau, er hyny, trwy eu llafur caled, a'u diwydrwydd, yn magu anifeiliaid, ac yn gwneyd ymenyn a chaws, y maent oll yn awr mewn bywioliaeth ddedwydd, a llawer o honynt yn bobl gyfoethog a haelionus; ac y maent yn enwog am eu heglwysi a'u gweinidogion Cymreig. O'r fl. 1800 hyd 1850, cynyddasant yn ddirfawr. Ym-

fudodd lluoedd o Gymry o Maldwyn, Arfon, Meirion, a Mon, a sefydlasant yn eu plith; dechreuasant sefydliadau newyddion, ffurfiasant eglwysi, codasant gapelau, urddasant weinidogion, a llwyddasant yn ddirfawr. Ond yn yspaid yr 20 mlynedd diweddaf, darfu ymfudiad yno yn raddol; esgeuluswyd dysgu yr iaith Gymraeg i'r plant; cododd prisiau y tiroedd; symudodd llawer o'r bobl ieuainc i'r gorllewin, a bu feirw llawer o honynt yn y rhyfel diweddaf; a bu feirw hefyd lawer iawn o'r *hen bobl* fwyaf crefyddol a ffyddlon; fel, oblegid hyny, nad yw y Cymry na'r eglwysi Cymreig, yn *Oneida Co.*, N. Y., mor lluosog ac mor flodeuog ag y buont; nid yw yn debygol y gwelir hwynt byth eto mor enwog a llwyddianus. Parhad ymfudiad o'r Hen Wlad, a pharhad yr iaith Gymraeg, yw bywyd a nerth y sefydliadau Cymreig yn America.

1. DINAS NEW YORK.—Dechreuwyd poblogi y lle hwn, gan yr Ellmyniaid, yn fuan ar ol y fl. 1609, pan ddarganfyddwyd y North River gan Henry Hudson, Ysw., yr hwn oedd Sais o genedl, ond y pryd hwnw yn ngwasanaeth morwrol y "*Dutch East India Company;*" hwyliodd dros y Werydd, fel cadben ar y llong hwyliog a elwid "*Half Moon,*" gan obeithio cael mynedfa trwy'r gogledd-orllewin i China. Ond ataliwyd ef gan rew, a hwyliodd tua'r de, a darganfyddodd afonydd y Delaware a'r Hudson, a manau ereill yn America. Ar hyny y sylfaenant yr Ellmyniaid eu hawl yn y wlad. Dechreuasant adeiladu eu tai bychain yn mhen isaf (cwr deheuol) Ynys Manhattan, yn agos i'r fan y mae Wall Street a'r Battery yn sefyll yn awr. Cynyddodd y lle. Masnachent â'r Indiaid. Galwasant y dref yn New Amsterdam. Bu Stuyvesant yn llywodraethu yn hir ac yn llwyddianus yno. Ond yn Medi, 1664, cymerwyd y ddinas gan Col. Nicholls, yn enw ac awdurdod Llywodraeth Lloegr, a galwyd hi o hyny allan yn *New York*, er anrhydedd i'r Duke of York, brawd Charles II., yr hwn a roddodd iddo lawer o diroedd yn America,

gyda hawl i'w llywodraethu. O'r pryd hwnw hyd y Chwildroad (oddieithr am ychydig amser yn 1673 a 1674) bu New York dan lywodraeth Lloegr. Nid oedd ond lle bychan yn 1776, a 1812. Ond wedi hyny cynyddodd yn gyflym yn ei phoblogaeth, ei masnach, a'i dylanwad. Y mae yn awr yn un o brif ddinasoedd y byd, ac yn cynnwys yn agos i un miliwn o drigolion (942,252) ar Ynys Manhattan yn unig, heb son am ddinasoedd Brooklyn (396,200), a Jersey City (81,744), y rhai sydd dros yr afonydd, bron yn ei hymyl, ac yn uno â hi, mewn masnach, cydymdrech, a llwyddiant. Dyblwyd ei phoblogaeth, bron, yn yspaid yr ugain mlynedd diweddaf! ac y mae argoelion y cynydda yn ddirfawr yn y deng mlynedd nesaf. Y mae ei hadeiladau ardderchog, a'i heolydd llydain, a'i pharciau mawrion prydferth, bron a gorlenwi yr holl dir sydd ar Manhattan, o waelod y ddinas, ger y Battery, rhwng y ddwy afon, y North a'r East Rivers, heibio i'r Central Park, hyd dref Harlem, yn agos i 8 milldir o hyd wrth ddwy a thair milldir o led! a byddant yn fuan wedi llwyr gyflenwi yr holl Ynys, hyd ei therfyn gogleddol, sef Spuyten Duyvel Creek, yr hon sydd dros 10 milldir o waelod deheuol y ddinas, sef y Battery.

Oddeutu deugain mlynedd yn ol, nid oedd ond ychydig o dai wedi eu hadeiladu yr ochr ogleddol i Heol 14eg; a'r pryd hyny, ac am flyneddau wedi hyny, yr oedd y masnachdai, a'r anedd-dai, a'r eglwysi, a'r ysgoldai, a'r prif adeiladau, yr ochr ddeheuol iddi; ac yr oedd llawer o'r cyfoethogion y pryd hyny yn byw yn Henry St., ac East Broadway, a Bond St., &c. Nid oedd heolydd y ddinas y pryd hyny wedi eu gwneyd mor drefnus, na'r adeiladau mor ardderchog a thraulfawr. Yn yspaid y 30 mlynedd diweddaf y cynyddodd fwyaf; ac y mae tai a thiroedd (*real estate*) wedi dyblu a threblu yn eu gwerth er hyny, a'r ardrethi wedi codi yn ddirfawr. Yn awr, y mae yr *Avenues* (1, 2 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11), yn rhedeg yn drefnus ac unionsyth, o Heol 14eg am lawer o filldirau, at, ac heibio y Central Park, hyd Harlem, a'r New York Lunatic Asylum, a'r *street cars* yn rhedeg ar lawer o honynt, ddydd a nos, yn wastadol; a gall unrhyw ddyn gael ei gludo yn-

ddynt o waelod y ddinas—oddiwrth y Battery, neu y City Hall, a manau ereill, am 5 neu 10 cent, yr holl ffordd hyd at y Central Park, a Harlem, &c. Y mae yr *avenues* yn rhedeg o'r de i'r gogledd, a Broadway, a'r Bowery, &c., yr un modd. Ond y mae yr heolydd (o 14th St.) yn rhedeg o'r dwyrain i'r gorllewin, o'r North River i'r East River, yn drefnus a rheolaidd, ac yn rhifo yn awr 148 street, ger Carmansville, a'r High Bridgeville! ac yn ddiweddar dechreuwyd rhedeg *street cars* ar amrai o'r heolydd hyny, er cyfleusdra i deithwyr a gweithwyr i fyned o afon i afon, a'u croesi yn y *ferry boats*, a thirio yn Brooklyn, Williamsburgh, Greenpoint, Astoria, Hoboken, Jersey City, &c. Y mae Broadway yn un o'r heolydd harddaf a welais erioed—yn rhedeg yn unionsyth o'r City Hall (a bron o'r Battery) hyd at 10th St., a bron hyd Union Place, am yn agos i ddwy filldir o ffordd! ac y mae yn rhedeg o Union Place, ar draws yr *avenues* ereill, i'r gogledd-orllewin, heibio Bloomingdale, tu draw i'r New York Lunatic Asylum. Y mae masnachdai (*retail stores*) ar y rhan fwyaf o'r avenues a nodwyd, yn awr; ond y rhan fwyaf o'r prif fasnachdai (*wholesale stores*) y tu deheuol i Heol 14eg; a'r boneddigion cyfoethog wedi symud oddiyno, ac adeiladu eu palasdai ar y 5th Avenue, a Madison, a Lexington Avenues, a 34th St., ac yn uwch i fyny, hyd at, oddeutu, a thu draw i'r Central Park; ac y mae y rhan fwyaf o'u heglwysi costfawr wedi eu symud yn agos atynt. Gadawsant y miloedd sydd yn byw yn ngwaelod y ddinas i ofal ychydig o eglwysi efengylaidd tylodion (gydag ychydig eithriadau), ac i gydymdrech egniol ychydig o weinidogion hunanymwadol a ffyddlon, ac i lawer o *city missionaries* tra llafurus, y rhai a gynorthwyant yn dra haelionus. A ydyw hyn yn iawn, ac yn Gristionogol? Ffaith ydyw, fod gwaelod dinas odidog New York, yn awr, yn fwy llawn o eglwysi Pabyddol, a chwareudai, a *saloons,* a thafarndai, a phuteindai, nag y bu erioed, a bod mawr angen am ddiwygiad Cristionogol nerthol, er sobri, moesoli, addysgu, ac achub eneidiau y miloedd sydd yn rhedeg tua dinystr tragywyddol. Prif adeiladau cyhoeddus y ddinas yw y *Bible*

House, yr *Academy of Music*, y *City Hall*, y *Custom House*, a'r *Sub-Treasury*, a'r *Exchange*, a'r *Castle Gardens*, a'r gwahanol lyfrgelloedd, a'r book-stores, a'r chwareudai, a'r ariandai, a'r swyddfäau, a'r asylums, a'r eglwysi, ardderchog, sydd ynddi. Y mae *Wall Street* yn heol nodedig am ei haur, a'i harian, a'i phres, a'i phapyrau, ac am ei byrddau cyfnewid, a'i *speculators*, gan y rhai y bu, ac y mae gallu i effeithio ar fasnach yr holl wlad, a'r byd! Gall y llongau, a'r agerddlongau mwyaf ddyfod iddi o holl borthladdau y ddaiar, ar For y Werydd, oddeutu y Long Island, trwy y *Narrows*, rhwng y Staten Island a'r Long Island, neu trwy y Long Island Sound, a thrwy Hellgate. Gwelir canoedd o longau, mawrion a mân, yn dyfod iddi, ac ac yn myned allan o honi, bob wythnos; ac y mae ei phorthladd yn un cyfleus a dyogel bob amser o'r flwyddyn. Bob ochr i'r ddinas, ar y ddwy afon, y mae *piers* coediog mawrion, wedi eu gwneyd, o waelod y ddinas hyd 23rd St., a thewfrithir hwynt yn wastadol gan longau. Ond nid ydynt mor gyfleus a chedyrn a'r *Docks* sydd yn Liverpool. Gwelir llawer o longau hefyd yr ochr arall i'r afonydd, yn Brooklyn, Williamsburgh, Greenpoint, Jersey City, a Hoboken, y rhai sydd ddinasoedd poblogaidd yn ymyl New York. Gall teithwyr ac ymfudwyr gael cyfleusderau yma i fyned i, a dychwelyd o bob man o'r byd, am brisiau rhesymol. Credwyf fod yn y ddinas hon dros *ddau gan' mil* o Brotestaniaid Efengylaidd, a bod yn eu plith lawer iawn o'r bobl fwyaf crefyddol a haelionus—cefnogwyr yr holl gymdeithasau crefyddol, a phob achos da arall. Ac y mae yn eu plith hefyd lawer o weinidogion efengylaidd talentog, megys Dr. Thompson, Dr. Tyng, Dr. Adams, Dr. Phillips, Dr. Hall, Henry Ward Beecher, De Witt Talmadge; a'r Cymry enwog sydd yn pregethu i'r Saeson yno, sef y Dr. Williams, Alfred Harris, Fred. Evans, a Philip Davies. Ond beth yw barnau ac ymddygiadau y *gweddill* (dros 700,000) o breswylwyr y ddinas? Bernwch chwi. Rhaid fod yma faes cenhadol mawr a phwysig. O, pa bryd y daw dinasoedd mawrion y ddaiar yn eiddo ein Harglwydd ni a'i Grist Ef! Pe byddai holl boblogaeth New York yn fwy pur ac ys-

grythyrol yn eu masnach, a'u gwleidyddiaeth, a'u crefydd, mor ddirfawr a llesol a fyddai eu dylanwad ar yr holl dalaethau, a'r byd!

Yr oedd rhai Cymry yn byw yn New York mor foreu a'r fl. 1795, a dechreuwyd pregethu Cymraeg yno yn fuan ar ol hyny, gan Mr. John Williams (B.), tad y Parch. Dr. Williams, Amity St. Church; a chan y Parch. Howell R. Powell (T. C.) Bu y gwahanol enwadau Cymreig yn cydaddoli mewn gwahanol ystafelloedd. Codasant addoldy newydd; ond wedi ymadawiad Mr. Powell, gorfu iddynt ei werthu er talu ei ddyled. Yn y flwyddyn 1813, daeth y Parch. Daniel Morris i'r ddinas; casglodd y Cymry yn nghyd; ail ddechreuodd yr achos, a llafuriodd yno am bedair blynedd. Yn mhen dwy flynedd wedi hyny, daeth y Parch. Evan Roberts atynt, ac arosodd gyda hwynt un flwyddyn. Yn nesaf daeth y Parch. Benjamin Powell, o Utica, yno, ac a fu gyda hwynt dair blynedd. Wedi hyny, oddeutu y fl. 1822, daeth y Parch. James Davies, o Ohio (gynt o Aberhaves, Maldwyn, G. C.) yno, a bu yn llafurio yno am naw mlynedd yn llwyddianus—addolent gyda'u gilydd y pryd hyny mewn ysgoldy ar Mulberry St. Yn y fl. 1825, daeth y Parch. Shadrach Davies (A.), gynt o'r Maindy, Morganwg, D. C., yno, a bu yn cydlafurio â Mr. James Davies am beth amser. Yn fuan ar ol hyny ymranodd yr eglwys gymysgedig; dechreuwyd achos y T. C. yn y ddinas, a bu Shadrach Davies yn gweinidogaethu iddynt am ychydig amser. Dyna ddechreuad eglwys y Trefnyddion Calfinaidd yn New York. Wedi hyny prynasant dy yn Allen St., a gwnaethant ef yn gapel da, lle y bu y Parch. William Rowlands, D. D., y pregethwr enwog, a'r llenor medrus, yn gweinidogaethu yn llwyddianus am lawer o flyneddau, a lle y cafodd lawer o brofedigaethau chwerwon, oblegid ymbleidiaeth a difriaeth rhai dynion ymrysongar. Ymadawodd i Rome. Wedi hyny daeth y Parch. William Roberts (gynt o Runcorn, Lloegr), i weinidogaethu iddynt; codasant gapel newydd rhagorol ar 13th St., rhwng y 2nd a'r 3rd Avenues—gwerth dros $25,000—a bu Mr. Roberts yn dra llwyddianus i dalu ei holl ddyled. Ymadawodd ef oddiyno i Belle-

vue, Luzerne Co., Pa., yn y fl. 1869. Yn nechreu y fl. 1871, cymerodd y Parch. Howell Powell, o Cincinnati, Ohio, eu gofal, ac y mae ganddo eglwys a chynulleidfa gref, ffyddlon, a haelionus, dan ei ofal yno yn awr. Dymunwyf ei fawr lwyddiant.

Parhaodd yr Annibynwyr Cymreig i addoli yn ysgoldy Mulberry St., o dan weinidogaeth y Parch. James Davies, hyd ei ymadawiad yn 1831. Wedi hyny pregethodd y Parch. John B. Cook iddynt am un flwyddyn. Yn 1832, cymerodd y Parch. Jenkin Jenkins ofal yr eglwys. Bu yno am rai blyneddau. Yn ei amser ef, yn 1833, ymunasant â'r Presbyteriaid Saesnig, er mwyn cael cynorthwy i gynal y weinidogaeth. Dyna yw enw yr eglwys yn ei *Charter* a'i *Deeds* eto. Prynasasnt gapel ar heol Broome, lle y buont yn llwyddianus. Yn 1836 cymerodd y Parch. Jonathan J. Jones eu gofal, a bu yn dra defnyddiol yn eu plith hyd y fl. 1847, pan y rhoddodd ei ofal gweinidogaethol i fyny. Wedi hyny gwerthasant yr hen gapel yn Broome St., a chodasant gapel bricks nodedig gyfleus a hardd, 65 wrth 36 tr. Costiodd y ddwy lot $4,500, a'r adeilad a'r adgyweiriad dros $10,500—cyfanswm, $15,000. Gwnaeth yr eglwys a'r gynulleidfa ymdrechion nodedig i ostwng y ddyled i $5,000. Yn 1849 bu y Parch. John Morgan Thomas yn llafurio am oddeutu blwyddyn iddynt. Aeth yn ol i Gymru. Bu yr eglwys am dair blynedd wedi hyny yn byw ar *supplies* o Oneida Co., a Pa. Yn 1853 urddwyd y brawd Griffith Griffiths (gynt o Ffestiniog, G. C.), myfyriwr o Goleg Hackney, Llundain, yn weinidog iddynt. Bu yn fugail ffyddlon iddynt am rai blyneddau; ond nid allodd gasglu ond ychydig at dalu dyled y capel. Ymadawodd yn nechreu y fl. 1857. Yn mis Hydref y flwyddyn hono y dechreuodd ysgrifenydd y llinellau hyn ar ei weinidogaeth yno, a gwelodd fawr lwyddiant ar yr eglwys yno. Trwy ei gydymdrech ef a'r eglwys a'r gynulleidfa, a thrwy gynorthwy haelionus boneddigion Saesnig y ddinas, llwyr dalwyd y gweddill dyled o $5,000, yn nghyd a holl draul adgyweiriad ac arliwiad y capel erbyn Mai, 1869. Ond wedi hyny, oblegid ymrysonau a chableddau ychydig o bersonau, yn cael eu cefnogi gan rai gweinidogion, cafodd yr eglwys a'r gweinidog

ddirfawr gam, a gofidiau lawer. Camarweiniwyd llawer, ac ataliwyd llwyddiant yr eglwys. Ymadawodd y gweinidog yn Tachwedd, 1864, gyda chymeradwyaeth ei eglwys ffyddlon, a sefydlodd yn Mahanoy City, Pa. Wedi hyny bu y Parch. Evan Griffiths (gynt o Lanegryn), yn eu bugeilio o Tachwedd, 1864, hyd ddiwedd y fl. 1869. Ar ei ol ef y daeth y Parch. William B. Roberts (gynt o Bethesda, Arfon, G. C.), i weinidogaethu iddynt, ac y mae ganddo yno eto eglwys a chynulleidfa fechan nodedig ffyddlon a haelionus. Dymunwyf iddo ef a'i eglwys heddwch, undeb, a mawr lwyddiant. Yn Medi, 1871, ymadawodd Mr. Roberts i Cattaraugus, N.Y. Saif addoldy yr A. ar 11th St., rhwng 2d & 3d Avenues.

Adeiladodd y Bedyddwyr Cymreig gapel da yn Christie St., a bu ganddynt eglwys a chynulleidfa dda yno am lawer o flyneddau, a bu amrai o weinidogion talentog yn gweinidogaethu iddynt, sef y Parch. Theophilus Jones, y diweddar Barch. Mr. Davies, a'r Parch. Mr. Bowen, ac ereill. Ond ni phregethir Cymraeg yno yn awr ond yn achlysurol.

Bu gan y Trefnyddion Wesleyaidd Cymreig hefyd eglwys a chynulleidfa dda, am flyneddau, yn y *Mission Rooms*, yn Mulberry Street, lle y bu y Parchedigion Thomas Thomas, a John Ellis, yn gweinidogaethu yn llwyddianus; ond oblegid anffyddlondeb ac ymrysonau, llwyr ddarfu yr achos yno oddeutu y flwyddyn 1863.

Bernir fod yn "ninas New York, a'r cylchoedd, o *saith i naw mil o Gymry, a'u disgynyddion,* y rhai ydynt yn troi mewn cylchoedd masnachol a llawweithfeydd." (Gwel "Hyfforddwr yr Ymfudwr," gan John W. Jones, Ysw., t. d. 89). Diau fod. Ond nid wyf yn credu fod haner y nifer hyny yn gallu siarad yr iaith Gymraeg, nac un ran o naw o honynt yn arfer gwrando yr efengyl yn y capelau Cymreig, nac yn gofalu dim am yr eglwysi Cymreig, na llenyddiaeth eu cenedl. Pe buasai llai o ymrysonau, ac o ysbryd sectol, wedi bod yn mhob un o'r eglwysi Cymreig yn y ddinas, a mwy o gydymdrech gwir efengylaidd er llesoli ein cydgenedl yno, buasai golwg llawer mwy llewyrchus arnynt yn awr. Er fod lluoedd o Gymry parchus wedi ymuno â'r eglwysi *Saesnig* yn New York, Brooklyn, a

Jersey, ac yn aelodau ffyddlon a chyfrifol yn eu plith; er hyny ffaith anwadadwy yw, fod yno eto Faes Cenhadol Cymreig mawr a phwysig; ac y dylai gael ystyriaeth ddifrifol Cymry crefyddol a chenedlgarol y dinasoedd hyny.

Sefydlodd Cymry parchus New York dair o Gymdeithasau Cymreig Elusengarol a Chynorthwyol,—"*The St. David Benevolent Society,*"—"*The Ancient Britons' Benefit Society,*" *&c.* Gwnaethant lawer o les i'n cenedl. Cefnogwyd hwynt gan Gymry parchusaf y ddinas, ac y maent yn flodeuog eto. Flyneddau yn ol, yn amser Gwilym Fardd, Ioan Machno, Lewis Davies, Gwilym ap Ioan, Bardd y Bowery, Robert Richards, Dic Sir Fon, ac ereill, cefnogent lenyddiaeth a barddoniaeth Gymreig, a chynaliasant amrai o gyfarfodydd llenyddol, a rhoddasant amrai o wobrwyon i'r cystadleuwyr buddugol. Ond nid wyf yn gwybod fod un Eisteddfod Genedlaethol wedi cael ei chynal yn New York erioed. Mor hawdd y gallasent ei chynal. Cawsent ddigon o gefnogaeth. Da genyf ddeall fod Cymdeithas Lenyddol wedi cael ei sefydlu yno yn ddiweddar, dan arweiniad Hugh J. Hughes, Ysw., ac ereill. Llwyddiant iddynt. Y mae llawer iawn o Gymry *cyfoethog* yn New York, a Brooklyn, a Jersey, megys William Miles, Owen Jones, Lewis Thomas, Thomas Thomas, Thomas Davies, Bennett Williams, John Davies, Daniel L. Jones, Cadwaladr Richards, Hugh Roberts, Griffith Roberts, Evan Jones, David Owen, John Williams, John Bowen, Robert Rogers, Thomas Thomas, Hugh Lewis, Evan Thomas, a lluoedd ereill. Cyrhaeddasant eu sefyllfaoedd parchus, trwy eu sobrwydd a'u diwydrwydd, a bendith y nef. Y mae amrai o'n cydgenedl yno hefyd mewn swyddi enillfawr ac anrhydeddus. Pe byddai holl Gymry parchus y dinasoedd hyn yn penderfynu ymuno â'u gilydd, gallent godi yr eglwysi a llenyddiaeth *Gymreig* yno eto i fywyd, a nerth, ac anrhydedd anfarwol; a byddai hyny yn enw tragyfyth iddynt.

2. ALBANY, *Albany Co., N. Y.*—Saif ar yr ochr orllewinol i afon Hudson, oddeutu 150 milldir o New

York; oddeutu 6 m. o Troy, a 15 m. o Schenectady. Hi yw prif ddinas y dalaeth. Ynddi y mae y Senedd-dy. Yn 1870, yr oedd ei phoblogaeth yn agos i saith deg o filoedd (69,422). Y mae ynddi lawer o eglwysi, ac o adeiladau, ardderchog, ac o law-weithfeydd. Bu yno, a dichon fod yno eto, lawer o Gymry yn byw, a rhai o honynt yn gyfoethog, ac mewn swyddi urddasol. Ond nid wyf yn deall fod un eglwys Gymreig erioed wedi cael ei sefydlu yno; clywais fod pregethu Cymraeg achlysurol wedi bod yno flyneddau yn ol.

3. UTICA, *Oneida Co., N. Y.*—Un o'r trefydd mwyaf a phrydferthaf yn swydd Oneida yw hon. Gorwedda ar ochr ddeheuol dyffryn hardd, ac afon fechan ddolenog y Mohawk, oddeutu 94 milldir i'r gorllewin o Albany, a 240 milldir o New York, a 200 milldir i'r dwyrain o Buffalo. Dichon fod ynddi yn awr dros dri deg o filoedd (30,000) o boblogaeth, o wahanol genhedloedd; ac yn agos i dair mil (3,000) o Gymry. Ymleda y ddinas i East a West Utica, ac ymgyfyd yn raddol i'r bryniau. Y mae ynddi lawer o heolydd llydain, ac o fasnachdai rhagorol, ac o eglwysi mawrion, ac o balasdai gwychion. Ceir ynddi hefyd amrai o law-weithfeydd, ac un neu ddwy o *gotton factories* mawrion. Gerllaw iddi y mae y Lunatic Asylum. Y mae ynddi hefyd ysgolion dyddiol rhagorol; ac yn Clinton, o fewn 9 milldir oddiyno, y mae Hamilton College. Y mae yr Erie Canal, a'r New York Central R. R., yn myned trwy Utica; ac y mae dwy reilffordd arall yn awr yn gyfleus i fyned oddiyno i'r gogledd ac i'r de.

Ymddegys mai Cymry a brynasant diroedd, ac a breswyliasant, gyntaf, oddeutu *Fort Schuyler*, (lle saif Utica yn awr,) sef Charles Williams, Paul Richards, a Levi Stephens, a hyny *cyn* y Chwildroad, yn 1776. Daeth William P. Jones, a Griffith Rowland, ac amrai ereill, yno yn 1795, a Richard Francis, o Sir Benfro, yn 1797, a John Adams, ac Edward Baldwin, yn 1800. Nid oedd y pryd hyny ond ychydig dai (*log-houses*) ar heol *Whitesboro*, ac ar *Main St.*, lle y saif y Bagg's Hotel yn awr. Cymerai lawer o amser a thrafferth i'r hen ymfudwyr i ddyfod yno o Philadelphia a New

York; deuent mewn llongau hwyliog bychain o Efrog Newydd ar afon Hudson i Albany; ac oddiyno dros y tir i Schenectady; ac oddiyno ar draed, neu mewn llusg-fadau ar afon y Mohawk. Nid oedd y pryd hyny un math o dy addoliad nac un gymdeithas eglwysig yn y lle, gan Gymry na Saeson.

Y Bedyddwyr CYMREIG a ffurfiasant yr eglwys gyntaf yno,yn nhy John Williams, yn agos i'r Asylum, Medi 12, 1801. Yn eu mysg ar y pryd yr oedd yr henuriaid, y Parchn. James Harris a John Stevens, y rhai a weithredent fel eu gweinidogion. Yr oedd 22 o bersonau yn bresenol. Yn 1806 adeiladasant dy addoliad ar heol Hotel, ac etholasant Abraham Williams, James Morgan, a William Francis, yn ymddiriedolwyr. Oblegid gwneuthuriad y gamlas (*canal*), symudasant y capel bychan hwnw i heol Broadway, sef y fan y mae eu ty addoliad hardd presenol yn sefyll arno. Llwyddasant. Bu y gweinidogion canlynol yn eu gwasanaethu: Abraham Williams, John Stevens, David Griffith, Joseph Richards, David Michael, William H. Thomas, Wm. Phillips, David Phillips, Hugh Hughes, David Jenkins, Morris J. Williams, John Edred Jones. Y maent yn awr heb un bugail.

Yr Eglwys GYNULLEIDFAOL *Gymreig* a ffurfiwyd yno Ionawr 1, 1802, gyda 14 o aelodau. Cynaliasant eu cyfarfodydd mewn tai anedd hyd y fl. 1804. Yn y flwyddyn hono yr adeiladasant eu capel cyntaf, ar gongl heolydd Whitesboro a Washington. Adeiladwyd y capel bricks yn yr un lle yn 1834, a gwerthwyd ef i gadw Public School yn 1870. Capel rhagorol ydoedd, digon i gynnwys o bump i chwe' chant o wrandawyr. Cynhaliwyd yno lawer iawn o gyfarfodydd a chymanfaoedd bendithiol, a gwelwyd ynddo lwyddiant mawr. Y gweinidog cyntaf ar yr eglwys hon oedd y Parch. Daniel Morris, yr hwn a ddaeth yno o Philadelphia yn Tachwedd, 1802. Ar ei ol ef y bu y Parch. Wm. G. Pierce, o Steuben, yn dyfod atynt yn fisol; a bu y brodyr Rowland Griffith, a John Roberts, yn ei gynorthwyo. Yna y Parch. Howell R. Powell am amser byr. Wedi hyny bu y Parch. Benjamin Powell yn gweinidogaethu iddynt am dair blynedd. Dechreuodd y Parch. Robert Everett, D. D. (gynt o Ddinbych, G. C.), weinidogaethu yma yn 1823, a bu yn llafurus a defnyddiol yma am ddeuddeng mlynedd. Wedi hyny bu y Parch. James Griffiths (o Sir Gaerfyrddin, D. C.), yn weithgar a llwyddianus yma am un-ar-bymtheg o flynyddau. Cafodd lawer o ofid, ac ymadawodd i Cattaraugus. Ar ei ol ef bu y Parch. Evan Griffiths (gynt Llanegryn, G. C.), yn ymdrechgar yma am chwe' blynedd, a'r Parch. David Price (Dinorwig) a fu yn dra phoblogaidd yma o Mai, 1857, hyd ddiwedd y flwyddyn 1864. Ar ei ol ef daeth y Parch. Griffith Griffiths yma, a bu yn llwyddianus am amrai flynedd-

au. Yn Mai, 1867, dechreuodd y Parch. Rhys Gwesyn Jones ar ei weinidogaeth yma, lle y mae eto yn gysurus a defnyddiol. Yn haf y flwyddyn 1869, ymunodd y ddwy eglwys Gynulleidfaol Gymreig a'u gilydd. Y maent yn awr yn addoli yn eu capel ar Columbia St., yr hwn a werthasant; ac y mae ganddynt yn awr mewn llaw oddeutu $8,000 (gwerth y *ddau* gapel) at godi capel newydd mawr a phrydferth, yn nghanol y ddinas, a bydd holl draul ei adeiladiad o $16,000 i $20,000. Y mae gweinidog enwog, ac eglwys ffyddlon yr Annibynwyr yn Utica yn deilwng o'r fath addoldy. Gobeithio na bydd casglu yr arian i dalu ei ddyled byth yn brofedigaeth danllyd iddynt. Y mae yno eglwys gref, 250 o aelodau; ac Ysgol Sabbothol dda (120), a chynulleidfa luosog—dichon o 500 i 600. "Mewn undeb y mae nerth." Gallant wneyd pethau mawrion. Y mae llawer o'i haelodau a'i swyddogion yn ddynion duwiol, doeth, gweithgar, a haelionus. Diaconiaid—Richard Jones, Henry D. Foulkes, Rowland Williams, O. Roberts, ac Ellis Thomas.

Eglwys y TREFNYDDION CALFINAIDD.—Bu rhai o'r T. C. mewn undeb a'r eglwys Gynulleidfaol yn Utica hyd fis Chwefror, 1830, pan y ffurfiasant eu hunain yn eglwys Drefnyddol Galfinaidd; ac ar yr 20fed o'r un mis derbyniwyd hwy i undeb a'r enwad hwnw, mewn Cyfarfod Chwarterol a gynhaliwyd yn Remsen. Eu swyddogion cyntaf oeddynt Evan Roberts a Robert J. Jones. Y pregethwyr cyntaf a fu yn gweini iddynt oedd y Parchn. Benjamin Davies, Wm. T. Williams, a David Stevens ; wedi hyny y rhai canlynol: Morris Davies, Morris Roberts, William Rowlands, Enoch Samuel, David Lewis, Thomas Foulkes, William Hughes, ac Ebenezer T. Jones. Dechreuodd y Parch. James Jarrett weinidogaethu yn eu plith yn Awst, 1870, ac efe yw eu gweinidog presenol. Adeiladasant gapel bricks rhagorol, 35 tr. wrth 60 tr., ar Seneca St. Dim dyled arno yn awr. Aelodau, 230: Ysg. Sab., 140; cynulleidfa, tua 450. Diaconiaid—Richard Roberts, Hugh Davies, David Anthony, a Robert E. Roberts. Ysgrifenydd—Robert E. Roberts. Trysorydd—David E. Richards. Pregethwyr cynorthwyol—Parch. Thomas Jenkins, Wm. A. Jones, a Thomas Thomas.

Y TREFNYDDION ESGOBAWL (*Wesleyaidd*) a ffurfiasant Genadaeth Gymreig yn ninas Utica Gorphenaf, 1849. Cyfarfyddent mewn goruwch-ystafell ar y cyntaf; ond yn Mai, 1850, prynasant ddarn o dir, ar yr hwn yr oedd ysgoldy, ar heol Washington, a gwnaed yno gapel bychan cyfleus. Yn 1858 adgyweiriwyd y capel, 28 tr. wrth 44 tr. Traul y capel a'r tir yw $2,500. Dim dyled arno yn awr. Bu y Parchn. Rees Davies, Thomas Hughes, a John Jones, yn gweinidogaethu yno hyd y fl. 1854, pryd y cymerwyd gofal yr eglwys gan y Parch. R. L. Herbert. Bu ef yn weinidog parchus a llwyddianus yno o Ion. 1, 1854 hyd Ion. 30, 1860, pan y symudodd i Fairhaven, Vermont. Ar ei ol ef y bu y gweinidogion parchus canlynol

yn llafurio yno—Thomas Thomas, Humphrey Humpnreys, D. T. Davies, ac Isaac Thomas, yr hwn a roddodd ofal yr eglwys i fyny yn Mai, 1871. Y mae yno eglwys fechan ffyddlon eto. Aelodau, 60; Ysg. Sab., 80; cynulleidfa, 100. Blaenoriaid—Edward Parry ac Evan Jones. Trysorydd—John R. Owen. Blaenor y cor—Wm. W. Jones. Pregethwyr—Rees Davies, David T. Davies, Wm. O. Williams (William o Fon), ac Evan Jones.

Bu y Parch. Llewelyn D. Howell (gynt o Lanuwchlyn) yn ddiacon ac yn bregethwr ffyddlon yn yr eglwys Annibynol yn Utica am lawer o flyneddau, hyd ei farwolaeth; ac iddo ef yr ydym yn ddyledus am y Traithawd Buddugol, yn cynnwys casgliad o "Hanes Cymry Utica, a'i hamgylchoedd," yr hwn a gyhoeddwyd yn llyfr bychan, 30 t. d. Bu y diweddar David Morris, Ysw., (tad yr ysgolor a'r duwinydd enwog Dr. Morris, o Cincinnati, Ohio); a Thomas Jones, a John R. Jones, a Wm. Williams, a H. Howell, a Robt. Hughes, a Wm. Owen, a David Pierce, a John Griffiths, ac amryw ereill, sydd wedi marw, yn dra haelionus a gwasanaethgar i'w cenedl, ac i'r eglwysi Cymreig yn Utica.

Y mae Utica yn nodedig am ei Heisteddfodau, a'i beirdd, a'i cherddorion, a'i llenorion. Gwel restr o'u henwau yn Dosran C.

Y mae Dyffryn mawr y Mohawk oddeutu 20 milldir o hyd wrth dair a phedair milldir o led, mewn manau. Gorwedda rhwng y bryniau o bobtu iddo, yn swyddi Oneida a Herkimer. Yn 1800 yr oedd yn goediog, ac mewn manau yn gorsiog, ac yr oedd yr hen Gymry yn ofni ei brynu a'i boblogi, oblegid fod yr ychydig oedd yn byw arno y pryd hyny yn dihoeni yn y *cryd;* ond y mae y rhan fwyaf o hono yn awr wedi ei sychu a'i ddiwyllio, ac arno y gwelir y doldiroedd mwyaf toreithiog, a'r tyddynau mwyaf cyfoethog. Y mae yn cyrhaedd am rai milldirau tu isaf i Utica, ac oddiyno heibio i Whitestown, ac Oriskany, a Marcy, hyd at, a thu draw i ddinas Rome. Y mae yn debyg iawn i Ddyffryn Clwyd yn Ngogledd Cymru; ac y mae y bryniau sydd o'i ddeutu yn gyffelyb i fryniau Dinbych a Fflint, yn goediog, a diwylliedig; ond nid mor uchel a serth, yn un man, a'r Foel Famau.

4. Salem, *Marcy* (*neu Deerfield*), *Oneida Co.*—Saif yr ardal hon oddeutu pedair milldir i'r gogledd o Utica, oddeutu yr hen ffordd sydd yn myned oddiyno trwy Trenton i Steuben a Remsen. Dechreuodd y Cymry ei phoblogi oddeutu 60 ml. neu 70 ml. yn ol. Arferent fyned oddiyno i addoli i eglwysi Utica. Yn fuan ar ol dyfodiad y Parch. R. Everett, D. D., i Utica, yn 1823, dechreuodd bregethu yn ardal Marcy, (neu Deerfield,) a sefydlodd *gangen* o eglwys Utica yno. Buont yn pregethu mewn tai ac ysgoldai yno am rai blynyddau. Adeiladwyd y capel coed cyntaf yno ar dir gwastad Mr. Cadwaladr Richards, gynt o Lanuwchlyn, (tad Mr. John Richards, a Mrs. William D. Williams,) yn y fl. 1831, dan ofal Mr. Everett. Rhoddodd Mr. Richards un erw o dir i wneyd *mynwent* wrth y capel; ac y mae efe yn gorwedd yn dawel ynddi er 1856. Yn 1832 y daeth y Parch. William D. Williams i'r ardal, a bu yn pregethu yno am amser. Yn 1833 cawsant ollyngdod rheolaidd o eglwys Utica, a ffurfiasant eglwys Annibynol yn Salem, Marcy. Yr hen sefydlwyr oedd yno yn dechreu yr eglwys oeddynt Ellis Roberts, o Lanuwchlyn; John L. Lewis, o Machynlleth, (y ddau *ddiacon* cyntaf yno,) a Mr. Vincent, (saer coed,) o Machynlleth; a Rowland Griffith, (teiliwr,) o Ddinas Mawddwy, ac ereill. Ar Gorphenaf 17, 1833, urddwyd y Parch. William D. Williams yn weinidog yno. Yr oedd y gweinidogion canlynol yn bresenol, ac yn gweinyddu ar yr achos,—Robert Everett, James Davies, gynt o Aberhaves, Howell R. Powell, (brawd i'r Parch. Jonathan Powell (A.), o Sir Fon,) a'r Parch. James Griffiths, Utica. Bu yn gweinidogaethu yno am flyneddau. O'r fl. 1841 hyd y fl. 1848, bu y Parch. Samuel A. Williams, gynt o Lanidloes, G. C., yn awr o Bradford, Pa., yn gweinidogaethu yno. Ar ol bod yn gweinidogaethu am rai blyneddau yn Steuben, ac Ebensburgh, Pa., dychwelodd y Parch. William D. Williams, i fyw ar ei dyddyn ei hun yn ardal Deerfield; ac o'r pryd hyny hyd yn awr—am dros 23 mlynedd—y mae wedi bod yn weinidog sefydlog a llwyddianus yno. Y mae ei dy newydd, hardd, yn sefyll ar un o lethrau y bryniau, oddeutu milldir i'r gogledd o'r

capel; ac oddiyno ceir y golygfeydd prydferthaf ar ddyffryn y Mohawk, a dinas Utica, ac ar yr holl wlad dyddynol hyd gopäau y *Paris Hills!* Adeiladwyd y capel newydd yn 1859—44 tr. wrth 30 tr.—coed—traul $1,200—dim dyled yn aros arno. Y mae yn addoldy hardd; a mynwent fawr gerllaw iddo, yn yr hon y mae lluoedd o'r hen sefydlwyr, a'r aelodau ffyddlon, yn gorwedd; sef, William Vincent, (pregethwr,) ac Ellis Roberts, a Simon Thomas, (diaconiaid,) a'r Parch. David Hughes (W.), gynt o Leyn, Arfon, G. C., ac ereill. Aelodau 50. Cynulleidfa 150. Cynhelir Ysgol Sabbothol fechan yma yn misoedd yr haf. Diacon, John L. Lewis; trysorydd, John H. Jones; ysgrifenydd, Evan Davies.

Y mae gan y Trefnyddion Calfinaidd eglwys a chapel ar y Bryn Mawr, oddeutu 3 milldir i'r gogledd-ddwyrain o gapel yr Annibynwyr yn Deerfield. Dechreuwyd yr achos yno er ys blyneddau, a bu yno rai gweinidogion ffyddlon, megys y Parchn. John Hughes, ac E. Salisbury. Ac y mae yno eto eglwys fechan ffyddlon. Aelodau, 18; rhai ar brawf, 8. Ysg. Sab., 24. Blaenor—Mr. Thomas Jones.

Y mae gan y T. C. hefyd gapel da arall ar Fryn Marcy, oddeutu 3 milldir i'r gogledd-orllewin o gapel Salem Marcy. Nis gwyddom pa bryd y dechreuwyd yr achos yno. Y mae yno hefyd eglwys fechan ffyddlon. Aelodau, 19; ar brawf, 7; Ysg. Sab., 24. Blaenoriaid, Mr. Griffith Davies, ac un arall.

Bernir nad yw poblogaeth Gymreig Salem a'r Bryn mawr yn awr dros 350. Bu yn llawer mwy.

5. BETHANIA, *Marcy, Oneida Co.*—Gorwedda yr ardal hon ar y bryniau, oddeutu dwy filldir i'r gorllewin o gapel y T. C., ar Fryn Marcy. Oddiyma ceir golygfeydd ardderchog ar wastadedd Holland Patent, ac ar fryniau Ffloyd a Steuben, ac yn mhell tu draw i Rome, hyd Oneida Lake! Dechreuodd y Cymry sefydlu ynddi yn 1836. Y Parch. James Griffiths (A.), Utica, a ddechreuodd bregethu yno er ys dros 32 mlynedd yn ol; ac efe a ffurfiodd yr eglwys Annibynol yno. Adeiladwyd y capel cyntaf yno yn 1839. Bu yr Annibynwyr a'r T. C. yn cydaddoli ynddo am flyneddau. Adeiladwyd yr *ail* gapel (sef yr un sydd yno yn awr) yn 1859—26 tr. wrth 38 tr.—traul $1,200—capel da, a hardd,

tu mewn ac allan, ydyw. Aelodau 21; Ysg. Sab. 25; cynulleidfa 40; diaconiaid, Evan J. Jones, Richard Evans, a David R. Lloyd. Bu y gweinidogion canlynol yn llafurio yno—Hugh Lewis, Samuel A. Williams, William D. Williams, John R. Griffiths; urddwyd ef yno—bu yno am 14 ml.—symudodd i Ffloyd. Y mae mynwent ehelaeth yn ymyl y capel, a llawer o farwolion yn gorwedd ynddi. Gerllaw iddi y mae ty a thyddyn Mr. Morris Jones, un o'r hen sefydlwyr. Nid oes ganddynt fugail sefydlog yn bresenol. Gellir myned o Utica i'r ardal hon gyda y *cars*, ar y *Black River R. R.* Saif o fewn dwy filldir i *depot* Marcy, ac o fewn tair milldir i *depot* Holland Patent. Poblogaeth Gymreig yr ardal hon (a Bryn Marcy) sydd oddeutu 160.

6. NEW YORK MILLS, *Oneida Co.*—Saif y lle hwn oddeutu dwy filldir i'r gorllewin o Utica, ac yn ymyl *Whitesboro,* lle mae athrofa ragorol. Y mae y *street cars* yn awr yn rhedeg o Utica drwy y lle i Whitesboro. Un o'r lleoedd prydferthaf yn holl Oneida Co. ydyw. Gorwedda ar lanau y Sauquoit River, yr hon a ymdywallt i'r Mohawk, gerllaw yno. Y mae eu trigfanau, a'u gerddi, a'u perllanau, a'u doldiroedd, yn swynol i'r golwg; a phalasdai y boneddigion crefyddol a haelionus, Walcott a Campbell, yn addurno y lle. Y boneddigion a nodwyd yw meddianwyr y *factories* (*cotton, &c.,*) mawrion sydd yno; yn mha rai y mae canoedd o feibion a merched yn enill eu bywioliaeth yn gysurus. Sefydlodd y Cymry parchus, Ellis Ellis, Ysw., a Thomas Ellis, Ysw., a William Roberts, Ysw., ac ereill, yno, er ys dros 25 mlynedd yn ol; ac y mae y ddau olaf wedi adeiladu *pail factory* fawr yno, yn yr hon y mae llawer yn gweithio. Sefydlwyd yr eglwys Gynulleidfaol Gymreig yno gan y Parch. Wm. D. Williams, Medi 23, 1847. Bu Mr. Owen Baxter, Edward Davies, a J. R. Griffiths, yn pregethu llawer yno. Tachwedd 14, 1856, urddwyd y brawd ieuanc Thomas W. Roberts, o Athrofa Whitesboro, yn weinidog iddynt; ond ymadawodd i Athrofa Auburn, Medi 14, 1857, lle y bu farw. Ar ol hyny bu y Parch. Mr. Morgan (brawd Morgans, Samah, G. C.), yn gweinidogaethu yno am

rai misoedd. Yn y fl. 1859, daeth y Parch. Edward W. Jones yno i lafurio, a bu yno hyd ei farwolaeth, yn 1869. Yn Mai, 1870, dechreuodd y Parch. Thomas M. Owen (gynt o Lanrwst, G. C.) weinidogaethu yno; ac y mae yno eto yn gysurus a llwyddianus. Adeiladwyd y capel yno yn 1848. Traul $1,100. A'dgyweiriwyd ef yn 1870, ac y mae yn awr yn un o'r addoldai harddaf yn y gymydogaeth. Aelodau 64. Ni chefais rif yr Ysg. Sab., a'r gynulleidfa. Diaconiaid, William Roberts, Thomas L. Davies, a Humphrey J. Williams. Y mae y ddau olaf yn gerddorion medrus. Dichon fod poblogaeth Gymreig New York Mills a Whitesboro oddeutu 300.

7. ORISKANY, *Oneida Co.*—Pentref bychan hardd yw hwn eto, ar ochr ddeheuol y Mohawk, oddeutu 7 milldir i'r gorllewin o Utica. Y mae yr Erie Canal, a'r New York Central R. R., yn myned trwyddo. *Factories* mawrion sydd yno hefyd; un yn Oriskany, a'r llall yn agos yno yn y "*Pleasant Valley.*" Oddeutu ugain mlynedd yn ol bum yn pregethu yno; ac yr oedd yno y pryd hyny lawer o Gymry o Lanidloes, a'r Drefnewydd, a'r Trallwm, G. C., a dichon fod llawer o honynt yno eto. Y mae gan y T. C. eglwys yno er ys llawer o flyneddau; ac y mae yn parhau yno eto. Aelodau 28, Ysg. Sab. 35, diacon 1. Gall fod y boblogaeth Gymreig yno yn awr oddeutu 150.

8. ROME, *Oneida Co.*—Y mae *Rhufain,* yn Oneida Co., N. Y., yn ddinas ardderchog. Saif ar wastadedd eang, yr ochr orllewinol i afon y Mohawk, yr hon sydd yn rhedeg i lawr o'r gogledd, gan ddolenu a dyfod yn agos ati, ond yn sydyn yn troi oddiwrthi, ac yn cymeryd cyfeiriad dwyreiniol, tuag Utica, er dyfrhau doldiroedd, a llawenychu trigolion y dyffryn mawr. Nid yw y ddinas hon mor boblogaidd ag Utica, ond y mae mor hardd; ac y mae ynddi lawer o balasdai, hotels, eglwysi, ysgoldai, a stores, ardderchog. Y mae ynddi amrai o foneddigion cyfoethog ac anturiaethus, megys Huntington, Stryker, ac ereill. Codwyd gerllaw iddi, yn ddiweddar, *blast furnaces,* a *rolling mills,* yn y rhai y mae llawer o Gymry yn gweithio. Mr. James Tho-

mas yw y *boss* yn un o honynt; Cymro cenedlgarol a chrefyddol. Y mae John Parry, Ysw., yn *adeiladydd* enwog a chyfoethog yno er ys blyneddau; yn ddyn o ddylanwad mawr fel gwleidyddwr, ac yn caru ein cenedl ni. Dechreuodd y Cymry sefydlu yno er ys dros 32 o flyneddau yn ol; ac y mae yno, ac oddeutu yno, yn awr, amrai o fasnachwyr, a thyddynwyr, parchus.

Eglwys y TREFNYDDION CALFINAIDD.—Dechreuwyd yr achos yno yn 1841. Prynasant gapel rhagorol yn nghanol y dref, am $1,400; ond y mae yn awr yn werth dros $4,000. Capel mawr, da; a chyfleus, ydyw; ac y mae ynddo eglwys gref a ffyddlon yn awr. Aelodau, 72; Ysg. Sab., 48; cynulleidfa, 100. Diaconiaid—William N. Jones, David Evans, William Williams, Moses L. Jones, a John Edwards (Eos Glan Twrch). Gweinidog—Parch. John H. Jones. Casgliadau blyneddol at wahanol achosion crefyddol, $550.

Yr Eglwys GYNULLEIDFAOL.—Dechreuodd yr Annibynwyr bregethu yno yn 1850, mewn ysgoldy a brynasant gan y Presbyteriaid Saesnig. Yr oeddwn yn bresenol yno ar amser ffurfiad yr eglwys, Awst 10, 1851. Gwnaeth 19 o bersonau gyfamod difrifol i ddwyn yn mlaen yr achos yno, sef Henry L. Williams, a'i ddau fab, Lewis a William H., a'i ferch, Ann E. Williams; Richard H. Jones a'i briod, Elizabeth, a'r brawd Wm. T. Jones a'i chwaer, Mary G. Jones; Parch. Thomas R. Jones a'i wraig gyntaf; Robert Jones (Enlli); RobertRoberts, Wm. Jones (tailor); George Parry, Margaret Griffiths, Ann Evans, Elizabeth Owen, Annie Davies, a Rebecca Evans. Y mae y rhan fwyaf o honynt yn fyw eto, mewn gwahanol fanau; ond rhai a hunasant. Symudasant yr ysgoldy i le mwy cyfleus, ar Liberty St., lle y mae yn awr, wedi ei adgyweirio, yn gapel da a chyfleus. Y pryd hyny pregethai y Parch. Thomas R. Jones iddynt. Wedi hyny buont yn byw ar *supplies*. Daeth Mr. Hugh J. Williams a'i deulu i fyw i'r lle, a buont yn gynorthwy mawr i'r achos, ac y maent felly eto. Bu awdwr y llyfr hwn yn gweinidogaethu iddynt am ddwy flynedd, mewn cysylltiad a Floyd, yn 1856 a 1857, yr un amser ag yr oedd yr enwog Dr. Rowlands yn fugail ar eglwys y T. C. yno. Bu Morgan, a Williams yno wedi hyny. Dechreuodd y Parch. David E. Pritchard weinidogaethu yno yn Ion. 15, 1864, ac y mae yn barchus a defnyddiol yno eto. Bu yr achos yno lawer gwaith yn wan iawn, bron a marw; ond y mae er ys rhai blyneddau yn adfywio. Y mae yno yn awr eglwys obeithiol iawn. Aelodau, 48; Ysg. Sab., 30 i 35; cynulleidfa, 70. Y mae yno amrai o swyddogion ac aelodau gweithgar ac unol, sef Richd. H. Jones, Griffith T. Jones, Wm. H. Williams, Hugh J. Williams, David J. Evans, ac ereill.

Mae y ddwy eglwys Gymreig yn ganmoladwy am eu teimladau

da at eu gilydd, a'u hundeb, a'u cydweithrediad yn mhob achos da a chyhoeddus. Y maent yn ddirwestwyr selog, ac y mae yn eu plith feirdd a llenorion enwog. Cefnogant y cyfarfodydd llenyddol a'r eisteddfodau. Poblogaeth Gymreig, 400.

9. Floyd, *Oneida Co.*—Ceir y sefydliad Cymreig hwn ar fryniau uchel a choediog rhandir Floyd—oddeutu 7 milldir i'r gogledd-ddwyrain o Rome, a 4 milldir i'r gogledd-orllewin o Holland Patent, ac ni cheir eto reilffyrdd yn myned yn nes ato na'r lleoedd hyny. Y sefydlwyr Cymreig cyntaf oedd Mr. Nathaniel Davies a'i briod, o Sir Gaerfyrddin, oddeutu y fl. 1800. Ar ol hyny daeth yno yr hen sefydlwyr canlynol—Thomas Hughes, o Sir Fon; William Williams (Cooper), tad y diweddar Dr. Williams, Utica: Wm. R. Williams, (tad y Golygydd enwog, Samuel Williams, Ysw., San Francisco, California); William Pritchard, Arfon; Richard M. Williams (Ab Morydd). Yr oedd rhai o honynt yn myned i addoli y pryd hyny i Utica (dros 15 milldir o ffordd). Nid oedd ganddynt un eglwys na chapel yn Floyd. Buont wedi hyny yn addoli mewn ysgoldy bychan. Yn y fl. 1834 daeth Mr. Thomas T. Jones, Manaw, Mon, a Mr. John W. Jones, o Eifionydd, Arfon, a'u gwragedd, i fyw i'r ardal, gydag amrai ereill. Yn y flwyddyn hono yr adeiladwyd y capel (coch) cyntaf yno, ac y mae yn aros yno eto. Bu y gwahanol enwadau yn cyd-addoli ynddo am rai blyneddau. Ffurfiwyd yr eglwys Annibynol ynddo yn 1836. Llwyddodd yn raddol, dan weinidogaeth Hugh Lewis, Edward Blunt, a John Edwards. Adeiladasant gapel newydd da yno oddeutu y fl. 1855. Bu ysgrifenydd y llinellau hyn yn gweinidogaethu yno am ddwy flynedd—yn 1856 a 1857. Wedi hyny y Parch. Edward W. Jones; ac yn awr y Parch. John R. Griffiths. Aelodau, 64; Ysg. Sab., 55; cynulleidfa, 108. Diaconiaid—(a fu yno) John W. Jones, David Isaac, Thomas T. Jones, Thomas L. Davies,—(sydd yno yn awr)—Paul Phillips, Thomas D. Roberts, Elias Williams, Griffith O. Jones.

Eglwys y Trefnyddion Calfinaidd.—Ffurfiwyd yr eglwys hon yn y fl. 1836, pan oedd y Parch. Heny Rees a'r Parch. Moses Parry yn y wlad. Pregethasant yn y Capel Coch. Bu llawer o bobl ffyddlon yn perthyn iddi, megys Edward Jones,

Wm. Owen, John Pierce, Edward R. Jones, Robert Owen, John Edwards (Eos), John Jones, James Jones, Roberts, Hughes, Davies, Jones, ac ereill. Y mae llawer o honynt yno eto; ond bu farw rhai, a symudodd ereill. Codasant gapel bychan yno yn 1837, a gwnaethant un newydd llawer mwy yn 1862, 40 tr. wrth 32 tr. Traul, $2,200. Y mae yn addurn i'r ardal. Nid yw yr eglwys yno mor lluosog ag y bu; ond y mae yno eto achos blodeuog, a swyddogion ac aelodau gwir ffyddlon. Aelodau, 37; ar brawf, 10. Diaconiaid, 2; Ysg. Sab., 50; cynulleidfa, 100. Diaconiaid—Robert Owen, Thomas Andrew, Owen Griffith, James Jones. Bu y Parchn. Thomas T. Evans a Richard W. Jones yn byw yno am lawer o flyneddau; ond nid oes yno yn awr un gweinidog na phregethwr. Dichon fod poblogaeth Gymreig Floyd oddeutu 350. Yno y mae yr hen fardd enwog Richard M. Williams (Ab Morydd), yn byw.

10. QUAKER HILL, *Oneida Co.*—Saif yr ardal hon ar y bryniau, tu draw i bentref Western, oddeutu 7 milldir i'r gogledd o Floyd, a Rome. Y mae yno eglwys a chapel gan y T. C. er ys blyneddau, ac y mae ynddi yn awr 24 o aelodau ymdrechgar. Tyddynwyr gan mwyaf ydynt. Yno y mae y cerddor a'r gantores enwog Mr. William Jones a'i briod yn byw. Ychydig o Gymry sydd yn awr yn byw ar y Western Hill, gerllaw yno. Gall fod poblogaeth Gymreig y ddwy ardal oddeutu 80.

11. HOLLAND PATENT, *Oneida Co.*—Saif y pentref bychan hardd hwn ar wastadedd hyfryd a ffrwythlon rhwng Utica a Remsen, ac y mae y Black River R. R. yn rhedeg trwyddo. Y mae ynddo amrai o eglwysi Saesnig, ac un ysgoldy da, gyda rhai stores, Post Office, &c. Gwelais yno un capel perthynol i'r Undodiaid wedi ei lwyr-adael; a chlywais fod y Pabyddion am ddechreu achos yno. Dechreuodd y Cymry sefydlu yno yn 1836, ac yr oedd y gwahanol enwadau yn cyd-addoli mewn anedd-dai yn 1838.

Eglwys y TREFNYDDION CALFINAIDD.—Sefydlwyd hi yn 1840. Adeiladwyd y capel yn 1843—42 tr. wrth 26 tr. Traul, $1,000. Saif ar y Square. Helaethwyd yn 1857. Dim dyled. Aelodau, 32; Ysg. Sab., 35; cynulleidfa, 65. Blaenoriaid—William E. Phillips, Ebenezer Jones, Meredith J. Meredith. Bu y gweinidogion canlynol yn byw ac yn gweinidogaethu yno—David Williams, Richard F. Jones, Thomas Williams, a'r Dr. Wm. Rowlands. Y mae y gweinidog parchus, a'r cyhoeddwr enwog, y Parch. Thomas T. Evans, yn byw yno yn awr.

Yr Eglwys ANNIBYNOL.—Ffurfiwyd hi yn 1843. Buont yn addoli mewn ysgoldy am flyneddau; wedi hyny yn talu rhent am fenthyg capel Prynasant adeilad y capel presenol, ar y Square, yn 1860. Traul, $1,400. Dim dyled. Y diaconiaid cyntaf oeddynt Thos. Humphreys a Griffith Jones. Bu yr eglwys am 14 ml. o dan ofal y Parch. W. D. Williams; wedi hyny bu y gweinidogion canlynol yn llafurio yno—John R. Griffiths, James Davies, a John Cadwaladr; ond yn bresenol y mae dan ofal y Parch. James Griffiths, mewn cysylltiad a Trenton. Diaconiaid presenol—David Richards, a David Williams.

Bu Mr. Hugh Evans (crydd), ac aelod parchus gyda y Bedyddwyr Saesnig, yn byw yno am flyneddau—yn genedlgarwr gwresog, ac yn wleidyddwr doeth a dylanwadol, hyd ei farwolaeth. Yr un modd y bu Mr. John Davies, (California), gynt o ardal Dinas Mawddwy, G. C., yr hwn sydd yn awr yn byw yn un o dalaethau y De. Poblogaeth Gymreig, oddeutu 250.

12. TRENTON, *Oneida Co.*—Pentref bychan hardd yw hwn, rhwng y bryniau, ar lan afon fechan, oddeutu 4 milldir i'r dwyrain o Holland Patent. Lle prydferth ac iachus yw. Y mae ynddo amrai o eglwysi Saesnig, ac un eglwys flodeuog gan yr Undodiaid. Rhed y Black River R. R. heibio i'r pentref, dros bont hir, uchel, nid yn mhell o'r *Trenton Falls,* lle y cyrcha llawer o ymwelwyr bob haf. Y mae amrai o Gymry yn byw o'i ddeutu ar eu tyddynau braf.

Yr Eglwys ANNIBYNOL.—Bu y gwahanol enwadau yn cydaddoli am flyneddau yn y Town Hall, ac yn arfer myned oddiyno i eglwysi Steuben a Remsen. Ffurfiwyd yr eglwys tua'r fl. 1856, gan y Parch. Wm. D. Williams. Codwyd y capel oddeutu y fl. 1858—31 tr. wrth 44 tr. Traul, $1,500. Capel coed da ydyw, wedi ei wneyd yn hardd oddifewn ac oddiallan. Ar ol y Parch. Wm. D. Williams, bu y Parchn. James Davies, Robt. Evans, a John Cadwaladr, yn gweinidogaethu yno. Aelodau, 32. Eu bugail presenol yw y Parch. James Griffiths. Y diaconiaid cyntaf oeddynt Benjamin Parry a Jonathan Jones; ond y rhai presenol ydynt Edward Williams a Joseph Jones; mae yr olaf yn byw ar ei dyddyn mawr toreithiog gerllaw yno, a'i dad a'i fam (gynt o Machynlleth, Maldwyn, G. C.); a John G. Jones, Ysw. (gynt o'r Ffarm); a'r Parch. John W. Jones (W.); oed, 74 ml.; ac amrai o Gymry parchus ereill yn byw yn y pentref.

Y mae *South Trenton* yn sefyll o fewn ychydig filldirau iddo,

yn nes i Utica. Bu yno lawer o Gymry, ac eglwysi a chapelau gan y Bedyddwyr, a'r Wesleyaid. Poblogaeth Gymreig, oddeutu 200.

13. PROSPECT, *Oneida Co.*—Pentref bychan cynyddol yw y lle hwn, yn mhlwyf Trenton. Saif ar lan yr afon West Canada Creek, dwy filldir uwchlaw Trenton Falls; tair milldir o Trenton, a dwy o Remsen. Y mae ynddo eglwysi Saesnig, ac amrai o stores. Mewn pantle nodedig, yn ymyl ffrydlif yr afon, y mae *tannery* mawr yn meddiant Cymro parchus; ac nid yn mhell oddiyno y mae tair neu bedair o chwarelau o geryg nadd rhagorol, a llawer o Gymry yn gweithio ynddynt. Eu meddianwyr yw Henry R. Jones ac Evan T. Thomas. Yn ymyl y pentref y mae dwy fynwent, lle y mae amrai o filwyr Cymreig wedi eu claddu; ac o fewn dwy neu dair milldir oddiyno y mae melinau mawrion Hinkley & Blue. Llifio *lumber* yw eu gwaith. Cludir coedydd mawrion iddynt, ar yr afon, o bellderau coedwigoedd y gogledd oer. Y mae yno lawer o bobl yn gweithio.

Eglwys yr ANNIBYNWYR.—Yr oedd amrai o aelodau eglwysi Steuben a Remsen yn byw yno er ys dros 25 ml. Ffurfiwyd yr eglwys yno oddeutu y fl. 1856, yn yr Academy. Codwyd y capel, 45 wrth 35 tr., yn 1857. Traul, $1,200. Dim dyled. Bu y brodyr Hugh R. Williams a Robert Evans yn gweinidogaethu yno. Ond y maent er ys blyneddau yn byw ar *supplies*. Capel hardd, mewn lle cyfleus, ydyw. Aelodau, 30; Ysg. Sab., 21; cynulleidfa, 75. Diacon—Isaac Cunney; Ysgrifenydd—David D. Griffiths; Trysorydd—John R. Davies.

Eglwys y TREFNYDDION CALFINAIDD.—Bu eu haelodau hwythau yn arfer myned i gapel Penycaerau, yr hwn sydd o fewn milldir yno. Sefydlwyd yr eglwys yn Prospect yn 1857. Adeiladwyd y capel yn 1860—28 wrth 35 tr. Traul, $950. Dim dyled. Shed i gerbydau ac anifeiliaid, $150. Aelodau, 30; Ysg. Sab., 25 i 40; cynulleidfa, 75. Blaenoriaid—John T. Jones, David J. Hughes, David Jones (Prospect P. O.) Dim un gweinidog yn byw yno. Taith Sabboth—Prospect, Penycaerau, ac Enlli.

Y mae y ddwy eglwys uchod yn dra unol, ac yn aml yn cydaddoli. "Wele, mor ddaionus ac mor hyfryd yw trigo o frodyr yn nghyd!" Salm 133. 1.

Cododd y Parch. David Williams (B.), gynt o Lanidloes, gapel bychan yn Prospect, a bu yn pregethu ynddo am lawer o flyneddau. Ei eiddo ef yw yr addoldy. Ond y mae yr achos Cymreig wedi darfod ynddo er ys dros ddwy flynedd, a'r gwein-

idog a nodwyd wedi ymuno a'r T. C., ac yn byw yn agos i gapel Penycaerau. Poblogaeth Gymreig, 300.

14. STEUBEN, *Oneida Co.*—Plwyf (*township*) mawr ydyw hwn, ar enw Baron Steuben, yr hwn a gladdwyd ynddo yn 1794; cyffinia ar blwyf a phentref Remsen. Gwlad fryniog a choediog ydyw; a'i thiroedd yn well at fagu anifeiliaid, a gwneyd ymenyn a chaws, na dim arall. Yn y fl. 1790, nid oedd ond ychydig o bobl wynion yn byw ynddo, heblaw y Baron, a Mr. Sizer, a Mr. Weeks; ac yr oedd y pryd hyny yn goedwigoedd anhygyrch, ac anniwylliedig; ond gellid prynu y tiroedd am o $3 i $5 yr erw y pryd hyny. Erbyn heddyw y mae y rhan fwyaf o'r coedydd wedi eu tori a'u llosgi, a llawer o'r tiroedd wedi eu diwyllio yn lled dda; ac nis gellir prynu tyddynau ac adeiladau arnynt, yn awr, o dan $40 neu $50 yr erw.

Ymddengys fod amrai o Gymry wedi sefydlu yn *Steuben* mor foreu a Medi 15, 1795. Dyna ddyddiad eu dyfodiad cyntaf yno. Enwir Wm. Williams, Hugh Roberts, Owen Griffiths, Griffith Rowland, ac Evan Owen, a'u teuluoedd, fel y sefydlwyr cyntaf yno. O'r fl. 1795 hyd y fl. 1800, daeth llawer ereill o Gymry, o Arfon a Maldwyn, i breswylio yno, sef William P. Jones, Evan Griffiths, Robert Griffiths, John Thomas, William Griffith, Diacon Jones, Hugh Griffiths, David Jones, ac ereill. Yn y flwyddyn *hono* y daeth Mr. John Roberts, o blwyf *Pellach*, Lleyn, Arfon, G. C., a'i deulu, yno. Yr oedd Catharine ei ferch yn 10 mlŵydd oed y pryd hyny; yr hon wedi hyny a fu yn briod ffyddlon i'r diweddar ddiacon Mr. Timothy Griffiths; y mae y weddw barchus a chrefyddol hon yn fyw ac yn iach eto, yn ei thy bychan hardd ger capel yr Annibynwyr yn Steuben, yn awr yn ei 81 mlwydd oed! Gwelais hi, ddydd Sadwrn, Mai 6, 1871. Yn ol ei thystiolaeth *hi*, yr oedd yr holl bersonau a'r teuluoedd a nodwyd, wedi sefydlu yn Steuben *cyn* i'w rhieni hi, a'u teulu, ymfudo yno yn 1800. Coediog iawn oedd yr holl wlad. Drwg iawn oedd y ffyrdd drwy y coedydd i Utica, a Whitestown. Tyddynau bychain oedd gan y Cymry—tai *logs* oedd yn yr holl wlad—ychydig o'r tiroedd oedd wedi eu harloesi—ac nid oedd nac eglwys

na chapel, na neb yn pregethu yr efengyl yn yr holl ardaloedd! Ond y Cymry a gadwent gyfarfodydd gweddio yn eu tai; a'r Parch. James Harris (B.), a bregethodd Gymraeg *gyntaf* yno, yn ysgubor Mr. Weeks, ar ben yr allt, ger y lle a elwir *Sixty*, oddeutu y fl. 1798. Priododd y fenyw rinweddol hon â Mr. T. Griffiths, yn y fl. 1808, yr hwn oedd yn grefyddol cyn hyny; a bu yn ddiacon ffyddlon gyda'r Annibynwyr yn eglwys Steuben hyd ei farwolaeth, yn 1840. Y mae iddynt lawer o blant crefyddol eto yn fyw, sef John R. Griffiths (diacon), sydd yn byw yn eu hen gartref cyntaf, sef y *Creigiau*, ar y ffordd i Benymynydd; a Mrs. Roberts, gwraig Mr. John Roberts, &c.

O'r flwyddyn 1800 hyd 1820, cynyddodd y sefydliad yn ddirfawr; daeth lluoedd o Gymry parchus a chrefyddol yno o Philadelphia, ac o'r Hen Wlad.

Yr Eglwys UNOL.—"*The First Methodist Society at Steuben.*"—Ymddengys mai eglwys unol o Drefnyddion Calfinaidd ac Annibynwyr oedd hon, yr hon a sefydlwyd yn 1801. Eu gweinidog cyntaf oedd y Parch. John G. Roberts; wedi hyny y Parch. William G. Pierce. Urddwyd y ddau yn yr eglwys hono, a buont yn cydlafurio yno am rai blyneddau. Cofrestrwyd yr eglwys hono Mawrth 24, 1804. Yn haf y flwyddyn hono codasant gapel *logs* yn y man y mae y Capel Ceryg yn sefyll yn awr; ac arferid ef hefyd yn ysgoldy; ond ar Nadolig yr un flwyddyn llosgwyd ef, trwy ryw anffawd. Yn 1805 codasant gapel *frame* yn yr un man, lle buont yn addoli am lawer o flyneddau, hyd nes y codasant y capel ceryg mawr presenol. Wedi hyny symudasant yr hen gapel yn agos i'r Store Felen, a gwnaethant ef yn dy anedd, a gwelir ef yno eto.

Yr Eglwys GYNULLEIDFAOL.—Yn 1805 yr oedd amryw o Annibynwyr selog yn cyd-addoli a'r Eglwys Unol, ond heb aelodi eu hunain ynddi. Meddyliasant am ymuno ag eglwys Annibynol Utica; ond cynghorwyd hwynt i ffurfio eglwys Gynulleidfaol yn Steuben, a gwnaethant hyny yn nhy Nicodemus Griffiths, yn mis Ebrill, 1805. Ymunodd y T. C. a'r Annibynwyr; efelly llyncwyd yr Eglwys Unol gan yr un Gynulleidfaol; ond ni newidiwyd ei henw hyd Ebrill 18, 1829, pan y gwnaed hyny trwy gyfraith yn Albany. Gwnaed y cyfnewidiad hwnw yn unol a didramgwydd. Am hyny yn Ebrill, 1805, y dechreuodd Cynulleidfaoliaeth egwyddorol a threfnus yn Steuben. Creda fod gan bob eglwys hawl i lywodraethu ei hunan, heb fod yn gyfrifol i neb arall, ond i Grist, yr hyn yw prif nodwedd yr eglwysi Cynulleidfaol. Bu y gweinidogion canlynol yn gweinidogaethu yn yr eglwys yma—John G. Roberts, W. G. Pierce,

Evan Roberts, Wm. D. Williams, ac ereill. Oddeutu y fl. 1838 y dechreuodd y Parch. Robert Everett, D. D., weinidogaethu yno, a pharhaodd i wneyd hyny yn ddiwyd a llwyddianus hyd y fl. 1867, pan y rhoddodd fugeiliaeth neillduol yr eglwys i fyny yn wirfoddol i ofal ei olynwr, y Parch. Sem Phillips, yr hwn sydd yno yn awr yn gysurus a llwyddianus. Y mae efe yn awr yn casglu ac yn cyhoeddi "Hanes Eglwys Gynulleidfaol Steuben." (Gwel *Cenhadwr* am Mai, Mehefin, &c., 1871).

Y mae y rhan fwyaf o hen swyddogion ac aelodau ffyddlon yr eglwys Gynulleidfaol yn Steuben er ys blyneddau yn gorwedd yn y fynwent dawel sydd yn ymyl y capel, a llawer wedi ymfudo i leoedd ereill. Nid oes yno yn awr eglwys na chynulleidfa mor lluosog ag a fu yno. Aelodau, 75; Ysg. Sab., 26; cynulleidfa, tua 100. Y mae capel yn ddigon i gynnwys o 500 i 600, a gwelwyd ef yn orlawn ar amser eu Cymanfaoedd. Y mae y Parch. R. Everett, D. D., a'i deulu, yn byw gerllaw yno, ar ei dyddyn, lle mae swyddfa y *Cenhadwr*. Y mae Dr. Everett yn awr yn 80 ml. oed, ac yn parhau i gyd-olygu y cyhoeddiad gwerthfawr hwnw a'i fab, Lewis Everett, Ysw. Teilynga yr hen bererin a'r diacon ffyddlon, Mr. William Roberts, a'i briod, y rhai a gladdwyd yno yn ddiweddar, goffadwriaeth barchus yn hanes yr eglwys hon.

PENYMYNYDD, *Steuben*.—Saif y lle hwn ar, ac oddeutu un o'r bryniau uwchaf yn Steuben, oddeutu tair milldir i'r gogledd o'r Capel Ceryg. Oddiarno ceir y golygfeydd mwyaf mawreddog ar goedwigoedd eangfaith y *Brown's Tract*, oddeutu yr Afon Ddu, ac ar Lewis Co. hyd Turin, ac ar y mynyddau uchel sydd yn rhedeg rhwng talaethau New York a Vermont! Dechreuodd y Cymry boblogi y lle hwn yn foreu iawn. Yr hen sefydlwyr oeddynt William P. Jones, H. Williams, David Griffiths, W. Lewis, Robert James, Owen J. Jones, Elias Williams, W. Thomas, W. Wheldin, David Davies, ac ereill. Ffurfiasant eglwys Annibynol, a chodasant gapel coed da yno, a bu y Parch. R. Everett, D. D., yn gweinidogaethu yno yn llwyddianus am flyneddau. Y mae yr eglwys yn awr dan ofal y Parch. Sem Phillips. Aelodau, 50; Ysgol Sabbothol a chynulleidfa fechan. Nid yw yr achos Cymreig mor flodeuog yno yn awr ag y bu, oblegid symudiadau a marwolaethau.

Eglwys y BEDYDDWYR *Cymreig yn Steuben*.—Yr oedd rhai Bedyddwyr Cymreig wedi sefydlu yno yn 1800. Bu Mr. Morgan Williams yn pregethu iddynt mewn amryw fanau. Ar ddyfodiad y Parch. Richard Jones, o Philadelphia, yno, yn y flwyddyn 1806, y ffurfiwyd yr eglwys yno. Codasant eu capel cyntaf ar y lle y saif eu capel coed rhagorol presenol—sef oddeutu haner milldir i'r gogledd o'r Capel Ceryg. Y gweinidogion a fuont yn eu gwasanaethu yn olynol oeddynt—Richard Jones, Thomas Morgan, David Griffiths, Jesse Jones, Grif-

fith Jones, David Prichard, David Williams, ac Edward Humphreys. Rhif yr aelodau yn bresenol yw 40. Diaconiaid—Hugh T. Jones a Thomas E. Williams.

Eglwysi y TREFNYDDION CALFINAIDD *yn Steuben.*—Yn mhlwyf Remsen y sefydlodd y T. C. amlaf, ac yno y mae eu heglwysi cryfaf; ond y mae ganddynt ddwy eglwys a dau gapel yn mhlwyf Steuben. Y mae sefydliad cryf o honynt, er ys blynyddau, yn ardal y Nant, yr hon a saif oddeutu dwy neu dair milldir i'r de-orllewin o'r Capel Ceryg, ac y mae ganddynt yno eglwys ffyddlon, a chynulleidfa dda. Aelodau, 46; plant, 6; Ysg. Sab., 39. Diaconiaid, 4. Casgliadau blyneddol, $310. Bydd y Parch. Edward Rees yn treulio llawer o'i amser yn yr ardal hon, er lles yr eglwys a'r gymydogaeth. Ac y mae ganddynt eglwys a chapel arall ar y *French Road*, rhwng Penymynydd a Phenygraig. Y mae yno, er ys blyneddau, eglwys fechan weithgar. Nifer yr aelodau yw 23; Ysg. Sab., 20. Diaconiaid, 4. Ardal lled fryniog ydyw.

Eglwys y TREFNYDDION WESLEYAIDD *yn ardal Sixty, Steuben.*—Bu gan y Wesleyaid Cymreig gapel ac eglwys lwyddianus yn y lle hwn, lle y bu y Parchn. John R. Williams, Thomas Thomas, ac ereill, yn llafurio yn llwyddianus mewn cysylltiad a'r eglwysi Wesleyaidd Cymreig ereill yn South Trenton a Ninety-Six. Ni hysbyswyd fi beth yw cryfder presenol yr eglwysi hyn. Dymunwyf eu llwyddiant.

Nid yw poblogaeth Gymreig holl blwyf Steuben yn awr dros un fil (1,000). Dichon nad yw gynifer a hyny. Y mae yn llai nag y bu.

15. REMSEN, *Oneida Co.*—Plwyf mawr hir ydyw hwn, yn cyffinio ar Steuben a Trenton; ac yn cyrhaedd hyd lanau y West Canada Creek, a'r Afon Ddu. Y mae Herkimer County ar yr ochr ddwyreiniol iddo. Y mae yn llawer mwy gwastad na phlwyf Steuben. Gwlad goediog a thoredig ydyw; ac ansawdd y tir, a'r hinsawdd, yn debyg i'r plwyfydd nesaf iddo. Y Cymry, gan mwyaf, a'i poblogant. Dechreuodd rhai o honynt ei ddiwyllio mor foreu a'r fl. 1800; ac y mae gan y gwahanol enwadau crefyddol lawer o eglwysi a chapelau da ynddo yn awr. Saif *pentref* Remsen mewn culbant ar ei ochr orllewinol; ac y mae ynddo un heol hir, ac amrai o *stores* ac anedd-dai, hotels, Post Office, ac un addoldy *Saesnig* gan y Trefnyddion Wesleyaidd, yn yr hwn y mae y Cymro ieuanc, y Parch. Hugh S. Williams, gynt o'r Penmaen Mawr, Arfon, G. C., yn gweinidogaethu. Y mae y Black River R. R. yn myned drwy y lle.

Eglwysi y TREFNYDDION CALFINAIDD *yn mhlwyf Remsen.*—Sefydlodd amryw o honynt yn y plwyf hwn cyn, ac ar ol y fl. 1800, a chynyddasant yn ddirfawr. O siroedd Arfon, Meirion, a Maldwyn, yr ymfudodd y mwyafrif o honynt. Bu Mr. George Owen, o Benycaerau, a'i feibion, Obadiah a William Owen, a lluoedd o ddynion a theuluoedd crefyddol ereill, yn selog a defnyddiol dros, ac yn gynorthwy mawr i'w hachos, ac y mae ganddynt lawer felly eto.

Adeiladasant gapel ceryg mawr ar ben y bryn yn ymyl pentref Remsen, digon chelaeth i gynnwys o 500 i 600 o wrandawyr; a chapelau bychain ereill, o goed, yn Penycaerau, Pen-y-graig, Enlli, a Prospect; ond nid yw eu heglwysi na'u cynulleidfaoedd, yn awr, yn lluosog yn yr un o honynt. Wrth sylwi ar eu "Dyddiadur" am y fl. 1871, gwelir fod ganddynt bump o gapelau, ac o eglwysi yn mhlwyf Remsen (heb gyfrif y ddwy a nodais yn Steuben), a bod eu cyfanrif fel y canlyn—Diaconiaid, 9; aelodau cyflawn, 132; aelodau ar brawf, a phlant, 32; aelodau yr Ysgol Sabbothol, 145; casgliadau blyneddol at y weinidogaeth, ac achosion ereill, $857.00. Bu y gweinidogion canlynol yn llafurio yn eu mysg—William G. Pierce (a nodwyd o'r blaen yn Steuben); Morris Roberts, o Mawrth, 1833, hyd Hydref, 1837; Ebenezer Salisbury, ac ereill. Ond yn awr gofalir am danynt, a phregethir iddynt gan y gweinidogion parchus canlynol—Edward Rees, Thos. Williams, a J. D. Jones. Mae y ddau olaf yn byw yn mhentref Remsen. Gweinidogion duwiol, a phregethwyr efengylaidd a difrifol ydynt. Y mae ganddynt bregethwr da, o'r enw Evan Morris, yn byw yn Pen-y-caerau. Cynhelir eu cymanfaoedd yn y capel mawr ceryg yn Remsen, a bydd y tyrfaoedd yn lluosog, ac awelon nefol yn aml yn cydfyned a'r genadwri fawr am y groes.

Eglwysi y BEDYDDWYR *yn mhlwyf Remsen.*—Ffurfiwyd yr eglwys yn mhentref Remsen yn y fl. 1832, a chodasant gapel coed rhagorol yno. Y gweinidogion a lafuriasant yno oeddynt Wm. H. Thomas, David Michael, James Harris, Wm. Jones, John James, Ambrose Williams, a Steven Howell. Eu gweinidog presenol yw y Parch. Morris Williams, gynt o Pwllheli, Arfon, G. C. Rhif yr aelodau yw 70. Diaconiaid—David Prichard, Evan Pugh, a Hugh R. Jones.

Y mae gan y Bedyddwyr Cymreig eglwys fechan arall yn ardal Bardwell, yn mhlwyf Remsen. Saif yr ardal hon oddeutu pedair milldir i'r dwyrain o bentref Remsen, yn agos i ardal Enlli, ar y ffordd i Ninety-Six. Codasant gapel newydd da yno. Gweinidogaethir iddynt gan y brawd ffyddlon, y Parch. Owen Parry, yr hwn sydd hefyd yn dyddynwr cyfoethog yn y lle.

Eglwysi yr ANNIBYNWYR *yn mhlwyf Remsen.*—Yr oedd llawer o aelodau perthynol i'r Annibynwyr wedi sefydlu yn mhlwyf Remsen yn foreu iawn; ond arferent fyned i gymuno a gwrando yr efengyl i gapel ceryg Steuben. Ond wedi i'r Parch.

Morris Roberts ymuno a'r Annibynwyr yn yr eglwys hono yn niwedd y flwyddyn 1837, dechreuodd bregethu yn mhentref Remsen, ac yn ardal Bethel, a manau ereill yn y plwyf, mewn tai, ysgoldai, ac ysguboriau; ac arddelodd Duw ei lafur. Yn 1838 y ffurfiwyd eglwysi Annibynol Peniel, yn y pentref, a Bethel yn y wlad. Codasant gapel coed mawr a chyfleus i gynnwys o 500 i 600 o wrandawyr, yn nghanol pentref Remsen. Mae amrai o hen aelodau ffyddlon yr eglwys hon wedi marw, megys Mrs. M. Roberts, Ed. Price, Robt. Roberts, y cerddor medrus, ac ereill. Bu Mr. Roberts yn gweinidogaethu yma ac yn Bethel am 33 o flyneddau, yn gysurus a llwyddianus. Ond yn haf y fl. 1870, rhoddodd y ddwy eglwys i fyny yn wirfoddol i ofal ei olynydd talentog, y Parch. Robt. Evans (Trogwy), yr hwn sydd yno yn awr yn barchus a llwyddianus. Aelodau, 80; Ysg. Sab., 40; cynulleidfa dda. Y mae yn yr eglwys hon eto lawer o swyddogion ac aelodau gweithgar, megys Griffith O. Griffiths, E. Jones, Griffith G. Roberts, Wm. N. Davies, a John Roberts, ac ereill.

BETHEL.—Saif y capel hwn oddeutu saith milldir o Remsen, ar y ffordd i Boonville, a dwy filldir o Depot Steuben. Y mae yn ardal fawr, a llawer o dyddynwyr parchus yn byw ynddi. Codasant gapel coed da yno; ac y mae mynwent ehelaeth yn ei ymyl. Bu William Hughes, a Hugh Hughes, a Wm. N. Davies, a Jacob Williams, a W. Roberts (Madryn), ac ereill, yn ffyddlon iawn yno. Ond y mae rhai o honynt wedi marw, ac ereill wedi symud oddiyno. Y mae yno eglwys yn cynnwys 76 o aelodau, a chynulleidfa gref, a chor rhagorol dan arweiniad Mr. Robert Jones. Aelodau ffyddlon yn yr eglwys ydynt John Thomas, Richard Thomas, John Owen, R. Thomas, Edward W. Edwards, Hugh Roberts (Madryn), W. Thomas, ac ereill. Bu y Parch. Morris Roberts yn weinidog llafurus yno am flyneddau. Eu gweinidog presenol yw y Parch. Robert Evans (Trogwy).

NINETY-SIX.—Sefydlwyd eglwys a chodwyd capel gan yr Annibynwyr yn yr ardal hon er ys llawer o flyneddau, ac mae yno eglwys a chynulleidfa fechan eto. Aelodau, 16. Pregethir iddynt gan y Parch. Morris Roberts, ac ereill, yn achlysurol. Saif yr ardal oddeutu chwe' milldir i'r gogledd-ddwyrain o bentref Remsen, ac oddeutu pedair milldir i'r gogledd o Prospect. Gallent y ddwy eglwys Annibynol yn Ninety-Six a Prospect fod mewn undeb gweinidogaethol a'u gilydd.

Credwyf nas gall poblogaeth Gymreig holl blwyf Remsen fod yn awr yn llawer mwy na dwy fil (2,000).

16. WATERVILLE, *Oneida Co.*—Saif y pentref hardd hwn rhwng y bryniau, oddeutu 16 m. i'r de o ddinas Utica, yn mhlwyf Sangerfield. Sefydlwyd yr eglwys Annibynol Gymreig yno yn y fl. 1852. Prynasant gapel

bychan hardd yr Esgobiaid Saesnig, lle y bu yr offeiriad Hughes yn gwasanaethu. Ei gweinidog cyntaf oedd y Parch. Edward Davies; urddwyd ef yno yn Medi 1853, a bu yn gweinidogaethu yno am 16 o flyneddau, hyd y fl. 1869. Y mae yn byw yno eto, ac yn gweinidogaethu gyda y Cynulleidfawyr Saesnig, mewn dwy eglwys gyfagos yno. Dechreuodd y Parch. John Owen, gynt o Penycadair, Sir Gaer, D. C., weinidogaethu yno, Ion. 9, 1870; yr hwn a fu farw ar ei daith yn Johnstown, Pa., Mawrth 5, 1871, ac a gladdwyd mewn mynwent gerllaw yno. Y mae ei weddw ieuanc yn aros eto yn Waterville. Y mae yno eto eglwys fechan ffyddlon. Aelodau 63—Ysg. Sab., 35—cynulleidfa dda—canu rhagorol. Diaconiaid—Thomas Roberts, Robert Evans, William Ellis, Robert Griffiths. Ysgrifenydd—David Roberts. Nid llawer o Gymry sydd yn byw yn y pentref yn awr, heblaw Edwards, ac Ellis, a Thomas, a Davies, ac ereill. Y mae y rhan fwyaf o'r aelodau a'r gwrandawyr yn byw ar eu tyddynau ffrwythlon yn y wlad, yn enwedig ar *Paris Hill;* sef T. Roberts, Thomas Price, Rowland Jones, Robert Evans, John R. Evans, David Davies, a'u teuluoedd, a'u perthynasau, ac ereill.

Bu yr *Annibynwyr* yn arfer pregethu ar Paris Hill, yn nhy Mr. Rowland Morris, a manau ereill; a chododd y Wesleyaid Cymreig gapel yno, lle bu y Parch. H. Humphreys yn byw, ac yn gweinidogaethu, am beth amser. Ond nid wyf yn deall fod yno bregethu rheolaidd yn awr. Gall fod poblogaeth Gymreig Waterville a Paris Hill yn awr oddeutu 350.

17. OTSEGO CO., N. Y.—Ychydig o filldirau i'r deddwyrain o Waterville, yn agos i Bridgewater, y mae pedair sir yn cornelu ar eu gilydd, sef Oneida, Herkimer, Madison, ac Otsego. Nid wyf yn sicr yn mha un o'r siroedd yna y mae y capelau Cymreig yn sefyll. Tybiwyf fod Bridgewater yn Oneida Co., a Winfield yn Herkimer Co., a *West* Winfield a *Plainfield* yn Otsego Co. Ond am eu bod mor agos at eu gilydd, caniataer i mi ysgrifenu am danynt fel pe byddent oll yn *Otsego* County.

Saif *Bridgewater* rhwng y bryniau, ar wastadedd

bychan, oddeutu tair neu bedair milldir o Paris Hill; a dichon, 16 milldir i'r de o Utica. Sefydlodd y Cymry yno er ys llawer o amser; ac y mae gan y T. C. eglwys a chapel yno. Aelodau 33; ar brawf, a phlant, 13. Ysg. Sab., 40. Casgliadau blynyddol, $220. Diaconiaid 3. Y mae amrai o dyddynwyr parchus yn byw yn yr ardal; ac y mae reilffordd newydd yn awr yn myned trwy y pentref a'r sefydliad, heibio i Winfield a West Winfield, tua'r de, yn gyfleus i fasnachwyr a theithwyr.

West Winfield, *Otsego Co., N. Y.*—Pentref nodedig hardd ac iachus yw hwn, ar lan yr afon Unadilla; ac amgylchir ef gan gaeau ffrwythlon a bryniau coediog. Dyma lle mae y Dr. Edwin Evans, a'r Cadben Owen Griffith, a'i deulu, yn byw. Y mae y cyntaf yn feddyg da, a'r olaf yn *store-keeper* bywiog, a gonest; ac yn ei store fawr ef y mae y rhan fwyaf o'r Cymry yn masnachu. Gerllaw yno y mae Mr. Hugh Davies, gynt o Lanwrin, ger Cemaes, Maldwyn, G. C., yn byw, ar ei dyddyn ehelaeth o'r enw "*Cefn-y-gadair*," 260 o erwau.

Plainfield.—Oddeutu Plainfield *Centre* y mae y rhan fwyaf o'r tyddynwyr Cymreig wedi sefydlu, mewn gwlad fryniog a choediog, ond tra ffrwythlon. Ymddibynant, gan mwyaf, ar fagu anifeiliaid, a gwneyd caws ac ymenyn; gwelais lawer o *hops* yn cael eu codi yno, a llawer o berllanau ffrwythau. Bum yn ymddiddan â Mr. Edward L. Morris, o Meifod, Maldwyn, G. C. Efe oedd y Cymro cyntaf a sefydlodd yno, yn Ebrill, 1853. Wedi hyny daeth llawer o Gymry parchus, o wahanol fanau, i breswylio yno; sef Francis G. Griffiths, William C. Richards, Owen D. Jones, John L. Davies, Richard Roberts, David Davies, Moses Davies, John Williams, ac ereill; ac y maent oll yn llwyddianus, ac yn bobl weithgar, sobr, a haelionus. Gwelir mai sefydliad Cymreig lled newydd yw hwn; a gellir prynu tyddynau diwylliedig yr Americaniaid mewn manau yn agos yno eto, am o $25 i $50 yr erw, a dichon rai am lai na hyny. Y mae Plainfield *Centre* ar le iachus a hyfryd, ac amgylchir ef gan y pentrefydd bychain canlynol—West Winfield, West Exeter, Leonardville, Unadilla Forks, a Bridgewater; ac y mae y

reilffordd o fewn tair neu bedair milldir iddo, yn gyfleus i deithwyr a masnachwyr i fyned a dyfod o Utica, a lleoedd ereill. Nid oes ond ychydig o drigolion yn y pentref. Yno y mae John L. Davies (gynt o Sir Benfro, D. C.), a Jacob Williams (gynt o Bethel, Remsen), ac ereill, yn byw; ac yno hefyd yr adeiladwyd capel newydd hardd yr Annibynwyr. Yn ddiweddar codwyd dwy ffactori gaws, yn gyfleus i dyddynwyr yr ardaloedd.

Eglwys y TREFNYDDION CALFINAIDD.—Ffurfiwyd yr eglwys mewn ysgoldy yn Plainfield Centre, oddeutu y fl. 1857, gan y Parch. Mr. Hughes (yr offeiriad). Ond ni adeiladwyd y capel newydd gerllaw yno hyd haf y fl. 1869—26 tr. wrth 29 tr. Traul. $1,300. Dim dyled arno yn awr. Aelodau, 32; ar brawf, a phlant, 32; Ysg. Sab., 35; casgliadau blynyddol at wahanol achosion, $318,59; cynulleidfa, 60. Blaenoriaid—David Davies, Moses Davies, John Williams. Bu y Parch. John Adams yn gweinidogaethu yno am lawer o amser. Ymadawodd yn nechreu 1871. Y mae Mr. T. H. Griffiths yn pregethu yno eto.

Eglwys yr ANNIBYNWYR.—Sefydlwyd yr eglwys yno yn Ebrill, 1861. Prynasant adeilad yr hen Hotel fawr yno, gydag erw o dir perthynol iddi, a buont yn pregethu am flynyddau yn y llofft ehelaeth ynddi. Adeiladasant y capel yn haf y fl. 1869; 40 tr. wrth 30 tr. Traul, $3,000. Adeilad hardd a threfnus, wedi ei wneyd yn chwaethus oddimewn ac oddiallan. Talwyd ei holl draul gan yr eglwys a'r gynulleidfa ar ddiwrnod ei agoriad ! Dyna esiampl deilwng i'w hefelychu gan yr holl eglwysi. Aelodau, 85; Ysg. Sab., 50; cynulleidfa, 160. Diaconiaid—Francis G. Griffiths, Owen D. Jones, Wm. C. Richards; Ysgrifenydd, John L. Davies. Y mae yma eglwys dda, unol, a gweithgar. Dechreuodd y Parch. Hugh R. Williams weinidogaethu yno Gor. 4, 1868, ac y mae yn weinidog llafurus a defnyddiol yno eto.

Sefydliad da a chynyddol yw hwn—y mae ynddo yn awr dros driugain o deuluoedd yn byw yn gysurus. Poblogaeth Gymreig Plainfield 300; Bridgewater 200; cyfanrif 500.

18. HERKIMER CO., N. Y.—Sir hir, gul, yw hon, yn rhedeg o derfyn swydd Otsego hyd at swydd St. Lawrence yn y gogledd, oddeutu 80 milldir o hyd wrth 20 milldir o led. Y mae y Central R. R. yn rhedeg ar draws ei rhan ddeheuol, trwy drefydd y Little Falls, a

Herkimer, i ddinas Utica. Poblogaeth y sir yn 1870 oedd 39,932. Ni chynyddodd ond ychydig er y fl. 1850, ac y mae ei phoblogaeth yn lleihau er y fl. 1860.

WEST SCHUYLER, *Herkimer Co., N. Y.*—Dywed Thomas Jones, Ysw., tyddynwr parchus o'r lle yma, fel y canlyn: "Ffurfiwyd y plwyf hwn Ebrill 10, 1792. Mae dau *Bost Office* ynddo, sef East a West Schuyler. Dechreuwyd ei boblogi gan yr Ellmyniaid mor foreu a'r fl. 1765. Sir amaethyddol yw hon, lled fryniog ac anwastad, oddieithr glanau y Mohawk; a gwneir mwy o gaws ynddi nag mewn un sir arall yn y dalaeth. Rhaid fod y Cymry wedi dechreu sefydlu ynddi yn foreu iawn, oblegid y mae oddeutu tri chant o enwau Cymreig ar benau teuluoedd o fewn y sir; ac yn ol pedwar yn mhob teulu, y mae oddeutu deuddeg cant (1,200) o hil Gomer ynddi; ond y mae y rhan fwyaf o honynt wedi colli eu hiaith, wrth gymysgu â chenhedloedd ereill, &c. Saif y lle hwn oddeutu saith milldir i'r gogledd-ddwyrain o Utica. Gellir dyfod oddiyno yma gyda y *stage* trwy Schuyler Corners. Saif ein sefydliad oddeutu dwy filldir i'r gogledd o'r lle olaf. Y mae yma yn awr tuag ugain o deuluoedd, neu 80 o boblogaeth Gymreig. O tua $40 i $200 yr erw yw pris y tir yma yn awr. Mae manteision, a phrisiau da i'w cael yma am bob math o gynyrch; ond yr anfanteision sydd yma yw pellder y Cymry o bob addoldy Cymreig. Y mae rhai o honom yn aelodau gyda'r T. C., ac ereill gyda'r Annibynwyr, yn Utica; ac yr ydym yn arfer myned yno i wrando yr efengyl. Cynhaliwn gyfarfodydd gweddio yma ar y Sabbothau, os na fydd rhyw rwystr. Yn gyffredin, y mae y gauaf yn myned a tua haner y flwyddyn (6 mis) yn y plwyf hwn, a'r hin yn lled oer y tymhor hwnw, ac yn lled boeth yn yr haf. Carwn weled fy nghenedl wedi sefydlu yn gymdeithasau cryfion gyda'u gilydd mewn lleoedd dymunol, er mwyn cadw ein hiaith odidog, a sicrhau helaethrwydd o foddion gras; byddai hyny yn fantais grefyddol fawr, beth bynag am ystyrion ereill—"Duwioldeb sydd fuddiol i bob peth." Deallwyf fod gan y T. C. eglwys fechan

ar Frankfort Hill, yn y sir hon. Nid oes yr un gweinidog *Cymreig* o fewn ein sir." Chwefror 10, 1871.

FRANKFORT HILL, *Herkimer Co., N. Y.*—Saif yr ardal hon oddeutu pedair milldir i'r de-ddwyrain o ddinas Utica. Y mae yno amrai o dyddynwyr parchus yn byw er ys blyneddau. Arferent ddyfod oddiyno i addoli i eglwysi Cymreig Utica. Pregethir yno yn achlysurol gan y gwahanol enwadau. Y mae gan y T. C. eglwys a chapel yno. Aelodau 30; ar brawf, a phlant, 30. Ysg. Sab.. 32. Diacon 1.

NEWPORT, *Herkimer Co., N. Y.*—Deallwyf fod yr ardal hon yn sefyll oddeutu 10 neu 12 milldir i'r dwyrain o gapel Salem, Marcy, N. Y. Bu yno unwaith lawer o Gymry crefyddol, o Sir Benfro, a manau ereill, yn byw. Yn 1843 cododd yr Annibynwyr gapel yno, o'r enw Bryn Sion; a bu ynddo eglwys gref, yn cynnwys 70 o aelodau; a phregethid iddynt gan weinidogion Utica a Deerfield. Ymadawodd y Cymry oddiyno i'r gorllewin, a darfu yr achos. Y mae hen gapel arall gan y T. C., oddeutu dwy filldir oddiyno, yn Herkimer Co., wedi cael ei gau i fyny er ys blyneddau, oblegid ymadawiad y Cymry i Cattaraugus, a manau ereill. Er hyny y mae rhai tyddynwyr Cymreig cyfoethog yn aros eto yn yr ardaloedd.

NODIAD.—Bu amrai o deuluoedd Cymreig yn byw yn ardal Salisbury, oddeutu 6 milldir i'r gogledd o Little Falls; a buont yn cadw cyfarfodydd mewn ysgoldy yno, yn 1855, ac wedi hyny; ond symudasant i leoedd ereill. Dichon fod yno rai Cymry eto.

A rhoddi *Newport* i mewn yn Herkimer Co., gall fod y boblogaeth Gymreig, sydd yn gallu siarad Cymraeg ynddi yn awr, yn 200.

19. LEWIS CO., N. Y.—Gorwedda y sir hon i'r gogledd o Oneida Co., ac y mae yn cyffinio arni, ac ar siroedd Herkimer, Oswego, Jefferson, a St. Lawrence; rhed yr Afon Ddu, a'r Black River R. R., ar ei hyd, o'r de i'r gogledd; Martinsburgh yw ei phrif ddinas, ac y mae ynddi lawer o bentrefydd cynyddol. Y mae *canal* yn rhedeg o Port Leyden, heibio i Boonville, ac yn

cysylltu â'r Erie Canal, yn ymyl Rome. Gwlad fryniog a choediog ydyw; a mwy na haner ei thiroedd heb eu diwyllio eto. Ond y mae ynddi wastad-diroedd eang, a rhai dyffrynoedd bychain toreithiog. Ceir ynddi ddigonedd o geryg calch; ac mewn manau, fwn haiarn; a dichon fod ynddi fwnau ereill, sef glo, &c. Gallai y Cymry gael tiroedd lled râd eto yn ei choedwigoedd; a chredwyf y bydd yn wlad ardderchog yn mhen ugain mlynedd eto. Ond y mae ei gauaf yn hir, a'i hinsawdd yn oer. Y mae ynddi ddyfroedd gloywon iachus. Gellir gweled yr arth, a bwystfilod rheibus ereill, mewn manau ynddi, weithiau. Y mae ynddi amryw o afonydd, a rhai llynoedd. Ei phoblogaeth yn 1870 oedd 28,700. Ni chynyddodd ond ychydig yn y deng mlynedd diweddaf. Dechreuodd y Cymry ei phoblogi er ys dros 25 mlynedd yn ol; ac y mae amrai o honynt mewn amgylchiadau cysurus yno yn awr.

TURIN, *Lewis Co., N. Y.*—Pentref bychan cynyddol ar wastadedd hyfryd yw Turin, oddeutu 25 milldir i'r gogledd o Remsen. Y mae ynddo amrai o *stores* da, yn cael eu cadw gan Gymry parchus. Cedwir y Post Office yno hefyd gan Gymro synwyr-gall a chrefyddol. Saif y lle oddeutu 3 milldir i'r gorllewin-ogledd o Lyons Falls; wrth yr hwn (bentref) y mae y Black River Canal yn dechreu rhedeg i Rome—trwy yr hwn y rhed y Black River R. R., o Utica, heibio Remsen, a Boonville, i Lowville; ac yn fuan gorphenir hi i Watertown, ac oddiyno i Cape Vincent, ar lan afon St. Lawrence. Y mae *stage* yn rhedeg o Lyons Falls i Turin. Y mae yno amrai gapelau Saesnig; ac y mae y Cymro dysgedig, sef y Parch. Lewis Williams. yn gweinidogaethu i'r Presbyteriaid yno. Yma hefyd y mae y bardd Mr. William G. Roberts, mab y diweddar Robert ab Gwilym Ddu, o Arfon, yn byw.

Yr Eglwys ANNIBYNOL *Gymreig yn Turin.*—Buont yn pregethu am lawer o flyneddau yn yr Hen Academy. Yn y fl. 1864 prynasant addoldy rhagorol y Bedyddwyr (Saesnig) yno, am $500. Dim dyled. Aelodau, 20; Ysg. Sab., 25; cynulleidfa, 60. Diaconiaid—Robert Williams (gynt o Dolgellau, Meirion, G. C.), a John O. Jones. Gweinidog—Parch. O. P. Jones, gwr ieuanc o Drelech, D. C.

Yr Eglwys ANNIBYNOL *ar Tug Hill.*—Dechreuodd y Parch. William D. Roberts, gynt o Bryncoch, Cemaes, Maldwyn, G. C., ac ereill, sefydlu yno oddeutu y flwyddyn 1843, a ffurfiwyd yr eglwys yn fuan wedi hyny, ac urddwyd ef yn weinidog arni yn 1846. Bu yn weinidog duwiol a gofalus yno am dros ugain mlynedd. Bu farw Ionawr, 1869, a chladdwyd ef yn y fynwent yno. Yno hefyd y mae ei fab, y gweinidog ieuanc, Thomas W. Roberts, yn gorwedd. Codwyd y capel o'r enw Nebo ar y bryn, oddeutu dwy filldir i'r gorllewin o bentref Turin, yn 1847—26 wrth 32 tr. Traul, $800. Dim dyled. Aelodau, 41; Ysg. Sab., 35; cynulleidfa, 125. Diaconiaid—David W. Roberts (mab hynaf eu diweddar weinidog), Elias Williams, ac Owen Williams. Gweinidog—Parch. Owen Picton Jones, gynt o Trelech, D. C.

Eglwys y T. C. *ar Tug Hill, Turin, Lewis Co., N. Y.*—Yn agos i gapel yr Annibynwyr ar y Bryn y mae Capel Seion. Adeiladwyd ef yn y flwyddyn 1843. Nid oes yno achos cryf yn awr. Aelodau, 13; ar brawf, a phlant, 6; Ysg. Sab., 26; cynulleidfa fechan—dan ofal y Parch. Richard Isaac, Collinsville, N. Y.

Eglwys y T. C. *yn Collinsville, Lewis Co., N. Y.*—Pentref bychan hardd yw Collinsville, ar ffordd y *stage* o Lyons Falls i Turin, oddeutu dwy filldir o'r naill a'r llall, a'r un pellder o Port Leyden. Ffurfiodd y T. C. eglwys yno er ys dros 27 mlynedd, ac adeiladasant gapel hardd yno, a chlochdy arno. Y mae yno eglwys gref a ffyddlon. Aelodau, 60; ar brawf, a phlant, 30; Ysg. Sab., 58; cynulleidfa fawr. Diacon, 1; casgliadau, $550. Yno y bu y Parch. Thomas Williams yn byw ac yn gweinidogaethu yn llwyddianus am lawer o flyneddau; ond y mae yr eglwys er ys amrai o flyneddau bellach dan fugeiliaeth y gweinidog talentog, y Parch. Richard Isaac.

CONSTABLEVILLE, *Lewis Co., N. Y.*—Saif y lle hwn oddeutu tair milldir i'r de-orllewin o Collinsville. Y mae gan y T. C. eglwys a chapel yno hefyd, dan ofal y Parch. R. Isaac. Aelodau, 30; ar brawf, a phlant, 8; Ysg. Sab., 30; casgliadau, $328. Diaconiaid, 2.

Bernir fod rhif y Cymry fel y canlyn:—Collinsville, 300; Tug Hill, 250; Constableville, 200; Turin, 150; Lowville, West Martinsburgh, Lyons Falls, a Leyden, 100. Cyfanrif y Cymry yn Lewis Co., N. Y., oddeutu 1,000.

20. ST. LAWRENCE CO., N. Y.—Un o'r siroedd mwyaf gogleddol yn nhalaeth Efrog Newydd yw hon. Terfyna ar lan deheuol afon St. Lawrence, yr hon a red o'r llynoedd mawrion, rhwng y Canadas a'r Unol Dalaethau. Y mae ynddi lawer o goedwigoedd, ac afonydd, a llynoedd, a rhai dyffrynoedd ffrwythlawn. Gellir prynu

tiroedd yn lled rad, mewn manau, ynddi eto. Dechreuodd y Cymry (gan mwyaf o honynt o'r Drewen, Castell Newydd Emlyn, a manau ereill yn Sir Aberteifi, D. C.), sefydlu yn, ac oddeutu Richville, er ys yn agos i ugain mlynedd yn ol, a sefydlasant eglwys Annibynol yno yn fuan wedi hyny (yn 1854). Codasant gapel da yno. Urddwyd y Parch. Thomas D. Rees yn weinidog iddynt yn Mehefin, 1855. Llafuriodd yno yn gysurus a llwyddianus hyd y fl. 1864, pan y symudodd i Ashland, Pa. Wedi hyny rhoddasant alwad i'r Parch. David Jones, o'r Drewen, D. C., i gymeryd eu gofal. Daeth yno, ac y mae yno eto, yn barchus a defnyddiol. Y mae yno eglwys dda a gweithgar. Dichon fod y boblogaeth Gymreig yno yn awr oddeutu 250.

21. MADISON CO., N. Y.—Gorwedda y sir hon bron ar ganol talaeth fawr New York; o du y gorllewin, hi yw y nesaf at Oneida Co. Nid oes ond oddeutu 15 milldir o Waterville i Morrisville, un o'i phrif drefydd, ar draws y wlad; ac nid oes ond ychydig o filldirau oddiyno i'r sefydliad Cymreig yn Nelson Flats. Y mae ei hochr ogleddol yn taro ar Oneida Lake, lle mae porthladd rhagorol, sef Bridgeport; ac mae y New York Central R. R., er ys blyneddau, yn rhedeg trwy Canastota, a Branch R. R. yn rhedeg oddiyno i Cazenovia; ac nid oes oddiyno i Nelson Flats ond oddeutu pedair milldir. Yr wyf yn deall yn awr mai y ffordd sicraf a rhwyddaf i fyned yno yw gofalu am fyned gyda y *train cyntaf* o Utica, neu Rome, i Canastota. Dechreuodd y Cymry ymfudo o Oneida Co., a manau ereill, i Madison Co. er ys dros 23 mlynedd yn ol.

Sefydlwyd yr eglwys Annibynol yno yn Mai, 1850. Diaconiaid: yr henafgwr parchus a ffyddlon, Mr. Robt. Jones, ac ereill. Urddwyd y Parch. John Lloyd yn weinidog yno yn niwedd y fl. 1851. Bu yn dra defnyddiol am naw mlynedd, hyd 1860, pan y symudodd i Palmyra, Ohio. Codasant addoldy da yno, o fewn milldir neu ddwy i Nelson Flats, pentref bychan yn cynnwys Post Office, a rhai trigfanau, ar y ffordd i Cazenovia. Y mae yn awr yn sefydliad mawr, eang, yn cyrhaedd am bump neu chwe' milldir o Nelson Flats, bron i ymyl Morrisville. Pregethai Mr. Lloyd hefyd i gynulleidfa fechan yn nhy Mr. Edward Lewis, Leeville. Bu y Parch. Cadwaladr Jones yn gweinidogaethu yno am ddwy flynedd; a symudodd oddiyno i

Coal Valley, Illinois, yn 1863. Yn fuan ar ol ei ymadawiad ef, urddwyd y Parch. James Williams, gynt o Minersville, Pa., yn weinidog ar yr eglwys, yr hwn sydd yno eto yn barchus a defnyddiol. Yr oedd yno eglwys gref a chynulleidfa fawr yn 1856, ond y mae wedi cynyddu yn ddirfawr ar ol hyny. Mae Athrofa ragorol yn Cazenovia, lle bu amrai o bregethwyr, a phobl ieuainc, yn cael addysg. Yno y bu Morris Jones, Ysw., gynt o ddinas New York, a'i deulu, yn byw am rai blyneddau, ac yno y bu farw. Mae ei weddw a rhai o'i blant yn awr yn Oshkosh, Wisconsin.

Eglwys y T. C. *yn Madison Co., N. Y.*—Yr oedd llawer o honynt yn aelodau o'r Eglwys Unol yn Leeville, yn 1851. Llwyddasant yno ar ol hyny. Codasant addoldy da yn y sefydliad, lle bu y Parch. John Adams yn llafurio am flyneddau, a lle mae y Parch. Ebenezer T. Jones yn awr yn weinidog poblogaidd a pharchus. Aelodau, 50; ar brawf, a phlant, 23; Ysg. Sab., 45. Diaconiaid 4; casgliadau, $617.

Dichon fod poblogaeth Gymreig sir Madison oddeutu 700.

22. CATTARAUGUS CO., N. Y.—Gorwedda y sir hon yn y rhandir mwyaf gorllewinol o dalaeth New York, o fewn ychydig o filldirau i Dunkirk, ar lan Lake Erie; ac nid oes pellder mawr o'i therfyn gogleddol i ddinas fawr Buffalo. Y mae yr Erie R. R. yn rhedeg o ddinas New York, trwy Great Bend, a Binghamton, ac Owego, a Waverly, a Corning, ac Elmira, i Salamanca (am 413 o filldirau), yr hon sydd yn awr yn un o brif drefydd Cattaraugus Co., ac y mae yn cymeryd cyfeiriad gogleddol oddiyno trwy dref Cattaraugus, ar draws y sir i Dunkirk. Yn Salamanca y mae yr Atlantic and Great Western Division (o'r Erie) R. R. yn dechreu, ac yn rhedeg oddiyno dros ran o Pennsylvania, i Ohio, ac ar draws y dalaeth hono i Cincinnati; oll yn 860 o filldirau o New York! Ar gornel ogleddol-ddwyreiniol y sir y mae y lle a elwir Sandusky, lle mae Post Office; ac nid oes llawer iawn o ffordd oddiyno i Batavia, ar y New York Central R. R. Credwyf fod Branch R. R. yn rhedeg oddiyno yn agos i sefydliadau y Cymry yn Cattaraugus. Dechreuasant ymfudo a sefydlu yn, ac o amgylch *Freedom* er ys dros 25 ml. yn ol.

Yr Eglwys ANNIBYNOL *yn Cattaraugus Co., N. Y.*—Codasant gapel da, o'r enw Carmel, yn mhlwyf Freedom, a thalasant ei draul, er ys llawer o flyneddau. Dechreuodd y Parch. James Griffiths weinidogaethu yno yn y flwyddyn 1850, a bu yn llafur-

us a llwyddianus yno hyd y flwyddyn 1864, pan y dychwelodd i Utica. Gwnaeth Mr. Griffiths ddirfawr les yno. Credwyf eu bod wedi codi capel arall mewn cymydogaeth arall yn ei amser ef hefyd. Ar ol ei ymadawiad ef, bu y brodyr Wm. Thomas (yn awr o Arvonia, Kas.), a Wm. Lewis (yn awr o Newburgh, O.), yn gweinidogaethu yno; ond eu gweinidog presenol yw y Parch. Wm. B. Roberts, gynt o New York. Dechreuodd weinidogaethu yno yn Medi, 1871. Mae Evan Griffiths, Ysw., yn ddiacon ffyddlon yn yr eglwys yn Freedom. Perthyna i'r Annibynwyr yn y sir hon amrai o swyddogion cyfrifol a ffyddlon, a llawer iawn o aelodau ymdrechgar a haelionus. Tyddynwyr parchus yw y rhan fwyaf o honynt.

Eglwys y BEDYDDWYR *yn Cattaraugus Co., N. Y.*—Ni chefais yr ystadegau yn brydlon. Ond deallwyf fod llawer iawn o'r Bedyddwyr Cymreig wedi sefydlu yn sir Cattaraugus er ys llawer o flyneddau, a bod ganddynt eglwys gref a gweithgar, a chapel mawr yn agos i Sandusky, dan ofal gweinidogaethol y pregethwr talentog, a'r bardd enwog, y Parch. John P. Harris (Ieuan Ddu); ac yr wyf yn meddwl fod ganddynt eglwys a chapel arall mewn cysylltiad a hi yn y sir, dan fugeiliaeth Mr. Harris.

PENNOD V.

TALAETH OHIO.

Talaeth amaethyddol ragorol yw Ohio, dros ddau gant o filldiroedd o hyd wrth ddau gant o led. Cyffinir hi o du y gogledd gan dalaeth a Llyn Michigan; o du y dwyrain gan Pennsylvania; o du y de gan afon Ohio, a West Virginia, a Kentucky; ac o du y gorllewin gan dalaeth Indiana. Pan y sefydlwyd hi yn dalaeth yn 1788, yr oedd braidd oll yn orlawn o wahanol fathau o goedydd mawrion a gwerthfawr, a llawer o Indiaid gwylltion yn ei phoblogi; ond erbyn heddyw y mae y rhan fwyaf o'i thiroedd wedi eu diwyllio, ac yn cynyrchu ffrwythau toreithiog; a dinasoedd mawrion, megys Columbus, Cleveland, Cincinnati, Dayton, Newark, a lluoedd o drefydd ereill, wedi eu hadeiladu o'i mewn, yn cael eu poblogi gan wahanol genhedloedd, ac yn dwyn yn mlaen fasnach fywiog; ac y mae llawer iawn o'r reilffyrdd goreu yn ei chroesi yn mhob cyfeiriad. Nid wyf yn deall fod ynddi yn awr ddim o diroedd iselbris na rhad y Llywodraeth; ond gellir prynu tiroedd coediog eto mewn manau ynddi am bris rhesymol iawn, yn enwedig yn y siroedd gogleddol o Vanwert ac Allen Co's. Oddeutu y trefydd mawrion y mae yn anhawdd cael tiroedd da, heb dalu o $50 i $100 yr erw am danynt; ac y mae llawer o honynt wedi eu gwerthu yn llawer uwch na hyny. Dichon y gellid prynu llawer o dyddynau diwylliedig yn nghanol y wlad am $30 yr erw. Y mae yn awr yn rhy ddiweddar i neb geisio gwneyd sefydliad Cymreig *newydd, lluosog*, yn un man yn Ohio. Gwlad lled wastad ydyw drwy-

ddi. Nid oes ynddi fynyddau na bryniau uchel yn un man, fel y sydd yn nhalaethau Efrog Newydd a Phennsylvania; ond y mae ynddi lawer iawn o fryniau bychain coediog, a thiroedd toredig, a gellir diwyllio y rhan fwyaf o honynt trwy lafur caled; ac y mae llawer o weithfeydd glo bychain (*bituminous coal*) yn y "*Western Reserve*" (oddeutu Youngstown, Hubbard, Brookfield, &c.), ac oddeutu glanau yr afon Ohio. Nid yw y gwythienau glo yn y dalaeth hon ond rhai bychain, o ddwy droedfedd i saith o drwch; ac y maent yn "*rhedeg allan,*" neu yn llwyr ddarfod, wedi eu gweithio am ddeg neu bymtheg mlynedd, mwy neu lai. Y mae y mwnwyr yn gorfod gweithio yn galed am oriau meithion ynddynt, cyn y gallant enill $2.50, neu $3 y dydd. Mae llawer o weithfeydd halen hefyd ar lanau yr Ohio, oddeutu Pomeroy, Minersville, Syracuse, &c. Ac y mae ychydig o felinau haiarn, a ffwrneisi *blast*, wedi eu codi yn ddiweddar yn Cleveland, Newburgh, Youngstown, Niles, Bedford, Alliance, Irondale, Steubenville, Portland, Portsmouth, &c., ond lled ansefydlog ydynt. Rhed amrai o afonydd bychain drwy y dalaeth; ond nid yw dyfroedd ei hafonydd na'i ffynonau (*pydewau*) mor loywon ac iachus â dyfroedd N. Y. a Pa.; ac y mae ei hinsawdd ychydig yn boethach yr haf, ond yn fwy tymherus y gauaf. Bu, ac y mae llawer o'r afiechyd blin a elwir y cryd a'r mwyth (*fever and ague*) yn Ohio. Oddeutu yr afonydd, ac yn y tiroedd gwlybion y ceir ef amlaf a thrymaf, ac y mae yn effeithio yn niweidiol ar rai ar hyd eu hoes. Nis gellir ysgoi yr afiechyd hwn braidd yn un man yn sefydliadau newyddion y gorllewin. Y mae talaeth Ohio yn enwog am ei sefydliadau crefyddol ac addysgiadol, ac y mae ynddi lawer o sefydliadau Cymreig.

1. Paddy's Run, *Butler Co.*—Dyma y sefydliad *Cymreig* cyntaf yn Ohio. Y sefydlwyr cyntaf oedd Ezeciel Hughes, Edward Bebb, David Francis, Morgan Gwilym, a William Gwilym, John Vaughan, a Morris Jones, oddeutu y fl. 1796, a 1798. Daeth y ddau gyntaf o Lanbrynmair, y tri chanol o Sir Forganwg, a'r ddau olaf o Garno, Maldwyn; ac y mae llawer o'u hiliogaeth eto yn byw yn Paddy's Run, a'r cymydogaethau. Nid oedd ond ychydig o dai bychain yn *Cincinnati* pan oeddynt hwy yn myned drwy y lle y pryd hyny, ac yr oedd siroedd Hamilton a Butler wedi eu gorchuddio â choedydd mawrion. Sefydlasant ar lanau afonydd y Dry Fork a'r Miami, yn mhell oddiwrth eu gilydd; ond cyfarfyddent mewn tai i gydaddoli. Sefydlwyd yr eglwys Gynulleidfaol (*Saesnig*) ar y Dry Fork yn 1803. Yr oedd y Cymry uchod yn aelodau o honi. Parch. Mr. Brown, Sais o Loegr, oedd eu gweinidog. Dim pregethu Cymraeg yno y pryd hyny. Daeth y Parch. Rees Lloyd (A.), o Ebensburgh, Pa., i Paddy's Run, yn y fl. 1817, a dechreuodd bregethu *Cymraeg* yn y tai. Cododd Mr. Lloyd gapel *log* bychan ar ben bryn, rhwng y Dry Fork a'r White Water, er mwyn bod yn gyfleus i'r Cymry y ddwy ochr i'r bryn—ond ni bu hyny yn foddhaol gan y bobl; darfu yr achos yno; ac yn y fynwent yno y claddwyd Lloyd, a'i briod, a'i blant. Daeth y Parch. Thomas Thomas, o Lundain, yno, yn 1821. Dechreuodd bregethu yn ngweithdy (*wagon-shop*) Mr. David Jones, (gynt o Ty-isaf, Pennant, Llanbrynmair,) yn mhentref bychan Paddy's Run (neu New London). Yn y fl. 1818, daeth llawer o Gymry parchus, gyda David Jones, i'r lle hwn, sef, William Bebb (Carno), John C. Jones, (Cyfie, Carno), Richard Jones, Coedcae, Llanbrynmair, Evan Morris (Carno), ac ereill. Adeiladwyd yr *hen* gapel bricks yno yn 1823, (ac y mae yn sefyll yno eto). Pregethai Thomas yn Saesonaeg, a Lloyd yn Gymraeg, ynddo. Bu T. Thomas yn gweinidogaethu yno am oddeutu saith mlynedd. Wedi hyny cododd eglwys Bresbyteraidd *Saesnig* yn mhentref *Venus*, gerllaw yno; lle y bu farw, ac y claddwyd ef, yn 1831. Wedi ymadawiad Thomas, bu y Parch. Thomas G. Roberts, (mab y Judge

Roberts, o Ebensburgh, Pa.,) yn weinidog yn Paddy's Run hyd 1831. Neillduwyd David Jones, a David Francis, yn *ddiaconiaid* yn yr eglwys yno yn 1829, ac yn 1832, daeth y Parch. Evan Roberts yno, o Steuben, N. Y. Bu yno am flwyddyn, ac aeth yn ol i Steuben. Wedi i'r Parch. B. W. Chidlaw gael addysg athrofaol yn Oxford College, gerllaw yno, a'i urddo gan y *Presbytery*, priododd ferch Ezeciel Hughes, a bu yn gweinidogaethu yn dra llwyddianus yno hyd 1844. Ysgrifenodd Hanes y Sefydliadau Cymreig yn America, a thalodd ymweliad a Chymry yn 1840, a daeth a llawer o Gymry gydag ef yn ol. Bu y Parch. Joseph H. Jones yn gweinidogaethu yno o'r fl. 1845 hyd 1855. Ar ei ol ef bu y Parch. James Price yno am 7 mlynedd; a'r Parch. John Morgan Thomas, am 2 flynedd, ar ei ol yntau. Bu y Parch. Hugh Price yno o'r fl. 1866 hyd Ebrill, 1870. Adeiladasant gapel newydd mawr a hardd yno yn 1855, gwerth $5,000. Dim dyled arno yn awr. Saif yn nghanol y pentref, ar wastadedd prydferth, yn cael ei amgylchu gan fryniau bychain coediog, a thyddynau ffrwythlon. Y mae yno eglwys a chynulleidfa gref a chyfoethog; ond *Saesonaeg*, gan mwyaf, a bregethir yno yn awr. Nid oes yno ond ychydig o'r hen bobl dduwiol yn byw; ac nid yw eu plant yn deall, nac yn mawrhau, yr iaith Gymraeg. Ond y maent yn bobl ddysgedig, crefyddol, a charedig. Costiodd cloch y capel dros $500. Gwnant $1,000 o gyflog i'w gweinidog. Diaconiaid presenol—David Jones, Robert Rees, Thomas F. Jones, Abner Francis. Ysgrifenydd—Griffith Morris. Trysorydd—Evan Evans. Y mae dwy *fynwent* yn yr ardal; un yn ymyl yr hen gapel yn y pentref, a'r llall oddeutu milldir i'r gorllewin oddiyno, ar fryn bychan; lle mae lluoedd o'r hen Gymry parchus yn huno. Bu William Jones, (gwëydd,) a'i briod, (o Lanbrynmair,) a Hugh Williams, gôf, (o Sir Fon,) a'i briod, yn ffyddlon iawn gyda'r achos *Cymraeg* yn y lle hwn. Codwyd dau bregethwr ieuanc yn yr eglwys hon, sef, Mark Williams, (mab Mr. H. Williams, y gôf,) yr hwn a anfonwyd yn genhadwr i China yn 1866; ac Abner F. Jones, (mab i Francis Jones,) yr hwn a fu yn weinidog ar ddwy eglwys ger Columbus, Ohio, ac a

fu farw yn y rhyfel cartrefol, yn 1864. Gall fod y boblogaeth *Gymreig* yn Paddy's Run, a'i hamgylchoedd, yn rhifo dros 800.

2. CINCINNATI, *Hamilton Co.*—Saif y ddinas ardderchog a phoblog hon, ar lan yr afon Ohio, yn ngwaelod sir Hamilton, o fewn oddeutu 25 milldir i Paddy's Run. Cynyddodd yn ddirfawr yn yspaid yr 20 mlynedd diweddaf; ac y mae ynddi yn awr lawer o adeiladau, a heolydd, a *stores*, mor ardderchog ag a welir yn ninas New York, ac y mae ei masnach yn fywiog. Yr oedd llawer o *Gymry* parchus wedi sefydlu yno er ys dros 35 mlynedd yn ol; crefftwyr, llafurwyr, a masnachwyr, gan mwyaf. Yr oedd rhai o honynt yn *gyfoethog* iawn y pryd hyny. Sefydlodd y Trefnyddion Calfinaidd, a'r Annibynwyr, eglwysi Cymreig yno oddeutu y pryd hyny; cynyddasant dan weinidogaeth amrai o weinidogion parchus, ac y maent yn eglwysi cryfion a lluosog eto. Bu y Parch. Howell Powell (yn awr o New York) yn weinidog nodedig ddefnyddiol gyda y T. C. yma, am lawer o flyneddau, ac y mae yn yr eglwys hono lawer o Gymry parchus, cyfoethog, a haelionus; a'r Parch. Owen Evans yw eu bugail presenol. Yn yr eglwys *Annibynol* yno y bu amrai o weinidogion ffyddlon, sef, Jones, Edwards, Davies, a Griffiths; ac y mae ganddynt yn awr un o'r gweinidogion mwyaf cymeradwy yn America, sef y Parch. R. R. Williams. Meibion y diweddar weinidog enwog, sef y Parch. S. Griffiths, Horeb, D. C., ac ereill, a fuont yn dra ffyddlon yn yr eglwys hon, fel *diaconiaid*, ac aelodau; sef William, a Samuel, a John, a James Griffiths. Bu William Griffiths, Ysw., farw er ys rhai blyneddau yn ol; ond y mae Mrs. Griffiths, ei weddw, a'i phlant; a John Griffiths, Ysw., a James Griffiths, Ysw., a'u teuluoedd, yn aelodau parchus a defnyddiol yno eto; ac yn bobl gyfoethog, a thra haelionus at yr achos. Y mae gan Richard Griffiths, Ysw., (gynt o Lanbrynmair,) un o'r *stores* mwyaf yno, ac y mae efe, a'i briod hawddgar, (un o ferched Gwilym Williams, Allen Co.,) yn rhai nodedig ffyddlon gyda'r achos yno.

Y mae capel bychan, a phregethu Cymraeg, gan y

Cymry, yn *Covington*, Kentucky, dros afon Ohio, gyferbyn a Cincinnati; ac y mae yno ychydig o Gymry parchus yn byw, megys Mr. Edwards, Mr. Bathgate, ac ereill. Gall fod yn *Cincinnati*, a'i hamgylchoedd, yn agos i *ddwy fil* o boblogaeth Gymreig. Y mae llawer o weithfeydd *boilers*, a *stoves*, a *cherbydau*, a *llongau*, yn, ac oddeutu, y ddinas hon, a galwad ynddynt am lawer o weithwyr; ac y mae ynddi hefyd leoedd da a pharchus i *ferched ieuainc* i wasanaethu. Bu, ac y mae, Cincinnati, yn enwog am ei masnach mewn *pork;* lleddir miloedd o foch yno bob blwyddyn, ac anfonir eu cig, wedi ei halltu, mewn barilau, ar y reilffyrdd, a'r afon Ohio, i wahanol barthau y wlad, a'r byd. Un o brif ddinasoedd y gorllewin ydyw; y mae yn ail i St. Louis a Chicago. Yn 1870 yr oedd ei phoblogaeth yn 216,239.

3. COLUMBUS, *Franklin Co.*—Saif y ddinas hon yn nghanoldir y dalaeth, ar lan yr afon Scioto, oddeutu 105 m. o Cincinnati, 135 o Cleveland, 30 o Newark, a 200 o filldirau o Pittsburgh, Pa.; ac amgylchir hi gan wlad amaethyddol dra ffrwythlon. Ynddi y mae Senedd-dy a phrif garchar (*penitentiary*) y dalaeth; ac amrai o eglwysi, ysgoldai, ac adeiladau drudfawr ereill. Poblogir hi yn awr gan filoedd o wahanol genhedloedd. Dechreuodd rhai *Cymry* sefydlu yno er ys dros 25 ml. yn ol; ac y mae gan yr Annibynwyr, a'r T. C., eglwysi a chapelau yno er ys llawer o amser. Y maent yn eglwysi bychain gweithgar a ffyddlon. Bu amrai o weinidogion yn eu gwasanaethu. Y Parch. David Harries (T. C.), a'r Parch. John Jones (A.), sydd yn gweinidogaethu yno yn awr; ac y mae yno rai *pregethwyr* ereill ffyddlon. Gall fod poblogaeth *Gymreig* y ddinas hon, a'i hamgylchoedd, dros 800, ac yn eu plith y mae amrai o ddynion crefyddol iawn; megys yr hen ddiacon D. Davies (A.). Job Mills, John Davies, Watkin Price, ac ereill; a rhai wedi cyrhaedd cyfoeth a dylanwad, megys D. Price, Ysw., Thomas Evans, ac ereill, o Sir Drefaldwyn, G. C. Oddeutu 10 milldir oddiyno y saif *Reynoldsburgh*, a *Black Lick Station*, lle y sefydlodd y diweddar Morris Evans, Ysw., gynt o'r *Graig*,

Penarth, Maldwyn, G. C., ac y mae amrai o'i *blant* yn byw yn gysurus yn yr ardal hono eto. Yno hefyd y mae y brawd anwyl Thomas Baxter, (gynt o Bonfedw, Penarth, Maldwyn), a'i deulu, yn byw yn ddedwydd ar eu tyddyn.

4. BROWN TOWNSHIP, *Franklin Co.*—Saif yr ardal amaethyddol hon oddeutu 12 milldir i'r gorllewin o Columbus. Dechreuodd y *Cymry* ei sefydlu oddeutu 20 mlynedd yn ol; ac y mae gan yr Annibynwyr eglwys a chapel bychan yno. Francis Jones, Ysw., (gynt o Carno, Maldwyn, G. C.,) a'i deulu parchus a lluosog; a Mr. Lloyd, ac ereill, ydynt gefnogwyr penaf yr achos Cymreig yno. Pregethir iddynt yn awr gan y Parch. J. Jones (gynt *Penllys*). Gall fod yma oddeutu 200 o boblogaeth Gymreig. Gwlad goediog, wastad, ydyw; a'r tiroedd yn uchel-bris.

5. NEWARK, *Licking Co.*—Tref boblog a hardd yw hon, ar wastadedd ffrwythlon, oddeutu 30 milldir i'r dwyrain o Columbus; ac y mae ynddi er ys blyneddau ddwy eglwys Gymreig, a dau gapel hardd, un gan y T. C., a'r llall gan yr Annibynwyr, a llawer o Gymry parchus yn swyddogion ac yn aelodau ynddynt. Eu gweinidogion presenol yw y Parchn. Edward T. Evans, John Moses, a Thomas Roberts (T. C.), a'r Parch. S. Jones (A.) Yno y mae amrai o Gymry yn fasnachwyr ac yn grefftwyr llwyddianus; ac yno y bu Davies, ac Evans, a Jenkins, a Price, yn weinidogion ffyddlon. Yno hefyd y bu farw ac y claddwyd y Parch. D. Jenkins (gynt o Lanidloes, G. C.) Y mae yr hen frawd David Owen, Ysw., gynt o Bethel, gerllaw y Bala, yn ddiacon ffyddlon yn yr eglwys Annibynol; ac y mae y diaconiaid ereill, Jones, a Hughes, a Watkins, yn cydweithredu yn egniol. Rhoddodd y Parch. S. Jones ofal yr eglwys Annibynol i fyny yn 1871. Poblogaeth Gymreig, dichon, oddeutu 1,000.

6. GRANVILLE, *Licking Co.*—Gorwedda y dref fechan hon rhwng y bryniau coediog, oddeutu wyth milldir i'r gorllewin o Newark. Ceir ynddi athrofa ragorol, ac eglwysi blodeuog gan y Bedyddwyr a'r Presbyteriaid

Saesnig. Sefydlodd yr Annibynwyr a'r T. C. eglwysi Cymreig yno er ys dros 25 mlynedd yn ol, ac y mae ganddynt ddau gapel da yno yn awr. Nid yw yr eglwysi yno yn gryfion, ond y mae ynddynt ychydig o aelodau cyfoethog, ffyddlon, a haelionus. Y gweinidogion sefydlog sydd yn llafurio yn yr eglwysi Cymreig yno yn awr yw y Parch. William Parry (T. C.), a'r Parch. John E. Jones (A). Tyddynwyr, gan mwyaf, yw aelodau y ddwy eglwys, ac y mae amrai o honynt yn byw ar eu tyddynau mawrion eu hunain, oddeutu yno, megys y diaconiaid Wm. Jones, ac ereill. Nis gellir cael tiroedd am brisiau isel yn un man oddeutu Granville a Newark yn awr. Yma y claddwyd y gweinidog ffyddlon, y Parch. John Powell; a cherllaw yno, yn ardal Harrison, y bu farw yr hen weinidog parchus, John Williams.

7. Y WELSH HILLS, *Licking Co.*—Daeth y Cymry o Philadelphia, a manau ereill, i sefydlu ar y bryniau isel, coediog yma, mor foreu a'r blyneddau 1801 a 1805. Theophilus Rees (B.), o Sir Gaerfyrddin, D. C., oedd y sefydlwr cyntaf. Daeth llawer yno ar ei ol ef, ac a sefydlasant yn agos ato, oddeutu milldir a haner i'r gogledd o'r lle y saif tref Granville arno yn awr, yr hon nid oedd mewn bodolaeth y pryd hyny. Sefydlwyd eglwys gan y Bedyddwyr Cymreig yno yn 1808, a chodasant gapel log yno yn 1809, gerllaw yr hwn y mae mynwent, a elwir "*The Welsh Hills Cemetery.*" Adeiladwyd yno gapel newydd llawer gwell yn 1836, ac y mae yn sefyll eto; ond nid oes ynddo bregethu Cymraeg ond yn achlyusrol; eglwys Saesnig ydyw yn awr.

Sefydlodd y T. C. Cymreig eglwys yn "*Sharon Valley,*" oddeutu tair milldir o Newark, ar y *Welsh Hills,* yn Hydref, 1835, a chodasant gapel da yno yn 1836, lle y bu amrai o weinidogion egniol yn llafurio, yn enwedig y Parch. William Parry, o Granville. Y Parch. Edward Jones, o Cincinnati, a ddechreuodd bregethu yno. Y mae yno eglwys dda eto, a llawer o Gymry rhagorol, yn parchu eu hiaith a'u cenedl. Y mae rhai Annibynwyr yn cyd-addoli a'r T. C. yno; ond nid oes ganddynt eglwys na chapel ar y *Welsh Hills;* aelodant eu hun-

ain yn eglwysi Annibynol Newark a Granville. Mor hoff yw y Cymry o sefydlu ar y *bryniau!* Gallasent, y pryd hyny, gael tiroedd mwy ffrwythlon y gwastadedd oddeutu Newark. Dichon fod poblogaeth Gymreig y *Welsh Hills* yn awr oddeutu 200.

Yn ddiweddar, cododd y Parch. John Moses, a'i frawd, ac ereill, waith haiarn yn agos i dref Newark; ac y mae ganddynt weithfeydd glo hefyd rai milldirau i'r dwyrain oddiyno. Y mae tair reilffordd yn dyfod i Newark—un o Pittsburgh, drwy Steubenville; a'r llall o Cleveland a Pittsburgh, drwy Crestline a Mansfield; a'r llall o Marietta a Wheeling, drwy Zanesville.

8. DELAWARE, *Delaware Co.*—Tref fechan hardd yw hon, oddeutu 25 milldir i'r gogledd o Columbus, ar y reilffordd sydd yn myned oddiyno trwy Crestline i Cleveland. Yma y mae athrofa dda, a ffynonau iachusol yn agos iddi. Yr oedd yma eglwys gan yr Annibynwyr Cymreig er ys 20 ml. yn ol, ac y mae gadddynt yno yn awr gapel bychan hardd, a'r brawd ffyddlon, y Parch. John H. Jones, yn gweinidogaethu yno. Perthyna i'r eglwys hono rai Cymry cyfoethog a ffyddlon. Dichon fod y boblogaeth Gymreig yn Delaware dros 150, ac y mae amrai o honynt yn dyddynwyr, ac yn fasnachwyr, a chrefftwyr parchus.

9. RADNOR, *Delaware Co.*—Saif y pentref bychan hwn oddeutu 10 milldir i'r gogledd o dref Delaware, ac amgylchir ef gan lawer o dyddynau ffrwythlon. Sefydlodd y Cymry yn y coedwigoedd yma er ys yn agos i 30 mlynedd yn ol, ac y mae llawer o honynt yn awr yn bobl gyfoethog. Yn y pentref y mae John Powell, Ysw., yn cadw *store*, gyda'i hen dad crefyddol a ffyddlon. Sefydlodd y T. C., a'r Annibynwyr eglwysi Cymreig yma, ac y maent yn llwyddianus. Y Parch. Rees Powell (A.), oedd y gweinidog cyntaf yma, a bu yn ddefnyddiol yno am flyneddau lawer. Llafuriodd y Parch. James Davies (A.), gynt o Lanfair Caereinion, G. C., yn galed yma am flyneddau. Yn ei amser ef bu adfywiad mawr ar yr eglwys, ac y codwyd y capel rhagorol sydd gan yr Annibynwyr yn y lle. Rhoddodd ei weinidogaeth sefydlog yno i fyny er ys dros ddwy flyn-

edd; ond y mae ef a'i briod hoff yn byw yno eto, mewn *cottage* hardd, ac yn gysurus iawn eu hamgylchiadau. Yn haf y fl. 1870 y dechreuodd y Parch. Thomas Jenkins (A.), gynt o Johnstown, Pa., weinidogaethu yno. Y mae y tiroedd yn uchelbris yno er ys blynyddau. Poblogaeth Gymreig, 600. Yn yr ardal hon y bu Mr. Owen Thomas, gynt o Penarth, Maldwyn, G. C., pregethwr gyda'r Annibynwyr, fyw a marw.

10. TROEDRHIWDALAR, *Delaware Co.*—Ardal amaethyddol hollol yw hon, a saif rhwng Radnor a Delaware. Pobl o Troedrhiwdalar, Sir Frycheiniog, D. C., a'i sefydlasant gyntaf, oddeutu y flwyddyn 1847, sef teuluoedd Davies, a Bowen, ac ereill. Bum yn pregethu iddynt oddeutu ugain mlynedd yn ol, mewn capel *log* bychan, yn nghanol y coedydd mawrion; ac yr oedd teimlad ac awelon nefol eglwysi yr hen batriarch enwog, y Parch. David Williams, o Lanwrtyd, D. C., yn fyw ac yn gryf yno. Yn awr, y mae llawer o'r coedydd wedi eu tori, a'r tir wedi ei ddiwyllio, a thyddynau ffrwythlon, a thai rhagorol, a chapel newydd da, yn yr ardal, a'r Parch. Rees Powell yn weinidog ffyddlon iddynt. (Mab y diweddar weinidog duwiol, y Parch. Rees Powell, o Cross Inn, D. C., yw efe). Daeth i'r ardaloedd hyn yn fuan ar ol y sefydlwyr cyntaf, a bu yn pregethu am lawer o flyneddau yn Radnor, a Delaware, a Troedrhiwdalar, a Columbus; ac y mae eto yn byw gyda'i briod a'i blant, ar ei dyddyn braf rhwng Radnor a Delaware. Gweinidog da, gonest, a ffyddlon ydyw. Cymry, 200.

11. GOMER, *Allen Co.*—Oddeutu 40 mlynedd yn ol, nid oedd yr ardal hon ond coedwigoedd eangfaith, ar wastadedd mawr, yn cael ei boblogi gan yr Indiaid, (*The Shawnees Indian Reserve*). Yr oedd y "*State Lands*" yn Putnam Co. i'w cael y pryd hyny am $1.25 yr erw. Y sefydlwyr Cymreig cyntaf oeddynt Thomas Watkins, James Nicholas, a David Roberts, yn niwedd y flwyddyn 1833. Daethant yno gyda'u gilydd mewn wageni o Paddy's Run, a sefydlasant yn ymyl eu gilydd, yn agos i'r lle mae pentref bychan Gomer yn sefyll yn awr. Codasant dai *logs*, a gwelsant lawer o galed-

fyd ynddynt. Nid oedd Delphos, na'r canal, na'r reilffordd, mewn bodolaeth y pryd hyny, ac nid oedd ond ychydig o dai bychain yn Lima. Yn mhen tair blynedd ar ol hyny, daeth John Watkins, ac Evan Jones, a John R. Jones, Paddy's Run, yno; ac wedi hyny Joseph Griffiths, Thomas G. Jones, John D. Jones, a David Evans, Rowland Jones, David Morgans, a John Stephen. Yn 1835 y dechreuwyd addoli yn gyhoeddus yno, yn nhy D. Morgans; wedi hyny yn nhai Thomas Watkins a Rowland Jones. Y diweddar John Thomas. o Lima, gynt o Lanidloes, a bregethodd gyntaf iddynt. Y diaconiaid cyntaf oeddynt Joseph Griffiths, a J. Stephen. Adeiladwyd y capel *logiau* yn 1839, a'r capel bricks presenol yn 1854. Pobl dda a chrefyddol o hen eglwys Llanbrynmair, a Charno, a Llanfair, G. C., yw y rhan fwyaf o'r trigolion. Yn y flwyddyn 1848, daeth llawer o Faldwyn yno gyda Mr. William Jones, Tawelfan, a Mr. Richard Breese, o'r Coed; ac wedi hyny llwyddodd y sefydliad a'r eglwys yn ddirfawr, nes y mae yn awr yn un o'r prif sefydliadau Cymreig amaethyddol yn America. Bu yma lawer o weinidogion ffyddlon, sef y Parchn. D. W. Jones, James Davies, John Parry (yr hwn a fu farw ac a gladdwyd yno), a John M. Thomas; ac yn 1870 cymerodd y Parch. David Jones ei gofal gweinidogaethol, yr hwn sydd fugail gofalus, a phregethwr rhagorol.

Yn y fl. 1862, adeiladwyd capel ehelaeth yn ardal Leatherwood, rhwng Gomer a Delphos, lle mae Thos. G. Jones a Samuel Roberts yn ddiaconiaid ffyddlon. Mr. Josiah Jones, gynt o Braichodnant, Llanbrynmair; a Gwilym Williams, a William W. Williams, ac ereill, yw diaconiaid ffyddlon yr eglwys yn Gomer. Gwlad dda am gynyrchu Indian corn a gwenith ydyw hon. Y mae y rhan fwyaf o'i thrigolion eisoes yn bobl gysurus eu hamgylchiadau, ac y mae amrai o honynt yn gyfoethog. Ond wedi sychu ei thiroedd, a gwellhau ei ffyrdd, bydd yn wlad llawer mwy iachus a dymunol i fyw ynddi. Er fod yno ddau gapel, a dwy gynulleidfa, nid oes yno ond un eglwys gref a gweithgar. Yn y pentref y mae y store a'r Post Office, ac efail gôf, a'r capel, a phalasdy yr hen bererin duwiol

William Jones, Tawelfan; a swyddfa y Dr. Richard Jones, a'r Dr. Davies, ac amrai o drigfanau ereill. Nid oes ond ychydig o Gymry yn byw yn Delphos; ond y mae William W. Williams, Ysw., yn cadw store fawr yn Lima. O Delphos neu Lima yr eir rwyddaf gyda cherbydau i Gomer. Saif rhwng y ddau, tua 7 milldir o bob un, neu ychwaneg o Lima. (Gwel hanes y sefydliad gan Josiah Jones yn y *Cenhadwr* am Ebrill, 1867.) Siaredir yr iaith Gymraeg yn groyw yn yr holl sefydliad hyd yma; ac mae ei ysgolion Sabbothol yn lluosog a llafurus. Poblogaeth Gymreig, oddeutu 1,200.

12. PUTNAM CO., *Ohio*.—Yn mhellach i'r gogledd-ddwyrain, na Gomer, y mae sefydliad Cymreig cynyddol arall, o'r enw Sugar Creek, yn Putnam Co.; lle y mae capel ac eglwys weithgar gan y Trefnyddion Calfinaidd; a lle y mae y Parch. Hugh Pugh, yn gweinidogaethu yn llwyddianus; a llawer o Gymry ymdrechgar a chrefyddol yn byw. Gall fod yno oddeutu 400 o boblogaeth Gymreig. Gwlad debyg i Gomer ydyw, o ran ei harwyneb a natur ei thiroedd. Gall y sefydliad hwn hefyd ddyfod yn un lluosog a chyfoethog cyn hir. Gellir myned yno gyda y reilffordd o Lima.

13. VANWERT CO., *Ohio*.—Oddeutu 8 milldir i'r gorllewin o Delphos, yr ochr ddeheuol i'r *Fort Wayne R. R.*, y gorwedda y sefydliad mawr *amaethyddol* hwn. Lle coediog, gwastad, a gwlyb, ydyw; ond pan sychir y tir, ac y diwyllir ef yn dda, bydd yn ardal ffrwythlon ac iachus. Ceir yno bob math o goedydd gwerthfawr. Dechreuwyd y sefydliad gan y diweddar William Bebb, Ysw., Rhiwgriafol, Darowen, Maldwyn, G. C., yn 1848. Daeth ereill gydag ef yno, sef Thomas Morris, o Dolgweddol (ger *Stay Little*), a Richard Jervis, o Lanbrynmair. Wedi hyny, Edward Jones, Carno, a Robert Richards, ac Abraham Jones, Darowen, a David Owen, Penegoes. Bu Mr. Evan Jones, Cwmpenllydan, Llanbrynmair, yr hwn a briododd Miss Jones, un o ferched y Parch. M. Jones, o'r Bala, yn byw ar y *Long Prairie*, tua Vanwert, am ddeng mlynedd cyn hyny; wedi hyny symudodd i'r *Big Cut*, ar lan y *Canal* (lle y bu farw ac

y claddwyd Mr. Rees Griffiths, yn Rhagfyr, 1852). Y Parch. Howell Powell, Cincinnati, a sefydlodd yr eglwys yn 1849. Codwyd y capel *frame* cyntaf yn 1852. Cynyddodd y sefydliad, a'r eglwys hefyd. Bu y Parch. Hugh Pugh yn gweinidogaethu yno o 1854 hyd 1868. Codwyd y capel sydd yno yn awr yn 1866, ac y mae yn un mawr, cyfleus, a hardd; 41 tr. wrth 61 tr. Traul $4,000. Dim dyled. Y mae ynddo eglwys a chynulleidfa gref, a boneddigaidd, a thra ffyddlon; a'r Parch. John P. Morgan sydd yn gweinidogaethu yno er y fl. 1865 hyd yn awr. Gweinidog da a ffyddlon ydyw. Swyddogion yr eglwys ydynt, Jeremiah Parry, Thomas Alban, David W. Evans, Morgan Morgan, a David M. Jones. Codwyd capel arall o'r enw *Sion*, yn 1862; saif hwn oddeutu 4 milldir oddiwrth y capel mawr; ac y mae ynddo eglwys fechan *unol*, o Annibynwyr a T. C., a'r un gweinidog, sef J. P. Morgan, yn pregethu iddynt. Diaconiaid — Abraham Jones, o Drefeglwys, a John Breese, o Gwmcalch, Llanbrynmair. Ysgrifenydd— Hugh F. Jones, *Angleize* P. O. Y mae Mr. Edward Roberts, pregethwr (W.), o'r Brynmoel, ger y Commins Coch, Cemaes, a'i deulu, yn byw gerllaw y Capel hwn. Yma hefyd y mae John J. Jervis, o Penal, Meirion, yn byw. Y mae y ddau gapel yn *York Township*. Poblogaeth Gymreig y ddwy ardal sydd oddeutu 800. Marchnadant yn *Delphos* a *Van Wert*. Gellir myned yno o'r naill a'r llall, ar draed neu mewn cerbyd— oddeutu yr un bellder—8 milldir. Gellir prynu tiroedd coediog am bris cymhedrol oddeutu Van Wert eto. Rhoddaf eto ddarluniad o'r sefydliadau yn y "*Western Reserve*," yn Ohio.

14. PALMYRA, *Portage Co.* — Ardal fawr amaethyddol, yn gorwedd yn ngogledd-ddwyrain y dalaeth. Y mae y tir yn well i godi gwair a magu anifeiliaid, nag i godi Indrawn a gwenith; tir trwm a chleiog ydyw. Sefydlodd y Cymry yno oddeutu 40 ml. yn ol; y mae Mr. Rees Morgan yn fyw yno eto, yn 95 mlwydd oed; daeth yno o Landybie, Sir Gaer, D. C., yn 1833. Bu yn ddiacon gyda'r Undodiaid (neu yr *Armin Baptists*) yn Nghymru; a bu plaid gref o honynt yn Pal-

myra. Adeiladwyd capel yr Annibynwyr yn mhentref bychan Palmyra yn 1834, ac y mae yno eglwys dda eto; a'r Parch. John J. Jenkins yn gweinidogaethu iddynt, yn barchus a llwyddianus. Diacon—David W. Jones, gynt o Lanfair Caereinion, yr hwn a ddaeth yno yn 1831, ac sydd yn awr dros 68 mlwydd oed. Yn y fynwent gerllaw y capel, y mae beddau yr hen weinidogion canlynol—Howell R. Powell (T. C.), a fu farw Ebrill 12, 1850, yn 92 ml. oed; Hugh J. Hughes (A.), gynt Penllys, Maldwyn; bu farw Medi 16, 1844, yn 48 ml. oed; Benjamin Lewis, o Glynnedd, D. C., bu farw Ebrill 25, 1859, yn 58 ml. oed. Cododd y Bedyddwyr gapel yn y pentref, ond anaml y pregethant ynddo yn awr. Y mae gan y T. C. eglwys fechan a chapel yno; oddeutu 50 o aelodau, a 150 o wrandawyr; ond heb weinidog sefydlog yno.

Yn 1844 adeiladodd y Bedyddwyr Neillduol gapel ceryg da, rhwng Palmyra a Parisville; a bu yno eglwys flodeuog oddeutu 20 mlynedd yn ol, yn amser y Parch. Rees Davies, ac ereill; ond anaml y pregethir ynddo yn awr, am fod yr aelodau wedi symud i Parisville, ac eglwys wedi ei sefydlu yno. Yn y fynwent hono y gorwedd cyrff y gweinidogion a'r pregethwyr canlynol —Rees Davies, E. K. Roberts, D. Morris, ac O. Owens. Poblogaeth Gymreig oddeutu 300 yno yn awr.

15. PARISVILLE, *Portage Co.*—Township arall yn cyffinio ar Palmyra, o du y gogledd, yw y lle hwn. Sefydlodd rhai Cymry yma yn 1831, sef David Johns, Ysw., Job Morgan, a John Morgan, Ysw., ac ereill. Adeiladwyd capel yr Annibynwyr ar ochr yr hen *canal*, er ys dros 20 ml. yn ol. Cangen o eglwys Palmyra oedd gynt. Bu y Parch. David Davies (Dewi Emlyn) yn weinidog yno am 15 ml. Ymadawodd i Talmadge. Saif ei dy yno eto, lle y cyfansoddodd lawer o ddarnau gorchestol mewn rhyddiaith a barddoniaeth. Yn 1870 adeiladasant gapel newydd yr ochr arall i'r canal, yn nes i'r *Centre*, lle mae y pentref, a'r Post Office. Y Parch. William T. Hughes yw eu gweinidog presenol; ac y mae ei *frawd*, Mr. Hughes, yn pregethu yn yr ardal hefyd. Y mae gan y Bedyddwyr Cymreig hefyd

eglwys ffyddlon, a chapel da, yn Centre Paris; lle y bu y Parch. David C. Thomas yn gweinidogaethu. Ymadawodd i Newburgh, Ohio.

Bernir fod y tir yma yn well i gynyrchu corn a gwenith nag yn Palmyra. Nis gellir prynu tyddynau yn y ddwy ardal yma yn awr heb dalu am danynt o $30 i $50 yr erw. Darganfyddodd rhai Cymry wythien 3 troedfedd o drwch o'r *block coal* yn agos i Palmyra yn 1865, ac y maent yn ei weithio yn llwyddianus eto. Poblogaeth Gymreig yn awr yn Paris yw oddeutu 400. Ymfudodd llawer o Palmyra i'r gorllewin. Y ffyrdd nesaf a rhwyddaf i fyned i Palmyra a Paris yw cymeryd cerbyd o Ravana, neu Windham *Stations* ar y reilffyrdd cyfagos yno.

16. TALMADGE, *Summit Co.*—Saif y lle hwn oddeutu 25 milldir i'r gorllewin o Palmyra, ac mae yr "*Atlantic and Great Western R. R.*" yn rhedeg drwy yr ardal i Akron, &c. Dechreuodd y Cymry sefydlu yno, yn y glofeydd, yn 1841, a ffurfiwyd yr eglwys Annibynol mewn ysgoldy yno yr un flwyddyn, gan Edwards, o Pittsburgh, ac Evans, o Youngstown. Adeiladwyd y capel yn 1850. Bu Thomas Evans a Benjamin Lewis yn gweinidogaethu yno. Eu gweinidog diweddar oedd y Parch. David Davies (Dewi Emlyn). Symudodd oddi yno i Brookfield, Ohio, yn nechreu 1871. Diaconiaid—William Thomas, crydd, o Soar, Merthyr, D. C.; a John Paul, tyddynwr, o Lanfair Caereinion, Maldwyn, G. C. Y mae y glofeydd bron a darfod yno; ond y mae llawer o Gymry parchus eto yn byw yn gysurus ar eu tyddynau eu hunain. Bu yno eglwys Fedyddiedig; ond darfyddodd, oblegid symudiadau ei haelodau. Poblogaeth Gymreig y lle dros 200. Gellir myned yno o *depot* Hudson, trwy y lle a elwir *Cuyahoga Falls*, yr hwn sydd o fewn 1½ milldir i'r capel Cymreig yn Talmadge. Yn Akron, o fewn 4 milldir yno, y mae eu prif farchnad. O Talmadge yr anfonwyd y glo cyntaf i Cleveland.

17. SPRINGFIELD, *Summit Co.*—Saif y sefydliad Cymreig hwn oddeutu 4 milldir o Akron, a 6 neu 7 m.

o Talmadge, i'r gorllewin. Ardal amaethyddol hyfryd ydyw, ac y mae amrai o weithfeydd glo wedi cael eu dechreu yno er ys blyneddau. Corffolwyd yr eglwys Annibynol yno Awst 18, 1867, ac y maent yn llwyddianus, yn eu capel newydd. Buont am flyneddau dan weinidogaeth synwyrlawn, a bugeiliaeth ofalus y gweinidog ffyddlon, a'r bardd medrus, y Parch. David Davies (Dewi Emlyn). Y mae yn yr eglwys lawer o bobl dda a ffyddlon. Y Post Office agosaf i'r lle ydyw Middlebury.

18. BREWSTER, *Summit Co.*—Cyffinia y *township* hwn â Springfield, bob ochr i'r ffordd sydd yn arwain iddynt o Akron; ac y mae tai y pentref yn ymyl eu gilydd. Cododd y Bedyddwyr Cymreig gapel da yn y lle hwn er ys blyneddau, a sefydlwyd y brawd ffyddlon, y Parch. A. S. Phillips, yn weinidog arnynt Rhagfyr 4, 1867, lle y mae eto yn ddefnyddiol a pharchus. Bedyddiwyd ef gan y Parch. Thomas Bevan, Nantyglo, D. C., Gorphenaf, 1853. Gall fod poblogaeth Gymreig Springfield a Brewster dros 300.

19. ALLIANCE, *Stark Co.*—Yn y fl. 1851, nid oedd yma ond ychydig o drigfanau; ond yn awr y mae yno dref hardd, a thros 5,000 o boblogaeth o wahanol genhedloedd ynddi; ac y mae dwy reilffordd, sef y "*Cleveland and Pittsburgh R. R.*," a'r "*Pittsburgh, Fort Wayne and Chicago R. R.*" yn rhedeg drwyddi; ac y mae ynddi lawer o *stores* mawrion, ac athrofa, a llawer o eglwysi Saesnig, a *rolling mill* fawr, ac ychydig o weithfeydd glo o'i deutu, a llawer o Gymry yn gweithio ynddynt. Y mae y "*Mount Union College*" o fewn milldir i'r dref. Adeiladodd y T. C. gapel yno yn 1867, ac y mae ynddo eto eglwys fechan ffyddlon, a'r Parch. Thomas R. Jones, gynt o Rome, N. Y., yn gweinidogaethu iddynt.

Ffurfiodd yr Annibynwŷr eu heglwys, ac adeiladasant eu capel yno yn 1868, ac y mae ynddo eglwys fechan weithgar. Bu y Parch. Llewelyn R. Powell, gynt o Ebensburgh, Pa., yn ymdrechgar a llwyddianus yno; ond rhoddodd yr eglwys i fyny yn haf 1870. Y mae ef a'i deulu parchus yn byw yno eto. Chwaer Hugh

Owen, Ysw., o Lundain, yw Mrs. Powell. Diaconiaid—yr hen Gristion duwiol, Mr. Thomas Hughes, *tailor*, gynt o Dalybont, Sir Aberteifi; a'r brawd anwyl, John L. Thomas, Ysw., gynt o Bontypool, D. C. Yn haf y flwyddyn 1870, yr oedd y llenor a'r bardd medrus, Mr. David M. Evans (Dewi Glan Morlais) a'i deulu yn byw yno. Genedigol o Melin-y-cwrt, Glynnedd, Morganwg, D. C., yw Mr. Evans. Derbyniwyd ef yn aelod crefyddol o'r eglwys Annibynol yn Bethania, Dowlais, D. C., yn y flwyddyn 1843. Ymfudodd i America yn fuan wedi hyny. Twymwr yn y *rolling mill* ydyw. Cyfansoddodd lawer o ddarnau rhyddiaethol a barddonol campus. Y mae Thomas Eynon, Ysw., a Daniel Davies, Ysw., gynt o Hyde Park, yn byw yn y lle yma. Poblogaeth Gymreig, oddeutu 400.

20. IRONDALE, *Jefferson Co.*—Y Cymro anturiaethus a chyfoethog, David Morgan, Ysw., gynt o Pittston, Pa., gyda Mr. Hunter, a ddechreuodd y sefydliad hwn yn 1867. Gweithfeydd haiarn a glo sydd yno. Adeiladwyd yno lawer iawn o dai rhogorol, ac ysgoldy cyfleus, lle y cynhelir moddion crefyddol, ac ysgol Sabbothol, yn Saesonaeg a Chymraeg. Bernir fod yno dros 260 o boblogaeth Gymreig; ac y mae ganddynt eglwys Gymreig *unol*, a llawer o bobl dda yn perthyn iddi. Y mae Mr. Morgan ei hunan yn byw yno, ac yn ddyn da a haelionus; ac yno y mae y Parch. John P. Thomas, gynt o Mineralridge, yn byw, ac y mae yn barchus a defnyddiol. Y mae argoelion y daw y lle hwn yn mlaen yn llwyddianus. Saif yn agos i hen bentref Hammondsville, o fewn ychydig filldirau i afon Ohio, 56 milldir o Pittsburgh, 38 milldir o Alliance, a 90 milldir o Cleveland; ac y mae y "*Pittsburgh and Cleveland R. R.*" yn rhedeg trwyddo. Amgylchir ef gan fryniau coediog uchel. Rhwng yno ac Alliance y saif Salineville, ar y reilffordd; ac y mae yno weithiau glo, ac amrai o Gymry yn byw. Mr. Roberts yw y *boss*.

21. CLEVELAND, *Ohio.*—Un o brif ddinasoedd talaeth Ohio yw hon. Adeiladwyd hi ar ochr ddeheuol Llyn Erie, yn dra manteisiol i ddwyn yn mlaen bob math o fasnach. Oddeutu ugain mlynedd yn ol, pan

fum ynddi gyntaf, cyn gwneyd y reilffyrdd, nid oedd ond lle bychan mewn cymhariaeth i'r hyn ydyw heddyw, mewn poblogaeth, cyfoeth, a dylanwad. Ceir ynddi lawer o felinau haiarn, a gwaith *oil*, a llawer o *factories*, a phob math o law-weithfeydd, a phoblogir hi gan genhedloedd o bob parth o'r byd. Y mae ynddi lawer o adeiladau, ac eglwysi costfawr; a dywedir fod un heol ynddi, sef *Euclid street*, yn 5 milldir o hyd, heb un masnachdy arni, dim ond y trigfanau mwyaf harddwych. Dichon fod ynddi yn agos i 400 o boblogaeth Gymreig. Sefydlwyd ynddi yn ddiweddar ddwy eglwys Gymreig, sef yr un Undebol, yn Lake Shore, ar heol St. Clairs—(nid oes yn hono ond ychydig o aelodau, ac nid oes ganddynt yn awr weinidog sefydlog); a'r llall yn *Bethel Hall*, yn ngwaelod *Superior street*. Eglwys Gynulleidfaol yw hono; cafodd ei sefydlu yn 1870, a'r Parch. John M. Evans yw eu gweinidog. Y mae golwg obeithiol ar yr achos yno. Yn Cleveland y mae y bardd a'r cenedlgarwr synwyrgall Mr. Richard P. Davies (*Llawddog*), gynt "Glan Nefern," genedigol o Sir Benfro. Daeth yma er ys dwy flynedd yn ol, o Mountain Ash.

22. NEWBURGH, *Cuyahoga Co.*—Saif y dref gynyddol hon ar lan yr afon fechan a elwir Cuyahoga, ar wastadedd toreithiog, oddeutu saith milldir i'r de o Cleveland; ac y mae dwy reilffordd yn rhedeg drwyddi; un o Pittsburgh, a'r llall o Youngstown, i Cleveland. Nid yw ei heolydd yn drefnus iawn; ond y mae ynddi lawer o adeiladau a *stores* rhagorol, sef eiddo M. M. Jones, Ysw., ac ereill. Bernir fod ynddi chwe' mil o boblogaeth, o wahanol genhedloedd; a phoblogaeth Gymreig oddeutu 600. Ar y *rolling mills*, neu y gweithfeydd haiarn, sydd yno, y dibyna y trigolion fwyaf am eu cynhaliaeth. Dau Gymro parchus, o Ddeheudir Cymru, sef David Jones, Ysw., a John Jones, Ysw., a gychwynasant y brif *rolling mill* yno, a than eu rheolaeth hwy y dygwyd hi yn mlaen am flyneddau. Dynion da, crefyddol, a haelionus, oeddynt; a daethant i fwynhâu cyfoeth ac anrhydedd. Codasant balasdai gorwychion yn y dref. Ond bu D. Jones farw yn sydyn

pan ar ymweliad yn Nghymru, yn 1870. Ond y mae ei weddw ef, a J. Jones, a'i deulu, yn byw yno eto.

Sefydlwyd tair o eglwysi Cymreig yno er ys blynyddau; un gan y Bedyddwyr, a'r llall gan y T. C., a'r llall gan yr Annibynwyr; ac y mae ynddynt lawer o aelodau gweithgar, a gwrandawyr ffyddlon. Dylent gael capelau gwell. Lled weiniaid oedd y ddau enwâd cyntaf yno yn 1870, ond yr oedd yr eglwys olaf yn gref a llewyrchus, dan weinidogaeth y Parch. John E. Jones; yr hwn a symudodd oddiyno i Granville. Eu gweinidog presenol yw y Parch. William Lewis, gynt o Cattaraugus, N. Y.; a'r Parch. Ebenezer Evans, sydd yn gofalu am eglwys y T. C.; a'r Parch. D. C. Thomas, am eglwys y Bedyddwyr, yno. Y mae yma un Cymro yn *feddyg* medrus. Yma y mae y llenor a'r bardd, David F. Lewis, Ysw., yn byw; gydag amrai ereill sydd yn gefnogwyr gwresog i lenyddiaeth Gymreig.

23. BEDFORD, *Cuyahoga Co.*—Saif ar y "*Pittsburgh & Cleveland R. R.*," 5 milldir o Newburgh, a 12 m. o Cleveland, a 44 m. o Alliance. Tref fechan dlos, yn cynnwys dwy fil o drigolion, yn nghanol gwlad amaethyddol, nodedig brydferth, iachus, a ffrwythlon, ydyw. Dechreuwyd hi yn 1848. Yn 1866, adeiladodd cwmpeini gweithiau glo a haiarn Leetonia, felin haiarn fawr, yn cynnwys *puddling, bar mill,* a *guide mill*, yn y lle hwn; dan arolygiaeth y Cymro dysgedig a chenedlgarol James Beynon, Ysw. Yn Ion., 1870, sefydlodd y Bedyddwyr Neillduol eglwys Gymreig yn y dref hon; addolant yn awr mewn ysgoldy, a bwriadant godi capel da yno yn fuan. Y mae aelodau perthynol i'r T. C., a'r A., yn cydaddoli â hwynt; ac er nad ydynt dros rydd-gymundeb, eto penderfynasant roddi un Sabboth o bob mis i'r taenellwyr, i gael y gweinidog a fynant i bregethu ac i "dori bara" iddynt. Diaconiaid—James Beynon, a John Gough. Gweinidog—y Parch. W. L. Evans, gynt o Lanllugan, Maldwyn, G. C., a Chaerphili, Morganwg, D. C. Ymfudodd i America yn Rhagfyr, 1869. Gwnant $1,000 o gyflog blynyddol iddo. Pregethwr dysgedig a thalentog ydyw. Clywais

fod y Parch. Mr. Griffiths (B.) wedi symud o Newburgh i Bedford yn 1870.

24. MINERAL RIDGE, *Trumbull Co.*—Saif y pentref bychan hwn mewn gwlad goediog a thyddynol, oddeutu 3½ milldir o dref Niles. Y mae y trigfanau yn wasgaredig; ond ceir yno ychydig o dai da, a dwy neu dair o stores. Gweithiau glo a haiarn sydd yma; dwy *furnace blast*, a phump o lofeydd bychain—gwythienau o 2½ tr. i 5 tr. o drwch. Dechreuwyd eu gweithio er ys 25 ml. yn ol. Y mae yma rai Cymry yn *contractors*, sef John Morris, David Harris, David John, &c.; a rhai yn *fosses*, sef John Williams, John Jones, ac ereill. Y mae eglwysi Cymreig gan y Bedyddwyr a'r Annibynwyr yn y lle yma; a bu ynddynt amrai o weinidogion ffyddlon, sef y Parch. D. Evans (B.), a'r Parch. D. Thomas (A.), ac ereill. Yno hefyd y mae y brawd ffyddlon, y Parch. Thomas Evans (A.), gynt o Bethesda, Merthyr, D. C., yn byw yn gysurus ar ei dyddyn ei hunan; ond y mae yn wael ei iechyd. Y mae gan y T. C. eglwys fechan yn *Weathersfield*, gerllaw yno, a Mr. John Mathews yn pregethu iddynt. Dichon fod poblogaeth *Gymreig* y lle hwn oddeutu 500. Y Parch. T. Edwards (A.), a'r Parch. Ll. Rees (B.), yw gweinidogion presenol yr eglwysi Cymreig yno.

25. NILES, *Trumbull Co.*—Saif y dref hon oddeutu yr afon *Mahoning*, mewn gwastadedd ffrwythlon; ac y mae y "*Cleveland & Youngstown R. R.*" yn rhedeg trwyddi. Nid yw yn mhell o *Leavittsburgh Junction*. Poblogir hi gan wahanol genhedloedd; a bernir fod ynddi 300 o boblogaeth Gymreig; a'r rhan fwyaf o honynt yn cael eu cynhaliaeth trwy weithio yn y *rolling mills*, a'r *nail factory*, sydd yn y lle. Addola y Bedyddwyr mewn ysgoldy yno, ac y maent dan ofal gweinidog eglwys Mineral Ridge. Sefydlwyd yr eglwys Gynulleidfaol Gymreig yno yn 1855, ac y mae ganddynt gapel bychan yno yn awr; a'r T. C. yn cydaddoli â hwynt ynddo. Dan ofal eglwys a gweinidog (A.) Mineral Ridge y maent hwythau. Diacon—Mr. Walter Williams. Y mae yma lawer o Gymry parchus a charedig.

26. YOUNGSTOWN, *Mahoning Co.*—Ugain mlynedd yn ol, nid oedd y dref hon ond lle bychan; ac nid oedd ond ychydig o *Gymry* yn byw yno y pryd hyny; ond preswylient oddeutu y gweithfeydd glo ar y Brier Hill, ac yn Crab Creek; ac yn y manau hyny yr oedd eu capelau. Cynyddodd Youngstown yn ddirfawr ar ol hyny; ac y mae yn awr yn un o'r trefydd harddaf ar y "*Western Reserve*," ac yn cynnwys dros ddeuddeg mil o drigolion; a thros 800 o boblogaeth Gymreig; ac y mae gan yr Annibynwyr, a'r Bedyddwyr, a'r Trefnyddion Calfinaidd, gapelau da, ac eglwysi llewyrchus yn y lle yn awr; ac y mae ynddynt lawer o swyddogion ac aelodau ffyddlon. Y Parch. John S. Davies (mab y diweddar Barch. J. Davies, Mynydd-bach, D. C.) oedd gweinidog doniol a llafurus yr eglwys Annibynol; ond yn haf y fl. 1871, rhoddodd ofal yr eglwys i fyny; ac y mae Mr. Ebenezer M. Lewis (mab yr hen weinidog duwiol, y Parch. Morgan Lewis, gynt o Glynnedd, D. C.) yn byw yno, ac yn bregethwr cymeradwy. Y Parch. David Probert oedd gweinidog y Bedyddwyr yno yn 1870. Ymadawodd i Sharon, Pa. Llafuriodd yn galed a llwyddianus yno am dros 20 mlynedd. Ac yr oedd y Parch. Isaac Blackwell (T. C.) yn ddefnyddiol yno yn 1870. Symudodd oddiyno i *Coalport*, yn nosbarth Jackson Co., Ohio. Gorwedda y dref gynyddol hon ar wastadedd bychan, ar lan yr afon Mahoning, rhwng y bryniau coediog, prydferth; ac y mae ynddi yn awr heolydd llydain, a masnachdai mawrion, a phalasdai heirdd, a llawer o *rolling mills* a *blast furnaces*. Ar y brif heol, sef *Federal St.*, y mae amrai Gymry parchus yn cadw *stores* mawrion, sef Davies a Hughes, Williams, Thomas, &c. Cynhaliwyd yma amrai o eisteddfodau llewyrchus; ac y mae yma rai llenorion da, a chefnogwyr gwresog i lenyddiaeth ein cenedl; yn eu plith y mae Thomas B. Jones, Ysw., ac Anthony A. Williams, Ysw., (mab y diweddar weinidog enwog y Parch. Ambrose Williams,) ac ereill. Gellir myned yno gyda'r reilffyrdd o Pittsburgh, Cleveland, Erie, &c.

27. CRAB CREEK, *Mahoning Co.*—Lle bychan gwledig yw y pentref hwn, tua dwy filldir i'r gogledd o Youngs-

town; ac o'i ddeutu y mae amrai o dyddynau bychain ar y bryniau, a dau neu dri o weithiau (*banks*) glo bychain. Y diweddar Thomas Morgan, Ysw., (*boss*) oedd un o'r sefydlwyr Cymreig cyntaf. Dechreuodd y Parch. Thomas Evans (A.) bregethu yno er ys yn agos i 20 mlynedd ol; a ffurfiwyd eglwys Annibynol yno yn fuan wedi hyny, mewn cysylltiad âg eglwys Brier Hill. Addolant mewn hen ysgoldy bychan yno, yr hwn a helaethwyd; ac y mae yno yn awr eglwys ffyddlon, yn rhifo dros 80 o aelodau, dan ofal y gweinidog ffyddlon y Parch. John Edwards, genedigol o Rhydybont, Sir Aberteifi; wedi hyny o Penycae, D. C. Ymfudodd i America yn 1850, a bu yn gweinidogaethu yn Mount Savage, Maryland, ac yn Ashland, Pa., ac yn Johnstown, Pa. Y mae yn yr ardal hon yn awr dros 250 o boblogaeth Gymreig. Y mae reilffordd yn rhedeg drwy y lle o Youngstown, heibio Hubbard a Brookfield, i *Sharon*, Pa.

28. CHURCH HILL, *Trumbull Co.*—Gorwedda y sefydliad *newydd* hwn rhwng Crab Creek a Girard, oddeutu 4 milldir i'r gogledd. Gweithiau glo, a thyddynau bychain prydferth, sydd yno hefyd. Gall fod yno dros 300 o boblogaeth Gymreig. Yr eglwys Annibynol yno a sefydlwyd gan y Parch. J. Edwards, yn Mehefin, 1869; ac y mae yn llwyddianus dan ei ofal ef eto, mewn cysylltiad ag eglwys Crab Creek. Ac y mae *cangen* o eglwys y T. C., yn Weatherville, yn cydaddoli â hwynt yno. Dichon fod yno eglwys Fedyddiedig hefyd.

29. HUBBARD, *Trumbull Co.*—Gwlad amaethyddol, goediog a gwleb, oedd hon er ys blyneddau. Oddeutu y fl. 1866 y darganfyddwyd y mwn glo yno. Er y pryd hyny y mae llawer o adeiladu wedi bod yno; ac y mae yno yn awr bentref gwasgaredig, a dichon yn agos i bedair mil o wahanol genhedloedd yn byw yno; a'r boblogaeth Gymreig oddeutu 900. Ynddo y mae amrai o gapelau Saesnig, a dau gapel Cymreig. Rhentu eu capel y mae y Bedyddwyr; ac y mae ganddynt eglwys weithgar ynddo. Aelodau, 80; Ysg. Sab., 80; cynulleidfa, 250. Nis gwn pwy yw eu gweinidog pres-

enol. Costiodd capel mawr a hardd yr Annibynwyr, yr hwn a adeiladwyd yn 1867, dros $3,000. Llwyr dalwyd ei ddyled. Y mae ynddo eglwys ffyddlon. Aelodau, 80; Ysg. Sab., 100; cynulleidfa, 300. Y llenor enwog, a'r brawd ffyddlon, y Parch. David Evans (*Trelech*), a fu yn weinidog ffyddlon yno am flyneddau; ond ymadawodd i Plymouth, Pa., yn Medi, 1871. Saif Hubbard rhwng Youngstown a Sharon, Pa., a gellir myned yno o un o'r ddau, gyda'r reilffordd, mewn oddeutu ugain mynyd. Y mae Rees Charles, Ysw., ac ereill o'r Cymry, yn berchenogion gweithiau glo yno. Gwythienau bychain o'r *block coal* sydd yno. Pa hyd y parhant?

30. COALBURGH, *Trumbull Co.*—Nid oes mwy na thair milldir o Hubbard, tua'r gogledd-orllewin, i'r pentref bychan gwledig hwn; ac y mae natur y tir, ac arwyneb y wlad, yn gyffelyb yn y ddau sefydliad. Gwlad amaethyddol yw. Dechreuwyd gweithio glo yno yn 1863, gan Brown & Co., Youngstown, Ohio; ac y mae yno yn awr dri gwaith glo, a llawer o Gymry, ac ereill, yn gweithio ynddynt. John Mathews, Ysw., (W.) gynt o Dredegar, D. C., yw y *boss,* neu arolygydd y gweithiau hyn; ac y mae yn byw gyda'i deulu ar dyddyn bychan yn y lle; ac yn ddyn da a chymwynasgar. Y mae yno gapel gan y Wesleyaid Saesnig; a chapel da arall gan y Bedyddwyr Cymreig, ac eglwys ffyddlon, dan ofal y Parch. Edward Jenkins. Yn haf 1871, ymadawodd Mr. Jenkins i Olyphant, Luzerne Co., Pa. Sefydlodd yr Annibynwyr eglwys yno; cynhaliant eu cyfarfodydd mewn ysgoldy; a bu llwyddiant mawr ar yr eglwys yn amser gweinidogaeth fer, ond effeithiol, y Parch. Robert Pierce, gynt o Lanasa, ger Newmarket, Fflint, G. C., ac wedi hyny o *Hanley,* Lloegr. (Priododd ferch Mr. John Jones, Ffynon Groyw, ger Mostyn.) Gwelais ef yn wael iawn, ar ei wely, yn niwedd mis Mawrth, 1870, a bu farw yn fuan wedi hyny; a chladdwyd ef yno yn anrhydeddus gan ei eglwys ffyddlon a galarus. Boed y nef yn nawdd i'w weddw ieuanc, ac i'w ferch fechan yn yr Hen Wlad. Ar ol marwolaeth Mr. Pierce, daeth y Parch. Mr. Har-

rison, o Jeansville, Pa., i weinidogaethu yno. Ymadawodd yn fuan oddiyno. Dynion da, ffyddlon, yn yr eglwys yw James Davies, John J. Jones, Mr. Richards, a Benjamin Jones, ac ereill. Poblogaeth Gymreig 300.

31. BROOKFIELD, *Trumbull Co.*—Hen ardal amaethyddol yw y lle hwn hefyd. Enw ar y *township* yw Brookfield, yr hwn sydd 5 milldir petryal, a'r pentref a'r Post Office ar ei ganol. Dyna drefn ffurfiad cyntaf pob township ar y "*Western Reserve.*" Agorwyd y gweithiau glo yno yn 1862, ac y mae yno yn awr bedwar neu bump o lofeydd llwyddianus, a dichon yn agos i *dri chant* o fwnwyr, a llafurwyr, a chrefftwyr, *Cymreig*, heblaw ychydig o genhedloedd ereill, yn gweithio ynddynt. Cymry parchus yw y *bosses* sydd yn eu harolygu, sef James B. Jones, Ysw., John Jones, Ysw., (ei frawd), Thomas Blunt, Ysw., a John Moses, Ysw. Anfonant oddeutu 800 o dunelli bob dydd o'r pedwar gwaith yma i'r farchnad Y mae y rhan fwyaf o dai bychain y mwnwyr Cymreig wedi eu hadeiladu ar fryn coediog ac iachus, o fewn milldir i *Centre* Brookfield, ac o fewn milldir a haner i'r *State Line Depot*, yn y gwastadedd, ar y reilffordd sydd yn myned o Sharon i Youngstown. Ar y bryn hwnw yr adeiladasant ysgoldy ehelaeth, cyfleus i gadw ysgol ddyddiol a Sabbothol, ac i bregethu yr efengyl. Sefydlwyd eglwys Gynulleidfaol (neu unol) yno er ys blynyddau; ac ar ol yr adfywiad fu yno yn nechreu y fl. 1870, yr oedd yn rhifo dros 150 o aelodau; a'r Ysg. Sab., yn 200; a'r gynulleidfa dros 350. Y mae y gwahanol enwadau yn cydaddoli yno. Bu y Parch. E. R. Lewis (Callestr), yn pregethu yno o Mai hyd Rhagfyr, 1870, yn gymeradwy a llwyddianus. Yn ei amser ef codasant addoldy rhagorol yno. Rhaid fod yno eglwys a chynulleidfa gref yn awr, digon galluog i gynal gweinidogaeth sefydlog yn anrhydeddus. Diaconiaid—James B. Jones, John Jenkins, David P. Lewis, a Thomas E. Jones. Y mae Thomas R. Thomas yn aelod ffyddlon yno; ac y mae yno amrai o gerddorion, a llenorion, rhagorol. Yno y mae John D. Jones (*Durtur Mon*), a'r pregethwr ffyddlon John W. Williams (W.), gynt o Ffynon

Groyw, plwyf Llanasa, Sir Fflint, G. C. Yr oedd yno gapel bychan gan y *Mormoniaid Cymreig;* ond ymfudasant i Nebraska yn nechreu 1870. Bernir fod yn Brookfield yn awr oddeutu 900 o boblogaeth Gymreig. Eu gweinidog presenol yw Dewi Emlyn.

32. SHARON, *Mercer Co., Pa.*—Tref fechan hardd, ar lan y *Shenango River,* mewn gwastadedd cul, ffrwythlon, rhwng y bryniau prydferth, o fewn dwy filldir i Brookfield, yw Sharon, ond yn nhalaeth Pennsylvania. Y mae talaethau Ohio a Pa. yn cyffinio â'u gilydd yn agos yno. Hen le ydyw Sharon; a dechreuodd y Cymry sefydlu yno yn 1851. John Schourfield, Ysw., (gynt o St. Clairs, Sir Gaerfyrddin, D. C.,) oedd un o'r sefydlwyr Cymreig cyntaf. Daeth ef, ac ereill, o Pittsburgh, yno i weithio yn y *rolling mill.* Sefydlwyd eglwys Annibynol, a chodwyd capel bychan ar dir Mr. Schourfield, yn 1853. Ni bu yno eglwys na chynulleidfa gref erioed; ac wedi i'r felin haiarn sefyll, ymadawodd y rhan fwyaf o'r Cymry, a bu yr achos bron a diffoddi am flyneddau. Ond yn nechreu 1870, bu adfywiad ar y gweithfeydd, ac ar yr eglwys Gymreig yno; ac y maent yn debyg o barhau i lwyddo. Adeiledir yno amrai o felinau haiarn newyddion; ac un arall yn Wheatland, o fewn dwy filldir yno, lle mae llawer o Gymry yn gweithio. Y mae yno *furnace blast* hefyd. Aeth llawer o Gymry crefyddol o Lochiel, ger Harrisburgh, a Reading, Pa., yno yn ddiweddar; sef John Evans (T. C.), William Phillips (A.), ac ereill. Y mae Mr. Schourfield yn wr cyfoethog, ac yn ddiacon ffyddlon a haelionus, yn yr eglwys Annibynol yn Sharon. Y mae gan y Bedyddwyr Cymreig hefyd eglwys fechan ffyddlon yno, a'r Parch. David Probert yn gweinidogaethu iddynt. Dichon fod poblogaeth Gymreig Sharon a Wheatland yn awr oddeutu 300. Gellir myned yno gyda y reilffyrdd o New York, trwy Salamanca, neu Erie, neu Pittsburgh.

Rhaid i mi yn awr arwain y darllenydd i gael golwg ar y sefydliadau Cymreig lluosog sydd yn nhalaeth Ohio, ar lanau yr *afon Ohio.* Nid yw yr afonydd ereill

sydd yn rhedeg trwy *ganol* y dalaeth ond bychain mewn cymhariaeth i'r afon fawr, lydan, hon. Ymdywalltiad y ddwy afon, y Monongahela a'r Alleghany i'w gilydd yn ymyl *Pittsburgh*, Pa., sydd yn gwneyd dechreuad yr afon Ohio; ac y mae yn rhedeg yn araf oddiyno rhwng talaethau West Virginia a Kentucky â thalaethau Ohio, Indiana, ac Illinois, am 948 o filldirau, ac yn ymarllwys i'r Mississippi yn ymyl Cairo! Nid yw y pellder mewn llinell unionsyth, ar draws y tir, yn agos gymaint, am fod yr afon yn dolenu ac yn cylchdroi cymaint, ar hyd ei gorweddfa, rhwng y bryniau coediog, ac weithiau drwy y dyffrynoedd ffrwythlon, ar bob llaw. Nid oes ond ychydig dros 300 milldir o Pittsburgh, trwy Steubenville a Columbus, i Cincinnati, gyda y reilffordd; ond y mae yn agos i 450 o filldirau o Pittsburgh yno gyda'r afon. Cyn gwneyd y reilffyrdd yn y dalaeth, yr oedd yr afon hon yn dra gwerthfawr a chyfleus i hyrwyddo masnach rhwng dinasoedd mawrion y talaethau dwyreiniol â phrif ddinasoedd y gorllewin, sef Cincinnati, St. Louis, a New Orleans yn y De; ac y mae yn parhau felly eto i raddau ehelaeth. Y peth gwaethaf sydd yn perthyn iddi yw ei bod yn rhewi yn galed drosti am rai misoedd yn y gauaf, a'i dyfroedd yn myned yn isel, mewn manau, am rai misoedd yn yr haf, a bod hyny yn atal trafnidaeth arni. Ond rhyfeddech pe gwelech yr holl agerddfadau mawrion a bychain fydd yn dyrwygo ei dyfroedd, ddydd a nos, yn ol ac yn mlaen, yn llwythog o nwyddau a theithwyr am fisoedd bob blwyddyn. Ceir yn ei phrif agerddfadan bob darpariaeth reidiol at fwydo, lletya, a chysuro teithwyr, am brisiau rhesymol; ac y mae yn hyfryd teithio ynddynt yn misoedd yr haf, pan fyddo y coedwigoedd ar y bryniau yn gwisgo eu mantelli gwyrddion, a'r doldiroedd yn doreithiog o ffrwythau, a'r gerddi yn llawnion

o flodau perarogl, ac anian yn gweni arnoch yn ei gogoniant mwyaf. Ond weithiau mae teithwyr ar yr afon hon yn cyfarfod â damweiniau peryglus, mewn nifwl tew, trwy ruthriad darnau mawrion o rew, a thrwy ymddrylliad sydyn y berwadyron (*boilers*). Nis gellwch yn awr gael unrhyw reilffordd i'ch cludo i *bob* sefydliad Cymreig ar lan yr afon Ohio. Gellir myned gyda'r reilffordd o Pittsburgh i Belle Air, gyda glan yr afon, am yn agos i gant o filldiroedd, (ac oddiyno, dichon, yn fuan, i Marietta). Ond y mae oddeutu 200 o filldirau ar yr afon o Pittsburgh i Pomeroy, yn Meigs Co., Ohio; a myned yno gyda'r agerddfad goreu yw y ffordd rwyddaf a rhataf.

33. POMEROY, *Meigs Co.*—Adeiladwyd y dref hon ar lan yr Ohio, yn ymyl y clogwyni daneddog, a'r bryniau uchel, coediog, sydd tu cefn iddi, ac yn ei chyfyngu i aros wrth, ac ymestyn gyda glan yr afon. Nid oes ond un bwlch i fyned allan o honi i'r wlad fawr y sydd tu ol iddi. Hi yw prif dref Meigs Co., ac ynddi y mae y *Court House*. Nid oes ynddi ond un heol fawr gyda glan yr afon, ac un arall fer yn nghyfeiriad y llys gwladol. Ceir ynddi ddwy neu dair o *hotels* rhagorol, ac amrai o fasnachdai da; ac y mae masnach fywiog o'r wlad, ac o'r afon, ac o'r holl weithfeydd cyfagos ynddi. Y mae y Dr. J. H. Jones, gynt o Bontypool, D. C., yn cadw *drug store*, ac yn feddyg medrus yno. Yr Anrhydeddus V. B. Horton sydd yn byw yn ei balasdy hardd yn y dref hon, ac efe yw meddianydd y prif lofeydd oddeutu yno. Poblogir y lle gan yr Ellmyniaid yn benaf; ond y mae yno lawer o Americaniaid, a rhai Gwyddelod; ac y mae yn dref foesol a chrefyddol. Dechreuodd y Cymry sefydlu yma, yn y gweithiau glo, er ys oddeutu 30 mlynedd yn ol. Bu y gwahanol enwadau yn cyd-addoli mewn tai am flynyddau, a phregethid iddynt yn achlysurol gan wahanol bregethwyr.

Adeiladodd y T. C. gapel yma yn 1844, yn yr hwn y gweinidogaethai y Parch. James T. Williams am lawer o flyneddau.

Cynyddodd yr eglwys, a helaethwyd y capel, ac y mae ynddo eglwys barchus a ffyddlon eto, dan ofal y Parch. Isaac Blackwell, a'r pregethwr ffyddlon, Mr. Eleazer Evans (Coalport). Yn 1847, adeiladodd yr Annibynwyr gapel da ar ben y bryn yn Coalport (yn gyfleus i Gymry y lle, o bob ochr, hyd Pomeroy a Middleport), lle y bu y Parch. John H. Jones yn gweinidogaethu am flyneddau yn llwyddianus; wedi hyny y Parch. John Lloyd, ac ereill. Eu gweinidog presenol yw y Parch. J. P. Williams, gynt o Maentwrog, G. C. Dymunwyf fil o fendithion iddo, a mawr lwyddiant, ar ol ei brofedigaeth chwerw, trwy golli ei briod anwyl mor sydyn. Yn 1848, adeiladodd y Bedyddwyr addoldy da yma, yn yr hwn y gweinidogaethai Peter Lloyd, ac ereill. Y mae ynddo eto eglwys gref a gweithgar, dan ofal y Parch. Samuel Thomas.

Yn yr ardal hon y mae y llenor a'r bardd medrus, y Parch. Wm. Lawrence (B.), a'r pregethwyr Charles Owen (A.), a George Henshaw (W.); a'r beirdd a'r llenorion David T. Edwards, Thomas Francis, David A. Davies, Evan Lewis, Mrs. Mary Phillips, a Mrs, Hannah Thomas, ac ereill, yn byw; a chynhaliasant amrai o eisteddfodau yno.

Yn hanes yr eglwys Annibynol yn Coalport (Pomeroy), y mae y weddw dduwiol a ffyddlon, Mrs. Michael, a'i holl feibion, yn deilwng o sylw parchus, am eu mawr ofal am achos y Gwaredwr. Un o Sir Fon ydyw y chwaer anwyl hon, ac y mae wedi claddu ei phriod er ys blyneddau. Y mae ganddi fab a merch yn byw yn Bevier, Macon Co., Missouri.

34. MINERSVILLE, *Meigs Co.*—Dylwn yma hysbysu y darllenydd fod afon Ohio yn cylchdroi, fel pedol ceffyl, gyda y bryniau yn ochr Ohio, oddeutu Macon City, yr hon sydd dref fechan gyferbyn a Pomeroy, ar wastadedd ffrwythlon yn West Virginia, a bod trigfanau wedi eu hadeiladu, a llawer o weithiau glo a halen, am oddeutu saith milldir o ffordd o Middleport, gyferbyn a Cliffton, heibio i Coalport, a Pomeroy, a Minersville, hyd Syracuse, gyferbyn a Hartford! Pan ddeuir mewn agerddfad ar yr afon yn y nos heibio Syracuse i Pomeroy, ceir golygfa ardderchog ar y lampau a'r tai goleuedig am filldirau gyda glan yr afon. *Un* lle mawr hirgylchol yw yr holl leoedd, dan wahanol enwau. Ychydig o ffordd sydd heb drigfanau a gweithfeydd

rhwng y naill le a'r llall. Ar y ddwy ochr i'r afon y mae 23 o weithiau glo, a 24 o weithiau halen. Torir rhai o'r ffynonau halen i'r dyfnder o dros *ddeuddeg cant o droedfeddi!* a chodir o rai o honynt o 12 i 15 galwyn o ddwfr halen bob mynyd! Saif Minersville rhwng Pomeroy a Syracuse. Y mae yno weithiau glo a halen, ac amrai o drigfanau a *stores,* a Post Office. Yno y mae y Parch. John Lloyd a'i fab yn cadw *store.*

Sefydlodd yr Annibynwyr eglwys, a chodasant gapel da yno yn amser y Parch. John H. Jones—addoldy hardd a chyfleus ydyw; agorwyd ef yn niwedd 1853; llwyr dalwyd y ddyled. Wedi hyny bu y Parch. John Lloyd yn gweinidogaethu yno yn llwyddianus am flyneddau, nes cyfododd anghydfod niweidiol i lwyddiant yr eglwys, pan y rhoddodd hwynt i fyny yn heddychol. Y mae yn yr eglwys lawer o bobl dda a ffyddlon. Mr. D. R. Lewis yw yr ysgrifenydd; a'r Parch. J. P. Williams, (gynt o Maentwrog, G. C.), sydd yn awr yn gweinidogaethu yno hefyd.

Yn Carr's Run, ger Minersville, y mae eglwys fechan, a chapel newydd hardd gan y Bedyddwyr Cymreig.

Rhwng Minersville a Syracuse y mae eglwys a chapel gan y Trefnyddion Calfinaidd, ac amrai o Annibynwyr wedi ymuno a hwynt. Dyma lle mae gwaith glo mawr gan y Cymro cenedlgarol, Ebenezer Williams, Ysw., yr hwn sydd yn ddyn haelionus, a noddwr i bob achos da.

35. SYRACUSE, *Meigs Co.*—Saif y pentref hwn ar wastadedd bychan ffrwythlon, ar lan yr Ohio, yr hon a ddolena heibio iddo, yn nes i fryniau talaeth West Virginia. Y mae yma weithiau glo a halen, ac athrofa newydd ar fryn hyfryd gerllaw. Sefydlwyd yma eglwys Annibynol yn 1858, ac adeiladasant gapel da yno yr un flwyddyn, lle yr urddwyd y Parch. William Edwards, ac y bu yn gweinidogaethu am flyneddau. Y mae efe a'i deulu yn byw eto ar dyddyn gerllaw y lle. Y Parch. John Lloyd, o Minersville, yw eu gweinidog yn awr, ac y mae yn gymeradwy a defnyddiol yn eu plith. Yn yr eglwys hon y mae amrai o bobl dduwiol a ffyddlon; ac yn eu plith y mae Thomas Mainwaring, Ysw., gynt o Lanelli, Sir Gaer, D. C. Y mae efe hefyd yn arolygydd y gweithiau glo a halen yno. Bernir fod yn y lle hwn oddeutu 240 o boblogaeth Gymreig, ac yn eu plith y mae llawer o Formoniaid.

Y mae amrai o Gymry yn byw hefyd yn Mason City,

ac yn Hartford, ac yn Cliffton, yr ochr arall i'r afon yn West Virginia; a phregethir yr efengyl iddynt yno yn achlysurol gan y gwahanol enwadau crefyddol.

Dichon fod poblogaeth Gymreig yr holl leoedd a nodwyd, o bobtu i'r afon dros 1,500. Yn haf y fl. 1870, bum yn pregethu yn Nghymanfa yr Annibynwyr yno, ac yr oedd y cynulleidfaoedd yn lluosog iawn, a chawsom gyfarfodydd bendithiol. Y pryd hyny yr oedd y pregethwyr ffyddlon canlynol yn byw yn yr ardaloedd: Wm. Rees (T. C.), Samuel Evans (T. C.), Thomas Williams (B.), a John Jones (B).

36. IRONTON, *Lawrence Co.*—Rhaid myned mewn agerddfad ar afon Ohio, heibio Gallipolis, am yn agos i 80 milldir, cyn y gellir cyrhaedd tref Ironton, yr hon a adeiladwyd ar wastadedd prydferth, ar lan yr afon, ac sydd yn ymestyn am dros ddwy filldir o hyd, ac yn ymledu hyd y bryniau tu cefn iddi. Ceir ynddi lawer o heolydd llydain, ac adeiladau da (coed, bricks, a cheryg), ac o fasnachdai rhagorol. Ynddi y mae Llys Gwladol (*Court House*) Lawrence Co., ac ysgoldai, a *halls*, a llawer o eglwysi Saesnig mawrion, a dau ariandy cenedlaethol, a newyddiaduron.

Y mae amrai o Gymry parchus yn cadw *stores* yno, yn enwedig James T. Davies, Ysw. (gynt o blwyf Caio, Sir Gaer, D. C.), yr hwn a ddaeth i Ironton yn 1854, ac a adeiladodd ddwy store fawr, a *hall* ehelaeth uwch ben iddynt, ar gornel Lawrence St. a Second St., sef y lle mwyaf cyhoeddus a manteisiol yn y dref; ac y mae yn awr yn un o'r dynion cyfoethocaf a mwyaf dylanwadol yn y lle, yn byw mewn palasdy hardd, ac yn aelod defnyddiol gyda'r Annibynwyr. Ei *ail* wraig ef yw Mrs. Jenkins, gweddw y diweddar Barch. D. Jenkins, o Newark—gynt Miss Evans, o Tynllwyn, Bryncrug, Towyn, Meirionydd, G. C.—un o'r gwragedd mwyaf rhinweddol. Ac y mae yr hawddgar Thomas John, Ysw., gynt o Broad Top, Pa., yn byw yn East Ironton, ac yn fasnachwr ehelaeth a llwyddianus. Mae yno amrai ereill o fasnachwyr Cymreig llwyddianus.

Ond y gweithfeydd haiarn—y *blast furnace*, y *rolling mills*, y *nail mill*, y *founderies*, a'r *hoe factory*, a'r Per-

egrine Coal Works, yw prif gynhaliaeth bywyd a nerth masnach y lle.

Yn y flwyddyn 1854, yn amser y Parch. Thomas Pugh, yr adeiladodd yr Annibynwyr gapel bricks mawr yno—gwerth $4,000. Bu T. Pugh, D. Jenkins, Thos. W. Davies, a D. S. Davies, yn gweinidogaethu yno. Y mae yno eglwys fechan weithgar eto; a'u bugail presenol yw y brawd llafurus, y Parch. John Morgan Thomas, gynt o Glynnedd, D. C. Y mae ei enwogrwydd ef fel pregethwr, cerddor, a llenor, yn hysbys i'r holl genedl. Diaconiaid—J. L. Abrams, a David Jones. Ysgrifenydd—John J. Davies. Ar ol ei ddyfodiad i Ironton, yn Tachwedd, 1868, bu Mr. Thomas yn ymdrechgar iawn i sefydlu eglwys Gynulleidfaol Saesonig, ac i godi capel da, gwerth $3,000, yn East Ironton, a gwelodd lwyddiant mawr yno.

Bu gan y Wesleyaid Cymreig achos crefyddol blodeuog unwaith yma, lle y bu diweddar Barch. John Ellis, Callestr, ac ereill, yn gweinidogaethu ; ond yn awr y mae yr eglwys wedi darfod, a'r capel wedi ei droi yn anedd-dai.

Adeiladodd y T. C. eu capel cyntaf yn 1855, a'r ail gapel ar 4th St., yn 1861. Traul, $2,000. Dim dyled arno. Capel da a chyfleus ydyw. Bu y Parch. David Harries yn gweinidogaethu yn llwyddianus yno am flyneddau. Symudodd i Columbus. Deallwyf fod y pregethwr ffyddlon, Mr. William Rees, yn byw yno yn awr, ac yn ddefnyddiol yn eu plith. Blaenor—Thomas D. Evans, Ysw. Ysgrifenydd—John E. Jones, Ysw. Y mae yn yr eglwys hon lawer o bobl dda ac ymdrechgar.

Yn mhlith Cymry Ironton y mae amrai o gerddorion da, sef John Lewis, William Todd, ac ereill. Gwnaed un reilffordd fer (13 m. o hyd) i fyned allan o'r dref trwy y *tunnel* i'r gweithiau glo, a thebygol yw yr estynir hi yn mlaen hyd at y reilffordd arall sydd yn awr yn rhedeg o Portsmouth i Portland, Jackson, Co. Byddai hyny yn gyfleustra mawr i fasnach y lle. Y mae amrai o fwnwyr Cymreig yn byw wrth y *tunnel* (6 milldir o Ironton), a phregethir iddynt yn achlysurol gan y gwahanol enwadau. Y mae dros saith mil o wahanol genhedloedd yn byw yn Ironton. Poblogaeth Gymreig oddeutu 500.

37.—PORTSMOUTH, *Scioto Co.*—Prif ddinas Scioto Co. yw Portsmouth. Saif ar wastadedd bychan, ar lan yr Ohio, yn ngwaelod y Scioto Valley. Y mae yn hynach, ac yn fwy poblog na thref Ironton ; ac y mae ei chyfleusderau masnachol yn fwy, oblegid fod reilffordd yn rhedeg allan o honi drwy y wlad, heibio i Portland

(neu Oak Hill), ac yn cysylltu â'r "*Marietta & Cincinnati R. R.*" yn *Hamden Station*. Nid oes ond oddeutu 25 milldir ar yr afon o Ironton i Portsmouth. Bernir fod poblogaeth y ddinas hon dros *ugain mil*, o wahanol genhedloedd, a bod ynddi yn awr dros 300 oboblogaeth Gymreig; ac y mae llawer o honynt yn gweithio yn y *rolling mills*, &c. Y mae y Cymro cenedlgarol, William Harris, Ysw., yn arolygu y "*Gelert Rolling Mill*;" ac y mae Lewis Morgan, Ysw., gynt o Dalybont, Sir Aberteifi, D. C., yn fasnachwr cyfoethog yno. Sefydlodd y Cymry yn y lle er ys llawer o flyneddau, a bu gweinidogion y gwahanol enwadau yn pregethu yma. Sefydlwyd yr eglwys Gymreig *unol* yma er ys oddeutu 18 mlynedd yn ol. Mewn ty anedd, wedi ei droi yn gapel, y buont yn addoli am flyneddau. Ond yn 1869 adeiladasant gapel bricks, 36 tr. wrth 60 tr., ar 3rd St., yn agos i Chilicothe St.—gwerth $5,600; ac nid oes arno yn awr ond ychydig o ddyled. Y capel harddaf a mwyaf cyfleus o holl gapeli y Cymry yn Ohio ydyw. Perchenogir ef gan y Trefnyddion Calfinaidd; ond y mae yr eglwys a'r gynulleidfa sydd yn addoli ynddo yn gynnwysedig o Annibynwyr, T. C., a Bedyddwyr, a Wesleyaid; ac addolant yn unol. Er fod Cymry y ddinas yn uchel eu cymeriad am foesoldeb, a sobrwydd, a chrefydd, nid yw yr eglwys na'r gynulleidfa Gymreig yn gryfion. Dichon fod llawer o'r Cymry yno, fel mewn manau ereill, wedi ymuno â'r eglwysi Saesnig. *Swyddogion.*—Lodwick Edwards yw y diacon, ac Evan Williams yw y Trysorydd, a William L. Jones yw yr Ysgrifenydd. Aelodau, 50; Ysg. Sab., 80; cynulleidfa, 150. Nid wyf yn gwybod fod ganddynt weinidog sefydlog yno yn awr; ond credwyf y dylent gael bugail da, a phregethwr talentog, ac y gallent ei gynal yn anrhydeddus. Y mae Mr. David A. Davies, gynt o Dowlais, D. C., yn bregethwr, ac yn llenor defnyddiol yno; ac y mae John H. Davies, Ysw., gynt o Landilo-fawr, Sir Gaer, D. C., yn aelod parchus o'r eglwys. Annibynwyr ydynt hwy.

Yn Portsmouth y mae yr hen weinidog llafurus, *tad* y T. C. yn Ohio, sef y Parch. Edward Jones, gynt o Cincinnati, yn byw er ys blyneddau. Ganed ef ar dyddyn o'r enw *Llain*, ger Aber-

ystwyth, Sir Aberteifi, D. C., Hydref 24, 1793, ac y mae yn awr yn 78 mlwydd oed. Dysgodd deilwriaeth. Derbyniwyd ef yn aelod yn eglwys y T. C. yn Crughowel, D. C., pan yn 18 ml. oed. Dechreuodd bregethu yn 1818. Bu yn Athrofa y Dr. Phillips, yn y Neuaddlwyd. Bu yn ysgolfeistr ar Hirwaun, Morganwg, D. C. Oddiyno yr ymfudodd i America yn y fl. 1831. Dechreuodd weinidogaethu yn Cincinnati yn Chwefror, 1832. Corfforodd eglwys o ddeuddeg o bersonau, o wahanol enwadau, Mehefin 11, 1832. Urddwyd ef yn 1833. Llafuriodd yn yr eglwys hono hyd 1850. Corfforodd y Wesleyaid eglwys yno yn 1838, a'r Annibynwyr yn 1840, a'r Bedyddwyr yn 1847. Yn y blyneddau hyny teithiodd a phregethodd Mr. Jones lawer yn nhalaeth Ohio, gan ymweled a'r sefydliadau bychain Cymreig o Cincinnati hyd Pittsburgh, a sefydlodd dros wyth o eglwysi y T. C. Yn y fl. 1836, cyfansoddodd lyfryn o'r enw "Teithiwr Americanaidd," a gwerthodd filoedd o hono pan ar ymweliad a Chymru. Wedi rhoddi yr eglwys i fyny yn Cincinnati, 'yn 1850, arosodd yno wedi hyny am flyneddau fel pregethwr cynorthwyol, a theithiodd lawer i ddysgu pobl i ysgrifenu "Llaw Fer;" ac yn y fl. 1860 cyhoeddodd lyfr gwerthfawr er rhoddi hyfforddiant eglur ar y gelfyddyd hono. Erbyn y fl. 1866, yr oedd galwad am y *pedwerydd argraffiad* o hono. Cafodd raddeg (*diploma*) gan Prof. B. Pitman, oblegid ei wybodaeth yn y "Llaw Fer."

38. *Y Sefydliadau a'r Eglwysi Cymreig yn Siroedd* JACKSON A GALLIA, *Ohio.*—Clywais lawer o son er ys blyneddau am y sefydliadau Cymreig nodedig hyn, ac am eu gweinidogion parchus, ac am eu haelioni at y Beibl Gymdeithas. Hiraethais am gael cyfleusdra i'w gweled. Cefais hyny yn nechreu Mai, 1870; ac wedi treulio amrai o ddyddiau yno, a phregethu a darlithio yn y gwahanol gapelau, ac ymddiddan â'r gweinidogion, a'r swyddogion mwyaf cyfarwydd yn yr eglwysi a'r ardaloedd, ac wedi hyny darllen eu llythyrau, ac ystyried eu cyfrifon—yr wyf yn awr yn meddu ychydig mwy o fantais i ysgrifenu eu hanes. Caraswn gael mwy o'r manylion. Ond ymdrechaf roddi darluniad teg a diduedd o'r ardaloedd a'r eglwysi, yn ol y wybodaeth a gefais am danynt. Ymddengys fod ychydig o Gymry wedi dechreu sefydlu yma oddeutu 35 ml. yn ol, a bod eglwys y Trefnyddion Calfinaidd wedi ei chorffori yn ardal Moriah yn fuan wedi hyny, ac mai y gweinidog enwog a ffyddlon, y Parch. Robert Williams, yw tad, neu sylfaenydd y rhan fwyaf o eglwysi lluosog a gweithgar yr enwad crefyddol dylanwadol hwnw yn yr holl ardal-

oedd poblog hyn. Y mae efe eto yn byw yn yr ardal, ac yn parhau yn ei nerth corfforol a meddyliol, ac yn un o'r pregethwyr mwyaf synwyrgall a dylanwadol yn Ohio. Cynyddodd y Trefnyddion Calfinaidd yn ddirfawr, ac y mae ganddynt yn awr *ddeg* o gapelau ac eglwysi llewyrchus yn siroedd Jackson a Gallia, sef Moriah, Oak Hill, Centreville, Horeb, Bethel, Sardis, Salem, Bethesda, Bethania, a Soar; 27 o ddiaconiaid; 750 o aelodau; 690 o blant, ac aelodau ar brawf; 1,300 yn yr Ysgol Sabbothol; a dichon yn agos i 3,000 o wrandawyr; a chasglant yn flyneddol dros $2,000 at y weinidogaeth; $1,200 at y Beibl Gymdeithas; $100 at yr Achos Cenhadol, a thros $2,200 at wahanol achosion. Ardderchog! Duw a'u bendithio, ac a'u lluosogo eto yn fwy-fwy, tra haul yn tywynu ar eu bryniau. Ac y mae ganddynt ddau weinidog arall talentog a pharchus, sef y Parch. John W. Evans, Oak Hill; a'r Parch. Evan S. Jones, Centreville; a thri o bregethwyr rhagorol, sef David J. Jenkins, Horeb; J. Rhydderch, Bethania; a J. M. Jones, Bethesda. Y mae rhai o'u capelau yn fawrion, a rhai yn fychain. Bydd angen am rai newyddion a helaethach cyn hir. Yn amser eu Cymanfaoedd, y rhai a gynhelir yn yr awyr agored, yn y coedydd cysgodfrig, y gwelir tyrfaoedd mawrion, yn debyg i gyfarfodydd poblogaidd Cymru; a bydd y dylanwad dwyfol mor amlwg weithiau.

Yn mhlith blaenoriaid y T. C. yn yr ardaloedd hyn, y mae amrai o'r dynion duwiolaf a challaf; ac un o honynt yw Thomas L. Hughes, Ysw., Portland, yr hwn sydd newydd gael yr anrhydedd o gael ei ethol i Dy Cynrychiolwyr y Dalaeth dros sir Jackson. Y mae efe yn llenor medrus, ac yn Gristion defnyddiol iawn.

Daeth y Parch. John A. Davies (gynt o Lanfair Caereinion, Maldwyn, G. C.), i fyw i ardal Oak Hill yn Awst, 1841; ac yn mis Hydref, 1841, corfforwyd eglwysi Annibynol Oak Hill a Ty'nrhos; ac ymddengys mai y gweinidog talentog a llafurus hwn yw "planwr" a "dyfrhawr" y rhan fwyaf o'r eglwysi Cynulleidfaol yn siroedd Jackson a Gallia. Gweithiodd yn egniol, trwy lawer o anhawsderau, er llwyddiant achos Iesu, yn yr ardaloedd hyn, ac mewn manau ereill, ond yn en-

wedig yn Oak Hill a Ty'nrhos. Efe a sefydlodd eglwysi Carmel, a Centreville, a Siloam; ac y mae eto yn byw yn gysurus gyda'i deulu, ac yn gweinidogaethu yn llwyddianus yn Siloam (ac mewn eglwys Gynulleidfaol Saesnig gerllaw yno, yn ardal Patriot, Gallia Co., lle mae yr enwog John I. Jones, Ysw., yn byw). Y mae Mr. Davies yn un o'r pregethwyr goreu sydd gan yr Annibynwyr yn Ohio. Erbyn heddyw y mae gan yr enwad parchus hwn *saith* o eglwysi llewyrchus yn yr ardaloedd, sef yn Portland (Oak Hill gynt), Berea, Centreville, Carmel, Ty'nrhos, Nebo, a Siloam; a dichon fod ynddynt oll oddeutu 14 o ddiaconiaid; 300 o aelodau; 500 yn yr ysgolion Sabbothol; ac yn agos i 1,000 o wrandawyr; a'u bod yn casglu yn flyneddol at y weinidogaeth sefydlog dros $2,000; ac at y Beibl Gymdeithas, a'r achos Cenhadol, ac achosion ereill, yn agos i $500.

Bu amrai o weinidogion ereill yn gweinidogaethu yn yr eglwysi yma; ond yn *bresenol* y mae y gweinidogion parchus ac enwog canlynol yn ddefnyddiol ynddynt, sef y Parch. J. Davies yn Ty'nrhos, a Nebo; a'r Parch. Mr. Jones yn Centreville a Carmel. (Cyfeirier llythyrau atynt i Thurman P. O., Gallia Co., Ohio). Ac y mae y Parch. David M. Evans yn byw yn ardal Portland (neu Oak Hill), Jackson Co., ac yn bugeilio yr eglwys Annibynol fechan, ffyddlon yn Berea, 8 milldir i'r de oddiyno, ac yn pregethu yn achlysurol yn eglwys Portland. Yn Portland hefyd y mae y pregethwr a'r awdwr poblogaidd, y Parch. Evan Evans, gynt o Nant-y-glo, D. C., yn byw er ys misoedd, ac y mae yn gymeradwy iawn gan eglwysi y T. C. a'r Annibynwyr yn yr ardaloedd. Y mae yr eglwys Annibynol wedi cau drws hen gapel Oak Hill, ac wedi adeiladu capel mawr bricks yn Portland, yn 34 tr. wrth 60 tr. Traul, $4,000. Ychydig o ddyled arosol. Y mae yn anrhydedd i'r eglwys, ac yn addurn i'r lle. Clywais fod y T. C. am ddilyn eu hesiampl, drwy adeiladu capel mawr yn Portland.

Ar fryn bychan yr adeiladwyd hen bentref bychan, gwael, Oak Hill, ac yno y mae hen gapelau a mynwentau y T. C. a'r Annibynwyr. Ond daeth y reilffordd o Portsmouth i Hamden drwy y wlad yn agos yno; ac oddeutu y reilffordd hono y mae tref newydd hardd

Portland wedi ei hadeiladu; ac y mae y masnachdai, gan mwyaf, yn cael eu cadw gan Gymry parchus a chyfoethog, sef John J. Jones, Ysw., W. W. Morgan, Ysw., Dr. Griffiths, Jones, ac ereill.

Oddeutu dwy filldir i'r gorllewin y mae y "*Jefferson Furnace*," yr hon a berchenogir ac a reolir gan Gymry cyfoethog y lle, sef John D. Davies, Ysw.; yr Anrhydeddus Thomas L. Hughes, William M. Jones, Ysw.; a Thos. T. Jones, Ysw., ac ereill. Mae amrai o weithfeydd ereill, haiarn a glo, yn siroedd Jackson a Gallia; ac oblegid hyny mae llawer o'r Cymry wedi dyfod yn gyfoethog yno.

Gorwedda *Centreville* mewn gwastadedd bychan, ffrwythlon, rhwng y bryniau, tuag wyth neu ddeg milldir o Portland, ar ffordd y *stage* i Gallipolis. Pentref bychan ydyw; ond y mae ynddo amrai o Gymry, yn fasnachwyr ac yn grefftwyr cyfrifol.

Mewn ardaloedd gwledig ac amaethyddol y mae yr holl gapelau ereill, oddieithr Portland a Centreville; ac ymddengys fod cenedl y Cymry wedi meddianu a phoblogi y rhan ddeheuol o sir Jackson, a chanoldir sir Gallia, am oddeutu ugain milldir o hyd, wrth ddeng milldir o led; a bod y boblogaeth *Gymreig* yno yn awr dros chwe' mil (6,000). Barna yr Anrhyd. Thomas L. Hughes, "nad oes ynddynt yn agos y nifer o Gymry a dybid fod," ac "nad oes llawer dros bedair mil (4,000) yn y sefydliad oll." Ond wrth i mi sylwi ar gyfanrif deiliaid Ysgolion Sabbothol y Trefnyddion Calfinaidd, &c., tybiais fod 6,000 yn nes i gyfrifiaeth gywir.

Mae gan y *Bedyddwyr Cymreig* eglwysi a chapelau bychain yn Portland, Centreville, a Carmel; ond ni chefais fanylion eu hanes. Mae y Parch. Mr. Lloyd yn weinidog defnyddiol yn Centreville.

Arwynebedd y wlad sydd fryniog a choediog; y pridd yn gleiog a melyngoch; y ffyrdd yn anwastad; er hyny ceir yno lawer o dyddynau prydferth a ffrwythlon, ac ambell i ddoldir feillionog ar lanau yr afonydd. Mae y Cymry yn awr yn byw yn gysurus a dedwydd yno, ac yn meddu cyflawnder o fanteision gwladol a chrefyddol. Gwlad y Beiblau, a'r pregethau, a'r Ysgolion Sabbothol, ydyw, fel Cymru orfreintiog.

39. ROBERTSVILLE, *ger Salineville, P. O., Columbiana Co., Ohio.*—Saif Robertsville yn Fox township, Carrol Co. Nid yw ond tua 3 milldir oddiwrth y reilffordd, nac yn mhell o Salineville, ac Irondale, ar y reilffordd sydd yn myned o Pittsburgh i Cleveland. Gorwedda yn nghanol gwlad brydferth, goediog, fryniog, a ffrwythlon. Treigla yr Yellow Creek drwy yr ardal, gan ddylifo yn mlaen ac ymarllwys i'r Ohio. Mae yma amrai o dyddynau da, yn y dyffrynoedd, i'w cael am tua $50 yr erw. Ond y gweithfeydd glo yw prif fywyd y lle yn awr. Mae yno ddwy wythien yn cael eu gweithio yn llwyddianus; un yn 3 tr. o drwch, a'r llall yn 6 tr. Mae yno amrai o wythienau ereill; a llawer o fwn haiarn; ond nid ydynt wedi dechreu eu gweithio eto.

ESAY ROBERTS, YSW., a sefydlodd y lle yn y fl. 1863, ac efe yw perchenog y tiroedd, a'r holl dai a adeiladwyd yn y pentref. Mae efe hefyd yn un o Gwmpeini y "*Salineville R. R. Co.*," yr hon sydd yn rhedeg o Salineville at y gweithiau glo yn Robertsville. Ganwyd ef yn mhlwyf Llanhidel, Sir Fynwy, D. C., Gorphenaf, 1817. Mab ydyw i Joseph ac Ann Roberts o'r lle hwnw. Enw ei wraig yw Sarah. Cawsant bymtheg o blant; ac y mae deg o honynt yn fyw eto. Glöwr oedd wrth ei gelfyddyd. Ni chafodd fanteison addysg ond yn yr Ysgol Sabbothol. Ymdrechodd i gyrhaedd gwybodaeth. Mae yn ysgolar da yn awr. Derbyniwyd ef yn aelod yn eglwys Annibynol Penymain, D. C., yn 1840, ac y mae yn Gristion ffyddlon eto. Ysgrifenodd lawer i'r cyhoeddiadau Cymreig flyneddau yn ol. Trwy ei ddiwydrwydd a'i onestrwydd cyrhaeddodd gyfoeth ac anrhydedd. Mae mewn swyddi o ymddiried; ac y mae ganddo y drydedd ran yn y "Cleveland Iron & Nail Co."

Mae yma eglwys Gymreig *Undebol.* Sefydlwyd hi Ebrill, 1871, gyda naw o aelodau; ond rhifa yn awr 21, ac y mae golwg obeithiol arni. Soniant am godi capel yno yn fuan—32 wrth 28 tr.—gwerth $1,200. Diaconiaid—Richard W. Davies, a Gomer E. Lewis. Mae yno Ysgol Sabbothol weithgar, yn rhifo 48. Y Parch. William D. Williams (A.), gynt o Braceville, Illinois, sydd yn pregethu iddynt yn bresenol.

PENNOD VI.

TALAETH VERMONT.

O fryniau gwyrddion heirdd ! Delweddwch chwi
Hen fryniau cedyrn, cribog, Gwalia lan ;
Lle bu yr Awen bur mewn uchel fri,
Yn swyno myrdd a nefawl odlau 'i chan :
Ymdeimlo 'r wyf fel cynt o fewn fy ngwlad,
Pan yfwn ei hawelon iachus hi ;
A'm meddwl prudd yn cael rhyw lawn iachad :
Ai Arfon fawr symudwyd dros y lli' ?

Un o dalaethau New England yw hon. Dechreuwyd ei phoblogi gan y Ffrancod, a galwasant y wlad yn *Vermont,* am fod rhês o fynyddau uchel, coediog, a gwyrddleision, yn rhedeg ar ei thraws o'r de tua'r gogledd, am filldirau lawer; ac y mae golwg fawreddog arnynt yn y gauaf, a'r hâf hefyd. Yn y fl. 1725, dechreuodd amrai o hen sefydlwyr crefyddol talaeth Massachusetts ymfudo iddi, a sefydlu ynddi; a derbyniwyd hi i'r undeb Mawrth 4, 1791. Wedi hyny cynyddodd yn gyflym. Y mae ynddi yn awr bedair-ar-ddeg o siroedd; a llawer o ddinasoedd a threfydd, sef Montpelier, Burlington, Middlebury, Rutland, Bennington, St. Albans, ac ereill; ac yr oedd ei phoblogaeth yn 1870, yn 330,404. Un o'r talaethau mwyaf teyrngarol o fewn yr Undeb ydyw; y mae y rhan fwyaf o'i thrigolion yn ymdrechgar a selog dros ryddid, sobrwydd, addysg, a chrefydd.

Terfynir hi o du y dwyrain gan y Connecticut River, a thalaeth New Hampshire; o du y de gan dalaeth Massachusetts; o du y gogledd gan Canada; ac o du y gorllewin gan Lake Champlain, a rhanau o dalaeth

New York. Y mae ynddi lawer o ddyffrynoedd prydferth, a doldiroedd ffrwythlon, ac afonydd rhedegog, a llynoedd gloywon, a ffynonau grisialaidd. Y mae ei gauaf yn hir, a'i hinsawdd yn oer y tymhor hwnw, ac yn lled wresog yn yr haf. Prif waith ei thyddynwyr yw magu anifeiliaid; ceffylau, gwartheg, eidionau, a defaid, a gwneyd ymenyn a chaws. Y mae ynddi amrai o law-weithfeydd, &c. Credwyf fod ynddi gyflawnder o fwnau gwerthfawr heb eu darganfod eto. Nid oes un rhan o honi yn terfynu ar fôr y Werydd; ond bu ac y mae Llyn Champlain, ar ei hochr orllewinol, yn fanteisiol iawn i'w masnach; nid yw ond cul iawn mewn rhai manau, ond y mae yn agos i gan' milldir o hyd; ac y mae agerdd-longau yn rhedeg arno, yn nhymhor yr haf, o yn agos i Whitehall a Fairhaven, hyd at y Grand Isle, a Rouse's Point, lle mae y Sorrel River yn dechreu, ac yn rhedeg oddiyno trwy randir deheuol y Canada, ac yn ymdywallt i afon fawr St. Lawrence, rhwng Montreal a Quebec. Oddiar y llyn ceir golygfeydd ardderchog ar y Bryniau Gwyrddion yn Vermont, ar un llaw, ac ar y mynyddau uchel yn nhalaeth New York ar y llaw arall. Y mae llawer o reilffyrdd hefyd wedi eu gwneyd yn awr trwy y dalaeth, yn gyfleus i fasnachwyr a theithwyr; gellir myned o Boston i Rutland, neu o New York i Troy, neu o Utica i Schennectady, ac o un o'r tri lle a nodwyd i Middle Granville, N. Y., a Fairhaven, Vt., mewn ychydig oriau, ac am bris rhesymol.

1. Fairhafen, *Rutland Co., Vt.*—Y chwarelau llechi (*slates*) cyntaf a agorwyd yn yr ardal oedd, un gan Mr. Allen, yn agos i Fairhaven, a'r llall gan Mr. Whitlock, yn agos i Hydeville. Buont yn eu gweithio am rai blyneddau trwy wasanaeth Gwyddelod. Cafodd Mr. Whitlock ddynion cyfoethog o New York i'w gyf-

nerthu; wedi hyny cyflogodd y Cymro parchus, sef William R. Williams, Ysw., i arolygu ei chwarel. Hydref 10, 1849, daeth ef yno gyda dyn ieuanc o'r enw Edward Morris; ac yn mis Rhagfyr canlynol daeth ei wraig, Mrs. W. R. Williams, yno, yr hon sydd ferch i'r hen weinidog enwog y Parch. Edward Rees, (T. C.) Dyna y ddau Gymro, a'r Gymraes, a sefydlodd gyntaf yn y lle. Buont yno am rai blynyddau, hyd nes y symudasant i Middle Granville, yn niwedd y fl. 1852. O hyny hyd yn awr agorwyd a gweithiwyd llawer iawn o chwarelau llechi oddeutu Fairhaven; ac arolygir a meddianir rhai o honynt gan Gymry parchus a chyfoethog, sef Williams, Hughes, Roberts, ac ereill. Pentref dymunol a bywiog yw Fairhaven; ac y mae ynddo lawer o drigfanau, a *stores*, ac eglwysi Saesnig rhagorol; ariandy, llythyrdy, gwestdy, a llaw-weithfeydd, &c. Creigiog a bryniog yw yr ardal. Chwarelau llechau, a melinau llifio, a thori llechfeini a *marble*, ydynt fywyd masnachol y lle. Mae o fewn 8 milldir i Whitehall, porthladd deheuol Llyn Champlain; o fewn 40 milldir i Saratoga Springs; a thua 80 milldir, bron yn union i'r gogledd, o Albany, N. Y. Ac y mae y Rensselaer & Saratoga R. R. yn rhedeg trwyddo, heibio Hydeville, a *Castleton Junction*, i Rutland. (Ac o'r Junction i Middle Granville, Salem, a Troy.) Mae tua 500 o *Gymry* yn byw yn Fairhaven a'r cylchoedd; a mwy na hyny o Wyddelod, a rhai Ffrancod. Efallai fod y tramorwyr, oll yn nghyd, yn lluosocach nag Americaniaid yr ardal. Mae Fairhaven yn enwog am ei beirdd a'i llenorion—John Edno Roberts, Richard Ifor Parry, Robert R. Williams, William Jones; a'r cerddorion John J. Parry, a Richard O. Pritchard.

Dechreuwyd cynal moddion crefyddol gan y Cymry yn Fairhaven yn y flwyddyn 1851. Y Parch. Thomas R. Jones (T. C.), Rome, N. Y., a bregethodd gyntaf iddynt; ac wedi hyny y Parch. Evan Griffiths, o Utica, N. Y., y pryd hwnw. Yn y fl. 1853 y dechreuwyd cynal moddion crefyddol yn rheolaidd yn ysgoldy y pentref; a r Parch. Griffith Jones (gynt o Lanberis, Arfon), oedd y gweinidog cyntaf a sefydlodd yma. Bu yn ffyddlon a llwyddianus yno am flyneddau. Yr oedd y Cymry o wahanol enwadau yn cyd-addoli pan adeiladwyd y capel yn 1857—gwerth tua $3,500. Capel bricks, mawr, a chyfleus

ydyw. Ond ymadawodd y T. C. yn niwedd y flwyddyn 1859, a sefydlasant eglwys eu hunain; ac yn niwedd y fl. 1860 hwy a adeiladasant gapel tebyg i'r hwn a adeiladodd y Cymry gyntaf yn y lle, yn agos iddo, ac o'r un werth.

Arosodd yr Annibynwyr a'r Wesleyaid i gyd-addoli wedi hyny yn y capel cyntaf, a ffurfiasant eu hunain yn eglwys dan yr enw, "Cymdeithas y Protestaniaid Cymreig." Cymerodd y llenor medrus a'r gweinidog enwog, y Parch. R. L. Herbert (W.), eu gofal yn Ionawr 30, 1860; ac o'r pryd hyny hyd yn awr, bu ei gymeriad yn ddifrycheulyd. Pregethodd i'r Cymry a'r Saeson bob Sabboth; tynodd ei ysgrifau a'i bregethau sylw mawr; ac y mae yn parhau eto yn ei barch a'i boblogrwydd yn ngolwg llawer; ond collfarnir ei bregethau a'i ysgrifau fel rhai *an*-ysgrythyrol, gan amrai o'r gweinidogion mwyaf parchus ac efengylaidd; ond y mae ei eglwys yn ei garu ac yn ei gefnogi. Y mae ef a hwythau yn gyfrifol i Ben Mawr yr Eglwys, sef Crist. "Edryched pob un pa wedd y mae yn goruwch-adeiladu. Canys sylfaen arall nis gall neb ei osod, heblaw yr un a osodwyd, *yr hwn yw Iesu Grist.* Gwaith pob dyn a wneir yn amlwg, canys y dydd a'i dengys, oblegid trwy dan y datguddir ef; a'r tan a brawf waith pawb, pa fath ydyw."—1 Cor. 3. 10—17. Mae yr addoldy hardd yn ddiddyled. Aelodau, 85; Ysg. Sab., 100; y gynulleidfa yn gyffredin tua 150; y casgliadau blyneddol at bob achos, tua $900. Diaconiaid—Benjamin Williams, William Owen, John Edno Roberts, a David C. Roberts.

Y mae amrai o aelodau yr eglwys hon yn byw yn ardaloedd Hydeville a Blissville, sef R. Hughes, Robert Jones, a Thomas, a Price, a'u teuluoedd; ond nid oes ganddynt nac eglwys na chapel yno.

Eglwys y TREFNYDDION CALFINAIDD *yn Fairhaven, Vt.*—Yn niwedd y flwyddyn 1859 y ffurfiwyd yr eglwys hon, mewn ysgoldy, lle y buont yn addoli am rai misoedd. Adeiladwyd y capel hardd bricks ar Main St. yn 1860. Traul tua $3,500. Erys ychydig o ddyled, dichon $300, arno eto. Aelodau, 80; Ysg. Sab., 110; cynulleidfa, 120. Diaconiaid, 4. Casgliadau y flwyddyn 1870 yn $534. Bu y Parch. Mr. Brown ac ereill yn llafurio yma; ond eu gweinidog presenol yw y Parch. Robert Vaughan Griffiths, gynt o Athrofa y Bala; ac y mae Mr. E. D. Humphreys yn ddefnyddiol yno fel pregethwr, a *store-keeper*.

2. BLISSVILLE, *ger Hydeville, Rutland Co., Vt.*—Enw cyntaf y lle hwn oedd *Goldsmith.* Saif yn ymyl y chwarelau llechau yno, ac o fewn milldir i Hydeville, (lle mae eu Post Office), a dwy filldir i'r dwyrain o bentref Fairhaven. Nid yw ond lle bychan eto; ond y mae llawer iawn o Gymry, ac o genhedloedd ereill, yn byw oddeutu yno; ac y mae yn debyg o gynyddu yn

gyflym, os parha y chwarelau yn llwyddianus. Cymry parchus yw meddianwyr ac arolygwyr llawer o honynt, sef Evan D. Jones, William E. Williams, David W. Roberts, Griffith R. Jones, Hugh G. Hughes, a Thos. P. Thomas, Richard W. Rowlands, ac ereill. Y mae amrai o berthynasau cyfoethog y diweddar Mr. Bliss (tad-yn-nghyfraith Wm. E. Williams), yn byw eto yn y lle, ar eu tyddynau; ac y mae Mr. Price (*butcher*) wedi prynu tyddyn hyfryd, a'r palasdy mwyaf yn y lle, ac yn gwerthu lotiau i adeiladu arnynt. Yr oedd y tai yn rhy agos i'r chwarelau yn Goldsmith, ac y maent eto. Yn yr ardal hon y mae y cerddor medrus, John Owen, Ysw. (Glanmarchlyn); a'r bardd cadeiriol, Rowland Walters, Ysw. (Ionoron Glan Dwyryd), yn byw. Fel hyn y dywed yr olaf am Fairhaven, Castleton, a Poultney, Vt.:

"Mae Cymry yn yr ardaloedd hyn er ys mwy nag ugain mlynedd, a'r Cymry hyny, gan mwyaf, o swyddi Arfon a Meirion. Nid ydynt yn hoffi yr olygfa a geir yma, ar y cyntaf, am nad yw y bryniau wedi tyfu yn fynyddoedd, na'r ceryg yn greigiau. Nid yw yr awyr uwch ben, na'r ffyrdd dan draed, yn eu taro ychwaith. Mae yr awyr yn oer y gauaf, ac yn boeth yr haf; ac y mae y ffyrdd yn cyfnewid fel bo'r tywydd. Pa fodd bynag, wedi trigo yma ychydig o flynyddoedd, yr ydym yn dygymod a'r lle yn well. Pan ddilledir y bryniau a choedwigoedd, y coedwigoedd a dail, a'r caeau agored rhyngddynt a blodau, mae yr olygfa braidd yn farddonol. Y chwarelydd llechi sydd wedi denu y Cymry i'r cymydogaethau hyn, ac y maent yn rhanog mewn pymtheg neu ugain o wahanol gwmniau. Mae yn ofynol myned i dipyn o gost i godi *derricks*, a phethau ereill, cyn y gellir agor chwarel yma; ac y mae Hugh G. Hughes, a Thomas P. Thomas, wedi codi *engine*, ac y mae y gost, rhwng pob peth, sydd ar eu dwy chwarel hwy yn un-fil-ar-ddeg o ddoleri. Mae gan Griffith R. Jones *engine* hefyd, a gallwn i dybio fod ei gost yntau yn nghyfeiriad pedair mil o ddoleri. Mae y costau yna i'w hystyried fel costau arfau."

Dyma Hanes dymunol,—a hwnw
Yn wirionedd hollol;
Gwir i gyd a geir o gol
Y Llenor gorllewinol.

Hydeville, Vt., Meh. 5, 1871.

ROWLAND WALTERS, (*Ionoron Glan Dwyryd*).

Eglwys y T. C. *yn Blissville, Vt.*—Dechreuodd y T. C. bregethu yn yr ardal hon (Goldsmith) yn y fl. 1859, a chodasant

gapel bychan ar y bryn, gerllaw y chwarelau yno, lle buont yn addoli am flyneddau. Llwyddasant. Yn 1869 codasant gapel newydd hardd yn y gwastadedd, yn nes i Hydeville. Traul, $4,000. Dyled drom yn aros arno yn Mai, 1871. Y mae yn addurn i'r gymydogaeth, ac y mae ynddo eglwys ffyddlon. Aelodau, 50; Ysg. Sab., 70; cynulleidfa, 80. Diaconiaid, 3. Gweinidog—Parch. R. V. Griffiths. Casgliadau y fl. 1870 yn $556.

3. MIDDLE GRANVILLE *Washington Co., N. Y.*—Gwelwch fy mod yn ysgrifenu hanes y lle hwn fel pe byddai yn Vermont, am ei fod yn ei hymyl, ac yn fwy cyfleus i fod mewn cysylltiad a hi yn ei masnach a'i chrefydd, a'i holl achosion Cymreig, nac ag un lle Cymreig arall yn nhalaeth New York. Y ffordd nesaf a rhwyddaf i fyned yno yw myned gyda y *train* ar y reilffordd sydd yn arwain yno o Troy.

Y mae lle cyfagos yno o'r enw Granville; ond cofiwch mai yn *Middle* Granville y mae y sefydliad a'r capelau Cymreig. Saif mewn iseldir hyfryd, oddeutu glanau afon fechan, ac y mae yn lle cynyddol. Gwelir llawer o dai rhagorol wedi eu hadeiladu ar y bryniau diwylliedig, a llawer o dyddynau ffrwythlon gerllaw iddo; a'r chwarelau llechau yn rhes, yn ymyl eu gilydd bron, ar lethrau y bryniau, ac uwch y ffordd sydd yn arwain oddiyno trwy Jamesville i Poultney, a Fairhaven. Y mae yn lle dymunol ac iachus i fyw; ond yn bur oer y gauaf, ac yn lled boeth yr haf.

Ymddengys mai William R. Williams, Ysw., a'i briod, oedd y Cymry cyntaf a sefydlodd yma hefyd. Yn Tachwedd, 1852, cymerodd *lease* ar ddarn o dir yn agos i'r pentref gan George Porter, Ysw., ac ar y tir hwnw yr agorodd chwarel. Dyna y gyntaf a agorwyd ac a weithiwyd yn Middle Granville. Yn nechreu y flwyddyn 1853, daeth ei frawd, Mr. John R. Williams, a'i deulu, yno i fyw, ac i weithio, gydag amrai ereill, o Fairhaven; Rowland Williams, John Davies, &c., a'u teuluoedd. Y Cymro cyntaf a gladdwyd yn y lle oedd Jeremiah R. Williams, mab i Rowland Williams. Y mae Wm. R. Williams, Ysw., yn awr yn gyfoethog, yn byw ar ei dyddyn mawr ei hunan, yn agos i Poultney, ar yr hwn y mae amrai o chwarelau.

Y mae Benjamin Williams, Ysw. (Ben o Arfon)

mab yr hyglod "Gwilym Bethesda," yn yr ardal er ys deunaw mlynedd (1853), ac wedi bod yn un o'r Cymry mwyaf llwyddianus gyda y chwarelau. Y mae yn awr yn byw yn ei balasdy yn mhentref Middle Granville, ac yn un o brif feddianwyr y chwarel sydd yn cael ei gweithio dan reolaeth y "*National Slate Co.*," gerllaw yno.

Yr oedd Mr. David Jones a'i frawd (meibion y Parch. Morris Jones (T. C., o Arfon), yn rhai o'r anturiaethwyr Cymreig cyntaf mewn chwarelau yn y lle; ond buont yn aflwyddians.

Ond credwyf mai ein cydwladwyr enwog Eleazer Jones, Ysw., a'i frawd, Wm. E. Jones, Ysw., a wnaethant fwyaf o ymdrechion, trwy rwystrau lawer, i gadw rhai o'r hen chwarelau yn meddiant y Cymry, ac i'w gweithio yn llwyddianus, er lles ein cenedl. Prynasant ddau dyddyn, ac amrai chwarelau, yn 1856, ac y mae ganddynt yno yn awr bedair o chwarelau yn cael eu gweithio yn llwyddianus, yn agos i'r pentref. Yn 1858 adeiladasant felin fawr ar lan yr afon, rhwng y chwarelau a'r railroad depot, i'r dyben i lifio ac arliwio ceryg eu chwarelau, yn debyg i'r *marble* mwyaf prydferth, a'u ffurfio er gwneyd *mantels, tables, window caps, patent ridges, cisterns, baths, coffins, tablets, &c.* Ffurfiwyd y cwmni presenol yn 1865—"*The Penrhyn Slate Co.*" Perchenogion—Firm Williams & Guion, Eleazer Jones, a'i frawd. Mr. E. Jones yw *manager* y cwmni; arolygwr y chwarelau yw Mr. W. E. Jones, a *manager* y felin, a'r prif arliwydd, yw Mr. Hugh Williams. Y mae llawer o Gymry yn gweithio yn y chwarelau, ac yn y felin.

Agorwyd chwarel yr *Albany Slate Co.*, gerllaw y pentref, er ys tua 7 mlynedd yn ol (1864), a gweithir hi ar *leashold* gan y chwarelwyr parchus, John D. Jones, John T. Hughes, Rees W. Owens, a Hugh R. Jones.

Y mae llawer o chwarelau ereill yn y gymydogaeth, yn cael eu meddianu a'u gweithio gan Gymry a chenhedloedd ereill. Y mae lliwiau y llechi yn amrywiol; glas, gwyrdd, dugoch, ac amryliw; yn debyg fel y maent yn Fairhaven, Blissville, Jamesville, Poultney,

a manau ereill yn Vermont. Bernir eu bod yn geryg rhagorol; ac y maent yn edrych yn hynod o hardd wedi eu tôi yn amryliw.

Mae amrai o feirdd a llenorion yn Middle Granville; sef John D. Jones, Benjamin Williams, Robert W. Jones, John Gyffin Jones, John Owen (*Orwig Wyllt*), ac ereill; ac y mae ganddynt eu cyfarfodydd llenyddol a dirwestol, ac weithiau eu heisteddfodau, yn y lle. Mae y Dr. John A. Jenkins, (mab y Parch. Thomas Jenkins, Utica,) a'r Dr. Ioan Pritchard, (mab yr hen bregethwr enwog John Pritchard (A.), o Lanberis, Arfon, G. C.,) yn feddygon medrus yn y lle.

Eglwys y TREFNYDDION CALFINAIDD *yn Middle Granville, N. Y.*—Bu y Cymry yn cyd-addoli yno am flyneddau. Dechreuwyd eglwys y T. C. yno yn 1859. Prynwyd y capel tua'r un amser gan y Presbyteriaid Saesnig, am $400. Wedi ei adgyweirio, yn nghyd a'r ty perthynol i'r eglwys, mae yr eiddo yn awr yn werth $6,000. Aelodau, 120; Ysg. Sab., 140; cynulleidfa, 160; casgliadau, $838.11. Gweinidog—Parch. Hugh Davies. Diaconiaid—John H. Humphreys, Griffith Jones, Hugh D. Foulkes, David Williams, a William Evans.

Eglwys yr ANNIBYNWYR *yn Middle Granville, N. Y.*—Buont yn cyd-addoli a'r T. C. hyd y flwyddyn 1859, a ffurfiasant yr eglwys, a chodasant y capel yno, 24 wrth 36 tr., yn fuan ar ol hyny. Yr oedd Ioan Pritchard, a Pierce Davies, gynt o Lanberis, Arfon, a'u teuluoedd, ac ereill, yno yn dechreu yr achos. Traul y capel, $2,000. Helaethwyd ef yn niwedd y fl. 1869. Traul, $900. Mae yn drefnus a chyfleus yn awr, ac eglwys dda a gweithgar ynddo. Aelodau, 60; Ysg. Sab., 100; cynulleidfa oddeutu 150. Diaconiaid—Ioan Pritchard, John Thomas, John D. Jones, a John Gyffin Jones. Y Parch. Samuel Jones, gynt o Bethesda, Arfon, yw eu gweinidog presenol. Bu y Parch. Llewelyn Howell, o Utica, N. Y., yn gweinidogaethu yno. Gwel ei gofiant; a'r *Cenhadwr*, Ionawr, 1865, t. d. 31. Bernir fod poblogaeth Gymreig Middle Granville, tua 600.

4. JAMESVILLE.—Saif y lle hwn ar wastadedd cul, prydferth, rhwng y bryniau, tua thair milldir o Middle Granville, a dwy filldir o Poultney, a naw o Fairhaven. Derbyniodd yr enw oddiwrth deulu parchus a ddaeth yno o Lanberis, Arfon, sef Mrs. James, a'i merch, a phump o'i meibion, sef John, Owen, William, James, ac Evan. Cynyddodd y lle yn gyflym ar ol i'r reilffordd gael ei hagor trwyddo; y mae yno yn awr lawer

o dai a thrigolion, a llawer o chwarelau llechau, o'r defnydd a'r lliw goreu, yn cael eu meddianu a'u gweithio gan Gymry parchus, a chenhedloedd ereill. Yn Mai, 1871, ymwelais â'r rhan fwyaf o honynt; sef 1. *The Olive Branch Co.*—Eiddo John W. Thomas, R. R. Roberts, Richard W. Davies, a William R. Thomas. 2. *The Cambrian Slate Co.*—Eiddo William Nathanael, William Griffith, Robert Thomas, ac E. E. Napp. 3. *The Mottled Green Slate Quarry.*—Eiddo John Davies, Robert C. Jones, Lewis Roberts, ac Owen T. Jones. 4. Chwarel Evan J. Williams (*Poultney*), Robert Rees, a William O. Lloyd. 5. *The Welsh Company* (shares of $100).—William G. Pritchard, a'i ddau frawd, Griffith G., ac Owen G., Robert G. Powell, Evan E. Jones, Rowland W. Phillips, John D. Thomas, Richard Richards. 6. *Green Mountain Slate and Tile Co.* 7. *Gibson Slate Quarry.*—Eiddo Wm. R. Williams. 8. *New York and Baltimore Co.*—John H. Hughes, Joseph W. Williams, William Henry Owen. 9. *Forest Hill Co.*—Ei meddianwyr yw Griffith E. Lloyd, Ysw., (gynt o'r Waenfawr, Arfon,) Robert E. Jones, John D. Jones. 10. *The Old Franklin Quarry.*—J. H. Brush, David E. Jones, &c. 11. *Williams, Humphreys, and Co.*—Chwarel ragorol, eiddo David T. Williams, John Humphreys, William T. Williams, Thomas T. Williams, a Richard J. Williams. Y mae amrai o chwarelau ereill oddeutu y lle. Gerllaw rhai o'r chwarelau cedwir *boarding houses* rhagorol.

Eglwys yr ANNIBYNWYR *yn Jamesville.*—Yr oedd rhai o aelodau yr eglwys Annibynol yn Middle Granville yn byw yn ardal Jamesville er ys blynyddau. Y Parch. Samuel Jones a ddechreuodd bregethu yno mewn ysgoldai, ac o dy i dy, yn niwedd y flwyddyn 1864. Cynghorodd hwynt i ddechreu cadw Ysgol Sabbothol yno; ac yn mhen naw mis wedi hyny, yn 1865, ffurfiwyd eglwys Gynulleidfaol yn yr ardal, gan Mr. Jones, yn cael ei gynorthwyo gan Mr. Pierce Davies, un o ddiaconiaid yr eglwys Annibynol yn Middle Granville; a'r aelodau cyntaf oeddynt D. T. Williams (Hampton); W. T. Williams (Hampton); W. James, G. Griffiths, R. Hughes, a W. Roberts, ac o gylch yr un nifer o chwiorydd. Neillduwyd Mr. Griffith Griffiths yn ddiacon. Yn union wedi hyny penderfynasant godi capel da yn gyfleus i'r holl ardal; codasant ef yn agos i'r brif-ffordd. Capel coed trefnus a hardd ydyw, 26 wrth 36 tr. Traul, $2,000.

Agorwyd ef y Sabboth cyntaf yn Ionawr, 1866, ac nid oedd ond ychydig o'r ddyled yn aros y pryd hyny. Y mae yno yn awr eglwys fechan unol a gweithgar. Aelodau, 25; Ysg. Sab., 50; cynulleidfa, 100. Diaconiaid—William Nathanael, a Griffith Griffiths (mab i'r diweddar Mr. Griffiths, Tyddyn Siarlas, Llanberis, G. C). Poblogaeth Gymreig Jamesville, &c., 200.

5. POULTNEY, *Rutland Co. Vt.*—Pentref lled fawr a gwasgaredig yw hwn; ac y mae ynddo lawer o adeiladau da a threfnus, ac amryw o stores, a rhai eglwysi Saesnig, ac un athrofa. Mae y reilffordd yn rhedeg trwyddo. Nid yw ond oddeutu dwy filldir o Jamesvile, a phump o Middle Granville, ar y ffordd i Castleton, a Fairhaven. (Gerllaw iddo y mae pentref bychan Hampton.) Nid oes ynddo eto ond ychydig o Gymry yn byw; ond y mae yn gyfleus i weithwyr rhai o'r chwarelau cyfagos. Mae Mr. Joseph Roberts (T. C.), gynt o Penmachno, G. C., yn byw yno yn awr. Tachwedd 26, 1870, cafodd y pregethwr ieuanc, duwiol, a gobeithiol hwn, ei dderbyn yn aelod o "Gyfarfod Dosparth Dwyreiniol Efrog Newydd," a'i bennodi yn *genhadwr* i bregethu i'r Cymry yn ardaloedd Poultney, Farnumsville, a Salem. Saif *Farnumsville* rhwng Poultney a Castleton. Y mae yno amrai o chwarelau, a llawer o Gymry. Pregetha yno mewn ysgoldy, a thai; ac yn Poultney mewn *hall.*

6. SALEM, *Washington Co., N. Y.*—Saif y pentref hwn tua 25 milldir i'r de o Middle Granville, ar y reilffordd i Troy. Agorwyd amrai chwarelau o fewn tair milldir yno, ac y mae amrai o Gymry yn gweithio yno er ys blynyddau. Cododd y Trefnyddion Calfinaidd gapel bychan yn yr ardal, ac y mae yno yn awr eglwys ffyddlon. Aelodau 18; Ysg. Sab. 30; cynulleidfa 35. Lle cynyddol ydyw. Poblogaeth Gymreig 50.

NODIAD.—Amlwg yw fod y boblogaeth Gymreig wedi cynyddu llawer yn Vermont yn yspaid yr ugain mlynedd diweddaf. Y mae yn awr (Mai, 1871), yn Fairhaven a Blissville, &c., 500; yn Middle Granville, 600; yn Jamesville, Poultney, &c., 200; ac yn Salem, 50. Cyfanrif, 1,350. Ond gallasai fod yn llawer mwy oni buasai y pethau canlynol:—1. Byehandra y chwarelau, a diffyg lle cyfleus i ddynion i weithio ynddynt.

Nid ydynt ond tyllau bychain mewn cymhariaeth i chwarelau mawrion Cymru. 2. Diffyg digon o arian gan y Cymry i'w hagor a'u gweithio. 3. Y meistri a'r gweithwyr yn aml yn methu cytuno am gyflog rhesymol. 4. Rhai o'r chwarelau yn rhedeg allan yn fuan. 5. Masnach y llechau yn aml yn farw iawn. Ond credwyf mai masnach yn sicr o lwyddo yn ddirfawr ydyw yn America, a bod cyflawnder o adnoddau yn mynyddau a bryniau talaethau Vermont, New York, Pennsylvania, Virginia, &c., i wneyd digon o'r llechau mwyaf gwerthfawr, i ddiwallu angen yr holl wlad am oesau dyfodol; ac yr wyf yn llawenychu wrth ddeall fod llawer o'r chwarelwyr Cymreig yn awr yn ddynion cyfoethog a deallus, ac yn alluog i agor, a gweithio chwarelau llechi yn y modd mwyaf llwyddianus. Cawsant addysg dda, a manteision gwerthfawr yn America.

Sylw.—Y mae canu cynulleidfaol rhagorol yn nghapel Jamesville, dan arweiniad y cerddor medrus, Mr. David T. Williams, (Hampton). Yn yr ardal hon y mae y bardd a'r cerddor enwog, Mr. William Griffiths (Gwilym Galedffrwd); a'r bardd ieuanc, Mr. Joseph W. Williams (Eryr Arfon), yn bywr Clywais hefyd fod Mrs. Jones (Eos Granville), gwraig Mr. Griffith R. Jones, yn byw yn Poultney.

PENNOD VII.

TALAETHAU NEW JERSEY, MARYLAND, MAINE, &C.

TALAETH NEW JERSEY.

Mae talaeth New Jersey tua 250 o filldirau o hyd wrth o 50 i 75 milldir o led, a chynnwysa 21 o siroedd poblogaidd. Terfynir hi o du y gogledd gan dalaeth New York; o du y gorllewin gan dalaeth Pennsylvania; o du y de gan y Delaware Bay, ac o du y dwyrain gan Fôr y Werydd (o Cape May hyd Sandy Hook), a chan y New York Bay, a'r afon Hudson. Dechreuwyd ei phoblogi gan yr Ellmyniaid a'r Daniaid, yn sir Bergen, gyferbyn a dinas Efrog Newydd, mor foreu a'r fl. 1624, yn mhen pedair blynedd ar ol i'r Tadau Pererinol dirio ar Graig Plymouth. Yr oedd cyn hyny, ac wedi hyny am ugeiniau o flyneddau, yn cael ei phoblogi gan wahanol lwythau o Indiaid crwydredig. Derbyniwyd hi i'r Undeb Rhagfyr 18, 1787. Credwyf fod llawer o'r Crynwyr Cymreig, ac ereill, wedi sefydlu yn ei pharthau deheuol a gorllewinol, ar lanau y Delaware, mor foreu ag amser sefydliad Pennsylvania gan William Penn, yn y fl. 1682, ac wedi hyny, yn Salem, a Siloh, a Welshville, &c. Ond ni chlywir gair o Gymraeg yn cael ei siarad yn y parthau hyny yn awr. Yr oedd poblogaeth y dalaeth hon yn 1870 dros naw cant o filoedd (905,616). Cynyddodd bron gymaint arall yn yspaid yr ugain mlynedd cyn hyny. Yn ei rhandir gogleddol mae yn fynyddig, neu fryniog, ac yn fwy cyfaddas i fagu anifeiliaid; yn ei chanoldir mae yn rhithdonog a ffrwythlon; ond yn ei deheubarth yn

wastad, graianog, a diffrwyth. Cynyrcha bob math o ydau a ffrwythau; a cheir ynddi lawer o fwnau gwerthfawr, haiarn, zinc, llechi, &c. Mae o'i mewn lawer o afonydd bychain gwerthfawr, yn rhedeg drwy ei gwahanol siroedd, ac yn ymdywallt i'r Hudson, a'r Delaware, a Môr y Werydd. Ei phrif drefydd ydynt, Newark, Jersey City, Elizabeth, Trenton, Camden, Paterson, New Brunswick, a Phillipsburgh, &c. Nis gellir cael tiroedd iselbris y Llywodraeth ynddi yn awr; ond gellir cael tiroedd wedi eu diwyllio, neu diroedd coediog a bryniog, mewn llawer o fanau ynddi, am brisiau rhesymol iawn. Mae ei chyfleusderau teithiol a masnachol yn awr yn dra ehelaeth.

1. JERSEY CITY, *Bergen Co., N. J.*—Saif y ddinas boblog (81,744) hon ar wastadedd corsiog, ar ochr gorllewinol afon Hudson, gyferbyn a rhan isaf dinas New York; ac y mae y *ferry boats* mawrion yn cludo teithwyr o'r naill i'r llall yn ddibaid. Ugain mlynedd yn ol nid oedd ynddi saith mil o breswylwyr; ond yn 1870 yr oedd ynddi dros bedwar ugain mil! Gwneuthuriad a dyfodiad y gwahanol reilffyrdd mawrion iddi, o Philadelphia, ac Easton, a Scranton, ac Erie, &c., a fu yn un achos amlwg o'i chynydd dirfawr; ac y mae gwneuthuriad y Central New Jersey R. R. o Elizabeth Town, dros y culdir a elwir Bergen Hill, wedi gwneyd yr holl dir hwnw yn boblog a gwerthfawr. Dichon fod yn agos i bum' cant (500) o boblogaeth Gymreig yn awr yn Jersey City a'i chyffiniau; ond nid wyf yn deall fod yno un eglwys na chapel Cymreig! Mae rhai o honynt yn aelodau ac yn wrandawyr yn y capelau Cymreig yn ninas New York, a'r rhan fwyaf o honynt wedi ymuno a'r eglwysi Saesnig. Mae rhai o honynt yn grefftwyr ac yn fasnachwyr cyfrifol yn y ddinas. Gerllaw yno, ar y Bergen Hill, yn ngolwg y New York Bay, y mae dwy neu dair o fynwentau, lle y claddwyd llawer o Gymry o ddinas New York.

2. HOBOKEN, *Bergen Co., N. J.*—Tref newydd yw hon, ar lethrau y bryniau coediog prydferth, ar lan afon

Hudson, tua milldir a haner i'r gogledd o Ddinas Jersey. Cynyddodd yn gyflym yn yspaid y pymtheg mlynedd diweddaf. Mae ynddi yn awr lawer o heolydd, a masnachdai bywiog, a phalasdai heirdd, ac eglwysi efengylaidd. Mae yma hefyd ychydig o Gymry yn byw. Yma y mae y Cymro talentog, sef y Parch. Alfred Harris, yn gweinidogaethu gyda y Bedyddwyr Saesnig. Mae yma le dymunol ac iachus i fyw. Dichon cyn pen ugain mlynedd eto y bydd porthladd a *docks* ardderchog, wedi eu gwneyd â cheryg nâdd, yn cyrhaedd o Ddinas Jersey i Hoboken! Gellid ei wneyd trwy draul fawr. Byddai hyny yn sicr o wneyd Jersey City a Hoboken yn un ddinas fawr, boblog a chyfoethog, galluog i gystadlu mewn masnach a thrafnidaeth â dinas New York; a byddai yn elw ac yn anrhydedd i dalaeth a llywodraeth New Jersey. Gellir myned o New York i Hoboken gyda y *ferry boats* bob awr o'r dydd.

3. ENGLEWOOD, *Bergen Co., N. J.*—Saif y pentref newydd prydferth hwn tua 12 milldir i'r gogledd o Ddinas Jersey, ar y "*Northern Railway of New Jersey, and Piermont Branch Erie Railway.*" Lle iachus a dymunol i fyw ydyw. Sefydlodd yr adeiladydd (*architect*) medrus, John Edwin Jones, Ysw., gynt o Utica, N. Y., yno er ys llawer o flyneddau; ac yn ol ei gynlluniau ef yr adeiladwyd y rhan fwyaf o 'r tai a'r palasdai sydd yno. Dygodd Mr. Jones ei fab i fyny yn feddyg enwog. Yno y mae Mr. Edward Roberts, ac ereill, yn byw.Ië, yno y bu ein hen gyfaill, Mr. Henry Lewis (Ap Llewelyn), gynt o Utica, N. Y., yn gweithio adeiladau ardderchog (fel *mason*), ac yno y bu farw, yn Mai, 1871; a chladdwyd ef gyda pherthynasau ei wraig (merch John L. Lewis, Ysw.), yn mynwent capel Salem, Marcy, N. Y. Nid oes pregethu Cymraeg yn Englewood.

4. NEWARK, *Essex Co., N. J.*—Yr oedd poblogaeth y ddinas hon yn 1870 dros gan' mil (105,078). Dyblodd hithau ei phoblogaeth yn yspaid yr ugain mlynedd diweddaf. Lle enwog ydyw am ei masnach a'i llaw-weithfeydd, &c. Dichon fod yma lawer o Gymry yn byw; ond nid

oes yno ychwaith eglwys na chapel Cymreig. Yno y mae David Owens, Ysw., *druggist*, gynt o Drefaldwyn, G. C., a mab i'r diweddar Thomas Owen, Ysw., o'r Neuadd Ffarm, ger Llanfair Caereinion, G. C., yn byw. Mae Mr. Owen yn un o'r prif ddynion yn swyddfa Meistri Schefflin & Co. (*druggists*) yn ninas New York er ys yn agos i ugain mlynedd.

5. ELIZABETH TOWN, *Union Co., N. J.*—Hen dref adnabyddus i'r Cymry ydyw hon; bu llawer o honynt yn preswylio ynddi flyneddau lawer yn ol, pan oedd yn lle bychan a dinod. Claddwyd rhai Cymry yn ei mynwentydd. Nid oes yn y lle yn awr ond ychydig o'n cenedl yn byw; ac nid oes yno nac eglwys na chapel Cymreig. Saif y dref tua saith milldir i'r gorllewin o ddinas New York, ac y mae dwy brif reilffordd y dalaeth yn croesi eu gilydd ynddi. O fewn un filldir i'r dwyrain oddiyno y mae Elizabeth Port, sydd mor enwog fel prif borthladd *glo* Pennsylvania. Yno y mae ein cydwladwr enwog, y Parch. William C. Roberts, D. D., gynt o Aberystwyth, D. C., yn gweinidogaethu gyda y Presbyteriaid Saesnig er ys blyneddau. Ei phoblogaeth, 20,838.

6. CAMDEN, *Camden Co., N. J.*—Saif y dref hon yr ochr ddwyreiniol i'r afon Delaware, gyferbyn a dinas Philadelphia. Yr oedd ei phoblogaeth yn 1870 dros ugain mil (20,045). Nis gwn pa nifer o Gymry sydd yn byw yno; nid oes yno nac eglwys na chapel Cymreig. Yno y bu y Cymro enwog, y Parch. Philip Davies (B.), yn gweinidogaethu gyda y Bedyddwyr Saesnig, am flyneddau; ond ymadawodd oddiyno i New York yn 1870, lle mae eto yn enwog a llwyddianus.

7. SLATEFORD, *Warren Co. N. J.*—Saif y lle hwn ar lan y Delaware, yn agos i'r Water Gap, tua 85 milldir o New York, 26 m. o Hampton Junction, a 62 m. o Scranton, Pa. Yn y fl. 1854, neu cyn hyny, agorodd un Mr. Owen chwarel llechau yno; a bu ef yn ei gweithio yn llwyddianus hyd ei farwolaeth yno; wedi hyny dygwyd y chwarel yn mlaen dan ofal ei weddw, Mrs. Owen, hyd ei marwolaeth hithau. Credwyf fod

yno yn awr amrai o chwarelau rhagorol o bob tu yr afon Delaware, yn meddiant Cymry parchus, a bod yno lawer o Gymry yn eu gweithio. Bu yno bregethu Cymraeg mewn ysgoldai, a dichon fod yno eto; ond nid wyf yn deall fod yno eglwys na chapel Cymreig. Gallai Cymry anturiaethus gael hyd i chwarelau llechau rhagorol yn y cymydogaethau hyn.

8. DOVER, *Morris Co., N. J.*—Tref fechan, rhwng bryniau coediog, yn rhandir gorllewinol Morris Co., yw Dover; 43 m. o New York, a 42 m. o Phillipsburgh, N. J., ac Easton, Pa., ac y mae y "Morris & Essex Railroad" yn rhedeg trwyddi. Oddeutu y fl. 1830, sefydlodd un William Griffiths, painter, brodor o rywle o Ogledd Cymry, yn yr ardal; rhaid ei fod yn deall rhywbeth am fwn haiarn, oblegid prynodd yr holl eiddo sydd yn cael ei alw yn awr yn "*Irondale Mines;*" agorodd y gwaith, a gwerthai y mwn i'r *forges* cylchynol. Gwerthodd y tir a'r gwaith, ac ymadawodd i ryw dalaeth arall. Gresyn iddo wneyd felly; oblegid yn ddiweddar gwerthwyd y lle i Mr. Popenhusten am $250,000. Prynodd y boneddwr anturiaethus, David Thomas, Ysw., Catasauqua, Pa., i'w gwmni, yr eiddo ar *Mine Hill,* tua dwy filldir i'r gogledd-orllewin o Dover; a chymerasant *lease* am 10 mlynedd ar y *Byram Mine.* Bu Llewelyn Morgan, a Thomas Richards, a Richard Richards, yn arolygu eu buddion hwy. Bu farw Richard Richards, a chladdwyd ef yn hen fynwent Sucasuna Plains. Mae ei weddw yn fyw eto yn Catasauqua. Yr oedd yn frawd i'r diweddar Mr. David J. Richards, o St. Clairs. Yn ei amser ef y daeth Mr. Rees Davies, a'i blant, Morgan, a David, a Susannah, i'r Mine Hill. Yn Hydref, 1856, daeth Mr. David Jenkins, brodor o yn agos i Nelson, Sir Forganwg, D. C., i lenwi lle un Mr. Randolph; ac efe yw prif arolygydd y "Lehigh Crane Iron Co., Catasauqua, Pa., hyd heddyw. Ychydig yw nifer y teuluoedd Cymreig ar y Maine Hill. Yn Hydref, 1856, prynodd *Thomas Iron Co.,* Catasauqua, Pa., y gweithfeydd a adnabyddir wrth yr enw *Richards Mines.* Saif y lle hwn, a elwir yn awr *Thomastown,* tua dwy filldir a haner i'r gogledd-

ddwyrain o Dover; ac yma y mae y mwyafrif o'r Cymry yn byw, a'r addoldy Cymreig hardd wedi ei adeiladu. Yma hefyd y mae y boneddwr parchus, Richard J. Jenkins, Ysw, a'i deulu, yn preswylio, mewn ty eang a chysurus; ac y mae yno "gartref dedwydd" bob amser, i weision ffyddlon Iesu, o wahanol enwadau crefyddol. Brodor yw ef o Dowlais, D. C. Ganwyd ef yn 1818. Priododd â Miss Ann Jones, merch William ac Ann Jones, Cefncoedcymer, D. C., yn 1840. Ymfudodd i America yn 1842. Bu yn aelod ac yn ddiacon yn eglwys y T. C. yn Pottsville, Pa., am flyneddau; ac am ychydig amser yn Hockendauqua. Bu yn *Inspector of Ores* yno. Daeth ef i ardal Dover gyda Richard Richards; ac yn Hydref, 1856, etholwyd ef yn brif oruchwyliwr y *Thomas Iron Co.*, yn nhalaeth Jersey; a llanwodd ei swydd yn anrhydeddus hyd y dydd heddyw, er elw i'w feistriaid, a lles i'r gweithwyr. Mae efe hefyd yn ddiacon doeth, haelionus, a ffyddlon, yn yr eglwys Gymreig yn *Thomastown*, ger Dover.

Yr Eglwys BRESBYTERAIDD *Gymreig yn Thomastown, ger Dover, N. J.*—Bu y Cymry am flyneddau yn yr ardaloedd hyn glywed pregethu yr efengyl yn yr iaith Gymraeg. Ionawr 857, daeth y Parch. John R. Jenkins o St. Clairs, Pa., yno, pregethodd y tro cyntaf yn nhy Mr. David Jenkins, Mine l. Cawsant odfa hwyliog—torodd gwawr nefol arnynt—a ynai yr hen frawd Rees Davies folianu yr Arglwydd yn gyhoeddus. Nid oedd wedi clywed pregethu Cymraeg er ys wyth mlynedd cyn hyny. Yn Mai, 1857, corfforwyd eglwys Annibynol yno gan y Parch. R. R. Williams, Minersville. Wedi hyny cynhaliwyd y cyfarfodydd bob yn ail Sabboth yn Mine Hill, a Mount Pleasant; ar ol hyny yn y *Weigh Scale House*, a elwir yn awr Port Oram, lle mwy canolog. Ymadawodd y gweinidog, Mr. J. R. Jenkins, i Canal Dover, Ohio, i arolygu gweithiau mwn Thomas & Co. Bu yno wyth mis. Yn y cyfamser, darfu yr eglwys Gymreig yn Dover, ac ymunasant a'r Presbyteriaid Saesnig. Dychwelodd Mr. Jenkins, a rhoddodd ei hunan dan nawdd y Rockaway Presbytery, ac ail ddechreuodd bregethu i'r Cymry yn Port Oram. Yn haf y fl. 1863, adeiladwyd y capel Cymreig yn Thomastown—40 wrth 32 tr. Traul, $1,200. Ar ddiwrnod ei agoriad yn Hydref y flwyddyn hono, pregethodd y Parch. Wm. Roberts, D. D., New York, a'r Parch. E. B. Evans, Hyde Park, Pa. Yn Hydref, 1869, penderfynodd yr eglwys, trwy gynghor yr eglwys Saesnig yn Dover, a chaniatad y Presbytery, i fed yn eglwys ar wahan, ac i gael ei galw yn "*Welsh Presbyterian Church of Thomastown.*"

Tach. 2, 1869, neillduwyd y Parch. John R. Jenkins i gyflawn waith y weinidogaeth efengylaidd yno, gan gynghor o neillduad y Presbytery, ac y mae yno eto yn weinidog ffyddlon a llwyddianus. Pregetha i'r Cymry ac i'r Saeson yn ei addoldy newydd hardd; ac y mae yn pregethu Saesonaeg hefyd i'r Amerieaniaid yn eglwys hynafol y Berkshire Valley, tua dwy filldir o Thomastown, a phedair milldir o Dover. Mae aelodau y Trefnyddion Calfinaidd, a'r Annibynwyr, a'r Bedyddwyr, yn cyd-addoli yn dra unol yn yr addoldy Cymreig—cydweithredant yn egniol, dan yr enw anwylaf, sef *Cristionogion*. Gwelodd y brawd Jenkins fawr lwyddiant ar ei lafur; ac y mae yn byw gyda'i deulu parchus, mewn ty cyfleus yn yr ardal. Y mae efe yn weinidog gofalus i'r eglwysi, ac yn arolygwr un o'r gweithiau hefyd; ac y mae yn barchus iawn gan y Cymry a'r Americaniaid. Mae ganddo eglwys weithgar, ysgol Sabbothol fywiog, a chynulleidfa barchus a haelionus. Yn Chwefror, 1870, yr oedd yn y gwahanol weithfeydd ger Dover 24 o deuluoedd Cymreig, yn cynnwys tua 117 oll.

TALAETH MARYLAND.

Talaeth hir, a chul iawn mewn manau, ydyw hon, yn cynnwys 22 o siroedd, ac yn agos i wyth gan' mil o drigolion (790,095) yn 1870. Terfynir hi gan dalaeth Pennsylvania o du y gogledd; gan dalaeth Delaware a Môr y Werydd o du y dwyrain; gan y Potomac River, a Virginia, a West Virginia, o du y gorllewin a'r de. Mae ei harwynebedd yn fryniog a mynyddig yn ei rhandir gorllewinol, ond yn wastad yn ei rhandiroedd dwyreiniol a deheuol. Mae ynddi lawer o fwnau glo a haiarn, &c. Ceir ynddi lawer o dir tywodlyd a gwael; ond y mae ynddi hefyd lawer o dir da at gynyrchu pob math o ydau, gwenith, Indrawn, &c., a phob math o ffrwythau. Am fod y rhan fwyaf o'i thiroedd goreu, a'i threfydd mwyaf, yn gorwedd o bobtu i'r *Chesapeake Bay*, y maent yn gyfleus i fasnach a thrafnidaeth. Ei phrif ddinasoedd ydynt Baltimore, Annapolis, Havre de Grace, &c. Yn 1860 yr oedd 83,942 o bobl dduon *ryddion*, a 87,189 o gaethion (*slaves*) ynddi. Ond yn amser y gwrthryfel diweddaf ffödd

llawer o honynt, a chyn ei ddiwedd rhyddhawyd hwynt oll. Er nad oes yn y dalaeth hon diroedd rhad y Llywodraeth, credwyf fod ynddi lawer o diroedd amaethyddol, a mwnawl da a ellir eu prynu am brisiau lled isel, ond gwneyd ymchwiliad am danynt.

1. BALTIMORE, *Baltimore Co., Maryland.*—Yn 1870 yr oedd poblogaeth y ddinas hon yn 267,354—tua haner poblogaeth Philadelphia, ac un ran o dair o boblogaeth New York. Gorwedda ar lethrau bryniau bychain, ac ar wastad-tir, ar lan y Patapsco River, yr hon a'i cysyllta â'r Chesapeake Bay. Rhed amrai o reilffyrdd iddi, a thrwyddi, o Philadelphia, a Wilmington, a Harrisburgh, i Washington, Harper's Ferry, &c. Mae ynddi lawer o adeiladau drudfawr, o heolydd llydain, ac o weithfeydd bywiog. Bu llawer o'i thrigolion unwaith yn orlidiog yn erbyn rhyddhad y caethion, a thywalltwyd gwaed milwyr dewrion a theyrngarol y Llywodraeth ar un o'i heolydd hi! Ond y mae heddwch a diwydrwydd yn ffynu yno er ys blyneddau. Yr oedd ychydig o Gymry yn byw yno pan oedd yn dalaeth gaeth, a daeth rhai o honynt yn gyfoethog yno. Yr oedd Mr. David Roberts, carpenter, yn byw yn No. 47 Eager St., yn agos i'r Northern R. R. Depot. Ond tua dwy filldir i'r gogledd-ddwyrain o ganol y ddinas, wrth y "*Canton Copper Works*" y mae y mwyafrif o'r Cymry yn byw, ac yno y mae yr addoldy Cymreig. Sefydlasant yno er ys llawer o flyneddau, a bu rhai o honynt yn meddu rhan ehelaeth yn y Copper Works; ac y mae rhai o honynt eto yn oruchwylwyr cyfrifol yn y gwaith, megys John Jenkins, Ysw., ac ereill. Yno y bu y Parch. Mr. Davies, y llenor coethedig, fyw a marw, ac y mae ei weddw gyfoethog, a'i chwaer, yn byw yno eto. Yno hefyd y bu y Parch. Ebenezer T. Jones (T. C.) yn gweinidogaethu am flyneddau. Mae yno gapel mawr, eglwys *unol* gref, a chynulleidfa luosog. Yn nechreu y flwyddyn 1870 yr oedd Mr. George Harris (yr hwn a fu yn ngwlad yr aur), ar ymweliad â pherthynasau ei wraig, yr hon a fu farw yno.

Bu y pregethwr ieuanc duwiol a llafurus, Mr. Thomas Richards (A.), gynt o Penvylia, ger Abertawe, D. C., yn ffyddlon

iawn gyda'r achos crefyddol yn Canton, Baltimore, o'r fl. 1868 hyd yn awr. Mewn llythyr a ysgrifenodd ataf Awst 8, 1871, dywed, "mai ardal weithfaol yw Canton, yn cynnwys melin haiarn, gwaith copper, pedair o *blast furnaces*, pump o *coal oil factories*, *foundry*, *chemical works*, yn nghyd ag amrai o *frick yards*. Dechreuwyd y sefydliad yn 1845. Daeth David W. Davies, Ysw., yma i arolygu y gwaith copper, ac anfonodd am Gymry profiadol fel toddwyr copper o Lanelli ac Abertawe, D. C. Bu y gwaith yn llwyddianus hyd 1850 ar y Locust Point, pan yr ymrafaeliodd y cwmpeini, ac y dechreuwyd y gwaith ar Canton. Yr oedd John Williams, Ysw., yma y pryd hyny, yr hwn wed'yn a gyrhaeddodd enwogrwydd fel toddwr mwnau arian yn Nevada, ac Utah. Llwyddodd gwaith copper Canton dan arolygiaeth D. W. Davies hyd ei farwolaeth, Ion. 13, 1854. Dewiswyd ei frawd yn olynydd iddo, sef Daniel Davies, gynt o Llwyn Adam, ger Pont-ar-ddulas, Morganwg, D. C. Dyn da a chrefyddol ydoedd. Parhaodd i weinyddu ei swydd hyd 1864. Dilynwyd ef yn ei swydd gan ei fab, Thomas Davies, Ysw.; a dilynwyd yntau gan Thomas Rees, a John T. Rees. Ail gychwynodd gwaith Locust Point, a bu Mathew Leyshon, a David Leyshon yn ei arolygu. Chwythwyd ef allan, a safodd yn 1867; a safodd gwaith Canton yn hollol Gorphenaf, 1870, ac nid oes tebygolrwydd y cychwyna byth eto. Mae ychydig o Gymry yn gweithio yn y felin haiarn eto." Mae llawer o'r Cymry wedi ymadael.

Yr Eglwys Gymreig Unol yn Canton.—Ffurfiwyd hi mewn ysgoldy yno yn 1852. Dechreuodd y Parch. Benjámin Davies bregethu yno, a bu yn dra llwyddianus i uno yr holl Gymry crefyddol a'u gilydd. Agorasant eu capel newydd hardd yno Ionawr, 1867; y mae yn 34 wrth 48 tr. Traul, $3,500. Talasant yr oll gartref, oddieithr yr ychydig a gafodd y brawd David James yn Columbia, Pa. Adgyweiriwyd ei do yn 1869. Talwyd y draul hono hefyd. Aelodau, 46; Ysg. Sab., 70; cynulleidfa, 120; casgliadau y fl. 1870, $1,067. Diaconiaid—Henry Charles, George Williams, David Hopkins, a John Jenkins.

2. ALLEGHANY CO., *Maryland.*—Hon yw y sir fwyaf gorllewinol a mynyddig yn y dalaeth, ac y mae ynddi lawer o weithfeydd glô. Cof genyf glywed am Gymry, ac eglwys Gymreig, yn Mount Savage er ys dros ugain mlynedd yn ol. Bu yno lawer o Gymry unwaith, ac amrai o weinidogion Cymreig yn llafurio, megys Edwards, a Richards, ac ereill. Nid wyf yn gwybod pa agwedd sydd ar y gweithfeydd, a'r eglwys, neu yr eglwysi Cymreig yno yn awr.

Mae llawer o Gymry, ac eglwys flodeuog yn Frostburgh, yn yr un sir, a Chymro ieuanc dysgedig a thal-

entog, y Parch. Griffith H. Humphreys, yn gweinidogaethu iddynt. Mab ydyw ef i Humphrey Humphreys. Ysw., Ixonia, Wis. Gellir mýned o Baltimore gyda y reilffordd trwy Harper's Ferry i Frostburgh; ond y ffordd nesaf a rhwyddaf yw myned gyda y reilffordd o Harrisburgh, neu o Pittsburgh yno.

Y mae gan y Bedyddwyr Cymreig un neu ddwy o eglwysi yn y sir hon, sef yn Mount Savage a Frostburgh. Ni chefais fanylion eu hanes.

DISTRICT OF COLUMBIA.

Nid yw "Rhandir Columbia" ond prin ddeng milldir o hyd wrth bum' milldir o led; gorwedda ar ochr orllewinol talaeth Maryland, ar lan dwyreiniol afon y Potomac, ac oddeutu 120 milldir o'i genau, neu ei hymdywalltiad i'r Chesapeake Bay. Ond y mae yn lle enwog, am mai ynddo y mae *dinas Washington,* ac am mai ynddi hithau y mae eisteddle Llywodraeth yr Unol Dalaethau, er y fl. 1800. (Bu y Rhandir hwn unwaith yn ddeng milldir petryal, pan drosglwyddwyd ef gyntaf (yn y fl. 1790) i'r Llywodraeth, gan dalaethau Virginia a Maryland; cynnwysai y pryd hyny ddinasoedd Washington, Alexandria, a Georgetown; ond yn 1846 trosglwyddwyd y rhan orllewinol o hono yn ol i Virginia.) Saif dinas Washington ar gornel o dir rhwng afon y Potomac ag aber fechan a elwir "*The Eastern Branch;*" ac yn y fl. 1870 yr oedd ei phoblogaeth yn 109,204 (yn cynnwys llawer iawn o bobl dduon rhyddion). Mae ynddi lawer o heolydd llydain, yn rhedeg o'r dwyrain i'r gorllewin, megys y Massachusetts, a'r Virginia, a'r Pennsylvania Avenues, (yr hon yw ei phrif heol) ac y mae heolydd ereill yn eu croesi o'r gogledd i'r gorllewin, megys y Delaware, y Maryland, y Georgia, y New Jersey, y New York, y Vermont, a'r

New Hampshire, Avenues. Saif y Senedd-dy (*Capitol*) ar godiad tir, bron yn nghanol y ddinas; ac y mae yn un o'r adeiladau mwyaf ardderchog a welais erioed; a dywedir nad oes ei ragorach o fewn y byd; costiodd dros ddwy filiwn o ddoleri ($2,000,000). Mae Ty y Seneddwyr, a Thy y Cynnrychiolwyr, a'r llyfrgelloedd, a'r swyddfäau, a'r ystafelloedd, sydd ynddo, yn brawf o gywreinrwydd a chwaeth celfyddydol. Saif ar lawer iawn o dir, ac y mae rhodfeydd a choedydd o'i amgylch. Oddiar y man uchaf arno ceir golwg ogoneddus ar yr holl ddinas, a'i phrif adeiladau, sef y Ty Gwyn, cartrefle yr Arlywydd; a'r Park mawr tu isaf iddo; a Lafayette Square; a'r National Observatory; a'r U. S. Treasury; a'r Metropolis Bank; a'r Willard Hotel; a'r National Theatre; a'r General P. O; a'r Patent Office; a'r Washington Monument; a'r Smithsonian Institute; a'r Columbia Armory; a'r Gas Works; a'r U. S. Arsenal; a'r U. S. Navy, &c. Ac ar amser clir gellir gweled y *Long Bridge* yn croesi y Potomac, ac yn mhell draw hyd yr Arlington Heights, ac i lawr hyd Alexandria, yn Virginia. Ardderchog olygfeydd! Yn y ddinas odidog hon y bu Washington, a'r holl Arlywyddion ereill, hyd Lincoln a Grant, yn eistedd yn y Gadair Arlywyddol; ac yma y cyfarfu prif ddynion y talaethau i drefnu mesurau, ac i ffurfio cyfreithiau, llesol neu ddrygol, i'r holl wlad. Sonia rhai yn awr am symud eisteddle Llywodraeth y Weriniaeth fawr, nerthol hon, i ryw ddinas fwy canolog a chyfleus i holl seneddwyr a chynnrychiolwyr holl dalaethau yr Undeb, megys St. Louis, yn Missouri, neu ryw fan canolog arall! Dichon y cymer hyny le ryw bryd yn y dyfodol mawr. Ond nid yw y bobl na'r Llywodraeth yn addfed iddo yn awr; ac y mae llawer o rwystrau ar ei ffordd, ac o resymau yn ei erbyn. Pa fodd bynag

am hyny, bydd *Washington,* fel dinas, yn enwog byth. Ynddi hi yr ysgrifenodd ac y cyhoeddodd LINCOLN y *Declaration* byth-gofiadwy dros *ddiddymiad caethwasiaeth* yn holl dalaethau yr Undeb; ac mewn canlyniad rhyddhawyd dros bedair miliwn o gaethion, y gorchfygwyd gwrthryfel mawr y De, ac y dyrchafwyd y Llywodraeth eang hon i anrhydedd yn ngolwg y nef a'r ddaiar!

Bu, ac y mae, amrai o Gymry parchus yn llenwi swyddi anrhydeddus, perthynol i'r Llywodraeth, yn Washington; ac y mae yno ychydig o fasnachwyr Cymreig yn byw. Yn ymyl y Willard Hotel, ar y Pennsylvania Avenue, y mae Hotel fawr arall o'r enw yr "*Owen House*," yr hon a feddianwyd gan henafgwr cyfoethog o'r enw Mr. Owen; ac y mae ei fab, y Col. S. W. Owen, yn ei chadw yn awr. Dan hono y mae store ddillad ehelaeth gan y merchant tailor cyfoethog, Hugh Pugh, Ysw.; ac y mae ei briod ef, Mrs. Pugh, yn chwaer i Mrs. Davies, priod y Parch. John Davies, o Lanfair Caereinion, Maldwyn. Bu yr Ex-Governor Wm. Bebb, o Ohio, a Mr. J. Roberts, o Pittston, ac ereill, mewn swyddi anrhydeddus yno; ac y mae S. J. Davies, Ysw., o Ohio, yn ysgrifenydd yn y Pension Office, a Mr. Roberts, mab hynaf y Dr. Wm. Roberts, gynt o New York, yn *Librarian* dan y Llywodraeth, yno eto. Dichon fod yno lawer o Gymry parchus ereill.

TALAETH VIRGINIA.

Mae hon yn un o'r talaethau hynaf yn yr Undeb. Hi a roddodd gefnogaeth gyntaf i gaethiwed y Negroaid, yn 1620; a hi a deimlodd y dyrnod drymaf o'i blegid yn y rhyfel cartrefol diweddaf. Ymladdwyd y

brwydrau mwyaf gwaedlyd ynddi, hyd nes y cymerwyd Richmond, ac y darostyngwyd Lee. Ond y mae heddwch wedi ei adferu iddi; a chredir fod ei phreswylwyr yn awr yn edifeiriol ac yn deyrngarol; ac y byddant yn ddedwydd a llwyddianus yn y dyfodol. Yr oedd ynddi dros bedwar can' mil a haner (472,852) o *slaves* yn 1860. Ac yn 1870, yr oedd ei phoblogaeth yn un filiwn, a thros ddau gan' mil (1,226,566). Y mae yn cynyddu yn gyflym ar ol darfod y gwrthryfel. Nid oes ynddi diroedd rhad y Llywodraeth; ond y mae ynddi filiynau o erwau o diroedd amaethyddol a mwnol, a ellir eu prynu am o $1 i $5 a $10 yr erw; a gellir prynu tyddynau diwylliedig mewn lleoedd iachus, cyfleus, a ffrwythlon, am o $20 i $30 yr erw. Mae ei hinsawdd yn hyfryd haf a gauaf; ei dyfroedd rhedegog a gloywon yn iachus; a'i chyfleusderau masnachol yn dra lluosog; yn llawer mwy felly nag yn y talaethau gorllewinol, am ei bod mor agos i farchnadoedd Washington, Baltimore, Philadelphia, a New York. Ac y mae ynddi gyflawnder o bob math o goedydd gwerthfawr, ac o fwnau, glo, haiarn, plwm, copper, &c. Ei phrif ddinas yw Richmond, ar lan y James River; yno y mae swyddfäau ei Llywodraeth. Yn 1870, yr oedd ei phoblogaeth dros haner can' mil (51,038); ac y mae ynddi drefydd poblog ereill, megys Winchester, Alexandria, Norfolk, Petersburgh, Lynchburgh, &c. Mae yr Hampton Roads, a Fort Monroe, wrth enau y James River, yn lleoedd pwysig ynddi. Clywais fod rhai Cymry yn byw yn Richmond; a bod rhai chwarelwyr Cymreig wedi dechreu agor a gweithio chwarelau llechi rhagorol yn agos yno, ac mewn manau ereill yn y dalaeth. Credwyf y gallai amaethwyr, a llafurwyr, a chrefftwyr, a chwarelwyr, a mwnwyr, Cymreig, gael

cartrefi rhad a dedwydd yn nhalaeth Virginia; ac y bydd miloedd o honynt yn ymfudo yno yn y deg-ar-hugain mlynedd nesaf.

WEST VIRGINIA.

Wedi dechreuad y gwrthryfel, yn y fl. 1862, y derbyniwyd y dalaeth newydd hon i'r Undeb. Safodd hi yn ffyddlon i'r Undeb pan oedd holl dalaethau ereill y De mewn gwrthryfel! Y rhandir mwyaf gorllewinol a gogleddol o hen dalaeth fawr Virginia ydyw. Gwlad led fryniog a mynyddig ydyw; ond mae ynddi rai dyffrynoedd ffrwythlon, a cheir ynddi ddigonedd o goedydd, a mwnau haiarn a glo, &c. Ei phrif afon mewnol yw y Great Kanawha; a golchir ei therfynau gorllewinol a gogleddol, am ugeiniau o filldirau, gan yr Ohio, yr hon a rydd gyfleusderau neillduol i'w masnach. Ac y mae y Baltimore & Ohio R. R. yn rhedeg heibio Harper's Ferry, a Grafton, dros ei rhandir gogleddol, i Wheeling, ac Elizabethtown, a Parkersburgh, ar lan yr Ohio. Dywedir fod amrai o Gymry yn byw yn Wheeling. Mae llawer o Gymry hefyd yn y melinau haiarn yn Cliffton, gyferbyn a Pomeroy, o dan arolygiaeth Roger Rees, Ysw. Yn 1860 yr oedd deunaw mil o *slaves* ynddi. Yn 1870 ei phoblogaeth oedd 441,129.

TALAETH TENNESSEE.

Gorwedda hon rhwng talaethau Kentucky ac Alabama; a therfynir hi o du y dwyrain gan North Carolina a Virginia, ac o du y gorllewin gan afon y Mississippi. Rhenir hi gan y Cumberland Mountains, a'r Tennessee River, i "Eastern, Middle, and Western Tennessee." Gwlad fynyddig, ond rhagorol am borfeydd yw Tennessee ddwyreiniol; Tennessee ganol sydd led fryniog,

ond mae Tennessee orllewinol naill ai yn wastad neu yn frith-donog. Gellir codi gwenith ac Indrawn da mewn llawer o fanau ynddi; ond y mae yn well at godi a magu anifeiliaid, a gwneyd ymenyn a chaws. Mae ynddi ddigonedd o fwnau, glo, haiarn, &c. Mae ei hinsawdd yn dymherus, a'i dyfroedd yn iachus.

Gwnaeth ein hen gyfeillion hoffus, y Parch. Samuel Roberts (S. R.), a'i frawd, Mr. Richard Roberts, ac ereill, ddewisiad da o diroedd gwerthfawr, mewn hinsawdd dymherus ac iachus—ond ar *adeg anfanteisiol*, ar ddechreuad y gwrthryfel, a chyn diddymiad caethwasiaeth. Cawsant hefyd siomedigaeth gyda golwg ar y *title deeds*, ar lawer o'u tiroedd yn siroedd Scott a Montgomery, yn East Tennessee. (Dylai ymfudwyr fod yn ofalus iawn am gael *title da* i'r tiroedd a brynant, yn mhob talaeth, yn enwedig yn y talaethau deheuol). Dyoddefodd S. R., a'i frawd a'i briod hoff, a'i ferch dirion, lawer iawn yn Tennessee; a dylasent gael mwy o gydymdeimlad a chefnogaeth, yn lle gwawd ac erledigaeth. Wedi eu holl drafferth, a'u prudd-der, a'u dyoddefiadau, a'u colledion, drwg genyf eu bod wedi gorfod gadael Brynffynon yn Scott Co., a dychwelyd i Gymru yn haf y flwyddyn 1870. Dymunwyf eu cysuron a'u llwyddiant yno; a chredwyf y bydd eu tiroedd yn Tennessee eto yn fawr elw i'w perthynasau. Gwlad fryniog ac iachus, fel bryniau Meirion, ond ei bod yn goediog, ac yn llawer mwy ffrwythlon, yw gwlad y Cumberland Mountains yn Tennessee. Yn 1860 yr oedd 275,719 o *slaves* ynddi. Ei phoblogaeth yn 1870 oedd 1,258,399.

Y Sefydliad Cymreig yn KNOXVILLE, *Knox Co., Tennessee.*—Mae hwn wedi tynu cryn lawer o sylw eisoes, ac yn sicr o gael mwy o sylw ein cenedl eto. Mae Knoxville yn hen dref, wedi ei hadeiladu ar amrai o

fryniau bychain. Dyoddefodd lawer yn amser y gwrthryfel diweddaf. Yr oedd ychydig o Gymry yn byw yn agos yno, yn Loudon, cyn hyny, sef Mr. John Jones, arolygydd y felin farau. Gorfu iddo ef a'i gyfeillion ffoi, am eu bod yn *Union men*, a gadael y felin i'r *rebels.* Ond wedi i filwyr yr Undeb gymeryd meddiant o'r dalaeth, cymerodd un Captain Chamberlain, ac ereill, at y felin farau yn Loudon, a symudasant hi i Knoxville. Ond ni wyddent pa fodd i weithio haiarn. Yr oedd Mr. John Jones y pryd hyny yn Chattanooga, ac efe a ysgrifenodd at Joseph Richards, Ysw., arolygydd gweithiau haiarn Lochiel, ger Harrisburgh, Pa., i'w anog i gymeryd rhan neillduol yn y gwaith yn Knoxville, Tennessee. Y llythyr *hwnw* a dueddodd Mr. Richards gyntaf i ymgymeryd a'r gwaith. Talodd ymweliad dioed a'r lle, ac wedi hyny penderfynodd ymfudo a sefydlu yno.

Yn gynar yn y flwyddyn 1867 y daeth Joseph Richards, David Richards, Daniel Thomas, J. Jones, a Daniel Jones, i fyw i Knoxville. Dyma y fintai gyntaf a symudodd o Pennsylvania yno. Yn fuan wedi hyny aeth eu gwragedd, ac amrai ereill yno atynt; ac erbyn dechreu y flwyddyn 1868, yr oeddynt yn 104 o rifedi (yn wyr, gwragedd, a phlant) yn Knoxville a'r cylchoedd; a gweithient yn y felin haiarn, y *machine shop*, a'r *foundry*, a'r gwaith glo, yn Coal Creek, yr hwn sydd tua 30 milldir i'r gogledd-orllewin oddiyno. Joseph Richards, Ysw., yw prif arolygwr y felin; Thomas D. Lewis yw arolygwr y *machine shop* a'r *foundry;* a Daniel Thomas yw arolygwr y gwaith glo. Ffurfiasant yn gwmni, dan yr enw "Chamberlain, Richards, & Co.," ac y mae ganddynt Ugain Mil o *shares* i'w gwerthu eto, i bwy bynag a ddewiso gael rhan yn eu gweithfeydd a'u buddion. Yn union ar ol eu myned-iad yno, unasant a'r Presbyteriaid Saesnig; ond cynaliasant gyfarfodydd gweddio ac ysgol Sabbothol yn iaith eu mamau, a darfu i'w hymdrechion a'u sêl grefyddol effeithio bywiogrwydd a llwyddiant yn yr eglwys Saesnig. Cynhaliant hefyd eu cyfarfodydd llenyddol yno. Mae yn eu plith areithwyr, a beirdd, a cherddorion, a llenorion campus. Mae J. Richards a D. Richards yn

areithwyr bywiog; mae Wm. J. Richards, a John Richards, a Wm. Lewis, a John Jones, yn gerddorion, ac yn ddadganwyr rhagorol; ac y mae Thomas Davies, Dafydd W. Lewis, ac ereill, yn feirdd, ac yn llenorion medrus. Yno hefyd y mae y gerddores enwog, Mrs. Lewis, sef chwaer "Pencerdd America," yn byw.

Chwefror 13, 1870, penderfynodd 24 o honynt godi eu llythyrau o'r eglwys Saesnig, a ffurfiasant eu hunain yn "*Eglwys Annibynol Gymreig,*" trwy *gyfamod noddedig* (gwel *Cenhadwr*, Ionawr, 1871, t. d. 24), a rhoddasant alwad unfrydol i'r Parch. Thomas Thomas (W.), gynt o Penycae, D. C., i gymeryd eu gofal gweinidogaethol. Mae efe a'i deulu yn byw yno yn awr. Codasant gapel da yno, 40 tr. wrth 30 tr., gwerth tua $3,000, wedi ei ddodrefnu. Casglasant dros $2,000 yn eu plith eu hunain. Mae yno yn awr eglwys weithgar, yn rhifo 62 o aelodau; Ysgol Sabbothol luosog, a chynulleidfa o 80 i 100. Diaconiaid—Thomas Davies, a John Jones, dau o hen ddiaconiaid eglwys Sharon, Penycae, Sir Fynwy, D. C. Ysgrifenydd—Evan Evans. Trysorydd—Wm. Richards. Mae eglwys Gymreig hefyd wedi ei ffurfio yn Coal Creek, lle mae llawer o bobl ffyddlon.

Mae mwnau glo a haiarn mewn cyflawnder o amgylch y ddinas; a gellir prynu tyddynau ffrwythlon oddeutu yno am o $10 i $25 yr erw. Mae yn wlad iachus haf a gauaf hefyd; ac y mae ei chyfleusderau masnachol yn cynyddu. Mae amrai o reilffyrdd yn myned iddi a thrwyddi eisoes. (*See Map of The All Rail Great Southern Mail Route*). Mae o New York, trwy Philadelphia a Baltimore, i Washington 228 milldir; o Washington i Lynchburgh, 178; ac o Lynchburgh i Knoxville, 334; cyfanrif, 740. Ac y mae o Knoxville i Chattanooga, 112; ac o Chattanooga i Memphis, ar lan y Mississippi, 309; ac o Chattanooga i Nashville, 151. Soniodd S. R. ac ysgrifenodd lawer am gael reilffordd o Cincinnati, Ohio, ar draws talaeth Kentucky, trwy y Cumberland Gap, i Knoxville, ac oddiyno i lanau y Werydd. Maent yn gweithio yn brysur ar hono yn awr!

Gwelir yn amlwg mai y tri brawd anturiaethus, a'r

Cymry cenedlgarol, Joseph Richards, Dafydd Richards, a William Richards, oedd y boneddigion a ddechreuasant y sefydliad Cymreig yn Knoxville; a hwynt-hwy, gydag amrai o Gymry haelionus a chrefyddol ereill, a ffurfiasant yr eglwys Gymreig yno, ac a wnaethant ymdrech i godi addoldy hardd yno, ac i dalu am dano. Buont yn noddwyr i'n cenedl ni yn Danville, yn Blossburgh, yn Duncanville, yn Columbia, ac yn Lochiel, Harrisburgh, Pa., ac y maent yn parhau i gefnogi pob achos da yn Tennessee. Maent yn deilwng o barch ac anrhydedd. Dynion da a haelionus ydynt, a gwir ddefnyddiol yn y byd ac yn yr eglwys; ond y maent yn rhy symudol. Mae Joseph Richards, Ysw., ac amrai ereill, wedi symud eisoes o Knoxville i *Chattanooga;* a rhai wedi myned oddiyno i *Alabama.* Credwyf y bydd sefydliadau ac eglwysi Cymreig cryfion mewn llawer o fanau yn nhalaeth Tennessee cyn hir.

TALAETH MASSACHUSETTS.

Yn y dalaeth hynafol ac enwog hon y tiriodd y Tadau Pererinol, Tachwedd 12, 1620! Ac yn hon y mae dinas hodedig Boston, poblogaeth yr hon yn 1870 oedd yn 250,526. Er nad yw y ddinas na'r dalaeth ond bychain mewn cymhariaeth i ddinasoedd a thalaethau ereill, er hyny mae dylanwad eu trafnidaeth, a'u celfyddydau, a'u gwyddorau, a'u gwleidyddiaeth, a'u crefydd, yn ddirfawr ar yr holl wlad a'r byd. Diau fod canoedd o Gymry parchus a chyfoethog yn byw yn Boston, ond eu bod yn wasgaredig yn ei gwahanol heolydd, ac yn anghyfleus i ymuno mewn lle canolog i gynal moddion crefyddol yn yr iaith Gymreig; a dichon fod lluoedd o honynt wedi anghofio y modd i'w pharablu yn groywber; ac ereill yn hollol ddiawydd am ei chlywed. O na byddai Cymry *cyfoethog* America yn fwy selog dros siarad, darllen, a phregethu yr efengyl, yn hen iaith odidog eu tadau! Diau y gallai

gweinidog Cymreig ieuanc, talentog, a chwbl-ymroddol i enill eneidiau i'r Gwaredwr, gasglu a chadw cynulleidfa fechan, weithgar, o Gymry haelionus, yn ninas Boston; a diau y rhoddid cefnogaeth iddo. Bu y Parch. R. L. Herbert, o Vermont, yn Boston, yn nechreu y fl. 1871, a dywedai ei fod wedi cael llawer o Gymry parchus i'w wrando yn pregethu *Cymraeg* yno. Cynghorwyf y cyfryw wrandawyr i ffurfio a chynal eglwys Gymreig efengylaidd yno. Mae Thomas & Griffiths, (wholesale & retail dealers in all kinds of American roofing slates) yn bobl barchus a chyfrifol yno. Gellir cael hyd iddynt ar Wales' Wharf, 272 Federal St., neu yn No. 15 Columbia St., Boston. Cymro cenedlgarol arall yw Mr. Robert S. Jones, book-binder, gyda Cooper, Lewis, & Co., State St.

QUINCY, *ger Boston.*—Saif y lle hwn rhwng Boston a Newport; 8 milldir o Boston, ac un filldir o lan y môr. Ymofyner yn Boston am yr "*Old Colony R. R. Depot;*" ac yno am docyn i Quincy, (25 cents). Mae yno amrai o chwarelau llechau, a llawer o Gymry yn byw er ys blyneddau. Dymunant gael clywed mwy o bregethu Cymraeg yno. Pobl garedig a haelionus ydynt. Mae Mr. John Thomas, a Mr. William Davies, ac ereill, yn ddynion cyfrifol yn eu mysg.

TALAETH MAINE.

Hon yw y dalaeth fwyaf gogleddol o'r "*New England States;*" terfynir hi o du y dwyrain gan New Brunswick; o du y gorllewin gan dalaeth New Hampshire; o du y gogledd gan Canada East; ac o du y de, a'r de-ddwyrain, gan Fôr y Werydd; nid yw yn 'mhell o Nova Scotia, Cape Breton, a New Foundland, ac afon St. Lawrence. Mae y môr yn golchi ei therfynau am 230 o filldirau; ac y mae ynddi lawer o borthladd-

oedd rhagorol. Mae ei daiar yn well at godi gwair a phorfa, nag at gynyrchu ydau; tir gwael, yn gyffredin, sydd yn ei deheudir; ond y mae yn dra ffrwythlon rhwng yr afonydd Kennebec a Penobscot. Ei gogledd-dir a orchuddir â choedwigoedd mawrion, a rhagorol at bob math o *lumber*. Codir ynddi beth gwenith, a haidd, a cheirch, a llîn, &c. Ond prif orchwylion ei pheswylwyr yw amaethyddiaeth, tori a llifio coedydd, gweithio y celfyddydau, pysgota, a morwriaeth. Mae ynddi lawer o fwnau, ceryg calch, llechau, haiarn, &c. Cynnwysa 16 o siroedd, a phoblogaeth o 626,463. Ei phrif drefydd ydynt Portland, Augusta, Belfast, Bangor, Auburn, Yarmouth, Oldtown, &c.

PORTLAND, *Maine*.—Adeiladwyd y dref hon yn Cumberland Co., ar lan y môr; ac y mae ganddi y porthladd goreu; cynnwysai yn 1870 boblogaeth o 31,414; ac y mae y Grand Trunk Railway yn rhedeg allan o honi i Montreal, ac oddiyno i Toronto, Detroit, a Chicago.

"Oddeutu milltir i'r gorllewin o'r dref, ar dafod gwastad o dir yn estyn allan i'r for-gilfach (*bay*), ar ochr Cape Elizabeth, y saif y felin haiarn, lle y gwneir rails i'r reilffyrdd. Yn y felin hon y mae cryn nifer o Gymry yn gweithio; ac ar lanerch hyfryd gerllaw iddi y maent yn byw, mewn tai destlus a chyfleus a godwyd iddynt gan berchenogion y gwaith. Mae yn lle dymunol a phrydferth iawn yn misoedd yr haf. Mae y tai oll yn debyg i'w gilydd, ac wedi eu gosod yn drefnus; ac y mae yno heolydd wedi eu gosod allan, a digon o le i adeiladu tref fechan, hardd, yn y lle. Perthyna y felin i gwmni cryf, ac y maent yn cael digon o waith, yr hyn sydd yn sicrhau gwaith cyson i'r dynion.

"Mae y Cymry yma yn ymddangos yn gysurus a chalonog iawn; enillasant iddynt eu hunain gymeriad da yn ngolwg y trigolion, ac y mae gan berchenogion y gwaith olwg fawr arnynt fel gweithwyr, fel dynion, ac fel crefyddwyr. Maent felly yn enill cyflogau da, ac yn sicr o waith tra y bydd gwaith i'w gael. Mae y

cwmni wedi adeiladu *hall* ragorol iddynt, 60 tr. wrth 36 tr., ac y mae wedi ei gorphen yn addurnol, ac ynddi y mae llyfrgell dda, &c., yn agored bob dydd ond y Sabboth. Nid oes yr un *saloon* na thafarn o fewn y lle. Maent yn cynal eu holl foddion crefyddol yn yr *hall*. Mae 50 o aelodau yn yr eglwys, a thros 100 yn yr Ysgol Sabbothol, a chynulleidfa dda. Ychydig o bregethu Cymraeg a gawsant. Mae arnynt eisiau dyn galluog i bregethu Cymraeg a Saesonaeg. Caent gynorthwy i ddyn felly, oblegid maent mewn undeb a'r *Conference* Seisnig. Gobeithio y gofala y Bugail mawr am danynt, ac yr enfyn rywun yn ol ei feddwl ei hun atynt cyn hir.

"Mae Mr. John Thomas, arolygwr y gwaith, yn ddyn serchus, caruaidd, a chymwynasgar. Mae yn gymeradwy a pharchus iawn gan berchenogion y felin, ac y mae holl gyfrifoldeb y gwaith, braidd, yn cael ei ymddiried iddo. Da oedd genym ei weled yn blaenori gyda chrefydd, yn y cyfeillachau a'r cyfarfodydd gweddio, yn gystal a chyda'r gwaith; yn y capel ar y Sabboth, yn gystal ag yn y felin ar hyd yr wythnos; a da oedd genym weled fod pawb yn ei anwylu a'i barchu yn y naill le yn gystal a'r llall. Tra y parhant yn un a chytun, fel yr ymddangosant yn awr, byddant o lawer o les a chysur i'w gilydd."—D. (Gwel *Cenhadwr*, Chwefror, 1870). Clywais fod un Mr. Davies yn pregethu iddynt er ys misoedd.

BROWNSVILLE, *Piscataquis Co., Maine.*—Mae amrai o Gymry parchus wedi sefydlu yn y lle hwn er ys blyneddau, ac yn gweithio yn y chwarelau llechi. Cadwant foddion gras yn gyson yn yr iaith Gymraeg, a phregethir iddynt yn Gymraeg a Saesonaeg gan wahanol weinidogion yn achlysurol. Mae y gauaf yn hir ac yn oer iawn yno. Dymunwyf iddynt fawr lwyddiant.

HANES CYMRY AMERICA

YN

Y GORLLEWIN PELL

YN NHALAETHAU

INDIANA, MICHIGAN, ILLINOIS, WISCONSIN, MINNESOTA, IOWA, MISSOURI, KANSAS, NEBRASKA CALIFORNIA, OREGON, A'R TIRIOGAETHAU, &C.

GAN Y PARCH. R. D. THOMAS,
(IORTHRYN GWYNEDD.)

2

"Y tir yr aethom drosto i'w chwilio, sydd dir da odiaeth."—Num. xiv. 7, 8.

"Tra mor, tra Brython." "Oes y byd i'r iaith Gymraeg."

UTICA, N. Y.
T. J. GRIFFITHS, ARGRAFFYDD, EXCHANGE BUILDINGS.
1872.

BARDDONIAETH.

Ar lanau'r afonydd ymdreiglant
  Dros fil o filldirau i'r mor;
Hyd lethrau 'r mynyddau ymgodant
  Hyd uchel gymylau yr Ior;
Mae gwledydd eangfaith a ffrwythlon,
  Doldiroedd meillionog yr haf,
Lle gallai pob Cymro dewrgalon,
  Gael cartref dedwyddol a braf.

Gweirdiroedd cynyrchiol, a thonog,
  Tra eang, brydferthant bob lle,
O'r llynoedd hyd lanau'r Tawelog,
  O'r gogledd hyd eithaf y de;
Lle crwydrant ychydig o Indiaid,
  Ac ychain, anwaraidd, yn awr,
Estynir bendithion gwareiddiad
  Yn fuan i filoedd y llawr.

Mynyddau o aur ac o arian,
  O haiarn, o blwm, ac o bres;
A dyfroedd rhedegog a phurlan,
  Coedwigoedd cysgodfawr rhag gwres,
Wahoddant y byd i'w meddianu,
  Dan nodded Gweriniaeth ein gwlad;
Mewn rhyddid, heb neb i'w gormesu,
  Mewn cartref goludog, a rhad.

CYNNWYSIAD.—DOSRAN B.

PENNOD I.

TALAETHAU INDIANA A MICHIGAN.

PENNOD II.

TALAETH ILLINOIS.

PENNOD III.

TALAETH WISCONSIN.

PENNOD IV.

TALAETH MINNESOTA.

PENNOD V.

TALAETH IOWA.

PENNOD VI.

TALAETH MISSOURI.

PENNOD VII.

TALAETH KANSAS.

PENNOD VIII.

TALAETH NEBRASKA.

PENNOD IX.

TALAETH CALIFORNIA.

PENNOD X.

OREGON A'R TIRIOGAETHAU.

PENNOD XI.

CANADA.—PATAGONIA.

Y GORLLEWIN PELL.

PENNOD I.

TALAETHAU INDIANA A MICHIGAN.

Pan diriodd y Tadau Pererinol ar y Cyfandir mawr hwn yn y fl. 1620, yr oedd yn cael ei boblogi gan wahanol lwythau o Indiaid anwaraidd, a'r rhai hyny, gan mwyaf, yn cyfaneddu ar lanau y Werydd, ac oddeutu yr afonydd mawrion sydd yn ymdywallt iddynt. Yn y lleoedd hyny y sefydlwyd y Trefedigaethau Prydeinig, y rhai a lwyddasant, er gwaethaf yr Indiaid, a chenhedloedd ereill, am dros gant a haner o flyneddau; ac yr oedd y tair-ar-ddeg o'r Talaethau a gyhoeddasant eu Hannibyniaeth, Gorphenaf 4, 1776, ac a ffurfiasant y Llywodraeth Werinol hon, oll yn y *Dwyrain*, ac yn gorwedd ar lanau y Werydd; ac nid oedd eu poblogaeth ond bychan, na'u tiroedd diwylliedig yn llawer, na'u masnach yn ehelaeth, ac nid oedd ganddynt un reilffordd o fewn yr holl wlad. Wedi y blyneddau 1788 a 1800, ac yn enwedig wedi sefydlu yr Heddwch yn 1814, y dechreuasant brynu a meddianu tiroedd, a helaethu eu terfynau i'r Gorllewin, y Gogledd, a'r De; ac wedi hyny y dechreuodd gwahanol genhedloedd y byd ymfudo yma wrth y miloedd. Bu Talaeth Ohio o'r fl. 1802, pan y derbyniwyd hi i'r Undeb, am lawer o flyneddau wedi hyny yn cael ei hystyried yn mhell bell yn y *Gorllewin*, ac yr oedd ymfudo o New York a Phila-

delphia i'r Welsh Hills, a Paddy's Run, yn Ohio, y pryd hyny, yn daith hirfaith a pheryglus; am fod y ffyrdd yn anhygyrch, a llawer o Indiaid yn y Dalaeth. Nid oedd son am Illinois, Wisconsin, Iowa, a Minnesota, &c., y pryd hyny. Byddai yn fwy priodol yn *awr* i Ohio gael ei rhestru gyda y Talaethau Canolbarthol. Bydd Talaethau Indiana, Michigan, Illinois, a Wisconsin, dichon, wedi eu cyflawn boblogi, a'u diwyllio, cyn pen ugain mlynedd eto; ond am fod ynddynt yn awr filoedd o erwau o diroedd rhagorol am brisiau isel, lle y gallai ymfudwyr Cymreig gael cartrefi dedwyddol iddynt eu hunain a'u plant, tybiais yn rheidiol roddi ychydig o'u hanes yn y Dosran hwn o'r llyfr. Yn fwy priodol yn awr y cymhwysir yr ymadrodd, "*Y Gorllewin Pell*," at y Talaethau a'r Tiriogaethau sydd yn gorwedd *tu draw* i afon y Mississippi—o lanau gorllewinol hono dros y Mynyddau Creigiog, hyd lanau y Tawelfor, yn California ac Oregon. Yn y rhai hyny yn sicr (ac yn y Talaethau Deheuol) y bydd miloedd o Gymry wedi sefydlu, ac yn byw yn gysurus yn y dyfodol mawr; am hyny rhoddais eu hanes yn helaethach na hanes y Talaethau *Dwyreiniol*, lle nas gall yr amaethwyr yn awr gael tiroedd rhad y Llywodraeth, nac am brisiau isel gan neb arall. (Gwel Dosran A, sef "Hanes Cymry America," yn y "*Dwyrain* a'r De.")

TALAETH INDIANA.

Terfynir y Dalaeth hon gan Ohio o du y dwyrain; gan Illinois o du y gorllewin; gan Dalaeth a Llyn Michigan o du y gogledd; a chan afon Ohio a Thalaeth Kentucky o du y de. Cynnwysa 33,809 o filldiran petryal; ac yn y fl. 1870, yr oedd ei phoblogaeth yn 1,673,046. Dechreuwyd ei phoblogi gan y Ffrancod,

oddeutu Vincennes, yn y fl. 1690, a derbyniwyd hi i'r Undeb Rhagfyr 11, 1816. Mae ynddi 92 o siroedd, a'r rhan fwyaf o honynt yn cynnwys o 15 i 25 mil o boblogaeth; a'r rhai mwyaf poblog yw Allen, Wayne, Vigo, Tippecanoe, Vanderburg, &c. Ei phrif ddinasoedd ydynt Indianapolis, Evansville, Fort Wayne, Logansport, Lafayette, Terre Haute, New Albany, &c. Mae ei harwyneb yn lled wastad a choediog, fel Ohio; ond y mae ynddi ychydig o fryniau isel, a llawer o ddyffrynoedd ffrwythlon, gyda glanau ei phrif afonydd, sef y Wabash a'r White River, a'u gwahanol gangenau; ac y mae ynddi lawer o weirgloddiau eang a ffrwythlon—cynyrchant bob math o ydau a ffrwythau; ac y mae yno le da i fagu defaid ac anifeiliaid, moch, &c. Yn ei rhandir deheuol ffrwytha y gwinwydd yn rhagorol. Ei phrif orchwylion yw amaethyddiaeth, a'r llaw-weithfeydd; ac y mae ynddi lawer o fwnau haiarn a glo. Mae llawer o reilffyrdd rhagorol yn awr yn myned trwyddi o'r dwyrain i'r gorllewin, ac o'r gogledd i'r de, ac yn dra chyfleus i'w masnach a'i chelfyddydau. Mae yr afon Ohio yn golchi ei siroedd deheuol am dros ddau gant o filldiroedd. Ei siroedd mwyaf *an*mhoblog yn awr yw Benton, Blackford, Crawford, Jasper, Newton, Ohio, Pulaski, Scott, Union, a Starke,—a gorwedda y rhai hyny yn ei chornel ogleddol a gorllewinol, ac yn ei rhandir ddeheuol. Credwyf fod ei thiroedd goreu wedi eu prynu, a'u sefydlu; er hyny gallai ymfudwyr Cymreig *cyfoethog* brynu tyddynau da am brisiau rhesymol; a chael llawer o fwnau glo a haiarn danynt hefyd. Mae hinsawdd a thymhorau y Dalaeth hon yn debyg i eiddo Talaeth Ohio. Mae ynddi gyflawnder o goedydd, a dyfroedd iachusol.

Diau fod llawer o *Gymry* yn wasgaredig mewn gwahanol fanau ynddi, ac yn llwyddianus yn y byd. Ond

nid wyf yn deall fod ynddi sefydliadau nac eglwysi, na gweinidogion *Cymreig*. Mewn llythyr a dderbyniais oddiwrth Edwin A. Rosser, Ysw., dyddiedig Knightsville, Clay Co., Indiana, Ebrill 10, 1871, dywed: "Y mae genym yma un *rolling mill*, pump o *furnaces*, a phymtheg o fanciau glo, a llawer iawn o Gymry." Ni chefais hanes helaethach am y lle. Saif Clay Co. yn rhandir gorllewinol y Dalaeth, tua 50 milldir o Indianapolis, a 12 milldir o Terre Haute. Gellir myned yno gyda'r reilffordd o Cincinnati trwy Indianapolis, a disgyn yn Station Brazil, New Harmony, neu rywle arall mwyaf cyfleus i gyrhaedd Knightsville. Dymunwyf eu llwyddiant. Gobeithio fod y Cymry yno yn bobl sobr, a chrefyddol—yn darllen, yn credu, ac yn bucheddu yn unol â Gair yr Arglwydd. (Address Edwin A. Rosser, Esq., Box 33, P. O., Knightsville, Clay Co., Indiana.)

TALAETH MICHIGAN.

Dechreuwyd poblogi tiroedd y Dalaeth hon gan y Ffrancod, oddeutu Detroit, yn y fl. 1670, a derbyniwyd hi i'r Undeb, Ionawr 26, 1837. Cynnwysa 56,450 o filldiroedd petryal; ac yn 1870 yr oedd ei phoblogaeth yn 1,184,296. Mae ynddi yn awr 72 o siroedd; a llawer o honynt yn cynnwys o 20 i 30 mil o drigolion—y rhai mwyaf poblog ydynt Wayne, Washtenaw, Oakland, Lenawee, Kent, Jackson, Calhoun, St. Clair, Saginaw, Van Buren, Berrien, Genesee, Monroe, St. Joseph, Kalamazoo, Ottawa, &c., ac y mae y siroedd yna oll yn rhandir *deheuol* y Dalaeth, oddeutu y reilffyrdd sydd yn rhedeg o Detroit a Monroe, i Chicago, ac i *Grand Haven* (yn Ottawa Co.) yn ei rhandir orllewinol, ar lan Llyn Michigan, *gyferbyn* a Milwaukee, yn Wisconsin. (Mae y llyn yn y fan hono yn agos i gan' milldir o led,

a chroesir ef yn wastadol gan agerfadau, a llongau hwyliog, mawrion.) Ond mae yn y Dalaeth hon 24 o siroedd nad oes ynddynt eto ond o un fil i saith mil o drigolion; a thua 12 o siroedd heb ond o un cant i wyth gant o breswylwyr; ac y mae y rhai hyny yn gorwedd yn ei chanoldir, ac yn rhai o'i pharthau mwyaf gogleddol. Terfynir y Dalaeth o du y de gan Dalaethau Ohio ac Indiana; ac oddieithr hyny, ac ychydig o ogledd-dir Wisconsin sydd yn ei chyffinio, *amgylchir* hi gan ddyfroedd y llynoedd mawrion, sef Erie, Huron, Michigan, a'r Superior. Mae ynddi amrai o borthladdoedd da; ac amrai o afonydd bychain yn codi yn ei chanoldir, ac yn rhedeg drwyddi, mewn gwahanol gyfeiriadau, gan ymarllwys i'r llynoedd mewn amrywiol fanau. Rhenir y Dalaeth yn ddwy ran gan ddyfroedd y llynoedd, ac nid yw y *Mackinaw Strait* ond prin ddwy filldir o led, yr hwn hefyd sydd yn uno dyfroedd Huron a Michigan. Mae y culdir gogleddol o Dalaeth Michigan, sydd yn terfynu ar ran o Wisconsin, ac yn gorwedd ar lanau y Superior, yn lle bryniog a chreigiog, ac yn orlawn o fwnau copr a haiarn, y rhai goreu yn y byd;—clywais fod rhai mwnwyr Cymreig yn gweithio yno. Gwlad oer ofnadwy ydyw yn y gauaf; bydd ynddi lawer o rew ac eira; ac y mae ei gauaf yn hir iawn. Er hyny y mae llawer o bobl yn byw yn iachus a chysurus ynddi, a rhai yn ymgyfoethogi yn fuan. Cludir miloedd o dunelli o fwn haiarn a chopr o'r parth yma bob blwyddyn i Ohio, a Pennsylvania. Ond nid yw y gauaf mor hir, na'r hinsawdd mor erwinol yn y rhandir arall o'r Dalaeth, oddieithr yn ei ran ogleddol;—mae ei hinsawdd yn ei ran *ddeheuol* yn debyg i eiddo Ohio ac Indiana. Ar y cyfan, mewn cymhariaeth i hinsawdd a thymhorau Missouri a Kansas, a Tennessee, mae gauaf Michigan yn hir iawn, a'i

hinsawdd yn oer iawn. Gwlad ragoroı am goedydd mawrion a gwerthfawr, ac am wenith, a gwair, a ffrwythau ydyw, yn ei pharthau deheuol. Mae helaethrwydd o bysgod i'w cael yn ei marchnadoedd, gan eu bod mor gyfleus i'r llynoedd. Gellir cael tiroedd da am brisiau isel, mewn manau yma eto.

DETROIT, Wayne Co., yw y brif ddinas yn Nhalaeth Michigan. Saif ar lan afon Detroit, yr hon a una ddyfroedd llynoedd St. Clair, a'r Huron, â'r Erie; ac a derfyna rhwng Michigan a'r Canada. Dinas ardderchog ydyw. Mae ynddi lawer o adeiladau drudfawr, ac o fasnachdai ehelaeth a bywiog. Mae y *Grand Trunk R. R.* a'r *New York Central R. R.* yn myned trwyddi i Chicago a Milwaukee. Clywais fod amrai o deuluoedd *Cymreig* cyfoethog a pharchus yn byw yn y ddinas hon; ac eu bod yn cael pregethu Cymraeg yn achlysurol yno. Credwyf fod gweddw a phlant y diweddar Gymro parchus, sef Henry Arnolds, Ysw., gynt o New York—a gwraig a mab y diweddar Ed. Edwards, Ysw., gynt o Machynlleth, Maldwyn, G. C.—yn byw yno eto yn ddedwydd a chysurus. Gellir cael pob hysbysrwydd am diroedd y Llywodraeth yn y Dalaeth drwy holi yn Swyddfa y Llywodraeth, yn ninas Detroit.

PENNOD II.

TALAETH ILLINOIS.

Un o'r Talaethau gorllewinol mwyaf yw hon; mae dros dri chant o filldirau o hyd, wrth ddau cant o filldirau o led mewn manau. Terfynir hi o du y gogledd gan Wisconsin; o du y dwyrain gan Lyn Michigan a Thalaeth Indiana; o du y de gan ran o afon Ohio; ac o du y gorllewin gan afon y Mississippi, yr hon sydd fordwyol rhwng Talaeth Illinois, a Thalaethau Missouri ac Iowa, am yn agos i bedwar cant o filldirau, o Dunleith, gyferbyn a Dubuque, heibio i Davenport, a Rock Island, a Burlington, a Keokuk, a Quincy, ac Alton, a St. Louis, hyd Cairo, lle mae yr Ohio yn ymdywallt i'r Mississippi. Talaeth amaethyddol ardderchog ydyw; ac y mae mwn glo yn cael ei weithio mewn rhai o'i siroedd. Dechreuwyd ei sefydlu gan y Ffrancod yn y fl. 1720. Derbyniwyd hi i'r Undeb, Rhagfyr 3, 1818. Mae ynddi yn awr dros gant o siroedd; a'i phoblogaeth yn 1870 oedd 2,529,410—dros ddwy filiwn a haner. Treblodd yn yspaid yr ugain mlynedd diweddaf! Ei phrif ddinasoedd a'i threfydd mwyaf poblog ydynt Chicago, Peoria, Quincy, Springfield, Decatur, Alton, Carthage, Bloomington, Galena, East St. Louis, Cairo. Gwlad nodedig wastad ydyw; y mae ei doldiroedd (*prairies*) yn eangfaith, ac mewn rhai manau yn gorsiog, ac am hyny yn afiachus; ond wedi eu sychu a'u diwyllio, a phlanu coed arnynt, gwnant y tyddynau mwyaf ffrwythlon a phrydferth. Mae miloedd o dyddynau felly yn awr yn y Dalaeth—rhai bychain, a rhai mawrion, ac ambell un dros fil o erwau o dir! Lle ardderchog ydyw i fagu anifeiliaid;

mae miloedd o geffylau, a gwartheg, ac eidionau, &c., yn cael eu hanfon i'r marchnadoedd oddiyno bob blwyddyn; ac y mae yno yn awr lawer o ddyddynwyr cyfoethog. Codir mwy o Indrawn a gwenith yn hon nag mewn un Dalaeth arall yn yr Undeb. Dywedir fod ynddi fwnau haiarn, glo, a phlwm, mewn helaethrwydd. Gwlad dda am ffrwythau yw, hefyd—gellir codi tobacco yn ei siroedd deheuol. Mae ynddi rai afonydd cryfion—yr Illinois, y Green River, y Sangamon, y Little Wabash, y Kaskaskia, &c.,—a cheir coedydd ar eu glanau, ac mewn manau ar y bryniau isel sydd yn y Dalaeth. Nid oes ynddi yn awr ond *ychydig* o diroedd rhad y Llywodraeth; a'r unig swyddfa dirol sydd yn Springfield, Sangamon Co. Ond y mae llawer o diroedd rhagorol heb eu gwerthu eto gan y *Railroad Companies*, y rhai a gawsant filiynau o diroedd y Dalaeth er gwneyd eu reilffyrdd ar hyd, ac ar led y wlad, yn mhob cyfeiriad, er cyfleustra i deithwyr a masnachwyr Gall y rhai a fyddo yn awyddus am brynu tiroedd yn y Dalaeth hon, ymofyn â *Land Commissioners* y gwahanol reilffyrdd, yn y Swyddfäau yn Chicago, Springfield, Rock Island, &c. Yn Illinois y mae Chicago, un o brif ddinasoedd y gorllewin, yr hon sydd yn cynnwys yn agos i dri chan mil o boblogaeth,—(298,983). Nid oedd ei phreswylwyr yn 1850 ond prin ddeng-mil-arhugain, (29,963.) Y fath gynydd dirfawr a fu arni yn yspaid yr ugain mlynedd diweddaf! Saif ar lan Llyn Michigan, yn sir Cook, ac y mae wedi ymledu am filldirau; a cheir ynddi heolydd llydain, adeiladau mawrion, ystordai cyfoethog, eglwysi lawer, palasdai addurnol, llaw-weithfeydd llwyddianus, a'r fasnach fwyaf bywiog yn mhob math o nwyddau, ac yn enwedig mewn *gwenith*, ac *anifeiliaid*, &c. Canolbwynt masnach rhwng dinas New York a'r holl Dalaethau gorllewinol

ydyw. Cludir pob math o nwyddau iddi, ac allan o honi, gan dros dair-ar-ddeg o reilffyrdd; a chan lawer o longau hwyliog ac agerlongau ar Lyn Michigan. Y mae yn sicr o gynyddu eto yn fwyfwy. Y rhai a brynasant *lots* yno, ac a adeiladasant dai arnynt, tuag ugain mlynedd yn ol, ydynt bobl gyfoethog yno yn awr. Y mae *Springfield*, hefyd, yn Sangamon Co., yn dref enwog. Yno y bu yr Arlywydd *Lincoln* fyw yn hir; a cherllaw yno, yn Oak Ridge Cemetery, y mae ei *Fedd*, a chôfadail ardderchog a drudfawr wedi ei chodi arno. (Gwel Benillion tlysion a buddugol *Ieuan Ddu* ar "Fedd Lincoln.")

Syndod yw i mi na buasai mwy o dyddynwyr Cymreig wedi sefydlu yn y Dalaeth ffrwythlon hon. Hyd yma nid oes ond ychydig o sefydliadau Cymreig o'i mewn; ond credwyf y byddant yn fwy lluosog yno yn mhen deng mlynedd eto. Sefydlodd y Cymry yn y manau canlynol.

1. *Chicago, Cook Co.*—Nid oedd y ddinas hon 35 ml. yn ol ond pentref bychan; ac nid oedd ynddi 20 ml. yn ol ond oddeutu deng-mil-ar-hugain o drigolion. Dichon fod rhai Cymry wedi sefydlu ynddi cyn hyny. Yn haf y flwyddyn 1857—14 ml. yn ol—y bum yno gyntaf; yr oedd yno y pryd hyny yn agos i gan' mil o drigolion, a llawer o Gymry parchus; ond yr oedd ei heolydd yn isel a lleidiog, a llawer o'r stores, a'r trigfanau, yn fychain a diaddurn. Yr oedd gan y T. C. eglwys a chapel bychan yno y pryd hyny. O'r amser hyny hyd heddyw, bu dirfawr gynydd ar y ddinas yn mhob ystyr. Tebygol yw fod y boblogaeth *Gymreig* yno yn awr, (1871) dros 700, ac y mae yn eu plith lawer o bobl dda, gweithgar, a chrefyddol. Yma y mae yr argraffydd enwog Robt. R. Meredith, (gynt o Rome, Oneida Co., N. Y.,) a'i deulu yn byw.

Eglwys y TREFNYDDION CALFINAIDD *yn Chicago.*—Buont yn addoli yn yr hen addoldy bychan am lawer o flyneddau; ond gwerthasant hwnw, a phrynasant gapel gwell a helaethach, ac

mewn lle mwy cyfleus. Costiodd lawer o filoedd o ddoleri iddynt. Adgyweiriwyd ef. Mae digon o le ynddo i bedwar neu bum' cant o wrandawyr. Aelodau, 136; ar brawf a phlant, 41; Ysgol Sabbothol, 120; cynulleidfa dda; diaconiaid, 3. Bu y Parch. Moses Williams, 206 West Lake St., Chicago, yn weinidog ffyddlon iddynt am flyneddau, ac y mae eto yn ddefnyddiol yn yr eglwys. Dechreuodd y Parch. David Williams, gynt o Lanidloes, G. C., weinidogaethu yno yn Hydref, 1864, a rhoddodd ofal yr eglwys i fyny Rhagfyr, 31, 1869. Yn niwedd y flwyddyn 1870, yr oedd efe a'i deulu parchus yn byw yn No. 249 West Lake St., ac yr oedd y pryd hyny yn 70 mlwydd oed, ac yn ddyn cryf ac iachus.

Nid wyf yn gwybod fod un eglwys Gymreig arall o fewn dinas Chicago; ond credwyf fod yno lawer o aelodau a gwrandawyr perthynol i'r Annibynwyr, ac enwadau ereill, a bod rhai o honynt yn cyd-addoli yn nghapel y T. C., a bod croesaw i'w gweinidogion i bregethu yno.

2. *Bridgeport Union Rolling Mill, Chicago, Illinois.*—Saif y pentref hwn tua 5 milldir i'r de o'r Court House yn nghanol dinas Chicago; ac y mae yn awr o *fewn* terfynau y ddinas hon; a gellir myned yno gyda y street cars ar Archer & Reuben Avenues. Codwyd y Rolling Mill yn 1863. Mae yn 200 troedfedd o hyd wrth 180 o led. Meddianir hi yn awr gan *Joint Stock Company*. Bum yno yn Medi, 1870. Thomas Robinson, Ysw., oedd y *Boss*—Sais o genedl, ond cyfaill ffyddlon i'r Cymry. Yr oedd 300 yn gweithio yn y felin; ac oddeutu 50 o honynt yn Gymry. Ugain o deuluoedd Cymreig; neu oddeutu 120 o Gymry yn byw yn y lle. Gweithio *rails* yr oeddynt yn y felin. Yr oedd adeilad mawr arall yn cael ei godi yno, er cael lle cyfleus i *Steel Works.*

Yr Eglwys Gymreig UNOL *yno.*—Ffurfiwyd hi gan y Parch. David Williams, (T. C.), Chwefror 10, 1867, gyda 14 o aelodau o wahanol enwadau. Efe oedd eu gweinidog cyntaf, a daliodd i ddyfod yno i bregethu hyd Tachwedd 2, 1870. Cynorthwyid hwynt hefyd gan y Parch. Moses Williams; a bu Mr. James Thomas, (T. C.), o Stellapolis, Iowa, yn pregethu llawer iddynt. Aelodau, 23, heb gynnwys y plant; Ysgol Sabbothol, 30; a'r gynulleidfa o 50 i 60. Swyddogion—John L. Jones, Ysgrifenydd; John Davies, Trysorydd; David H. Jones, Diacon; Thomas Rees, Arolygwr yr Ysgol. Adeiladwyd y capel, 28 tr. wrth 24 tr., yn 1867. Traul, $1,500. Dyled, $200. Saif ar heol Reuben. Capel coed, da, ydyw. Trustees—Thomas Robinson, Ysw., David H. Jones, a Thomas Rees.

Yno y gwelais y bardd Mr. John E. Jones (Ioan ab Ioan).

Y mae melin arall, sef "The Bar and Plate Mill," eiddo Messrs. Shepherd & Co., gerllaw y Rolling Mill; ond nid oedd Cymry yn gweithio yn hono.

3. Sefydliad Cymreig BIG ROCK, Kane Co., Illinois. —Gorwedda Kane Co., tua 30 milldir i'r gorllewin o Chicago; a'r ffordd nesaf a rhwyddaf i fyned i sefydliad y Cymry yno, yw myned gyda y train ar y "Chicago, Burlington, & Quincy Railroad," o ddinas Chicago i dref *Aurora*, (30 milldir,) yr hon yw prif dref marchnad y Cymry; ac y mae ffordd dda i fyned oddiyno gyda cherbyd a cheffylau, neu gyda y Branch R. R. tua 12 milldir.

Township yw Big Rock, yn 6 milldir o hyd wrth 6 o led. Yr oedd digon o dir rhad y Llywodraeth i'w gael yno yn 1840. Tir lled wastad yw yr oll o hono; ond ceir ynddo rai codiadau bychain; ac y mae arno lawer o goedydd da ar lanau yr afonydd bychain sy'n rhedeg drwyddo, ac mewn manau ereill. Ceir ynddo hefyd lawer o ddoldiroedd (*prairies*). Tir da ydyw oll, (*black loam soil*). Codir llawer o wenith, ac Indrawn, ceirch, timothy, &c., ynddo. Lle da i fagu gwartheg a moch, &c. Gwenith, 15 bwsiel yr erw; corn, o 40 i 50 bwsiel yr erw. Y mae yno lawer o berllanau a gerddi da; ychydig o goed *peaches*. Fences da yn tyfu o hadau yr Osage Orange; ond fences byrddau a arferir amlaf yno.

Y sefydlwyr cyntaf oeddynt Edward Welding, Morris Price, (Llanidloes), a John Pierce, (Dinbych).— Daethant yno yn 1840, ac y maent yno eto, yn bobl barchus a chyfoethog. Yn fuan wedi hyny daeth Richard Roberts, (o Sir Fon), a Daniel Evans, (Neuaddlwyd), a Richard Morris, (Mon), a David Evans, (Neuaddlwyd), ac ereill, yno. Ond pan ddaeth Evan Ingram, o Langyniw, Maldwyn, yno, yn 1852, yr oedd pris y tiroedd wedi eu diwyllio o $20 i $25 yr erw; a'r *prairies* o $4 i $5 yr erw. Y mae ganddo ef dyddyn rhagorol yno yn awr; ac y mae yn byw yn dra chysurus arno. Nid ellir prynu tyddynau diwylliedig yno heddyw heb dalu o $40 i $60 yr erw am danynt. Y mae yno yn awr sefydliad cryf o Gymry crefyddol a chyfoethog. Y mae yno 73 o deuluoedd, ac oddeutu

365 o wyr, gwragedd, a phlant, gweision a morwynion. Y mae rhai o honynt wedi priodi a chenhedloedd ereill, a thuag ugain o deuluoedd nad ydynt yn arfer siarad ein hiaith, nac yn dilyn moddion gras yn y capelau Cymreig; ond y mae ganddynt fawr barch i'w cenedl. Hyd y gauaf yn gyffredin yw pum' mis—eira yn disgyn yn niwedd Rhagfyr yn un droedfedd o drwch; rhewi yn galed, a bydd y ddaiar yn gloedig o ddechreu Rhagfyr i ddechreu Mawrth.

Ardal amaethyddol hollol yw Big Rock; nid oes yno un math o bentref; ond y mae yno lawer o dyddynau ffrwythlon, ac o dai coed rhagorol arnynt. Ceir *Post Office* yno.

Mae capel ac eglwys Saesnig gan y Bedyddwyr yn y plwyf, a'r Parch. John Jones, un o sir Fflint, G. C., yn weinidog iddynt.

Y ddwy Eglwys ANNIBYNOL *Gymreig.*—Dechreuwyd pregethu Cymraeg yn yr ardal er ys llawer o flyneddau, gan y Parch. Georrge Lewis, ac eraill. Sefydlwyd yr eglwys gyntaf yn nhy John Pierce, Ysw., yn Hydref, 1352, pan urddwyd y Parch. John Daniels yn weinidog iddynt. Adeiladwyd y capel cyntaf yn haf y flwyddyn 1853; capel coed, 26 wrth 32 tr. Traul, $500. Dim dyled. Aelodau yr hen gapel yn bresenol, 30; Ysgol Sabbothol, 30; cynulleidfa, 95. Bu y brodyr canlynol yn gweinidogaethu yno:—John Daniels, Rees M. Evans, Jenkin Jenkins, John Parry, John L. Richards, Benjamin Jones, Richard Williams, Henry Davies.

Yn 1860, yn amser y Parch. R. M. Evans, ymranodd yr eglwys, a darfu i un ran o honi godi capel newydd o'r enw "Peniel," o fewn dwy filldir i'r hen gapel. Capel da, o goed, ydyw, 26 wrth 36 troedfedd. Traul, $700. Dim dyled. Aelodau, 30; Ysgol Sabbothol, 40; cynulleidfa, 90. Perthyna i hon hefyd lawer o dyddynwyr cyfoethog a pharchus. (Bu y ddwy eglwys ar wahan am saith mlynedd; ond gwnaed undeb rhyngddynt yn amser y Parch. Benjamin Jones, Llanidloes gynt—bu farw yn Iowa.) Y maent yn cydweithredu yn siriol er ys blyneddau. Y gweinidogion a fu yn gwasanaethu yr eglwys hon, mewn undeb a'r eglwys arall, oedd Benjamin Jones, Richard Williams, (yr hwn sydd yn byw ar ei dyddyn yn yr ardal eto,) a'r Parch. Henry Davies, gynt o Nefyn, Arfon, yr hwn a fu yno o Ionawr, 1869, hyd ddechreu y fl. 1871. Yn Tachwedd, 1870, gwelais y Cymry parchus canlynol yn iach a chysurus, yn Big Rock:—John Pierce, James Evans, Evan Ingram, Benjamin Davies, Thomas Jones, Thomas James, Evan Morgan, David J. Evans, Peter Evans, David Thomas, John Jones, John James, Richard L. Hughes, ac ereill.

4. COAL VALLEY, *Rock Island Co., Illinois.*—Tref fawr ydyw Rock Island, ar lan afon y Mississippi, gyferbyn a Davenport, yn Iowa. Y mae yno rai teuluoedd Cymreig yn byw; ond dim un eglwys na chapel Cymreig. Gellir myned o Chicago yno gyda y "Chicago, Rock Island & Pacific R. R."—pellder 182 o filldirau, a chymeryd y train ar reilffordd arall oddiyno i *Coal Valley*, yr hwn sydd bentref bychan tua 12 milldir oddiyno, yn cael ei amgylchu gan dyddynau a gweithfeydd glo. Mae ynddo post office ac amrai o stores, a llawer o dai bychain. Gorwedda mewn pantle bychan, crwn, a'r bryniau isel o'i amgylch; a'r reilffordd yn myned trwyddo o Rock Island i Peoria, &c. Meistri P. L. ac R. R. Cable (Americaniaid) yw y prif *land-owners* a'r *operators*. Y mae gwahanol genhedloedd yn byw yno, Saeson, Scotiaid, Gwyddelod, Ellmyniaid, Ffrancod, Cymry, &c. Y Saeson sydd yn y mwyafrif.

Y sefydlwyr Cymreig cyntaf oeddynt Thomas Jones, (*boss* ar y gwaith glo,) Wm. Phillips, Wm. Thomas, Isaac Lewis, John Hughes, a'r Parch. John T. Williams, (T. C.,) yn awr o New Cambria, Mo., yn nechreu 1858. Wedi hyny daeth L. B. Thomas, Thomas Phillips, a Benjamin Thomas, ac ereill yno. Nid oedd yno y pryd hyny ond pedwar o dai, ac un store. Cynyddodd poblogaeth y lle. Dechreuwyd cynal moddion crefyddol ar hyd y tai. Bu Jones, Phillips, a Thomas yn feddianwyr ar weithiau glo yno, ac y maent yn awr yn ddynion cyfoethog; a'r ddau olaf yn cadw un o'r stores mwyaf sydd yn y lle. Yr oedd yno yn niwedd y fl. 1870 dros 250 o boblogaeth Gymreig, er fod amrai wedi ymadael oddiyno i Missouri, Kansas, &c.

Yr Eglwys ANNIBYNOL *Gymreig.*—Ffurfiwyd yr eglwys yn 1858. Adeiladwyd y capel yn 1862, 36 wrth 24 tr. Traul, $800. Dim dyled. Capel da o goed ar ochr y bryn. Arliwiwyd ef yn hardd yn ddiweddar. Aelodau, 25; Ysgol Sabbothol, 60; cynulleidfa, 100. Swyddogion—Thomas Isaac Davies, William A. Williams; John M. Bowen, Ysg.; David Jenkins, Trysorydd. Bu y gweinidogion canlynol yn llafurus yno:—John L. Richards, Cadwaladr D. Jones, ac Owen Owens.

Eglwys y BEDYDDWYR *Cymreig.*—Sefydlwyd yr eglwys yno yn 1866. Adeiladwyd y capel (30 wrth 24 tr.) yn 1867. Traul, $800. Y Parch. Thomas M. Mathews, (yn awr o Ridgeway,

Wis.), oedd eu gweinidog cyntaf; ac ni bu ganddynt neb ar ei ol ef. Aelodau, 12; Ysgol Sabbothol 30; cynulleidfa fechan. Diacon, David Powell.

Yr oedd y mwnwyr yn cael $1.08 y dunell am dori y glo, a gallent dori o ddwy i ddwy a haner bob dydd.

5. BRACEVILLE, *Grundy Co., Illinois.*—Gorwedda y sefydliad hwn oddeutu 70 milldir i'r de-orllewin o Chicago; a gellir myned o'r ddinas hono yno gyda y trains ar y "Chicago, Alton, & St. Louis R. R.,—pellder i orsaf *Gardner*, 66 milldir; a thua tair milldir oddiyno i'r sefydliad. Dechreuwyd y lle yn 1856. Ar y doldiroedd (prairies) gwastad y mae. Gweithiau glo yn unig sydd yno, yn agos i'r reilffordd a nodwyd. Ceir yno bum' mis o auaf, a saith mis o haf. Hinsawdd gymhedrol. Yr oedd yno yn 1871 40 o deuluoedd Cymreig—oll oddeutu 200. Ychydig o genhedloedd ereill sydd yn y lle. Angen am fwy o foesoldeb. Amrai o grefyddwyr diwyd a ffyddlon yno.

Yr Eglwys ANNIBYNOL *yno.*—Dechreuwyd yr achos yno yn 1864. Nid llawer o gynydd a fu arno. Codwyd capel newydd yno o'r enw "Ebenezer." Traul, $1,000. Dyled, $300. Aelodau, 18; Ysgol Sabbothol, 50; cynulleidfa, 60. Diaconiaid—Thomas Treasure a John Pierce; Ysgrifenydd, John S. Williams; Gweinidog, y Parch. Wm. D. Williams, gynt o Pontypool, Sir Fynwy, D. C. Urddwyd ef yno, Chwefror 27, 1871. Rhoddodd ofal yr eglwys i fyny yn Mehefin, 1871, ac ymadawodd i Robertsville, Columbiana Co., Ohio.

Deallwyf fod eglwys fechan gan y *Bedyddwyr* Cymreig hefyd yno; ond ni chefais ddim o fanylion ei hanes.

6. Sefydliadau Cymreig *ereill* yn Nhalaeth Illinois.—Clywais fod amrai o fân-sefydliadau eraill yn y Dalaeth hon,—yn Keeversville, Paradise, Chenoa, Gardner, a Streaton, (nid yn mhell iawn o Braceville,) ond ni chefais eu hanes. Gwn fod fy hen gyfaill Mr. Rowland Jones, gynt o'r Neuadd Ffarm, Manavon, G. C., yn byw ar ei dyddyn ei hunan yn Chenoa, yn agos i Bloomington, McLean Co., Illinois; ac yr oedd y Parch. David L. Davies, gynt o Oskaloosa, Iowa, mewn swyddfa barchus yn Murphysboro, Jackson Co., Ill.; a chlywais fod gweithfeydd glo yno hefyd, ac amrai o Gymry yn gweithio ynddynt. Dichon fod hefyd lawer o Gymry yn byw yn *East* St. Louis.

PENNOD III.

TALAETH WISCONSIN.

Talaeth fawr, gyfoethog, ac enwog yw hon; cynnwysa yn agos i 60 o siroedd; mae yn oludog o diroedd amaethyddol da, o goedwigoedd eangfaith a gwerthfawr, ac o fwnau plwm a haiarn rhagorol. Terfynir hi o du y de gan dalaeth Illinois; o du y dwyrain gan Lake Michigan; o du y gogledd gan dalaeth Michigan a Lake Superior; ac o du y gorllewin gan afon y Mississippi, a thalaethau Iowa a Minnesota. Y mae ynddi amrai o lynoedd mawrion, a bychain, a rhai o honynt yn fordwyol; ac o afonydd dyfnion, cyfleus i nofio llongau a choedydd arnynt, megys y Wisconsin, y Chippewa, y Fox, y Rock, y Menomonee, y Wolf, y St. Croix, y Black, &c. Ymaywallta llawer o honynt i'r Mississippi, rhai i Lyn Michigan, un i Green Bay, a rhai i Lake Superior. Nid oes ynddi fynyddau mawrion; ond ceir ynddi, mewn manau, rai bryniau uchel, megys y Blue Mounds, y Platte Mounds, &c.; ac y mae y llethrau oddeutu rhai o'i hafonydd yn codi yn uchel; ond y rhan fwyaf o honynt yn goediog. Gyda'r eithriadau a nodwyd, gwastadedd eangfaith, ond weithiau yn doredig a thonog, gan goedydd a phrairies, yw holl arwynebedd y dalaeth. Mae ei dyfroedd yn loewon ac iachus; ond ei hinsawdd yn lled oer yn y gauaf, ac yn lled wresog yr haf. Dechreuwyd ei phoblogi gan bobl wynion—y Ffrancod—yn gyntaf oddeutu y Green Bay; a derbyniwyd hi i'r Undeb Mai 29, 1848. Nid oedd ei phoblogaeth yn 1850 ond 305,391; ond yn 1860 yr oedd yn 775,881; ac yn 1870 yr oedd yn 1,055,167. Cynyddodd yn agos i *saith gan' mil a haner* yn yspaid yr ugain

mlynedd diweddaf! Ei siroedd mwyaf poblog a orweddant ar Lyn Michigan. Ei phrif ddinasoedd a'i threfydd ydynt Milwaukee (poblogaeth 71,499 yn 1870), Fond du Lac, Oshkosh, Madison, Racine, Janesville, Watertown, Portage City, La Crosse, Beloit, Prairie du Chien, &c. Madison yw prif ddinas swyddogol y dalaeth, a Milwaukee yw prif dref ei marchnadoedd—mae hon yn gyfleus i'r llongau o'r Llyn Michigan, ac i'r reilffyrdd o bob cyfeiriad o'r wlad. Ei phrif reilffyrdd ydynt: 1. *The Milwaukee & St. Paul Railway*, gyda'r hon y gellir myned o Milwaukee trwy Madison ac Arena, a Spring Green, a Prairie du Chien (yn Wisconsin), a McGregory, a Lime Spring (yn Iowa), ac Austin ac Owatonna i St. Paul, yn Minnesota, (408 m.); neu gyda changenau ereill i Waukesha a Monroe; neu trwy Horicon i Berlin ac Oshkosh, a Winneconne, a Cambria, a Portage City; neu trwy Watertown, a Columbus, a Portage City, a Tomah, a Bangor, i La Crosse, ar lan y Mississippi; ac y maent yn awr yn ei hestyn yn mlaen o Tomah, trwy siroedd Monroe, a Jackson, ac Eau Claire, a Dunn, a St. Croix, i Hudson, ar lan afon St. Croix, gyferbyn ac yn agos i St. Paul, yn Minnesota. Hon yn sicr yw y brif reilffordd yn Wisconsin, a'r fwyaf cyfleus i ymfudwyr i fyned i ogledd-ddwyrain Iowa, ac i Minnesota; ac yn fuan bydd yn cysylltu a'r Northern Pacific R. R. 2. *The Chicago and North-Western Railway*, yr hon sydd yn myned o Chicago trwy Havard Junction, a Janesville, a Milton Junction, a Watertown, a Minnesota Junction, a Fond du Lac, ac Oshkosh, a Neenah, i Green Bay, yn y gogledd (242 m.) Hon hefyd sydd yn rhedeg o Chicago trwy Racine i Milwaukee (85 m.); a gellir myned gyda hon hefyd i Fulton, Dubuque, Cedar Rapids, Council Bluffs, ac Omaha (491 m.) 3. *The Western Union Railway*, yr

hon sydd yn rhedeg o Racine a Milwaukee, trwy Elkhorn, a Clinton, a Beloit, a Freeport, a Savanna, i Rock Island, yn Illinois (197 m). Er fod yn y dalaeth hon dros bedair miliwn (4,000,000) o erwau o dir dan driniaeth, bernir fod ynddi eto 30 o filiynau o erwau heb eu diwyllio! Y siroedd mwyaf anmhoblog ac anniwylliedig ydynt Ashland, Bayfield, Barren, Burnett, Douglas, Chippewa, Marathon, Oconto, Clark, Wood, Shawano, &c.; ac wrth sylwi ar y *map*, gwelir fod y siroedd hyn oll yn y rhandir gogleddol o'r dalaeth, ac yn cynnwys yn agos i haner ei harwynebedd. Coedwigoedd mawrion a thewion sydd arnynt, y rhai sydd dra gwerthfawr; ond nid yw y tiroedd sydd danynt, mewn llawer o fanau, mor gymhwys at amaethyddiaeth a thiroedd breision y prairies a'r mân-goedydd sydd yn rhai o siroedd y rhandir deheuol o'r dalaeth; er hyny gellir gwneyd tyddynau rhagorol mewn llawer o honynt. Ceir ynddynt lawer iawn o diroedd y Llywodraeth, yn gartrefi rhad, neu am $1.25 yr erw; a thros *un filiwn a haner* o diroedd perthynol i *lywodraeth y Dalaeth*, a gellir ei brynu am o $1 i $2 yr erw, a than hyny mewn manau. Mewn perthynas i diroedd y *Dalaeth*, gellir cael pob gwybodaeth reidiol am danynt gan yr Anrhydeddus Llewelyn Breese, Cofiadur y Dalaeth (*Secretary of the State*), yn ei swyddfa yn Madison, Dane Co., Wis. (Gwel y llyfr a gyhoeddwyd yno yn Mai, 1870, o'r enw "Ystadegau o Adnoddau, Cynyrchion, a Phoblogaeth Talaeth Wisconsin, gan '*Fwrdd yr Ymfudwyr.*'" Gellir cael rhai o honynt yn rhad ond anfon at Mr. Breese am danynt.)

Dechreuodd y Cymry ymsefydlu yn Wisconsin er ys dros 29 ml. yn ol, tua'r fl. 1842, cyn i'r dalaeth gael ei derbyn i'r Undeb, ac yn mhell cyn i reilffyrdd gael eu gwneuthur yno. Daeth llawer o honynt o Arfon,

Meirion, Mon, a Maldwyn, G. C. Sefydlasant gyntaf yn siroedd Racine, Waukesha, Jefferson, Dodge, Columbia, Sauk, ac Iowa; a gwelsant lawer o anfanteision, a dyoddefodd rhai o honynt lawer o gyfyngderau; ond erbyn heddyw, trwy ddiwydrwydd, a llafur, a bendith yr Arglwydd, y mae llawer o honynt yn bobl gyfoethog, a'r oll o honynt mewn cartrefi cysurus, yn eiddo iddynt eu hunain, a'u plant wedi cael addysg dda, a rhai o honynt yn llenwi swyddi pwysig yn Llywodraeth y dalaeth. Y mae Llywodraeth y dalaeth yn uchel iawn ei chymeriad am ei theyrngarwch, a'i chynildeb, a'i sêl dros ryddid gwladol a chrefyddol pob dyn, ac egwyddorion y Gwerinwyr, ac am ei darpariadau haelionus a phrydlon, er cefnogi yr Ysgolion Dyddiol, a'r Athrofäau, a'r Asylums, a'r Gwyddorau a'r Celfyddyddau, a hyrwyddo masnach a llaw-weithfeydd y dalaeth; rhoddant hefyd bob cefnogaeth i ymfudwyr. Mae y dalaeth hefyd yn enwog am ei Heglwysi Efengylaidd, er fod ynddi lawer o Babyddion Gwyddelig ac Ellmynaidd. Mae Prif-athrofa (*University*) y dalaeth yn Madison, yn yr hon yr addysgir 300 o fyfyrwyr, gan oddeutu deuddeg o athrawon dysgedig. Yn Beloit, Rock Co., y mae gan yr Annibynwyr Saesnig Athrofa ardderchog, lle y cafodd amrai o blant y Cymry addysg dda. Ceir yn y dalaeth hon yn awr bob manteision a chyfleusderau crefyddol, addysgiadol, a masnachol; ac y mae ynddi eto ddigon o le i filoedd o ymfudwyr i gael cartrefi rhad, a bywioliaethau cysurus. Gall yr ysgolor, a'r masnachwr, a'r crefftwr, a'r tyddynwr, a'r llafurwr, a'r mwnwr, a'r morwr, a llawforwynion, gael lleoedd da ynddi.

Ond yn awr, arweiniaf y darllenydd i gael golwg ar y gwahanol *Sefydliadau Cymreig* yn Wisconsin; nid

o'r hynaf i'r ieuangaf, ond fel y deuant ar ein ffordd yn fwyaf trefnus:

1. RACINE, *Racine Co., Wis.*—Saif y dref hardd a chynyddol hon ar wastadedd uchel a ffrwythlon, arlan gorllewinol Llyn Michigan, tua 62 m. i'r gogledd o Chicago, a 23 m. i'r de o Milwaukee. Nid oedd ond lle bychan a gwael yn 1842, pan ddaeth y Parch. Wm. T. Mathews (A.), yno gyntaf; dywed ef fel hyn: "Yn ngwanwyn y fl. 1842, daethum i Racine, Wis., lle yr oedd amrai o Gymry ar y pryd wedi ymsefydlu, a'r Trefnyddion Calfinaidd a'r Annibynwyr yn cadw cyfarfodydd undebol, heb neb yn pregethu iddynt. Parhaodd yr undeb yma hyd ddyfodiad y Parch. Richard Davies (T. C.), yn y flwyddyn 1843, pryd y corfforwyd eglwys Gymreig y T. C., ac yn fuan wedi hyny sefydlwyd yr Eglwys Annibynol Gymreig yno." Yn y fl. 1850, yr oedd yn bentref lled fawr; ac yn 1857 yr oedd yn dref boblog, a llawer o drigfanau ac o eglwysi, a masnachdai ynddi, a'i masnach mewn *lumber*, a'i llawweithfeydd yn dechreu blodeuo, a'i melinau blawd yn dechreu tynu sylw, y rhai ydynt eto yn fywyd a nerth iddi. Ond erbyn y fl. 1870, yr oedd ei phoblogaeth dros ddeng mil, a'i masnach yn fwy bywiog nag erioed. Hi yw prif dref y sir; ynddi y mae y *Court House*. Ceir ynddi lawer o heolydd llydain, o gapelau ac ysgoldai rhagorol, o *stores* mawrion, ac o weithdai cerbydau, &c. Mae ynddi yn awr lawer iawn o wahanol genedloedd yn byw, ac yn masnachu—Americaniaid, Ellmyniaid, Gwyddelod, &c.; ac y mae yno lawer iawn, dichon dros *ddwy fil*, (2,000) o Gymry parchus a chrefyddol, o fewn terfynau y ddinas, ac amrai o honynt yn fasnachwyr cyfoethog, yn forwyr llwyddianus, ac yn grefftwyr medrus; ac y mae rhai o honynt yn byw mewn digonedd yn eu palasdai. Mae yno rai llenorion a cherddorion athrylithgar a dysgedig.

Eglwys y TREFNYDDION CALFINAIDD *yn Racine.*—Ymddengys fod yr eglwys hon wedi cael ei sefydlu yn y fl. 1843. Wedi hyny llwyddodd yn raddol. Codasant gapel yno, ac ail adeiladwyd ef er ys llawer o flyneddau. Saif mewn lle cyfleus yn y ddinas, ac y mae yn gapel da a thra helaeth. Bu amrai o weinidogion parchus a doniol yn gweinidogaethu yno; a'u gweinidog pres-

enol yw y Parch. William Hughes, yr hwn sydd yn enwog fel bugail ffyddlon, ac fel pregethwr efengylaidd. Y mae yno yn awr eglwys luosog, weithgar, unol, a haelïonus, a llawer o Gymry cyfoethocaf a pharchus y dref yn swyddogion ac yn aelodau ynddi. Diaconiaid, 6; aelodau, 194; ar brawf a phlant, 130; Ysgol Sabbothol, 242; cynulleidfa, tua 500; casgliadau at y weinidogaeth, $880.41; casgliadau ereill, $1,454.85.

Eglwys y T. C. yn Skunk Grove.—Saif y capel hwn yn y wlad, tua phedair milldir i'r gorllewin o Racine. Y mae yno eglwys fechan, ffyddlon, dan ofal gweinidog parchus eglwys y T. C. yn Racine. Aelodau, 27; plant, &c., 16, Ysgol Sabbothol, 50; cynulleïdfa, tua 80. Casgliadau, $185.87.

Eglwys yr Annibynwyr *yn Racine.*—Sefydlwyd hon yn 1843, a chynyddodd yn raddol. Codasant gapel coed bychan yno er ys yn agos i ugain mlynedd. Bu y gweinidogion canlynol yn llafurio yno, sef y Parchedigion Evan J. Evans, John Parry, Evan Griffiths, Cadwaladr D. Jones, ac eraill. Dechreuodd y Parch. William Watkins weinidogaethu yno yn 1868, ac y mae yno eto yn barchus a defnyddiol. Yn 1870 codasant gapel mawr a hardd o briddfeini, yn agos i'r hen gapel, ond mewn heol arall fwy cyfleus. Mae yn 60 tr. o hyd wrth 40 tr. o led—wedi ei wneyd yn chwaethus oddifewn ac oddiallan, a basement rhagorol dano. Traul, $8,000 am y lot a'r adeilad. Agorwyd ef yn niwedd y fl. 1870. Cyfranodd yr eglwys a'r gynulleidfa yn haelionus iawn er talu ei draul. Yn haf y fl. 1871, gorfu i'r gweinidog parchus Mr. Watkins roddi ei weinidogaeth sefydlog yno i fyny, o herwydd gwaeledd ei iechyd.

Eglwys Annibynol *Pike Grove.*—Saif yr adeilad hwn mewn ardal amaethyddol brydferth a ffrwythlon, tua thair milldir i'r gogledd o dref Racine. Un o'r sefydlwyr cyntaf yno oedd y diweddar Griffith Richards, Ysw.; ac y mae ei blant a'i wyrion yn byw yn gysurus yno eto. Y mae yno gapel coed da; ac eglwys gref a ffyddlon ynddo. Mae yno lawer o Gymry parchus o Faldwyn a Meirion.

2. Milwaukee, *Milwaukee Co., Wis.*—Hon yw prif ddinas fasnachol talaeth Wisconsin. Nid oedd ei phoblogaeth yn 1850 ond ychydig dros ugain mil; ond yn 1870 yr oedd yn 71,499! Saif ar lan Llyn Michigan, tua 23 m. i'r gogledd o Racine. Y mae llawer o'i phreswylfeydd a'i heglwysi ar lethrau bryniau iachus; a'r rhan fwyaf o'i masnachdai mawrion, a'i phrif heolydd llydain, a'i llaw-weithfeydd, ar wastadedd, a fu unwaith yn gorsiog, ond sydd yn cael ei sychu yn gyflym, fel y mae y ddinas yn cynyddu. Y mae ynddi lawer o adeiladau drudfawr, cyffelyb i'r rhai a welir yn New

York, a Chicago; ac y mae ei masnach mewn gwenith, a blawd, ac anifeiliaid, a *lumber*, yn fawr iawn; ac y mae yno lawer o ddarllawdai, a llaw-weithfeydd o bob math, a rhai *furnesi blast, a rolling mills.* Rhed afon fechan drwy ei chanol, a dygir llongau ac agerddlongau i mewn ac allan o'r llyn, arni, yn llwythog o wahanol nwyddau, ac weithiau o ymfudwyr, a theithwyr. Lle da ydyw i grefftwyr, a llafurwyr, a morwynion; ac y mae ynddi bob manteision crefyddol ac addysgiadol. Ceir ynddi, yn agos i'r Union Depot, un o'r *elevators* gwenith mwyaf yn yr holl wlad, a Chymro parchus yn brif arolygwr arno. Mae digon o gyfleusderau teithiol, ar diroedd a dyfroedd, i'w cael ynddi; gyda phob hwylusdod i newid arian a phapyrau yn ei hariandai cyfoethog ac ymddiriedol. Ond dylai ymfudwyr fod yn ofalus rhag cael eu twyllo gan ddynion anonest yno, fel mewn dinasoedd mawrion ereill.

Poblogir Milwaukee gan wahanol genedloedd, Ellmyniaid, Gwyddelod, ac Americaniaid, gan mwyaf; a bernir fod dros *un fil* o Gymry yn byw yno yn awr, ond bod llawer o honynt yn fwy tueddol i siarad Saesonaeg na'r Omeraeg. Y mae yno rai Cymry cyfoethog iawn. Bu y "*Lake Brewery*" yn meddiant Mr. Owens, ond y mae yn awr yn eiddo Powell a Pritchard. Un o sir Fon yw Richard Owens, Ysw., a rhai o'r Towyn, Meirionydd, G. C., yw Mr. Jones a'i feibion, a fu yn cadw yr "*Atlantic Hotel*" yma. Dechreuodd y Cymry bregethu a chadw addoliad Cymreig yma yn unol, er ys llawer o flyneddau.

Eglwys y T. C. ar Michigan St.—Capel coed bychan ydyw, nid llawer mwy na chapel yr Annibynwyr yno. Mae ynddo eglwys weithgar a haelionus. Swyddogion, 4; aelodau, 80; plant, &c., 26; Ysgol Sabbothol, 110; cynulleidfa, 200; casgliadau blyneddol, $820. Bu amrai weinidogion ffyddlon yma, sef y Parch. David Williams a Mr. Humphrey Howells, ac ereill.

Eglwys yr Annibynwyr *ar Jefferson St.*—Sefydlwyd hon yno er ys llawer o flyneddau. Bu yno amrai yn gweinidogaethu, sef y Parchedigion Griffith Griffiths, Griffith Jones, a Griffith Evans; a'u gweinidog presenol yw ein cyfaill ieuanc talentog, y Parch. John Cadwaladr, gynt o Ffestiniog, G. C. Codasant gapel coed hardd a chyfleus yno, ac y mae ynddo eglwys fechan ffyddlon. Aelodau 50; Ysgol Sabbothol, 40; cynulleidfa, 150. Diaconiaid—

Robert M. Roberts, 356 Milwaukee Street, a Wm. Davies. Bu Mr. Roberts farw yn sydyn yno yn haf 1871, a chafodd ei deulu a'r eglwys golled fawr ar ei ol.

Mae *cangen* o'r eglwys Annibynol uchod yn ymgynull mewn ysgoldy yn agos i'r "Bay View Rolling Mill," yr hon a saif ar lan y llyn, tua 3 m. i'r de o ganol y ddinas. Y mae yno amrai o deuluoedd Cymreig, a'r Parch. John Cadwaladr yn pregethu iddynt bob Sabboth.

3. Y Sefydliadau Cymreig yn siroedd *Waukesha* a *Jefferson*, Wis.—Gorweddant y siroedd hyn i'r gorllewin o Milwaukee; ac nid oes ond tua 21 m. o'r ddinas i dref fechan hardd Waukesha; ac y mae y St. Paul R. R. yn myned trwyddi i Prairie du Chien. Nid oes ond ychydig o Gymry yn byw yn nhref Waukesha; ond mae eu tyddynau yn dechreu tua thair neu bedair milldir i'r gogledd oddiyno, ac yn ymdaenu am filldiroedd oddiyno, dichon 20 m. o hyd wrth 10 m. o led, i'r gogledd a'r gorllewin, yn siroedd Waukesha a Jefferson; a dichon fod yn y ddwy sir yn awr dros *dair mil* o boblogaeth Gymreig.

Mr. John Hughes, ger Aberystwyth, sir Aberteifi, D. C., oedd y Cymro cyntaf a sefydlodd yn Genesee Township, sir Waukesha, 5 m. o Delafield, a 5 m. o dref Waukesha, yn 1840. Tir y Llywodraeth oedd oll y pryd hyny, a gellid ei brynu am bum' swllt (neu tua 60 cents) yr erw. Gwlad goediog oedd y pryd hyny bron yr holl ffordd o ddinas Milwaukee yno (tua 30 milldir)—ychydig o'r tiroedd oedd wedi eu harloesi; a byddid yn cymeryd o bedwar i bum' niwrnod i fyned a dychwelyd gyda llwyth o wenith i Milwaukee. "Yr oedd y ceffylau a'r cerbydau weithiau yn myned yn sound yn y coed tewion a'r llaid, ac yn aml rhaid oedd cael ychain i'w tynu allan; ac ar ol yr holl drafferth ni cheid ond o 40 i 50 cents y bushel am y gwenith." Gelwid Waukesha y pryd hyny yn Prairieville. Wedi hyny daeth y personau canlynol yno—Richard Jones, John Jones, William Evans, John Evans, Morgan Jones, R. Mason, a David Jarmon, o sir Aberteifi, yn 1843; Thomas Evans a John Evans yn 1845; David Jones a David Griffiths, o sir Aberteifi, yn 1846; Thomas Williams, o Ochryfoel, Llanlligan, a Samuel Breese, Bwlchcaehaidd, ger y Drefnewydd, Maldwyn, G. C., a John Williams, o

Llwyn y mwn, sir Aberteifi, a'i dad (14 yn y teulu), a Wm. Williams, *saddler*, ac ereill, yn 1847. Yn ysbaid yr ugain mlynedd diweddaf y bu yr ymfudiad mwyaf atynt, ac i'r ardaloedd cyfagos o'u deutu. Y mae yno yn awr saith neu wyth o wahanol sefydliadau Cymreig, ac eglwysi a chapelau Cymreig yn mhob un o honynt. Mae y sefydlwyr wedi gorchfygu eu hanhawsderau, ac yn awr yn mwynhau cyfoeth a chysuron eu llafur caled; ac yn eu plith y mae llawer o'r bobl mwyaf crefyddol a chenedlgarol. Y mae yno diroedd da a ffrwythlon.

Eglwysi y TREFNYDDION CALFINAIDD *yno.*—Mae yr enwad crefyddol parchus hwn yn dra lluosog a defnyddiol yn yr ardaloedd. Hwynt-hwy a bregethasant yr efengyl gyntaf yno yn yr iaith Gymraeg. O'r flwyddyn 1840 hyd 1870, sefydlasant lawer o eglwysi, a chodasant lawer o gapelau da yno; ac mae rhai o honynt wedi eu hail-adeiladu yn helaethach. Dyma enwau eu capelau, a'r blynyddau y codwyd hwynt:—1. Jerusalem, yn 1844. 2. Salem, yn 1853. 3. Bethania, yn 1853. 4. Soar, yn 1855. 5. Bethesda, yn 1858. 6. Bethel, yn 1861. 7. Seion, yn 1867. 8. Waterville. 9. Bark River. Yn yr holl eglwysi hyn mae fel y canlyn:—Diaconiaid, 16; aelodau, 283; plant a rhai ar brawf, 196; Ysgol Sabbothol, 507; gwrandawyr, 1,200; casgliadau blyneddol, yn y flwyddyn 1870, at y Weinidogaeth, $1,110.93; at y Gymdeithas Genhadol, $24.72; at wahanol achosion, $796.83. Cyfanswm, $1,932.48. Mae ganddynt hefyd amrai o weinidogion a phregethwyr talentog a ffyddlon yn llafurio yn eu plith. Gweinidogion—Owen Hughes, Waterville; John Williams, Salem; Daniel Jenkins, Waukesha; Hugh Roberts, Soar. Pregethwyr—Robert Williams ac Edward Jones, Waukesha. Bu y Parch. William T. Williams, (Meirion,) a'r Parch. Daniel Davies, (Maldwyn,) yn ddefnyddiol iawn yn yr ardaloedd; ond y maent yn awr yn y nef. "Coffadwriaeth y cyfiawn sydd fendigedig."

Eglwysi yr ANNIBYNWYR *yn Waukesha Co., Wis.*—Yr hynafgwr enwog, y Parch. Richard Morris, gynt o Sir Benfro, D. C., a fu yn dra defnyddiol am flyneddau gyda'r Annibynwyr yma. Y mae yn byw yno eto. Haeddai barch ac anrhydedd fel gweinidog da i Iesu Grist. Cyd-weithredodd Mr. Thomas Williams, o Ochryfoel, ac ereill, yn ffyddlon gydag ef. Yn y flwyddyn 1846 y codasant gapel *log* o'r enw y Tabernacl, ar ochr y ffordd, oddeutu pedair milldir o dref Waukesha; ac y mae yno gapel newydd hardd er ys llawer o flyneddau. Ar ol Mr. Morris, bu y gweinidogion canlynol yn llafnrio yno, sef G. Griffiths, R. Evans, J. V. Jones. Diaconiaid, 2; aelodau, 35; Ysgol Sabbothol, 40; cynulleidfa, 100. Perthyna iddi lawer o bobl dda a ffyddlon. Mehefin 13, 1871, urddwyd Mr. Timothy Jones, o Nebo, Gallia Co., Ohio, yn weinidog yno.

Sefydlodd yr Annibynwyr hefyd eglwys, a chodasant gapel o'r enw Libanus, yn Bark River, Ottawa township, yn y fl. 1854. Y mae yno eglwys fechan ffyddlon. Yno y mae y pregethwr ffyddlon, a'r tyddynwr cyfoethog, y Parch. Samuel Howell, yn byw. Bu ef a'i deulu yn ddefnyddiol iawn gyda'r achos yno; ac y maent felly eto.

4. MADISON, *Dane Co., Wis.*—Hon yw prif dref swyddogol y dalaeth; saif ar ucheldir, rhwng dau lyn bychain, yn nghanol y sir, ac y mae yn un o'r trefydd harddaf a mwyaf iachus yn yr holl wlad. Yno y mae prif adeiladau swyddogol y dalaeth, yn y rhai y cyferfydd aelodau anrhydeddus dau dy y Senedd i ffurfio cyfreithiau y dalaeth. Yno hefyd y mae yr *University* a'r *Lunatic Asylum*, a llawer o adeiladau drudfawr ereill. Bydd yno bob haf ganoedd o ymwelwyr am iechyd a phleser. Nid oes yn y dref ond ychydig o *Gymry* yn byw, heblaw y rhai sydd mewn swyddi parchus dan y Llywodraeth yno, sef yr Anrhydeddus Llewelyn Breese, Ysgrifenydd y Dalaeth; John T. Jones, Ysw., ac ereill.

SUN PRAIRIE, *Dane Co., Wis.*—Gorwedda y lle hwn tua saith neu wyth milldir i'r gogledd o dref Madison; ac yn ddiweddar dechreuodd y Cymry sefydlu yno ar diroedd da, wedi prynu ereill allan. Gall ereill gael yr un fantais yno eto. Y mae gan y Trefnyddion Calfinaidd eglwys fechan yno.

Dichon fod yn Madison a Sun Prairie oddeutu *cant* o Gymry.

5. ARENA, *Iowa Co., Wis.*—Saif y pentref bychan hwn ar wastadedd eang, 125 milldir i'r gorllewin o Milwaukee, a 29 m. o Madison, a 71 m. i'r dwyrain o Prairie du Chien. Mae y reilffordd yn myned trwyddo o'r naill ddinas i'r llall. Nid yw ond ychydig filldiroedd o'r afon Wisconsin. Tir lled dywodlyd sydd o'i amgylch; ond y mae amrai o dyddynwyr Cymreig, ac ereill, yn trigianu yno, a rhai Cymry parchus yn fasnachwyr yn y pentref, sef Morris & Jones, ac ereill.

Yno yr oedd y Parch. David M. Jones (A.,) gynt o Lanelli, Sir Gaerfyrddin, D. C., yn byw yn y flwyddyn 1870, yr hwn a ymfudodd i America yn Mai, 1831. Bu yn genhadwr ffyddlon dros Iesu

Grist yn Wisconsin am yn agos i 28 mlynedd; a sefydlodd lawer o eglwysi Cymreig a Saesnig mewn gwahanol fanau yno. Pregetha eto i'r Americaniaid yn Mill Creek a Lumberville, yn Dodge Valley, 10 milldir i'r gorllewin o Arena. Yno hefyd y mae y pregethwr (B) a'r bardd enwog, Mr. Evan M. Evans, (Morddal) yn byw. Mae yn joiner ac yn photographer medrus; ac yn pregethu i'r Bedyddwyr Cymreig yno. Gall fod poblogaeth Gymreig Arena yn agos i 60. Nid wyf yn deall fod gan yr Annibynwyr na'r T. C. eglwysi Cymreig yno; ond pregethant yno yn achlysurol, a chânt groesawiad mawr gan y Cymry cenedlgarol sydd yno yn byw. Mae stage yn rhedeg o Arena bob dydd i Dodgeville—pellder 25 milldir. Mae Cymry Ridgeway a'r Blue Mounds, a'r Coed, yn masnachu llawer yn Arena.

6. Spring Green, *Sauk Co., Wis.*—Pentref bychan hardd ar yr un gwastadedd eang yw hwn eto, tua saith milldir i'r gorllewin o Arena. Ceir ynddo amrai o stores, Post Office, ystordai gwenith, eglwysi Saesnig, ac un Academy dda. Poblogir y lle gan Americaniaid, Ellmyniaid, Gwyddelod, &c., ac y mae amrai o Gymry parchus yn byw ac yn masnachu yn y lle, a llawer iawn o dyddynwyr Cymreig yn byw yn gysurus ar eu tyddynau gerllaw yno, a llawer o honynt yn bobl grefyddol. Tir graianog a gwan sydd oddeutu yno hefyd; ond ceir yno beth tir da (*black loam*) mewn manau. Nis gellir prynu tyddynau diwylliedig yno yn awr o dan $30 yr erw; gwerthwyd rhai am $55 yr erw. Mae cymeriad uchel i'r lle am foesau, addysg, a chrefydd. Dechreuodd y Cymry sefydlu yn y lle tua 25 ml. yn ol. Mr. Evan Jones oedd un o'r sefydlwyr cyntaf. Cynyddodd, ac y mae y boblogaeth Gymreig yno yn awr tua 225.

Yr Eglwys Annibynol yn Spring Green.—Dechreuwyd yr achos Cymreig yno yn 1849. Sefydlwyd yr eglwys Annibynol yno yn Chwefror, 1850, gan y Parch. William Parry, genedigol o Sir Fon, yn cynnwys 18 o aelodau, a dau ddiacon, sef Daniel Williams a Thomas Williams. Addolent o dy i dy hyd y flwyddyn 1855, pan adeiladwyd y capel. (Capel coed bychan, 40 wrth 30 tr. ydyw, yn sefyll mewn coedwig hardd, tua milldir i'r gorllewin o'r pentref.) Traul, $600. Dim dyled. Rhifedi aelodau yr eglwys yn niwedd y fl 1870 oedd 55; Ysgol Sabbothol, 45; cynulleidfa, o 100 i 150. (Mae amrai o'r Cymry a'u plant wedi ymuno a'r Saeson.) Mae yno eglwys dda a gweithgar. Casgliadau blyneddol, $400. Bu y gweinidogion canlynol yn llafurio yno, sef William Parry, John Davies, Jonathan Jones; a'u gweinidog presenol yw y Parch. John Price Jones, gynt o gapel y Graig, Rymney, D. C, Mae y Parch. John Davies, gynt o Lanbrynmair, G. C., a'i deulu,

yn byw ar eu tyddyn, gerllaw yno; bu ef yn weinidog defnyddiol yno am flyneddau; ac y mae eto yn Gristion ffyddlon, yn bregethwr da, ac yn feddyg medrus yno. Cyd-addola amrai o'r T. C. a'r Annibynwyr yno. Y mae Thomas D. Jones, John J. Jones, Evan P. Morgan, Joseph D. Jones, ac ereill, yn Gymry parchus a ffyddlon yn yr ardal eto.

7. DODGEVILLE, *Iowa Co.*, *Wis.*—Hon yw prif dref sir Iowa. Saif tua 20 neu 25 milldir i'r De-orllewin o Arena, mewn ardal fryniog, iachus a hyfryd. Tref fechan wledig ydyw. Ynddi y mae y *Court House*, a swyddfäau y llywodraeth sirol; ac y mae y Cymro cenedlgarol, Samuel W. Rees, Ysw., gynt o Lanbrynmair, G. C., yn gyfreithiwr enwog a chyfoethog yno. Cymro dysgedig arall yno yw John T. Jones, Ysw.; ac y mae Richard R. Evans, Ysw., yn wr cyfrifol yno. Ceir yno amrai o gapelau, stores, ac ysgoldai. Mae amrai o weithfeydd plwm oddeutu yno, lle mae llawer yn gweithio. Dechreuodd y Cymry sefydlu yn y lle er ys dros 25 ml. yn ol. Mae llawer o honynt yn awr yn ddynion cyfoethog, yn byw yn eu tai ac ar eu tyddynau eu hunain; a rhai yn arolygwyr ac yn feddianwyr ar y gweithiau plwm. Gall fod yn Dodgeville a'r cymydogaethau cyfagos yn awr yn agos i 800 o Gymry yn byw.

Mae gan y TREFNYDDION CALFINAIDD eglwys dda yn y dref. Diaconiaid, 3; aelodau, 65; plant, &c., 53; Ysg. Sab., 58. Casgliadau, $403. Gweinidog, Parch. David Lewis. Yn nechreu y fl. 1871 symudodd Mr. Lewis i South Bend, Minnesota, a bu farw yno. Yr oedd yn fugail gofalus, ac yn bregethwr doniol a ffraeth. Mae ganddynt hefyd eglwysi bychain oddeutu yno.

Mae gan y BEDYDDWYR *Cymreig* hefyd gapel da, ac eglwys ffyddlon yn Dodgeville; ac un arall yn nghapel Salem, (y Coed,) dan ofal y Parch. Thomas Holland, yr hwn sydd weinidog enwog. Mae y Parch. Owen Williams (B.) yn byw ar ei dyddyn ei hun yn Garrison Grove, tua 4 milldir o Dodgeville; a'r Parch. Meredydd Evans, (B.,) sef y bardd medrus "Gog Glan Ohio," yn dyddynwr cyfoethog, o fewn yr un pellder i'r dref. Nid oes gan yr un o'r ddau yn awr eglwysi neillduol o dan eu gofal, ond pregethant yn aml. Yn Dodgeville, y mae Mr. Robert C. Owen, (Trebor Fardd,) yn byw. (B.)

Mae gan yr ANNIBYNWYR hefyd gapel ac eglwys yn y dref, ac amrai o ddynion da yn aelodau ffyddlon ynddi; sef Mr. John P. Davies, ac ereill. Aelodau, tua 30; Ysg. Sab. a chynulleidfa fechan.

Bu y gweinidogion canlynol yn llafurio yno am flyneddau, sef y Parchn. David M. Jones, Evan Owens, a John D. Davies. Rhoddodd Mr. Davies ofal yr eglwys i fyny yn niwedd y fl. 1870, ond y mae eto yn byw ar ei dyddyn gerllaw yno. Mae eglwysi y Coed, a Chaergybi, mewn cysylltiad a'r eglwys Annibynol yn y dref.

8. ARDAL Y COED.—Saif yr ardal hon oddeutu y ffordd sydd yn myned o Arena i Dodgeville, ac o fewn 7 milldir i'r lle olaf. Lled goediog a bryniog ydyw; ac amrai o Gymry wedi diwyllio eu tiroedd yn dda, ac yn byw yn gysurus arnynt, yn nghanol coedwigoedd. Ni welir na thref na phentref yn agos yno; ond y mae yno yn awr lawer o dai da, ac ambell i ddoldir hirgul rhwng y bryniau. Mae gan yr Annibynwyr gapel da, ac eglwys ffyddlon a bywiog, yn cynnwys 60 o aelodau, ac ysgol a chynulleidfa dda yn yr ardal hon. Mae yno ganu rhagorol, dan arweiniad y cerddor medrus, a'r dadganwr enwog, Mr. Thomas N. Williams, yr hwn sydd dyddynwr parchus yn yr ardal. Yma y mae Henry D. Griffiths, a Wm. B. Lewis, ac ereill, yn byw.

Mae gan y Bedyddwyr hefyd gapel da, ac eglwys ffyddlon yn ardal y Coed. Dichon fod yn y gymydogaeth hon tua 200 o Gymry. Mae ychydig o dir da, a llawer o dir sal, yn y wlad fryniog a choediog hon.

9. RIDGEWAY, *Iowa Co., Wis.*—Saif yr ardal hon tua saith neu wyth milldir i'r dwyrain-ogledd o Dodgeville. Gwlad amaethyddol hollol ydyw; mae rhan o honi yn goediog, a'r rhan arall yn ddoldiroedd (*prairies.*) Dechreuodd y Cymry sefydlu yno er ys llawer o flyneddau; a dichon fod yno yn awr dros 300 o boblogaeth Gymreig; a cheir yn eu plith lawer o dyddynwyr cyfoethog. Enw *Post Office* yr holl ardal hon yw *Jennieton P. O.,* Iowa Co., Wis.

Mae gan yr ANNIBYNWYR gapel mawr ac eglwys gref yno, lle mae y pregethwr enwog a'r gweinidog ffyddlon, y Parch Evan Owens, (gynt o Morben, plwyf Machynlleth, G. C.,) yn gweinidogaethu er dechreu Ebrill, 1863. Mae yn byw ar ei dyddyn chelaeth islaw yno, ar y ffordd i Arena. Ceir yn ei eglwys lawer o bobl ffyddlon, sef Evan D. Evans, Daniel Thomas, David Rees, Thomas Williams, David C. Morris, &c. Bu y Parch. David Lewis, ac ereill, yn gweinidogaethu yno. Yno y bu ef farw.

Eglwys y BEDYDDWYR yn Ridgeway.—Bethania yw enw cu capel hwy yno—30 wrth 24 tr. Traul, $600. Dim dyled arno yn awr.

Aelodau, 44; Ysg. Sab. 40; cynulleidfa, 80. Diacon, David D. Jones, tyddynwr. Gweinidog, Parch. Thomas M. Mathews, gynt o Mynydd Islwyn, D. C. Derbyniwyd ef yn aelod o'r eglwys Annibynol yno gan y Parch. Moses Ellis. Bedyddiwyd ef trwy drochiad yn Coal Valley, Illinois. Daeth i Ridgeway yn Chwefror, 1869.

10. BLUE MOUNDS, *Iowa Co., Wis.*—Un o'r bryniau uwchaf yn Wisconsin yw y Blue Mounds—1,729 o droedfeddi uwchlaw arwynebedd y môr—gwelir ef o bellderau. Coediog yw. Ond mae tyddynau ffrwythlon oddeutu ei odrau, a llawer o'r llethrau wedi eu diwyllio, a pheth tir wedi ei aredig ar ei gopa. Mae llawer o Gymry parchus yn byw ar eu tyddynau yn y coedwigoedd ar ei odrau, ac ar y *prairies* yn agos ato. Mae gan yr Annibynwyr gapel ac eglwys yn y lle hwn, dan ofal y Parch. Evan Owens; ac mae gan y Trefnyddion Calfinaidd ddau gapel a dwy eglwys yno. Yno y mae eu pregethwr ffyddlon, Mr. Edward L. Jones, yn byw. Saif yr ardal hon tua phedair milldir i'r dwyrain o Ridgeway. Dichon fod ei phoblogaeth Gymreig dros 300.

11. MINERAL POINT.—*Picatonica., Mifflin, Linden, &c.*—Ni chefais gyfleusdra i dalu ymweliad personol a'r lleoedd hyn; ond deallwyf eu bod yn gorwedd tua saith neu wyth milldir tua'r de, a thua'r de-orllewin o Dodgeville, a bod ynddynt lawer o diroedd da, a gweithiau plwm, a rhai ffwrneisiau i doddi mwn plwm, &c. Mae reilffordd yn rhedeg o Mineral Point drwy sir Lafayette, Wis., ac yn cysylltu â'r Illinois Central R. R., ac â'r Chicago & North Western R. R., yn *Warren*, yn nghwr uchaf talaeth Illinois; a gellir myned oddiyno i Dunleith a Dubuque, ac i Chicago, St. Louis, Cairo, &c. Mae gan y Trefnyddion Calfinaidd eglwysi cryfion yn Picatonica, &c., lle mae y Parchedigion John Davies a Griffith Jones yn gweinidogaethu yn llwyddianus. Mae eglwys ffyddlon hefyd gan y Bedyddwyr yn Picatonica, lle mae y brodyr ffyddlon Hugh Hughes a John Evans yn gweinidogaethu. Ac yn ddiweddar, sefydlodd yr Annibynwyr eglwys fechan fywiog yno. Gall fod y boblogaeth Gymreig yn yr holl leoedd uchod oddeutu 900.

12. WATERTOWN, *Jefferson Co., Wis.*—Tref boblog a bywiog yw hon. Saif oddeutu y Rock River, yn mhen gogleddol y sir, bron ar derfyn deheuol Dodge Co., tua 43 m. i'r gorllewin o Milwaukee. Mae y Milwaukee & St. Paul R. R. yn myned trwyddi i Madison, a Columbus, a Portage City, a La Crosse, a'r Chicago & North Western R. R. yn croesi trwyddi o Chicago i Minnesota Junction, Oshkosh, a Green Bay. Oddeutu 24 ml yn ol, nid oedd ynddi ond dwsin o dai, tair store, ac un dafarn; ond yn awr cynnwysa dros 12 mil o drigolion, Ellmyniaid gan mwyaf; a cheir ynddi lawer o adeiladau rhagorol, a masnach fywiog. Mae llawer iawn yn gweithio yn y foundries a'r machine shops perthynol i'r railroads yno; ac ereill yn y melinau blawd, a'r factories gwlan a brethynau sydd yno. Ond nid llawer o Gymry sydd yn byw yno. Dichon fod yn y dref o 300 i 400, ac y mae rhai o honynt yn fasnachwyr ac yn grefftwyr cyfrifol.

Eglwys y T. C. yno.—Dechreuasant bregethu yno er ys llawer o amser; a chodasant gapel da yno, ar Washington St. Mae yno eglwys fechan ymdrechgar. Aelodau, 15; plant, &c., 11; Ysg. Sab., 26. Casgliadau, $100. Diacon, Mr. John Jones.

Yr Eglwys ANNIBYNOL yn Watertown.—Sefydlwyd hi yn 1866, gan y Parchn. Griffith Evans, Griffith Jones, a William Watkins. Prynwyd y capel bychan, hardd, 40 wrth 30 tr., ar Third St., gan y Bedyddwyr Saesnig, am $900. Talwyd y rhan fwyaf. Y diacon cyntaf oedd Mr. John Evans, yr hwn a symudodd i Kansas. Ond y diacon yn niwedd 1870 oedd yr henafgwr parchus, Wm. Roberts, Ysw., gynt o eglwys Annibynol Llanegryn, Meirion, G. C. Ymfudodd i America yn y fl. 1828. Bu yn Emmett. Mae yn byw yn Watertown er y fl. 1867. Aelodau, 16; Ysg. Sab., 28; cynulleidfa, 50. Gweinidog, Parch. Cadwaladr D. Jones. Bu y Parch. Griffith Evans yn gweinidogaethu yma. Yr oedd yn byw yno yn 1870.

13. EMMETT, *ger Watertown, Jefferson Co., Wis.*—Saif township Emmett tua phedair milldir i'r gogleddorllewin o Watertown. Gwlad amaethyddol dda iawn ydyw i godi gwenith Indrawn, a ffrwythau, &c. Ceir yno gyflawnder o bob math o goedydd rhagorol. Gwlad led wastad ydyw; ond y mae digon o godiadau yn y tir er cael rhediad da i'r dwfr o bob lle. (Dichon mai yn Dodge Co. y mae plwyf Emmett, oblegid y mae tref Watertown bron *ar* derfyn y ddwy sir, Dodge a Jeffer-

son.) Gellid cael digon o dir y Llywodraeth yno tua 23 ml. yn ol am $1.25 yr erw; ond y mae y tyddynau diwylliedig yn awr yn gwerthu am o $60 i $70 yr erw. Ceir yno gyfleustra masnachol da.

Y sefydlwyr Cymreig cyntaf oeddynt Vincent Roberts, o Oneida Co., N. Y.; John Pugh a John Jones, o Lanwrin, Maldwyn; a Hugh Edwards a John Lewis, o blwyf Llanfihangel y Penant, Meirion, G. C. Prynasant diroedd y Llywodaaeth yno yn 1847. Sefydlodd llawer yno ar ol hyny ar wahanol amserau. Cymry yn awr, 100.

Yr Eglwys ANNIBYNOL *yno.*—Sefydlwyd yr eglwys yno yn niwedd y fl. 1847, gan y Parch. David Jones, Ridgeway, a'r Parch. Richard Morris. Yr oedd Mr. Morris yn byw y pryd hyny yn Delafield, 18 milldir o Watertown. Teithiodd oddiyno i Emmett, am lawer o flyneddau, a bu yn fugail gofalus i'r eglwys. Pregethai mewn tai ac ysgoldai. Codwyd y capel presenol yn niwedd 1861, 30 wrth 26 tr. Traul, $600. Llwyr dalasant ei ddyled eu hunain. Arliwiwyd ef yn hardd, yn 1869. Bu yr eglwys, flyneddau yn ol, yn lluosocach—ymadawodd llawer o'r ardal i Sun Prairie, ac i Minnesota. Aelodau, 15; Ysg. Sab., 15; cynulleidfa 50. Diaconiaid—John Lewis, Lewis Lewis, Daniel Edwards. Post office, Watertown, Dodge Co., Wis. Gweinidog, Parch. Cadr. D. Jones. Bu y Parchedigion John Parry, Griffith Samuel, Richard Williams, a David S. Davies, a Griffith Evans yn gweinidogaethu yno.

14. IXONIA, *Jefferson Co., Wis.*—Gorwedda y township hwn tua 7 milldir i'r de-ddwyrain o Watertown. Mae ffordd dda yn arwain yno; ac y mae y Milwaukee & St. Paul R. R. yn myned trwy y lle, a *depot* yn y lle, yn cael ei gadw gan y Cymro parchus, Mr. H. Humphreys. Ardal amaethyddol ragorol am ei chynyrchion a'i ffrwythau, fel Emmett, yw hon hefyd. Dechreuodd y Cymry ei phoblogi yn 1846, pan y prynasant diroedd rhad y Llywodraeth. Dyma enwau y sefydlwyr cyntaf: Hugh Parry, John Parry, Griffith Humphrey, Humphrey Humphreys, John Griffiths, Robert Pritchard, Griffith E. Humphreys, Richard Humphreys, Owen Humphreys, Owen E. Humphreys, Robert Griffith (Llyfrwerthwr), o sir Gaernarfon, G. C.; Richd. Jones, Meirionydd; Evan Owen, Thos. Lewis, Edward Lewis, Maldwyn, G, C.; Evan Davies, Rees Beynon, Evan T Evans, o sir Aberteifi, D. C.; Simon Jones a Richard

Griffiths, o Steuben, N. Y. Yn niwedd 1870, yr oedd amrai o honynt wedi eu claddu yn mynwentau Ixonia. Dichon fod yn agos i 400 o Gymry yn yr ardal hon yn awr, ac y mae llawer o honynt yn bobl gyfoethog a chrefyddol. Buont yn addoli yn unol yma am flyneddau.

Eglwys y TREFNYDDION CALFINAIDD *yno.*—Sefydlwyd yr eglwys hon tua'r fl. 1851. Codwyd yr hen gapel yn 1852, 18 wrth 22 tr., a'r ail gapel a godwyd yn 1866, ar dir Evan T. Evans, Ysw., 30 wrth 36 tr. Traul, $1,500. Dim dyled. Swyddogion—Edward Lewis a John Roberts. Aelodau, 29; plant, 25; Ysg. Sab., 40.—Casgliadau, $172. Pregethir iddynt gan wahanol bregethwyr.

Eglwys yr ANNIBYNWYR *yno.*—Sefydlwyd yr eglwys hon mewn ysgoldy yno, yn 1853, gyda 12 o aelodau, ac un diacon, sef Mr. Evan Owen. Y gweinidog cyntaf yno oedd y Parch. Griffith Samuel. Bu yno am o 3 i 4 blynedd. Wedi hyny bu y brodyr Richard Williams, David S. Davies, a Griffith Evans, (mab Plas Ceidio, Lleyn, Arfon, G. C.,) yn gweinidogaethu yno. Eu gweinidog presenol yw, y Parch. C. D. Jones, Aelodau, 20; Ysg. Sab., 25; cynulleidfa, 70. Adeiladwyd y capel yn 1854, ar dir Mr. Evan Owens, yn agos i'r Depot, 26 wrth 20 tr. $400. Dim dyled.

15. OSHKOSH, *Winnebago Co., Wis.*—Gorwedda y dref gynyddol hon ar ochr orllewinol Llyn Winnebago. Gwastad a choediog yw y tiroedd am filldiroedd; ond y mae yn dir tra ffrwythlon wedi ei ddiwyllio. Awelon oerion a chwythant dros y llyn yn nhymor y gauaf; ac mae yr Wolf River, yr hon a gyfyd yn sir Oconto, yn y gogledd oer, ac a ddylifa trwy goedwigoedd siroedd ereill hefyd am ugeiniau o filldiroedd, yn rhedeg heibio, neu drwy dref Oshkosh, ac yn ymdywallt i'r Winnebago Lake. Mae yr afon hon yn nodedig gyfleus i nofio agerddfadau, a choedydd; ac oblegid hyny mae llawer iawn o felinau llifio, a lumber yards wedi eu codi ar ei glanau yn Oshkosh, a hyny sydd yn rhoddi bywiogrwydd yn holl fasnach y lle. Yn 1870, yr oedd un o'r melinau llifio, a'r lumber yards mwyaf yn y lle yn meddiant ein cenedlgarwyr gwresog, Richard T. Morgan, Ysw., a'i dad a'i frawd. Mae yno lawer o fasnachwyr Cymreig dylanwadol—Richard E. Bennett, J. D. Swancott, Richard R. Jones, Thos. C. Williams, Henry M. Jones, John A. Jones, Richard Jones, Mr. Lloyd, David Kirkham; ac o dyddynwyr llwyddianus, Rich-

ard Jones, John Morgan, Evan Owens, David Williams, &c. Dechreuodd y Cymry bregethu yno er ys dros ugain mlynedd. Cymry, 600.

Eglwys y T. C. yno.—Mae yno gapel da, ac eglwys fechan lewyrchus. Diaconiaid, 2; aelodau, 68; plant, 43; Ysg. Sab., 103. Casgliadau, $527. Dan ofal y Parch. Thomas Foulkes. Pregethwr, Mr. John K. Roberts.

Eglwys yr ANNIBYNWYR yno.—Sefydlwyd yr eglwys yno er ys dros 18 mlynedd, a chodwyd capel da yno yn fuan ar ol hyny; ac y mae yno yn awr eglwys fechnn fywiog, dan ofal y gweinidog duwiol a ffyddlon, y Parch. John T. Lewis, gynt o Rhesycae, Sir Callestr.

16. ROSENDALE.—Ardal goediog ac amaethyddol ydyw. Dechreuwyd ei phoblogi gan y Cymry er ys dros ugain mlynedd. Gorwedda tua saith neu wyth milldir i'r de-orllewin o dref Oshkosh; ac y mae tref Ripon tua deuddeg milldir i'r gorllewin o'r ardal. Mae ein cenedl wedi meddianu milldirau lawer o'r wlad ffrwythlon hon; ac y mae gan y T. C. *ddau* gapel da, a dwy eglwys ffyddlon ynddi, dan ofal y Parch. Thomas Foulkes, ac ereill. Ac y mae gan y Bedyddwyr Cymreig *un* eglwys yno, dan ofal y Parch. Wm. Jones; a'r Wesleyaid *un,* dan ofal y Parch. John Jones; a'r Annibynwyr *un,* dan ofal y Parch. John T. Lewis.

Bu amrai o weinidogion ffyddlon yn llafurio gyda'r Annibynwyr yn Oshkosh a Rosendale—sef John D. Davies, Griffith Griffiths, Humphrey Parry, a dichon ereill. Yn mynwent capel yr Annibynwyr yn Rosendale y claddwyd y bardd enwog a chadeiriol, Rhisiart Ddu o Wynedd. Mae yn wir deilwng i gael cofgolofn hardd ar ei fedd.

Dichon fod yn yr ardaloedd hyn dros 800 o Gymry yn byw.

17. NEENAH, *Winnebago Co., Wis.*—Pedair neu bump o filldiroedd i'r gogledd, ar y Chicago & North Western R. R. o Oshkosh, y mae tref Neenah yn sefyll. Mae yno ychydig o Gymry llwyddianus; ac y mae gan y T C., a'r Bedyddwyr, a'r Annibynwyr, eglwysi bychain wedi eu ffurfio yno. Gall fod yno 200 o Gymry.

18. BERLIN, *Marquette Co., Wis.*—Saif y dref hon tu ag 20 milldir i'r gorllewin o Oshkosh, a thua 10 milldir i'r gogledd o dref Ripon. Lle nodedig fu, ac ydyw eto, am ei melinau llifio, &c. O'i deutu, a thu draw iddi i'r gogledd oer, y mae miloedd o filldirau petryal o'r coedydd mwyaf gwerthfawr, a miloedd o bobl yn gweithio ynddynt, ac yn enill eu bywioliaeth yn gysurus. Mae eu gauaf yno yn hir ac yn oer iawn. Mae gan y T. C., a'r B., a'r Annibynwyr, gapelau ac eglwysi Cymreig bychain yno hefyd. Parch. J. W. Jones yw gweinidog y Bedyddwyr yno; a'r Parch. Hugh Davies (yn awr o Middle Granville, N. Y.), a fu yn ddefnyddiol iawn yno gyda y Trefnyddion Calfinaidd. Poblogaeth Gymreig, 300.

Tebygol yw fod llawer o Gymry, a chenedloedd ereill, yn awr yn byw yn nghoedwigoedd siroedd Waushara, Adams, Portage, &c., a bod ganddynt sefydliadau bychain ynddynt, na chefais hysbysrwydd am danynt. Dymunwyf eu llwyddiant. Yn mhen ugain mlynedd eto, bydd miloedd mwy o Gymry gweithgar a chrefyddol yn poblogi gwahanol siroedd gogleddol Wisconsin.

19. COLUMBIA CO., *Wisconsin.*—Mae mwy na haner tiroedd y sir hon gyda y goreu yn y dalaeth, a'r gweddill yn ganolig—llawer o hono yn goediog, a llawer yn ddoldiroedd (*prairies*) ffrwythlon. Nid oedd ei phoblogaeth yn 1850 ond 9,565; ond yn 1870 yr oedd wedi cynyddu i 28,813. Dechreuodd Cymry parchus a chrefyddol o Dolyddelan, a manau ereill yn Arfon, G. C., sefydlu ar y Welsh Prairies, ac yn ardal Cambria, er ys dros 25 ml. yn ol, ar diroedd nodedig iachus a ffrwythlon, wedi eu trefnu gan natur yn ddoldiroedd meillionog, ac yn goedwigoedd bychain (*groves*) prydferth. Yr oedd digonedd o diroedd rhad y Llywodraeth i'w cael yno y pryd hyny; ond nid oes ond ychydig o honynt i'w cael yn yr holl sir yn awr. Gwnaeth y Cymry ddewisiad da yma, a byddai yn dda i ymfudwyr newyddion o Gymru eu hefelychu. Rhaid cael tiroedd da, a gwlad iachus, cyn y gellir disgwyl llwyddiant ar un sefydliad. Oddeutu 20 ml. yn ol, nid oedd Cymry wedi sefydlu yn un man arall yn Columbia Co., Wis., ond

yn unig yn y lleoedd uchod. Welsh Prairie, a Cambria, oedd yn tynu sylw neillduol y byd Cymreig y pryd hyny, ac wedi hyny am rai blyneddau. Daethant yn sefydliadau cryfion ac enwog yn fuan. Yn haf y fl. 1857, bum yno mewn Cymanfa perthynol i'r Annibynwyr. Yr oedd *Cambria* yn bentref bychan hardd y pryd hyny, wedi ei adeiladu ar, ac oddeutu bryn bychan coediog, a'r reilffordd yn rhedeg heibio iddo, o Milwaukee drwy Beaver Dam, a Fox Lake, i Portage City. Yr oedd gan yr Annibynwyr a'r Wesleyaid gapelau ac eglwysi bychain yn y llé; ac yr oedd y Trefnyddion Calfinaidd yn adeiladu eu capel newydd mawr ar y bryn yn y pentref—yn hwnw y cynaliwyd ein Cymanfa, ac yr oedd yno dyrfa fawr o Gymry parchus. Yr oedd argoelion y pryd hyny y buasai *Cambria* yn dyfod yn dref boblog a llwyddianus; ond, er fy syndod, pan ymwelais â'r lle yn Medi, 1870, nid oedd wedi cynyddu ond ychydig iawn. Nis gwn beth fu yr achos neillduol o hyny; ond ymddengys i mi mai *diffyg* amlwg y Cymy yma, ac mewn lleoedd ereill, yw esgeuluso talu sylw priodol i'r rheidrwydd am godi *trefydd*, a sefydlu *masnach* ynddynt, er llwyddiant eu sefydliadau. Y pryd hyny nid oedd *Randolph* mewn bodolaeth; ond yn awr y mae yn dref fechan hardd ar y prairies, o fewn chwe' milldir i'r dwyrain o Cambria. Y mae yno lawer o Gymry yn byw, ac yn yr ardaloedd amaethyddol oddeutu yno am filldiroedd.

Yn 1857, bum yn pregethu yn nghapel yr Annibynwyr, ac yn nghapelau y T. C. ar y Welsh Prairies,—safant o fewn tair neu bedair milldir i'r de, a'r gorllewin, o bentref Cambria. Yr oedd ein hen gyfeillion anwyl, John Jones a'i deulu, gynt o'r Allt, ger Dinas Mowddwy, G. C.; a David Owen a'i deulu, gynt o Goetmor, Dolyddelan, Arfon, yn byw yno y pryd hyny ar eu tyddynau rhagorol, ac yn ffyddlon gydag achos y Gwaredwr. Ond y maent wedi marw yn yr Arglwydd er ys blyneddau, a'u plant yn etifeddu eu tyddynau ehelaeth a ffrwythlon. Gwelais hefyd dyddyn rhagorol o'r enw "*Snowdon,*" sef cartrefle dedwydd y Parch. William Jones, gydag amrai dyddynau ffrwythlon ereill ar y Welsh Prairies. Yr oedd gan y Trefnyddion Calfin-

aidd lawer o eglwysi a chapelau yn y cymydogaethau hyny, o amgylch Cambria, y pryd hyny; ond erbyn heddyw y maent yn llawer lluosocach, ac wedi ymdaeuu drwy yr holl sir, ac yn rhai o'r siroedd cyfagos. Wedi cwbl orphen y reilffordd o Watertown, trwy Columbus, sef prif dref sir Columbia, cynyddodd Columbus yn ddirfawr; ac y mae gan y T. C. eglwys gref ynddi, ac amrai o eglwysi cryfion yn y wlad o'i deutu. Credwyf fod ganddynt yn awr yn *Columbia Co.*, ac yn y siroedd nesaf ati, yn agos i 20 o eglwysi; 40 o ddiaconiaid; 1,000 o aelodau; 800 o rai ar brawf, a phlant; 1,300 yn yr Ysgolion Sabbothol; a 3,000 o wrandawyr. Yn y fl. 1870, cyfranasant at y weinidogaeth yn agos i $3,800; at yr achos cenadol, $450; at wahanol achosion, $5,000. Ardderchog! Ond rywfodd ni chyfranasant *ddim* y fl. hono at y Beibl Gymdeithas. Nis gwyddom yr achos o hyny. Ac y mae gan yr enwad crefyddol parchus hwn lawer iawn o weinidogion a phregethwyr efengylaidd, doniol, a dylanwadol, yn y sir hon, a'r cymydogaethau cyfagos iddi; sef William Jones, Rees Evans, T. Roberts, J. J. Roberts, Thomas Hughes, R. Griffiths, William M. Jones, Morris Jones, William Roberts, ac amrai ereill. Mae eu clod yn yr holl eglwysi, a'u gwobr yn nghadw gyda'u Duw. Yn mysg y deugain *diacon* sydd yn eu heglwysi, y mae amrai o henafgwyr yn llawn o'r Ysbryd Glan, ffydd, a doethineb, yn golofnau cryfion yn eu heglwysi. Ac yn eu heglwysi y mae amrai o lenorion, beirdd, a cherddorion enwog. Dymunwyf eu parhaol lwyddiant. Dichon fod poblogaeth Gymreig Columbia Co. a'r ardaloedd cyfagos iddi yn agos i 5,000.

Eglwys y WESLEYAID *Cymreig yn Cambria, Columbia Co., Wis.*—Sefydlasant eglwys, a chodasant gapel da yno er ys blynyddau. Ni bu erioed, ac nid ydyw eto yn eglwys gref. Gall fod ynddi yn awr tua 40 o aelodau; ceir yn eu plith amrai o bobl dda a ffyddlon. Y Parch H. H. Jones oedd eu gweinidog yn 1870.

Eglwysi yr ANNIBYNWYR *yn Columbia Co., Wis.*—Sefydlasant eglwys, a chodasant gapel bychan ar y Welsh Prairies, er ys dros ugain mlynedd yn ol, lle bu y Parch. Jenkin Jenkins, ac wedi hyny y Parch. John Parry, ac ereill, yn gweinidogaethu. Yn 1870 yr oedd yr eglwys hono, a'r capel hwnw, wedi

cael eu symud yn mhellach i'r de; ac y mae yno eto eglwys fechan ffyddlon. Dechreuwyd eglwys, a chodwyd capel cyntaf yr Annibynwyr yn mhentref Cambria yn amser y Parch. John Parry; wedi hyny codasant gapel newydd da ar y bryn, mewn lle mwy cyfleus yn y pentref; ac y mae yno eglwys fechan egwyddorol a ffyddlon. Yno y mae Mr. Roger Rogers, gynt o Penllys, Maldwyn, G. C., yn ddiacon ffyddlon er ys blyneddau; gyda llawer ereill o Annibynwyr selog a gweithgar, sef Mr. Richards, Edward Williams, Evan Davies, John Edwards, Evan Hughes, Robt. W. Roberts, Griffith S. Jones, ac ereill. Bu y Parch. Griffith Jones, gynt o Lanberis, Arfon, G. C., yn gweinidogaethu yno am flyneddau; a safodd yn wrol dros Ddwyfoldeb yr Ysgrythyrau Santaidd, ac egwyddorion sylfaenol Cristionogaeth. Yn 1870 yr oedd yn byw gyda'i deulu lluosog ar ei dyddyn ffrwythlon o fewn dwy filldir i'r pentref. Bu y Parch. David Jones, gynt o Hermon, Sir Gaerfyrddin, D. C., yn gweinidogaethu yno am oddeutu blwyddyn. Symudodd oddiyno yn Medi, 1870, i Gomer, Ohio. Y mae gan yr Annibynwyr eglwys fechan arall wedi ei sefydlu er ys rhai blyneddau, yn rhywle rhwng Welsh Prairie a Randolph. Yr oedd y tair eglwys mewn undeb a'u gilydd yn amser G. Jones a D. Jones. Nis gwn pwy sydd yn gweinidogaethu yno yn awr. Mae y T. C. a'r Annibynwyr yn unol iawn a'u gilydd yn y cymydogaethau hyn, fel y mae yn ddyledswydd arnynt, ac yn anrhydedd iddynt.

Yn ardal *Cambria* y bu Mr. Richard Jones, brawd y Parch. John Jones, o Danycastell, Dolyddelan, G. C., a'i briod Mrs. Jones, merch yr henafgwr duwiol Evan Owen (T. C.,) Llanrwst, G. C., yn byw; ac y mae llawer o'u plant a'u perthynasau yno eto yn eu holoesi. Yno hefyd y mae y meddygwr enwog Dr. John Williams, gynt o ardal Trefriw, Arfon, G. C., a'i chwaer, a'i frodyr yn byw. Bu John ab Jones, ac ereill, yn fasnachwyr cyfrifol yn Cambria; ac y mae yno amrai o lenorion, beirdd, a cherddorion enwog, megys y llenor dysgedig, y Dr. Williams; y bardd medrus, Mr. Richard Jones, o'r Hendre; a'r cerddor campus, Elias B. Williams, Ysw., ac ereill. Cynaliwyd yno amrai o Eisteddfodau enwog.

20. PORTAGE CITY, *Columbia Co., Wis.*—Saif y dref fywiog hon tua 18 milldir i'r gorllewin o bentref Cambria; 48 m. o Watertown; 28 m. o Columbus. Mae yno ychydig o Gymry cyfrifol; ac y mae gan y T. C., eglwys fechan yno er ys blyneddau. Yno y mae dwy

gangen reilffordd y Milwaukee & St. Paul, o Watertown, a Horicon, yn uno; ac y mae 62 milldir oddiyno i Tomah, a 104 milldir i ddinas La Crosse, ar lan y Mississippi.

21. BANGOR, *La Crosse Co., Wis.*—Saif yr ardal amaethyddol hon, a'r pentref bychan hwn, ar wastadedd eang, rhwng bryniau isel, coediog (a nodedig ffrwythlon wedi eu diwyllio), 89 m. o Portage City, a 27 milldir o Tomah, a 15 milldir o La Crosse. Mae y reilffordd yn myned trwyddo o Milwaukee i La Crosse. Ynddo y mae un heol fechan, ac amrai o stores, yn cael eu cadw gan Gymry parchus; post office, a *brewery;* un felin flawd, gan Baxter & Co.; shop saer, gan Mr. David R. Davies; shop gôf, gan Mr. John Prythroe; shop teiliwr, gan Mr. Lewis Williams; a shop grydd, gan Mr. Humphrey Pugh. Mae David D. Jones, Ysw., a David Samuel, ac R. D. Edwards, a D. Jones, a Robert Bryan, a John G. Jenkins, a John Wheldon, Ysw., yn ddynion parchus a chyfrifol yma, gyda lluoedd ereill. Sefydlwyr Cymreig cyntaf y lle oeddynt, Evan Jones, o Canada West; D. J. Williams, D. J. James, a Wm. Jones, o ardal Delafield; a John Wheldon, o Steuben, N. Y.; tyddynwyr oll. Daethant yno yn 1853. Daeth amrai ereill yno yn 1854. Yr oedd llawer o dir y Llywodraeth i'w gael yno y pryd hyny, a thir ail-law o $2.50 i $30. Tir tywodlyd, a'r black loam, sydd ar y gwastadedd. Rhed y La Crosse River yn agos i'r pentref, yr ochr ogleddol, a'r Dutch Creek drwy y pentref. Tiroedd y *bluffs* yn goediog, ac yn dda i godi gwenith ar eu llethrau a'u godrau. Prisiau yn awr o $20 i $50 yr erw. Dim tiroedd y Llywodraeth i'w cael yno yn awr.

Mae gan y TREFNYDDION CALFINAIDD eglwys gref a chapel da yn mhentref Bangor. Diaconiaid, 3; aelodau, 59; plant, &c., 44; Ysg. Sab., 55. Casgliadau, $470. Mae ganddynt ddwy arall—un yn Blaenyddyffryn, a'r llall yn Cataract, a'r Parch. Thomas J. Rice, a Mr. David Hughes, a Mr. D. F. Jones, yn gweinidogaethu iddynt.

Eglwys yr ANNIBYNWYR *yn Bangor, La Crosse Co., Wis.*—Sefydlwyd yr eglwys hon yn niwedd y fl. 1855, gyda 18 o aelodau. Diaconiaid cyntaf, Thomas H. Eynon a John Wheldon. Y Parch. Mr. Avery, o Sparta, a weinyddodd ar yr achlysur, mewn

ysgoldy yn y lle. Adeiladwyd y capel yn y fl. 1858, 28 tr. wrth 36 tr. Traul, $800. Dim dyled. Aelodau yn bresenol, 45; Y. S., 35; cynulleidfa, 50 i 60. Bu y gweinidogion canlynol yn llafurio yno, sef Samuel Jones, John Davies, a Humphrey Parry. Yr oedd Mr. Parry, (gynt o Dolgellau,) yn byw yno, ac yn gweinidogaethu i'r eglwys yn niwedd y fl. 1870. Bu yno am 5 ml. cyn hyny yn gysurus a llwyddianus.

Poblogaeth Gymreig y pentref a'r ardal, 400.

22. FISH CREEK, *ger Bangor, La Crosse Co., Wis.*—Saif yr ardal hyfryd a ffrwythlon hon oddeutu 3 milldir i'r de-ddwyrain o bentref Bangor. Fel hyn yr ysgrifenodd Mr. Evan Jenkins am dani:—"Rhyw ddarnau o wastadeddau ffrwythlawn, yn cael eu hamgylchu gan fryniau coediog yw Fish Creek. Mae y mynyddau o'i hamgylch yn dragywydd, a'u copäau cysgodfawr yn herio yr ystormydd o bob cyfeiriad. Y ddaiar yma sydd ddwfn a brâs a graianog, a chynyrcha bob grawn a berthyn i'r gwregys tymherus yn doreithiog. Llinellir y gwastadedd yn mhob cyfeiriad gan ffrydiau grisialaidd o ddyfroedd iachus. Mae pawb o'r sefydlwyr cyntaf yma wedi cael manteision i godi eu hunain uwchlaw angen, ac yn byw yn eu palasau gwychion, a'u hysguboriau yn llawnion o bob lluniaeth. Eu *Post Office* sydd yn Bangor, 4 milldir i'r gorllewin. Ffurfiwyd eglwys y Trefnyddion Calfinaidd yn Gorphenaf, 1855. Rhif yr eglwys y pryd hwnw oedd 14,—yn awr 54 (gyda y rhai sydd ar brawf, a'r plant.) Ysgol Sabbothol, 30; casgliadau, $124.70. Diacon—John R. Jones. Ffurfiwyd yr eglwys Gynnulleidfaol Hydref 16, 1859, gan y Parch. John Davies, Spring Green, a William W. Jones, Sacsville. Dewiswyd Thomas H. Eynon a David W. Jones yn ddiaconiaid. Aelodau, 20. Y Parch. John Davies a ddechreuodd weinidogaethu yma Mawrth 4, 1860. Rhif yr aelodau yn awr (Rhag. 23, 1870) yw 24. Diaconiaid—Thomas H. Eynon ac Evan Ll. Evans. Heb weinidog yn bresenol. Nid oes yma na llenorion, na beirdd, na cherddorion, ond pawb braidd yn gydradd. Poblogaeth Gymreig yr ardal, 225. Mae y dyfroedd a'r awelon yn iachus. Dim tir y Llywodraeth yma yn awr. Y mae yn anhawdd i dyddynwyr gael lle gwell na Fish Creek."

23. LA CROSSE, *La Crosse Co., Wis.*—Saif y dref hon ar lan afon y Mississippi, ar derfyn gorllewinol talaeth Wisconsin, 195 milldir o Milwaukee, a 15 milldir o dref Bangor. Tref gynyddol yn ei phoblogaeth, a bywiog yn ei masnach, ydyw, Mae yn gyfleus i'r reilffordd i'r wlad, ac i'r agerddfadau ar yr afon. Mae yno amrai Gymry parchus yn byw er ys blyneddau; ac y mae gan y T. C. eglwys a chapel yno, a'r Parch. D. R. Williams yn gweinidogaethu iddynt. Gellir myned oddiyno gyda'r agerddfadau ar y Mississippi i Winona, neu i St. Paul, yn Minnesota, ac o Winona i Owatonna a St. Peter, a Mankato; neu gyda y reilffordd yr ochr draw i'r afon i *Austin Junction*, Minnesota. Dichon fod yn La Crosse tua 150 o Gymry.

24. GLENDALE, *Monroe Co., Wis.*—Ardal amaethyddol dda yw hon, a gellir cael tiroedd am brisiau isel ynddi. Sefydlodd y Parch. William W. Jones, gynt o Lanerfil, Maldwyn, G. C., a'i deulu yno yn 1868, a phregetha i amrai o eglwysi Saesonig. Mae amrai o Gymry wedi sefydlu yno, a diau y bydd mwy eto. Nid yw yn mhell o Station Tomah, ar y reilffordd o Portage City i La Crosse.

PENNOD IV.

TALAETH MINNESOTA.

Un o'r talaethau mwyaf gogleddol yn yr Undeb yw hon. Terfynir hi o du y gogledd gan y Tiriogaethau Prydeinig; o du y dwyrain gan Lake Superior, afon Mississipi, a rhan o Wisconsin; o du y de gan dalaeth Iowa; ac o du y gorllewin gan dalaeth Dakota. Dechreuwyd ei phoblogi gan ymfudwyr o New England, oddeutu y lle y mae dinas St. Paul yn sefyll yn awr. Derbyniwyd hi i'r Undeb Mawrth 3, 1849. Yr oedd ei phoblogaeth yn 1850 yn 6,077; yn 1860 yn 172,023; ac yn 1870 yn 424,543. Mae ynddi yn awr 83 o siroedd; a'r rhai canlynol sydd fwyaf poblogaidd, sef Ramsey (yn yr hon y mae dinas St. Paul), a Hennepin, a Carver, a Scott, a Dakota, a Washington, yn agos yno; a Goodhue, a Wabasha, a Winona, a Houston, ar lanau y Mississippi; a Fillmore, a Freeborn, a Mower, a Faribault, ar derfynau Iowa, a Nicollet, a La Sueur, ger St Peters; a Rice, a Steele (lle saif Owatonna), a Blue Earth, lle mae Mankato, a South Bend. Mae yr holl siroedd yna yn gorwedd gyda'u gilydd ar gornel dde-ddwyreiniol y dalaeth; ac nid ydynt oll yn nghyd ond prin un ran o wyth o holl diroedd siroedd ereill y dalaeth, y rhai sydd yn gorwedd tu draw iddynt i'r gogledd ac i'r gorllewin, yn y rhai nid oes eto ond ychydig ugeiniau neu ganoedd o drigolion. Mae cyflawnder o diroedd rhad y Llywodraeth i'w cael eto yn y dalaeth ragorol hon; a gellir cael digon o diroedd da a ffrwythlon am brisiau rhesymol gan berchenogion y gwahanol reilffyrdd yno. Mae cyflawnder o goedwigoedd, a doldiroedd (*prairies*), ac afonydd, a llynoedd, a llawer o

fryniau isel, a dyffrynoedd, a gwastad-diroedd, a digonedd o geryg, a llechi, a mwnau, i'w cael yn Minnesota. Mae argoelion y daw yn un o'r talaethau mwyaf cyfoethog yn yr Undeb cyn pen ugain mlynedd eto. Mae ynddi amrai o reilffyrdd rhagorol, a chyfleus i deithwyr a masnachwyr yn awr; sef, 1. Y *Milwaukee & St. Paul R. R.*, yr hon sydd yn rhedeg o Milwaukee i Praiie du Chien (yn Wisconsin), ac o McGregory trwy Lime Spring (yn Iowa), a thrwy Austin ac Owatonna i St. Paul (yn Minnesota.) 2. Y *Winona & St. Peter R. R.*, yr hon sydd yn rhedeg o Winona trwy Rochester, ac Owatonna, a Janesville, i St. Peters, a Mankato; ac yn fuan a weithir yn mlaen gyda glan afon Minnesota tua Dakota. 3. Y *St. Paul & Sioux City R. R.*, yr hon sydd yn awr yn rhedeg o St. Paul tua'r de-orllewin, heibio i Mendota Junction, a Le Sueur, a St. Peter, a Mankato, a South Bend, i Lake Crystal, i Madella (yn Watonwau Co.,) ger sefydliadau y Cymry yn Blue Earth Co.; ac yn fuan a weithir oddiyno i Sioux City, yn ngogledd-orllewin talaeth Iowa, nid yn mhell o Council Bluffs, ac Omaha. 4. Maent yn prysur weithio reilffordd arall o Mankato i Cedar Falls, a Cedar Rapids, Oskaloosa, a Burlington, a manau ereill yn Iowa. 5. Mae reilffordd arall, sef y Southern Minnesota R. R., yn cael ei gwneyd o'r Grand Crossing, gyferbyn a La Crosse, Wis., trwy Lanesboro, i Austin Junction, ac i Rochester, &c. 6. Ond y "*Northern Pacific Railroad*," yr hon sydd yn awr yn cael ei gweithio yn brysur o *Dunleith*, wrth ben gorllewinol Lake Superior, ac o St. Paul a Minneapolis, ar y Mississippi, i ganoldir Minnesota, ac oddiyno trwy ganol talaethau Dakota a Montana i *Portland*, yn Oregon, ac i'r *Puget Sounds*, yn Washington, ar lan y Môr Tawelog, a rydd fywyd newydd i amaethyddiaeth, masnach, a

chelfyddydau Minnesota. Mae gan feddianwyr y reilffordd hon dros haner can' miliwn (50,000,000) o erwau o dir rhagorol, yn cynnwys coedwigoedd, doldiroedd, a mwnau, ar werth yn awr am brisiau isel iawn. Ysgrifenydd y cwmni yw Samuel Wilkeson, Ysw., 120 Broadway, New York. Mae eu *bonds* gwerthfawr, y rhai a dalant $7.30 y cant o log blyneddol mewn aur, yn awr ar werth hefyd gan Jay Cooke & Co., Bankers, Philadelphia. Ceir pob hysbysrwydd am diroedd y Llywodraeth a'r dalaeth yn y llyfrau bychain a gyhoeddwyd gan D. C. Evans, Ysw., Minneinnenopa Falls, South Bend; a chan John T. Williams, Ysw., a Mr. Ellis Ellis (Glan Dyfi), Mankato, Blue Earth Co., Minnesota.

BLUE EARTH CO.

Mae y Cymry, gan mwyaf, wedi sefydlu yn siroedd Blue Earth a Le Sueur, oddeutu dinasoedd Mankato a St. Peter; ac yn wasgaredig mewn manau ereill. Dewisasant diroedd rhagorol am gynyrchu pob math o ydau, yn enwedig gwenith. Enwau y sefydlwyr cyntaf yn 1855 yw David C. Evans, South Bend; Humphrey Jones, Judson; William Jenkins, William C. Williams, a David Williams a'i deulu, a ddaeth yno o swydd Bradford, Pa.; a William R. Price, Ysw., gof, o Lanrwst, G. C., ac ereill. Daeth llawer o Gymry parchus yno wedi hyny o flwyddyn i flwyddyn; ac y maent yn awr wedi meddianu y rhanau goreu o blwyfau South Bend, Judson, Butternut Valley, a Cambria, yn Blue Earth Co.; a bernir fod y boblogaeth Gymreig yno yn awr dros 1,500. Tref hardd, fywiog, a chynyddol, ar lan afon Minnesota, rhwng y bryniau coediog a phrydferth, yw Mankato. Mae yno amrai o Gymry yn fasnachwyr llwyddianus, sef John T. Williams, Isaac Cheshire, Richard T. Thomas, ac ereill. Yno y mae yr adeiladydd cywrain Griffith Williams, Ysw., gynt o Trenton, N. Y., yn byw. Mae gan y T. C. gapel Cymreig

bychan yno. Credwyf y daw Mankato yn lle mawr, cyfoethog, a dylanwadol.

Nid yw *South Bend* ond pentref bychan, tua thair milldir i'r de o Mankato. Saif ar ddau fryn hyfryd, yn agos i droad (*bend*) yr afon Minnesota. Mae yno rai masnachwyr Cymreig cyfoethog, sef William W. Davies, Ysw., gynt o'r Rhiwlas, Maldwyn, G. C.; William R. Price, ac ereill; ac y mae llawer o dyddynwyr Cymreig llwyddianus yn byw oddeutu yno. Gerllaw yno y mae cartrefi D. C. Evans, Thos. M. Pugh, Edward Thomas, Robt. R. Williams, James P. Thomas, &c. Mae gan yr Annibynwyr a'r Presbyteriaid Cymreig gapeli bychain yn South Bend; ac y mae gan y T. C. gapel o'r enw Sion, o fewn tair milldir i'r de oddiyno. Gerllaw yno y mae y Parch. Robert D. Price (W.,) a'i deulu, gynt o Bont-y-gath, Maenan, Llanrwst, yn byw; mae ganddo dyddyn da; gweithia ei gelfyddyd (gof), a phregetha yn achlysurol yn y gwahanol gapelau yn Gymraeg a Saesonaeg.

Saif sefydliad *Judson* tua deng milldir i'r gorllewin o South Bend, yn un o'r ardaloedd amaethyddol mwyaf dymunol a ffrwythlawn a welais erioed—ar y *prairies*, ac yn y mân-goedwigoedd sydd ar ochr ddeheuol afon Minnesota. Yno y mae capel newydd mawr wedi ei adeiladu gan y Trefnyddion Calfinaidd. Gwlad newydd yw, a llawer o'r tiroedd heb eu diwyllio eto. Mae y Parchn. Richard W. Jones (T. C.,) gynt o Floyd, N. Y., a William Roberts (T. C.,) gynt o Sir Fon, G. C., ac ereill, wedi adeiladu tai da yno, rhai â choed, ac ereill â phriddfeini. Yn yr ardal hon hefyd y mae y Parch. Philip Peregrine (A.,) yn byw. Yno y mae *Jerusalem* a *Moriah* y Trefnyddion Calfinaidd, ac y mae ynddynt gynulleidfaoedd cryfion; ac y maent yn pregethu mewn ysgoldy yno hefyd. Plwyf eang yw Judson.

Saith neu wyth milldir yn mhellach i'r gorllewin o gapel Jerusalem y saif capel y T. C. o'r enw *Horeb*, mewn ardal goediog a ffrwythlon, ac yn agos i'r *prairies*. Mae llawer o Gymry parchus yn byw oddeutu y capel hwnw. Tua milldir tu draw iddo, i'r gorllewin, y mae ty a thyddyn gwerthfawr y Parch. Jenkin Jenkins (A.,) un o'r gweinidogion mwyaf doniol a ffraeth

yn yr holl wlad. Da oedd genyf ei weled ef a'i deulu mor gysurus. Mae un o'i ferched yn athrawes ddysgedig yn Mankato.

Oddeutu pedair milldir o gapel Horeb, drwy y coedydd, a thros y *prairies*, tua'r de, y saif capel newydd *Bethel* (T. C.,) ac y mae yno eglwys fywiog, a llawer o Gymry ymdrechgar yn byw.

Rhwng Horeb a Bethel yr oedd tyddyn y Parch. Joseph Rees (Presbyteriad.) Daeth ef a'i deulu yno o Pittston Ferry, Luzerne Co., Pa., tua'r fl. 1862.

Fel hyn yr ysgrifena y Parch. Jenkin Jenkins am diroedd sefydliadau Cymreig y *Blue Earth Co.*:—"Enw y sefydliad yw Blue Earth County; cynnwysa y rhan fwyaf o blwyfau South Bend, Judson, Butternut Valley, a Cambria. Gorwedda yr ochr ddeheuol i afon Minnesota, tua chan' milldir i'r de-orllewin o St. Paul; a thua dau gan' milldir i'r gogledd-orllewin o La Crosse, Wis. Ardal amaethyddol yw—pridd rhydd, tywyllgoch, o ddwy i dair troedfedd o ddyfnder; ond y rhan fwyaf yn ddoldir (*prairie*), heb goed na cheryg; eto ceir yma lawer o goed yn agos i'r afonydd a'r ffrydiau dyfroedd; a maengloddiau mewn rhai manau er cael ceryg. Mae yma lawer o geryg calch; a digonedd o ddwfr braidd yn mhob man, o natur galed. Pris y tir sydd wedi ei sefydlu, a thai gweddol dda arno, ac wedi ei amgau, ac yn gyfleus i'r farchnad a'r railroads, sydd o $15 i $25 yr erw. Ond tua 60 milldir yn mhellach i'r gorllewin, gellir prynu tiroedd da am o $10 yr erw i lawr hyd diroedd y Llywodraeth, am $1.25 yr erw; a gellir cael 160 o erwau am ddim dan yr "*Homestead Act*," ond talu $15 i'r Land Office am ei fesur, ac wedi byw arno a'i lafurio am bum mlynedd, ceir *deed* arno gan y Llywodraeth. Gellir cael tir felly am ganoedd o filldiroedd oddiyma i'r gorllewin; ac y mae yn gystal tir ag sydd yn bod yn un lle arall o'r byd, ond ei fod yn ei gyflwr natur; nid oes ynddo un bont i groesi afon; efail gof, melin, nac ysgol; ac ni bydd hyd nes y gwneir hwynt. Mae o'n hamgylch sefydliadau o Germans, Norwegians, Yankees, Swedes, ac ambell i Wyddel. Mae hon yn wlad hynod am iachusrwydd—y gauaf yn lled oer am fisoedd Rhagfyr, Ionawr, Chwefror, a rhan o fis Mawrth;—y gwanwyn a'r *fall* yn hyfryd dros ben,—a'r haf ar y twymaf. Wrth gyferbynu y gwahanol dymhorau a'u gilydd, mae yn rhagori ar bob un o'r talaethau ereill yr ochr ddwyreiniol i'r Mynyddoedd Creigiog; am ei chynyrch, hi yw yr oreu am wenith. Mae ynddi ddarpariadau di-ail at ysgolion dyddiol."

Eglwysi y TREFNYDDION CALFINAIDD *yn Blue Earth Co.*—1. *Mankato.*—Mae ganddynt yno gapel bychan da, ac eglwys ffyddlon. Aelodau, 32; casgliadau, $144. Gweinidog, Parch. Wm. Roberts. 2. *Sion*, South Bend.—Mae yma gapel ac eg-

lwys weithgar. Aelodau, 42; ar brawf a phlant, 40; Ysg. Sab., 60; casgliadau, $186. Diaconiaid, E. H. Evans, Evan Evans, R. Hughes. Pregethwyr, Mr. Joseph Hughes a Mr. Edward Thomas, South Bend; efe yw Ysgrifenydd y Gymanfa. 3. *Jerusalem*, Judson.—Mae yma gapel mawr, ac eglwys gref; aelodau, 60; casgliadau, $100. Gweinidogion, Richard W. Jones, Wm. M. Jones. Diaconiaid, Jabes Lloyd a John Evans.—4. *Moriah*, Judson.—Mae yno gapel ac eglwys fechan, dan ofal y Parch. Wm. M. Jones. 5. *Bethel*, Judson.—Mae yno gapel newydd; aelodau, 34; plant, &c., 28; Ysg. Sab., 42; casgliadau, $74.58. Diaconiaid, Thomas Richards, John Jones, a W. Jenkins. Pregethwr, John Roberts. Pregetha y T. C. hefyd mewn un neu ddau o ysgoldai. 6. *Horeb*, Butternut Valley.—Mae yno gapel ac eglwys; aelodau, 45; Ysg. Sab., 84; casgliadau, $125. Gweinidog, Parch. David M. Jones. Diaconiaid, John Watters, Thomas Jones, Richard Roberts, David S. Davies, Owen Morris.

Eglwysi yr ANNIBYNWYR *yn Blue Earth Co.*—1. *South Bend.*—Sefydlwyd yr eglwys hon gan y Parch. Jenkin Jenkins, Rhagfyr 11, 1859, yr hwn a fu yn gweinidogaethu iddi hyd Awst, 1869. Aelodau, 14. Diaconiaid, Thomas Evans a William W. Davies, ac wedi hyny Griffith Roberts. Addolent mewn ty log bychan. Yn Awst, 1860, adeiladwyd y capel, 20 tr. wrth 30 tr. Traul, $700. Llwyr orphenwyd ef yn 1861, a thalwyd ei ddyled. Cafodd yr eglwys a'r gynulleidfa hon lawer o hyfrydwch ac adeiladaeth wrth wrando ar yr hen weinidog parchus Jenkin Jenkins, yn pregethu ac yn esponio yr Ysgrythyrau yn ei ddull ffraeth a threiddgar ei hunan. Bu y Wesleyaid Cymreig yn cyd-addoli a'r eglwys hon am lawer o flyneddau (yn amser Mr. Jenkins), a'r Parch. Robert D. Price yn gweinidogaethu iddynt. Dechreuodd y Parch. Griffith Samuel weinidogaethu yma yn Mawrth, 1870, a gwnaeth lawer o ddaioni yn y gymydogaeth. Rhifedi yr aelodau yn 1871, oedd 24; Ysg. Sab., 40; cynulleidfa, 60. Diaconiaid, Thomas Evans a Griffith Roberts. Ysgrifenydd, Wm. W. Davies. Mae y brawd Wm. R. Price, Ysw., yn aelod defnyddiol yn yr eglwys hon; ac y mae yma ganu cynulleidfaol da iawn, dan arweiniad Wm. W. Davies, Ysw. Er nad yw yn eglwys luosog, mae yn un weithgar a heddychol. 2. Yr Eglwysi *Annibynol* dan ofal y Parch. Philip Peregrine.—Mae yr eglwysi bychain hyn yn ymgynull mewn tai ac ysgoldai, yn ardaloedd Judson, Butternut Valley, &c., ac y mae amrai o aelodau cyfrifol yn perthyn iddynt. Nid oedd ganddynt yr un capel wedi ei adeiladu yn niwedd y fl. 1870 Mae y brawd Mr. Peregrine yn weinidog da i Iesu Grist, yn Gristion enwog, ac yn gallu pregethu yr efengyl yn rhwydd yn Gymraeg a Saesonaeg.

Eglwys yr HENADURIAETHWYR *Cymreig yn Blue Earth Co.*—Mae un yn South Bend—(bu dan ofal y Parch. David Lewis am ychydig amser yn 1871; bu ef farw yno)—ac un arall yn But-

ternut Valley, dan ofal y Parch. Joseph Rees. Eglwysi bychain ydynt. Perthynent unwaith i'r T. C.

Mae ychydig o *Wesleyaid* a *Bedyddwyr* Cymreig yn yr ardaloedd hyny; ond ni ddarfu iddynt ffurfio eglwysi, na chodi capelau yma. Bydd y gweinidog ieuanc ffyddlon y Parch. Robert D. Price, (W.,) a'r hen weinidog synwyrgall, y Parch. William Williams, Judson, P. O., (B.,) yn pregethu yn aml iddynt.

LE SUEUR CO.

Fel y canlyn yr ysgrifenodd y Parch. Richd. Hughes (T. C.,) am y sefydliad Cymreig hwn:—"Yn y fl. 1853 y daeth y Cymry gyntaf i ymsefydlu yn y swydd uchod, mewn lle a alwyd wedi hyny yn drefgordd Saron (*Sharon township*); erbyn heddyw y maent wedi ymledu i blwyfau Cleveland, Kasota, ac Ottowa. Mae rhan o'r sefydliad mewn tir coediog iawn, am hyny gelwir ef "*Y Coed Mawr;*" ac y mae y rhan arall o hono mewn *prairies* o'r fath oreu. Nid oes gwell tir yn y dalaeth am gynyrchu gwenith, haidd, ceirch, Indrawn, corsenau siwgr (*sorghum*), gwair, &c. Ei bris yw o $10 i $25 yr erw, yn ol ei natur a'i ddiwylliant. Saif o fewn ychydig filldiroedd i dair tref farchnadol, sef Le Sueur, St. Peters, ac Ottowa. Yn yr olaf, sef *Ottowa* y mae y post office fwyaf cyfleus i'r Cymry. Y pellderau o'r sefydliad hwn i ddinas St. Paul, i'r gogledd, yw 70 milldir; ac i dref Mankato, i'r de-orllewin, tuag 20 milldir; ac y mae reilffordd yn rhedeg o'r naill i'r llall. Gall teithwyr gael hyd i'r sefydliad trwy ddisgyn yn Le Sueur, neu Ottowa.

"Rhifedi presenol y Cymry yn y sefydliad sydd tua 143, ac y maent gan mwyaf oll yn enwog am eu moesoldeb a'u crefydd. Ond y mae cenhedloedd ereill yn ddibris iawn o'r Sabboth, yn enwedig yr Ellmyniaid a'r Gwyddelod; eto, teg yw dyweyd fod eithriadau anrhydeddus yn eu plith hwythau. Hyd cyffredin y gauaf yw o bedwar i bum' mis. Dechreua yn Tachwedd, a diwedda yn niwedd Mawrth. Ceir yma auaf oer, ond sych ac iachus; gwanwyn hyfryd; haf cynes, a hydref o'r fath oreu.

"Nid oes ond dau gapel Cymreig yn y sefydliad, sef Saron ac Elim, a pherthyna y ddau i'r Trefnyddion

Calfinaidd. Mae y Parch. Richard G. Jones yn cynal moddion crefyddol yn ei dy ei hun, mewn cysylltiad a'r Presbyteriaid, a nifer o aelodau o dan ei ofal.

"SARON yw y capel Cymreig cyntaf yn y lle, a'r cyntaf oll a adeiladwyd gan y Cyfundeb yn Minnesota. Dechreuwyd cynal moddion crefyddol yn haf y fl. 1856 mewn shop saer, tua dwy filldir i'r gorllewin o Saron; symudwyd oddiyno i dy brawd o'r enw William E. Jones, ac oddiyno drachefn i dy brawd o'r enw David Evans, yn ymyl Saron. Ymddengys i Gyfarfod Chwarterol gael ei gynal yn y ty olaf, sef yr ail gyfarfod o'r fath a gynaliwyd yn y dalaeth gan y Trefnyddion Calfinaidd. Tua dechreu y fl. 1857, daeth y capel yn barod i fyned iddo. Rhif yr aelodau y pryd hyny oedd 24. Ymadawodd cangen o eglwys Saron i ddechreu yr achos a gynelir yn *Elim*, tua 3 milldir i'r gorllewin o Saron. Rhif y cymunwyr yn Saron yn awr yw 17; Ysg. Sab., 32; gwrandawyr, 32. Diacon, David Jones.

"ELIM.—Adeiladwyd y capel yn nechreu y fl. 1861. Cymunwyr, 39; Ysg. Sab., 80; gwrandawyr, 74. Diaconiaid—Evan Griffiths, ac Edward Evans. Cesglir yn y ddwy eglwys dros $400 yn flyneddol. Er mis Mai, 1870, maent dan ofal gweinidogaethol y Parch. Richard Hughes."

NODIAD.—Mae eglwysi Foreston (Iowa), Yorktown, a Proscairon, a'u gweinidogion yn perthyn i Gyfundeb y Trefnyddion Calfinaidd yn *Minnesota;* ond rhoddaf gyfrif o honynt yn Hanes y Sefydliadau Cymreig yn nhalaeth Iowa.

Bu y Cymro talentog, a'r gweinidog efengylaidd, y Parch. J. M. Pryse, yn gweinidogaethu i'r Presbyteriaid Cymreig yn eu haddoldy yn South Bend, ac mewn neuadd gyfleus perthynol i'r diweddar Lewis J. Lewis, Ysw., (gynt o Remsen, Oneida Co., N. Y.,) yn nhref Mankato. Yn 1868 a 1869, yr oedd yn dra phoblogaidd yno; pregethai yn Gymraeg ac yn Saesonaeg; a bu yn *dadleu* yn gyhoeddus am amrai nosweithiau âg un o gewri anffyddiog yr *Universalists*, a gorchfygodd ef yn llwyr. Ysgrifenodd lawer i'r *Drych*, a'r *Cenhadwr*, yn erbyn golygiadau anffyddiog rhai Cymry, a thros Burdeb a Dwyfoldeb yr Ysgrythyrau. (Gwel

Cenhadwr, Gor., 1868, t. d. 212.) Yn 1870, yr oedd Mr. Pryse wedi ymadael oddiyno, ac yn gweinidogaethu gyda'r Americaniaid mewn rhyw dref yn agos i St. Paul. Dywedir ei fod ef yn bwriadu cyhoeddi llyfr Cymraeg ar y testyn pwysig, "*Profion o Ddwyfoldeb yr Ysgrythyrau.*" Y mae efe yn un o'r rhai cymhwysaf at y fath orchwyl, a gobeithio y caiff gefnogaeth brydlon a theilwng. Dywedir hefyd fod y Parch. Jenkin Jenkins (*Siencyn Ddwywaith*) yn bwriadu cyhoeddi llyfr Cymraeg, yn cynwys ei hanes ei hunan, a'i bregethau, &c. Bydd y fath lyfr, gan y fath awdwr synwyrgall a ffraeth, yn dderbyniol iawn gan ei genedl. Dau ddyn nodedig yw Pryse a Jenkins.

Ond cafodd Cymry Minnesota yr anrhydedd o fwynhau cymdeithas a gweinidogaeth y bardd ieuanc cadeiriol R. Foulkes Edwards, Ysw., (*Rhisiart Ddu o Wynedd,*) ac o ddangos caredigrwydd mawr iddo yn ei afiechyd. Yr oedd yn wr ieuanc anwyl a gwir grefyddol, —yn fyfyriwr dysgedig, yn bregethwr da, ac yn fardd gwir awenyddol. Yn haf y fl. 1867 y tiriodd yn America; cartrefodd gyda'i rieni yn East Rosendale, ger Oshkosh, Fond du Lac Co., Wis. Talodd ymweliad a'r Cymry yn Minnesota yn haf y fl. 1868; cafodd garedigrwydd mawr ganddynt oll yn eu tai ac yn eu capelau; a gwnaethant anrheg o dros $150 iddo; ac wedi iddo dreulio agos i flwyddyn yn eu plith, penderfynodd yr eglwysi ei neillduo i gyflawn waith y weinidogaeth, fel, pan fyddai yn alluog i bregethu, y gallai weinyddu yr ordinhadau hefyd, yn mhlith y gwahanol enwadau. Mai 16, 1869, urddwyd ef mewn cyfarfod tra lluosog, yn addoldy yr Annibynwyr yn South Bend. Ar yr achlysur gweinyddodd y brodyr canlynol:—Parchn. Jenkin Jenkins, (A.,) R. W. Jones, (T. C.,) Robt. D. Price, (W.,) William Williams, (B.,) J. M. Pryse, (Pres.) Cyfarfod unol a thra effeithiol oedd. Wedi hyny, yn ei wendid mawr, ymdrechai bregethu yn y gwahanol gapelau; myfyriai ac ysgrifenai yn galed, ddydd a nos; ymgysegrai i'r weinidogaeth efengylaidd; teimlai yn ddwys dros eneidiau; a bwriadai gasglu a chyhoeddi llyfr yn cynnwys pigion o *Weithiau Barddonol* beirdd Cymru ac America, &c. Ond yr oedd ei gorff yn rhy

wan i ddal pwysau y fath galedwaith eneidiol; gorfu iddo ddychwelyd at ei berthynasau i Rosendale, Wis., lle yr ysgrifenodd ei lythyrau campus ar Hanes Minnesota; ac wedi hyny y bu farw prydnawn dydd Mawrth, yr 8fed o fis Mawrth, 1870, yn nhy ei rieni; a'r dydd Iau canlynol claddwyd ef yn anrhydeddus, yn ngwydd tyrfa fawr, yn mynwent capel yr Annibynwyr, o'r enw *Soar*. Yr oedd y brodyr canlynol yn gweinyddu yn ei gladdedigaeth:—Parch. H. Powell, (gweinidog gyda'r Annibynwyr Saesnig yn Rosendale,) Mr. J. F. Roberts, Penuel; Parch. J. Williams, (T. C.); Parch. J. Jones, (W.); a'r Parch. Thomas Foulkes, (T. C.) Ar ddiwrnod ei gladdedigaeth, "Penderfynwyd, Ein bod, fel ardal Gymreig, yn dymuno datgan ein teimlad i'r Pwyllgor yn Utica, am y priodoldeb o droi *tysteb* fwriadedig Risiart Ddu, i godi COFGOLOFN *ar ei fedd*, er anrhydedd i'w enw, ac i fod yn goffadwriaeth i'r oesau a ddel, fod un o wroniaid y genedl ar faes llenyddiaeth a chrefydd wedi ei roddi i orwedd mewn gwlad estronol." Dymunwyd hefyd ar ei frawd, Mr. John Edwards, gymeryd mewn llaw i gasglu holl weithiau y bardd, a'u dwyn allan yn un gyfrol hardd. (Gwel y "Cenhadwr," Ebrill, 1870, t. d. 118.) Yr oedd *Risiart Ddu* yn 34 ml. oed, pan fu farw. Gwelais ei *fedd* yn mynwent Soar, Rosendale, yn niwedd Medi, 1870. Claddwyd ef yn nghanol y fynwent, ar fryn hyfryd, yn ymyl bedd ei chwaer, Miss Mary L. Edwards. Bu hi farw Medi 21, 1856, yn 25 ml. oed. Mae yn deilwng o gofgolofn o fynor ar ei fedd. Bydd fyw byth yn ei Weithiau Barddonol. Mae ei ganiadau, ac yn enwedig ei awdl orchestol ar "*Ioan yn Ynys Patmos*," wedi anfarwoli ei enw.

Yn mhlith Cymry Minnesota y mae amrai o *gerddorion* rhagorol, megys W. W. Davies, South Bend, a Mr. R. Pritchard, Judson; Mr. H. Jones, Capel Sion; a Mr. Richard J. Thomas, a Mr. John A. Jones, Mankato;—a *beirdd*, megys Ellis E. Ellis, Ysw. (Glan Dyfi), Edward Thomas, Ysw. (Iorwerth), South Bend; a Mr. Robert Hughes, Capel Sion; a'r Parch. J. Jenkins;—a *gwleidyddwyr*, megys yr Anrhydeddus D. C. Evans, John T. Williams, y Sirydd Bowen; Dr. Williams, ac ereill. Ni chlywais fod un Eisteddfod wedi cael ei

chynal ganddynt yno eto; ond soniant am gael un yn fuan.

Yn haf y fl. 1862 ymosododd yr *Indiaid* ar y preswylwyr heddychol yn Minnesota, a lladdasant lawer o wyr, gwragedd, a phlant, a rhai Cymry. Yn ddisymwth tarawyd yr holl sefydliadau Cymreig â braw ac â dychryn—gwelwyd canoedd yn gadael eu cartrefi, ac yn ffoi ar ffrwst tua Mankato. Amddiffynasant eu hunain yno—daliwyd blaenoriaid yr Indiaid, a chrogwyd oddeutu deugain o honynt ar yr un crogbren, trwy orchymyn yr Arlywydd Lincoln, a'r Llywodraeth yn Washington, ar lan afon Minnesota, yn nhref Mankato. Mae yn y sefydliadau Cymreig rai gweddwon ac amddifaid, gwyr a thadau y rhai a lofruddiwyd y pryd hyny gan yr Indiaid anwaraidd. Ond nid oes berygl mwyach oddiwrth yr Indiaid yn Minnesota, am eu bod wedi eu gyru bedwar cant o filldiroedd i'r gorllewin oddiyno, a milwyr y Llywodraeth yn eu gwilio yno.

PENNOD V.

TALAETH IOWA.

Talaeth ardderchog yw hon o ran ei thiroedd, ei mwnau, ei hafonydd, ei hinsawdd, ei choedydd, ei reilffyrdd, ei llywodraeth, ei hysgolion, ei moesoldeb, a'i chrefydd. Dywedir mai ystyr yr enw *Iowa* yw, "y tir prydferth," (*the beautiful land*,) a roddwyd arno gan yr Indiaid pan welsant ef gyntaf wrth deithio tua'r gorllewin. Poblogwyd y tir gan lwythau o Indiaid Iowas, a Sioux. Bu yn meddiant Ffrainc, ac wedi hyny, Spaen. Ffrancwr o'r enw Julian Dubuque a brynodd dir gyntaf yno gan yr Indiaid, Medi 22, 1788, yn y fan lle mae tref Dubuque yn sefyll yn awr. Yn 1803 trosglwyddwyd y tir gan Ffrainc i'r Unol Dalaethau. Yn 1832 gosododd y Llywodraeth filwyr yn "Fort Des Moines." Wedi hyny ymfudodd llawer o dalaethau New England iddi, a dechreuasant sefydlu tua'r manau y mae Burlington a Keokuk yn sefyll yn awr. Parhaodd yn diriogaeth am lawer o flynyddoedd. Derbyniwyd hi fel talaeth i'r Undeb, Mawrth 3, 1845. Nid oedd ei phoblogaeth yn 1838 ond 22,859. Cynyddodd yn gyflym. Yn 1870, yr oedd yn 1,181,359. Mae yn y dalaeth yn awr oddeutu *cant* o siroedd, a llawer o honynt yn cynnwys o ddeg mil i ddeg-mil-ar-hugain o drigolion, a rhai fwy na hyny. Siroedd Scott, (lle mae dinas Davenport,) a Dubuque, a Lee, a Clinton, a Linn, a Des Moines, a Marion, a Mahaska, a Clayton, a Polk, a Wapello, a Muscatine, &c., yw y rhai mwyaf poblogaidd; ac y mae ynddi lawer o siroedd ereill, nad oes ynddynt eto ond ychydig o ganoedd neu filoedd o breswylwyr, megys Lyon, Ida, O'Brien, Sioux, Audubon,

Buena Vista, Calhoun, Carroll, Cherokee, Clay, Dickinson, Emmett, Hancock, Palo Alto, Plymouth, Pocahontas, Sac, Shelby, Tama, Warren, Worth, Wright. Wrth edrych ar y *map*, gwelir fod y rhan fwyaf o'r siroedd *an*mhoglogaidd yn gorwedd yn ei gogledd-orllewin, ar derfynau talaethau Minnesota a Nebraska; a gwir yw fod y tiroedd yn y rhandir hwnw yn fwy gwael a thoredig, a digoed, nag mewn siroedd ereill o'r dalaeth; ond gall miloedd o dyddynwyr, a llafurwyr, a chrefftwyr, a mwnwyr, trwy lafur a diwydrwydd, gael cartrefi rhad a dedwydd ynddynt; ac mewn llawer o siroedd ereill yn nghanoldir a deheudir y dalaeth.

Mae talaeth Iowa yn 300 milldir o hyd, o'r dwyrain i'r gorllewin, neu o lanau y Mississippi, ger dinas Davenport, hyd Council Bluffs, ar lan y Missouri; a thros 200 milldir o led o derfyn deheuol Minnesota hyd derfyn gogleddol talaeth Missouri. Cynnwysa 55,045 o filldiroedd petryal, a 35,228,800 o erwau o arwynebedd. Mae bron gymaint a Lloegr, ac yn fwy ddwywaith na Scotland. Nid oes yn un man o honi fynyddau mawrion uchel; ond ceir ynddi lawer o fân fryniau, fel tonau y mor, yn ffurfio ei doldiroedd (*prairies*) eangfaith; a llawer o fryniau creigiog a serth, a digon o goedydd, oddeutu glanau ei hafonydd. Nid oes ynddi ond ychydig o diroedd corsiog; ond mae yn codi yn raddol o lanau y Mississippi a'r Missouri, tua chanoldir y dalaeth, ac mewn manau yno mae ei derchafedd dros 900 troedfedd uwchlaw afon y Mississippi, ac felly yn peri digon o ddisgyniad i'w hafonydd mewnol, sef y Des Moines, Skunk, Iowa, Wapsipinicon, Maquoketa, a'r Red Cedar, y rhai a redant o'r gogledd-orllewin, ac a ymdywalltant i'r Mississippi mewn gwahanol fanau; ac y mae amrai o fân aberoedd yn ymdywallt i'r prif afonydd mewnol. Mae y Des Moines River yn codi yn

Minnesota, ac yn dylifo trwy dalaeth Iowa am dros 300 o filldiroedd.

Yr afonydd canlynol a redant drwy'r dalaeth o'r gogledd-ddwyrain i'r de-orllewin :—Big Sioux, Floyd, Little Sioux, Boyer, Nishnabotna, ac a ymdywalltant i'r Missouri. Dyfrheir y rhandir deheuol o'r dalaeth gan yr afonydd canlynol (y rhai, a godant ynddo, ac a redant i dalaeth Missouri), sef, y Chariton, Grand, Platte, Nodaways.. Mae llawer o lynoedd tryloywon yn ngogledd-dir y dalaeth—rhai o honynt dros ddeng milldir o hyd wrth ddwy o led. Mae naw rhan o ddeg o dalaeth Iowa yn dir porfa (*prairies*); ac yn gyffredin ceir coedydd oddeutu glanau yr afonydd, ac weithiau yn llwyni (*groves*) o goed ar y doldiroedd. Ceir llawer mwy o goedydd yn y dwyreinbarth nag yn y gorllewinbarth. Mae ynddi bob amrywiaeth o goedydd—"White, black, and burr oak, black walnut, butternut, hickory, hard and soft maple, cherry, red and white elm, ash, linn, hackberry, birch, honey locust, cottonwood, sycamore, red cedar, pine." Gellir eu codi a'u hadblanu ar y prairies; ac y mae y cottonwood, a'r maple, a'r walnut yn tyfu yn fuan.

Mae y dalaeth yn gyfoethog o fwnau gwerthfawr. Ceir glo da, a'r gwythienau o dair i saith droedfedd o drwch, yn awr, mewn deg-ar-hugain o'r siroedd; a'r rhan fwyaf o'r rhai hyny oddeutu y Des Moines River, ac afonydd ereill. Glo rhwym (*bituminous*) ydyw; nid ydyw yn ddwfn, a gellir ei weithio heb draul fawr. Codwyd dros *chwe' miliwn* o fwsieli o hono yn y fl. 1868. Yn ei siroedd gogleddol ceir digonedd o fawndir, er cael digon o dânborth mewn manau nad oes coedydd na glo. Ceir llawer o'r mwn plwm a haiarn ger Dubuque, a manau ereill gyda glanau y Mississippi. Ceir ceryg calch yn y rhan fwyaf o'r siroedd, a digon o

geryg adeiladu mewn llawer o honynt. Y mae y tir, hyd yn nod ar y prairies uwchaf, yn dir da a chynyrchiol, ac yn y dyffrynoedd yn dra ffrwythlon, cyfaddas i godi pob math o ydau. Gellir cael dyfroedd iachus yn mhob lle trwy gloddio pydewau o 30 i 40 troedfedd o ddyfnder. Gwlad dda ydyw hefyd am wair, a phorfa, a ffrwythau. Mewn manau ceir ynddi berllanau a gerddi rhagorol. Mae yn enwog am ei darpariadau at addysg. Ceir ynddi *university*, colegau, a thros chwe' mil o ysgoldai, gyda yn agos i ddeuddeng mil o athrawon ac athrawesau; a cheir ynddi hefyd sefydliadau gwerthfawr i'r gorphwyllion, a'r cleifion, a'r deillion, a'r mud a'r byddar, a'r amddifaid.

Mae ei reilffyrdd yn awr yn lluosog a chyfleus, a llawer o honynt yn cysylltu â'r prif reilffyrdd sydd yn rhedeg ar draws talaeth Illinois i Chicago; a phedair neu bump o honynt yn rhedeg o lanau y Mississippi ar draws Iowa, hyd lanau y Missouri, ac yn cysylltu â'r Pacific Railway yn Omaha; ac ereill yn rhedeg o'r de i'r gogledd, ac yn fuan a gysylltant â'r prif reilffyrdd yn Minnesota, ac yn Missouri, Kansas, a Nebraska (Gwel Hanes y Reilffyrdd.) Gellir cael tiroedd rhagorol gan gwmpeini y reilffyrdd am o $5 i $15 yr erw, ac amser maith i dalu am danynt. Mae ganddynt ganoedd o filoedd o erwau o dir da ar werth eto, ond y mae yn cael ei brynu yn brysur. Ni cheir tiroedd rhad y Llywodraeth yn awr ond yn unig yn ei gogledd-orllewin; dichon fod yno eto yn agos i chwarter miliwn (250,000) o erwau o diroedd felly; mae y rhan fwyaf o honynt yn siroedd Osceola, Lyon, Sioux, a Plymouth; ac yn fuan bydd y St. Paul & Sioux Railway yn rhedeg trwyddynt. Nis gall *speculators* brynu y tiroedd hyn; gwerthir hwynt yn unig i'r rhai a sefydlant arnynt. Yn awr yw yr adeg i ymfudwyr Cymreig i sefydlu ar

diroedd *rhad* yn nhalaeth Iowa; credwyf na bydd dim tiroedd felly i'w cael ynddi yn mhen pump neu ddeng mlynedd eto. Cynghorwyf fy nghenedl i sefydlu ar diroedd rhad y reilffyrdd yn *nghanoldir*, ac yn enwedig yn *ne-orllewin* y dalaeth. (*See "Iowa; The Home for Immigrants; being a Treatise on the Resources of Iowa. Published by order of the Board of Immigration. A. R. Fulton, Esq., Secretary, Des Moines Iowa.*)

Rhoddaf yn awr ychydig o hanes y sefydliadau Cymreig yn nhalaeth Iowa:—

1. OLD MAN'S CREEK, *Johnson Co., Iowa.*—Saif yr ardal amaethyddol hon tua phedair neu bum' milldir i'r de-orllewin o Iowa City, lle mae eu prif farchnad a'u llythyrdy. Tref hardd, gynyddol, ar lan afon Iowa, gerllaw coedwig, yn nghanol gwlad amaethyddol ffrwythlon, yw Iowa City. Ugain mlynedd yn ol, nid oedd ond lle bychan—ynddi y bu eisteddle llywodraeth y dalaeth am flyneddau, hyd nes y symudwyd hi i ddinas Desmoines; ond y mae *University* y dalaeth ynddi eto, a llawer o adeiladau a masnachdai gwerthfawr. Mae yno rai masnachwyr Cymreig, megys Mr. Charles Lewis, a'i frawd George Lewis, gynt o Remsen, N. Y.; Mr. D. Griffiths, gynt o ddinas New York, ac ereill. Yno hefyd y mae y Parch. Evan Griffiths yn byw. Mae y "*Chicago, Rock Island & Pacific Railroad*" yn rhedeg drwy y ddinas hon; a dyma y lle *nesaf* ar y railroad hono i sefydliad y Cymry yn Old Man's Creek. Mae amrai o felinau blawd oddeutu Iowa City.

Dechreuodd y *Cymry* boblogi y lle tua'r flwyddyn 1840. Y sefydlwyr cyntaf oeddynt Edward Williams ac Oliver Thomas, gynt o Sir Drefaldwyn, G. C. Yn mhen blwyddyn neu ddwy ar ol hyny daeth Joseph Hughes, Glyn Ceiriog, Dinbych, G. C., a Thos. Jones, D. C., a Henry Clement, yno i fyw. Wedi hyny Peter Hughes, mab Joseph Hughes, a William Evans. Daeth yr hen frawd anwyl Mr. Richard Tudor, a'i deulu, gynt o Penegoes, Maldwyn, G. C., yno oddeutu y fl. 1843. Wedi hyny daeth David H. Jones, o Lanbrynmair; David Davies, ac ereill, yno. Daethant oll yno o Eb-

ensburgh, Pa., trwy Pittsburgh, ar hyd afon Ohio, heibio i Cairo, ac ar y Mississippi, heibio i St. Louis, a thiriodd rhai o honynt yn Keokuk, ereill yn Bloomington (Muscatine yn awr)—a theithiasant gyda'u hanifeiliaid ar draws y wlad i'w sefydliad newydd; a chodasant dai *logs* yn ymyl y llwyni coed, ac yn agos at eu gilydd, o fewn milldir i afon fechan yr Old Man's Creek, ar ei hochr ogleddol. Oddeutu yr afon hon yr oedd miloedd o erwau o dir rhagorol y Llywodraeth i'w cael am $1.25 yr erw, a digon o goed, a helaethrwydd o *rolling prairies* i'w cael yno. Gwnaethant ddewisiad doeth; tiroedd nodedig o ffrwythlon ac iachus ydynt. Ond buont yn llafurio yno am lawer o flyneddau dan lawer o anfanteision gwladol a chrefyddol. Pan ddaethant yno gyntaf, yr oedd ychydig o deuluoedd o genhedloedd ereill yn byw yn yr ardal, Saeson, a Scotiaid, sef James Seahorn, Ellison Davies, a'i frodyr a'i chwiorydd, ac ereill; ac nid oedd yn Iowa City ond tair store, ac ychydig o dai, na phont i groesi yr afon Iowa, dim ond *ferry boat;* a gwerthent eu heiddo yno am y prisiau isel canlynol:—Corn, am 10 cent y bwsiel; gwenith, am o 18 i 23 cents y bwsiel; pork, am $1.50 y can' pwys; ymenyn, am o 6 i 7 cents y pwys! Ac anaml y caent *arian* am danynt—dim ond newidwriaeth. Nid oedd y reilffyrdd yn rhedeg y pryd hyny ar draws Illinois, nac ar draws Iowa; ac yr oedd dros haner can' milldir o'r sefydliad, ar draws y tir, i Davenport, a Muscatine, ar lan afon Mississippi. Ond wedi gorpheniad reilffyrdd Illinois, o Chicago i Rock Island; ac wedi agor y *Chicago, Rock Island & Pacific R. R.* i Iowa City, tua'r fl. 1855, a'i gorphen wedi hyny ar draws y dalaeth i dref Council Bluffs, ar lan afon Missouri, dechreuodd ymfudwyr sefydlu wrth y miloedd yn Iowa, a rhoddwyd adfywiad i'w hamaethyddiaeth, ei chelfyddydau, a'i masnach. Yr oedd yr hen sefydlwyr wedi dewis y gwastad-dir, a'r bryniau isel coediog, gan wrthod y rhan fwyaf o'r prairies di-goed, a chan gredu nad oeddynt yn ffrwythlon; ond o'r flwyddyn 1865 hyd yn awr, y mae lluoedd o ymfudwyr Cymreig, gan mwyaf o Ebensburgh, Pa., wedi prynu y *rolling prairies* hyny, ac wedi sefydlu arnynt, ac yn cael ffrwythau toreithiog o

wenith, &c., allan o honynt. Nid oes ond ychydig o diroedd felly i'w cael yno yn awr, ac nis gellir eu prynu o dan $10 neu $15 yr erw; ac ni cheir tyddynau diwylliedig yn y sefydliad yn awr heb dalu am danynt o $20 i $50 yr erw.

Mae sefydliad Cymreig Old Man's Creek yn awr wedi ymledu am filldiroedd o bob tu afon fechan yr Hen Ddyn; ac y mae yno lawer o bobl gyfoethog iawn, a llawer o dai drudfawr, a thyddynau mawrion, yn awr; dichon mai meibion y diweddar Richard Tudor, Ysw., sef Edward Tudor, Ysw., a Hugh Tudor, Ysw.; a David David H. Jones, Ysw., gynt o Lanbrynmair; ac Oliver Thomas, Ysw., ac ereill, yw y rhai cyfoethocaf yno; ond y maent oll mewn amgylchiadau da a chysurus. Mae y penau teuluoedd canlynol yn byw yn *Sharon Township*, yr ochr ddeheuol i'r *Creek*, sef, Daniel Prichard, John Baxter, David R. Jones, Peter Hughes, Parch. C. D. Jones, Parch. Evan Roberts (W.,) David Williams, John E. Roberts, John Roberts, David O. Jones, David Hughes, William Edwards, Robert Thomas, David H. Jones, David T. Davies, William J. Davies, Daniel Watts, Widow Williams, Thomas D. Davies. A'r rhai canlynol yn byw yn *Union Township*, yr ochr ogleddol i'r afon:—John Pryce, Thomas Thomas, John Breese, David Thomas, Robert Thomas, Humphrey Griffiths, D. R. Lewis, Robert R. Davies, William Morris, Robert Davies, David Roberts, John Davies, Thos. R. Davies, John Rees, Rowland Rees, William Morris, Thomas Humphreys, William J. Rowlands, Richard Williams, Richard Hughes, David D. Jones, David A. Jones, John R. Hughes, David Goodwin, Edward Tudor, Hugh Tudor, David R. Price, David H. Price, Daniel John, Edward Edwards, Oliver Thomas, Widow Edwards, Henry Edwards, Thomas Jones, a William T. Roberts. A'r rhai canlynol yn *Iowa City Township:*—Parch. Morris M. Jones, Samuel Jones, David M. Jones, Morris Pate, a George Lewis. Yn nechreu Tachwedd, 1870, yr oedd oddeutu *triugain* o deuluoedd, a *thri chant* o wyr, gwragedd, plant, gweision, a morwynion, yn y sefydliad Cymreig yno. Mae yn lluosogi yn gyflym.

Yr Eglwys ANNIBYNOL *Gymreig yn Old Man's Creek.*—Yr oedd y rhan fwyaf o'r hen sefydlwyr yn bobl grefyddol, ac yn Annibynwyr egwyddorol. Cynaliasant gyfarfodydd gweddio, ac Ysgol Sabbothol mewn anedd-dai am lawer o flyneddau, cyn bod dim pregethu yno. Sefydlwyd yr eglwys Annibynol yno Chwefror 20, 1846, gan y Parch. David Knowles (A.,) gynt o Faldwyn, G. C., gyda 15 o aelodau. Llafuriodd ef yno am dair blynedd mewn cysylltiad ag eglwys Annibynol Long Creek. Yn 1849, daeth y Parch. George Lewis, o Putnam, Ohio, yno, a bu yn gweinidogaethu yno am yn agos i chwe' blynedd. O ddeutu y fl. 1855, daeth y Parch. Morris M. Jones (A.,) o Radnor, Ohio, yno, a bu yn gweinidogaethu yno am rai blyneddau; ac y mae yn byw ar ei dyddyn ffrwythlon yno eto, gyda'i deulu parchus. Ar ei ol ef y daeth y Parch. Evan Griffiths, gynt o Lanegryn, Meirion, G. C., yno, a bu yn gweinidogaethu yn llwyddianus yno am bum' mlynedd. Wedi hyny bu y Parch. Cadr. D. Jones yn weinidog poblogaidd yno am bedair blynedd, a rhoddodd ofal yr eglwys i fyny yn nechreu y flwyddyn 1870. Adeiladwyd y capel cyntaf yno ar fryn amlwg, ger y coedwigoedd, o fewn milldir i'r afon, yr ochr ogleddol, ger tyddyn Hugh Tudor, Ysw., yn y fl. 1855.

O'r flwyddyn 1859 hyd y fl. 1869, bu llawer o gynydd ar y sefydliad, ac ar yr eglwys hefyd; ac yn y fl. 1870 adeiladasant addoldy newydd hardd, a llawer mwy na'r cyntaf, yn yr un man, a thalasant ei ddyled. Y mae yn addurn i'r sefydliad, ac yn anrhydedd i'r eglwys a'r gynulleidfa. Mae ynddo yn awr 140 o aelodau; ysgol Sabbothol luosog, a chynulleidfa gref. Credwyf mai Oliver Thomas, Edward Tudor, David H. Jones, ac ereill, yw y diaconiaid. Mae ynddi lawer o ddynion doeth, duwiol, a ffyddlon, a llawer o bobl ieuainc gweithgar a thalentog. Mae angen yno am weinidog galluog i siarad, ysgrifenu, a phregethu yn rhwydd a chywir yn Gymraeg a Saesonaeg. Gobeithio y cant weinidog cymhwys felly yn fuan, ac y cynaliant ef yn anrhydeddus; gallent yn hawdd wneyd $1,000 iddo yn flyneddol. Mae amrai o aelodau perthynol i'r T. C., a'r B., a'r W., yn cyd-addoli a'r Annibynwyr yno; ond nid oes yr un o'r enwadau crefyddol hyny wedi ffurfio eglwys yno eto; dichon y gwna y T. C. hyny yn fuan. Mae y brawd anwyl a ffyddlon, y Parch. Evan Roberts (W.,) yn byw yn yr ardal, ac yn aelod ffyddlon, ac yn bregethwr cymeradwy yn yr eglwys hon. Credwyf mai Edward Tudor, Ysw., yw Ysgrifenydd yr eglwys. Cyfeirier llythyrau iddo fel hyn:—Ed. Tudor, Esq., Farmer, Old Man's Creek, Iowa City P. O., Johnson Co., Iowa.

2. WILLIAMSBURGH, *Stellapolis P. O., near Marengo, Iowa Co., Iowa.*—Saif y sefydliad amaethyddol Cymreig hwn oddeutu 26 milldir i'r gorllewin o Old Man's Creek, a thua 10 milldir i'r de-ddwyrain o Marengo, sef prif dref sir Iowa, yr hon a saif ar y reilffordd, tua 84

milldir o Davenport, a 30 milldir o Iowa City. Mae yno wlad dda odiaeth am filldiroedd o amgylch pentref bychan Williamsburgh, yr hwn a saif ar fryn isel, bron ar lan yr Old Man's Creek, yr hon nid yw ond aber fechan yno; ac y mae ei tharddiad ychydig o filldiroedd i'r gogledd-orllewin oddiyno. Mae oddeutu y lle hwn filoedd o erwau o dir da eto, yn nwylaw y *speculators*, y gellir eu prynu am o $5 i $12 yr erw, gydag arian parod. Ond y mae y rhan fwyaf o'r tiroedd coediog wedi eu cymeryd. Tebygol yw y bydd canoedd o deuluoedd Cymreig yn sefydlu oddeutu yno yn yspaid y deng mlynedd nesaf. Mae yno yn sicr wlad fawr iachus a ffrwythlon; a phan y ceir reilffordd yn rhedeg o'r de i'r gogledd, *drwy Williamsburgh*, daw y pentref hwnw yn dref fasnachol a phwysig, a dyblir gwerth y tiroedd. Yn awr yw yr adeg i ymfudo a sefydlu yno. Tir rhagorol am gynyrchu gwair, gwenith, Indrawn, &c., sydd yno. Mae y llwyni coed, a'r *rolling prairies* yn ei gwneyd yn wlad nodedig o brydferth; ac wedi planu ychwaneg o goedydd ynddi, a'i diwyllio, bydd yn llawer prydferthach eto.

Y sefydlwyr Cymreig cyntaf yn y lle oeddynt: Evan D. Evans a'i briod, o Carno, Llanbrynmair; Richard Pugh, o Lanbrynmair, a'i briod, o Carno; William Evans, o Felin y Forge, Meifod, a'i briod, o Pontrobert, Maldwyn, G. C. Ymfudasant o Gymru yn 1840 a 1841, a buont am beth amser yn Cincinnati, Ohio; ac yn Hydref 1844 ymfudasant oddiyno i Iowa, a sefydlasant yn agos i'w gilydd, o dan y llwyni coed (*groves*) ger "Beddau yr Indiaid," o fewn tua milldir a haner i'r man lle saif pentref Williamsburgh yn awr. Codasant dai logiau yno, a buont byw ynddynt am lawer o flyneddau, a gwelsant lawer o galedfyd yno. Wedi hyny codasant dai da ar ochr y ffordd sydd yn arwain i bentref Williamsburgh. Bu Richard Pugh farw yn 1850, a Mr. Williams, (ail wr i Mrs. Pugh,) Gorphenaf 9, 1860; a Wm. Evans, yn Mawrth 1, 1870; ond yr oedd Evan D. Evans, a'r gweddwon Mrs. Wm. Evans, a Mrs. Richard Williams, (gynt Mrs. Pugh,) yn fyw, yn iach, a chysurus, ar eu tyddynau braf, yn Tachwedd, 1870. Pan ddaethant yno gyntaf, yr oeddynt yn bobl wir gref-

yddol gyda'r Annibynwyr; bu rhai o honynt feirw mewn tangnefedd; ac y mae y rhieni sydd yn fyw, gydau plant, eto yn aelodau ffyddlon o'r Eglwys Annibynol yn y lle. Yn 1846, daeth David a Jane Evans, o Carno, yno, (rhieni y ddau Evans, a Mrs. Pugh, wedi hyny Mrs. Williams); daethant yno yn y gwanwyn, a buont feirw yn y *fall*, yr un diwrnod, o fewn haner awr i'w gilydd; a chladdwyd hwynt ar dir Evan D. Evans, ger y coed. Yr oedd ef yn 60 ml. oed, a hithau yn 63 ml. Yn 1849, daeth John Watkins, o Carno, G. C., yno; brawd-yn-nghyfraith yw ef i Evan D. Evans ; ac y mae yn byw gerllaw iddo yno eto. Yn Hydref y flwyddyn 1854, daeth Lewis Williams, mab hynaf yr hen frawd ffyddlon Henry Williams, o Rome, N. Y., gynt o ardal Machynlleth, G. C., i fyw yno; a bron yr un amser y daeth y meddyg William Rowlands yno—symudodd ef i Oskaloosa, ac wedi hyny aeth i Bartholomew, Drew Co., Arkansas. Daeth Hugh Evans, a'i briod, gynt o Penegoes, G. C., yno yn 1855; a John Hughes, (mab y Parch. Hugh Hughes, (A.,) o Palmyra, Ohio, gynt o Penllys, Maldwyn, G. C.), a'i deulu, a ddaeth yno yn Hydref, 1856. Efe yw *postmaster* y lle yn awr. Dyma y sefydlwyr *cyntaf*. Ar eu dyfodiad cyntaf yno, nid oedd na ffyrdd na phontydd wedi eu gwneyd yno; teithient ar draws y prairies am o 25 i 30 milldir, heibio i Old Man's Creek, i farchnata yn Iowa City, ac yn Muscatine, ar lan y Mississippi. Cymerai iddynt wyth diwrnod weithiau i fyned a dychwelyd! Yr oedd y tiroedd i'w cael am $1.25 yr erw; ond yr oedd prisiau pobpeth a werthent yn isel iawn.

Yn niwedd y fl. 1870, yr oedd yn y sefydliad Cymreig hwn oddeutu 70 o deuluoedd Cymreig; yn cynnwys tua 350 o Gymry oll. Rhoddaf yma restr o'u henwau, o ba le, a'r amser y daethant yno:—

ENWAU.	O BA LE O GYMRU ? &C.	PA BRYD?
Evan D. Evans	Carno, Maldwyn, G. C.	1844
Mrs. R. Williams	" "	1844
Mrs. William Evans	" "	1844
John Watkins	" "	1849
Lewis H. Williams	Machynlleth, Maldwyn	1854
John D. Evans	" "	1855
Hugh C. Evans	Maldwyn, G. C.	1855

ENWAU.	O BA LE O GYMRY? &C.	PA BRYD?
John Hughes	Maldwyn, G. C	1855
Rowland Davies	Meirion, G. C.	1856
John W. Jones	"	1856
Lewis Jones	Maldwyn, G. C	1856
Thomas Ellis	"	1856
Benjamin Harris	Mynwy, D. C	1857
Edward Edwards	"	1857
William R. Jones,	Sir Gaer, D. C	1858
William Jones	"	1858
David Jenkins	Aberdar, G. C	1858
Parch. Evan J. Evans	Llanegryn, Meirion	1858
William E. Evans,	Sir Fflint, G. C	1859
John L. Hughes	Mon, G. C	1860
Robert L. Hughes	"	1860
Mrs. William D. Jones	"	1860
John J. Jones	Ffestiniog, Meirion	1862
Thomas Evans	Merthyr, D. C	1863
Thomas Perkins	Llangyfelach, Morganwg	1863
Roger Jones	Ruthin, G. C	1863
David T. Jones	Dowlais, D. C	1864
Richard Richards	Merthyr, D. C	1864
Thomas Rogers	Sir Gaer, D. C	1864
John Jones	Brycheiniog, D. C	1864
Thomas A. Jones	Maldwyn, G. C	1864
John J. Jones	Brycheiniog, D. C	1864
David J. Jones	"	1864
John Davies	Penfro, D. C	1864
Mrs. Henry Davies	Sir Gaer, D. C	1865
Robert W. Roberts	Ffestiniog, G. C.	1866
Thomas Hughes	Treffynon, Fflint	1865
Thomas M. Davies	Sir Gaer, D. C	1865
Morgan Thomas	"	1867
Lewis D. Jones	"	1867
William M. Davies	Maldwyn, G. C	1867
Nicholas Lewis	Pontypridd, Morganwg	1868
David R. Evans	Aberdar, D. C	1868
John James	Morganwg, D. C	1868
Thomas J. Jones	Brycheiniog, D. C	1868
Job S. Williams	Aberteifi, D. C	1868
Robert Powell	Arfon, G. C	1868
Edward H. Jones	Oneida Co., N. Y	1868
Edward Roberts	Meirion, G. C	1868
John Roberts	"	1868
Edward Blythyn	Fflint, G. C	1868
James Thomas	Mynwy, D. C	1868
Richard Thomas	Llanidloes, G. C	1868
Mr. Richard J. Jones (T.C.,)	Meirion, G. C	1868
Owen R. Jones	Steuben, N. Y	1868
David Roberts	Ffestiniog, Meirion	1869

ENWAU.	O BA LE O GYMRU? &C.	PA BRYD?
William Williams	Ffestiniog, Meirion	1869
Richard Gittins	Llanfihangel, Maldwyn	1869
Parch. David Price (A.)	Dinbych, G. C	1869
John O. Hughes	Mon, G. C	1869
Thomas J. Davies	Morganwg, D. C	1869
David Morgan	Aberdar, D. C	1869
Robert Thomas.	"	1869
Robert C. Jones	Arfon, G. C	1869
Henry Jones	"	1870
Moses Edwards	Dinbych, G. C.	1870
Richard W. Thomas	Oneida Co., N. Y	1870
David H. Jones	Maldwyn, G. C	1870
John D. Evans	Dinbych, G. C	1870

Yr Eglwys ANNIBYNOL *Gymreig yn Williamsburgh, Iowa.*—Yr oedd y sefydlwyr cyntaf yn bobl grefyddol gyda'r Annibynwyr. Cadwasant gyfarfodydd gweddio ac Ysgol Sabbothol o dy i dy am flyneddau. Buont dros bedair blynedd yno cyn cael pregethwr. Y Parch. David Knowles, o Long Creek, a bregethodd gyntaf yn y lle. Wedi hyny daeth y Parch. George Lewis, gweinidog eglwys Old Man's Creek, i bregethu iddynt bob tair wythnos. Hydref 18, 1856, daeth y Parch. Jonathan Thomas, o Ohio, ar ymweliad yno. Efe a sefydlodd yr eglwys Annibynol yno, yn nhy William Evans. (Gwel yr hanes yn y *Cenhadwr* am Ionawr, 1857.) Bu y Parch. Evan J. Evans yn gweinidogaethu yn ffyddlon yno o Hydref, 1858, hyd Mai, 1859; ac y mae efe a'i deulu lluosog yn byw yn gysurus iawn yno eto. Yn haf y fl. 1869 y dechreuodd y Parch. David Price (Dewi Dinorwig) weinidogaethu yno; ac y mae efe yno eto yn barchus a defnyddiol. Yn amser y Parch. Evan J. Evans y codwyd y capel, ac y talwyd ei ddyled. Capel bychan, hardd, a chyfleus ydyw. Saif yn nghanol y pentref. Mae ynddo eglwys gref, Ysgol Sabbothol dda, a chynulleidfa luosog. Diaconiaid, John Hughes, Lewis H. Williams, ac ereill. Mae yr eglwys a'r gynulleidfa yn wasgaredig. Nid oes ond ychydig o boblogaeth yn y pentref. Ynddo y mae public schoolroom da; a dwy eglwys Saesonaeg, sef yr Annibynwyr a'r Wesleyaid; dwy store, post office; ac yno y mae William Evans, gof; a John Hughes, plasterer; a William M. Davies, crydd; a Roger Jones, Joiner yn byw. Nid oedd yno un teiliwr, na meddyg, yn niwedd 1870.

Eglwys y TREFNYDDION CALFINAIDD *yn Williamsburgh, Iowa.*—Dechreuwyd cynal cyfarfodydd gweddio gan nifer fechan o honynt yn nhy Mr. Roger Jones, yn niwedd Chwefror, 1868, pan y sefydlodd pregethwr perthynol i'r enwad, o'r enw Richard J. Jones, yn eu plith. Pregethwyd yn achlysurol yn nhy Roger Jones, ac wedi hyny yn yr ysgoldy. Corfforwyd yr eglwys gan y Parch. E. Salisbury a Mr. Richard J. Jones; ac yn

ngwanwyn y fl. 1869, derbyniwyd yr eglwys i undeb a Chymanfa Wisconsin; a ffurfiwyd yr eglwys hon a'r eglwysi yn Welsh Prairie, a Long Creek, yn ddosbarth ar eu penau eu hunain, perthynol i'r Gymanfa hono.

Tua'r un amser, daeth pregethwr arall, sef Mr. James Thomas, i fyw i'r ardal; ac o hyny hyd yn awr, pregethant yno yn gyson bob Sabboth; a gweinyddir yr ordinhadau gan y Parch. Ebenezer Salisbury. Ysg. Sab., 30; aelodau, 31; cynulleidfa fechan. Nid ydynt wedi dewis eu swyddogion eto; llenwir eu lle gan y ddau bregethwr. John O. Hughes, gynt o Remsen, N. Y., yw y Trysorydd; a Roger Jones, gynt o Racine, Wis., yw yr Ysgrifenydd. Maent wedi adeiladu capel bychan da, 30 wrth 30 tr., yn y pentref, gwerth $1,200.

3. *Ardal* WELSH PRAIRIE, *Homestead P. O., Iowa Co., Iowa.*—Saif yr ardal amaethyddol hon ar y *rolling prairies* ffrwythlon, tua 6 milldir i'r de o *Homestead Station;* 8 m. i'r dwyrain o Williamsburgh; a 17 m. i'r gorllewin o Iowa City. Gellir prynu tiroedd da oddeutu yno eto, gan y *speculators,* trwy alw yn mhrif swyddfa y sir yn Marengo, am o $7 i $12 yr erw. Y mae miloedd o erwau o diroedd gwerthfawr felly heb eu diwyllio eto, oddiyno i *Windham,* ac i *Oxford Station.* Dyma restr o'r sefydlwyr, a'r amser y daethant yno:—

ENWAU.	O BA LE O GYMRU ? &C.	PA BRYD ?
Howell Rees	Dolgellau, Meirion, G. C	1860
Evan Pugh	Aberllyfeni, "	1860
Owen Edwards	Mon, G. C	1861
Edward Pugh	Aberllyfeni, Meirion	1863
John Jones	Dyffryn, Meirion	1863
John Roberts	Mon, G. C	1863
Arthur Williams	Aberllyfeni, Meirion	1863
Evan Lewis	Maldwyn	1865
Ishmael Parry	Mon	1865
Evan Jones	Big Rock, Illinois	1865
John Edwards	Aberteifi, D. C	1866
Thomas Evans	Dinbych, G. C	1866
Mrs. Edwards	"	1867
Robert Owen	Mon, G. C	1867
Parch. E. Salisbury	Oneida Co., N. Y	1867
Samuel Jones	" "	1867
Richard Jones	Cemaes, Maldwyn	1867
Griffith Rees	Dolgellau, Meirion	1867
Mrs. Owen	Mon, G. C	1868
Parch. Robt. Evans, (A.)	Dinbych, G. C	1869
Robert Jones	Dyffryn, Meirion	1868
William Edwards	Mon, G. C	1869

Yn niwedd y fl. 1870 yr oedd yno 22 o deuluoedd—poblogaeth Gymreig, 110. Yn eu plith yr oedd amrai o fechgyn ieuainc yn gwasanaethu y tyddynwyr. Bu Mr. Griffith Rees, yn *Ddruggist*, yn Cincinnati, Ohio.

Eglwys y T. C. yn Welsh Prairie, Iowa.—Dechreuwyd pregethu yno gan yr Annibynwyr a'r T. C., yn 1866, mewn gwahanol drigfanau ac ysgoldai. Ffurfiwyd eglwys y T. C. yno yn 1867. Yn haf y fl. 1868 codwyd capel bychan o goed, 22 wrth 32 tr. ar dyddyn Mr. Owen Edwards, yr hwn a roddodd y tir am ddim. Mae ynddo eglwys fechan ffyddlon yn awr; aelodau, 20; Ysg. Sab., 30; cynulleidfa, 80. Dan ofal y Parch. Ebenezer Salisbury, yr hwn sydd yn byw ar ei dyddyn, tua milldir i'r gorllewin o'r capel. Mae ychydig o Annibynwyr parchus yn cyd-addoli a hwy.

4. MARENGO, *Iowa Co., Iowa.*—Tref fechan gynyddol yw hon. Saif ar wastadedd ffrwythlon, rhwng y coedydd a'r prairies, yn agos i'r afon Iowa, 10 neu 12 milldir i'r gogledd-orllewin o Williamsburgh; 30 milldir i'r gorllewin o Iowa City; a 90 milldir i'r dwyrain o Des Moines. *Marengo* yw y lle nesaf i Williamsburgh, ar y Chicago, Rock Island & Pacific R. R. Pan sefydlodd y Cymry gyntaf yn Williamsburgh, yr oedd y *Court House*, ac ychydig o dai a stores yn Marengo. Hon yw prif dref sir Iowa, ac y mae ynddi lawer o dai a stores; a rhai Cymry parchus yn byw, ac yn masnachu. Ond nid oes ynddi eto eglwys na chapel Cymreig. Gallai y Cymry gael llawer o diroedd coediog, ac o ddoldiroedd da, am filldiroedd oddeutu yno, am brisiau lled isel, gan y *speculators*. Credwyf y bydd ugeiniau o dyddynwyr Cymreig wedi sefydlu ar y tiroedd hyny cyn hir. Gall fod yn Marengo o 25 i 30 o Gymry.

5. LONG CREEK, *Louisa Co., Iowa.*—Gorwedda Louisa Co. ar lan y Mississippi, yn rhandir de-ddwyrain talaeth Iowa; ac y mae ynddi lawer o diroedd gwastad a dyfrllyd, yn nghyda llawer o dir toredig coediog, a doldiroedd (*prairies*). Ynddi y mae y ddwy afon, Iowa River, a Cedar River, yn ymuno, ac wedi hyny yn ymdywallt i'r Mississippi. Mae y sefydliad Cymreig, yn agos i dref fechan *Columbus*, bron ar ganol y sir; ac y mae digon o gyfleusderau i fyned iddo yn awr gyda'r reilffordd o Davenport, a Wilton, a West Liberty, a Muscatine, a Burlington. Saif oddeutu yr aber fechan

a elwir Long Creek. Tir lled doredig a choediog sydd yn y sefydliad; ond y mae yn dir da a ffrwythlon. Wrth fyned yno gofalwch am ddisgyn yn *Columbus* Junction, ac nid yn *Long Creek* Station.

Dechreuodd y Cymry sefydlu yno yn haf y fl. 1843. Y sefydlwyr cyntaf oeddynt William Lewis, ac Evan Thomas, o sir Aberteifi; John Griffiths, o Penal, Meirion; William Tudor, a David Tudor, o Darowen, Maldwyn. Prynasant diroedd rhad y Llywodraeth yn agos at eu gilydd, o bobtu i'r Aber Hir. Daeth Arthur Griffiths, (brawd J. G., o Penal,) yno yn Hydref 1842; ac yn ngwanwyn y fl. 1843, daeth David ac Elizabeth Griffiths, ei dad a'i fam, a hogyn o'r enw John A. Rees, yno. Yn 1845 daeth y Parch. David Knowles, a'i briod, yno. Yn 1846 daeth William Arthur, o Penal, Meirion; a Thomas Evans, a'i wraig, o Darowen, Maldwyn, gyda mam ei wraig, sef Mrs. Ann Tudor, yno. Wedi hyny, John Morgan a'i deulu, o Penal, Meirion; a Wm. Jones, o Waunfawr, Arfon, a ddaethant yno yn 1847. Dyna yr hen sefydlwyr; gwelsant lawer o gyfyngderau yno tua 30 ml. yn ol; bu rhai o honynt feirw yno; ond y mae amrai o honynt eto yn fyw, ac yn dra chysurus eu hamgylchiadau; ac yn bobl dda a chrefyddol.

Mae yno yn awr sefydliad da o dyddynwyr cyfoethog; oddeutu 60 o deuluoedd, a 300 o boblogaeth Gymreig. Dyma restr o'u henwau, &c.:

ENWAU.	O BA LE O GYMRU ? &C.	PA BRYD ?
John Griffiths	Penal, Meirion, G. C.	1843
Arthur Griffiths	" "	1843
Mrs. Mary Tudor	" "	1843
John A. Rees	" "	1843
Hugh Arthur	" "	1844
Evan Morgan	Meirion, G. C.	1845
John Morgan	"	1845
William Jones	Arfon, G. C.	1844
John S. Davies	Meirion, G. C.	1852
Evan E. Davies	"	1850
Evan H. Davies	"	1852
Hugh E. Davies	"	1850
Evan Davies	Maldwyn	1852
Edward E. Davies	Meirion	1852
William Anwyl	Maldwyn	1853

ENWAU.	O BA LE O GYMRY? &C.	PA BRYD?
Mrs. Evan Anwyl	Maldwyn	1853
Thomas Anwyl	"	1853
Evan Evans	"	1853
John L. Thomas	Sir Gaer, D. C	1854
Benjamin Morgan	Brycheiniog, D. C	1854
David N. Jones	Sir Gaer, D. C	1855
Robert T. Jones	Meirion, G. C	1855
Mrs. Elizabeth Jones	"	1855
Parch. Thomas W. Evans	Aberteifi, D. C	1856
David H. Griffiths	Ganwyd yno yn	1846
Hugh Jones	Arfon, G. C	1856
John A. Owen	Maldwyn, G. C	1857
Hugh O. Jones	"	1857
Jenkin D. Jenkins	Aberteifi, D. C	1857
Lewis Jones	Maldwyn, D. C	1857
Hugh M. Jones	"	1857
Thomas E. Jones	"	1858
David J. Evans	"	1858
John Jacobs	Aberteifi, D. C	1858
John R. Owen	Meirion, G. C	1860
William V. Davies	Maldwyn, G. C	1861
John H. Davies	"	1861
Vaughan Davies	Meirion, G. C	1862
John Richards	Maldwyn, G. C	1863
Edward J. Davies	Meirion, G. C	1864
Robert Evans	"	1865
Edward Williams	"	1866
Elias Roberts	Arfon, G. C	1867
Humphrey Jones	Meirion, G. C	—
Richard Richards	"	—
John Jones	Aberteifi, D. C	1867
Jenkin Davies	"	1867
David Davies	"	1867
Thomas R. Jones	"	1867
Lot Hughes	Arfon, G. C	1867
Richard Thomas	"	1868
Parch. Owen Owens	"	1868
Richard J. Williams	"	1868
Richard Edwards	Maldwyn, G. C	1869
David Edwards	"	1869
John J. Williams	Arfon	—
Mrs. Elizabeth Norton	Meirion	—
Edward E. Jones	Maldwyn	1869
Richard Williams	Arfon	1869
Parch. G. Roberts (T. C)	Penmachno, Arfon	1870

Mae tua 11 o'r teuluoedd Cymreig yn byw yr ochr ogleddol i aber fechan Long Creek; dros 40 o deulu-

oedd Cymreig yn byw yr ochr ddeheuol iddi, ac amrai o deuluoedd yn Washington Co.

Yr Eglwys ANNIBYNOL *yn Long Creek, Iowa.*—Ffurfiwyd yr eglwys yn Hydref y fl. 1845, gan y Parch. David Knowles. Adeiladwyd y capel cyntaf yno yn 1846, a'r addoldy presenol yn 1864,—34 wrth 26 tr. Traul, $1,000. Dim dyled. Lot fawr, a mynwent ehelaeth gerllaw y capel yn y coed. Diaconiaid—George Lewis, David N. Jones, John L. Thomas. Aelodau, 80; Ysg. Sab., 60; cynulleidfa, 150. Bu y brodyr parchus D. Knowles a Thomas W. Evans yn gweinidogaethu yn llwyddianus yno am flyneddau. Eu gweinidog presenol yw y Parch. Owen Owens, gynt o Bryn-menyn, Morganwg, D. C.

Eglwys y TREFNYDDION CALFINAIDD *yn Long Creek, Iowa.*—Ffurfiwyd yr eglwys hon yno yn y fl. 1861. Adeiladwyd y capel bychan hardd yno yn 1862. Traul, $400. Dim dyled. Aelodau, 50; Ysg. Sab., 40; cynulleidfa, 70. Swyddogion—Arthur Griffiths, Evan Davies, William Jones, Columbus City P. O., Louisa Co., Iowa.

6. FLINT CREEK, *Des Moines Co., Iowa, (Pleasant Grove P. O.)*—Saif y sefydliad Cymreig bychan hwn tua 25 milldir i'r de o sefydliad Long Creek. Gellir myned o Columbus Junction, neu o Burlington, yno yn awr gyda y "Burlington, Cedar Rapids, and Minnesota R. R," trwy ddisgyn yn *Kossuth Depot.* Pedair milldir sydd oddiyno at y capel. Nid yn *Sperry Depot,* a'r *Morning Sun* Station, lle mae Hugh Edwards, Ysw., a'i deulu yn byw, gynt o Geryg-y-Druidion, Sir Ddinbych, G. C. Mae efe a'i deulu yn aelodau yn yr eglwys Annibynol yn Flint Creek. Gwlad ardderchog a ffrwythlon sydd oddiyno am filldiroedd hyd Flint Creek; ac oddiyno trwy Pleasant Grove, ar draws y wlad hyd New London, neu Danville, ar y "Burlington & Missouri R. R."

Y sefydlwyr cyntaf yn Long Creek oeddynt John Jones a'i wraig, o Sir Fon, G. C., aelodau crefyddol gyda y T. C. Daethant yno yn ngwanwyn y fl. 1842. Buont feirw tua'r fl. 1855, a chladdwyd hwynt yn y fynwent wrth y capel. Mae eu meibion, Edward Jones a John J. Jones, a'u teuluoedd, yn dyddynwyr parchus yn yr ardal eto. Wedi hyny daeth Jonah Morris, o Sir Gaer, D. C., yno gyda'i wraig a'i blant yn 1843. Claddwyd Mr. Morris yn Long Creek, a symudodd ei weddw

i Newark, Ohio. Daeth James Thomas, o Sir Gaer, D. C., yno yn 1843. Claddwyd ef yn mynwent y capel Mai, 1868. Mae ei weddw a'i fab yn byw yn yr ardal eto. Daeth John Jacobs, Sir Gaer, D. C., yno yn 1843. Bu ef yn California. Joshua Jones a'i wraig a ddaeth yno o New York yn 1845. Claddwyd ef wrth gapel y Bedyddwyr Saesonig yno tua'r fl. 1856. Mae ei weddw yn byw yn yr ardal eto. Yr un fl., 1845, daeth Benjamin Jones a'i wraig yno o Lundain, Lloegr. Pobl grefyddol oeddynt gyda y T. C. Claddwyd ef mewn mynwent yn agos i Pleasant Grove yn y fl. 1846. Ei weddw ef yw Mrs. Jacobs; ei fab ef yw Benjamin Jones, a'i ferch ef yw gwraig Thomas Thomas (B.,) sydd yn byw yno eto. Thomas Evans, o Sir Aberteifi, a'i wraig a'i blant, a ddaethant yno yn 1845. Pobl grefyddol gyda yr Annibynwyr oeddynt. Bu ef a'i wraig a dwy o'i ferched farw o'r *cholera,* a chladdwyd hwynt yn mynwent y capel. Mae Mr. Henry Evans, eu mab, yn byw yn yr ardal eto. Eu merched hwy yw Mrs. Gowdy, o Flint Creek, a Mrs. Gartley yn Burlington. Daeth Robert Jones a'i wraig a'u plant, o Sir Fon, yno yn 1845. Yr oedd ef y pryd hyny yn aelod gyda'r Eglwyswyr, a'i wraig gyda'r Bedyddwyr. Yr oedd y ddau yn fyw yno yn niwedd y fl. 1870. Claddwyd dau o'u plant yn mynwent y capel; ond y mae y rhai canlynol yn fyw ac yn gysurus:—John R. Jones (A.,) David R. Jones (B.,) Isaac N. Jones (A.,) Sarah, gwraig y Parch. Thomas W. Evans, William W. Jones, Clay City, Clay Co., Illinois. Daeth Erasmus Evans a'i wraig, a'i feibion a'i ferched yno yn 1845, o rywle yn agos i dref Caernarfon, G. C. Prynasant 40 erw o dir tua milldir i'r gorllewin o'r capel. Dychwelasant i'r gweithiau glo, i'r dwyrain o St. Louis, Missouri. Pobl anghrefyddol oeddynt. Dichon eu bod wedi eu claddu. Os oes rhai o'u perthynasau yn fyw, dymunwyf eu hysbysu fod y tir heb ei gau i mewn eto, ac y gallant ei adfeddianu trwy dalu yr holl drethi.

Tua'r fl. 1850, ymfudodd amrai oddiyno i California, ac ni ddaeth llawer o honynt byth yn ol. Ymadawodd Thomas Lewis, John Davies, a David Williams, i leoedd ereill; ac ymadawodd Thomas Lewis (B.,) a'i

deulu, gynt o Sir Benfro, D. C., i *Dawn*, Missouri, yn 1848. Lleihawyd y boblogaeth Gymreig.

Prynodd llawer o'r sefydlwyr cyntaf *Land Warrants* am o $30 i $150, a sefydlasant ar diroedd da o goed a doldiroedd (*prairies.*) Mae aber fechan y Flint Creek yn rhedeg drwy yr ardal, ac oddeutu hono mae digon o goed ac o geryg. Mae rhai tai da wedi eu hadeiladu yn yr ardal gan y Cymry; ac y mae rhai o honynt yn bobl gyfoethog, a haelionus at bob achos da. Dyma restr o o enwau y preswylwyr Cymreig yn Tachwedd, 1870:—

ENWAU.	O BA LE .O GYMRU ? &C	PA BRYD ?
Robert Jones	Mon, G. C	1843
John R. Jones	“	1843
David R. Jones	“	1843
Mrs. Joshua Jones	New York, N. Y	1843
Isaac N. Jones	Ganwyd yno yn	1844
Mrs. Ann Thomas	Sir Gaer, D. C	1845
Henry Evans	Aberteifi, D. C	1845
Benjamin Jones	Llundain	1845
Mrs. Jacobs	“	1845
Thomas Jones	Iowa	1847
Edward P. Hughes	Liverpool	1850
William E. Jones	Fflint, G. C	1852
Edward Jones	Mon, G. C	1855
John J. Jones	“	1846
William W. Williams	“	1853
William Lloyd	Ohio	1858
William James	Sir Gaer, D. C	1858
William W. Jones	Arfon, G. C	1858
Thomas H. Evans	Ohio	1865
William L. Roberts	Meirion	1868
Hugh Jones	Mon	1867
Richard Jones	“	1868
William D. Roberts	Meirion	1869

Mae yn yr ardal tua 24 o deuluoedd, a thua 120 o boblogaeth Gymreig. Yn eu plith mae amrai o bobl ieuainc yn gwasanaethu.

Ffurfiwyd yr Eglwys Gristionogol Undebol (*The Christian Society*) yn nhy Jonah Morris, gan y Parch. David Knowles (A.,) yn Mehefin, 1848, gydag ychydig o aelodau. Adeiladwyd y capel cyntaf yno gan yr hen Gristion ffyddlon John Jones (T. C.,) bron oll ar ei draul ei hunan. Gwnaed y capel newydd hardd presenol yn 1868. Traul, $1,100. Talwyd yr oll gan yr ardalwyr. Da iawn. Aelodau, 40; Ysg. Sab., 50; cynulleidfa, 80. Diaconiaid—Thomas Edwards, Richard Jones, Trysorydd; Benjamin Jones, Ysgrifenydd. Bu y gweinidogion canlynol

yn llafurio yno :—Parchn. David Knowles, George Lewis, John Pryce Jones, John Price, Thomas W. Evans (14 o flyneddau); Evan Griffiths, am ychydig amser. Eu gweinidog presenol yw y Parch. Robert Evans, gynt o Waukesha Co., Wis.

7. OSKALOOSA, *Mahaska Co., Iowa.*—Hon yw prif dref y sir, ac y mae yn dref boblog; a cheir ynddi lawer o adeiladau da, ac o fasnachdai mawrion; deg o eglwysi Saesnig, gan wahanol enwadau, ac un *college;* dwy *factory* wlan, dwy felin flawd, dwy *foundries and machine shops,* un bank, post office, &c. Ynddi y mae Joseph Jones (gof), gynt o Dowyn, Meirionydd, G. C., yn byw. Bu yn dra llwyddianus yno. Efe yw meddianydd y prif *carriage shop* sydd yno. Bu ef yn Milwaukee, Wis. Mae yn Oskaloosa er y fl. 1855. Mae ganddo wraig, a thri neu bedwar o blant. Mae yr Iowa Central R. R. wedi ei gweithio oddiyno i Albia, a gorphenir hi cyn hir oddiyno ar draws Missouri i St. Louis; ac o Oskaloosa heibio i Grinnell, a thrwy Cedar Falls i St. Paul, Minnesota. Gwna les dirfawr. Gerllaw tref Oskaloosa y mae teulu parchus y Dr. Wm. Rowlands, gynt o Williamsburgh, Iowa, yn byw.

8. OSKALOOSA JUNCTION, *Beacon P. O., Mahaska Co., Iowa.*—Hen enw y lle hwn oedd *Enterprise.* Saif yn y Des Moines Valley, o fewn 2½ milldir i dref Oskaloosa. Mae dwy reilffordd yn rhedeg heibio iddo, sef yr Iowa Central R. R., a'r Des Moines Valley R. R. Gellir myned yno gyda y reilffordd o Ottumwa (25 milldir), neu o Des Moines City (61 milldir.) Nid oes llawer o ffordd ar draws y wlad o Williamsburgh, Iowa Co., yno. Mae tiroedd amaethyddol, a gwythienau glo rhagorol, oddeutu y lle hwn am filldiroedd, a gellir eu prynu am brisiau rhesymol. Gwlad doredig a choediog yw.

Daeth John S. Morgan a Watkin Williams, o Sir Aberteifi, D. C., o sefydliad Cymreig *Monroe Co.* i weithio yn y gwaith glo yno yn 1856. Americaniaid a agorasant y gweithiau glo yno; gwythienau o 5 tr. i 7 tr. o drwch. Ond ni symudodd y personau uchod a'u teuluoedd i fyw yno hyd y fl. 1865. Cyn, ac ar ol hyny, daeth llawer o fwnwyr i weithio, ac i sefydlu yno. En-

illant o $2 i $2.50 y dydd. Mae John G. Jones, Ysw., yn cadw store fawr yno er y fl. 1857, ac yn hono y mae y post office. Mae yno amrai o Gymry parchus a chyfoethog yn byw ar eu tyddynau, ac yn arolygwyr ar y gweithiau glo, a rhai o honynt yn meddianu rhan ehelaeth ynddynt, megys Watkin Price, Ysw., a'i frodyr, Joshua Price, John Price, Jenkin Price, a Watkin Price, gynt o Hirwaun, Glynedd, ac Aberdar, Morganwg, D. C. Bu farw y Parch. Peter Lloyd (B.,) yno Medi, 1868, a chladdwyd ef yn Forest Cemetery, yn 67 ml. oed. Mae ei weddw, Mrs. Lloyd, a'i phlant, yn byw ar eu tyddyn gerllaw yno eto. Yr oedd David S. Davies, o Pont-y-pridd, D. C., yn *foss* ar un o'r gweithiau glo yno yn 1870. Yr un amser yr oedd David Evans, o Pomeroy, Ohio; Thomas Parry, Morgan Howells, a William Bowen, o Sir Fynwy, D. C.; a Daniel Jones, Isaac Jones, Henry Jones, Wm. Phillips, Morgan Phillips, Wm. Davies, Moses Thomas, o Aberdar; a John Williams, a John T. Williams, o Brynmenyn, D. C.; ac Ebenezer Jones, Joseph Sanders, a Shadrach Morgan, o Ferthyr Tydfil; a Thomas T. Davies, Evan Evans, Christmas Evans, Tredegar; Lewis Lewis, Mountain Ash, D. C.; Daniel W. Davies (boss), o Lanelli, Sir Gaer; Owen Thomas a John Thomas, o Sir Aberteifi; a William Lewis, o Hirwaun, ac ereill, yn byw yno. Oddeutu 43 o deuluoedd, a 215 o boblogaeth Gymreig.

Yr Eglwys ANNIBYNOL *Gymreig yno.*—Dechreuwyd pregethu yno yn nhy Mr. John G. Jones, ac mewn tai ereill, er y fl. 1860. Bu Mr. John M. Williams (A.,) yn awr o Crab Creek, Ohio, yn pregethu ar hyd y tai yno cyn ffurfio yr eglwys; wedi hyny y Parch. Tudor Jones. Ffurfiwyd yr eglwys yn Mai, 1864. Daeth Mr. David L. Davies, gynt o Hyde Park, Pa., yno yn ngwanwyn 1865, ac urddwyd ef yn weinidog ar yr eglwys, Hydref 15, 1865. Bu ef yn gweinidogaethu yno am ddwy flynedd; pregethai yn Gymraeg a Saesonaeg; ac ymadawodd i Murphysboro, Illinois. Ar ei ol ef, yn Mai, 1869, cymerodd y Parch. David Lewis, o Illinois, ofal yr eglwys; a therfynodd ei weinidogaeth yno yn Mai, 1870. Eu gweinidog presenol yw y Parch. David Thomas, gynt o Lanfair Caereinion, Maldwyn, G. C. Adeiladwyd eu capel newydd hardd, 30 wrth 36 tr., yn haf y fl. 1870; traul, $1,600. Talant yr holl ddyled yn fuan, os nad ydynt wedi gwneyd cyn hyn. Aelodau, 42; Ysg. Sab., 50; cynulleidfa, 100. Diaconiaid, John S. Morgan; Isaac Jones, Ysgrifenydd.

9. Given, *Given P. O., Mahaska Co., Iowa.*—Saif y lle yma tua 4 milldir i'r de o Oskaloosa Junction, ar y Des Moines Valley, R. R. Lle newydd ydyw yn nghanol coedwig. Gweithiau glo sydd yno hefyd. Mae yr Iowa Central R. R. yn croesi y reilffordd arall yno. Mae y gwaith glo tua chwarter milldir o'r *crossing*. Ffurfiwyd eglwys Annibynol yno yn 1867, gan y Parch. David L. Davies. Ond eu gweinidog presenol yw y Parch. David Lewis (*Dewi Mynwy*), gynt o Dredegar. Mae ganddo wraig a phump o blant. Pregetha mewn ysgoldy yno, ac yno yr oedd yn byw yn niwedd y fl. 1870. Diacon, Mr. Watkin Williams, gynt o Sir Aberteifi, D. C. Aelodau, 16; Ysg. Sab., 25; cynulleidfa, 30. Yn Tachwedd, 1870, yr oedd y penau-teuluoedd canlynol yn byw yno:—Ebenezer Williams a John Davies, o Ogledd Cymru; Watkin Williams, Aberteifi; David Morris, Rymney; Joseph Shelton, Nantyglo; William Jenkins, Morganwg; a David Evans, Cwmtwrch, Mynwy. Aed y fechan yn fil, a'r wael yn genedl gref. Cymry oll, 50.

10. Monroe, *Georgetown P. O., Monroe Co., Iowa.*—Gorwedda sir Monroe ychydig i'r de-orllewin o Mahaska Co. Nid oes ond tua 25 milldir o Oskaloosa, ac o Ottumwa, ar y reilffyrdd i Albia, prif dref y sir, lle mae pedwar neu bump o deuluoedd Cymreig yn byw; sef, John A. Edwards, miller; Stephan Lloyd, plasterer; Moses Edwards, miller; Morgan Edwards, miller; ac y mae Morris Baines, gynt o Lanerfil, Maldwyn, G. C., yn byw o fewn dwy filldir yno. Ond mae y sefydliad Cymreig tua thair milldir i'r gogledd o Tyrone Station, yr hwn sydd tuag wyth milldir i'r gorllewin o Albia, ar y "Burlington & Missouri R. R." Gwell yw disgyn yn Tyrone, a holi am Benjamin F. Jones, a Samuel Williams, y rhai sydd yn byw ar eu tyddynau o fewn dwy filldir i'r gogledd oddiyno. Pentref bychan yw Tyrone, ac nid oes Cymry yn byw yno; yn Albia y mae y Cymry yn masnachu fwyaf.

Sefydlwyr Cymreig cyntaf Monroe Co. oeddynt, Benjamin F. Jones, o Landysil, Sir Aberteifi, D. C., (ewythr i'r Dr. Pan Jones, frawd ei dad); Lewis Jones a David

Jones, o'r Gogledd; a Thomas Evans a William Griffiths, o Sir Gaerfyrddin, D. C.; a David Thomas, o Pittsburgh, Pa.; daethant yno bron yr un amser—tua'r fl. 1854. Daeth Owen Thomas, o Langranog, a Watkin Williams, Sir Aberteifi, yno yn 1856; a John Williams, pregethwr gyda'r Annibynwyr, o Sir Gaer; a Wm. Phillips, o Ddeheudir Cymru, yn 1857; a Stephan, Lloyd, plasterer, o Sir Benfro, yn 1858, (claddwyd ef yno.) Daeth Morris Baines, o Lanerfil, G. C., a David James (hen lanc), o Sir Benfro, yr hwn sydd yn awr yn New Cambria Mo., yno yr un flwyddyn. Yn 1859 y daeth y personau canlynol yno: Thomas John, o Sir Gaer; Thos. Davies, ac Isaac Davies, ei frawd, a Wm. Davies, eu tad; a Richard Jones, Meirion, G. C. Prynasant diroedd y Llywodraeth am $1.25 yr erw, a thiroedd y *speculators* am o $5 i $8 yr erw. Tir da am borfa, ac at godi gwenith ac Indrawn, a digon o goed mewn manau cyfagos. Gwerthir y tyddynau diwylliedig yno yn awr am o $25 i $40 yr erw. Mae yno wlad dda ac iachus; ond blinder mwyaf y Cymry crefyddol sydd yn byw yno ydyw, fod gormod o lawer o Wyddelod Pabyddol yn eu hamgylchu; hyny a achosodd i lawer o honynt werthu eu tyddynau, ac ymfudo oddiyno i leoedd ereill mwy Cymreig a chrefyddol. Mae tua phymtheg o deuluoedd Cymreig yn byw yno eto, sef, 1. Thomas Beynon. 2. Thomas Watkins. 3. Thos. Evans. 4. Samuel Williams. 5. William Griffiths. 6. Benjamin F. Jones. 7. William Lewis. 8. Thomas Stephens. 9. Isaac Davies. 10. Thos. Davies, 11. William Davies. 12. Thomas Morgan. 13. William Williams. 14. Richard Jones. Dichon fod yno ac yn Albia tua chant (100) o boblogaeth Gymreig.

Yr Eglwys ANNIBYNOL *yn Monroe County, Iowa.*—Ffurfiwyd yr eglwys yno yn haf y fl. 1856. Cyn hyny, pregethid Cymraeg a Saesonaeg mewn ysgoldai yno gan y Parch. John L. Richards. Bu ef yno am dri mis. Adeiladwyd y capel yn 1859—25 wrth 30 tr.—coed; traul, $750; dim dyled. Bu y bobl yn ffyddlon i weithio ac i gyfranu at y capel newydd, a chawsant lawer o fendithion ysbrydol ynddo. Bu y brodyr canlynol yn gweinidogaethu yno:—Thomas Mathews, Tudor Jones, David Knowles, a David Thomas. Nid wyf yn gwybod fod ganddynt weinidog yn awr. Diaconiaid—Richard Jones, a Thomas Evans. Aelodau, 20; Ysg. Sab., 25; cynulleidfa, 50.

11. BURLINGTON, *Des Moines Co., Iowa.*—Tref boblog a hardd yw hon, ar lan afon fawr y Mississippi, lle mae pont ardderchog a chadarn yn ei chroesi, ac yn cysylltu Iowa âg Illinois, dros yr hon y mae cerbydau y ddwy reilffordd nodedig, sef y "Chicago, Burlington & Quincy R. R.," a'r "Burlington & Missouri R. R.' yn cludo teithwyr a nwyddau yn oestadol. Dyma lle mae prif swyddfa *dirol* y "Burlington & Missouri R. R.;" ac y maent wedi gwneyd darpariadau rhagorol at letya a diogeln ymfudwyr a fyddo yn bwriadu prynu a sefydlu ar eu tiroedd gwerthfawr yn Iowa a Nebraska. Diau fod yno rai Cymry yn byw ac yn masnachu; ond nid oes yno eglwys na chapel Cymreig.

12. DAVENPORT, *Scott Co., Iowa.*—Dinas brydferth yw hon, yn cynnwys dros ugain mil (20,045), o wahanol genhedloedd, yn 1870. Saif ar lan orllewinol y Mississippi, gyferbyn a thref fywiog Rock Island, yn Illinois. Mae *ferry boats* yn croesi o'r naill i'r llall yn wastadol; ac y mae pont fawr gadarn wedi ei gwneuthur dros yr afon, dros yr hon y mae cerbydau y "Chicago, Rock Island & Pacific Railroad" yn croesi o'r naill dalaeth i'r llall, sef Illinois ac Iowa. Lle iachus a bywiog ydyw. Mae ei heolydd a'i phalasdai yn codi i'r *bluffs*, ac yn edrych yn hardd yn y llwyni coed ar y bryniau. Mae yn Davenport rai Cymry parchus a chyfoethog yn byw er ys blynyddau, sef John L. Davies, Ysw., (*Ex-Mayor*) y ddinas. Lumber merchant yw ef; mae ei office ar corner of Replier & 4th streets. Yno hefyd y mae Mr. David M. Williams, carpenter, yn byw. Brawd yw ef i'r Dr. Williams, yn awr o Wilkesbarre, Pa. Ond nid oes yno nac yn Rock Island eglwys na chapel Cymreig.

13. DUBUQUE, *Dubuque Co., Iowa.*—Yr oedd yn y dref hon dros ddeunaw mil o bobl yn 1870. Saif ar lan y Mississippi, gyferbyn a Duleith, yn Illinois; ac y mae y Chicago & Illinois Central R. R. yn rhedeg drwyddi i Fort Dodge, &c. Gellir myned iddi hefyd gyda yr agerddfadau o wahanol fanau ar yr afon. Mae llawer o weithiau plwm gerllaw y dref. Yno y mae y Parch. Tudor Jones a'i deulu, gynt o Utica, N. Y., yn byw;

a dichon fod yno amrai o Gymry ereill wedi sefydlu; ond ni chlywais fod yno eglwys na chapel Cymreig.

14. LIME SPRING, *Howard Co., Iowa.*—Dyma lle mae sefydliad Cymreig newydd a chynyddol. Terfyna sir Howard ar gyffiniau deheuol Minnesota; ac y mae Cymry y sefydliad hwn yn wasgaredig oddeutu terfynau y *ddwy* dalaeth, sef Iowa a Minnesota. Yr oedd amrai o Hollanders a Norwegians wedi sefydlu oddeutu yr *Upper Iowa River*, yn sir Howard, yn Iowa, ac yn sir Fillmore, yn Minnesota, er ys llawer o flyneddau; ond trigent mewn tai gwaelion, ac nid oeddynt wedi diwyllio llawer ar y tiroedd, ac yr oedd amrai o honynt yn hoff iawn o ddiodydd meddwol. Mae llawer o honynt yn bobl dda a chrefyddol gyda y Lutheriaid. Dechreuodd y Cymry sefydlu yno yn y fl. 1859. R. Jones a T. Evans, a'u teuluoedd, oedd y sefydlwyr Cymreig cyntaf yno. Yn 1860, daeth llanc o'r enw R. Thomas, a J. Williams, a J. Jones, a'u teuluoedd, i fyw yno; ac yn 1861, daeth D. Davies, a W. Davies, a'u teuluoedd yno. Ymfudodd yr oll yno o wahanol fanau yn Wisconsin. Bu y Parch. John D. Williams (T. C.,) o Proscairon, Wis., yn ymweled a'r ardal yn Mehefin, 1862, a phregethodd yn nhy John Jones. Dyma y bregeth Gymraeg gyntaf a draddodwyd erioed yn yr ardal am ddim a wyddom yn wahanol. Prynodd Mr. Williams dir yno y pryd hyny; ond yn Hydref, 1867, y prynodd y tyddyn, ac y symudodd ef a'i deulu o Wisconsin iddo i fyw. Saif ar derfyn y ddwy dalaeth, ac y mae wedi adeiladu ty da ger y goedwig yno. Yn yr adeg hono, prynodd y Parch. Daniel T. Rowlands (T. C.,) dyddyn yno, a symudodd ef a'i deulu yn y gwanwyn canlynol o dalaeth New York yno i fyw. Ganwyd ef yn Bethesda, Arfon, G. C. Yn y fl. 1868, daeth y Parch. Owen R. Morris a'i deulu o Blue Mounds, Wis., i fyw i'r ardal. Ganwyd ef yn Ffestiniog, Meirion, G. C. Yn y fl. 1869, daeth y Parch. John J. Evans a'i deulu o Welsh Prairie, Wis., yno i breswylio. Genedigol o Landdeiniolen, Arfon, G. C., yw efe. Mae y pedwar gweinidog parchus a enwyd yn byw ar eu tyddynau yno, ac yn cyd-ymdrechu er llwyddiant efengyl Crist yn yr ardal-

oedd. Bernir fod y boblogaeth Gymreig yno yn awr yn 500.

Eglwysi y TREFNYDDION CALFINAIDD.—Sefydlasant dair o eglwysi, a chadwant Ysgolion Sabbothol, a phregethant mewn gwahanol ysgoldai cyfleus yn y gwahanol ardaloedd. :—1. *Foreston.*—Aelodau, 99. Diaconiaid—H. Edwards, O. Williams W. T. Lewis, a H. G. Jones. 2. *Proscairon.*—Aelodau, 22. Diaconiaid—D. Davies ac R. Hughes. 3. *Yorktown.*—Aelodau, 44. Diaconiaid—W. Williams ac O. Humphreys. Pan oeddwn yno yn niwedd y fl. 1870, nid oeddynt wedi dechreu adeiladu yr un capel, ond addolent mewn gwahanol ysgoldai yno. Barnwyf fod hyny yn llwybr doeth, am fod yn anhawdd iddynt y pryd hyny wybod pa fanau a fyddai fwyaf cyfleus iddynt i godi addoldai i'r boblogaeth ddyfodol.

FORESTOWN oedd yr enw cyntaf a roddwyd ar y sefydliad Cymreig hwn. Pentref bychan oedd hwnw ar ochr orllewinol yr Upper Iowa River; a chodwyd melin flawd gyferbyn ag ef yr ochr arall i'r afon, a thri Cymro parchus ydynt ei meddianwyr, sef y Parch. John D. Williams, John ab Jones, Ysw., o Cambria, Wisconsin, a Mr. David Thomas, gynt o Cwmydail, ger Llanfair-caereinion, Maldwyn, G. C. Oddeutu y fl. 1867 yr agorwyd y reilffordd o McGregory i St. Paul; vedi hyny y dechreuwyd adeiladu tref newydd *Lime Spring,* yn yr hon y mae rhai masnachwyr a chrefftwyr Cymreig yn byw, ac y mae Cymry yr holl ardaloedd yn masnachu. Yno y mae y *Station* nesaf at y Cymry; ond nid oes yno eto nac eglwys na chapel Cymreig. Saif y dref fechan newydd hon ar yr reilffordd, o fewn tua milldir i'r gorllewin o hen bentref Lime Spring, a thua thair milldir i hen bentref Forestown. Symudwyd llawer o dai o'r hen bentref i'r dref newydd.

Yr ANNIBYNWYR *yn y sefydliad hwn.* Mae amrai o deuluoedd cyfoethog a chrefyddol perthynol i'r Annibynwyr yn yr ardaloedd hyn; sef William Evans, a'i briod, a'i deulu, gynt o Dyddyn y Plas, Soar, Machynlleth, Maldwyn, G. C.; John Howells, mab y Parch. Samuel Howells, (A.) Bark River, Wis.; David G. Thomas, miller; ac amryw o deuluoedd ereill sydd yn byw ar eu tyddynau i'r de o Forestown; ac y mae amrai ereill yn byw oddeutu Florence yn Minnesota, tua thair milldir i'r gogledd o Forestown.

Yn Gor. 1863, y Parch. John A. Jones, gynt o Glanrheidiol, ger Aberystwyth, D.C., a diweddar o Berlin, Wis., a dalodd

ymweliad a'r sefydliad; pregethodd yn y boreu i'r Saeson yn Forestown, ac yn y prydnawn i'r Cymry yn Minnesota. Yn Meh. 1864, symudodd ef a'i deulu o Wis. i'r ardal hon i fyw, ac i gymeryd gofal gweinidogaethol yr eglwys Saesonig Bresbyteraidd, yn Forestown. Pregethodd yn y prydnawn i'r Cymry yn Minnesota, dan goeden, wrth dy John R. Williams; cwrdd anwyl a nefolaidd ydoedd hwnw. Saith o deuluoedd Cymreig oedd yno—sef y Parch. David Davies a'i deulu, gynt cenhadwr gyda'r Omaha Indiaid, yn Nebraska; diacon W. P. Davies, a'i deulu; John J. Jones, a'i deulu; John R. Williams, a'i deulu; Owen Jones a'i deulu; Richard W. Jones, a'i deulu; a'r Parch. J. A. Jones, a'i deulu. Yr oedd rhai o honynt yn Annibynwyr. Yn mis Tachwedd, 1864, daeth yr eglwys Seisnig Bresbyteraidd yn Forestown yn eglwys Annibynol, ac urddwyd y Parch. John A. Jones yn weinidog arni, Rhagfyr 14, y fl. hono. Pregethodd i'r Cymry a'r Saeson am dair blynedd, hyd ddiwedd 1867, pan y rhoddodd ofal yr eglwys Annibynol Gymreig yn Minnesota i fyny, ac y sefydlodd eglwys Gynulleidfaol Saesonig yn Florence, Cresco P. O., Howard Co., Iowa, gyda saith o aelodau; ond y mae ynddi yn awr 50 o aelodau, a chapel a chlochdy gwerth $4,000. Bu, ac y mae Mr. Jones yn gysurus a llwyddianus iawn yno. Mae amrai o Gymry parchus yn aelodau yn yr eglwys hono; ac yr oedd tebygolrwydd y buasai eglwys Annibynol yn cael ei sefydlu, a chapel yn cael ei godi, i'r deau rhwng Forestown a Lime Spring; gwell fuasai iddynt gael capel da yn Lime Spring ar unwaith, canys yno, ac oddeutu yno, y sefydla llawer o Gymry yn y dyfodol. Mae y brawd Jones yn pregethu yn aml i'r Cymry, ac yn gymeradwy iawn ganddynt fel Cristion da, a gweinidog ffyddlon; ac y mae efe yn gerddor da hefyd.

A ganlyn yw tystiolaeth y Parch. John D. Williams, (T.C.) am y tiroedd yn sefydliad Lime Spring:—"Mae y tiroedd yn dda a gwastad yn mhob man, hyd nes y deuir yn agos i'r afonydd; dim llawer o brinder coed, a gellir cael glô yn rhâd os bydd angen am dano; y dwfr yn dda iawn, ond braidd yn brin mewn rhai manau, ond cyflawnder o hono mewn manau ereill. Mae'n debyg ei bod yn wlad mor iachus ag un yn y byd; a gellir prynu y tir yn rhad, sef o $10 i $35 yr erw, yn ol gwerth y llafur a gymerwyd gydag ef."

Mae digon o *water power* yn yr Upper Iowa River, a choed gwerthfawr oddeutu ei glanau, ac mewn manau ereill; a llawer o *rolling prairies* tra ffrwythlon oddeutu yno am filldiroedd; a sonir am gael reilffordd arall o Davenport, Iowa, heibio i Greuger, &c., i St. Paul, Minnesota. Bydd hono hefyd yn fanteisiol i'r sefydl-

iadau Cymreig yma. Mae tebygrwydd y bydd ugeiniau, os nad canoedd, o deuluoedd Cymreig yn ymfudo i fyw yno yn y dyfodol. Gallant gael cartrefi da iddynt hwy a'u plant yn Howard Co., ac yn y siroedd ereill oddeutu iddi. Mae y gauaf yn lled hir ac oer yno, am fod y sefydlydliad yn ngogledd-dir Iowa.

15. PETERSON, *Clay County, Iowa.*—Gorwedda y sir hon rhwng siroedd O'Brien a Palo Alto, yn ngogledd-orllewin talaeth Iowa, tu draw i'r Des Moines River, ac mae y Little Sioux River yn rhedeg o Minnesota drwyddi, heibio i Spencer, un o'i threfydd. Sefydlodd rhai Cymry yno yn niwedd y fl. 1864, ac ymfudodd llawer o Gymry o Wisconsin a Lime Spring, a manau ereill, yno ar ol hyny, ac y maent yn parhau i ymfudo yno. Gellir cael tiroedd rhad y Llywodraeth yno; ond tir lled doredig a digoed ydyw, er hyny y mae llawer o hono yn dir da a ffrwythlon. Diau y bydd y reilffordd o St. Paul, trwy Mankato, Minnesota, wedi ei chwbl orphen i Sioux City, Iowa, yn fuan; a bydd hono yn dyfod trwy Clay County, neu yn agos iddi. Gorphenir reilffordd arall o Dubuque, trwy Cedar Rapids a Fort Dodge, i Sioux City, hefyd cyn hir; a bydd hono hefyd yn dyfod yn agos iddi. Mae gan y Bedyddwyr Cymreig achos crefyddol bychan yn y lle hwn, a golwg obeithiol arno. Mae Thomas Evans, a T. Bevan, ac R. Roberts, ac ereill, yn byw yno. Nid yw yn mhell o Sioux Rapids.

16. RED OAK, *Montgomery Co., Iowa.*—Gorwedda y sir hon yn nghornel de-orllewin y dalaeth; y mae y "Burlington & Missouri R. R.," yn rhedeg drwyddi, heibio i Glenwood yn Mills Co., a thros afon Missouri, i Lincoln, prif ddinas talaeth Nebraska. Pan fum yno yn Awst 1869, nid oedd Red Oak ond pentref bychan, yn cael ei amgylchu gan y tiroedd mwyaf hyfryd a ffrwythlon; gwair-diroedd bryniog a gwastad, a pheth coed gyda'r afonydd. Clywais fod rhai Cymry o Old Man's Creek, a manau ereill yn Iowa, wedi sefydlu gerllaw yno yn ddiweddar; a bod y Parch. Cadwaladr D. Jones yn meddwl sefydlu yno. Mae yn y sir hon, ac yn siroedd Mills, Adams, Cass, Fremont, Page, Tay-

lor, cyfagos iddi, filoedd o erwau o dir da a ffrwythlon gan gwmpeini y reilffordd a enwyd uchod, a chan y *speculators*, a gellir ei brynu am o $5 i $15 yr erw. Coed, $25 yr erw. Mae Cymro ieuanc, sef Wm. T. Davies, Ysw., yn gyfreithiwr enwog yn Glenwood, Mills Co., Iowa.

PENNOD VI.

TALAETH MISSOURI.

Mae y dalaeth hon tua 300 milldir o hyd wrth 250 o led, mewn manau. Terfynir hi o du y gogledd gan dalaeth Iowa; o du y de gan Arkansas; o du y dwyrain gan afon Mississippi, a thalaeth Illinois; ac o du y gorllewin gan dalaeth Kansas, a rhanau o Nebraska, a'r Indian Territory. Mae ynddi gant a phymtheg o siroedd; ac yn y fl. 1870 yr oedd poblogaeth y dalaeth *dros* un miliwn a chwe' chan' mil (1,691,693.) Yn 1860, cyn y rhyfel, yr oedd ynddi dros gan' mil (114,-931) o *slaves;* ond rhyddhawyd hwynt oll. Ataliodd caethwasiaeth lawer iawn ar ei llwyddiant mewn crefydd, addysg, a masnach; ond y mae yn awr yn eynyddu yn ddirfawr. Dechreuwyd ei phoblogi gan y Ffrancod oddeutu St. Louis yn y fl. 1764, a derbyniwyd hi i'r Undeb Awst 10, 1821. Bu yn dalaeth gaeth am dros ddeugain o flyneddau, a gwnaeth y caethfeistri oedd ynddi eu goreu yn erbyn diddymiad caethwasiaeth. Ymladdwyd llawer o frwydrau gwaedlyd yn y dalaeth hon; ond llwyr orchfygodd carwyr rhyddid, ac y mae awenau llywodraeth y dalaeth yn eu llaw hwy yn awr, a bydd eu llwyddiant yn y dyfodol yn sicr a dirfawr.

Prif ddinasoedd Missouri ydynt St. Louis, St. Joseph, Kansas City, Hannibal, Macon City, &c. Rhenir y dalaeth bron yn ddwy ran cyfartal gan afon Missouri, yr hon a ddylifa o'r gogledd heibio i St. Joseph hyd Kansas City, yn rhandir gorllewinol y dalaeth, ac oddi yno a ddylifa trwy ganol y dalaeth, mewn cyfeiriad dwyreiniol, ac a ymdywallt i'r Mississippi ychydig

uwchlaw dinas St. Louis. Mae y ddwy afon fawr, sef y Mississippi a'r Missouri, yn nodedig fanteisiol i drafnidaeth a masnach y dalaeth; ac y mae amrai o reilffyrdd rhagorol yn awr yn rhedeg o ddinas St. Louis drwy y dalaeth i'r gogledd, a'r de, a'r gorllewin, sef, 1. The North Missouri R. R., yr hon sydd yn rhedeg o ogleddbarth St. Louis, drwy ran helaeth o'r dalaeth, heibio i *Macon City* (169 m.,) ac oddiyno i *Ottumwa*, yn Iowa (107 m.) 2. The Pacific Railroad of Missouri, yr hon a red o ganol dinas St. Louis gyda glanau deheuol afon Missouri hyd Jefferson City, ac oddiyno i Kansas City (282 milldir.) 3. The St. Louis & Iron Mountain Railroad, yr hon a red mewn cyfeiriad deheuol, trwy Mineral Point, Bismark, a Marble Hill, i Belmont (196 milldir.) 4. Mae cangen arall o'r Pacific R. R. yn rhedeg o St. Louis trwy y Pacific City, a Rolla, a Lebanon, a Marshfield, a Springfield, i Pierce City, bron ar gyffiniau yr Indian Territory (201 milldir.) Mae y tiroedd mewn manau yn rhandir deheuol a dwyreiniol y dalaeth yn wastadedd lled ddyfrllyd, ac yn fryniau anffrwythlon. Yn y de-orllewin y mae y tiroedd yn fwy coediog a thoredig, ond gellir gwneyd tyddynau ffrwythlon o honynt. Ond yn y gogledd a'r gogledd-orllewin, gellir cael miloedd o erwau o diroedd rhagorol am brisiau isel iawn gan y *speculators*, a chan gwmpeini y reilffyrdd, a chan lywodraeth y dalaeth, a a chan y llywodraeth gyffredinol. Mae yn y rhandir mawr hwn amrywiol diroedd rhagorol—bryniau isel coediog, gweirgloddiau eang, ffrwythlon, a gwastadeddau rhagorol oddeutu yr afonydd. Mae llawer iawn mwy o goedydd, a llai o lawer o ddoldiroedd (*prairies*) yn Missouri nag sydd yn Kansas a Nebraska, ac y mae ei hinsawdd a'i dyfroedd mor iachus. Mae yn gyfoethog hefyd o fwnau glo, a haiarn, a phlwm, &c. Gwlad

ragorol ydyw am fagu anifeiliaid, gwartheg, eidionau, meirch, mulod, moch, &c.; a gellir codi gwenith, haidd, ceirch, ac Indrawn rhagorol ynddi. Mae yn wlad dda hefyd at gynyrchu pob math o ffrwythau. Nid yw ei gauaf yn hir, nac yn oer iawn; ac nid yw gwres ei haf a'i chynhauaf yn annyoddefol; yn yr amser poethaf o'r flwyddyn, ceir yno hefyd awelon adfywiol, fel ag a geir yn Kansas. Sicr yw fod talaeth Missouri, yn enwedig ei rhandiroedd gogleddol a gorllewinol, yn lle da i dyddynwyr a llafurwyr, a mwnwyr, a chrefftwyr, i gael cartrefi rhad, a dedwydd, a bywioliaeth gysurus; a chredwyf y bydd miloedd o Gymry yn ymfudo iddi, ac yn sefydlu ynddi eto. Mae ei chyfleusderau a'i manteision teithiol, masnachol, addysgol, a chrefyddol, yn awr yn dra lluosog, ac yn cynyddu yn gyflym.

Yr oedd ychydig o Gymry yn wasgaredg ynddi yn agos i ugain mlynedd yn ol. Yr oedd rhai yn St. Louis a St. Joseph mor foreu a hyny, ac ereill ar eu tyddynau, mewn gwahanol siroedd. Ond nid oedd ganddynt un sefydliad, nac eglwysi, na chapel Cymreig yn y dalaeth am lawer o flyneddau wedi hyny, hyd nes y dechreuwyd yr "Hannibal & St. Joseph R. R." yn ngogledd Missouri, yn 1857. Oddeutu y reilffordd hono y mae eu prif sefydliadau yn awr.

1. St. Louis, *St. Louis Co., Missouri.*—Saif ar lan y Mississippi, tua chant a haner o filldiroedd i'r gogledd o Cairo, a thua yr un nifer o filldiroedd i'r de o Keokuk; 340 milldir i'r gorllewin o Cincinnati, Ohio; a 280 o Chicago, Illinois. Yn 1870, yr oedd ei phoblogaeth dros dri chan' mil (310,864.) Cynyddodd dros gan' mil yn y deng mlynedd diweddaf! Ac nid oes ond tair dinas arall yn yr Unol Dalaethau yn fwy ei phoblogaeth na hi yn awr, sef Brooklyn, Philadelphia, a New York. Hi yw prif ddinas y *Gorllewin.* Saif ar *ganol* yr Unol Dalaethau; a dywed rhai fod tebygrwydd

mai yno y bydd prif eisteddle y Llywodraeth Gyffredinol yn y dyfodol mawr! Gorwedda ar le lled wastad a dyfrllyd, ac nid ystyrid hi yn lle dymunol ac iachus i breswylio ynddi; ond y mae ynddi yn awr lawer o heolydd llydain, wedi eu sychu yn dda, a llawer o bob math o adeiladau ardderchog; amrai o *squares* mawrion, a pharciau heirdd; llawer o'r adeiladau mwyaf ardderchog a drudfawr, a phob math o fasnachdai a llawweithfeydd; rhai *factories* cotton, &c.; llawer iawn o eglwysi, ysgoldai, clafdai, &c. Nid yw yn ol i Chicago, Philadelphia, ac hyd yn nod i New York, am ei sefydliadau addysgol a chrefyddol; a bydd ynddi, neu yn agos ati, yn fuan, lawer o'r *blast furnaces*, ac o'r *rolling mills*, canys y mae yn y dalaeth gyflawnder o'r glo ac o'r haiarn goreu.

Yr Eglwys GYMREIG *yn St. Louis, Mo.*—Dichon fod yn y ddinas hon yn awr o dri i bum' cant o hil Gomer; mae rhai o honynt yno er ys llawer o flyneddau, ac ereill yn ddiweddarach; clywais fod rhai o honynt yn grefftwyr, ac yn fasnachwyr cyfoethog a chyfrifol; diau fod llawer o honynt wedi ymuno a'r eglwysi Saesonig, a bod ereill yn selog dros eu hiaith, a'r achos Cymreig. Sefydlwyd eglwys Gymreig *unol* yno er ys llawer o flyneddau; ac addolant mewn ystafell barchus yno. Bu y Parch. Morgan A. Ellis, (T. C.) yn gweinidogaethu iddynt. Ond eu gweinidog presenol yw y brawd ffyddlon, a'r gweinidog enwog, y Parch. Humphrey Humphreys, (W.), gynt o Dolgellau, Meirionydd, G. C. Clywais mai eglwys a chynulleidfa fechan sydd yno, ac eu bod yn bobl ffyddlon a haelionus. Bu, ac y mae, y Cymro cenedlgarol, John Meredith Davies, Ysw., ac amrai ereill, yn selog ac ymdrechgar dros lwyddiant yr eglwys Gymreig yno. Dywedir fod rhai Cymry yn byw, ac yn gweithio, yn East St. Louis, Illinois, yr ochr ddwyreiniol i afon Mississippi; ac yn y glofeydd oddeutu St. Louis.

2. NEW CAMBRIA, *Macon Co., Missouri.*—Saif y sefydliad Cymreig hwn yn ngogledd-barth Missouri, ar yr "Hannibal & St. Joseph R. R.," 86 milldir i'r gorllewin o Hannibal a Quincy, ar lan afon y Mississippi, a 120 milldir i'r dwyrain o St. Joseph, ar lan y Missouri. Gelwid y lle gynt yn Stockton. Ymfudodd Evan W. Roberts, Ysw., a'i deulu, a'i hybarch dad, William Roberts, (gynt o Clwt y Bont, Llanddeiniolen, Arfon, G. C.,) o Columbus, Wis., i fyw ar eu tyddyn yn yr ar-

dal yn 1858. Efelly yr oeddynt yno chwe' blynedd cyn dechreuad y sefydliad dan ei enw newydd, sef New Cambria, gan y Cymry anturiaethus a chenedlgarol, J. Mather Jones, Ysw., a Wm. B. Jones, Ysw., (Ap P. A. Môn). Bwriad cyntaf y ddau Jones oedd dechreu y sefydliad yn Breckenridge, neu Hamilton, tua 15 milldir i'r gorllewin o orsaf Utica, (tu draw i'r Dawn,) am fod yno diroedd rhagorol. Ond oblegid fod Evan W. Roberts yn byw o fewn tair milldir i'r gogledd o Stockton, ac yn ymdrechu cael Cymry i ymfudo a sefydlu yno, penderfynasant gydymdrechu er cael sefydliad Cymreig yn New Cambria. Ysgrifenodd Wm. B. Jones lythyr at Evan W. Roberts, yn hysbysu hyny, Mawrth 28, 1864. Ac o hyny allan cyhoeddwyd llawer iawn am y sefydliad newydd yn y "Cenhadwr," a'r "Drych," a thynodd sylw mawr; a dechreuodd ein cenedl ymfudo a sefydlu yno. O'i ddechreuad yn Mawrth, 1864, hyd amser sefydliad Arvonia, yn Kansas, yn nechreu y fl. 1869, canmolid ef fel y prif sefydliad Cymreig yn America; ond wedi hyny anaml y clywid gair o son am dano yn gyhoeddus; clywid rhai yn rhoddi anair iddo, gan ddywedyd, mai hen fryniau coediog, diffrwyth, ac anhygyrch, oedd ei diroedd, ac nad oedd braidd neb o'r Cymry yn gallu byw yn gysurus yno. Ond cefais gyfleustra i'w weled a'i archwilio, o Rhag. 1 hyd 7, 1870, a dyma fy marn ddiduedd am dano:—1. Nid yw yn sicr yn cyfateb yn gyflawn i'r ganmoliaeth a roddwyd iddo gan rai. 2. Y mae, yn mhob ystyr, yn llawer iawn gwell na'r cam-ddarluniad drygol a roddodd ereill iddo. 3. Y mae ynddo hefyd lawer o dyddynwyr, a masnachwyr, a chrefftwyr, wedi llwyddo mewn cyfoeth a dylanwad; yn byw yn gysurus; ac yn gefnogwyr ffyddlon a gwresog i foesoldeb, addysg, rhyddid, llenoriaeth Gymreig, a chrefydd bur yr Ysgrythyrau. 4. Ac y mae yno lawer o diroedd da eto, yn yr amgylchoedd, a ellid eu prynu am brisiau rhesymol, o $10 i $15 yr erw, gan y R. R. Co., a'r hen sefydlwyr. Nid oes un mynydd uchel na chreigiog yn agos at New Cambria, ond gwlad eangfaith ydyw o wellt-diroedd bryniog a dyffryniog, (*rolling prairies*,) a choedydd bychain (*groves*) yn tyfu ar rai o honynt, hawdd i'w harloesi a'u diwyllio, er

cynyrchu gwair a phorfa rhagorol, ac Indrawn, gwenith, &c. A gellir gwneyd gerddi a pherllanau ffrwythlon arnynt.

Tua thair milldir i'r dwyrain o bentref New Cambria y mae y Chariton River, afon gref, ond nid mordwyol,)yr hon a ddylifa o'r gogledd i'r de, trwy ganol Macon Co.; ac oddeutu ei glanau, am filldiroedd, y mae cyflawnder o goedydd mawrion gwerthfawr, ac o wastad-diroedd dyfrilyd, yn y rhai y tyf y gwair yn naturiol a thoreithiog bob blwyddyn. Mewn rhai manau, y mae y gwastadedd yn ddwy filldir o led, wrth bump neu chwe' milldir o hyd; ac wedi ei sychu, credwyf y byddai mor ffrwythlon a Dyffryn Clwyd yn Ngogledd Cymru. Mae rhai wedi sefydlu arno eisoes. Gellir ei brynu am o $2.50 i $5 yr erw. Yn mhen ugain mlynedd eto bydd llawer o dyddynau goludog a phrydferth arno. Mae tiroedd rhai o'r Cymry yn sefydliad New Cambria yn ymestyn iddo eisoes. Gellir gweled palasdy hardd y Parch. Griffith Griffiths, (A.) ar un o'r bryniau, ar ei ochr orllewinol, o filldiroedd o bellder ar y reilffordd, wrth ddyfod gyda y train o Bevier i New Cambria; ac y mae ganddo ef lawer o'r tiroedd goreu. Mae tyddynau William D. Roberts, Ysw., (Judge Roberts,) gynt o Dref-helygen, ger Caerwys, Sir Fflint, G. C., a Mr. Hugh H. Hughes, (Bardd Maldwyn,) gynt o Langadfan, Maldwyn, G. C., ac ereill, ar y *second bottom*, bron ar ymyl y gwastadedd mawr.

Gwnaeth J. Mather Jones, a Wm. B. Jones, ymdrech mawr er dechreu a chynyddu y sefydliad; a gwnaeth y sefydlwyr cyntaf, sef Evan W. Roberts, William. D. Roberts, Owen W. Jones, a'r Parchn. George M. Jones, (A.,) a Moses Williams, (T. C.,) ac ereill, eu goreu er llwyddiant ac anrhydedd Cymry y sefydliad: a chawsant, yn mhen blwyddyn neu ddwy, lawer ereill i gydweithredu â hwy.

Nid oedd pentref New Cambria ond lle bychan yn niwedd 1870; cynnwysai ddwy neu dair o heolydd, ar yr ochr ogleddol i'r reilffordd, a degau o dai coed—dwy neu dair o hotels; un ysgoldy, un capel bychan gan y Gwyddelod Pabyddol, ac un capel coed bychan gan yr Annibynwyr Cymreig; a dichon saith neu wyth o

stores; a chedwid tair o'r prif rai gan Gymry parchus, sef Owen W. Jones, a'i frawd, gynt o Holland Patent, Oneida Co., N. Y., a Thomas H. Hughes, a'i frawd, John H. Hughes, gynt o Blossburgh, Tioga Co., Pa., a'r Parch. John T. Williams, a'i fab. (*drugs*,) gynt o Lansantffraid, Brycheiniog, D. C. Cymry sydd yn y mwyafrif yno o lawer, ac y mae amrai o honynt yn grefftwyr medrus. Mae ychydig o dai, a melin flawd, a'r *depot*, yr ochr ddeheuol i'r reilffordd. Saif y pentref ar fryn bychan, ger llwyn o goed, (*grove*,) ac y mae yno gryn lawer o fasnachu eisoes, am mai yno yw y lle nesaf ar y reilffordd i'r tyddynwyr am dros saith neu wyth milldir o ffordd o amgylch iddo; a dywedir fod gwythienau bychain o'r glô goreu yn agos yno; gall ddyfod yn dref boblog yn y dyfodol. Mae aber fechan yn rhedeg yr ochr orllewinol i'r pentref, o'r enw *Puzzle Creek*.

Tybiais mai *un* sefydliad mawr oedd New Cambria; ond rhenir ef i chwech o fân sefydliadau; sef, 1. Yr ochr ogleddol i r dref. 2. Yr ochr ddeheuol iddi. 3. Ardal Palmyra, o fewn dwy filldir iddi. 4. Ardal y Dyffryn, o fewn 3 milldir iddi. 5. Brush Creek, o fewn 5 milldir iddi. 6. Ac ardal Glasstown, o fewn 10 milldir iddi; oll o du y gogledd i'r dref. Cymer y sefydliad, oll gyda'i gilydd, arwynebedd o dir dros 15 milldir o hyd wrth bedair neu bump o led. Dyma restr o nifer eu penau teuluoedd, a chyfanrif eu poblogaeth:—

	TEULUOEDD.	YR OLL.
1. Yr ochr ogleddol i'r dref	14	70
2. Yr ochr ddeheuol, a'r wlad	32	160
3. Ardal Palmyra	21	105
4. Ardal y Dyffryn	22	110
5. Brush Creek	28	140
6. Glasstown	16	80
Cyfanrif,	T.133	P. 665

Y rhestr ganlynol a noda *enwau* y penau teuluoedd; o ba le y daethant o Gymru; a pha flwyddyn y daethant i'r sefydliad,

I. Y Dref.—*Yr ochr Ogleddol i'r Reilffordd.*

	ENWAU.	O BA LE O GYMRU ? &C.	PA BRYD ?
1.	Owen W. Jones	Holland Patent, N. Y.	1864
2.	Moses Morgan	Morganwg	1864
3.	Stephen T. Jones	Kendle	1865
4.	Thomas Jones	Mon	1865
5.	Thomas J. John	Sir Gaerfyrddin	1865
6.	Parch. J. T. Williams	Brycheiniog	1866
7.	John O. Jones	Holland Patent, N. Y.	1866
8.	Mrs. J. Williams	Sir Gaerfyrddin	1866
9.	Morgan D. Jones	Aberteifi	1867
10.	Daniel J. Evans	Arfon	1867
11.	David Morris	Morganwg	1867
12.	Thomas Evans	Penfro	1867
13.	John H. Hughes	Mon	1868
14.	William A. Davies	Morganwg	1869
15.	John W. Jones	Brycheiniog	1869

II. Y Dref a'r Wlad.—*Yr ochr Ddeheuol.*

	ENWAU.	O BA LE O GYMRU ? &C.	PA BRYD ?
1.	William H. Jones	Mon	1864
2.	J. R. Hutton	Rymney	1865
3.	David Giles	Caerfyrddin	1866
4.	Richard Williams	Morganwg	1866
5.	Watkin C. Jones	Talaeth N. Y.	1866
6.	Hugh Lloyd	Arfon	1867
7.	John Evans	Pennsylvania	1867
8.	Thomas Hughes	"	1867
9.	John J. Roberts	Brithdir, Meirion	1868
10.	Benjamin Price	Brycheiniog	1868
11.	Robert Powell	Dolgellau	1868
12.	Thomas Johns	Morganwg	1868
13.	John B. Richards	Sir Gaer	1867
14.	Hugh Thomas	Mon	1868
15.	Thomas Jenkins	Brycheiniog	1868
16.	William Havert	Rymney, D. C	1868
17.	Thomas Price	Troearhiwdalar, D. C.	1869
18.	John T. Davies	Aberaman, D. C	1869
19.	William Lloyd	Arfon	1869
20.	Rees J. Davies	Brycheiniog	1869
21.	Evan Jones	Maldwyn	1869
22.	Henry Rogers	Mynwy	1869
23.	Robert Jones	Dinbych	1869
24.	John W. Roberts	Meirion	1869
25.	John Thomas	Morganwg	1869
26.	David Jones	Talaeth N. Y	1869
27.	Wm. J. Williams	Mynwy	1869

ENWAU.	O BA LE O GYMRU? &C.	PA BRYD?
28. Evan Rosser	Morganwg	1869
29. David John	"	1869
30. Wm. H. Williams	Brycheiniog	1870
31. John Howells	Morganwg	1870
32. Hector Evans	Sir Gaerfyrddin	1870

III. Ardal Palmyra.

ENWAU.	O BA LE O GYMRY? &C.	PA BRYD?
1. Parch. Moses Williams	Sir Ddinbych	1864
2. Wm. H. Hughes	Maldwyn	1864
3. David H. Davies	Morganwg	1864
4. Morgan Harris	Sir Gaer	1864
5. John Griffiths	"	1864
6. Mrs. John J. Jones	Meirion	1865
7. Evan J. Jones	"	1865
8. Richard J. Jones	Arfon	1865
9. Thomas J. Davies	Aberteifi	1865
10. John Morris	Maldwyn	1865
11. James J. Jones	Caerfyrddin	1865
12. Enoch G. James	Aberteifi	1865
13. Thomas Parry	Morganwg	1866
14. Richard Thomas	"	1866
15. William Lewis	"	1866
16. John D. Evans	Brycheiniog	1866
17. David D. Jones	"	1867
18. John G. Jones	Meirion	1867
19. David Jones	Mon	1868
20. Jonah Richards	Aberteifi	1867
21. Thomas Evans	Brycheiniog	1870
22. David E. Jones	Aberteifi	1870
23. David Herbert	"	1870

IV. Ardal Brush Creek.

ENWAU.	O BA LE O GYMRU &C.	PA BRYD?
1. Samuel Samuel	Aberteifi	1864
2. Thomas J. Morgan	Brycheiniog	1864
3. Robert Jones	"	1864
4. Wm. Griffiths	Morganwg	1864
5. John Rees	Sir Gaer	1864
6. Evan Bevan	Brycheiniog	1865
7. Benjamin Jones	Sir Gaer	1865
8. John D. Richards	Aberteifi	1866
9. Simon Davies	"	1866
10. John Griffiths	Sir Gaer	1866
11. John G. Davies	Brycheiniog	1866

ENWAU.	O BA LE O GYMRU? &C.	PA BRYD?
12. Evan Davies	Aberteifi	1866
13. Thomas Watkins	Sir Gaer	1866
14. David Davies	"	1867
15. David D. Davies	"	1867
16. Rees Davies	"	1867
17. David Morgans	Aberteifi	1867
18. Mrs. Ann Evans	"	1867
19. Thomas Mathews	Morganwg	1868
20. Daniel Hughes	"	1868
21. Thomas Thomas	Sir Gaer	1868
22. John Williams	Mon	1868
23. Isaac James	Sir Gaer	1869
24. David Edwards	Morganwg	1869
25. James Williams	Sir Gaer	1869
26. Thomas Rowlands	Mon	1869
27. Joshua Morgans	Sir Gaer	1870
28. John S. Davies	Aberteifi	1870

V. Ardal y Dyffryn.

ENWAU.	O BA LE O GYMRU? &C.	PA BRYD?
1. Evan W. Roberts	Arfon	1858
2. Barnwr W. D. Roberts	"	1864
3. Richard Richards	Hirwaun	1864
4. David James	Penfro	1864
5. Wm. D. Williams	Merthyr	1865
6. John W. Davies	Caerfyrddin	1865
7. William Jones	Dinbych	1865
8. Wm. T. Jones	Brycheiniog	1865
9. James J. Hughes	Aberteifi	1866
10. Thomas Watkins	Morganwg	1866
11. Daniel C. Jones	Dinbych	1866
12. Morris O. Jones	Ffestiniog	1866
13. John M. Thomas	Merthyr	1866
14. John Rees	Morganwg	1866
15. Hugh W. Hughes	Arfon	1867
16. Thomas W. Jones	Sir Gaer	1867
17. Daniel Owen	Penfro	1867
18. Hugh H. Hughes	Maldwyn	1868
19. William Griffiths	Ffestiniog	1868
20. Henry Owen	Arfon	1868
21. Parch. G. Griffiths	Ffestiniog	1868
22. Thomas Jones	Arfon	1869
23. Rowland R. Williams	Mon	1870

VI. Ardal Glasstown.

	ENWAU.	O BA LE O GYMRU ? &C.	PA BRYD?
1.	John Glass	Merthyr	1865
2.	Rees Jones	Morganwg	1865
3.	David Williams	Dowlais	1865
4.	David Edwards	Aberteifi	1865
5.	William Thomas	Gogledd	1865
6.	Robert Jones	Meirion	1865
7.	Thomas Roberts	Mon	1866
8.	Mrs. Nathaniel Evans	Aberteifi	1866
9.	William Williams	"	1866
10.	Evan Griffiths	"	1866
11.	Edward Jones	Llangollen	1866
12.	George Bruntnel	Pontypool	1866
13.	David Morgan	Dowlais	1868
14.	John Jones	Aberteifi	1868
15.	Mrs. O. Owens	Mon	1868
16.	Edward Edwards	Aberteifi	1868
17.	Evan T. Jones	Meirion	1867

Eglwysi y Trefnyddion Calfinaidd *yn New Cambria, Missouri.*—Mae ganddynt dair o eglwysi bychain yn y sefydliad; addolant mewn ysgoldai—nid oes ganddynt yr un capel yno eto. 1. *Eglwys y dref.* Ffurfiwyd hi yn y fl. 1866. Mae eglwys, ysgol Sabbothol, a chynulleidfa ysgoldy Palmyra, yn gynwysedig yn eglwys, Ysg. Sab. a chynulleidfa y dref. Aelodau, 52; Ysg. Sab., 45; cynulleidfa, 70; diacon, Mr. Richard Jones; dan ofal y Parch. John T. Williams. 2. *Eglwys Brush Creek.* Ffurfiwyd yr eglwys hon Hydref 11, 1868. Aelodau, 28; Ysg. Sab., 35; cynulleidfa, 40; diacon, Mr. John Richards, P. O., New Cambria, Macon Co., Mo. 3. *Eglwys Glasstown.* Ffurfiwyd yr eglwys yno yn y fl. 1865. Aelodau, 21; Ysg. Sab., 30; cynulleidfa, 50. Swyddogion—George Bruntnel, Rees Jones, Thomas Roberts, P. O., New Cambria. Y mae yr eglwysi yn Brush Creek a Glasstown dan ofal y Parch. Moses Williams, yr hwn sydd yn byw, gyda'i deulu parchus, ar ei dyddyn yn ardal Palmyra.

"Mae yr eglwysi yn Missouri wedi ymffurfio yn Gyfarfod Dosparth, ac wedi ymuno â'r Presbyteriaid, o ganlyniad gelwir ef '*The Welsh Synod.*'" Gwel Dyddiadur y T. C. am 1871, t. d. 65.

Eglwys Gymreig y BEDYDDWYR *yn New Cambria, Mo.* Ffurfiwyd hi Awst 9, 1868, Pregethwyd ar yr achlysur gan dri o weinidogion Saesnig, a chan y Parch. John T. Williams, (T. C.) Addolant yn ysgoldy y dref. Aelodau, 23. Ni chefais rifedi eu cynulleidfa, na'u hysgol Sabbothol. Nid oedd ganddynt weinidog sefydlog yn 1870. Diaconiaid, Daniel Owen, a Benjamin Price, New Cambria, P. O., Macon Co., Mo.

Eglwys yr ANNIBYNWYR *Cymreig yn New Cambria, Mo.*—Dechreuwyd achos yr Annibynwyr yn yr ardal, trwy gynal cyfarfodydd gweddio yn nhy Judge Roberts, yn Big Rock, Mehefin 12, 1864. Y Parch. George M. Jones, a bregethodd yno gyntaf, ar y testyn, Neh. 7, 4. Dechreuwyd cadw ysgol Sabbothol yno Medi 26, 1864. Ffurfiwyd yr eglwys yn fuan wedi hyny yn yr *hotel* yn y dref. Codwyd y capel yno yn haf 1866. Ei faintioli yw 32 tr. wrth 30 tr. Traul $1,200. Ychydig o ddyled yn aros arno yn 1870. Diaconiaid presenol,—Stephen T. Jones, Robert Powell, Thomas Jenkins, a J. Jones. Aelodau, 50; Ysg. Sab., 30; cynulleidfa 75. Bu y brodyr canlynol yn gweinidogaethu yno, sef y Parchn. George M. Jones, (2 fl.,) Thomas Pugh, (1 fl.,) a'r Parch. Griffith Griffiths, hyd Mai 1870. Mae efe yn byw eto ar ei dyddyn rhagorol, rhwng y dref ac ysgoldy ardal y Dyffryn, lle mae ganddo eglwys Annibynol arall dan ei ofal. Saif yr ysgoldy newydd hwn yn agos i dy hardd Evan W. Roberts, Ysw. Dechreuwyd cynal moddion o dy i dy yn yr ardal hono yn y fl. 1866, a'r ysgol Sabbothol yn 1867. Ffurfiwyd yr eglwys yno gan y Parch. Thomas Pugh, Medi 1, 1867. Dechreuodd y Parch. G. Griffiths weinidogaethu yno yn Mai 1868. Aelodau, 41; Ysg. Sab., 50; cynulleidfa 50. Diaconiaid, Evan W. Roberts, John W. Davies, a William Griffiths, (brawd y Parch. Grffith Griffiths.) Nid yw yr Annibynwyr yn pregethu yn sefydlog yn ardaloedd Palmyra, Brush Creek, a Glasstown; ond pregethant yn achlysurol yn ardal y De, lle mae amrai o Gymry wedi sefydlu. Bydd yma faes mawr a phwysig i weinidog cymhwys, effro, a llafurus, yn y dyfodol. (Gwel "Cenhadwr" Medi, 1864, t. d. 283.)

Mae amrai o feirdd, cerddorion, a llenorion Cymreig yn byw yn ardaloedd New Cambria: sef y Parch. Griffith Griffiths, Hugh H. Hughes, (Bardd Maldwyn,) Robert Powell, (Robin Glan Wnion,) George Bruntnel, (cerddor,)—a chynaliasant amrai o Eisteddfodau llewyrchus yno, mewn undeb â Chymry y sefydliadau Cymreig ereill yn y dalaeth.

3. Bevier, *Macon Co., Mo.*—Pentref bychan yw y lle hwn, ar ochr ogleddol y reilffordd, tuag 11 milldir i'r dwyrain o New Cambria, a 5 milldir i'r gorllewin o Macon City, Mo. Caeth-feistr o'r enw Bevier a werthodd ei dyddyn (300 erw) i Duff & Co., *contractors* ar y reilffordd, tua'r fl. 1856, a gwerthasant hwythau y tir i gwmpeini y reilffordd; am hyny y galwyd y lle yn Bevier. Yr oedd llawer o *slaveholders* a chaethion negroaidd yn y wlad y pryd hyny, yn codi' *tobacco*, Indrawn, &c. Ond nid oeddynt yn gwybod fod y fath gyfoeth o'r glô i'w gael dan yr holl dir. Yr oedd Macon City yn cael ei dechreu y flwyddyn hono; ac yn 1857 gwnaed *depot* yn Bevier. Nid oedd New Cambria yn bodoli y pryd hyny.

Hopkin Evans, Ysw., gynt o Abertawe, Sir Forganwg, D. C., oedd y Cymro cyntaf a ddaeth yno i agor gwaith glô No. 5, (*Hazleton Farm Colliery,*) Mawrth 5, 1861. Yr oedd efe a'i deulu yn byw y pryd hyny yn Carbon, tair milldir i'r dwyrain o Macon City; a symudasant oddiyno i breswylio yn Bevier yn Medi 1864. Yr oedd David Rees, mwnwr, gynt o Penymain, Mynwy, D. C., wedi adeiladu ty yno, ac yn byw ynddo ddwy flynedd o flaen Hopkin Evans. Daeth Mr. David Richards, (T. C.,) gynt o Rumney, D. C., i fyw yno yn 1864. Dyma restr o'r penau teuluoedd oedd yno yn Rhagfyr 10, 1870:—

	ENWAU.	O BA LE O GYMRU &C.	PA BRYD?
1.	Hopkin Evans	Abertawe, D. C.	1861
2.	Evan Owens	Mynwy	1863
3.	William Jones	Cwmnedd	1863
4.	James Davies	Aberdar	1863
5.	Ebenezer Williams	Dowlais	1864
6.	David Richards	Rymney	1864
7.	John Richards	Dowlais	1864

	ENWAU.	O BA LE O GYMRY? &C.	PA BRYD?
8.	Thomas Williams	Morganwg	1864
9.	Daniel Rowlands	Tredegar	1865
10.	Zebina Jones	Pendaran	1865
11.	David Humphreys	Abertawe	1865
12.	John Phillips	Aberdar	1865
13.	Thomas Jenkins	Merthyr	1865
14.	David Morgans	Morganwg	1865
15.	Thomas D. Evans	"	1865
16.	David W. Roberts	Cefn-coed-cymer	1865
17.	Wm. H. Pearce	Treffynon	1865
18.	Robert Edwards	Dinbych	1865
19.	Robert Jones	Mon	1864
20.	John J. Jones	Caerfyrddin	1865
21.	David Fulton	Merthyr	1864
22.	Parch. G. M. Jones	Dowlais	1865
23.	David Jones	New York	1866
24.	Edward Roberts	Maldwyn	1866
25.	John Powell	Pontypridd	1866
26.	Richard Griffiths	Llanbrynmair	1866
27.	John J. Lewis	"	1866
28.	Mrs. Rachel Morgan	Pomeroy, Ohio	1866
29.	Richard Meredith	———	1866
30.	Ephraim Rowlands	Dowlais	1867
31.	Thomas L. Jones	Sir Gaer	1867
32.	John R. Hughes	Tredegar	1867
33.	Edward Llewelyn	Aberdar	1867
34.	John H. Jones	Clydach, D. C	1867
35.	Richard Jones	Ohio	1868
36.	Charles A. Jones	Pontypool	1868
37.	William Lewis	Pendaran	1868
38.	Thomas Thomas	Merthyr	1868
39.	Parch. John T. Evans	"	1868
40.	Jane Elias	Maldwyn	1868
41.	John Hughes	Tredegar	1868
42.	Wm. L. Williams	Aberdar	1868
43.	John A. Williams	Merthyr	1868
44.	Roger Evans	Dowlais	1869
45.	David Griffiths	Merthyr	1869
46.	John Evans	Tredegar	1869
47.	Wm. B. Jones	Sir Gaer	1869
48.	Evan Davies	Cornwall, Lloegr	1869
49.	David Watkins	Aberdar	1869
50.	Richard Jones	Morganwg	1869
51.	Daniel Llewelyn	"	1869
52.	John Thomas	Blaenau, Mynwy	1869
53.	Parch. Rees M. Evans	Morganwg	1869
54.	John Richards	Aberdar	1869
55.	Richard T. Davies	"	1869
56.	Thomas Thomas	Dowlais	1869

ENWAU.	O BA LE O GYMRU? &C.	PA BRYD?
57. Lewis Williams	Morganwg	1869
58. Thomas Michael	Mon, G. C	1869
59. Abraham Jones	Mynwy	1869
60. Evan Jenkins	Morganwg	1869
61. Thomas Francis	Aberavon	1869
62. David B. Davies	Aberdar	1869
63. Edward Davies	Abertawe	1869
64. David Williams	Dowlais	1869
65. George Harris	Morganwg	1869
66. Thomas Thomas	Dowlais	1869
67. Wm. S. Thomas	Aberdar	1869
68. John Evans	Dowlais	1869
69. David D. Davies	Hirwaun	1869
70. John J. Davies	Aberaman	1869
71. Rees D. Davies	Hirwaun	1869
72. John Davies	Dowlais	1869
73. Evan Maddy	"	1869
74. David Hughes	Abertawe	1869
75. Thomas M. Jones	Hirwaun	1869
76. Thomas Griffiths	Mountain Ash	1869
77. Lewis Edwards	Morganwg	1869
78. William Price	Mountain Ash	1869
79. John R. Jones	Kendle	1869
80. Wm. Roberts	Mountain Ash	1869
81. David J. Jones	Sir Gaer	1869
82. John A. Williams	Blaenau	1869
83. Benjamin Davies	Ohio	1869
84. James Michael	Mon	1870
85. John Evans	Merthyr	1870
86. John D. Thomas	Aberdar	1870
87. David Davies	Dowlais	1870
88. Griffith Watts	Penfro	1870
89. Wm. R. Williams	Aberdar	1870
90. David Thomas	Dowlais	1870
91. David Andrew	Merthyr	1870
92. William Rosser	Mynwy	1870
93. Stephen John	Aberdar	1870
94. John Watkins	———	1870
95. Richard D. Davies	Abertawe	1870
96. David Jones	———	1870
97 David J. Roberts	Aberdar	1870
98. Levi James	"	1870
99. William Lewis	Tredegar	1870
100. John Griffiths	Mountain Ash	1870
101. John P. Thomas	"	1870
102. Morgan Jones	Mynwy	1870
103. William Lloyd	Morganwg	1870
104. John Eynon	Mynwy	1870
105. John Evans	Merthyr	1870

Nifer y penau teuluoedd oedd 105. Cyfanrif y boblogaeth, 525; yn cynwys yr ychydig deuluoedd sydd yn byw yn Macon City, ac yn ardal Callao, gerllaw yno.

Nid oedd ond ychydig o dai da yn mhentref Bevier, na braidd ddim gwelliantau wedi eu gwneyd ar ei heolydd; tai coed bychain ac isel oeddynt. Yr un modd yr oedd y *stores* oedd yno; yr oll wedi eu gwneyd yn y ffordd rwyddaf a rhataf, gydag ychydig o eithriadau.

Mae yno ddwy eglwys Saesonig—un Gynulleidfaol, a'r llall yn Wesleyaidd; dau ysgoldy bychain. Un *store* fawr gan gwmni y gweithfeydd glô, lle mae y post office; dwy hotel, un saloon, un *drug store*, tri meddyg, dau deiliwr, pedwar gôf, un barfwr, dau gigydd, dau grydd, ac amrai o stores ereill; a rhai o honynt yn cael eu cadw gan Gymry parchus, sef John Hughes, a'i fab, John R. Hughes, Thomas Thomas, ac ereill. Enwogodd Daniel Rowlands ei hun fel masnachydd, ac y mae yn awr yn byw ar ei eiddo. Mae y ddau gapel Cymreig yn sefyll mewn lleoedd cyfleus yn nghanol y pentref. Y gweithfeydd glô yw bywyd a nerth y lle hwn, ac y mae gwlad dyddynol eang o'i amgylch, a rhai Cymry wedi prynu tyddynau da, yn byw arnynt, ac yn gweithio y gauaf yn y glofeydd. Mae rhai o honynt wedi bod yn llwyddianus iawn, ac yn awr yn bobl gyfoethog; sef Hopkin Evans, John Richards, John J. Jones, David Humphreys, Daniel Rowlands, Robert Edwards, &c. Mae Hopkin Evans, Ysw., yn byw mewn palasdy da yn y lle; efe yw arolygwr y gweithiau glô, ac y mae ganddo ranau ehelaeth ynddynt. Mae ef a'i deulu yn aelodau ffyddlon yn yr eglwys Annibynol Gymreig yno, ac yn ymdrechgar dros bob achos da.

Y mae yn agos yno chwech o fanciau glô—pump *shaft*, ac un *slope*—oll mewn gweithrediad. Perthynant i ddau gwmni. Trwch y gwythieni glô yw pedair troedfedd mewn cyfartaledd; dyfnder o 70 i 120 troedfedd. Gweithir y glô am 10 cent y bushel, a gall mwnwr enill o $45 i $50 y mis yno.

Mae digon o goedydd a gwair-dir i'w cael am filldiroedd o amgylch Bevier, ac mae cyflawnder o'r glô dan y tir am ddwy neu dair milldir o led ger Bevier, ac yn

rhedeg am filldiroedd i'r gogledd a'r de. Dyna yw barn y rhai deallus. Ond nid yw arwyneb y tiroedd yn dda iawn at amaethyddiaeth, am ei fod yn hawdd i'w olchi ymaith gan wlawogydd trymion, ac am fod clai trwchus o fewn deuddeg modfedd i'r arwyneb; ac am fod yr hinsawdd yn gyfnewidiol iawn yno. Yn y gauaf ceir ychydig ddyddiau o eira a rhew caled, ond toddant yn fuan, ac weithiau ceir sychder mawr yn yr haf, am hyny y mae cynyrch y gwenith gauaf a gwanwyn yn lled ansicr. Ond y mae yn lled dda am haidd, Indrawn, tatws, &c., ac am ffrwythau y coedydd. Mae diffyg dyfroedd ffynonau yno hefyd—dibynant lawer ar ddwfr gwlaw, yr hwn a gadwant ac a burant yn eu dyfr-gistiau (*cisterns*) mawrion. Mae hyny yn arferiad cyffredin yn Missouri, ac yn y talaethau gorllewinol. Gall tyddynwyr gael tiroedd amaethyddol llawer gwell mewn lleoedd ereill; ond nis gall mwnwyr gael ond ychydig o leoedd mor fanteisiol i gael tyddyn a gwaith glô hefyd. Mae pris y tiroedd oddeutu Bevier, lle mae glô danynt, yn uchel iawn; ond gellir cael cyflawnder o diroedd a thyddynau o fewn rhai milldirau iddo, i'r gogledd a'r de, gan y *speculators* a'r hen sefydlwyr, am o $10 i $20 yr erw, neu lai na hyny.

Clywais fod cynulleidfa fechan o'r *Mormoniaid* yn Bevier, a bod rhai Cymry wedi ymuno a hwynt; ond nid oes ganddynt gapel yno.

Eglwys yr Annibynwyr *Cymreig yn Bevier, Mo.*—Y Parch. George M. Jones a draddododd y bregeth gyntaf yn y lle, yn nhy David Rees, oddiar 1 Tim. 2. 10, Mehefin 20, 1864. Sefydlwyd "Eglwys Undebol Gymreig Bevier," gan yr un gweinidog, yn anedd John W. Davies, ger Shaft No. 2, Medi 25, 1864. Yr oedd yr Annibynwyr, a'r T. C., a'r Bedyddwyr, yn cyd-addoli. Yn mhen pedwar mis wedi hyny, cydunwyd i newid yr enw, er mwyn cael cynorthwy i godi capel gan yr Undeb Cynulleidfaol Saesnig. Caed $500 ganddynt. O hyny allan galwyd hi yn Eglwys *Gynulleidfaol* Gymreig Bevier. Codwyd yr addoldy, 32 wrth 28 tr. Traul, $1,500. Agorwyd yr addoldy Mai, 1866. Bu y Parch. George M. Jones yn gweinidogaethu iddynt hyd Hydref, 1869, pan y rhoddodd ofal yr eglwys i fyny yn heddychol. Yn niwedd y fl. 1868, ymadawodd y T. C. oddiwrthynt mewn tangnefedd, a ffurfiasant eglwys eu hunain; a thua diwedd y fl. 1869, ymadawodd y Bedyddwyr oddiwrthynt, a sefydlasant eglwys eu hunain yno. Ond yn 1868 a 1869, daeth

llawer o Gymry i sefydlu yno. Cynyddodd yr eglwys. Yn niwedd y fl. 1870, yr oedd ei chyfrif fel y canlyn :—Aelodau, 76; Ysg. Sab., 78; cynulleidfa, 150. Casgliadau blyneddol, $747.-83. Ac nid oedd dim dyled ar y capel, er eu bod wedi prynu *lot* arall, ac arliwio yr addoldy yn hardd. Eglwys oleuedig, heddychol, haelionus, a gweithgar yw hon. Diaconiaid—David Humphreys a Thomas D. Evans. Trysorydd, Daniel Rowlands; Ysgrifenydd, John H. Jones. Blaenor y canu, John J. Jones. Trustees, Hopkin Evans, Daniel Rowlands a David Humpheys. Cymerodd y Parch. Griffith Jones, gynt o Cambria, Wis., eu gofal gweinidogaethol yn nechreu y fl. 1861, ac y mae yn gysurus a defnyddiol yno eto. Mae yr hen weinidog, y Parch. George M. Jones, a'r Parch. Rees M. Evans, gynt o Carmel, Bro Morganwg, D. C., yn byw eto yn yr ardal, ac yn ffyddlon gyda'r achos yno. Yn yr ardal hono y mae rhieni y myfyriwr ieuanc gobeithiol, Mr. Richard R. Davies, Marietta College, Ohio, yn byw, gynt o Rumney, D. C.

Eglwys y TREFNYDDION CALFINAIDD (*neu y Presbyteriaid,*) *yn Bevier, Mo.*—Yn niwedd y fl. 1868, penderfynodd y cyfeillion hyn ymadael o eglwys yr Annibynwyr. Y Sabboth cyntaf yn y fl. 1869, cychwynasant achos eu hunain yn yr *Hall;* a'r trydydd Sabboth, ffurfiwyd yr eglwys yno gan y Parchn. Moses Williams a John T. Williams, New Cambria; a dewiswyd Mr. John T. Evans yn bregethwr, a David Richards yn ddiacon, a Daniel Samuel yn Ysgrifenydd, a Jonathan Davies yn Drysorydd, a Thomas J. Davies yn arweinydd y canu. Yn Hydref y fl. 1869, adeiladwyd y capel, 34 wrth 20 tr. Traul, uwchlaw $1,-000. Cafwyd y lot yn rhad gan C. O. Godfrey, Ysw. Yn Ebrill, 1870, ymunasant a'r Presbyteriaid, a derbyniwyd holl eglwysi y T. C. yn Missouri i Undeb Henaduriaeth Palmyra. Gelwir hi yn awr "Eglwys Henaduriaethol Gymreig Bevier;" ac y maent yn cael cynorthwy haelionus gan yr Henaduriaeth hono i dalu dyled eu capel, ac i gynal eu gweinidog. Mai 15, 1870, rhoddodd yr eglwys alwad i'r Parch. John T. Evans i gymeryd eu gofal gweinidogaethol; ac yn ol ei ddymuniad ei hun, urddwyd ef yn haf y fl. 1871. Dyma eu cyfrif yn niwedd y fl. 1870:—Aelodau, 29; plant, 25; Ysg. Sab., 72; cynulleidfa, 130. Mae 16 o deuluoedd yn dal cysylltiad a'r achos. "Duw a roddes y cynydd." 1. Cor. iii. 6.

Eglwys y BEDYDDWYR *Cymreig yn Bevier, Mo.*—Buont yn cydaddoli a'r Annibynwyr; ond ffurfiasant eglwys eu hunain yno tua diwedd y fl. 1869. Bu Mr. John Jenkins, yr hwn sydd yn byw yn yr ardal, yn pregethu iddynt; ac yr oedd golwg obeithiol arni unwaith; ond oblegid ymadawiadau cyfeillion ffyddlon i leoedd ereill, &c., nid yw mor llewyrchus yn awr. Nid oes ganddynt gapel, na gweinidog sefydlog, ac nid yw eu nifer ond ychydig.

Mae rhai beirdd, cerddorion, a llenorion Cymreig yn Bevier: Bardd, John Jenkins (B.) Cerddorion, David J. Jones, Callao; Parch. John T. Evans, David W. Roberts, a John J. Jones. Cynaliwyd yno rai Eisteddfodau, neu Gyfarfodydd Llenyddol.

4. CALLAO, *Macon Co., Mo.*—Saif y pentref hwn o bobtu y reilffordd, tua 4 milldir i'r gorllewin o Bevier. Mae yno rai masnachdai, a chapelau; ac ychydig i'r deddwyrain oddiyno y mae y Parch. George M. Jones, a chwech neu saith o deuluoedd Cymreig ereill, yn byw ar eu tyddynau bychain. Pregethir yno yn achlysurol; a dichon y bydd yno sefydliad cryf o dyddynwyr a mwnwyr yn y dyfodol.

5. MACON CITY, *Macon Co., Mo.*—Nid oedd mewn bodolaeth yn y fl. 1860. Bloomington, yr hon a saif ychydig o filldiroedd i'r gogledd-orllewin oddiyno, oedd prif dref y sir am flyneddau; ond wedi gwneyd yr "Hannibal & St. Joseph R. R." drwy y lle, cynyddodd Macon City yn gyflym, a symudwyd swyddfäau y llywodraeth sirol o Bloomington yno. Tref hardd a chynyddol yw Macon City. Saif mewn lle hyfryd ac iachus, ac y mae y "North Missouri R. R." yn awr yn rhedeg drwyddi o St. Louis i Ottumwa, yn nhalaeth Iowa. Mae ynddi lawer o gapelau, a masnachdai, a thai rhagorol. Yno y mae prif farchnad Cymry Bevier. Dichon fod yno bump neu chwech o deuluoedd Cymreig. W. W. Watkins, Ysw., gynt o swydd Oneida, N. Y., yw perchenog un o'r prif westfai sydd yno, sef y "*North Missouri Hotel.*" Saif yn agos i *junction* y ddwy reilffordd, gerllaw y *depot.* Mae yno le da a chysurus i ymfudwyr, am bris rhesymol.

Mae reilffordd arall yn cael ei gweithio yn awr o Macon City heibio i Bloomington, a Glasstown, drwy wahanol siroedd gogleddol a gorllewinol Missouri, heibio i Red Oak i Council Bluffs, yn nhalaeth Iowa. Egyr hon fanteision lawer i'r ymfudwyr.

6. BROOKFIELD, *Linn Co., Mo.*—Tref hardd gynyddol, yn sefyll ar wastadedd eang, tua deunaw milldir i'r gorllewin o New Cambria, yw hon. Ynddi hi y mae *machine shops* y reilffordd, a llawer yn gweithio

ynddynt. Dywedir fod tiroedd amaethyddol da, am brisiau isel, o amgylch iddi, a bod amrai o Gymry wedi sefydlu arnynt. Pregethir yr efengyl iddynt yn achlysurol gan y gwahanol enwadau; ond nid oedd ganddynt eglwys na chapel yn niwedd 1870.

7. CHILLICOTHE, *Livingston Co., Mo.*—Saif y dref boblog hon ar y reilffordd, tua 26 milldir i'r gorllewin o Brookfield, a thua 10 milldir i'r gogledd-ddwyrain o sefydliad Cymreig y Dawn, yn yr un sir. Hi yw prif dref Livingston Co. Mae ynddi ychydig o Gymry yn byw, ac yn masnachu. Ond nid oes ganddynt gapel nac eglwys Gymreig yno. Saif ar wastadedd ehelaeth a ffrwythlon, o fewn ychydig filldirau i'r Grand River; ac amgylchir hi gan ugeiniau o dyddynau diwylliedig. Hon yw prif farchnad Cymry Dawn.

8. UTICA, *Livingston Co., Mo.*—Pentref bychan yw hwn mewn coedwig, yr ochr orllewinol i'r Grand River, ar y reilffordd, tua 5 milldir i'r gorllewin o Chillicothe, a 5 milldir i'r gogledd o sefydliad Cymreig y Dawn. Dyma yr orsaf nesaf, ar yr *Hannibal & St. Joseph R. R.*, i'r sefydliad hwnw. Mae yno ddau neu dri o deuluoedd Cymreig yn byw. Darganfyddwyd gwythien drwchus o'r glo goreu yno yn ddiweddar.

9. DAWN, *Livingston Co., Mo.*—Pentref bychan gwledig yw y Dawn, yn sefyll ar ochr ddeheuol aber fechan o'r enw Afon Fâs, (*Shoal Creek,*) bron ar derfyn gorllewinol y plwyf o'r un enw, sef *Township* 56, *Range* 24, yn rhandir de-orllewin sir Livingston. Rhwng pentref Utica, ar y reilffordd, a phentref y Dawn, y mae tua 5 milldir o ffordd, trwy diroedd lled dda, ond bod llawer o hono, yr ochr ogleddol i Shoal Creek, yn wastad, a pheth yn ddyfrllyd, eisiau ei sychu. Ond y mae holl diroedd sefydliad Cymreig y Dawn ar uwch lle, a pheth o honynt yn codi yn fryniau lled uchel; ond y mae yn dir da iawn at gynyrchu pob math o ydau a ffrwythau. Mae yno amrai o aberoedd bychain yn rhedeg drwy y sefydliad heblaw Shoal Creek, sef Nant Loew, (*Clear Creek,*) Nant y Coed, (*Brush Creek,*) a Nant y Glo, (*Coal Creek,*) a digonedd o goed o'u deutu,

ac mewn manau ereill cyfagos. Gellir hefyd cael dyfroedd da yn y ffynonau, neu y pydewau, yno. Ceir llawer o geryg da ar y bryniau, ac mewn rhai o'r *bluffs* gyda'r afonydd. Gan gwmpeini y reilffordd, ac ereill, y mae y rhan fwyaf o'r tiroedd yn awr; ac nis gellir eu prynu heb dalu cryn bris, sef o $30 i $35, am dyddynau wedi eu diwyllio; ac o $15 i $20 yr erw am wairdir (*prairies*). Chwe' blynedd yn ol yr oeddynt yn gallu eu prynu am lai na haner y prisiau a nodwyd; a gellir cael tiroedd da iawn am brisiau felly eto, o fewn 10 neu 15 milldir i'r Dawn, yn y siroedd cyfagos, sef Cadwell, Ray, a Carrol. Gallai tyddynwyr Cymreig cyfoethog gael cartrefi dedwydd iddynt eu hunain, a'u plant, o fewn sefydliad y Dawn, trwy brynu yr hen sefydlwyr Saesnig allan. Sonir am gael reilffordd newydd arall i redeg heibio i Utica, a'r Dawn, sef yr "*Ottumwa, Chillicothe,* a'r *South-western Railroad,*" o'r gogledd-ddwyrain i'r de-orllewin. Gwnai hono les mawr i'r sefydliad. Cynghorwyf Gymry parchus y lle, nid yn unig i amaethu eu tiroedd yn dda, ond hefyd i gefnogi masnachwyr Cymreig i adeiladu tai a *stores* yn mhentref y Dawn, yn agos atynt; fel trwy hyny y gallont ychwanegu cyfleusderau, manteision, ac anrhydedd eu sefydliad. Mae *township* Dawn yn chwe' milldir o hyd wrth chwe' milldir o led; yn cynnwys 36 o filldiroedd petryal, neu *sections;* pob section yn cynnwys 640 o erwau o dir; yn cael eu rhanu yn chwarter sections, yn cynnwys 160 o erwau bob un; a'r holl blwyf yn cynnwys 23,040 o erwau. Mae dros un ran o dair o hono wedi ei feddianu eisoes gan y Cymry, ac y mae yno le i dros gant o deuluoedd Cymreig eto. Credwyf y bydd yn un o'r sefydliadau Cymreig mwyaf poblogaidd a llwyddianus yn Missouri yn fuan, ac y bydd amrai o sefydliadau Cymreig yn cael eu codi yn y siroedd ereill cyfagos yno.

Thomas Lewis, Ysw., a'i feibion, Joseph A. Lewis, a David W. Lewis, gynt o Tremarchog, Sir Benfro, D. C., oedd y sefydlwyr Cymreig cyntaf yno. Daethant yno o Flint Creek, Iowa, yn Tachwedd, 1865. Cawsant gyfleusderau rhagorol y flwyddyn flaenorol i archwilio tiroedd Missouri; a dewisasant sefydlu yn y Dawn.

Profodd cynydd buan, a llwyddiant mawr y sefydliad, eu bod wedi gwneyd dewisiad doeth. Neillduwyd Joseph A. Lewis, yn oruchwyliwr i werthu tiroedd y Railroad Co., ac y mae yn parhau yn ei swydd eto. Gall y rhai fyddo yn awyddus am brynu tiroedd yno, ysgrifenu ato ef, a chânt bob hyfforddiad ganddo. Pan ddaethant yno gyntaf, yr oedd 'amrai o'r Missouriaid yn byw mewn tai *logs* bychain, gwaelion, heb ffenestri arnynt; ac yn codi *tobacco*, &c., ac nid oedd ganddynt eglwys na chapel yn yr holl ardal.

Yn niwedd y flwyddyn 1870, yr oedd yno oddeutu 85 o deuluoedd Cymreig; yn cynwys poblogaeth o 425 oll. Diau fod yno lawer yn ychwaneg cyn hyn.

ENWAU.	O BA LE O GYMRU ? &C.	PA BRYD?
1. Thomas Lewis	Penfro	1865
2. Joseph A. Lewis	"	1865
3. David W. Lewis	"	1865
4. Thomas J. Owens	Meirion	1866
5. John W. Thomas	Sir Gaer	1866
6. Robert Roberts	Maldwyn	1866
7. James Evans	Aberteifi	1866
8. Lewis D. Jones	"	1867
9. John H. Williams	Blossburgh, Pa.	1867
10. Parch. James Rees (B.)	Sir Gaer	1867
11. John Williams	Morganwg	1867
12. John H. Jones	Dinbych	1867
13. Parch. Thos. Pugh	Morganwg	1867
14. Samuel J. Davies	Sir Gaer	1867
15. Thomas E. Thomas	Mon	1867
16. John J. Davies	St. Clair, Pa.	1867
17. John H. Davies	Brycheiniog	1867
18. Thomas Morgan	Maldwyn	1867
19. Hugh ap Jones	Ceryg-y-Druidion	1867
20. David Owen	Meirion	1867
21. Robert Thomas	Arfon	1867
22. Edward Hughes	Maldwyn	1867
23. David ap Davies	Meirion	1867
24. David J. Davies	Aberteifi	1867
25. Mrs. E. Jones	Brycheiniog	1867
26. Joshua Williams	"	1867
27. David R. Williams	"	1867
28. Thomas Lewis	Sir Gaer	1867
29. Mrs. Dl. Williams	"	1867
30. David Lewis	"	1867
31 James Kinley	Pittsburgh, Pa.	1867

ENWAU.	O BA LE O GYMRY? &C.	PA BRYD?
32. Wm. M. Jones	Mon	1867
33. Edward Francis	Meirion	1868
34. Richard Morgan	Aberteifi	1868
35. Evan P. Davies	Sir Gaer	1868
36. John H. Price	Morganwg	1868
37. Edward J. Jenkins	"	1868
38. Watkin Jones	Aberteifi	1868
39. William R. Jones	Dinbych	1868
40. David Morgan (B.)	Maldwyn	1868
41. William James	Sir Gaer	1868
42. Daniel E. Davies	Morganwg	1868
43. Thomas Jenkins	Pennsylvania	1868
44. Edward O. James	Sir Gaer	1868
45. William Griffiths	Morganwg	1868
46. Thomas D. Jones	Sir Gaer	1868
47. Ellis Roberts	Meirion	1868
48. John Thomas	Morganwg	1868
49. William Pugh	Maldwyn	1868
50. Robert Peters	"	1868
51. Ephraim Jones	Morganwg	1868
52. Simon Jones	Pennsylvania	1868
53. Hugh Hughes	Maldwyn	1868
54. Mrs. T. Davies	Morganwg	1868
55. George T. Jones	Sir Gaer	1868
56. John Evans	Aberteifi	1868
57. William R. Jones	Mon	1868
58. John P. Davies	Sir Gaer	1868
59. William Hughes	"	1868
60. Thomas J. Jones	Penfro	1868
61. David O. Hughes	Dinbych	1868
62. John S. Thomas	Caerfyrddin	1868
63. Parch. Thos. W. Davies	Morganwg	1869
64. Hugh Tudor	Louisa Co., Iowa	1869
65. Robert Jones	Meirion	1869
66. Edward James	Sir Gaer	1869
67. David J. Thomas	Dinbych	1869
68. Richard Edwards	"	1869
69. William Jones	Pennsylvania	1869
70. Llewelyn Llewelyn	Morganwg	1869
71. Thomas I. Jones	Sir Gaer	1869
72. Evan D. Hughes	"	1869
73. Robert Williams	Dinbych	1869
74. William J. Jones	Mon	1870
75. Thomas Powell	Brycheiniog	1870
76. Samuel Jones	Dinbych	1870
77. Edwin Evans	Pennsylvania	1870
78. Evan M. Evans	Maldwyn	1870
79. Stephan Thomas	Sir Gaer	1870
80. Edward Jones	Pennsylvania	1870

ENWAU.	O BA LE O GYMRU? &C.	PA BRYD?
81 John O. Roberts........	Mon	1870
82. G. R. Griffiths...........	"	1870
83. David Hughes...........	Dinbych	1870

Eglwys yr ANNIBYNWYR *yn y Dawn, Livingston Co., Mo.*—Pregethwyd yn yr ardal gyntaf gan y Parch. Thomas Pugh, yn Hydref, 1867, a ffurfiwyd yr eglwys yn Chwefror, 1868. Eglwys Unol o wahanol enwadau oedd y pryd hyny, yn cynnwys 30 o aelodau. Diaconiaid, David D. Evans a Joshua Williams. Cadwent eu moddion cyhoeddus mewn tai ac ysgoldai. Bu y Parch. Thomas Pugh yn gweinidogaethu iddynt o Ebrill, 1868, hyd Mawrth, 1869. Mae ei deulu yn byw ar ei dyddyn eto, gerllaw pentref Dawn. Dechreuodd y Parch. Thomas W. Davies weinidogaethu iddynt yn Medi, 1869, ac y mae yn barchus a defnyddiol yno eto. Preswylia yn ei dy newydd, ar ei dyddyn, yn agos i'r ysgoldy a'r capel. Adeiladwyd capel newydd da, 34 wrth 24 tr. yno yn haf y fl. 1870. Aelodau, 81; Ysg. Sab., 35; cynulleidfa, 120. Diaconiaid, Lewis D. Jones a Joshua Williams; David Williams, Ysgrifenydd; David D. Owen, Trysorydd. (Mab y diacon duwiol David Owen, Ysw., o Newark, Ohio, gynt o Bethel, ger y Bala, Meirionydd, G. C., yw efe.) Saif y capel newydd yn nes i ganol y plwyf na'r Dawn, yn agos i dyddyn rhagorol Lewis D. Jones, Ysw. Perthyna i'r eglwys Gynulleidfaol hon lawer o bobl ffyddlon ac ymdrechgar dros achos y Gwaredwr, a phob achos da arall; ac y mae ganddynt yn awr weinidog doeth, dysgedig, talentog, a gweithgar.

Eglwys y T. C., *neu y* PRESBYTERIAID *Cymreig yn y Dawn, Mo.*—Yr oedd amrai o aelodau perthynol i'r Trefnyddion Calfinaidd o'r dechreuad yn cyd-addoli a'r Annibynwyr yn yr ardal; ac felly yr oeddynt yn niwedd Tachwedd, 1870, pan y cefais y fraint o bregethu a darlithio yn yr ysgoldy, ac yn nghapel newydd yr Annibynwyr. Ond clywais wedi hyny eu bod wedi sefydlu eglwys eu hunain yn yr ardal. Ni chefais gyfrif o'u rhifedi, ac nis gwn pwy sydd yn pregethu iddynt. Dymunwyf eu llwyddiant. Mae yno faes eang a phwysig, a digon o le i'r gwahanol enwadau i wneyd eu goreu er lles eneidiau, a gogoniant y Gwaredwr.

Eglwys y BEDYDDWYR *Cymreig yn y Dawn, Mo.*—Thomas Lewis, Ysw., a'i feibion, a'u teuluoedd, oedd y sefydlwyr Cymreig cyntaf yn niwedd 1865. Diau eu bod wedi cadw moddion crefyddol yn eu tai. Dywedir mai Mr. Hugh O. Rowlands, Wisconsin, a bregethodd gyntaf gyda y Bedyddwyr yn y Dawn. Daeth y Parch. James Rees i weinidogaethu yno yn niwedd y fl. 1867. Ffurfiwyd yr eglwys yn Awst, 1868, ac y maent yn addoli mewn ysgoldy yn mhentref Dawn. Aelodau, 40; Ysg. Sab., 20; cynulleidfa, 50. Mae yr aelodau a'r gwrandawyr yn dra gwasgaredig yn yr ardal. Bwriadant adeiladu capel new-

ydd. Diaconiaid, Thomas Lewis a Thomas J. Jones. Pregethwr, Mr. David Morgan, mab John a Mary Morgan, o blwyf Llangadfan, Sir Drefaldwyn, G. C. Ganwyd ef yn y fl. 1842. Ymunodd a chrefydd yn 18 ml. oed. Bedyddiwyd ef gan y Parch. John Robinson, Llansilin, yn Mhontllogell, Maldwyn. Dechreuodd bregethu pan yn 20 ml. oed.

Mae yn ardal Dawn, rai beirdd a llenorion medrus; sef y Parch. Thomas W. Davies, (Llansamlet); Hugh ap Jones, awdwr y Traithawd campus ar "Amaethyddiaeth Tiroedd y Gorllewin," ac Ynad cyfrifol yn y plwyf, David Morgan; David O. Hughes, o Carrol Co., Mo., gynt o Llanelidan, Sir Ddinbych, G. C.

PENNOD VII.

TALAETH KANSAS.

O Kansas flodeuog! Ymdrechodd Caethwasiaeth
 Feddianu dy diroedd, a'th fathru dan draed;
Milainwyr Missouri, a'u llidiog elyniaeth,
 Fu'n euog o dywallt afonydd o waed
Dy feibion rhyddgarol. Goddeithient ddinasoedd,
 Dan erwin lywodraeth Buchanan a'i lu;
Trwy dwyll, ac afariaeth, a gwaedlyd ryfeloedd,
 Hwy fynent gadwyno, a phoeni'r dyn du;—
Helaethu terfynau eu trais i'r Gorllewin;
 Cefnogi gormesiaeth caethfeistri y De,
Oedd dyben cuddiedig eu hymgyrch blin gerwin,
 Dan rith o wladgarwch. Melldithio pob lle!
Ond engyl gwarcheidiol y nefoedd fynasant
 Ddyrysu eu cynghor. Mae Kansas yn rhydd!
Er gwaetha'r camwri. Mor ddirfawr ei llwyddiant;
 Trwy'r oesau dyfodol yn enwog y bydd.

Mae yr arwyddair sydd ar sêl llywodraeth dalaethol Kansas yn hynod ystyrfawr: "*Per aspera ad astra*," h. y., "Trwy ymdrechion geirwon y cyrhaeddasom y sêr." Mae hanes y dalaeth yn profi hyn. Yn ol y ddeddf a wnaed yn y fl. 1821, ac a elwid "*The Missouri Compromise Bill*," yr oedd caethwasiaeth (*slavery*) yn cael ei wahardd dros byth o fewn y diriogaeth oedd yn gorwedd i'r gogledd o ledred 36° 30°. Yr oedd Kansas a Nebraska yn gorwedd yn ogleddol felly. Ond diddymwyd y cytundeb hwnw gan y Senedd Ddemocrataidd lygredig, a chefnogwyd caethwasiaeth yn Washington; yr hyn a ystyrid yn gamwri mawr gan garwyr rhyddid. Creodd hyny deimlad angerddol a gwrthwynebiad cyffredinol. Er mwyn heddychu yr anfoddlonrwydd mawr hwnw, cododd y Democratiaid i fyny yr athrawiaeth o *Popular Sovereignty;* sef hawl sefydlwyr pob tiriogaeth i benderfynu eu ffurf-lywodr-

aeth (*constitution*) eu hunain—*gyda* chaethwasiaeth, neu *heb* gaethwasiaeth. Am dros bum' mlynedd—o Mai, 1854, hyd Hydref, 1859, bu ymdrechion geirwon rhwng carwyr rhyddid a chefnogwyr caethiwed yn nhiriogaeth Kansas, er ei ffurfio yn dalaeth *rydd*, neu yn dalaeth *gaeth*. Yn 1854, dechreuodd ymfudiad ddylifo iddi o'r talaethau rhyddion, a chynorthwywyd hwynt gan lywodraethau talaethau Massachusetts a Connecticut, ac ereill; a bu rhyddgârwyr Platt Co., yn Missouri, hefyd yn gefnogwyr iddynt. Cyffröodd hyny y slaveholders yn rhandir ddwyreiniol Missouri, a phenderfynasant dros helaethu caethwasiaeth i diriogaeth Kansas; gwnaethant eu goreu i atal a dyrysu yr etholiadau; anfonasant filoedd o'r Missouriaid creulon (*border ruffians*) oedd yn byw ar y cyffiniau i mewn i Kansas, i bleidleiso, (pan nad oedd gan neb ond y sefydlwyr hawl i wneyd hyny,) a thrwy dwyll a dichellion, arfau, dinystr, a gwaed, a thân, traws-gipiasant y llywodraeth, rai gweithiau, i'w dwylaw eu hunain; a chefnogwyd hwynt gan yr Arlywydd Buchanan, a'i Senedd lygredig; a chan rai o filwyr y Llywodraeth! Mae enwau y dinasoedd canlynol yn Kansas, sef, Lawrence, Pawnee, Topeka, Ossawatamie, Leavenworth, Tecumseh, Wyandotte, a Lecompton, yn amlwg iawn yn hanesion y blynyddoedd blinion hyny. Ond goruchelreolodd y nef, a buddugoliaethodd rhyddid. Yn Wyandotte, Gorphenaf 27, 1859, gwnaed ffurf-lywodraeth newydd, yn gwahardd caethwasiaeth yn y dalaeth, a chadarnhawyd ef Hydref 4, 1859, trwy fwyafrif o bedair mil. Wedi hyny darfu y brwydro, y llosgi, a'r lladd; sicrhawyd iawnderau y bobl; ymfudodd miloedd i Kansas, a chynyddodd yn gyflym; a llwyddodd yn ddirfawr yn ei hamaethyddiaeth, ei chelfyddydau, ei masnach, ei haddysg, a'i chrefydd.

Yr oedd rhai Cymry parchus a rhyddgarol, sef Mr. John Everett, mab hynaf y Parch. Robert Everett, D. D., o Steuben, Oneida Co., N. Y., ac ereill, wedi sefydlu mewn gwahanol fanau yn y dalaeth, cyn dechreu yr adfyd blin; buont yn dystion o'r galanastra a'r difrodiad, a safasant yn wrol dros ryddid y bobl. Mae llawer o honynt yn byw yno eto, yn bobl gyfoethog a chyfrifol.

Yn y fl. 1860, yr oedd tua deugain o siroedd yn Kansas wedi cael eu sefydlu, yn cynnwys dros gan' mil o boblogaeth (107,206). Ond erbyn y flwyddyn 1870, yr oedd yno 86 o siroedd, yn cynnwys dros dri chan' mil a haner (373,388) o boblogaeth! Y siroedd mwyaf poblog yn awr ydynt y rhai canlynol:—Leavenworth, Douglas, Atchison, Bourbon, Cherokee, Doniphan, Franklin, Jefferson, Johnson, Linn, Labette, Crawford, Miami, Lyon, Neosho, Shawnee, Wyandotte, Osage, &c. A'r rhai lleiaf eu poblogaeth yn awr ydynt:—Chase, Clay, Cloud, Cowley, Ellis, Ellsworth, Howard, Greenwood, Jewell, Lincoln, Marion, McPherson, Mitchell, Morris, Ness, Osborne, Pawnee, Republic, Rice, Rush, Smith, Trego, Wallace, &c. Gorwedda y siroedd mwyaf poblog yn y rhandir dwyreiniol, ar lan y Missouri, ac ar gyffiniau y dalaeth hono; ac oddeutu yr *Union Pacific Railroad,* &c. Ac y mae y siroedd lleiaf eu poblogaeth yn gorwedd i'r gorllewin, a'r gogledd, a'r de, o Junction City. Nid oes yr un o'i siroedd eto wedi derbyn haner y boblogaeth a allant gynnwys; mae lle eto i filoedd ar filoedd yn y siroedd dwyreiniol; ac y mae mwy na haner y dalaeth fawr hon, yn ei rhandir gorllewinol, heb braidd ddim poblogaeth. Archwiliwyd a mesurwyd llawer o'r tiroedd hyny, yn ddiweddar, gan swyddogion y Llywodraeth, ac y maent yn

awr yn y farchnad. Mae llawer o diroedd amaethyddol a mwnol rhagorol yn y rhandir mawr hwnw, ond nid oes ynddo cystal hinsawdd, a dyfroedd, a chyfleusderau masnachol; ac y mae yn fwy agored i sychder na'r parthau dwyreiniol. Yr wyf yn cynghori fy nghenedl i wneyd brys i ymfudo i Kansas, er sicrhau iddynt eu hunain y lleoedd goreu yn ei chanoldir, ac yn ei pharthau gogleddol a deheuol; sef y siroedd sydd yn cyffinio ar dalaeth Nebraska, yn ei gogledd-dir; a'r siroedd sydd yn ei chanoldir, sef Clay, Riley, Davies, Morris, Lyon, Chase, Marion, Coffee, Osage, &c.; a'r siroedd sydd yn ei deheudir, sef Greenwood, Butler, Sedgwick, Woodson, Cowley, &c.

Gorwedda y dalaeth ardderchog hon bron ar *ganol* tiroedd eang yr Unol Dalaethau, yr hyn a'i gwna yn ganolbwynt reilffyrdd a masnach rhwng y Werydd a'r Tawelfor, a rhwng y siroedd deheuol a gogleddol. Mae un o'r prif reilffyrdd yn rhedeg drwyddi eisoes, sef yr "*Union Pacific Railroad*," ac y mae gan gwmpeini y reilffordd hono dros ddwy filiwn o erwau o diroedd da oddeutu eu reilffordd, am y prisiau isel o $2 hyd $8 yr erw, gyda blyneddau o amser i dalu am danynt. Hon yw y brif reilffordd sydd yn rhedeg o'r dwyrain i'r gorllewin ar draws y dalaeth o Kansas City, Mo., heibio i Lawrence, Topeka, Manhattan, Junction City, Salina, Ellsworth, &c., hyd gyffiniau talaeth Colorado. Ac y mae amrai o reilffyrdd ereill wedi cael eu gwneyd, ac yn cael eu gwneyd, yn mhob cyfeiriad, er cyfleusdra i amaethwyr, masnachwyr, a theithwyr. Reilffordd arall bwysig yw y "*Missouri, Kansas and Texas Railroad*," yr hon sydd yn rhedeg o'r Junction City trwy Emporia, Ottumwa, Burlington, Humboldt, &c., drwy Ddyffryn mawr a ffrwythlon y *Neosho*, am dros 150 o filldiroedd, hyd derfyn deheuol y dalaeth. Mae gan gwmpeini y

reilffordd hon un filiwn o'r tiroedd goreu ar werth, am o $3 i $7 yr erw, gydag amser maith i dalu am danynt; ac y mae 70,000 o honynt yn awr dan ofal C. B. Batcheller, Ysw., a'r Cymro cenedlgarol Wm. B. Jones, Ysw. (Ap P. A. Mon,) Land Agents, Emporia, Lyon Co., Kansas. Tiroedd rhagorol ydynt, yn sicr, a chredwyf y bydd miloedd o Gymry wedi sefydlu arnynt yn fuan. Mae llawer o diroedd da hefyd, am brisiau rhesymol, i'w cael gan gwmpeini y reilffordd sy'n rhedeg o Atchison, trwy ogleddbarth Kansas.

Mae Kansas yn dalaeth eang—400 milldir o hyd, o'r dwyrain i'r gorllewin, neu o derfynau Missouri hyd Colorado; ac yn 200 milldir o led, o derfynau Nebraska, yn y gogledd, hyd yr *Indian Territory* yn y de. Cynnwysa bedwar ugain mil (80,000) o filldiroedd petryal, a thros haner can' miliwn (51,200,000) o erwau o dir, digon i wneyd dros dri chan' mil (320,000) o dyddynau, 160 o erwau i bob un; a digon i gynal dros ddwy filiwn o drigolion yn gysurus, a chyfoethog; ac wedi ei ddiwyllio yn dda, gallai godi digon o ymborth i ddiwallu dwy filiwn arall; a bydd angen am hyny pan boblogir, a phan ddadguddir holl adnoddion gwerthfawr y talaethau a'r tiriogaethau sydd yn gyfagos iddi yn y Mynyddoedd Creigiog. Anfonant hwy iddi hi eu glo, a'u plwm, a'u copr, a'u haiarn, a'u pres, a'u harian, a'u haur; ac enfyn hithau iddynt hwythau ei hanifeiliaid, a'i gwenith, a'i haidd, a'i cheirch, a'i chorn, a'i ffrwythau, &c. Daw un o drefydd Kansas cyn pen 30 mlynedd eto yn ail i Chicago ac i St. Louis. Pa le bydd hono? Nis gallwn ateb yn awr. Amser a ddengys. Tebygol yw y bydd yn rhywle rhwng y ddwy brif afon, sef y Kansas a'r Arkansas.

Darllenais lawer o lyfrau a phapyrau yn cynnwys hanes talaeth Kansas; a bum yn archwilio rhanau

neillduol o'i thiroedd yn Awst a Medi, 1869. Gallwn ysgrifenu cyfrol fawr o'i hanes, ond ni oddefa terfynau y gwaith hwn i mi wneyd hyny. Rhoddaf yma grynodeb byr, cynwysfawr, er lles fy nghenedl:—

1. *Arwyneb y wlad, a ffrwythlonedd ei thiroedd.*—Gellir ystyried talaeth Kansas fel gwastadedd eangfaith. Nid oes ynddi fynyddau uchel, coediog, na chreigiog; ond y mae yn frithedig o fryniau isel, digoed, a ffrwythlon (*rolling prairies*) drwyddi oll, ond yn fwy toredig ac anffrwythlon mewn manau. Mae genau afon Kansas, lle yr ymdywallta i afon Missouri, ger dinas Wyandotte, yn y dwyrain, 850 o droedfeddi uwchlaw arwyneb y môr. O derfyn y dalaeth yn agos yno, hyd gyffiniau Colorado yn y gorllewin, y mae dros 400 o filldiroedd. Dywedir fod y tir yn codi dwy droedfedd y filldir am y can' milldir cyntaf; chwe' troedfedd y filldir am y ddau gant nesaf, a saith droedfedd y filldir am y pedwerydd gan' milldir—yn gwneyd y codiad graddol o derfyn dwyreiniol y dalaeth i'w therfyn gorllewinol yn 2,100 o droedfeddi, a 2,950 o droedfeddi uwchlaw arwyneb y môr. Gellwch weled y bryniau digoed isel (*the divides*) yn rhedeg o'r gogledd i'r de am filldiroedd, mewn manau, ac yn esgyn yn raddol y naill uwch y llall, a gwastadeddau eangfaith, ffrwythlon, ond tonog, am ddegau o filldiroedd rhyngddynt. Gellwch esgyn yn ddiboen i'w penau ar draed neu gyda cherbyd; ond wedi myned yno, anhawdd fyddai genych gredu mai bryniau ydynt, am eich bod, wrth edrych yn mlaen i'r gorllewin, yn gweled gwlad eangfaith wastad; ond oddiar gopâau y bryniau isel hyny, wrth edrych tua'r dwyrain a'r de, gwelir yn mhell i'r gorwel draw wlad fawr yn disgyn yn raddol, ac yn cael ei phrydferthu gan ddoldiroedd blodeuog, a choedydd amryfal gyda glanau yr afonydd. Gydag yspienddrych gallech weled rhai tyddynau diwylliedig yma ac acw, ac weithiau drefydd a phentrefydd bychain, a deadelloedd o anifeiliaid, a defaid, yn porfäu ar y gweirdiroedd. Ond teimlech eich hunan mewn unigedd, gan ryfeddu fod y fath eangder o wlad ffrwythlon mor amddifad o breswylwyr, pan mae miloedd yn dioddef eisiau mewn

lleoedd poblog mewn gwledydd ereill. Ond bydd y golygfeydd yn wahanol yn Kansas cyn pen deng mlynedd eto. Wedi diwyllio y tiroedd, codi tai a threfydd, planu a thyfu coedwigoedd, perllanau a gerddi, a gweithio ffyrdd, a reilffyrdd, &c., bydd Kansas fel paradwys ar y ddaiar. Gellir diwyllio ei holl diroedd, oddieithr ychydig o'r *bluffs* caregog gyda glanau rhai o'i hafonydd, a rhai bryniau toredig. Tir bras a ffrwythlon yw y rhan fwyaf o'i thiroedd. Mae y *bottom lands*, sef y tir nesaf i'r afonydd, yn nodedig dda at godi Indrawn a gwair; y *second bottoms*, sef y tir nesaf at y cyntaf, yn nghyd a'r rhan fwyaf o'r bryniau tonog isel, yn rhagorol at godi gwenith, a phob math o rawn arall; a'r *bluffs* a'r *divides* yn lleoedd rhagorol at borfäu anifeiliaid a defaid, ac at blanu coedydd, a chodi pob math o ffrwythau. Tyf corsenau yr Indrawn yno yn 12 a 15 troedfedd o uchder; ac weithiau cynyrcha o 50 i 100 bwsiel yr erw; y cyfartaledd yw 48 bwsiel yr erw; ac felly rhagora yn mhell ar bob talaeth yn yr Undeb am gynyrchu *Indian corn*, yr hwn yw un o'r grawn mwyaf rheidiol ac enillfawr i dyddynwyr yn America. Cyfartaledd y gwenith a godir yno yw 18 bwsiel yr erw; ond yn aml codir ar diroedd wedi eu diwyllio yn dda o 30 i 50 bwsiel yr erw, ac weithiau fwy na hyny. Mae yn wlad dda hefyd am gynyrchu haidd, rhyg, ceirch, pytatws, a phob math o ffrwythau gerddi. Codir ynddi hefyd gorsenau siwgr a thriagl (*sorghum*,) a hops, a hemp, a tobacco. Gwelais ynddi hefyd lawer o berllanau gan yr hen sefydlwyr, a'u coedydd yn orlwythog o afalau, ac eirin (*peaches*,) a grawnwin. Mae gwenith gauaf a gwanwyn yn cynyrchu yn dda yno; a thyf digonedd o wair yn naturiol yno, heb lafur na thraul, bob blwyddyn; ac yn gyffredin mae yn cnydio o ddwy i dair tunell yr erw. Yn mhob man yn Kansas mae digon o rediad i'r dyfroedd, ac nid oes yno gorsydd lleidiog ac afiachus. Ond dylid cofio fod llawer o dir gwael a diffrwyth, sef yr *hard pan*, mewn manau yn y dalaeth.

2. *Ei hafonydd a'i choedydd.*—Mae afon fordwyol Missouri yn golchi llawer o'i glanau dwyreiniol am dros gant a haner o filldiroedd, ac yn gyfleus i fasnach

siroedd Doniphan, Atchison, Leavenworth, a Wyandotte. Ond ei phrif afon mewnol yw y *Kansas River*, yr hon a ddylifa drwy ei chanol o gyffiniau talaeth Colorado yn y gorllewin, hyd Wyandotte yn y dwyrain. Mae yn afon lydan, gref, ond nid yn fordwyol, hyd Solomon City, am 171 o filldirau. Oddiyno hyd Colorado, gelwir hi yn *Smoky Hill Fork*, am dros 200 o filldiroedd. Gyda'i glanau y mae y doldiroedd mwyaf ffrwythlon, weithiau yn lledu oddiwrthi am o un i dair milldir hyd y bluffs bryniog a charegog; ac mewn manau o'i deutu ceir llawer o goedwigoedd rhagorol. Mae afonydd cryfion ereill yn rhedeg iddi o'r gogledd-orllewin, sef y Solomon, y Saline, y Republican, a'r Big Blue, a'u cangenau, y rhai sydd yn dyfrhau ac yn prydferthu, gyda'u bryniau, a'u coedydd, a'u doldiroedd, y rhandir eang hwnw o'r dalaeth. Afon fawr arall sydd yn rhedeg o Colorado trwy dde-orllewin y dalaeth, ac yn ymdywallt i'r Indian Territory, yw yr *Arkansas;* gyda'i lluosog gangenau, dyfrhâ y rhanbarth eang hwnw. Afonydd gwerthfawr ereill yw y Neosho a'r Cottonwood, y rhai a ddyfrhant ac a brydferthant holl ddyffryn ffrwythlon y Neosho, ac a ddylifant drwy siroedd de-ddwyrain y dalaeth. Afon arall werthfawr yw y *Marais Des Cygnes* (a'i changenau, *Salt Creek*, &c.,) yr hon a gyfyd yn Lyon Co., ac a ddylifa ar draws Osage Co., o'r gorllewin i'r dwyrain, heibio i *Arvonia*, ac a ffurfia yr Osage River, yr hon a red drwy siroedd Franklin, Miami, a Linn, i dalaeth Missouri. Mae ugeiniau o aberoedd bychain yn rhedeg o bob cyfeiriad i'r afonydd a nodwyd, a'r oll wedi eu bwriadu gan y Crewr anfeidrol a daionus, er diwallu angen dyn ac anifail. Mae y rhan fwyaf o'r afonydd yn rhedeg yn araf, a'u dyfroedd yn llwydion neu yn ddulas: ond ereill yn loywon, ac yn rhedeg yn gyflym. Ceir pysg amryfal mewn rhai o honynt. Ychydig o lynoedd, bychain na mawrion, sydd yn y dalaeth; yn hyn y mae yn wahanol i Wisconsin, Minnesota, ac Iowa.

Ni welais yn un man yn Kansas goedwigoedd eangfaith, fel sydd yn Ohio ac Indiana, na llwyni o goed (*groves*) ar eu penau eu hunain, fel sydd yn Iowa, a Minnesota, a Missouri. Gyda glanau afonydd Kansas

y mae ei choedydd, ac mewn manau ceir llawer o erwau o honynt yn nghyd; ond mewn manau ereill, ychydig iawn o goed a welir. Y mae chwe' math o dderw yn tyfu yno. 1. Black Jack Oak. 2. White Oak. 3. Red Oak. 4. Burr Oak. 5. Black Oak. 6. Water Oak. Dau fath o Lwyfen. 1. White Elm. 2. Red or Slippery Elm. Dau fath o goed Cnau Ffreinig. 1. Black Walnut. 2. White Walnut. Mae llawer o'r coedydd canlynol yno hefyd:—Cottonwood, Box Elder, Hackberry, Honey Locust, Willow, Hickory, Sycamore, White Ash, Sugar Maple, Red Mulberry, Linden, Crab Apple, Wild Cherry, Osage Orange. Gyda glanau y prif afonydd a nodwyd mae digon o goedydd gwerthfawr; ond nid yw hyny ond *ychydig iawn* er cyflenwi angenion yr holl dyddynwyr a sefydlant ar y *prairies* eangfaith, digoed, sydd oddeutu yr afonydd am ddegau o filldiroedd. Dywedir fod coedwigoedd yn tyfu yn naturiol mewn manau yn y dalaeth, ar ol darfod yr arferiad Indiaidd o roddi y *prairies* ar dân. Dichon mai gwir yw hyny—ni welais goedydd yn tyfu felly yno. Ond credwyf y gellir planu pob math o goedydd yno, ac y tyfant yn fuan; a chefnogir hyny gan y llywodraeth dalaethol. Ffaith yw, fod yr *Osage Orange* yn tyfu yn fuan yno, ac yn gwneyd cloddiau (*fences*) rhagorol. Gellir cael digon o *lumber* at adeiladu tai, &c., gyda'r afonydd a'r reilffyrdd yno, am brisiau lled resymol; a barn y rhai mwyaf deallus yw, y gall tyddynwr wneyd cartref cysurus yn gynt, ac enill llawer mwy o arian, trwy gael tir da *digoed*, hawdd i'w lafurio, a thalu am *lumber* at adeiladu, a chau ei dyddyn i mewn, na phe buasai yn gorfod tori, a llusgo, a llifio y coed, a llafurio yn galed am flyneddau er glanhau ei dir. Credwyf fod hyny yn wir—mae yn haws planu a thyfu coed, nac arloesi, a symud, a llosgi coed, a diwyllio eu tiroedd. Gall tyddynwr gweithgar a doeth, gyda dwy neu dair mil o ddoleri, wneyd cartref cysurus iddo ei hun a'i deulu, cyn pen tair blynedd, yn Kansas, os bydd yn ddyn iach a sobr.

3. *Ei Mwnau.*—Bernir fod llawer o fwn glo yn rhandir dwyreiniol a deheuol y dalaeth; ac y mae llawer o

hono yn cael ei weithio eisoes ger Leavenworth, Lawrence, Topeka, Carbondale, Burlingame, &c., ac y mae llawer o hono yn ddiameu dan diroedd siroedd Osage, Coffee, Woodson, Greenwood, Allen, a Bourbon, &c. Trwch y gwythienau, yn gyffredin, sydd o un i bum' troedfedd. Nid·oes ond ychydig o hono wedi ei ddadblygu eto. Bydd yn dra gwerthfawr yn y dyfodol, mewn talaeth mor eang a digoed. Mae llawer o diroedd amaethyddol da i'w cael ar wyneb y mwngloddiau glo yn y dalaeth hon, yr hyn sydd yn eithriad i'r rheol gyffredin; ond sydd yn fanteisiol iawn i'r *mwnwyr* Cymreig i gael tyddynau da, a chyflawnder o lo danynt. Byddai yn ddoeth i ganoedd o fwnwyr Cymreig Pennsylvania, oblegid hyny, ymfudo i Kansas. Er hyny, nid wyf yn credu y bydd mwngloddiau glo y dalaeth hon byth yn haeddu eu cymharu â mwngloddiau glo Missouri, Iowa, Ohio, Maryland, Virginia, a Pennsylvania. Gwlad *amaethyddol* yw, ac a fydd, Kansas; bydd ei mwnau glo yn fanteisiol i'w phreswylwyr, a'i masnach mewnol; ond nid yw yn debygol y byddant yn ddigon ehelaeth i'w gwerthu allan o'r dalaeth. Mae yn y dalaeth hefyd gyflawnder o *halen*, oddeutu glanau afonydd Saline a Solomon, a'r Republican, a'r Neosho; ac y maent eisoes yn ei weithio yn llwyddianus. Ac y mae mwn plwm yn Linn Co. Barna rhai fod digon o fwn haiarn hefyd i'w gael yn y dalaeth; ond nid wyf yn deall fod dim o hono wedi cael ei weithio eto. A dywedir hefyd fod *coal oil* i'w gael yn rhanbarth dwyreiniol a deheuol y dalaeth. Y mae cyflawnder o geryg calch, a cheryg nâdd, a meini mynor (*marble*) i'w cael yn y dalaeth, ac y maent yn dra manteisiol at wrteithio y tir, a chodi adeiladau heirdd.

4. *Ei Ffynonau.*—Wrth deithio ar hyd a lled y *prairies* digoed am filldirau, gall yr ymfudwr newydd ddyheu am ddyfroedd gloywon i dori ei syched; ond nid yw hyny yn profi nad oes digon o ddyfroedd oerion iachus i'w cael yn Kansas. Mae y wlad yn newydd eto, ac y mae rheidrwydd am i law dyn, trwy gelfyddyd, i gloddio ffynonau, neu bydewau, yn ymyl pob ty, a thyddyn, ar y gweirdiroedd eang fyddont yn ymestyn

yn mhell oddiwrth y *bluffs* a'r afonydd. Gellir cael dyfroedd iachus, braidd yn mhob man, drwy gloddio i'r dyfnder o ugain i driugain troedfedd. Mae dyfroedd y rhan fwyaf o'r afonydd a'r aberoedd yn iachus i'w yfed; ac o'r *bluffs*, neu y bryniau caregog gerllaw iddynt, mewn manau, rhed allan y ffynonau mwyaf gloywon ac iachus. Ond cofier fod llawer gwell ffynonau i'w cael yn Nghymru, ac yn y talaethau dwyreiniol, nag a geir yn gyffredin yn Kansas. Y gwir yw, fod y dyfroedd mewn llawer o fanau yno, fel yn Ohio, a Missouri, yn llwydion ac yn anmhur. Caiff pob un brawf buan o hyny, wedi iddo sefydlu yno; oddieithr iddo ddigwydd cael ffynon risialaidd yn tarddu o un o'r *bluffs* yno. Gellir gweled llawer o bydewau dyfroedd yn cael eu gweithio yno, ar y reilffyrdd, a'r tyddynau, trwy ddefnyddio troell-wynt fechan i godi y dyfroedd. Arbeda hyny lawer o lafur caled i ddynion.

5. *Ei Hinsawdd, a'i Thymhorau.*—Mae hinsawdd (*climate*) rhandir ddwyreiniol talaeth Kansas, yn debyg i hinsoddau talaethau Missouri, Ohio, Virginia, a Maryland; ac yn llawer mwy tymherus na hinsoddau oerion a rhewllyd New York, Michigan, Wisconsin, a Minnesota. Nid yw y gauaf yma ond prin dri mis, sef Rhagfyr, Ionawr, a Chwefror; ac yn aml cedwir yr anifeiliaid allan y rhan fwyaf o'r tymhor byr hwnw. Ni cheir ond ychydig o rew ac eira ynddo, a thodda yn fuan. Ni cheir ond ychydig o wlaw yno yn misoedd y gauaf; ond bydd y tywydd yn cyfnewid yn sydyn. Gellir dechreu llafurio y ddaiar yn nechreu mis Mawrth, a bydd y coedydd yn dechreu blodeuo yn niwedd Ebrill; holl anian yn gwenu yn Mai a Mehefin, a'r ydau wedi addfedu i'r cryman yn Gorphenaf ac Awst; a'r Indrawn yn ei ogoniant mwyaf yn Medi; a misoedd Hydref a Tachwedd mor hyfryd ac adfywiol a hinon yr haf mwyaf hyfryd yn Ngwalia. Mae y gwres yn misoedd Gorphenaf ac Awst yn debyg i boethder y misoedd hyny yn Missouri ac Ohio, ond nid mor annyoddefol a pheryglus, am fod awelon hyfryd ac adfywiol yn chwythu yno yn yr amser poethaf, a'i bod yn oeri mwy y nos, fel y gall dyn huno yn dawel yn ei wely

Am nad oes ynddi isel-diroedd dyfrllyd, na chorsydd lleidiog, a'i bod yn codi cymaint uwchlaw arwyneb y môr, a bod digon o rediad i'w dyfroedd o'r gorllewin i'r dwyrain, ac o'r gogledd i'r de; ac am fod ei hawyr yn glir, a chan lleied o goedwigoedd ynddi; rhaid ei bod yn wlad iachus a dymunol, haf a gauaf hefyd.

Mae ei rhandir *gorllewinol* yn fwy gwastad a digoed, ac yn fwy agored i sychder na'i pharthau dwyreiniol. Bu sychder mawr (*drouth*) trwy yr holl dalaeth yn y fl. 1860; ond eithriad oedd i'r ugain mlynedd cyn hyny, yn ol tystiolaeth yr Indiaid; ac i'r deng mlynedd ar ol hyny, yn ol tystiolaeth ei phreswylwyr mwyaf craffus a geirwir. Ffaith yw fod llai o wlaw yn disgyn ar dalaeth Kansas yn misoedd y gauaf (yr hyn sydd fanteisiol i'w hamaethwyr,)a bod cymaint, ac weithiau fwy o wlaw yn disgyn arni yn misoedd Ebrill, Mai, a Mehefin (yr amser mwyaf rheidiol,) nag a ddisgyna ar dalaethau Missouri, Illinois, Ohio, ac ereill. Ond cofier nad yw Kansas heb ei hanfanteision. Mae yn mhell iawn o farchnadoedd prif ddinasoedd y dwyrain; mae yn agored i ruthrwyntoedd ofnadwy o'r Mynyddoedd Creigiog; ac nid yw yn hollol rydd oddiwrth y cryd a'r mwyth, mewn manau, ac oddiwrth afiechyd, mwy na'r talaethau ereill. Yn mhob gwlad ar ein daiar ni y mae angau. Ceir eisoes yn Kansas lawer o fynwentau oerion, a beddau distaw. Daeth llawer o Gymru yno, nid i fyw, ond i *farw*.

6. *Indiaid Kansas.*—Mae ychydig o Indiaid gwareiddiedig yn Osage Co., a manau ereill eto, ond y maent yn bobl dawel a heddychol, yn byw ar eu tyddynau bychain eu hunain, yn cael cynorthwy gan y Llywodraeth, yn hela eu helwriaeth, yn pysgota yn yr afonydd, ac yn magu ac yn gwerthu eu hanifeiliaid. Llywodraethir hwynt gan eu *Chiefs*, a dysgir yr efengyl iddynt gan genhadon Iesu. Mae yr offeiriaid Pabyddol hefyd wedi gwneyd llawer o ymdrechion i'w dysgu i ddeall a chredu eu Pabyddiaeth. Sonia y Llywodraeth am eu symud yn mhellach i'r gorllewin, neu i'r de. Ar gyffiniau deheuol Kansas y mae tiriogaeth mawr y *Cherokee Indians;* pobl wareiddiedig ydynt hwythau.

Islaw iddynt hwy y mae talaeth Texas, a gyrir miloedd o wartheg a cheffylau i'r wlad fawr fras hono, drwy diriogaeth yr Indiaid, bob blwyddyn, i'w gwerthu i breswylwyr Kansas. Nid yw yr Indiaid hyn yn beryglus. Ond y mae gwahanol lwythau o Indiaid anwaraidd a pheryglus eto yn ngorllewin Kansas, oddeutu tarddiadau yr afonydd Solomon a'r Republican, a manau ereill oddeutu y Kansas a'r Arkansas, yn y rhandir gorllewinol. Ond cedwir hwynt o fewn eu terfynau gan filwyr ein Llywodraeth; a thèbygol yw y symudir hwythau yn fuan yn mhellach i'r Mynyddau Creigiog. Llwythau gwylltion y Cheyennes a'r Arrapahoe yw y rhai mwyaf peryglus.

7. *Manteision Addysg a Chrefydd.*—Pan ffurfiwyd y dalaeth gyntaf, rhoddodd y Llywodraeth gyffredinol lawer iawn o diroedd at sefydlu a chadw ysgolion dyddiol yn mhob plwyf (*township.*) Cynorthwyir hwynt hefyd trwy drethu eiddo y dinaswyr. Yn 1869, yr oedd dros ddeuddeg cant o athrawon cymhwys yn addysgu y plant yn yr ysgolion hyny. Heblaw yr ysgolion dyddiol, mae *University* y dalaeth yn ymyl dinas Lawrence; yr Ysgol Amaethyddol ar fryn hyfryd, o fewn milldir i dref Manhattan; yr Ysgol Normalaidd yn Emporia; Coleg Washburne, ac Athrofa y Merched, yn Topeka; Parker University yn Baldwin City; yr Highland University yn Highland, Doniphan Co.; Lane University yn Lecompton, Douglas Co.; ac amrai o ysgolion rhagorol yn siroedd Franklin, Coffee, a Marshall.

Mae eglwysi a chapelau gan y gwahanol enwadau efengylaidd yn mhob dinas, a thref, a phentref, drwy y dalaeth. Yn 1869 yr oedd gan y Cynulleidfawyr Saesnig yn Kansas y rhifedi canlynol:—Eglwysi, 49; gweinidogion, 51; aelodau, 1,337; plant yr Ysg. Sab., 1,604; casgliadau at wahanol achosion, $33,178.

8. *Y Sefydliadau Cymreig yn Kansas.*—Telais ymweliad ag amrai o honynt yn Awst a Medi, 1869; ond y maent wedi cynyddu llawer er hyny. Caraswn ysgrifenu eu hanes yn fanylach; ond nis gallaf gyhoeddi

rhestr o'r penau teuluoedd, am na welodd neb yn dda anfon rhestr felly i mi.

(1.) EMPORIA, *Lyon Co.*—Sefydlodd amrai o Gymry crefyddol ac anturiaethus yn y dref hon er ys 8 neu 10 mlynedd yn ol. Dechreuwyd y dref cyn y rhyfel cartrefol diweddaf. Ataliwyd ei chynydd yn amser y gwrthryfel; ond wedi hyny dechreuodd gynyddu a llwyddo, nes y mae yn awr yn ddinas boblog, fasnachol, a llwyddianus. Hi yw prif ddinas sir Lyon. Saif ar le hyfryd, rhwng afonydd y Neosho a'r Cottonwood. Mae ynddi heolydd llydain, amrai a stores mawrion, llawer o dai da, amrai o gapelau rhagorol, a masnach fywiog; ac y mae dwy reilffordd yn myned trwyddi eisoes, o Junction City, ac o Topeka, heibio i Burlingame, a Reading, yn agos i Arvonia. Mae yn Emporia amrai o'n cydgenedl yn grefftwyr ac yn fasnachwyr cyfoethog, a rhai o honynt mewn swyddi cyfrifol, megys y Dr. Morris, Jones, Thomas, &c. Yno hefyd y mae swyddfa Wm. B. Jones, Ysw. Bydd y dref gynyddol hon yn fuan yn ail i ddinas Lawrence. Mae llawer o dyddynwyr Cymreig yn byw yn agos ati.

Eglwys yr ANNIBYNWYR *yn Emporia.*—Bu y Parch. George Lewis, a'r Parch. Mr. Jones yn llafurio llawer gyda'r Annibynwyr yn y lle hwn. Sefydlwyd eglwys yno er's dros saith mlynedd, ac adeiladwyd capel da yno yn 1868. Dechreuodd y Parch. Henry Rees, gynt o Ystradgynlais, D. C., weinidogaethu yno yn haf y fl. 1869, ac yr oedd yno eglwys, a chynulleidfa, ac Ysgol Sabbothol dda a bywiog y pryd hyny, a diau eu bod yn llawer mwy llewyrchus a lluosog yn awr. Yno yr oedd Mr. Rees a'i deulu yn byw.

Clywais fod Mr. Rees, wedi hyny, wedi sefydlu eglwys Annibynol yn y sefydliad Cymreig sydd dros afon y Cottonwood, o fewn pedair milldir i'r de o Emporia. Yr oedd yno lawer o Gymry wedi sefydlu ar eu tyddynau ffrwythlon er ys blyneddau.

Eglwysi y TREFNYDDION CALFINAIDD *yn Emporia, &c.*—Yr oedd llawer o aelodau perthynol i'r T. C. wedi sefydlu yn y dref, ac ar y Cottonwood, yn y Neosho Valley, er ys blyneddau. Yn niwedd y fl. 1869, sefydlodd y Parch. John Jones, gynt o Middle Granville, N. Y., yn eu plith, a ffurfiodd ddwy eglwys yno—un yn y dref, a'r llall yn y wlad, a chlywais ei fod yn dra llwyddianus. (Gwel ei lythyrau yn y "Drych," am Awst, 1871.)

(2.) Arvonia, *Osage Co., Kansas.*—John Mather Jones, Ysw., a'i gwmpeini a gawsant yr anrhydedd o gychwyn y sefydliad Cymreig newydd hwn yn nechreu y fl. 1869. Dichon eu bod wedi gwneyd y dewisiad o'r lle goreu a allasent gael ar y pryd. Mae ganddŷnt yn sicr lawer o filoedd o erwau o dir rhagorol a ffrwythlon oddeutu glanau afon gref a gloyw y Marias Des Cygnes; ac y mae tref Arvonia yn sefyll ar le iachus a phrydferth, tua 18 milldir i'r de o Burlingame, ond yn rhy agos i gornel de-orllewin sir Osage. Pe buasai wedi ei sefydlu yn nes i ganol y sir, ar y Salt Creek, neu y Marais Des Cygnes, buasai gwell gobaith iddi ddyfod yn brif dref y sir (*County Seat,*) yn lle Burlingame, yr hon â saif yn rhy uchel i'r gogledd; a buasai felly yn bellach oddiwrth Emporia. Ni ddaeth yr "*Atchison, Topeka & Santa Fe R. R.*" heibio i Arvonia, fel yr oeddynt yn disgwyl, ond rhedodd tua phedair milldir oddiwrthi, trwy Reading, i Emporia; ond credir y gweithir reilffordd arall yn fuan o ddinas Lawrence, drwy y "*Diminished Reserve,*" heibio i dref newydd hardd Arvonia, i Emporia. Gwna hono les dirfawr i'r dref, ac i'r holl sefydliad.

Yn mhen llai na chwe' mis ar ol dechreuad y sefydliad, yr oedd *Temporary Hotel* fawr, a thua dwsin o dai, wedi eu hadeiladu yn Arvonia, a thros ddeugain o bersonau cyfrifol wedi prynu tiroedd yn y sefydliad! Dyna brawf fod ar ein cenedl eisiau arweinydd doeth, dysgedig, cyfoethog, ac anturiaethus; bod ganddynt ymddiried yn John Mather Jones, Ysw., a bod yr ardal yn lle da a dymunol i fyw. Yn eu mysg yr oedd llawer o ddynion crefyddol, sobr, a gweithgar; ac o'r cychwyniad hyd yn awr, buont ffyddlon a selog dros achos y Gwaredwr, a llenyddiaeth Gymreig. Nid all dim atal llwyddiant dynion felly. Cefais y fraint o gyhoeddi y Gwaredwr a rhinwedd ei waed iddynt yn y *dining room* fawr yn yr Hotel, yn Awst, 1869. Archwiliais eu tiroedd gyda Thomas Jones, Ysw., Mahanoy City, Pa.; a Mr. Evans, y *County Surveyor;* a'r Barnydd John Rees, gynt o ddinas New York; a dyma fy marn ddiduedd am danynt:—Mae holl sir Osage yn gorwedd yn y man mwyaf dymunol yn nwyreinbarth

Kansas, yn cael ei hamgylchu eisoes gan drefydd poblog, ac felly yn gyfleus i'r reilffyrdd, ac i'r prif farchnadoedd; ac y mae ynddi filoedd o erwau o dir amaethyddol gwerthfawr, a llawer o fwn glo, a dichon o fwn haiarn hefyd. Mae llawer o diroedd sefydliad Cymreig Arvonia mor ddymunol a chynyrchiol a'r tir goreu a geir o fewn y sir. Mae rhanau ereill o hono yn dir gwaelach, a pheth o hono yn dir lled ddiffrwyth. Gyd a'i gilydd, y mae yn gyfangorff o dir (*rolling prairies*) dymunol a da, ac yn cael ei ddyfrhau gan ddwy afon werthfawr, sef y Salt Creek, a'r Marais Des Cygnes a'i changenau; ac oddeutu yr afonydd hyny y mae llawer o goedydd rhagorol, ond nid chwarter digon at angen yr holl sefydliad. Credwyf hefyd fod llawer o fwn glo yn gorwedd dan barthau dwyreiniol a deheuol y sefydliad, ac y gallai mwnwyr Cymreig medrus, cyfoethog, ac anturiaethus, ei weithio allan yn llwyddianus.

Mae digon o diroedd da gan y cwmpeini, (J. Mather Jones, Whitaker, & Co.,) yn sir Osage eto, i wneyd dau neu dri o sefydliadau cyfagos, ac i godi dwy neu dair o drefydd bychain eto—un yn agos i Salt Creek, ar ganol y sir, a'r llall yn agos i'r lle y mae y Parch. T. G. Jones, (Tafalaw,) a'i deulu, wedi sefydlu, o fewn chwech neu saith milldir i'r de-ddwyrain o dref Arvonia; ac yr wyf yn credu y bydd canoedd o Gymry wedi sefydlu cyn hir oddeutu glanau y Marais Des Cygnes, neu yr Osage River, yn y "*Diminished Reserve*," wedi i'r Indiaid gael eu symud oddiyno. Mae yno dros haner can' mil (50,000) o erwau o dir rhagorol o fewn sir Osage, a lleoedd cyfleus i adeiladu trefydd ar lanau yr afonydd. Clywais fod tref Arvonia wedi cynyddu yn ddirfawr yn yspaid y ddwy flynedd ddiweddaf, a bod ynddi yn awr lawer o drigfanau, a stores, &c., gwerthfawr, a'u bod yn bwriadu adeiladu athrofa yn agos iddi. Gerllaw iddi y mae palasdy hardd Owen Jones, Ysw., gynt o ddinas New York. O amgylch iddi y mae ugeiniau o dyddynwyr Cymreig wedi sefydlu, ac yn debyg o fod yn llwyddianus iawn. Dyna fy marn ddiduedd am sefydliad *Arvonia*. Ar yr un pryd, credwyf fod cystal, a gwell, tiroedd i'w cael mewn llawer o siroedd ereill yn Kansas.

Yr Eglwysi CYMREIG *yn Arvonia.*—Pan oeddwn yno yn Awst, 1869, ar ddechreuad y sefydliad, nid oedd y boblogaeth ond bechan; yr oedd llawer wedi prynu tir yno, ond heb symud eu teuluoedd yno i fyw. Yr oedd yno y pryd hyny eglwys Undebol wedi ei ffurfio, a'r Parch. William Thomas, gynt o Cattaraugus, N. Y., yn gweinidogaethu iddynt. Yr oedd yno ddyn ieuanc (Americanwr dysgedig,) yn pregethu i'r Saeson. Cynalient eu cyfarfodydd yn ystafell fwyaf yr Hotel. Sonient am godi capel mawr, hardd yn y dref, i bregethu Cymraeg a Saesonaeg ynddo—gwerth dros $6,000. Ni chlywais fod yr addoldy hwnw wedi ei orphen eto. Ymddengys fod y gwahanol enwadau crefyddol Cymreig yno, sef yr Annibynwyr a'r T. C., wedi ymneillduo oddiwrth yr eglwys Unol, a ffurfio eglwysi eu hunain yn nechreu y fl. 1870. Bu y Parch. Wm. Thomas yn weinidog da a ffyddlon i'r eglwys Annibynol yno hyd haf y flwyddyn 1871. Mae yn byw yn Arvonia eto, ac y mae ganddo dyddyn rhagorol yn agos yno. Cyhoeddwyd yn y "Drych," Awst 3, 1871, fod ar yr eglwys Annibynol yno eisiau gweinidog cymhwys i gymeryd gofal y *tair* eglwys Gynulleidfaol, sef Arvonia, Reading, a'r Creek, dan nawdd y Genhadaeth Gartrefol. Arwyddwyd yr ysgrif gan y Cymro twymgalon, Nicholas Ddu. Ysgrifenydd yr eglwys yw Daniel W. Williams, Ysw., Arvonia, Osage Co., Kansas. Y mae yno yn sicr "faes eang a gobeithiol iawn i ddyn llafurus a gweithgar." Dymunwyf iddynt gael yr iawn ddyn. Clywais fod Tavalaw yn parhau i bregethu i'r eglwys Undebol yno. Nis gwn pwy sydd yn gweinidogaethu i'r T. C. yno.

Mae amrai o feirdd a llenorion enwog yn byw yn Arvonia, sef y Parch. T. G. Jones (Tavalaw), D. Lloyd Davies (Dewi Glan Peryddon,) Mr. John Thomas (Llanfyllin,) J. Mather Jones, Ysw., a Mr. J. W. Rice (Iago Ddu,) yr hwn a enillodd wobr a chadair yr Eisteddfod a gynaliwyd yno Gor. 4, 1871.

(3.) READING, *Lyon Co., Kansas.*—Sefydliad Cymreig newydd yw hwn, ar yr "*Atchison, Topeka & Santa Fe R. R.,*" rhwng Arvonia ac Emporia, yn Lyon Co. Yr oedd y reilffordd heb ei gorphen yno yn Awst, 1869, ac nid oedd Reading y pryd hyny mewn bodolaeth. Wedi hyny y dechreuwyd y sefydliad a'r dref. Gellir myned yno o Topeka, trwy Burlingame, gyda y *cars* ar y reilffordd, ac oddiyno i Emporia. Mae hyny yn gyfleus a manteisiol i'r sefydlwyr. Dyma y *station* nesaf i Arvonia hefyd yn awr; ac y mae cerbyd yn rhedeg rhwng y ddau le bob dydd, er cyfleusdra i fasnach a theithwyr. Da genyf ddeall fod yno lawer o Gymry anturiaethus, a chrefyddol, a bod yno eglwys Annibynol Gymreig obeithiol. Gwyddom fod gan John Mc-

Manus, Ysw., Reading, Pa., filoedd lawer o erwau o diroedd gwerthfawr oddeutu yno, ac y gellir eu prynu am brisiau rhesymol. Mae cystal tir yn Lyon Co. ag a geir yn y siroedd cyfagos iddi; a gallai miloedd o Gymy gael cartrefi dedwydd ynddi, ond iddynt brysuro i fyned yno i brynu y tir. Gwel ysgrifau Nicholas Ddu yn y "Drych," a'r "Faner," ac ysgrif David J. Thomas yn y "Faner," Gor. 5, 1871, t. d. 3.

(4.) BURLINGAME, *Osage Co.*—Hon yw prif dref y sir yn awr. Saif yn ei chwr gogleddol. Nid oedd ond lle bychan yn Awst, 1869; ond cynyddodd lawer ar ol i'r reilffordd gael ei gorphen drwyddi o Topeka i Emporia. Mae ychydig o Gymry yn byw ynddi, ac o'i deutu. Gerllaw iddi mae gwythienau da o lo yn cael eu gweithio yn llwyddianus.

(5.) CARBONDALE, *Shawnee Co., Kansas.*—Gorwedda y lle hwn oddeutu y reilffordd rhwng Burlingame a Topeka—dichon 15 milldir i'r de o'r lle olaf. Mae tiroedd da oddeutu yno. Ond ar y gweithiau glo yr ymddibyna y Cymry fwyaf. Dichon fod yno eglwysi wedi eu ffurfio, a chapelau wedi eu codi cyn hyn; ond ni chefais eu hanes.

(6.) TOPEKA, *Shawnee Co., Kansas.*—Hon yw prif ddinas y dalaeth; yma y mae Senedd-dai, a phrif swyddfäau y llywodraeth dalaethol. Mae ynddi lawer o adeiladau rhagorol o briddfeini a cheryg nâdd; llawer o stores, a land offices, a hotels mawrion; ysgoldai, athrofäau, eglwysi, a masnach fywiog. Saif ar lethr bryn isel yr ochr ddeheuol i afon Kansas, ac i'r "*Union Pacific R. R.*" Mae y *depot* yr ochr ogleddol i'r afon; a thebygol yw y bydd tref fawr yn cael ei chodi yr ochr hono hefyd. Yn Topeka y gellir cael pob hysbysrwydd am diroedd y dalaeth; ond rhaid gofalu am fyned i'r iawn swyddfäau, ac at y swyddogion awdurdodedig. Lle iachus a dymunol i fyw yw y ddinas hon, ac y mae yn cynyddu yn gyflym. Tebygol yw y symudir y Senedd-dai a swyddfäau llywodraeth y dalaeth yn y dyfodol i rywle mwy canolbarthol. Mae yma rai Cymry yn byw, ond nid oes ganddynt eglwys na chapel Cymreig

yno eto; dichon y bydd ganddynt. Mae llawer o fwn glo da oddeutu y ddinas hon.

(7.) LAWRENCE, *Douglas Co., Kansas.*—Saif y ddinas nodedig hon hefyd ar fryn hyfryd yr ochr ddeheuol i afon Kansas, a'r "Union Pacific R. R.," yn debyg i Topeka; ac y mae ynddi adeiladau heirdd, poblogaeth luosog, a masnach fywiog. Cyfodwyd pont gadarn i groesi yr afon o'r *depot* i'r dref. Mae yn hon hefyd lawer o fasnachdai mawrion, ac o swyddfäau tirol, &c. Yma y cyhoeddir y "*Kansas Real Estate Advocate,*" dan olygiaeth y Cymro dysgedig, E. E. Lewis, Ysw., yn yr hwn y ceir pob hysbysrwydd am diroedd y dalaeth. Bu yn y ddinas hon, cyn ei llosgi â thân gan y gwrthryfelwyr o Missouri yn Mai, 1856, amrai o Gymry yn byw; a phregethwyd yr efengyl iddynt gan y diweddar Barch. George Lewis. Ond nid oes gan y Cymry yno yn awr nac eglwys na chapel Cymreig, ac nid yw eu rhifedi yno ond ychydig. Mae tiroedd ffrwythlon i'w cael yn sir Douglas. Gorwedda Lawrence 38 milldir i'r gorllewin o'r state line, ger Kansas City, Mo.

(8.) LEAVENWORTH, *Leavenworth Co., Kansas.*—Dyma y ddinas fwyaf poblog yn awr yn Kansas. Saif ar godiad tir, ar lan afon Missouri, tua 31 milldir i'r gogledd-ddwyrain o Lawrence, ar y "*Branch Railroad.*" Ei phoblogaeth yn 1870 oedd 17,849. Tref hardd a bywiog ydyw. Gerllaw iddi y mae Fort Leavenworth, ac y mae gweithiau glo o'i deutu, yn y rhai y mae amrai o Gymry yn gweithio. Symudodd llawer yno o Bevier, Mo., yn 1870, perthynol i'r Bedyddwyr, gan mwyaf; a dichon fod ganddynt yn awr eglwys a chapel yno. Yno y mae y Cymro cenedlgarol a haelfrydig, D. J. Williams, Ysw., yn byw. Mae yr afon a'r reilffyrdd yn fanteisiol i'r ddinas hon.

(9.) ATCHISON, *Atchison Co., Kansas.*—Saif y ddinas hon yn uwch i'r gogledd na Leavenworth, ar lan y Missouri, a gellir yn awr fyned o'r naill i'r llall gyda y reilffordd. Gellir myned iddi hefyd gyda'r reilffordd, mewn ychydig amser, o St. Joseph, Missouri. Mae reilffordd bwysig arall, sef y "*Central Branch of the Un-*

ion Pacific R. R.," yn rhedeg allan o honi i'r gorllewin trwy siroedd ffrwythlon Brown, Nemaha, am dros 100 milldir, hyd Waterville, yn Marshall Co., ar y *Little Blue River*, (tuag ugain milldir i'r gogledd o sefydliad Cymreig y Bala, yn Powys, yn Riley Co.;) a bwriedir i'r reilffordd hon gael ei gweithio yn mlaen gyda glan y *Little Blue*, trwy siroedd Jones, a Jefferson (lle bu Cymry Mahanoy City, Pa., yn bwriadu cael sefydliad Cymreig,) a manau ereill, yn nhalaeth ffrwythlon Nebraska, er uno â'r Union Pacific R. R., ger Fort Kearney. Mae gan gwmpeini y reilffordd hon filoedd o erwau o diroedd rhagorol ar werth; ac mae eu prif swyddfa yn ninas Atchison. Credwyf fod y tiroedd hyn yn Kansas yn rhai iachus a chynyrchiol.

(10.) MANHATTAN, *Riley Co., Kansas.*—Hon yw prif dref sir Riley. Tref fechan, hardd, wasgaredig ar lawer o dir gwastad, ydyw. Saif ar gornel de-ddwyrain y sir, yn agos i'r fan yr ymdywallta y Big Blue River i afon Kansas; ac y mae y Kansas Pacific R. R. yn rhedeg drwyddi. Ei phellder o Topeka i'r gorllewin yw 51 milldir; ac o Junction City i'r dwyrain yw 20 milldir. Mae ynddi lawer o adeiladau bychain o goed, o geryg, ac o briddfeini, ac amrai o gapelau gan y Saeson. Treuliasom un Sabboth dedwydd yno yn Awst, 1869. Yno y mae swyddfa ac argraffdy Meistri Adams ac Elliot, y rhai a weithredant fel Tir Oruchwylwyr dros y "*National Land Co.*" Cefais hwynt yn bobl eirwir a chymwynasgar, a rhoddasant i ni bob hysbysrwydd rheidiol am diroedd y sir a'r dalaeth. Ni ddeallasom fod un Cymro na Chymraes yn byw yn nhref Manhattan, nac yn holl sir Riley y pryd hyny. Am ddim a wyddom yn wahanol, Thomas Jones, Ysw., Pa., a finau, oedd y rhai cyntaf a siaradasant, ac a ganasant Gymraeg yn Manhattan, ac ar y tiroedd a feddienir yn awr gan sefydlwyr Cymreig Powys, yn Riley Co. Gall Manhattan ddyfod yn dref boblogaidd a bywiog ei masnach. Ond ymddengys i ni y dylai y *County Seat* fod yn nes i ganol y sir.

(11.) Y BALA, *yn Powys, Riley Co., Kansas.*—Y Parch. R. Gwesyn Jones, a'i gyfeillion, a gawsant yr

anrhydedd o ddechreu y sefydliad Cymreig hwn, yn ngwanwyn y fl. 1870. Nis gwyddom paham y galwasant y lle "Y Bala yn *Powys*." Oni fuasai, Y Bala yn *Meirion* yn fwy priodol? Ond nid yw hyny yn bwysig. Dichon eu bod am *uno* Maldwyn a Meirion yn Kansas. Yr wyf yn gwir ddymuno eu llwyddiant. Ond beth am y sefydliad? Nid oedd mewn bodolaeth pan archwiliais yr ardal, yn Awst, 1869. Nid oes ond prin ddeunaw mis er pan ddechreuwyd ef; darllenais a chlywais ei fod wedi cynyddu yn gyflym, a bod golwg obeithiol arno yn awr. Buasai yn dda genyf pe buasai genyf amser a gallu i dalu ymweliad â'r lle y flwyddyn hon—ond nis gallaf. Cynygiodd y "*National Land Co.*," (prif werthwyr tiroedd Cwmpeini y Kansas Pacific R. R.,) i ni, am bris rhesymol iawn, yr holl diroedd oedd yn eu meddiant, sef 6,560 o erwau, yn *Township* 8, *Range* 5, *E. of 6th P. M.*, yn Riley Co., Kansas; a digon o amser i dalu am danynt. Ac yr oedd 16,480 o erwau o dir y Llywodraeth i'w cael am $2.50 yr erw, neu am *ddim* dan yr "*Homestead Acts*," o fewn yr un Township. Yr oedd hyny yn dra manteisiol i wneyd sefydliad Cymreig. Awst 21, 1869, aethum mewn cerbyd gyda Mr. Elliot, o Manhattan, heibio i'r Coleg Amaethyddol, gydag ochrau y *bluffs*, ar hyd y gwastadedd cul, ffrwythlon, hyd darddiad y *Wild Cat Creek*, yn *Section* 27, *Township* 8, *Range* 5, yn agos i 20 milldir o ffordd o dref Manhattan; ac oddeutu yr un pellder o Fort Riley, yr hon a safai oddiyno i'r de-orllewin, o fewn 4 milldir i'r Junction City. Archwiliasom lawer o'r tiroedd, ac ni welsom ni na choedydd nac afonydd o fewn y Township hwnw; ond hysbyswyd ni fod aberoedd bychain, sef y *Walnut Creek*, yn codi yn *Section* 11, ac yn rhedeg trwy *Section* 1, yn ei gornel ogledd-ddwyreiniol; ac un fechan arall, sef y *Fancy Creek*, yn codi yn *Section* 8, ac yn rhedeg trwy *Section* 5, yn ei gornel gogledd-orllewinol. Yr oedd yno yn sicr diroedd da iawn, cyfaddas i gynyrchu pob math o ydau a ffrwythau; ac yr oeddynt yn llawer mwy gwastad na rhai manau yn Osage Co., er hyny yr oedd arnynt rai codiadau a llethrau; a digon o rediad i'r dyfroedd. Yr oedd yr holl diroedd, y pryd hyny, heb eu prynu

na'u poblogi, yn cael eu gorlwytho gan wair (prairies) naturiol, heb neb i'w bladurio, a'i gasglu yn nghyd, nac un anifail i'w fwyta. Yn y *township* hwnw, neu yn gyfagos ato, y mae sefydliad Cymreig Powys; ac y mae ar diroedd da a ffrwythlon, lle gall 144 o deuluoedd Cymreig gael 160 o erwau o dir bob un; a gall gynnwys dros wyth gant o boblogaeth; ac y mae digon o diroedd da ereill i'w cael o'i ddeutu. Prif anfanteision presenol y lle hwn yw, ei fod dros ugain milldir oddiwrth bob reilffordd, a threfydd masnachol; nad oes braidd ddim coedydd naturiol yn tyfu ynddo; nac un afon nac aber o bwys yn rhedeg trwyddo; ond gellir cael ffynonau da ynddo trwy gloddio pydewau; a gellir tyfu pob math o goedydd yno. Buasai tref y *Bala* yn Powys yn llawer mwy dymunol a manteisiol i'r sefydlwyr Cymreig, pe buasai wedi ei chodi yn nes i *ganol* y sir; a buasai gwell gobaith iddi felly ddyfod yn brif dref (*County Seat*) Riley. Neu, pe buasai wedi ei chodi yn nes i afonydd y *Big Blue,* neu y *Republican,* buasai ei sefyllfa yn well, a'i manteision yn llawer mwy. Er hyn oll, credwyf fod cwmpeini "Cymdeithas Dirol ac Ymfudol Gymreig America," wedi gwneyd dewisiad da, a dichon y goreu a allasent ar y pryd; ac y bydd y Bala, a Powys, yn lleoedd cyfoethog ac enwog yn y dyfodol; yn enwedig os daw yno lawer eto o ddynion arianog ac anturiaethus, i helaethu y dref, ac i ddwyn yn mlaen fasnach fywiog o'i mewn. Tebygol yw y codir tref fawr yn nes i ganol sir Riley, ar ochr orllewinol y Big Blue, o fewn *Township* 8, *Range* 6, ac y symudir y *County Seat* yno o Manhattan, ac y bydd reilffordd newydd yn cael ei gwneyd o Leavenworth heibio i hono, a'r Bala, gan groesi y Republican i'r gorllewin; neu y bydd y reilffordd sydd yn awr yn rhedeg o Atchison hyd Waterville, yn Marshall Co., yn cael ei gweithio yn mlaen gyda glanau y Big Blue i lawr i Mahattan, neu ar draws sir Riley, heibio i dref y Bala yn Powys i'r Junction City, neu yn mlaen i'r gorllewin. Sonir am hyny yn awr, a thebygol yw y cymer le yn weithredol cyn hir. Dyblai hyny werth tiroedd Powys ar unwaith.

Ond gwrandewch beth a ddywed y *sefydlwyr* am

Powys. Yn y "Faner," Gor. 19, 1871, dywed Mr. R. Davies, fel hyn—"Y mae yn hysbys bellach, i'r Cymry yn gyffredinol, mai tonog yw prairie Kansas, er y gellir cael canoedd o erwau mor wastad a bwrdd, heb yr un gareg, fel un o ddolydd harddaf Lloegr, ac eto yr amaethwr heb gyffwrdd âg ef. A phan y mae tir felly i'w gael weithiau am ddim, ac am o $5 i $8 yr erw, onid yw yn resyn fod y Cymry yn aros mewn gweithfeydd myglyd, a threfi afiach? Y mae arwynebedd y wlad yn edrych yn ardderchog—gwair mawr gwyrddlas yn ysgwyd yn yr awelon, a blodau amryliw fyrdd yn ei addurnaw, a gyroedd anifeiliaid y sefydlwyr yn ymgrwydro yma a thraw, nes y mae yr olygfa yn ddigon i swyno unrhyw ddyn; ond eto nis gall dyn fyw ar olygfeydd prydferth—mae yn rhaid iddo lafurio am ei gynhaliaeth; ac nid yw y Powysiaid yn ol am hyny, o herwydd y mae yma rai wedi cymeryd tir y Llywodraeth, ac wedi gwneyd mwy o welliantau arno nag sydd gan rai hen sefydlwyr sydd yma er ys blyneddau. Mae gan bob sefydlwr ryw gymaint o wenith a chorn; rhai bump, rhai ddeg, a rhai bymtheg erw yn tyfu yn rhagorol, a phob arwyddion y bydd yma gnydau toreithiog. Twrw mawr a fu yma ar gychwyniad y sefydliad, fod yma brinder dwfr er cloddio am dano. Ond y mae heddyw ddigonedd o ddwfr iachus braidd wrth bob ty. Gellir cael dwfr da yma trwy gloddio 40 troedfedd ar gyfartaledd.

Dyma enwau y personau sydd wedi cloddio ffynonau, (yn ol y rhifnodau o droedfeddi ar ol eu henwau,) a chanddynt gyflawnder o ddwfr—Reynolds a Daniels, (8); W. H. Jones, neu W. Sir Fôn, (13); R. W. Lewis, (26); J. G. Hughes, (14); Mrs. A. Hughes, (60); W. O. Williams, (48); G. Gray, (30); J. J. Evans, (30); W. Evans, (12); O. Thomas, (*spring*); J. W. Davies, (18); W. J. Roberts, (20); S. Ashman, (50); J. Randall, (140); J. L. Jones, (*spring*); Williams a Jones, (27); y Cwmni Tirol, (27); J. H. Jenkins, (65); Coal Company, (18); T. Morgans, (14)."

Dywed Mr. Davies, fod son mawr yno am gael reilffordd o Leavenworth, Waterville, a Junction City, drwy y lle. Dywed un arall o'r *hen sefydlwyr*, yn y

"Faner," Gor. 5, 1871, fel hyn—"Adeg helbulus, ar y goreu, oedd yr un a aeth heibio i bawb oedd yma y flwyddyn ddiweddaf, oblegid nad oedd yma ond lle newydd, heb ddim gan neb i'w ddysgwyl ond yr hyn oedd yn eu meddiant pan yn dyfod i'r lle. Ar yr un pryd, gallaf dystio fod hwn yn rhagori ar unrhyw sefydliad Cymreig arall yn y talaethau, trwy ein bod yn cael ein tir am ddim, ac felly ein bod yn cael yr arian a fuasai raid i ni eu talu am dir mewn unrhyw sefydliad arall, at gynal ein hunain a byw; a thrwy ei bod wedi digwydd troi allan yn flwyddyn sych iawn y llynedd, yr oedd yn dda i ni mai yma yr oeddym. Cawsom fyw yn dda ar ffrwyth yr arian y mae *speculators* sefydliadau ereill yn eu cymeryd oddiar ein cydgenedl, sef y taliad cyntaf am y tir. Erbyn hyn mae ein meusydd mawrion yn orlwythog gan gnydau toreithiog; nid yn unig y mae ein gwenith yn ffrwytho yn hyfryd, ond y ceirch a'r Indrawn hefyd —gellir disgwyl o 50 i 75 o fwsieli yr erw o'r olaf. Mae yma beth mewn hen dir, a pheth mewn tir wedi ei dori eleni, ond ni ddylai neb ddisgwyl y cnwd mwyaf ar y dywarchen, (*sod corn,*) ond y mae rhagolygon y bydd y cynyrch o hwn tua 50 bwsiel yr erw. O barth y dyfodol, yr ydym yn chwerthin arno, ac yn barod i'w groesawu. Mae genym bob peth angenrheidiol gogyfer a'r flwyddyn hon, heb fyned o'r sefydliad i'w ymofyn, a gallwn werthu oddiyma lawer o gynhâliaeth bywyd, oni fydd galwad am dano yma. Gwna hyny ni, a'r rhai newyddion a ddeuant yma eto, yn llawer mwy cysurus, na phe byddai raid i ni fyned 25 o filldiroedd i ymofyn pob peth tuag at ein diwallu, a thalu yn mron ddwbl bris am dano, fel yr oeddym yn gorfod gwneyd y flwyddyn a basiodd. Y mae pethau wedi cyfnewid erbyn heddyw, gan fod genym *store* yn y sefydliad, yn gwerthu pob nwyddau angenrheidiol; a bydd yr hen sefydlwyr wrth gefn y rhai newyddion i'w cyflenwi â hâd i'r tir, ac â gwenith neu flawd at eu galwad. Y sefydlwyr *cyntaf* a gafodd y fantais i gael tir rhad, gan fod hwnw bron wedi ei gymeryd i gyd yma yn bresenol. Mantais sefydlwyr yr *ail* flwyddyn ydyw, fod pob peth arall yn rhatach iddynt hwy nag y cafodd

y sefydlwyr cyntaf hwynt. Mae genym yn awr *store*, *shop gof*, &c., yn nhref y Bala, yn lle gorfod myned mor belled a Manhattan i wneyd pob gorchwyl. Yr oedd yr hen sefydlwyr yn gorfod talu $4 yr erw am aredig eu tir; ond ceir hyny yn awr am $3.50, a $3. Tair gwêdd oedd grym y sefydliad y llynedd, ond y mae gan y Cymry eleni o 15 i 20 o weddoedd da, ac y maent yn cynyddu o hyd; a sefydlwyr newyddion yn parhau i ddyfod yma, nes ydym yn rhifo yn awr o 300 i 400, er nad yw y sefydliad ond ychydig dros flwydd oed. Nid yw ein *tref* yn cynyddu mor gyflym a llawer o drefydd mewn sefydliadau newyddion, o herwydd ein bod yn gweled yn oreu yru yn mlaen ar ein tyddynod yn gyntaf, ac yna adeiladu y dref. Credwyf mai hon yw y ffordd oreu o lawer, ac nid gwneyd tref yn gyntaf, ac ar ol rhoddi ein harian i wneyd ty da yn y dref, bod heb ddim i yru yn mlaen ar y fferm.. Nid oes genym eto yn y Bala ond chwech o anedd-dai, a *store*, a swyddfa, a gefail gôf, wedi eu gorphen; ond y mae yma ddau neu dri yn ychwaneg wedi eu dechreu; a neuadd y dref, yr hon fydd at wasanaeth cyhoeddus ac addoliadau crefyddol, trwy nad oes genym un addoldy yma eto, er nad yw yn debyg y byddwn yn hir heb yr un. Eglwys gymysg ydym eto, eithr y mae genym weinidog yma, sef y Parch. Henry Davies, (A.) gynt o Big Rock, Illinois. Bu y Parch. R. Gwesyn Jones, Utica, a'r Parch. H. E. Thomas, Pittsburgh, yma yr wythnos o'r blaen, a chawsom gymanfa dda iawn yma y Sabboth gyda hwynt; cawsom bregethau rhagorol, ac yr oedd y ddau wedi myned i sefyll ar eu huchelfanau, nes oedd yma "Sasiwn y Bala" mewn gwirionedd. Nos Iau canlynol cadwyd cyfarfod, ac ysgrifenwyd tystiolaeth y sefydlwyr am y sefydliad; a bwriadant eu cyhoeddi mewn llyfryn i'w dosparthu."

Dyna dystiolaeth dau o'r sefydlwyr am Powys a'r Bala, yn Kansas. Rhoddasant ddarluniad cywir o'r sefydliad o'i ddechreuad hyd yn awr; ond cyn pen dwy flynedd eto, bydd wedi cynyddu a llwyddo yn ddirfawr; a bydd yr *holl* diroedd, cyfagos i'r Bala, wedi eu prynu a'u sefydlu. Credwyf y gellir gwneyd *llawer* o sefydliadau Cymreig da yn siroedd Riley, a Clay, Pot-

tawattamie, Marshall, Washington, Republic, a Shirley, &c., oddeutu Powys, yn Kansas. Mae sefydliad Cymreig Powys, tua 70 milldir yn uwch i'r gogledd nag Emporia ac Arvonia; ond gellir myned i'r naill a'r llall, gyda'r reilffyrdd trwy Junction City, neu Topeka a Manhattan. Swyddogion y Gymdeithas Dirol ac Ymfudol hon ydynt y boneddigion cyfrifol canlynol—Llywydd, Parch. Rhys Gwesyn Jones, Utica; Is-lywydd, Parch. John Moses, Newark, Ohio; Trysorydd, Parch. D. T. Davies, Utica, N. Y.; Ysgrifenydd, Parch. Isaac Thomas, Utica; Goruchwyliwr, J. H. Jenkins, Powys, Manhattan, Riley Co., Kansas. Gellir cael *shares* gan y. Cwmpeini, $100 yr un, gan y personau uchod, neu y Parch. H. E. Thomas, Pittsburgh, Pa., neu Mr. J. W. Howells, Scranton, Pa. Y mae prif Swyddfa y Gymdeithas yn 104 Genesee Street, Utica, Oneida Co., N. Y.

(12.) Bangor, *Coffey Co.*—Saif y dref newydd hon tua 10 milldir i'r de-orllewin o ddinas Burlington, yn yr un sir, mewn gwlad iachus a ffrwythlon; nid yn mhell o derfynau siroedd Greenwood a Woodson, lle gellir cael y tiroedd goreu o fewn y dalaeth, gan Wm. P. Jones, Ysw., ac ereill, am o $3 i $7 yr erw. Mae amrai o fân aberoedd yn rhedeg heibio i Bangor, ac ychydig o goedydd yn tyfu ar eu glanau; ac yn fuan bydd reilffordd yn rhedeg o Kansas City, Ottumwa, Burlington, trwy Bangor, i Eureka, ac oddiyno i Santa Fe. Bydd llawer o drefedigaethau newyddion yn codi yn nyffryn mawr a ffrwythlon y Neosho; a bwriedir gwneyd *Bangor* yn un o'r rhai blaenaf yn eu plith. Mae amrai o Gymry parchus wedi sefydlu yno eisoes. Y cam cyntaf fydd y cam goreu i brynu tiroedd oddeutu yno.

PENNOD VIII.

TALAETH NEBRASKA.

Mae Nebraska yn 432 o filldiroedd o hyd o'r dwyrain i'r gorllewin, ac yn 200 o filldiroedd o'r gogledd i'r de, yn cynnwys tua 71,000 o filldiroedd petryal, a 45,620,-000 o erwau. Terfynir hi gan afon Missouri, ac Iowa o du y dwyrain; gan Dakota o du y gogledd, gan Wyoming a Colorado o du y gorllewin, a chan Kansas o du y de; ac y mae y rhan fwyaf o'i thiroedd yn ffrwythlon, a'u harwyneb yn debyg iawn i arwyneb tiroedd Kansas; gweirdiroedd gwastad, a bryniog, a digoed (*rolling prairies*) ydynt; ond y mae yn uwch na'r dalaeth hono oddiar arwyneb y môr, ac y mae ynddi lai o afonydd mewnol cryfion, ac o ganlyniad lai o goedydd gwerthfawr, ac o waelodion ffrwythlon. Gwir yw, golchir ei holl gyffiniau dwyreiniol, a rhan o'i gogleddbarth, am yn agos i 250 o filldiroedd, gan afon fawr y Missouri, a bod llawer o wastad-diroedd eang, a digon o goedydd yn yr holl siroedd ar lanau hono, yn enwedig yn yr holl siroedd o Omaha hyd Kansas yn y de. Rhenir y dalaeth bron yn ddwy ran gyfartal, de a gogledd, gan afon fawr arall, sef y *Platte River*, yr hon a gyfyd, un rhan yn Wyoming, a'r rhan arall yn Colorado, yn y Mynyddoedd Creigiog, ac a ymuna yn un afon gref, tua 300 o filldiroedd o Omaha, yn ngorllewindir Nebraska, ac oddiyno a ddylifa heibio i Fort Kearney a'r Grand Island, ac a ymdywallta i'r Missouri wrth Plattsmouth, rai milldiroedd i'r de o Omaha. Er fod yr afon hon tua milldir o led am ganoedd o filldiroedd, nid yw ond ychydig o droedfeddi o ddyfnder. Rhed yn chwyrn, ac y mae llawer o *quick-sand* ynddi, yn ei

gwneyd yn beryglus i'w chroesi. Ystyr yr enw Nebraska yw "Dwfr Bâs," am hyny enwyd y dalaeth yn ol ystyr enw yr afon Platte. Mae llawer o waelodion eangfaith, ac o goedwigoedd, gyda glanau gogleddol yr afon hon; ac y mae y tir hwnw yn dra ffrwythlon hyd nes yr eir yn mhell i'r gorllewin. Afonydd mewnol ereill Nebraska yw y rhai canlynol, sef y *Loup Fork* a'i thair cangen, yr hon a ddyfrha ganoldir y dalaeth yr ochr ogleddol i'r Platte, ac a ymdywallt iddi tua chan' milldir o'i genau; a'r *Niobrara,* yr hon a gyfyd yn Wyoming, ac a ddylifa trwy randir gorllewinol a gogleddol Nebraska, ac a ymdywallt i'r Missouri; a'r *Elkorn,* yr hon a gyfyd yn nghanol y dalaeth, ac a ymarllwys i'r Missouri tuag ugain milldir yn uwch na'i genau, o du y gogledd. Mae llawer o goed a cheryg o ddeutu glanau yr afon werthfawr hon, ac y mae llawer o diroedd da yn yr holl siroedd sydd rhyngddi a'r Missouri River. Dyna y prif afonydd sydd yr ochr ogleddol i'r afon Platte yn y dalaeth.

Yr ochr ddeheuol i'r afon Platte y mae yr afonydd mewnol canlynol, sef y *Little* a'r *Great Nemaha,* a'u cangenau, y rhai a ddyfrhant y siroedd mwyaf ffrwythlon a phoblog yn rhandir dwyreiniol a deheuol y dalaeth, ac a ymdywalltant i'r Missouri; a'r Big Blue, a'r Little Blue, a'u cangenau, y rhai a ddyfrhant ganoldir deheuol Nebraska; yn nghyd a'r Republican a'i lluosog gangenau, yr hon a ddyfrha dde-orllewin y dalaeth; ac y mae y tair afon olaf a nodwyd yn rhedeg i mewn i ogleddbarth talaeth Kansas. Gyda glanau yr holl afonydd hyn y mae llawer o waelodion ffrwythlon, a pheth coedydd. Gerllaw iddynt y mae *bluffs* caregog, a thu ol iddynt y mae miloedd o erwau o'r gweirdiroedd tonog (*rolling prairies*) mwyaf ffrwythlon a dymunol. Gyda glanau afon Missouri, ac am oddeutu

can' milldir i'r gorllewin oddiwrthi, y mae mwyaf o goedydd, a phoblogaeth yn awr; ac y mae miliynau o erwau o diroedd gwerthfawr heb eu mesur eto gan y Llywodraeth yn nghanoldir a gorllewindir Nebraska, oddeutu y *Little Blue*, a'r *Republican;* ond cyn pen deng mlynedd eto, byddant wedi eu sefydlu a'u diwyllio gan boblogaeth gref, a llawer o reilffyrdd yn rhedeg trwyddynt, a dinasoedd a threfydd wedi eu cyfodi arnynt. Mewn rhai manau oddeutu yr afonydd y mae y tir yn doredig a bryniog, yn lleoedd da am godi ffrwythau, a magu defaid ac anifeiliaid. Cael peth tir felly, gyda doldiroedd y gwastadedd, a wnai dyddyn rhagorol. Mae y golygfeydd a geir oddiar benau y bryniau hyn yn nodedig brydferth a swynol.

Yn rhandir *dwyreiniol* a *deheuol* Nebraska, am gan' milldir i'r gorllewin o afon Missouri, ceir y prairies mwyaf dymunol a ffrwythlon, a hawdd i'w llafurio; cyfodant yn raddol tua'r gorllewin a'r gogledd, a gellir cael canoedd o erwau o dir yno heb un bryn a dwfrffos i atal yr aradr a'r cerbydau rheidiol i'w llafurio. Ond cofier fod prinder coedydd yn fwy yn ngorllewindir Nebraska, yr ochr ogleddol a dwyreiniol i'r Platte River, a bod y lleoedd hyny (fel gorllewindir Kansas), yn fwy agored i sychder ac i ystormydd, ac nad yw yn agos mor ffrwythlon a dwyreindir y dalaeth.

Yn ngogledd-orllewin Nebraska, uwchlaw Fort Laramie, y mae dyffryn diffaeth 30 milldir o led wrth 80 milldir o hyd, a elwir gan y Ffrancod, "Mauvaises Terres" (Bad Lands.) Tiroedd drwg, oblegid eu bod yn cael eu ffurfio o dywod a chlai-bridd caled. Torwyd hwynt yn ffosydd ac yn nentydd gan aberoedd a gwlaw, ac achosion awyrawl ereill, nes y ffurfiasant yn bigyrnau, yn golfäau, ac yn golofnau neillduedig, a thyrau,

gan edrych o bell, fel dinas ddirfawr yn ei dadfeilion! Mae ffordd Fort Laramie yn rhedeg drwy y tiroedd anffrwythlon hyn. Gorwedda y dyffryn erchyll hwn o gant i ddau gant o droedfeddi yn îs na'r gweirdir eang a gwastad sydd yn agos ato. Ceir llawer o diroedd gwaelion heblaw y dyffryn hwnw yn ngogledd-orllewin y dalaeth.

Gellir cael ffynonau a dwfr da yn y rhan fwyaf o siroedd presenol y dalaeth trwy gloddio pydewau o 12 i 25 troedfedd. Ceir gwythienau da o lo yn siroedd Richardson, Pawnee, Johnson, Nemaha, Otoe, Cass, Jones, Dixon, a Grant, &c.; a mawn mewn rhai manau; ac y mae digonedd o geryg calch rhagorol at adeiladu mewn llawer o'r bryniau gyda glanau yr afonydd. Darganfyddwyd mwn haiarn yn sir Gage, a halen yn sir Lancaster. Ceir yr un rhywogaethau o goedydd yn Nebraska ag a geir yn Kansas; a gellir tyfu pob math o goedydd yno hefyd. Mae ei hinsawdd a'i thymhorau yn debyg hefyd. Gorwedda yn yr un lledred a Pennsylvania, Ohio, Illinois, ac Iowa. Y mae y gwyntoedd yn y gauaf a'r gwanwyn yn erwin a chryfion; ond nid yw y gauaf yn hir, na'r haf yn angerddol boeth. Gwlad iachus ydyw haf a gauaf hefyd. Yn 1860, nid oedd ei phoblogaeth ond 28,841; ond erbyn 1870, yr oedd wedi cynyddu i 116,888!

Prif ddinasoedd Nebraska ydynt Lincoln (*the State Capital*), Omaha, Plattsmouth, Nebraska City, Brownville, Beatries, &c.; ac y mae ugeiniau o drefydd yn cael eu codi yn y gwahanol siroedd mwyaf poblog, yn enwedig oddeutu yr Union Pacific R. R., am dros 150 i 200 o filldiroedd o ddinas boblog a bywiog Omaha i'r gorllewin. Bydd y "Burlington & Missouri R. R.," yr hon sydd wedi ei gorphen ar draws deheudir Iowa, yn croesi afon Missouri ger Plattsmouth, ac yn

cael ei gweithio heibio i Lincoln, ac yn mlaen drwy y wlad, gan uno a'r Union Pacific R. R. ger Fort Kearney; a bydd llawer o reilffyrdd yn sicr o gael eu gwneyd o Kansas a Minnesota i redeg i bob cyfeiriad i Nebraska. Diau y gorphenir y "Central Branch of the Union Pacific R. R.," yr hon sydd yn awr yn rhedeg o Atchison, Kansas, hyd Waterville, Marshall Co., ac y bydd yn rhedeg cyn hir gyda y Little Blue, neu y Republican, drwy Nebraska, hyd Fort Kearney, neu yn agos iddi. Sonir hefyd am wneyd reilffyrdd o Brownville a Nebraska City i Lincoln, ac oddiyno trwy ddeheudir Nebraska, a gogledd-dir Kansas, gyda y Big Blue i Fort Riley. Bydd hono yn fanteisiol i'r sefydliad Cymreig yn *Powys*, Kansas. Yr wyf yn credu fod tiroedd dymunol a ffrwythlon yn rhandir dwyreiniol a deheuol Nebraska, a bod yno filoedd o erwau o diroedd rhad y Llywodraeth, a chan gwmpeini y gwahanol reilffyrdd; ac y byddai yn dda i filoedd o Gymry sefydlu yno yn fuan. Mae swyddfa y Llywodraeth gyffredinol yn nhref Beatries, sir Gage, a rhai ereill yn Lincoln, Dakota, a West Point. Ceir pob hysbysrwydd am y tiroedd trwy alw ynddynt, neu ysgrifenu at y Cofrestrwyr.

Mae darpariadau ehelaeth wedi cael eu gwneyd gan y Llywodraeth gyffredinol, a chan lywodraeth y dalaeth, at godi a chynal ysgolion dyddiol yn mhob plwyf (*township*) yn Nebraska. Rhoddwyd *sections* 16 a 36, yn cynnwys milldir petryal, neu 23,040 o erwau bob un, gwerth $7 yr erw, at y fath ysgolion gwerthfawr yn mhob plwyf. Yn 1867, penderfynwyd symud eisteddle y llywodraeth dalaethol o Omaha i Lincoln, yn Lancaster Co. Gorwedda y ddinas newydd hono mewn lle hyfryd, a chynydda yn gyflym. Adeiladwyd yno Senedd-dai, a swyddfäau rhagorol, gyda llawer o drigfan-

au, ac eglwysi, ac athrofäau. Mae athrofäau hefyd yn Nebraska City, Fremont, a Pawnee City. Dinas boblog ac ardderchog yw Omaha.

Mae amrai o Indiaid gwareiddiedig yn aros eto mewn manau yn Nebraska; ond tebygol yw y symudir hwynt oll cyn hir oddiyno yn mhellach i'r gorllewin. Mae dros ddwy fil a haner (2,750) o'r Pawnees yn aros ar eu sefydliad yr ochr ogleddol i afon Platte, tua chan' milldir i'r gorllewin o Omaha. Mae tua chwe' chant (600) o'r Omahas yn cartrefu ar eu tiroedd ar lan afon Missouri, tua haner can' milldir i'r gogledd o Omaha; ac y mae yn agos i ddwy fil (1,800) o'r Winnebegoes yn preswylio gerllaw iddynt ar lan y Missouri. Mae dros bedwar cant (465) o'r Otoes yn byw ar eu tir prydferth a ffrwythlon, yn neheudir y dalaeth, sef rhwng Gage Co., yn Nebraska, a Marshall Co., yn Kansas. Mae yr holl Indiaid yn haner gwareiddiedig, yn diwyllio peth ar eu tiroedd, yn byw mewn tai gwaelion; weithiau yn myned allan yn lluoedd tua'r gorllewin i hela, ac i bysgota, ac yn dychwelyd i lafurio eu tiroedd a chasglu eu ffrwythau. Maent oll yn cael cynorthwy gan y Llywodraeth, ac yn deyrngarwyr, ac yn gyfeillgar a'r dynion gwynion; ond yn elynion llidiog i lwythau y Sioux, a'r Cheyenne, a'r Arrapahoe.

Y ffyrdd rhwyddaf a rhataf i fyned o'r dwyrain i Nebraska, yw myned o New York, neu Philadelphia, i Chicago, ac oddiyno i Omaha; neu trwy Quincy, ac oddiyno gyda yr "Hannibal & St. Joseph R. R." i St. Joseph, ac oddiyno i Brownville, Nebraska; neu trwy Burlington, Iowa, ac oddiyno gyda y "Burlington & Missouri R. R." i Plattsmouth, Lincoln, neu Nebraska City.

Cymry Nebraska.—Buom yn archwilio ychydig o diroedd dymunol a ffrwythlon rhanbarth dwyreiniol a

deheuol Nebraska, yn nechreu Awst, 1869, a chawsom berffaith foddlonrwydd y pryd hyny fod yn y parthau hyny, sef oddeutu Brownville, Nebraska City, Lincoln, a Beatries, yn siroedd Cass, Lancaster, Otoe, Nemaha, Johnson, Pawnee, Richardson, a Gage, wledydd ardderchog a ffrwythlon; a chawsom brofion diymwad fod tiroedd amaethyddol o'r fath oreu i'w cael gan y Llywodraeth oddeutu glanau y Big Blue River, yn siroedd Seward, Saline, a Gage; ac oddeutu y Little Blue River, yn siroedd Jones a Jefferson, &c. Tref fechan gynyddol, yn codi i'r bryniau, ar lan afon Missouri, yw Brownville, gyferbyn a *depot* Phelps, ar y "Kansas City, St. Joseph & Council Bluffs R. R.," yr ochr ddwyreiniol i'r Missouri. Yr oedd Mr. William D. Price, gof (gynt o Newton, Iowa), a'i deulu yn byw yno y pryd hyny. Clywsom fod sefydliad bychan Cymreig yn agos i Aspinwall, yn Nemaha Co., tuag wyth milldir i'r de o Brownville, a bod eglwys Gymreig wedi ei sefydlu yno er ys rhai blyneddau gan y Bedyddwyr, a bod y Parch. Evan Thomas, gynt o Ohio, wedi bod yn pregethu iddynt. Yr oedd Mr. Thomas Higgins, a Mr. Lloyd, ac ereill, yn byw yn yr ardal hono. Addolent mewn ysgoldy. Y mae sefydliad Cymreig bychan arall yn agos i Salem, a Fall City, Richardson Co.; a chlywais fod gan yr Annibynwyr eglwys fechan yno, a bod Mr. Wm. D. Price, Brownville, wedi symud yno i fyw ar ei dyddyn. Dichon fod yn y parthau hyn rai sefydliadau Cymreig bychain ereill wedi cael eu dechreu yn y ddwy flynedd ddiweddaf; a diau fod amrai o Gymry yn wasgaredig yn y gwahanol ddinasoedd a'r siroedd. Mae y Parch. David Knowles (A.,) gynt o Long Creek, Iowa, yn genhadwr gyda y Saeson yn Greenwood, Cass Co., Nebraska; ac y mae y Parch. Thomas Pugh, gynt o Aberdar, D. C., wedi hyny o Ironton, Ohio, yn genhadwr, ac yn gweinidogaethu i dair o eglwysi Saesnig bychain, yn agos i Fremont, ar yr Union Pacific R. R., 47 milldir o Omaha; Rev. Thomas Pugh, Fremont P. O., Dodge Co., Nebraska. Y mae efe yn byw mewn lle a elwir Jalapa, tua 9 milldir i'r gorllewin o Fremont. Clywais hefyd fod rhai Mormoniaid Cymreig wedi ymfudo o Brookfield, Ohio,

a sefydlu yn rhywle yn Nebraska. Gall fod tua dau gant o Gymry yn wasgaredig yn y dalaeth; ond tebygol yw y bydd yno sefydliadau Cymreig cryfion cyn pen deng mlynedd eto. Mae yn wlad mor iachus a ffrwythlon, a dymunol i fyw, ag ydyw Iowa, Missouri, a Kansas—yn enwedig yn ei siroedd dwyreiniol a deheuol (*south-east of Nebraska.*)

PENNOD IX.

TALAETH CALIFORNIA.

Dechreuwyd poblogi gwlad fawr California gan y Spaeniaid, tua San Diego, yn y fl. 1769. Bu am yn agos i 80 mlynedd wedi hyny heb dynu sylw neillduol y byd, ac heb gynyddu ond ychydig yn ei phoblogaeth. Yr oedd gan "y Duw a wnaeth y byd" ei "amseroedd rhag-osodedig," a'i foddion neillduol i'w chodi i sylw, ac i ddenu y miloedd, o wahanol barthau y ddaiar, yno i'w phreswylio, ac i ddadblygu ei thrysorau gwerthfawr. Actau 17. 24—27. Yn mis Chwefror, 1848, darganfyddwyd *aur* yn un o'i hafonydd gogleddol, ar lan y Môr Tawelog; ac mewn lleoedd ereill yn y mynyddau. Codwyd gwerth $10,000,000 (deng miliwn) o hono y flwyddyn hono. Nid oedd California y pryd hyny ond gwlad ddieithr, wyllt, ac anial; ac yr oedd yn mhell o wledydd Ewrop, ac o'r talaethau dwyreiniol; a llawer o anfanteison i fyned iddi ar fôr a thir. Ond y cyhoeddiad am ddarganfyddiad yr aur yno, dan reolaeth yr Anfeidrol Ddoeth, a roddodd y fath hyrddiad i ymfudiad yno, nes oedd miloedd o wahanol genhedloedd, o wahanol barthau y byd, yn orwylltion am fyned yno, trwy rwystrau a pheryglon, i gyfoethogi eu hunain mewn byr amser! Aeth miloedd yno mewn llongau heibio i'r Cape Horn; a miloedd dros guldir y Panama; a miloedd dros y Mynyddau Creigiog. Bu llawer o honynt feirw ar y ffyrdd, wrth fyned a dychwelyd; dyoddefodd ereill gyfyngderau mawrion yn y gweithfeydd, yn y blynyddoedd cyntaf; yspeiliwyd

llawer; lladdwyd amrai gan yr Indiaid, ac ereill; dychwelodd rhai adref yn llwyddianus a chyfoethog; ond cafodd y mwyafrif siomedigaethau chwerwon, a buont feirw yno mewn caledi, yn mhell oddiwrth eu cyfeillion a'u perthynasau. Yn nghanol y fath *orchwant am aur*, ac yn mhlith y fath gymysgedd o wahanol ieithoedd a chymeriadau, mewn gwlad mor newydd, ac anniwylliedig, heb genhadon hedd, nac eglwysi na chapelau, rhaid fod yno le ofnadwy o annuwiol a pheryglus. Gwlad heb ei *Sabbothau* oedd y pryd hyny. Bu myned yno, nid yn unig yn niweidiol i iechyd, ac amgylchiadau, ond i deimlad a chymeriad *crefyddol* miloedd. Collasant bethau oedd yn werthfawrocach nag aur coeth lawer. Oerodd a chaledodd miloedd yn California. Ni wrandawsant ar gynghor Paul, ond cawsant brofiad chwerw o wirionedd ei eiriau, yn 1 Tim. 6. 8—10. Yr oedd llawer o eithriadau anrhydeddus; ond eithriadau oeddynt. Gorphwylldra (*mania*) melyn-aur ofnadwy oedd hwnw. Ond goruchel-reolodd Duw ei ddrygau, er ateb ei ddybenion mawrion ei hunan, yn mhoblogiad, diwylliad, ac efengyleiddiad talaeth fawr California. Yn 1850, yr oedd ei phoblogaeth yn 92,597; yn 1860, yr oedd yn 379,994; ond yn 1870, yr oedd yn 549,808. Y fath gynydd dirfawr a fu ar y boblogaeth yno mewn ychydig dros ugain mlynedd! O'r fl. 1848 hyd 1870, bernir fod yn agos i 1,000,000,000,000, (*one billion,*) deg can' mil o fyrddiynau, o aur, wedi cael ei godi yn nhalaeth California, a'r tiriogaethau cyfagos iddi, a'i anfon i ffordd i hyrwyddo masnach, a chyfoethogi y byd. Mae afonydd a mynyddau y dalaeth eto yn gyfoethog o fwnau aur, arian, *quick silver, copper,* glo, &c.

Derbyniwyd y dalaeth hon i'r Undeb Medi 9, 1850,

ac y mae ynddi yn awr dros haner cant o siroedd Dyma restr o honynt, gyda'u poblogaeth yn 1870 :—

Alpine	685	Placer	11,357
Amador	9,582	Plumas	4,490
Alameda	24,237	Sacramento	26,831
Butte	11,403	San Bernardino	3,988
Calaveras	8,895	San Diego	4,798
Colusa	6,165	San Francisco	149,482
Contra Costa	8.461	San Joaquin	21,050
Del Norte	2,022	San Luis Obispo	4,772
El Dorado	10,309	San Mater	6,635
Fresno	4,605	Santa Barbara	7,784
Humboldt	2,694	Santa Clara	26,246
Inyo	1,956	Santa Cruz	4,944
Kern	2,925	Shasta	4,173
Klamath	1,674	Sierra	5,939
Lake	2,969	Siskiyou	6,859
Lassen	1,537	Solano	16,871
Los Angelos	15,309	Sonoma	19,821
Marin	6,903	Stanislaus	6,499
Mariposa	4,592	Sutter	5.030
Marced	2,807	Tehama	3,387
Mendocino	7,530	Trinity	3,213
Mono	430	Tulare	4,521
Monterey	9,881	Tuolumne	8,150
Napa	5,521	Yolo	9,899
Nevada	19,136	Yuba	10,851

Amlwg yw mai y siroedd nesaf at ei phrif ddinasoedd, sef San Francisco, a Sacramento, &c., ydynt y rhai mwyaf poblog. Yn Mehefin, 1869, gorphenwyd yr "Union Pacific R. R.," yr hon a red o Omaha yn Nebraska, dros y Mynyddoedd Creigiog, drwy Wyoming, heibio i'r Salt Lake yn Utah, ac i lawr drwy dalaeth Nevada, heibio i Sacramento, i San Francisco, yn California, am yn agos i ddwy fil (1,914) o filldiroedd! Mae o New York a Philadelphia, trwy Chicago ac Omaha, ac Ogden, i San Francisco, dros dair mil a thri chant (3,320) o filldiroedd; a gellir yn awr fyned gyd a'r reilffyrdd o lanau y Werydd i lanau y Tawelfor mewn tuag wythnos o amser. Effeithia hyn yn llesol i holl dalaethau yr Undeb; rhwyddha fasnach yr holl

fyd, a gwna San Francisco yn brif ddinas masnach a thrafnidaeth yr Unol Dalaethau, ar lan y Môr Tawelog; estyn ei dwylaw masnachol i'r holl ddaiar, a chyflenwa angenion trigolion y cyfandiroedd, ac ynysoedd y moroedd.

Mae talaeth California yn cael ei therfynu gan Nevada ac Arizona o du y dwyrain; gan California Isaf o du y de, gan Oregon o du y gogledd, a chan y Môr Tawelog o du y gorllewin. Mae yn 750 o filldiroedd o hyd wrth 230 o led. Mae ynddi lawer iawn o fryniau a mynyddau uchel, ac o afonydd llydain, sef y Sacramento, a'r San Joaquin, a'u lluosog gangenau, gyda llawer o afonydd ac aberoedd ereill yn y gogledd a'r de. Golchir ei therfyn gorllewinol am 750 o filldiroedd, o San Diego, yn y de, hyd Crescent City, yn y gogledd; ac y mae ganddi amrai o gilforau (*bays*) rhagorol, yn enwedig *Bay* San Francisco, yr hwn sydd yn un o'r angorleoedd prydferthaf a diogelaf o fewn y byd. Gall y llongau mwyaf fyned i mewn iddo yn rhwydd drwy y "*Golden Gate*," a gall gynnwys canoedd o honynt, a bydd eu hwylbrenau ynddo yn aml yn edrych fel coedwig ardderchog, ac weithiau wedi eu haddurno yn odidog â banerau, a'r ddinas fawr gyfoethog—San Francisco—yn sefyll ar guldir prydferth rhyngddo a'r môr mawr llydan.

Mae poblogaeth bresenol California yn agos i bum' can' mil a haner; ond y mae ynddi ddigon o diroedd ffrwythlon, ac adnoddion gwerthfawr, i gynnwys a diwallu dros dair miliwn o drigolion, a llawer mwy na hyny. Mae ynddi 60,000 o Chineaid; 7,000 o Indiaid; 5,000 o Negroaid duon; 200,000 o'r talaethau dwyreiniol a gorllewinol; 100,000 o'r talaethau deheuol; 80,000 o Ellmyniaid, Swediaid, Daniaid, a Rwssiaid; 60,000 o Wyddelod; 20,000 o Saeson, Scotiaid, a Chymry;

ac 20,000 o Ffrancod, Italiaid, Spaeniaid, &c. Nifer yr holl bleidleiswyr (*voters*) yn y dalaeth yw **130,000**. Gall fod oddeutu dwy fil (2,000) o Gymry yn wasgaredig yn y dalaeth.

Mae y miloedd uchod wedi dringo i fyny i lethrau ei mynyddau, a dwyn allan o honynt eu cyfoeth dirfawr; ac ereill wedi sefydlu ar ei dyffrynoedd ffrwythlon, a glanau ei hafonydd; wedi anfon am eu gwragedd a'u plant, ac wedi adeiladu trefydd a dinasoedd, eglwysi ac ysgoldai, reilffyrdd, &c., a diwyllio y doldiroedd, nes y mae California yn awr yn un o'r gwledydd mwyaf dymunol i fyw ynddi. Ond bydd ei llwyddiant a'i mawredd yn llawer mwy yn y dyfodol. Mae ei harwyneb yn 188,881 o filldiroedd petryal, neu 120,947,840 o erwau; a gellir defnyddio 89,000,000 o hono at amaethyddiaeth. Mae 40,000,000 o hono yn gymwys i'r aradr, er cynyrchu pob math o ydau yn doreithiog, a'r gweddill at fagu defaid ac anifeiliaid, a phob math o ffrwythau; ac y mae ynddi 40,000,000 o erwau o diroedd yn cynnwys cyflawnder o fwnau gwerthfawr. O'r deugain miliwn o erwau o'r tir aradol goreu, mae 14 miliwn o hono ar lanau afonydd y Sacramento a'r San Joaquin; 16 miliwn yn y dyffrynoedd ar lanau y Tawelfor, a'r gweddill yn y rhanbarth a elwir "*The Colorado Desert,*" yn nghornel ddeheuol-ddwyreiniol y dalaeth, ac oddeutu glanau afon Klamath, yn ei gogledd-dir. Mae tua 30 miliwn o erwau wedi eu mesur gan y Llywodraeth, a gweddill o dros 90 miliwn heb eu mesur.

Mae tiroedd y dalaeth yn nodedig dda at gynyrchu gwenith, haidd, ceirch, pytatws, hop, tobacco, gwair, sorghum, ac mewn manau Indrawn cotton, a'r sugar-cane; ac y mae yn rhagorol dda at gynyrchu pob math o goedydd, a ffrwythau, a llysiau. Tyfant yn gynt, ffrwythant yn gynarach, a mwy sefydlog, ac yn llawer

mwy eu maintioli nag yn y talaethau dwyreiniol. Gwlad ardderchog ydyw am afalau, pears, peaches, plums, cherries, grapes, strawberries, lemons, oranges, &c.

Mae yn wlad ragorol hefyd at fagu anifeiliaid a defaid; gallant borfâu ar lethrau ei bryniau a'i mynyddau drwy holl fisoedd y gauaf, am fod yr hinsawdd mor dymherus. Cedwir miloedd o honynt gan rai tyddynwyr yno, a daeth rhai o honynt yn gyfoethog iawn drwy hyny.

Mae digon o goedydd, o'r rhywogaethau goreu, yn y dalaeth—spruce, pine, red-wood, nut-pine, oak, sugar-pine—tyfant ar lethrau ei mynyddau, ac yn ei gogledd-dir, gan mwyaf. Mae prinder coedydd yn nyffrynoedd y Sacramento a'r San Joaquin. Ni cheir y red-wood ond yn California ac Oregon; coed tra gwerthfawr ydynt—ceir coedwigoedd tewion o honynt yn tyfu yn llathraidd i'r uchder o 300 troedfedd, a'u tryfesur o 18 i 19 troedfedd! Maent yn goedydd parhaol, ysgafn, meddal, hawdd i'w hollti, o liw coch-ddu cryf. Mae y sugar-pine, a'r Douglas spruce, neu y red firs, bron mor werthfawr, ac yn tyfu i gymaint o uchder a maintioli a'r red-wood. Ond y goeden fwyaf nodedig yn California, a'r fwyaf yn y byd, yw y *sequoia gigantia*, (*the mammoth tree*,) yr hon a dyfa yn syth a llathraidd i'r uchder o 400 troedfedd, gyda thryfesur o 30 i 40 troedfedd! Mae llawer o honynt ar lethrau y Sierra Nevada, yn siroedd Calaveras, Mariposa, Tuolumne, a Tulare.

Hinsawdd California.—Gan fod y dalaeth mor hir, o'r gogledd i'r de; ac mor fynyddog a dyffrynog, rhaid fod ei hinsawdd yn amrywiog iawn. Pan fydd yr ardymyr (*temperature*) o 90° i 100°, ar ganol-ddydd haf,

yn Sacramento, prif ddinas y dalaeth, gellir gweled yr eira yn claer-lywyrchu ar fynyddau y Sierras, nid yn mhell oddiyno! A gellir myned mewn ychydig oriau, gyda'r agerddfadau a'r reilffyrdd, o le poeth i le oer iawn. Yn nghanoldir y dalaeth, rhwng y mynyddau sydd nesaf i lan y môr, a mynyddau uchel y Sierra Nevada, y mae yr hinsawdd yn fwyaf tymherus a sefydlog. Mae awelon oerion a tharthlyd yn chwythu o'r môr i'r tir, o Ebrill hyd Hydref; ac nid yw yr ardymyr gyda glanau y Tawelfor, drwy holl fisoedd y flwyddyn, ond o 52° i 54°. Ond mae hinsawdd y tiroedd mewnol, haf a gauaf hefyd, yn lled sych a phoeth, ïe, hyd yn nod ar lethrau y mynyddoedd, pan fydd eira yn weledig ar eu copäu yn Mehefin. Yn y dyffrynoedd rhwng y môr a'r mynyddau y mae yr hinsawdd yn nodedig hyfryd, a dyma y lleoedd mwyaf ffrwythlon; er y bydd yn boeth iawn ynddynt yn misoedd yr haf, ceir awelon hyfryd o'r môr a'r mynydd, nos a dydd yn wastad, yr hyn a effeithia iechyd ac adfywiad. Ni cheir llawer o wlaw yno drwy'r flwyddyn, ond y mae yn gwlitho yn fendithiol. Ceir y gwlaw cyntaf yno yn Tachwedd neu Rhagfyr; lleiha yn Ionawr, a bydd y llysiau yn tyfu yn raddol, gydag ychydig o lwydrew; bydd Chwefror fel gwanwyn, gydag ychydig o wlaw; bydd Mawrth ac Ebrill yn hyfryd, gyda chawodau, ac ambell i ddiwrnod gwresog; yn Mai dechreua yr awelon oerion chwythu o'r môr; ceir tywydd dymunol yn Mehefin, Gorphenaf, Awst, Medi, a Hydref. Mae y gauaf yn debyg i'r gwanwyn yno—mae yr holl wlad yn *werddlas* yno ar ddydd Nadolig, ac yn *flodeuog* yn Chwefror a Mawrth. Aradir a hauir y tir yn misoedd y gauaf a'r gwanwyn. Nid yw sychder yr haf yn atal ffrwythlawnder; a bydd y cynhauaf toreithiog wedi ei gasglu yn nghyd, heb ond ychydig o drafferth, erbyn diwedd

Gorphenaf ac Awst; ac wedi ei ddyrnu a'i sachu ar y caeau, yn barod i'r felin a'r farchnad, erbyn Medi a Hydref. Er mor iachus, ar y cyfan, yw hinsawdd California, y mae llawer yn aml yn dyoddef clefydau peryglus yn ei dyffrynoedd mewnol. Mae yr afonydd mawrion yn gorlifo y gwastadeddau; ac weithiau bydd sychder mawr yn effeithio yn ddrygol ar borthiant dyn ac anifail. Mae y dyfroedd hefyd yn afiachus yn llawer o'r mwngloddiau, nes achosi y cryd a chlefydau ereill.

Gall ymfudwyr gael eto filoedd ar filoedd o erwau o dir da gan y Llywodraeth, am $1.25 yr erw; a chan yr hen sefydlwyr am o $1 i $5 yr erw; a chan gwmpeini y reilffyrdd am o $2.50 i $10 yr erw. Y mae yno yn awr farchnad dda i bob cynyrch amaethyddol; a chyflogau da i weision a morwynion; ac yn enwedig i fwnwyr da, a chrefftwyr medrus.

Cymry California.—O'r flwyddyn 1848 hyd yn awr, diau fod miloedd o Gymry, o wahanol fanau, wedi ymfudo i'r dalaeth hon, i'r dyben i chwilio am aur, a chyfoethogi eu hunain. Ar y cyntaf, aeth y rhan fwyaf yno heb eu gwragedd a'u plant; buont yno am flyneddau yn gweithio yn galed, ac yn dyoddef caledi; a dychwelodd llawer o honynt i'r talaethau dwyreiniol a gorllewinol, ac i Gymru; rhai wedi gwneyd yn dda, ond ereill yn hollol aflwyddianus. Aeth llawer yno eilwaith; ac anfonodd ereill am eu teuluoedd, a sefydlasant yno. O flwyddyn i flwyddyn, wedi hyny, aeth llawer o'n cydgenedl i California, a sefydlasant oddeutu y mwngloddiau aur; ac yn y dinasoedd; a rhai ar eu tyddynau. Codasant ychydig o gapelau bychain mewn manau yno; a bu rhai pregethwyr Cymreig yn llafurio yn eu mysg am flyneddau:—sef y Parch. David J. Lewis, (T. C.,) gynt o Dodgeville, Wis.; a'r Parch. William O. Williams, (W.,) *William o Fon;* aeth ef o Carbondale, Pa., i California, yn 1849; sefydlodd ar y Tuolumne (*gold mines*); aeth oddiyno i Smith Bar, ar y Feather River; bu wedi hyny yn cadw store gyda

William ap Rees, am 4 blynedd, yn San Francisco; wedi hyny, yn 1856, ymadawodd i Camptonville, Yuba Co., lle yr oedd cryn lawer o Gymry wedi sefydlu, a chapel Cymreig wedi ei godi. Dechreuodd bregethu yno yn 1858, ac urddwyd ef gan y Presbyteriaid yn *genhadwr* i'r Cymry oedd yn byw yn Camptonville, San Juan, Brandy City, Port Wine, a Monte Cristo. Yr oedd capel bychan yn Brandy City, ac un arall yn San Francisco, y pryd hyny; pregethai yntau yn achlysurol ynddynt oll. Mai 18, 1869, dychwelodd gyda y train *cyntaf* a ddaeth o San Francisco, ar yr "Union Pacific R. R.," dros y Mynyddoedd Creigiog, i Omaha; a sefydlodd yn Utica, Oneida Co., N. Y., lle mae yn awr. Dymunais arno ysgrifenu erthygl ar Hanes Cymry California i mi i'w chyhoeddi; ond nid allai gael cyfleusdra i wneyd hyny. (Gwel ei hanes yn helaethach.)

San Francisco.—Ymddengys fod cryn lawer o Gymry wedi sefydlu yn y ddinas enwog hon, yn gynar, a'u bod wedi codi addoldy bychan yno yn 1861, a bod y Parch. D. J. Lewis, a William o Fôn, ac ereill, wedi bod yn pregethu iddynt. Nid wyf yn gwybod pa agwedd sydd ar yr eglwys yno yn awr. Clywais fod y Cymry canlynol mewn swyddi parchus yno:—Samuel Williams, Ysw., gynt o Utica, N. Y., (*Editor*); Thomas Price, (*Professor of Chemistry*); Robert T. Roberts, Ysw., (*Mint*); Nathaniel L. Jehu, Ysw., (*Policeman*; William A. Jones, Ysw., (*Custom-house*); a bod y Parch. John J. Powell, (gynt o Carbondale, Pa.,) yn weinidog ar eglwys Gynulleidfaol Saesnig, yn Rio Vista, California; a'r Parch. J. Pryse, yn Nortonville, gyda y Cynulleidfawyr Saesnig. Cyhoeddodd y Parch. John J. Powell bregeth dda yn Saesonaeg, yn Rio Vista, Tachwedd 13, 1870, ar y testyn 1 Sam. 26. 21.—"*The Foolish Choice.*"

Cefais yr hanesion a'r cyfrifon canlynol gan y Cymro cenedlgarol a pharchus, Evan R. Rowlands, Ysw., Port Wine, Sierra Co., California. Ganwyd ef yn y Borth, Amlwch, Mon, G. C., Mawrth, 1841. Cafodd ei fedyddio, trwy daenelliad, gan yr hybarch William Jones, (A.) Enwau ei rieni oedd Richard Rowlands, a Cath-

erine Parry. Yr oedd ei fam yn wraig nodedig grefyddol gyda'r Annibynwyr yn Amlwch. Cafodd addysg yn yr ysgolion dyddiol; ond dysgodd fwy trwy ei ddiwydrwydd personol. Ymfudodd o Gymru i California yn Mawrth, 1864. Ni bu erioed yn aelod crefyddol; ond y mae yn wrandawr cyson, yn hoff o'r Ysgol Sabbothol; yn elyn i'r diodydd meddwol; yn caru "Cymru, Cymro, a Chymraeg;" ac yn uchel ei gymeriad fel dyn sobr, gonest, gweithgar, a chyfeillgar. Credwyf ei fod yn awr yn byw yn Snowdon Hill, Camptonville, P. O., Yuba Co., California. Dyma y cyfrifon a gasglodd ef o Gymry y dalaeth:—

SIERRA CO., CALIFORNIA.

1. Whisky Diggings.—Gwyr, 5; gwragedd, 4; plant, 11; dynion ieuainc, 11; oll, 31.
2. Port Wine.—Gwyr, 22; gwragedd, 23; plant, 51; dynion ieuainc, 16; oll, 112.
3. Holland Flat.—Gwyr, 6; gwragedd, 7; plant, 20; gwyr heb briodi, 10; oll, 43
4. Scales Diggings.—Gwyr, 2; gwragedd, 2; plant, 5; gwyr heb briodi, 4; oll, 13.

NEVADA CO., CALIFORNIA.

5. North San Juan.— } Gwyr, 21; gwragedd, 18; plant, 50;
6. Sebastapol.— } oll, 89.
7. Empire Flat.—Gwyr, 5; gwragedd, 4; plant, 10; gwyr dibriod, 2; oll, 21.
8. Burchville.—Gwyr, 12; gwragedd, 12; plant, 31; pobl ieuainc, 4; oll, 59.

YUBA CO., CALIFORNIA.

9. Camptonville.—Gwyr, 5; gwragedd, 7; plant, 18; gwyr ieuainc, 4; oll, 34.

Sierra Co., 199; Nevada Co., 169; Yuba Co., 34. Cyfanrif, 402.

Mwngloddiau aur sydd yn yr holl fanau uchod. Mae un eglwys Gymreig yn North San Juan, ac un arall yn Camptonville, ond heb yr un pregethwr. Mae yn ddrwg genyf nad allaswn roddi ychwaneg o hanes Cymry California i chwi, a bod y rhanbarth hwn o'r dalaeth mor amddifad o weinidogion, beirdd, a llenorion. Mae Snowdon Hill, Yuba Co., lle yr wyf yn awr, yn lle anghysbell iawn. Nid oes yma ond tri o honom yn archwilio am aur, ac yr ydym 10 milldir oddiwrth Camptonville P. O.

Wele isod restr arall o enwau Cymreig a anfonodd Mr. Rowlands i mi, y rhai sydd yn byw yn y siroedd a nodwyd uchod yn California, ac a gefnogasant gyhoeddiad y llyfr hwn. Nodir y lle a'r amser y daethant o Gymru, a'r manau y buont yn America cyn ymfudo i California:—

1. Owen O. Jones—Garn, Arfon, 1851; Slatington, Pa.; i California, 1854. Oed, 60.
2. David Harris—Abertawe, 1848; Philadelphia, Pa. Oed, 48.
3. Thomas E. Hughes—Abertawe, 1853; Beaver Meadows, Pa. Oed, 41.
4. John A. Davies—Trelech, 1840; Licking Co., Ohio. Oed, 38.
Mrs. H. M. Davies—Llangeler, Sir Gaer, 1855; Ohio. Oed, 35. Plant, 3.
5. Wm. S. Evans—Rhos, Dinbych, G. C., 1846; Brynmawr, Old Mines, 1851. Oed, 43.
Mrs. Ann Davies—Brynmawr, D. C., 1851; Old Mines, Pa. Oed, 42. Plant, 2.
6. John S. Lloyd—Merthyr, 1848; Old Mines, Pa. Oed, 28.
Mrs. C. Lloyd— " 1850; " " Oed, 28.—Plant, 3.
7. John Watkins—Dowlais, 1852; Old Mines, Pa. Oed, 41.
Mrs. L. Watkins—Tredegar, 1850; Tamaqua, Pa. Oed, 40. Un plentyn.
8. Thos. W. Edwards—Llanvabon, D. C., 1850; Old Mines, Pa.
9. Edw. Bowen—Blaenau Gwent, 1848; Danville, Pa. Oed, 51.
Mrs. Jane Bowen—Merthyr, 1840; Minersville, Pa. Oed, 40. Plant, 6.
10. Watkin Williams—Aberdar, 1852; Pittsburgh, Pa.; Mason City, W. V. Oed, 42.
Mrs. Jane Williams—Aberdar, 1854; Pittsburgh, Pa.; Mason City, W. V. Oed, 39. Plant, 2.
11. Rees James—Castellnedd, 1854; Baltimore, Maryland.
Mrs. M. A. James—Canton, Baltimore. Plant, 1.
12. David Charles—Llanelli, Sir Gaer, 1848; Baltimore. Oed 32.
Mrs. Mary Charles—Merthyr, 1856; Baltimore. Oed, 28. Plant, 4.
13. Thomas James—Caerfyrddin; dinas New York.
Mrs. Ann James—Llanelli, Sir Gaer, 1855; Baltimore. Plant, 2.
14. William James—Castellnedd, 1853; Baltimore.
Mrs. Anne James—Llanelli, Sir Gaer, 1858; Baltimore. Plant, 3.
15. Evan J. Jones—Pontypool, 1845; Minersville, Pa. Oed, 41.
Mrs. Jane Jones—Penybontarogwy, 1854; Old Mines, Pa. Oed, 40. Plant, 2.
16. Owen H. Owens—Nantllef, Arfon, 1860; Vermont.
17. Lewis Daniels—Port Wine, Sierra Co., California.

AURGLODDIAU CALIFORNIA.

Yn y *Drych* am Awst 24, 1871, t. d. 266, mae gohebydd dan y ffugenw "Ynysog" yn rhoddi byr ddarluniad o'r aurgloddiau yn Sierra Co., California. Noda y rhai canlynol:—1. *Grass Flats*, ger Port Wine. Dechreuodd y "Pioneer Co." weithio yno yn 1858. Mae'r *tunnel* sydd ganddynt yno wedi costio iddynt dros $60,000, ac nid wyf yn meddwl eu bod wedi cael un fil allan o hono. 2. *Manzineta Claim.*—Mae'r claim hwn wedi ei atal er ys rhai blyneddau, ar ol gwario tua $20,000. Meddienir y tir gan gwmni newydd o Port Wine. 3. *Gardner's Point—y Rifle Tunnel,*—Dim gwaith ynddo er ys dwy flynedd. Ni welwyd dim ond craig o'r fath galetaf ynddo hyd yma. Mae son am ei ail gychwyn. Costiodd dros $10,000. 4. *Y Comat Claim.*—Dyma lle cafodd llawer o Gymry "losgi eu bysedd" yn dost. Tarawyd tir anghyffredin o gyfoethog ynddo unwaith, a bu hyny yn achos i lawer brynu ynddo am bris mawr. Gwerthwyd ef allan yn fuan. Ni chaed hyd iddo drachefn. Siomwyd lluoedd. 5. *Y Bell Claim yn Greenwood.*—Talu yn wael iawn a wnaeth y "Bell" er ys blyneddau; ond mae Evan J. Jones yn lled hyderus y bydd iddo daraw y *lead* eto cyn hir. Credwyf ei fod yn feddianol ar tua phedair milldir o dir, yn awr fel arferol, heb ddim perygl myned i gyfraith a neb am dano. 6. *Y Caledonia Claim yn Cedar Grove.*—Cyflog lled fach mae'r claim yma wedi ei dalu y blynyddoedd diweddaf. Clywais ei fod yn talu cyflog da yn awr. 7. *St. Louis.*—Marwaidd iawn ydyw hi yma—dim ond ychydig *claims* yn gweithio, a'r mwyafrif o'r dynion hyn yn Chineaid. 8. *Pine Grove.*—Nid oes dim neillduol yn myned yn mlaen yma. Mae y French Claim ar sefyll, wedi methu taraw dim. Dyma Savings Bank y Cymry. Credwyf fod y cwmni a'r gweithwyr wedi colli tua $40,000 yn y claim hwn, heb un gobaith i'w cael yn ol. 9. *Howland Flat.*—Bu y lle hwn yn un da iawn i weithwyr hir amser yn ol; ond "naw wfft" iddo yn awr. Mae'r cyflog wedi ei dynu i lawr i $2.50 y dydd. Yn yr Union Claim, lle byddai o 80 i 150 o ddynion gwynion yn gweithio, nid oes ond ychydig o honynt

yn gweithio yno yn awr. Y mae'r epil atgas ac anonest, y Chineaid, yn cael eu hurio yno yn bresenol. Credwyf mai hwynt-hwy fydd mwyafrif mwnwyr California cyn hir. Dodir dynion gwynion i'w dysgu i weithio yn mhob *brest.* Mae arogl cas arnynt, a'u hanonestrwydd yn ddiarebol. 10. *Yr Hawkeye Company.*—Nid wyf yn gwybod am un cwmni yn ein swydd a gafodd cystal tir a'r rhai hyn, a chan lleied o elw oddiwrtho. Clywais fod arnynt chwant ei roddi i fyny. 11. *Y Monumental Claim.*—Braidd yn methu cael dau pen y llinyn at eu gilydd y maent yno, serch nad yw y cyflog ond $3 y dydd. 12. *Cold Cannon.*—Mae y *claims* wedi eu gadael yn llwyr yno. 13. *Whisky Diggings.*—Dyma un o'r *camps* goreu yn ein swydd; y claims yn talu yn dda, a'r cyflog wedi bod yn $3.50 y dydd hyd o fewn ychydig wythnosau yn ol. $3 ydyw cyflog cyffredin ein sir yn awr. 14. *Poor Man's Creek, (Plumas Company).*—Mae rhai o hil Gomer yn parhau i grafu yn y lle anial hwn. Fel yr oedd Evan Jones (brawd Tom Jones, o Port Wine), yn crafu yno un diwrnod, daeth ar draws lwmp o aur—gwerth, dichon, $400. Diwrnod neu ddau cyn hyny, yr oedd Rees Jones, cydymaith Evan Jones, wedi ei adael, gan ei thaflu i fyny yn *bad luck.* Dyna fel mae llwydd ac aflwydd i'w gael yn California. 15. *Y Downeville Buts.*—Lled farwaidd fu hi yno drwy y gauaf Mae'r melinau *quartz* yn rhedeg yn lled gyson yn awr. Cyflog cyffredin y mwnwyr sydd o $40 i $50 y mis, a bwyd.

PENNOD X.

OREGON, A'R TIRIOGAETHAU.

Mae talaeth Oregon yn 350 milldir o hyd, o'r dwyrain i'r gorllewin; ac yn 275 milldir o led, o'r gogledd i'r de; yn cynnwys 96,250 milldir petryal, neu 61,600,000 erwau o dir; ac felly yn gymaint a thalaethau mawrion New York a Pennsylvania yn nghyd. Terfynir hi o du y dwyrain gan diriogaeth Idaho; o du y gogledd gan diriogaeth Washington ac afon Columbia; o du y de gan dalaethau Nevada a Chalifornia; ac o du y gorllewin gan y Môr Tawelog. Dechreuwyd ei phoblogi gan ymfudwyr o dalaethau Lloegr Newydd, yn y fl. 1811, a derbyniwyd hi i'r Undeb Awst 14, 1848, dwy flynedd o flaen talaeth California; ond ni bu cynydd ei phoblogaeth mor ddirfawr a chyflym. Cynnwysa yn awr 22 o siroedd; a chyfanrif eu poblogaeth yn 1870 oedd 90,878. Wedi ei diwyllio yn dda, gallai gynnwys a diwallu dros saith miliwn o drigolion. Dichon mai y rhesymau cryfaf dros ddiffyg cynyddiad cyflym ei phoblogaeth, yn yr ugain mlynedd diweddaf, yw y rhai canlynol:—1. Ei sefyllfa bellenig oddiwrth y talaethau dwyreiniol, ar gornel gogledd-orllewin tiroedd y Llywodraeth; a'r ffyrdd anhygyrch oedd i fyned iddi. 2. Y dybiaeth gyffredin, nad oedd yn cael ei phoblogi ond gan Indiaid anwaraidd, a chenhedloedd ereill gorwylltion am gyfoeth. 3. Gwaith y Llywodraeth, ar y cyntaf, yn rhoddi *gormod* o diroedd rhad i'r rhai a ymfudent iddi, sef milldir petryal i bob teulu o ddau, a 320 o erwau i bob person unigol; meddianwyd llawer iawn o'i thiroedd felly; cadwyd hwynt yn hir heb eu chwarter ddiwyllio; a gofynwyd prisiau uchel am danynt. 4. Am na ddarganfyddwyd *aur*, ond ychydig yn ei pharthau deheuol, am rai blyneddau wedi iddo gael ei ddarganfod yn California. 5. Am na archwiliwyd, ac na fesurwyd, ond rhan fechan o honi, sef ei pharthau arforawl, gan y Llywodraeth; ac na chyhoeddwyd di-

gon o hanes ei thiroedd amaethyddol a mwnawl gwerthfawr hyd yn ddiweddar.

Adgofiwyf fod y Parch. Michael Jones, M. A., o'r Bala, G. C., yn aros yn Cincinnati, Ohio, oddeutu y fl. 1850, a'i fod ef ac ereill, y pryd hyny, yn anog y Cymry i ymdrechu gwneyd GWLADYCHFA *Gymreig* yn OREGON. Ensyniad da a phrydlon ydoedd. Pe buasai miloedd o Gymry, arianog, doeth, a chrefyddol, wedi ymaflyd o ddifrif yn y meddylddrych y pryd hyny, ac wedi ymroddi i'w weithio allan, buasai genym yn sicr heddyw sefydliad Cymreig ardderchog a llwyddianus, mewn gwlad nodedig iachus a ffrwythlon, dan lywodraeth y weriniaeth gref a rhyddgarol hon.

Ond beth yw y gwirionedd am dalaeth Oregon? Ni bum yno erioed, ond darllenais adroddiadau credadwy swyddogion cyfrifol y Llywodraeth, a llyfrau ereill, ac yr wyf yn credu y gall y darllenydd ymddibynu ar y nodiadau canlynol fel ffeithiau anwadadwy:—1. Rhenir y dalaeth yn ddwy ran naturiol gan y rhês o fynyddau a elwir y *Cascades*, y rhai a redant ar ei thraws, o'r de i'r gogledd, o fewn tua 110 o filltirau i lan y Tawelfor. Mae bryniau uchel hefyd yn rhedeg o'r de i'r gogledd, yn agos at lan y môr. Rhwng y bryniau arforawl hyn a mynyddau y Cascades, y mae gwlad fawr a dyffrynoedd ffrwythlawn, ac amrai o afonydd yn dylifo trwyddynt, sef y Wallamette, yr hon a gyfyd yn Pleasant Hill, ar y Cascades, ac a rêd heibio i ddinas Eugene, gan droi yno tua'r gogledd, a dylifo trwy ddyffryn mawr a thoreithiog y Wallamette am yn agos i 150 o filldirau, gan ymdywallt i afon fawr Columbia, tua 90 milldir o'r môr. Oddeutu yr afon Wallamette y mae tiroedd rhagorol a ffrwythlon, ac amrai drefydd wedi eu hadeiladu, sef Portland, yn Multnomah Co., yr hon yw prif dref *fasnachol* y dalaeth; a Salem, yn Marion Co., yr hon yw prif ddinas llywodraeth y dalaeth, ac yn yr hon y mae Prif Ysgol (*University*) y dalaeth; a Corvallis, yn Benton Co., lle mae llawer o ysgolion rhagorol gan yr enwadau crefyddol; ac Albany, yn Linn Co.; ac Oregon City, yn Clackamas Co., lle mae yr U. S. Land Office; ac Eugene, yn Lane Co., lle mae swyddfa yr U. S. Surveyor General. Gall llongau ac

agerddlongau ddyfod o'r môr i mewn i borthladd Portland, bob amser o'r flwyddyn, ac y mae yr afon Wallamette yn fordwyol o Portland hyd Eugene City. Yn y rhandir mawr gorllewinol hwn hefyd y mae amrai o afonydd a dyffrynoedd ereill, sef yr *Umpqua* a'r *Rogue Rivers*, y rhai a redant o'r Cascades, gan ymdywallt i'r Tawelfor. Oddeutu yr afonydd hyny hefyd y mae tiroedd amaethyddol rhagorol, a phorfäau da ar lethrau eu bryniau, yn enwedig yn siroedd Douglas, Jackson, a Curry. Mae y rhan arall o'r dalaeth, yn gorwedd yr ochr ddwyreiniol i fynyddoedd y Cascades, ac yn gymaint ddwywaith o arwynebedd o dir a'r rhan orllewinol; cyfyd y tir yn llawer uwch, ac y mae yn cynnwys llawer mwy o weirdir digoed, gyda llawer o fân ddyffrynoedd oddeutu glanau ei amrywiol afonydd, sef y Falls River, y John Days River, a'u gwahanol ganghenau, y rhai a ddylifant o'r de i'r gogledd, ac a ymdywalltant i'r Columbia River. Mae gwlad eang a bryniog, ac amrai lynoedd ynddi, yn gorwedd rhwng y Cascades a'r Blue Mountains, y rhai a redant ar draws y dalaeth, o'r de i'r gogledd; a thu draw i'r mynyddau gleision hyny, hyd y Snake River, ar derfyn dwyreiniol y dalaeth, y mae llawer o diroedd yn Baker Co., lle mae tref Auburn, ac yn Union Co., lle mae tref fechan Le Grand. Mae hinsawdd y rhandir dwyreiniol o'r dalaeth yn fwy sych, ac yn llai agored i'r awelon oerion a chwythant o'r Tawelfor, na'r rhandir gorllewinol; mae yn lle cystal am godi gwenith, ac yn well at godi Indrawn, na'r rhandir arforawl, ac mewn manau, at godi anifeiliaid a defaid; ond y mae ynddo lawer o fanau diffrwyth a charegog. 2. *Afonydd*—Y brif afon yw Columbia, yr hon sydd yn codi yn Montana, a British Columbia, ac yn rhedeg o'r gogledd-ddwyrain, ar draws tiriogaeth Washington, ac yn ymuno â dyfroedd afonydd y Snake River, yn nyffryn nodedig y Walla Walla, yn nhiriogaeth Washington, gan ddilyn yn mlaen i'r de i dalaeth Oregon, a throi yn sydyn yno gan redeg tua'r gorllewin, rhwng Oregon a Washington, am yn agos i dri chant o filldirau, gan ymdywallt i'r Tawelfor, tua 10 milldir tu isaf i ddinas Astoria, yn Clatsop Co. Sefydlodd John Jacob Astor, Ysw., o

New York, swyddfa yno i fasnachu mewn *furs*, Ebrill 12, 1811. Columbia yw yr afon fwyaf ar dueddau y Tawelfor; am dros ugain milldir o'i genau i fyny, y mae yn ymledu o dair i saith milldir o led; a gall llongau mawrion fyned arni hyd y Cascade Mountains, am 140 o filldirau; lle yr atelir hwynt gan chwyrn-ddyfroedd (*rapids*) am 5 milldir; tu draw i'r Cascades mordwyir hi am 45 milldir, hyd at y Dalles; atelir hi yno hefyd gan chwyrn-ffrydiau hyd Cebillo; oddiyno i Umatilla y mae 85 milldir, a gellir myned arni yr holl ffordd gydag agerddfadau; ac oddiyno i Wallula, a White Bluffs; efelly y mae yn fordwyol, gyda'r eithriadau o'r amrywiol chwyrn-ffrydiau sydd ynddi, am yn agos i chwe' chant o filldirau. Mae gan yr "Oregon Steam Navigation Company" lawer o agerddfadau yn rhedeg arni er ys blyneddau; a reilffyrdd yn hyrwyddo cludiad, lle mae y chwyrn-ffrydiau yn anfordwyol. Mae afon Snake, neu Lewis, yn fordwyol am dros ddau cant o filldiroedd o'i genau i Idaho, o fewn dau gan' milldir i ddinas Salt Lake. Enwais yr afonydd ereill sydd ynddi o'r blaen. Mae ynddi rai llynoedd grisialaidd; ac y mae yn ei hafonydd a'i llynoedd helaethrwydd o'r gleisiaid (*salmon*) goreu, gydag amrywiol bysgod gwerthfawr ereill, sef y cod, oyster, &c., a gwneir masnach ehelaeth ac enillfawr o honynt gan y trigolion. 3. *Coedydd.*—Mae llawer o goedydd gwerthfawr yn Oregon, yn enwedig yn ei rhandir orllewinol, gyda glanau ei hafonydd ac ar ei bryniau, sef "red, white and yellow fir, spruce, hemlock, cedar, ash, maple, alder, pine and larch." Ychydig o dderw gwerthfawr a geir yn y dalaeth, ond dim hickory. Masnachant yn ehelaeth mewn *lumber*. Gwlad dda yw hefyd am bob math o ffrwythau coedydd a gerddi; tyfant yn fuan, ffrwythant yn doreithiog, ac nid ydynt mor agored i afiechyd a gwywdra ag mewn manau ereill. Ond nid yw y "peaches, apricots and grapes," a phob ffrwythau ereill sydd yn gofyn hinsawdd sych a phoeth, yn gwneyd cystal yn ngogledd Oregon ag yn California, a manau ereill. 4. *Mwnau.*—Mae llawer o fwngloddiau aur yn ei pharthau deheuol, sef y siroedd sydd yn cyffinio ar California; ac yn y Blue Mountains, a siroedd Baker,

a Grant, yn ei rhandir dwyreiniol. Gweithiwyd llawer o honynt yn llwyddianus, a bernir fod gwerth un filiwn o ddoleri wedi ei anfon allan o honynt bob blwyddyn am y deng mlynedd diweddaf. Codir glo da yn agos i Coos Bay, Port Oxford, Yaquina, a manau ereill ar yr arfordir. Ceir cyflawnder o fwn haiarn hefyd wrth Oswego, chwe' milldir uwchlaw Portland, ar fryniau yr afon Wallamette. 5. *Tiroedd rhad y Llywodraeth.*—Bu y Llywodraeth am flyneddau, hyd y fl. 1854, yn rhoddi milldir petryal i bob dyn a theulu ganddo, a 320 o erwau i bob person unigol, *am ddim* ond cyfaneddu arno a'i ddiwyllio; ond diddymwyd y ddeddf hono, ac y mae talaeth Oregon er y fl. 1854 dan yr un cyfreithiau tirol a'r talaethau ereill—"*The Preemption and the Homestead Laws.*" Yn rhandir gorllewinol y dalaeth, mae y rhan fwyaf o'r gweirgloddiau digoed yn y dyffrynoedd ffrwythlon wedi eu cymeryd; ond gellir prynu llawer o'r rhai hyny am o $5 i $10 yr erw. Ond mae helaethrwydd o diroedd rhad y Llywodraeth y gellir eu meddianu am ddim, neu am $1.25 a $2.50 yr erw, i'w cael ar benau ac ochrau y bryniau, ac mewn manau ar lanau y Tawelfor; ac yn ei rhandir mawr canol a dwyreiniol, gellir cael miliynau o erwau o diroedd rhad y Llywodraeth; ond nid yw eto mor gyfleus i fasnach a manteision addysg a chrefydd. 6. *Hinsawdd.*—Mae hinsawdd Oregon, ar y cyfan, yn debyg i eiddo California, ond fod mwy o wlaw a lleithder yn ei rhandir gorllewinol, ac o sychder yn ei thueddau dwyreiniol, ac o oerder yn ei pharthau gogleddol. Ychydig o eira sydd yn disgyn arni, ac yn aros yn hir ynddi, oddieithr ar ei mynyddau uwchaf. Mewn manau ynddi gellir cadw yr anifeiliaid allan trwy y gauaf, oddieithr am fis neu ddau. 7. *Manteision Addysg a Chrefydd.*—Yn yr holl ddinasoedd a'r trefydd poblog sydd ynddi, ceir helaethrwydd o fanteision crefyddol ac addysgiadol yn yr iaith Saesonaeg; ond nid wyf yn gwybod fod un eglwys Gymreig wedi ei sefydlu eto yn un man yn y dalaeth, er fod amrai o Gymry yn wasgaredig drwy y wlad er ys blyneddau. Credwyf y bydd yno sefydliadau Cymreig cryfion cyn hir. Gwlad dda odiaeth ydyw. 8. *Y ffordd i fyned yno.*—Gynt, arfer-

ent fyned o New York mewn hwyl-longau, ac agerdd-longau, heibio Cape Horn i San Francisco, California, ac oddiyno i Astoria, a Portland, Oregon. Cymerai y ffordd hono lawer o fisoedd o amser, ac yr oedd y draul yn fawr iawn. Ond yn awr, gellir myned o New York i San Francisco, gyda y Pacific Railroad, mewn tua saith niwrnod, am $140 yn y *first class cars,* neu am $110 yn y *second class cars*, heb gynnwys ymborth; a gellir myned mewn agerddlong o San Francisco i Portland, Oregon (640 milldir) mewn tua phedwar diwrnod; *cabin,* $36; *steerage,* $20.50. Ond pan orphenir y "*Northern Pacific R. R.,*" yr hon sydd yn awr yn cael ei gweithio yn gyflym o St. Paul, a Duluth, yn nhalaeth Minnesota, trwy Dakota, Montana, Idaho, hyd Portland, yn Oregon, a'r Puget Sound, yn nhiriogaeth Washington, (pellder o Lake Superior hyd y Puget Sound, 2,000 o filldirau); gellir myned yno mewn llai o amser, ac ar lai o draul. Bydd y reilffordd hono yn rhedeg drwy diroedd amaethyddol gwerthfawr, a thrwy wledydd cyfoethog o fwngloddiau aur, ac arian, a glo, a haiarn, a phlwm, a chopr; yn rhoddi cyfleusdra i'r ymfudwyr i feddianu eangder o wlad, bron diderfyn, ac yn gwneyd tiroedd, a choedydd, a mwnau Oregon, a Washington, yn llawer iawn mwy gwerthfawr.

TIRIOGAETH WASHIGTON.

Rhan o Oregon oedd Washington gynt, a gwahanwyd hwynt drwy ddeddf y Llywodraeth, Mawrth 2, 1853, a darparwyd i'r bobl lywodraeth diriogaethol. Terfynir hi gan y "British Columbia" o du y gogledd, gan Idaho o du y dwyrain, gan Oregon o du y de, a chan y Tawelfor o du y gorllewin. Mae yn 345 milldir o hyd o'r dwyrain i'r gorllewin, ac yn 230 milldir o'r de i'r gogledd. Cynnwysa oddeutu 70,000 o filldirau petryal, neu 44,800,000 o erwau o dir, a 40,000 o boblogaeth. Mae mynyddau y Cascades yn rhedeg ar ei thraws o'r de i'r gogledd, ac yn ei rhanu yn ddwy ran, sef y rhandir gorllewinol neu arforawl, a'r rhandir dwyreiniol, yn debyg i raniadau naturiol Oregon; ac y mae ei thiroedd, a'i gweirdiroedd, a'i

choedydd, a'i dyffrynoedd, a'i hinsawdd yn gyffelyb hefyd, ond bod mwy o oerder ac o eira yn ei pharthau gogleddol. Cynyrcha bob math o ffrwythau yn debyg i dalaeth Oregon; ond nid yw y naill na'r llall yn lle da i gynyrchu Indrawn, peaches, &c. Nid yw ei gauaf yn hir, nac yn oer iawn, ond yn ei pharthau mwyaf gogleddol. Mae ei hawyr a'i dyfroedd yn iachus, a cheir ynddi gyflawnder o'r coedydd goreu, a llawer o ddyffrynoedd ffrwythlon, a mwngloddiau aur, ac arian, a glo, a haiarn, &c., ac y mae ynddi filiynau o erwau o diroedd rhad y Llywodraeth. Ei phrif ddinas yw Olympia, yn mhen deheuol y Puget Sound, lle mae eisteddle y llywodraeth diriogaethol, a swyddfa dirol y Llywodraeth gyffredinol. Ei phrif afon yw y Columbia, yr hon a ddylifa drwy ei rhandir dwyreiniol, ac ar hyd rhan fawr o'i therfyn deheuol, mae y Puget Sound, neu y culfor mewnol Juan de Fuca, yn dra manteisiol i'w morwriaeth a'i masnach. Mae ei fynedfa iddi o'r Tawelfor yn ei gogledd-orllewin yn derfyn rhyngddi ag ynys fawr Vancouver. Mae, mewn manau, o ddwy i ddeng milldir o led, ac yn gant a thriugain (160) o filldirau o hyd, yn rhedeg am lawer o filldirau o'r môr i'r dwyrain, ac oddiyno am filldirau mewn cyfeiriad deheuol hyd ddinas Olympia, ac mewn cyfeiriad gogleddol, gan ymuno â Morgainc Georgia. Perthyna iddo lawer o ffrydleoedd, cilfachau, ac angorfäau, a phorthladdoedd ardderchog, a mân-ynysoedd; ac nid yw ei ddyfnder yn un man yn llai nag wyth gwrhyd (*fathoms*); ac o'i ddeutu y mae llawer wedi sefydlu ar diroedd tra ffrwythlon. Nid oes un dalaeth na thiriogaeth o fewn yr Undeb mor fanteisiol a thiriogaeth Washington am gyflawnder o ddyfroedd mewnol mordwyol. Mae y sefydlwyr yn dwyn yn mlaen fasnach fywiog mewn pysgod, a *lumber* yn y diriogaeth. Yn sir Walla Walla, yr hon a orwedd yn ei de-ddwyrain, y mae llawer iawn o ddyffrynoedd tra ffrwythlon, ac yn y manau hyny y mae mwyaf o drigolion yn awr. Wedi ei phoblogi a'i diwyllio, yn mhen ugain mlynedd eto, bydd yn wlad ardderchog, hyfryd, a llwyddianus.

TALAETH NEVADA.

Gorwedda y dalaeth hon tu draw i'r Mynyddau Creigiog, rhwng Utah a Chalifornia, ac y mae mynyddau y Sierra Nevada yn derfyn gorllewinol iddi, ac mae y Pacific Railroad yn rhedeg trwyddi. Gwlad fynyddog, foel, a diffrwyth ydyw y rhan fwyaf o honi; saif tua 4,000 o droedfeddi uwchlaw arwyneb y môr; ond y mae yn gyfoethog o fwngloddiau arian. Mae ynddi amrai ddinasoedd, sef Virginia, Carson, Austin, &c., ac yr oedd ei phoblogaeth yn 1870 yn 42,491. Cynnwysa dros 81,000 o filldirau petryal.

Y TIRIOGAETHAU EREILL.

Mae unarddeg o diriogaethau mawrion yn perthyn i'r weriniaeth enwog hon. Desgrifiais un o honynt eisoes, sef Washington. Ni oddef terfynau y llyfr hwn i mi ond gwneyd byr nodion ar y tiriogaethau ereill. 1. *Indian.*—Saif yr "Indian Territory" rhwng Kansas a Texas. Mae dros 300 milldir o hyd wrth 200 milldir o led. Dyfrheir y tiroedd ffrwythlawn gan yr Arkansas, a'r Canadian, a'r Wachita; a phoblogir hwynt gan wahanol lwythau o Indiaid, sef y Cherokees, y Seminoles, Choctaw, &c. 2. *New Mexico.*—Gorwedda y diriogaeth hon i'r gorllewin o Texas, ac i'r de o Colorado. Mae yn 300 milldir o hyd wrth 300 milldir o led, ac y mae y Mynyddau Creigiog yn ei chroesi o'r gogledd i'r de, ac yn ei rhann yn ddwy ran. Gwlad fynyddig ydyw, ac nid oes ynddi ond ychydig o diroedd amaethyddol da; ond gellid eu gwneyd yn gynyrchiol trwy eu dyfrhau. Ei phrif ddinas yw Santa Fe; a'i phrif afon yw y Rio Grande; ac y mae ynddi lawer o fwngloddiau aur ac arian gwerthfawr. Bydd y "Southern Pacific Railroad" yn rhedeg trwyddi hi ac Arizona o St. Louis i California yn fuan. 3. *Arizona.*—Gorwedda y diriogaeth hon rhwng New Mexico a deheudir California, ac yn ddeheuol i Utah a Nevada. Dechreuwyd ei phoblogi gan genadon Pabyddol er ys dros ddau gant o flyneddau yn ol, a gwelir olion eu pentrefydd a'u heglwysi mewn manau yno eto. Llofruddiodd

yr Indiaid hwynt. Tiroedd uchel a mynyddig sydd yn hon hefyd; lle da i fagu anifeiliaid; a gellir llafurio llawer o'i dyffrynoedd, a'u gwneyd yn gynyrchiol trwy eu dyfrhau. Mae ynddi ychydig o goedydd gyda glanau ei hafonydd, sef y Colorado, a'r Rio Gila, a'u canghenau; ac y mae cedrwydd a phinwydd ar rai o'i mynyddau. Ei phrif ddinas yw Arizona, ar lan y Colorado. Mae ynddi gyflawnder o fwngloddiau aur ac arian. 4. *Utah.*—Saif y diriogaeth hon i'r gogledd o Arizona, rhwng Nevada a'r Mynyddau Creigiog. Dechreuwyd ei phoblogi gan Brigham Young, a thros ddau gant o Formoniaid, yn nyffryn y Salt Lake, yn 1846. Gorfodwyd hwynt i ffoi o Nauvoo yn Illinois yn y gwanwyn blaenorol. Mae eu barnau a'u harferion yn ddirmyg ar Gristionogaeth a dynoliaeth; a buont yn rhwystr i gynydd y diriogaeth. Mae y Llyn Halen (fel y gelwir ef, am ei fod yn hallt fel dwfr y môr,) yn 120 milldir o hyd wrth 40 milldir o led; ac y mae y Salt Lake City wedi ei hadeiladu ar ei derfyn deheuol, lle y mae Teml fawr "Saint y Dyddiau Diweddaf" wedi ei hadeiladu, a miloedd o Formoniaid yn byw. Mae y Pacific Railroad yn myned heibio i derfyn gogleddol y llyn, gan gyfeirio yn mlaen trwy Nevada i California. Mae amrai o fynyddau uchel, a llawer o ddyffrynoedd a gwastad-diroedd lled anffrwythlon ynddi, os na ddyfrheir hwynt. Ond y mae ynddi lawer o fwnau gwerthfawr, sef aur, arian, copr, plwm, glo, haiarn. Nid oes ond ychydig o goedydd ynddi. Yn Salt Lake City y mae swyddfäau y llywodraeth diriogaethol, a swyddfa dirol y Llywodraeth gyffredinol. 5. *Colorado.*—Saif y diriogaeth hon i'r gorllewin o Kansas, ac i'r de o Utah. Adnabyddid hi gynt wrth yr enw, "*The Pike's Peak Country.*" Darganfyddwyd aur ynddi yn 1858 a 1859. Ymfudodd miloedd yno i chwilio am aur. Mae dros 350 o hyd wrth 250 o filldiroedd o led. Cynnwysa lawer o fynyddau uchel, megys y Pike's Peak, ac amrai ereill, y rhai a unant a'u gilydd yn rhes o fynyddau ar draws y diriogaeth o'r gogledd i'r de. Mae yr afonydd canlynol yn codi ynddi, sef y Colorado, yr Arkansas, a'r Platte; a chyda eu glanau y mae rhai dyffrynoedd ffrwythlon. Ond gwlad sych ydyw ar y cyfan, ac yn

gofyn dyfrâd (*irrigation.*) Denver yw ei phrif ddinas; a bydd y Kansas Pacific R. R. yn cyrhaedd yno yn fuan, a changen arall yn myned oddiyno i uno a'r Pacific R. R. yn Cheyenne City, yn Wyoming, 516 milldir o Omaha, yn Nebraska 6. *Wyoming.*—Saif y diriogaeth hon y nesaf at Colorado, o du y gogledd. Cheyenne City, ar y Pacific R. R., yw ei phrif ddinas; ac nid oes ond tua chan' milldir oddiyno i Denver City, Colorado. Gwastadedd mawr tonog ydyw, yn cael ei dori gan resi o fynyddau uchel; ac y mae ynddi lawer o diroedd ffrwythlon, ac ychydig o goedydd, a mwnau glo, a haiarn, &c. 7. *Montana.*—Saif y diriogaeth hon i'r gogledd o Wyoming, ac y mae yn 400 milldir o hyd wrth 400 milldir o led. Ynddi y mae tarddle afon fawr y Missouri, yr hon a archwiliwyd gyntaf hyd yno gan y Cadben M. Lewis yn 1804, hyd 1806. Cynnwysa dros 150,000 o filldirau petryal; a gellir diwyllio mwy nag un ran o dair o honynt. Mae ynddi lawer o ddyffrynoedd prydferth wedi eu diwyllio eisoes; ac y mae ynddi y porfäau mwyaf gwerthfawr at fagu anifeiliaid, a bernir nad oes eu gwell o fewn y byd. Mae ynddi lawer o fwngloddiau aur, ac arian, a haiarn, a glo, yn cael eu gweithio yn llwyddianus. Ei phrif afonydd ydynt yr Yellow Stone, a'r Missouri, y rhai a ddylifant drwyddi o'r gorllewin i'r dwyrain; ac y mae agerddfadau yn myned o St. Louis i Fort Benton, yn ei rhandir ogleddol-orllewinol. Virginia City yw ei phrif ddinas. Yn fuan, bydd y "Northern Pacific R. R." yn rhedeg drwyddi o'r dwyrain i'r gorllewin. Gwlad iachus a ffrwythlon ydyw. 8. *Dakota.*—Saif y diriogaeth hon rhwng Minnesota a Montana, i'r gogledd o Nebraska, ac y mae yn 400 milldir o hyd wrth 350 o led. Dechreuwyd ei phoblogi gan bobl wynion yn 1859, yn siroedd Union, Clay, ac Yankton. Mae yn cynnwys miliynau o erwau o'r tiroedd goreu—gwastadeddau eangfaith, dyffrynoedd ffrwythlon, gweirdiroedd tonog, a rhai mynyddau yn ei rhandir gorllewinol. Mae ei dyfroedd yn iachus, a'i hawelon yn adfywiol, ac y mae afon fordwyol y Missouri yn rhedeg ar ei thraws o'i chornel dde-ddwyrain hyd ei chornel orllewin-ogledd, am dros fil o filldiroedd, ac yn fanteisiol i'w masnach; ac

yn fuan bydd y "Northern Pacific R. R." yn rhedeg drwyddi o'r dwyrain i'r gorllewin. Mae ynddi gyflawnder o fwnau glo a haiarn, a llawer o goedydd. Yankton yw ei phrif ddinas. 9. *Idaho.*—Gorwedda y diriogaeth hon i'r gogledd o Utah, rhwng Oregon a'r Mynyddau Creigiog. Mae yn daironglog—ei lled mwyaf yn 300 milldir o'r gorllewin i'r dwyrain ar derfyn Utah, a'i hyd dros 450 o filldirau o'r de i'r gogledd, ar derfynau Oregon a Washington, hyd y "British Columbia," lle nad yw ei lled ond 50 milldir. Cynnwysa 58,196,480 o erwau o dir, a phoblogaeth o 22,000. Gellir diwyllio llawer o'i thiroedd; ond y mae llawer o hono yn dir diffrwyth. Mae ynddi lawer o fynyddau a bryniau. Ceir digon o binwydd a ffawydd ar ei bryniau; ond y mae prinder coedydd yn ei dyffrynoedd; ac y mae cyflawnder o aur ac arian o'i mewn. Mae ei hinsawdd yn oer, ond yn sych ac iachus. Ei hafonydd ydynt y Snake, Clark's Fork, Green, a Bear. Ei phrif ddinas yw Boise, lle mae swyddfäau ei llywodraeth. 10. *Alaska.*—Perthynai y diriogaeth fawr ogleddol hon i Lywodraeth Rwssia hyd y fl. 1867, pan y prynwyd hi gan Lywodraeth yr Unol Dalaethau Amerigol. Mae yn 750 milldir o hyd wrth 750 milldir o led mewn manau, ac yn cynnwys 562,500 o filldirau petryal, a thros dri chan' miliwn (360,000,000) o erwau o dir, heb son am y gorynysoedd a'r mân-ynysoedd dirif bron sydd yn perthyn iddi, ac yn rhedeg oddiwrthi am ganoedd o filldirau i r môr, ac yn agos i arfordir y "British America." Gwahenir hi oddiwrth Asia gan Gulfor Behring, yr hwn nid yw ond tua 36 milldir o led yn ei fan culaf, ond yn 400 milldir o hyd. Terfynir hi o du y gogledd gan y Môr Rhewllyd, o du y gorllewin gan y Tawelfor, o du y dwyrain gan ran o'r Arctic Ocean ac America Brydeinig, ac o du y de gan y Tawelfor. Nid yw ei hynysoedd mwyaf deheuol ond tua 450 milldir i'r gogledd o diriogaeth Washington, a Vancouver Island. Mae ynddi rai mynyddau uchel, ac amrai o afonydd, sef y Kwichpak a'r Youkon, a llawer iawn o goedydd gwerthfawr, ac ychydig o fwnau aur, arian, plwm, copr, a glo; ond ni ddadblygwyd ond ychydig o honynt eto. Gwlad oer ac afiach ydyw haf a gauaf. Gordôir hi gan

darth a nifwl, ac nid oes ond ychydig o ddiwrnodau clir i'w cael ynddi trwy'r flwyddyn. Mae ei gauaf yn dechreu yn niwedd Medi, ac yn parhau hyd ddiwedd Ebrill. Gwlad anffrwythlon yw hefyd; ni thyf gwenith nac Indrawn, na ffrwythau coed na gerddi ynddi. Codwyd peth haidd a cheirch, a rhai ffrwythau gerddi, mewn manau ynddi. Ei choedydd, a'i physgod, a'i *furs*, yw y pethau mwyaf gwerthfawr a masnachol sydd ynddi ar hyn o bryd. Dichon, yn mhen blynyddau lawer eto, y bydd y diriogaeth fawr hon o werth annrhaethol i'n Llywodraeth, mewn ystyr wleidyddol a masnachol, ac y bydd reilffyrdd yn rhedeg trwyddi, ac agerddlongau yn croesi Culfor Behring, ac yn ei chysylltu â'r rhan arall o'r ddaiar, sef Asia, Ewrop, ac Affrica.

NODIAD.—Mae y rhan fwyaf o *diriogaethau* y Weriniaeth fawr hon, ar, ac oddeutu y Mynyddoedd Creigiog; amgylchant hwynt yn mhob cyfeiriad. Safant ar lawer uwch tir na'r taleithau dwyreiniol a deheuol; maent yn llawer mwy bryniog a chreigiog; ac y mae rhai o'u mynyddau yn dyrchafu eu penau yn uchel iawn, ac yn orlawn o fwnau gwerthfawr. Nid yw y Wyddfa yn Arfon, G. C., ond 3,571 o droedfeddi uwchlaw arwyneb y mor; ond y mae Pike's Peak yn Colorado yn 14,500 troedfedd uwchlaw y mor. Wrth deithio tuag atynt, ar y Pacific Railroad, o'r dwyrain neu o'r gorllewin, ceir golygfa fawreddog ac aruthrol arnynt! Dyrchafant eu penau hyd y cymylau; yn glawdd hir du o'r gogledd i'r de; a gorchuddir copäau rhai o honynt ag eira oesol. Ond wrth eu godre y mae gwastadeddau a dyffrynoedd ffrwythlawn, a rhai trefydd poblog. Rhed y gerbydres, ar y reilffyrdd, yn dra chyflym, o'r gwastadedd, i lethrau eu bryniau, gan gylchdroi a dyrchafu yn uwch uwch, (a dyfnderau danynt, a chreigiau affwys uwch eu penau,) nes dyfod trwy eu bylchau culion ac arswydol, ac wedi hyny disgyn yn raddol i'r gwastadedd yr ochr arall. Cymerir tua phedwar diwrnod i fyned felly o Omaha yn Nebraska i San Francisco yn California.

Mae y tiriogaethau hyn, gyda'u gilydd, yn cynnwys yn agos i haner holl diroedd yr Unol Dalaethau; yn wledydd tra eang bob un o honynt; a gellir diwyllio llawer o honynt, a'u gwneyd yn ddoldiroedd ffrwythlon, a defnyddio llethrau eu bryniau at fagu anifeiliaid, a defaid; a bydd eu mwngloddiau aur, arian, copr, plwm, haiarn, &c., yn ddigon i ddiwallu angen yr holl wlad am oesau a chenedlaethau. Y peth sydd yn awr yn atal fwyaf ar eu poblogiad, yw ymosodiadau gwaedlyd y gwahanol lwythau o Indiaid anwareiddiedig sydd yn eu cyfaneddu.

Mae gan y Llywodraeth amddiffynfeydd (*forts*) a milwyr lawer yn mhob tiriogaeth, er amddiffyn eu dinasyddion; er hyny gwneir rhuthriadau sydyn arnynt weithiau gan yr Indiaid. Amser dedwydd fydd hwnw, pan fydd *holl Indiaid melyn-goch America* wedi eu gwareiddio, a'u dysgu i lafurio y ddaiar, ac i fyw yn heddychol gyda'u gilydd, ac ereill, yn eu sefydliadau; ac oll yn Gristionogion Biblaidd yn dilyn y Gwaredwr Prysured. Amen.

PENNOD XI.

CANADA.—PATAGONIA.

CANADA.—Un o'r tiriogaethau mwyaf, perthynol i Lywodraeth Lloegr, yw Canada. Cynnwysa America Brydeinig fwy o arwynebedd o diroedd na'r Unol Dalaethau; ond eu bod oll yn fwy gogleddol. Terfynir hi o du y dwyrain gan y Werydd; o du y de gan yr Unol Dalaethau; o du y gorllewin gan y Tawelfor; ac o du y gogledd gan y Baffin's Bay a'r Arctic Ocean; ac y mae yr Hudson's Bay yn fôr mawr yn ei chanoldir. Mae Canada briodol tua 1,600 milldir o hyd, wrth o 300 i 400 o filldirau o led; yn cyrhaedd o lanau afon St. Lawrence, a llyn Ontario, at yr Hudson Bay; ac o Labrador hyd lyn Superior. Nid yw ei phoblogaeth ond tua phum' miliwn (5,000,000). Mae ynddi filiynau o erwau o diroedd da eto, y gellir eu prynu gan y Llywodraeth am o 1 swllt i 7 swllt yr erw; ac y mae llawer o'i thyddynwyr yn bobl gyfoethog. Poblogir hi gan mwyaf gan y Saeson, y Scotiaid, y Gwyddelod, a'r Ffrancod. Ei phrif ddinasoedd yw Quebec, Montreal, Kingston, a Toronto, ar lanau gogleddol y St. Lawrence. Diau fod llawer o Gymry yn wasgaredig ynddi, ac mewn undeb crefyddol â'r Saeson; ond nid wyf yn gwybod am un eglwys na chapel Cymreig yn un man ynddi. Mae ei gauaf yn hir ac yn oer, er hyny y mae ei phreswylwyr yn bobl iachus a dedwydd. Ceir ynddi lawer o fanteision crefyddol ac addysgiadol. Ond nid yw yn wlad mor fanteisiol a rhydd i'r dosparth gweithgar ag yw yr Unol Dalaethau. Poblogir ei thiroedd eang, i'r gogledd, hyd lanau y Môr Rhewllyd, ac i'r gorllewin hyd lanau y Tawelfor, gan wahanol lwythau o Indiaid anwareiddiedig. Pa olwg fydd ar y wlad eang hon yn mhen dau can' mlynedd eto?

PATAGONIA.—Mae Patagonia yn wlad fawr eang; yn agos i fil o filldirau o hyd wrth bedwar cant o filldirau o led—yn rhedeg o'r Negro River hyd Cape

Horn, ac o lanau y Werydd hyd lanau y Tawelfor; ac y mae rhes o fynyddau yr Andes yn ei chroesi; a chyfyd ei thiroedd yn raddol o lanau y moroedd hyd y mynyddau uchel hyny; a dylifant ei hafonydd o'r bryniau i lawr i'w dyffrynoedd, ac ar hyd ei gwastad-diroedd, gan ymdywallt i'r Werydd. Gorwedda rhwng lledred deheuol 40° a 50°; tua 2,760 o filldirau o Linell y Cyhydedd, (*Equator,*) ar derfyn deheuol pellaf Cyfandir America; tua 5,520 o filldirau o borthladd New York, a thua 3,000 o filldirau i'r pegwn deheuol. Mae ar yr un lledred a New Zealand, ac yn nês i'r pegwn deheuol nac Ynys fawr Australia; ac y mae ei hinsawdd mor boeth a hinsoddau Ffrainc a Spaen yn Ewrop, ond yn cael ei dymheru yn fwy gan yr awelon oerion ac adfywiol o'r môr a'r mynydd. Perthyna i Lywodraeth yr "*Argentine Confederation,*" neu Weriniaeth Buenos Ayres; yr hon er ys blyneddau a wnaeth gytundeb manteisiol â "Chwmni Ymfudol a Masnachol y Wladfa Gymreig," er ei phoblogi. Corphorwyd y Cwmni anrhydeddus a chenedlgarol hwn yn ol cyfreithiau Lloegr; ac y maent wedi gweithio yn egniol a llwyddianus, trwy rwystrau lawer, hyd yma. Maent yn awr yn gwmni cryf a chyfrifol, yn meddu cyfalaf o £50,000, yn rhanedig i 50,000 o ranau (*shares*) £1 yr un; a llawer o filoedd o honynt wedi eu cymeryd eisoes yn Lloegr, Cymru, ac America. Penderfynasant sefydlu ar ddyffryn afon y Camwy, (*Chupat River,*) yr ochr ddwyreiniol i fryniau yr Andes, nid yn mhell o lanau y Werydd. Mae yr afon hono yn fordwyol i longau bychain; ac y mae y dyffryn hwnw yn un da i godi gwenith, ac i fagu anifeiliaid; ac y mae eangder mawr o wlad ragorol am ganoedd o filldiroedd o'i deutu. Ychydig a archwiliwyd o honi eto. Dywed rhai hanesion mai "gwlad oer, sych, a diffrwyth, yn cael ei phoblogi gan ychydig o Indiaid nodedig am eu taldra" ydyw. Ond y mae tystiolaethau y sefydlwyr Cymreig, a fuont yn byw yno am y chwe' blynedd diweddaf, yn profi yn wahanol. Dywedant hwy fod ei hinsawdd yn dymherus, ei dyffrynoedd yn rhagorol am gynyrchu gwenith, a'i bryniau am fagu anifeiliaid. Nid rhyfedd eu bod wedi dyoddef cyfyngderau yno y blyneddau cyn-

taf. Camddarluniwyd llawer ar y wlad, er ceisio digaloni y Cwmni. Gwnaeth y Parch. Michael Jones, y Bala, G. C., a lluoedd ereill yn Nghymru, eu goreu dros lwyddiant y Wladfa; ac y mae y Parch. D. S. Davies, Youngstown, Ohio, a'r Pwyllgor yn Hyde Park, Pa., ac ereill yn America, yn awr yn gwneyd eu goreu drosti. Mae yn deilwng o gefnogaeth yr holl genedl. Swyddogion presenol y Wladfa ydynt:—H. Cadvan Hughes, Llywydd; David Williams, Barnwr; Edwin Roberts, Arolygwr y Cyfrifon; Lewis Jones, Cadeirydd y Cynghor; Richard Berwyn Jones, Ysgrifenydd y Cynghor; Cofiadur Cyffredinol—Dr. Lloyd Jones, Ruthin, G. C.

CYFLAWN OLYGFA

AR

GYMRY AMERICA,

A'U

SEFYDLIADAU, A'U HEGLWYSI A'U GWEINIDOGION,

A'U

CERDDORION, A'U BEIRDD, A'U LLENORION, &C.

Tiroedd Rhad y Llywodraeth, a'r Reilffyrdd, &c.,

A'R

MODDAU I SICRHAU CARTREFI RHAD A DEDWYDDOL;

GYDA PHOB

CYFARWYDDIADAU RHEIDIOL I YMFUDWYR.

GAN Y PARCH. R. D. THOMAS,
(IORTHRYN GWYNEDD.)

Ein Cenedl, Ein Hiaith, Ein Mabwysiedig Wlad.

UTICA, N. Y.
T. J. GRIFFITHS, ARGRAFFYDD, EXCHANGE BUILDINGS.
1872.

"CYMRY GLAN AMERIC."

CAN A CHYDGAN GENEDLAETHOL.

Cyflwynedig i Joseph Parry, Ysw., (Bachelor of Music.)

(Gwel y Don ar ddiwedd y Llyfr hwn.)

---

1. Tra b'o'r bryniau a'r doldiroedd
   Yn addurno Gwalia Lân ;
   A holl adar ei choedwigoedd,
   Yn adloni gwlad y gân ;—

CYDGAN—Bydd Cymry glân Americ,
Mewn pur Gymraeg o hyd,
Yn seinio 'r hen ganiadau,
I Brynwr mawr y byd.

2. Tra b'o'r disglaer haul yn gwenu
   Ar ein daiar delaid ni ;
   A'r lloer wen yn adlewyrchu,
   Ac yn teg arianu 'r lli' ;—
   "Bydd Cymry glân Americ," &c.

3. Tra b'o myrdd o longau mawrion,
   Dan faneri heirdd pob gwlad,
   Yn dyrwygo dwr yr eigion,
   Er cyflenwi marchnad rad ;—
   "Bydd Cymry glân Americ," &c.

4. Tra b'o'r Andes fawr yn gwisgo
   Eira oesol am ei ben,
   Fel rhyw gadarn deyrn yn lluddio
   Hynt y cwmwl yn y nen ;—
   "Bydd Cymry glân Americ," &c.

5. Tra b'o'r tanllyd fydoedd mawrion,—
   Y planedau claer, a'r sêr,
   Yn llewyrchu yr uchelion,
   Ac yn datgan mawl eu Nêr ;—
   "Bydd Cymry glân Americ," &c.

6. Pan grochfloeddia yr archangel,
   Nes deffroi marwolion llawr ;
   A'r Duw-ddyn ar orsedd uchel,
   Barn y dydd diweddaf mawr ;—
   "Bydd Cymry glân Americ," &c.

CYNNWYSIAD.—DOSRAN C.

PENNOD I.

POBLOGAETH GYMREIG YR HOLL DALAETHAU.

PENNOD II.

YR ENWADAU CREFYDDOL CYMREIG.

PENNOD III.

ENWOGION CYMREIG, A LLENYDDIAETH CYMRY AMERICA.

PENNOD IV.

RHESTR YCHWANEGOL O'N BEIRDD A'N LLENORION, &C.

PENNOD V.

CYFARWYDDIADAU I YMFUDWYR.

PENNOD VI.

TIROEDD Y LLYWODRAETH, A'R MODDAU I'W SICRHAU I'R CYMRY.

PENNOD VII.

TIROEDD Y TALAETHAU, A'R REILFFYRDD, &C.

PENNOD VIII.

Y REILFFYRDD GOREU O NEW YORK I'R GORLLEWIN A'R DE.

PENNOD IX.

AUR, ARIAN, PRES, PAPYRAU, GWAITH, CYFLOGAU, &C.

PENNOD X.

CYNLLUN O GYNNWYSIAD YR AIL GYFROL.

CYFLAWN OLYGFA, &c.

PENNOD I.

POBLOGAETH GYMREIG YR HOLL DALAETHAU.

Mae Llywodraeth Werinol yr Unol Dalaethau yn awr yn cyrhaedd dros dair miliwn o filldiroedd petryal (3,400,000), a 2,176,000,000 o erwau o dir! Mae yr arwynebedd eang yma yn cyrhaedd o lanau Môr y Werydd, yn y dwyrain, hyd lanau y Tawelfor yn y gorllewin, am yn agos i dair mil a phedwar cant (3,400) o filldirau o hyd; ac o'r llynoedd mawrion a'r Canadas yn y gogledd, hyd derfynau Mexico yn y de, am dros dri chant-ar-ddeg (1,300) o filldiroedd o led; ac yn cynnwys y mynyddau mwyaf goludog, a'r dyffrynoedd mwyaf eang a chynyrchiol, a'r *prairies* mwyaf ffrwythlon ac iachus, a'r coedwigoedd mwyaf gwerthfawr ar wyneb yr holl ddaiar; digon i roddi 160 o erwau i 13,600,000 o deuluoedd; i gynnwys poblogaeth o dros ddau gan' miliwn a haner (272,000,000); ac ni byddai poblogaeth felly ond pedwar ugain (80) o bersonau ar bob milldir betryal; nac yn agos gymaint a chyfartaledd poblogaeth Lloegr, Scotland, a Chymru, yr hyn sydd tua 240 ar bob milldir ysgwar. Y mae poblogaeth siroedd Morganwg a Mynwy, yn Neheudir Cymru, yn fwy lluosog na hyny; ac y mae poblogaeth Belgium yn Ewrop, yn lluosocach fyth. Diau y gallai holl diroedd yr Unol Dalaethau, wedi eu diwyllio yn dda, ddiwallu dros bedwar can' miliwn (400,000,000) o boblogaeth.

Yr oedd poblogaeth y Weriniaeth fawr hon yn y fl.

1850 yn 23,191,876. Cynyddodd i 31,443,321, erbyn 1860. Ond yn ol cyfrifiaeth (*census*) y fl. 1870, yr oedd yn 38,533,191! Cynyddodd dros bymtheg miliwn (15,341,315) yn yr ugain mlynedd diweddaf! Lled debyg y bydd ei phoblogaeth yn 1880 yn agos i haner can' miliwn (50,000,000). Ond 38,533,191 oedd yn 1870. Nid yw hyny ond ychydig dros 11 o bersonau ar bob milldir betryal. Am hyny amlwg yw fod yma ddigon o le i filiynau eto i gael cartrefi dedwyddol. Mae genym yn awr 37 o dalaethau, ac 11 o diriogaethau mawrion. Dyma restr o honynt; rhif I. yn nodi eu milldiroedd petryal; rhif II. yn dangos nifer y bobl dduon ynddynt yn 1860; a rhif III. yn cynnwys eu cyflawn boblogaeth yn 1870:—

TALAETHAU.	RHIF I.	RHIF II.	RHIF III.
Alabama	50,722	437,770	996,988
Arkansas	52,198	111,259	483,179
California	188,981	4,086	558,900
Connecticut	4,750	8,627	537,418
Delaware	2,120	21,627	125,015
Florida	59,248	62,677	187,750
Georgia	58,000	465,698	1,200,609
Illinois	55,410	7,628	2,539,385
Indiana	33,809	11,428	1,673,046
Iowa	55,045	1,069	1,190,845
Kansas	81,318	627	362,872
Kentucky	37,680	236,167	1,321,001
Louisiana	41,346	350,373	732,731
Maine	35,000	1,227	626,463
Maryland	11,124	171,131	780,806
Massachusetts	7,800	9,602	1,457,351
Michigan	56,451	6,799	1,184,296
Minnesota	83,531	259	435,511
Mississippi	47,156	437,404	834,170
Missouri	65,350	118,503	1,714,160
Nebraska	75,995	82	123,000
Nevada	81,539	45	42,941
New Hamphshire	9,280	494	318,300
New Jersey	8,320	25,336	905,794
New York	47,000	40,005	4,364,411
N. Carolina	50,704	361,522	1,069,614
Ohio	39,964	36,673	2,660,660
Oregon	95,274	128	90,922
Pennsylvania	46,000	56,949	3,515,993
Rhode Island	1,306	3,952	217.356
S. Carolina	34,000	412,320	728,000
Tennessee	45,600	283,019	1,257,983
Texas	274,356	182,921	797,500
Vermont	10,212	709	330,552
Virginia	38,352	548,907	1,224,830
West Virginia	23,000	———	445,616
Wisconsin	53,924	1,171	1,055,167

Yn y fl. 1860, cyn dechreu y gwrthryfel, yr oedd yn agos i bedair miliwn a haner (4,418, 294) o'r Negroaid duon yn y wlad hon; dros ddau gan' mil (216,370) yn *rhyddion* yn y Dwyrain, y Gogledd, a'r Gorllewin; a *thros bedair miliwn* (4,201,924) yn gaethion (*slaves*) yn y Talaethau Deheuol. Ond rhyddhawyd hwynt oll yn amser y Rhyfel, trwy awdurdod y Llywodraeth yn Washington, a goruchel reolaeth Duw y Nefoedd.

Wrth graffu yn fanwl ar y rhestr uchod, gall y darllenydd weled maintioli a phoblogaeth y gwahanol dalaethau; a thrwy hyny gall gael cynorthwy i ffurfio barn am y lleoedd y bydd yr ymfudiad mwyaf iddynt yn y dyfodol; a thrwy eu cymharu â'r taflenau canlynol, gall wybod yn mha dalaethau neillduol y preswylia y Cymry, a'u rhifedi cymharol i'r holl boblogaeth.

Dyma hefyd restr o'r Tiriogaethau eang perthynol i'r Llywodraeth hon, y rhai a orweddant yn, ac oddeutu y Mynyddoedd Creigiog, ac ar lan y Môr Tawelog; sef, 1. Alaska (Sitka). 2. Arizona (Tucson). 3. Colorado (Denver). 4. Dakota (Yancton). 5. Idaho (Boise). 6. Indian (Tahlequah). 7. Montana (Virginia City). 8. New Mexico (Santa Fe). 9. Utah (Salt Lake City). 10. Washington (Olympia). 11. Wyoming (Cheyenne). Nodir eu prif ddinasoedd rhwng y cromfachau. Mae poblogaeth gref yn rhai o honynt eisoes; a phoblogir hwynt oll yn gyflym; a derbynir hwynt cyn hir i'r Undeb fel talaethau pwysig a dylanwadol. Mae pob un o honynt yn cynnwys tiroedd amaethyddol rhagorol, a mwngloddiau aur, arian, plwm, copper, haiarn, glo, &c., ac yn ddigon ehelaeth i gynnwys a diwallu miliynau o drigolion. Mae llawer o Indiaid anwaraidd yn eu poblogi yn bresenol.

Dechreuwyd poblogi y *New England States*, a llawer o'r talaethau ereill dwyreiniol, gan bobl oreu y ddaiar,

sef hen Anghydffurfwyr (*Nonconformists*) Lloegr, Scotland, Cymru, ac Ewrop; Protestaniaid a Diwygwyr enwog, dysgedig, a gwir grefyddol, oedd yr Ymneillduwyr a'r Crynwyr (Quakers) yn Lloegr a Chymru: a'r Presbyteriaid yn Scotland; a'r Huguenots yn Ffrainc; a'r Morafiaid a'r Waldensiaid yn Switzerland, &c. Ymfudodd miloedd o honynt i'r wlad hon er ys dros ddau gant o flynyddoedd yn ol, ac wedi hyny; ac y mae dylanwad bendithiol eu hegwyddorion, eu dysgeidiaeth, a'u crefydd bur, yn aros ar y miloedd hyd heddyw. Ond ymfudodd miloedd yma hefyd o wahanol wledydd Prydain Fawr, Ewrop, ac Asia, o'r cymeriadau gwaethaf a fedd y byd; ac y mae y rhan fwyaf o'r cyfryw yn llechu yn ein dinasoedd mawrion, yn gefnogwyr y fasnach feddwol, a phob drygau ereill, ac yn caru segur-swyddau, &c., ac yn casau gweithgarwch a gonestrwydd. Poblogir yr Unol Dalaethau yn awr gan rai o bob cenedl wareiddiedig sydd yn preswylio ar holl wyneb y ddaiar; ond yr *Americaniaid*, sef disgynyddion yr hen sefydlwyr, y rhai a *anwyd* yn y wlad; a'r Saeson, a'r Gwyddelod, a'r Ellmyniaid, a'r Ffrancod, a'r Scotiaid, sydd yn gwneyd y mwyafrif o lawer; a hwynt-hwy yw y bobl sydd yn meddu mwyaf o ddylanwad yma, fel masnachwyr, trafnidwyr, crefftwyr, amaethwyr, llafurwyr, gwleidyddwyr, dysgawdwyr, meddygon, cyfreithwyr, a chrefyddwyr. Ond y mae yma hefyd filoedd o genhedloedd ereill; Rwssiaid, Prwssiaid, Twrciaid, Norwayaid, Daniaid, Swediaid, Poliaid, Italiaid, Spaeniaid, Affricaniaid, Chineaid, &c., a llawer o Iuddewon, yn meddu dylanwad mawr, mewn rhai trefydd ac ardaloedd. Nid wyf yn alluog i gyhoeddi rhifedi pennodol poblogaeth pob un o'r cenhedloedd hyn, yn yr Unol Dalaethau, er mor ddymunol fuasai hyny genyf; ond un peth sydd yn ffaith amlwg, sef

fod pob cenedl sydd yma yn ymgymysgu a'u gilydd, trwy briodasau, yn colli eu tafodiaethau priodol yn raddol, a chyn llai na chan' mlynedd yn ymdoddi i mewn yn un genedl fawr—yn *Americaniaid.* Oni buasai yr ymfudiad parhaus o wledydd tramor yma, ni buasai yma yn awr ond *un* genedl, ac *un* iaith, sef y Saesonaeg; a chredwyf mai felly y bydd cyn pen dau gan' mlynedd eto. Mae braidd yn annichon i neb gadw eu cenedlgaredd (*nationality*), na'u hiaith gysefin yn bur, a'i siarad yn groywber, yn hir iawn yma; nid yw ein Llywodraeth yn gofalu dim am hyny, ac y mae holl lywodraeth, a masnach, ac ysgolion, a llysoedd y wlad yn cael eu dwyn yn mlaen yn yr iaith Saesonaeg; ac y mae y prif lyfrau a'r papyrau yn yr iaith hono. Dyna y gwir, ac ofer fyddai i neb geisio ei gelu. Er fod yma filoedd o Wyddelod ac Ellmyniaid, a Ffrancod, &c., *pabyddol,* a bod eu heglwysi yn lluosogi, a'u dylanwad yn fawr; a bod yma lawer o *anffyddwyr,* na pharchant Air Duw, na'i Sabbothau; y mae yma hefyd fwyafrif mawr o Brotestaniaid egwyddorol a selog; ac y mae y Presbyteriaid, a'r Wesleyaid, a'r Bedyddwyr, a'r Cynulleidfawyr, Saesnig, yn dra lluosog yma; a'u heglwysi, hathrofäau, a'u Cymdeithasau Beiblaidd, Cenhadol, a Thraithodol, yn goleuo ac yn bendithio yr holl wlad.

Mae llawer o ddyfalu, o siarad, ac o ysgrifenu, wedi bod, ac yn bod, er ceiso ateb y gofyniad, *Pa nifer yw y boblogaeth Gymreig yn yr Unol Dalaethau?* Un o'r gofyniadau mwyaf anhawdd i'w ateb yn gywir ydyw, am na chadwyd cofrestr gywir a chyflawn o ddyfodiad ein cenedl i mewn i'r wlad, ac na roddir cyfrifiad amlwg a chywir o honynt yn y *Census.* Clywais rai yn dyweyd, a gwelais ereill wedi ysgrifenu, fod *Cymry America* yn rhifo *tri chan' mil* (300,000). Dichon fod

hyny yn lled agos i'r gwir, os cymerir i mewn yr holl Ddisgynyddion Cymreig (*Welsh Descendants*) parchus, dysgedig, a chyfoethog, sydd yn lluosog a gwasgaredig yn yr holl dalaethau; ond sydd erioed heb ddysgu, neu wedi llwyr anghofio ein hiaith, ein llenyddiaeth, a'n defodion, &c. Mae yn anhawdd, yn awr, cael cyfrifiaeth gywir o'r rhai hyn, er mor werthfawr a dymunol fuasai hyny, gofynai flyneddau o amser, a miloedd o ddoleri o draul.

Yr wyf yn cynghori y *Welsh Descendants,* dysgedig a chyfoethog, i gasglu trysorfa eu hunain, er cyhoeddi y *fath hanes* buddiol a gwerthfawr. Dichon y gwnant rywbryd. Yr wyf yn synu na buasent wedi gwneyd cyn hyn. Dylem gael *Ychwanegiad* i "*Hanes Cymry* '76." Meddyliais unwaith am wneyd Cofrestriad o *Gymry America;* parotoais y llyfrau a'r *schedules;* gofynais gynorthwy fy nghenedl; treuliais lawer o fisoedd i gerdded o dy i dy i gofrestru yr enwau, &c.; ond am na bu ond ychydig yn ffyddlon i'm cynorthwyo i lenwi y *schedules,* a bod genyf lawer o ofalon pwysig ereill; ac y buasai yr amser a'r draul yn llawer gormod i mi fy hunan i allu ei wneyd a'i gyhoeddi, rhoddais y meddylddrych hwnw i fyny. Buasai cofresrtriad felly yn gywir a thra gwerthfawr. Gallasai Cymry pob ardal ei wneyd mewn diwrnod neu ddau, a'i anfon i mi; ond ni wnaeth ond ychydig o honynt. Amcan-*gyfrif* o'r boblogaeth Gymreig yn yr Unol Dalaethau, yw yr un ganlynol; a chredwyf ei bod yn lled gywir; ymgynghorais â'r hen sefydlwyr mwyaf cyfarwydd; cefais y nodau gan rai ereill; cyfrifwyd y *teuluoedd* mewn llawer o ardaloedd, gan eu lluosogi gyda phump; ac weithiau gorfu i mi ddyfalu y boblogaeth wrth rifedi yr eglwysi, a'r Ysgolion Sabbothol, a'r cynulleidfaoedd Cymreig yn yr ardaloedd. Mae rhifedi y *boblogaeth*

Gymreig, mewn manau, yn llawer mwy na rhifedi yr Ysgolion Sabbothol a'r cynulleidfaoedd Cymreig; ac y mae hyny yn ffaith yn y wlad hon, am fod llawer o Gymry a allant ddeall a siarad Cymraeg wedi ymuno â'r eglwysi *Saesnig;* a bod llawer iawn hefyd yn llwyr esgeuluso moddion gras! Y mae yr oll (ond y rhai na allant *siarad* Cymraeg) yn gynnwysedig yn y Rhestr ganlynol:—

RHESTR O'R HOLL BOBLOGAETH GYMREIG.

1. Pennsylvania	32,974
2. New York	21,840
3. Ohio	24,810
4. Vermont	1,350
5. New Jersey	942
6. Maryland	800
7. Rhandir Columbia	50
8. Virginia	100
9. West Virginia	300
10. Tennessee	200
11. Massachusetts	500
12. Maine	300
13. Indiana	200
14. Illinois	2,035
15. Michigan	400
16. Wisconsin	18,260
17. Minnesota	1,745
18. Iowa	2,265
19. Missouri	2,195
20. Kansas	1,750
21. Nebraska	200
22. California	2,000
23. Oregon, &c	500
Cyfanrif	115,716

Yn ol y cyfrif uchod, mae yn yr Unol Dalaethau un cant a phymtheg o filoedd, a saith gant ac un-ar-bymtheg o Gymry yn deall, ac yn gallu siarad Cymraeg, oddieithr eu babanod a'u plant bychain, y rhai sydd yn gynnwysedig yn y cyfrif.

Sylwch eto ar y cyfrif uchod yn ei fanylion o bob sefydliad Cymreig yn y tu dalenau dilynol. Cyfanrifau y rhai hyny ydyw yr uchod. Wrth graffu yn fanwl arnynt, gwelir mai yn y dinasoedd mawrion, ac yn y gweithfeydd glo, y mae y boblogaeth Gymreig luosocaf, ac mai yr ardaloedd Cymreig amaethyddol cryfaf yw Steuben a Remsen, a Nelson, a Cattaraugus, yn N. Y.; ac Ebensburgh, a Dundaff, a Bradford, yn Pa.; a siroedd Jackson a Gallia, a Licking, ac Allen, a Van Wert, yn Ohio; a siroedd Columbia, Waukesha, a Jefferson, yn Wisconsin.

Wele isod yr un cyfrif wedi ei ddosparthu, er dangos nifer y Cymry yn y talaethau dwyreiniol, deheuol, a gorllewinol:—

TALAETHAU DWYREINIOL.

1.	Pennsylvania	32,974
2.	New York	21,840
3.	Vermont	1,350
4.	New Jersey	942
5.	Massachusetts	500
6.	Maine	300
		57,906

TALAETHAU DEHEUOL.

1.	Maryland	800
2.	Rhandir Columbia	50
3.	Virginia	100
4.	West Virginia	300
5.	Tennessee	200
		1,450

TALAETHAU GORLLEWINOL.

1.	Ohio	24,810
2.	Indiana	200
3.	Illinois	2,035
4.	Michigan	400
5.	Wisconsin	18,260
6.	Minnesota	1,745
7.	Iowa	2,265
8.	Missouri	2,195
9.	Kansas	1,750
10.	Nebraska	200
11.	California	2,000
12.	Oregon, &c	500
		56,360

Wele, eto, ddosraniad manylach o'r boblogaeth Gymreig yn y gwahanol dalaethau:—

1. Pennsylvania.

1.	Ebensburgh	1,500
2.	Johnstown	1,500
3.	Pittsburgh, &c	3,000
4.	Brady's Bend	100
5.	Lochiel	100
6.	Columbia	150
7.	Reading	50
8.	Pottsville	800
9.	St. Clairs	600
10.	Five Points	150
11.	Minersville	1,500
12.	Tamaqua	200
13.	Ashland	1,200
14.	Mahanoy	1,000
15.	Shenandoah	600
16.	Centralia	100
17.	Mount Carmel	200
18.	Shamokin	300
19.	Broad Top	—
20.	Slate Hill	600
21.	Slatington	1,000
22.	Danielsville	200
23.	Chapmansville, &c	200
24.	Catasauqua	300
25.	Summit Hill	1,200
26.	Meadows	200
27.	Janesville, &c	200
28.	Audenried	300
29.	Hazleton, Jeddo, &c	400
30.	Danville	500
31.	Plymouth	1,200
32.	Wilkesbarre, &c	1,500
33.	Kingston	274
34.	Laurel Run	200
35.	Mill Creek	300
36.	Pittston	1,000
37.	Hyde Park, &c	5,000
38.	Bellevue	1,000
39.	Providence	1,500
40.	Olyphant	400
41.	Beachwood	200
42.	Rushdale	200
43.	Carbondale	800
44.	Dundaff	400
45.	Gibson	50
46.	Bradford Co	300
47.	Tioga Co	600
	Cyfanrif	32,974

2. New York.

1.	Dinas New York, &c	9,000
2.	Albany	200
3.	Utica, &c	3,000
4.	Salem, Marcy, &c	350
5.	Bethania, &c	160
6.	New York Mills	300
7.	Oriskany	150
8.	Rome	400
9.	Floyd	350
10.	Quaker Hill	80
11.	Holland Patent	250
12.	Trenton	200
13.	Prospect	300
14.	Steuben (plwyf)	1,000
15.	Remsen (plwyf)	2,000
16.	Waterville, &c	350
17.	Otsego Co	500
18.	Herkimer	200
19.	Lewis Co	1,000
20.	St. Lawrence Co	250
21.	Madison Co	800
22.	Cattaraugus Co	1,000
	Cyfanrif	21,840

3. Ohio.

1. Paddy's Run	800	20. Cleveland	400
2. Cincinnati, &c	2,000	21. Newburgh	600
3. Columbus, &c	800	22. Bedford	250
4. Brown Township	200	23. Mineral Ridge, &c	500
5. Newark	1,000	24. Niles	300
6. Granville	500	25. Youngstown	800
7. Welsh Hills	200	26. Crab Creek	250
8. Delaware	150	27. Church Hill	300
9. Radnor	600	28. Hubbard	900
10. Troedrhiwdalar	200	29. Coalburgh	300
11. Gomer	1,200	30. Brookfield	900
12. Van Wert	800	31. Sharon, Pa., &c	300
13. Putnam Co	400	32. Pomeroy, &c	1,500
14. Palmyra	300	33. Ironton	500
15. Parisville	400	34. Portsmouth	300
16. Talmadge	200	35. Jackson a Gallia	6,000
17. Springfield, &c	300		
18. Alliance	400	Cyfanrif	24,810
19. Irondale	250		

4. Vermont.

1. Fairhaven 2. Blissville	500	5. Salem	50
3. Middle Granville	600	Cyfanrif	1,350
4. Jamesville, &c	200		

5. New Jersey.

1. Jersey City	500	6. Camden	50
2. Hoboken	50	7. Slateford	50
3. Englewood	25	8. Dover	117
4. Newark	100		
5. Elizabeth	50	Cyfanrif	942

6. Maryland.

1. Baltimore, &c...... 400 2. Alleghany, Co....... 400 Cyfanrif....... 800

7. Rhandir Columbia	50	Dinas Washington, &c.
8. Virginia	100	Richmond, &c.
9. West Virginia	300	Wheeling, Mason City, Cliffton, &c.
10. Tennessee	200	Knoxville, Coal Creek, &c.
11. Massachusetts	500	Boston, Quincy, &c.
12. Maine	300	Portland, Brownsville, &c.
13. Indiana	200	
14. Michigan	400	

15. Illinois.

1. Chicago	700	5. Braceville	200
2. Bridgeport	120	6. Manau ereill	400
3. Big Rock	365		
4. Coal Valley	250	Cyfanrif	2,035

16. Wisconsin.

1. Racine, &c	2,500	13. Emmett	100
2. Milwaukee, &c	1,000	14. Ixonia	400
3. Waukesha, &c	3,000	15. Oshkosh	600
4. Madison, &c	100	16. Rosendale, &c	800
5. Arena	60	17. Neenah	200
6. Spring Green	225	18. Berlin	300
7. Dodgeville, &c	800	19. Columbia Co., &c	5,000
8. Y Coed	200	20. La Crosse Co	1,025
9. Ridgeway	300	21. Glendale	50
10. Blue Mounds	300		
11. Picatonica, &c	900	Cyfanrif	18,260
12. Watertown	400		

17. Minnesota.

1. Blue Earth Co...1,500 2. Le Sueur Co...145 Gwasgaredig...100
Cyfanrif....1,745

18. Iowa.

1. Old Man's Creek	300	10. Monroe	100
2. Williamsburgh	350	11. Burlington	20
3. Welsh Prairie	110	12. Davenport	20
4. Marengo	30	13. Dubuque	30
5. Long Creek	300	14. Lime Spring	500
6. Flint Creek	120	15. Clay Co	50
7. Oskaloosa	30	16. Red Oak	40
8. Do. Junction	215		
9. Given	50	Cyfanrif	2,265

19. Missouri.

1. St. Louis	500	5. Chillicothe	30
2. New Cambria	665	6. Dawn	425
3. Bevier, &c	525		
4. Brookfield	50	Cyfanrif	2,195

20. Kansas.

1. Emporia, &c	600	7. Lawrence	50
2. Arvonia	400	8. Leavenworth	100
3. Reading	100	9. Powys	300
4. Topeka	50		
5. Carbondale	100	Cyfanrif	1,750
6. Burlingame	50		

21. Nebraska....200 Nemaha Co., &c.

22. California—2,000.

San Francisco, Sacramento, a siroedd Sierra, Nevada, ac Yuba—Gold Mines.

23. Oregon, &c....500 Oregon a'r Tiriogaethau.

ADSYLWADAU AR Y BOBLOGAETH GYMREIG.

Mae y pethau canlynol yn ffeithiau amlwg i bob un a dalodd ymweliad personol â'r sefydliadau Cymreig yn yr Unol Dalaethau, neu a ddarllenodd eu hanes,

ac a sylwodd yn fanwl ar y taflenau yn y tudalenau blaenorol:—

1. Fod dros ddau gant o *sefydliadau* Cymreig yn y wlad hon.

2. Eu bod yn dra gwasgaredig. Nid yw pellder trefydd ac ardaloedd Cymru ond ychydig filldirau oddiwrth eu gilydd; a gellir myned o Fon i Fynwy mewn ychydig oriau gyda y reilffyrdd. Ond y mae y sefydliadau Cymreig yn America ganoedd a miloedd o filldiroedd oddiwrth eu gilydd; yn wasgaredig eisoes mewn dros 23 o dalaethau mawrion, a'r rhan fwyaf o'r talaethau hyny yn gymaint ddengwaith a holl Dywysogaeth Cymru. Ymdaenant o'r dwyrain i'r gorllewin, neu o lanau y Werydd i lanau y Tawelfor am dros dair mil o filldiroedd; ac o'r gogledd i'r de, neu o'r Llynoedd mawrion hyd derfynau Mexico, am dros bymtheg cant o filldirau. Mae canoedd o filldiroedd rhwng rhai o'r sefydliadau Cymreig a'u gilydd, hyd yn nod o fewn yr un dalaeth. Ond mewn rhai *siroedd*, megys Oneida, N. Y.; Jackson, a Gallia, a'r *Western Reserve*, yn Ohio; a Waukesha, a Columbia, yn Wisconsin, &c., mae amrai o honynt yn lled agos at eu gilydd. Nis gall neb dalu ymweliad manwl â'r holl sefydliadau Cymreig yma, heb lawer iawn o amser, a llawer iawn o draul; gofyna flwyddyn neu ddwy o amser.

3. Mae y sefydliadau a'r boblogaeth Gymreig, yn y wlad hon, wedi cynyddu yn ddirfawr yn yspaid yr haner can' mlynedd diweddaf; cyn hyny nid oeddynt ond ychydig o rifedi yn nhalaethau Pennsylvania, New York, ac Ohio, yn unig.

4. Nid yw y boblogaeth Gymreig eto, yn America, ond bechan iawn mewn cymhariaeth â phoblogaeth cenhedloedd ereill yn y wlad, sef yr Americaniaid, y Gwyddelod, yr Ellmyniaid, y Ffrancod, a'r Saeson, &c., ac nid ydyw ond *un ran* o 332 o holl boblogaeth y Weriniaeth.

5. Nid yw y sefydliadau Cymreig ond rhai bychain yn mhob lle, oddieithr mewn rhai ardaloedd amaethyddol, ac yn y gweithfeydd glo; nid oes genym un

dref na dinas *Gymreig* (y gellir yn briodol ei galw felly) yn yr holl wlad; oblegid cenhedloedd *ereill* sydd wedi adeiladu ein trefydd a'n dinasoedd, a hwynt-hwy yw prif fasnachwyr y wlad; mae genym amrai o Gymry, mae yn wir, yn fasnachwyr cyfrifol a chyfoethog yn y prif ddinasoedd, ac mewn rhai o'n pentrefydd. Tyddynwyr, llafurwyr, crefftwyr, a mwnwyr, yw y mwyafrif mawr o Gymry America; gweithiant yn galed er enill eu bywioliaeth eu hunain a'u teuluoedd; ac er cyfoethogi masnachwyr o genhedloedd ereill. Fel y mae y Cymry yn cael addysg a manteision y wlad hon, cynyddant ein masnachwyr Cymreig.

6. Yn yr *hen* sefydliadau Cymreig, mae *plant* yr hen sefydlwyr, bron yn ddieithriad, yn hollol ddifater am siarad, a darllen, ac ysgrifenu, yr *iaith Gymraeg;* llawer o honynt yn analluog i wneyd hyny. Gyda y drydedd a'r bedwaredd genhedlaeth, llwyr gollir yr iaith ardderchog yn y sefydliadau yma. Parhad ymfudiad o Gymru sydd yn ei chadw yn fyw.

7. Mae y boblogaeth Gymreig hefyd yn *lleihau* yn raddol yn yr holl hen sefydliadau; a'r rheswm dros hyny yw, am fod y tiroedd oll wedi eu prynu a'u sefydlu; am fod eu prisiau yn uchel iawn; am fod ymfudiad o'r Hen Wlad i'r sefydliadau hyny wedi darfod; am fod yr hen bobl yn meirw; am fod llawer o'u plant yn symud i'r gorllewin a'r de; ac am fod rhai yn cysylltu maes wrth faes.

8. Yn y sefydliadau *newyddion* y mae yr iaith Gymraeg yn cael ei siarad amlaf a chroywaf, a siaredir hi felly ynddynt am o ugain i ddeugain mlynedd; ond yn mhob sefydliad Cymreig, bron, trwy yr holl wlad, clywir y Cymry a'u plant yn ceisio siarad Saesonaeg yn eu teuluoedd. SAESONAEG yw *iaith y wlad;* ac y mae yn angenrheidiol i ni a'n plant allu ei deall, ei siarad, a'i darllen, a'i hysgrifenu, cyn y gallwn deimlo yn ddedwydd, a llwyddo, a chael dylanwad a pharch, yma. Mae llawer o blant y Cymry fel yn *ymddyrysu* rhwng dwy iaith; ac y mae hyny yn anfanteisiol iawn i'w cynydd a'u llwyddiant. Yn hyn, y mae llawer o'r sefydliadau Cymreig yn y wlad hon, yn debyg iawn i

ororau Lloegr a Chymru, lle y mae y ddwy genedl yn ymgymysgu, a'r ddwy iaith yn cael eu siarad yn annghywir, ac yn gymysgedig weithiau. Diau fod rhyw achos o hyny. Ond y mae yn wir boenus i galon, ac i glust, a theimlad, pob Cymro *uniaith* a ddaw yma o Gymru, yn enwedig o Fon ac Arfon.

9. Yn y dyfodol, y mae y boblogaeth Gymreig yn rhwym o gynyddu mwy yn y *gorllewin* a'r *de* nag yn y dwyrain, oddieithr yn y dinasoedd mawrion a'r gweithfeydd glo a haiarn. Nis gall neb yn awr gael tiroedd rhad yn y talaethau dwyreiniol.

PENNOD II.

YR ENWADAU CREFYDDOL CYMREIG.

Mae Cymry America, yn gystal a Chymry yr Hen Wlad, dan rwymau tragywyddol i'r Nef, am eu bendithio mor nodedig â dylanwad llesol y gwahanol enwadau crefyddol uniawn-gred, sef y Trefnyddion Calfinaidd, yr Annibynwyr, y Bedyddwyr, a'r Wesleyaid; y bobl sydd yn mawrhau y gwir Dduw, a'i Air Santaidd, a'i Sabbothau; yn credu yn Nuwdod ac aberth iawnol yr Eneiniog Waredwr, fel eu hunig sylfaen am faddeuant pechodau; yn cymeryd y Beibl fel unig a digonol Reol Ddwyfol eu ffydd a'u hymarweddiad; yn ymddibynu ar ddylanwadau achubol a grasol yr Ysbryd Glân, er cynyddu y dyn newydd o'u mewn, eu nerthu i farweiddio pechod, ac i ymarweddu yn santaidd; ac sydd yn cydymdrechu er lledaenu a dysgu Cristionogaeth bur y Testament Newydd, gwrthwynebu holl bechodau y wlad a'r oes, amddiffyn iawnderau Duw a dyn, achub eneidiau, a gogoneddu y Drindod anfeidrol. Er maint yw ffaeleddau pobl yr Arglwydd, ac er cymaint a wawdir ac a ddirmygir ar genhadon Iesu, a ffyddloniaid Seion, hwynt-hwy, er hyny, yw anwyliaid y Nef, halen y ddaiar, a goleuni y byd; hebddynt hwy, a'u Duw, a'i Air, a'i achos, buasai y byd yn anialwch gwag erchyll, a'r holl genhedloedd yn gaethion truenus i anwybodaeth, llygredigaeth, a phechod, ac yn marw yn eu hannuwioldeb heb obaith am fywyd tragywyddol. Gallasai cyfoeth, a dysg, a dylanwad, godi Cymry America i sefyllfaoedd gwladol uchel ac urddasol; ond nis gallasai dim ond Beiblau eu mamau duwiol, a chrefydd efengylaidd eu tadau diniwaid a phuredig,

ac Ysgolion Sabbothol eu hathrawon ffyddlon, a phwlpudau eu gweinidogion goleuedig a difrifol, ddyrchafu eu cymeriad mor uchel, a rhoddi iddynt ddylanwad mor fawr yn y wlad, a'u gwneyd mor ysbrydol a nefol ddedwydd; mae Cristionogaeth yn eu cymhwyso i fod yn ddedwydd a defnyddiol yn y byd hwn, ac yn y byd a ddaw. Dyrchafodd Duw ein cenedl yn America hyd y nefoedd, â breintiau crefyddol; ac yr wyf yn gobeithio na bydd i un Cymro na Chymraes, yn y wlad hon, gael eu tynu i lawr hyd yn uffern, oblegid eu diofalwch a'u hesgeulusdra o'r fath ragorfreintiau annhraethol werthfawr. Cadwyd ni, fel cenedl, yn rhyfedd hyd yma rhag pabyddiaeth ac anffyddiaeth; a'm gweddi ar Dduw ydyw, na byddo iddynt byth gael dylanwad ar neb o'r Cymry.

Darperais y Tafleni canlynol mor gywir ag oedd yn ddichonadwy i mi, yn ol y manteision a gefais i wybod y gwirionedd am gyfrifiaeth y gwahanol enwadau crefyddol yn y wlad fawr hon; cefais lawer o gynorthwy i'w gwneyd, ar fy ymweliadau personol, a thrwy lythyrau, gan weinidogion a diaconiaid parchus a chyfrifol; trwy sylwi ar y cyfrifon yn "*Nyddiadur y Trefnyddion Calfinaidd yn y Talaethau Unedig am y fl.* 1871;" a thrwy amrywiol foddau ereill. Gwnaethum hwynt yn hollol ddiduedd, fel y dylaswn eu gwneuthur, am fod genyf wir barch i'r holl enwadau; ac yr wyf yn llawenychu yn eu llwyddiant. Ni wyr neb, ond taflenwyr, fod gwneyd y fath dafleni yn gofyn cymaint o amser, llafur, a thraul; a pha mor werthfawr ydynt, ar ol eu gwneyd, er agor a goleuo meddyliau dynion. Cynnwysant lawer o ffeithiau, a llefarant gyfrolau. Annichon oedd i mi, ac a fuasai i neb arall, eu gwneyd yn hollol berffaith; ond credwyf eu bod yn werthfawr, ac y rhoddant foddlonrwydd cyffredinol. Yr wyf yn

ddiolchgar am bob cynorthwy a gefais i'w gwneuthur; ac yn dymuno cydymdeimlad fy nghenedl, am bob gwall anfwriadol a all fod ynddynt.

1. Y TREFNYDDION CALFINAIDD.

TALAETHAU.	Eglwysi.	Diaconiaid.	Gweinidogion.	Pregethwyr.	Aelodau Cyflawn.	Ar Brawf, a Phlant.	Ysgol Sabbothol.	Gwrandawyr.	Casgliadau Blyneddol at y Weinidogaeth.	Casgliadau at Wahanol Achosion.
1. Pennsylvania......	24	56	15	11	1,411	894	1,853	2,850	$9,893	$11,718
2. New York............	24	51	12	5	1,132	382	995	2,500	5,780	2,539
3. Vermont..............	4	12	2	2	242	260	388	500	1,858	294
4. Ohio	30	83	16	10	1,997	1,510	2,916	6,350	576	6,704
5. Wisconsin............	47	110	25	11	2,359	1,848	3,380	6,100	9,511	9,711
6. Illinois................	2	3	1	1	136	41	120	300	1,026	1,002
7. Iowa	4	11	5	2	195	153	222	400	398	189
8. Minnesota	11	27	8	3	423	171	443	900	1,622	324
9. Missouri..............	4	8	3	1	147	89	188	300	....	....
10. Kansas...............	2	4	1	2	......	......	......	..	....	....
Cyfanrif	152	365	88	48	8,042	5,348	10,505	20,200	$39,664	$32,481

Mae wyth o eglwysi, a chwech o weinidogion y *Presbyteriaid* Cymreig yn Minnesota a Missouri yn gynnwysedig yn yr uchod. Yn y cyfanswm o $32,481, cyfranwyd $2,802 at y Beibl Gymdeithas; $1,430 at yr achos Cenhadol; a'r gweddill, $28,481, at dalu dyled capelau, &c. Yn y cyfanswm o $2,802 a roddwyd at y Beibl Gymdeithas, cyfranodd Dosparth Jackson Co., Ohio, $1.450. Dyma esiampl deilwng i'w hefelychu gan yr holl enwadau crefyddol ereill. "*Gair Duw yn benaf.*"

2. YR ANNIBYNWYR.

TALAETHAU.	Eglwysi.	Diaconiaid.	Gweinidogion.	Pregethwyr.	Aelodau.	Ysgol Sabbothol.	Yr oll o'r Gwrandawyr.	Casgliadau Blyneddol at y Weinidogaeth.	Casgliadau Blyneddol Ereill.
1. Pennsylvania.............	43	97	28	14	3,210	4,070	7,290	$19,300	$19,830
2. New York	23	63	16	4	1,209	1,055	2,778	5,000	3,360
3. Vermont, &c	2	6	1	..	85	150	250	800	600
4. Ohio	40	88	30	9	2,490	2,950	5,940	16,850	5,800
5. Wisconsin.................	23	46	10	2	895	1,083	2,180	6,350	8,860
6. Illinois	4	12	2	..	103	180	345	1,000	350
7. Iowa........................	7	15	8	2	422	455	880	2,900	5,350
8. Minnesota................	3	6	3	..	50	70	110	500	100
9. Missouri	4	13	5	..	248	193	295	1,500	1,000
10. Kansas.....................	5	11	5	1	245	200	660	1,200	500
Cyfanrif	154	357	108	32	9,057	10,506	30,828	$58,400	$45,750

Mae gan yr Annibynwyr 154 o eglwysi, a 108 o weinidogion sefydlog yn y Talaethau Unedig; ac ymddengys eu bod yn rhoddi $540 o gyflog blyneddol i'w gweinidogion ar gyfartaledd. Mae ychydig yn cael o $1,000 i $1,500, a'r mwyafrif yn cael o $400 i $600, a rhai yn cael o $300 i $400. Yn y cyfanswm o $45,750, mae y rhan fwyaf wedi eu cyfranu at dalu dyledion eu capelau; a'r gweddill at y Cymdeithasau Crefyddol, &c., &c.

3. Y Bedyddwyr.

Talaethau.	Eglwysi	Diaconiaid.	Gweinidogion.	Pregethwyr.	Aelodau.	Ysgolion Sabbothol.	Gwrandawyr.	Casgliadau Blyneddol at y Weinidogaeth.	Casgliadau at Wahanol Achosion.
1. Pennsylvania..................	35	79	24	14	2,235	2,875	5,045	$15,500	$7,075
2. New York	7	14	5	..	390	430	880	2,700	700
3. Ohio..........................	18	36	9	7	845	1,100	1,900	6,300	1,750
4. Wisconsin	11	18	9	2	369	440	770	2,800	1,050
Cyfanrif......................	71	147	47	23	3,829	4,845	8,595	$27,300	$11,175

Mae gan y Bedyddwyr un eglwys arall yn Coal Valley, Illinois; ond nid oes ganddynt eglwysi yn Vermont, Iowa, Minnesota, Missouri, a Kansas.

4. Y Wesleyaid.

Talaethau.	Eglwysi.	Diaconiaid.	Gweinidogion.	Pregethwyr.	Aelodau.	Ysgolion Sabbothol.	Gwrandawyr.	Casgliadau Blyneddol at y Weinidogaeth.	Casgliadau at Wahanol Achosion.
1. New York......................	5	12	5	..	160	215	300	$810	$500
2. Wisconsin.....................	2	4	2	..	72	90	130	500	$200
3. Ereill.........................	..	..	5	1	...	....	....	......	......
Cyfanrif......................	7	16	12	1	232	305	430	$1,310	$700

Bu eglwysi gan y Wesleyaid yn ninas New York, ac yn Johnstown, Pa., ac yn Ironton, Ohio; ond diflanasant. Mae rhai o'u gweinidogion wedi troi at y Wesleyaid Saesnig, ac ereill wedi ymuno â'r Annibynwyr, ac ereill.

5. Yr Eglwysi Unol.

Mae amrai o eglwysi Cymreig *unol* (o wahanol enwadau) yn y wlad hon; megys yr eglwys sydd yn Fairhaven, Rutland Co., Vermont, dan ofal y Parch. R. L. Herbert, yr hon sydd gymysgedig o Annibynwyr a Wesleyaid; a'r eglwysi yn Portland, Maine; Baltimore, a Frostburgh, Maryland; ac yn Columbia, Harrisburgh, a Reading, a Catasauqua, Pa.; ac yn Bridgeport, Illinois; ac yn California, &c. Maent yn uno â'u gilydd am eu bod yn rhy weiniaid i fod yn wahanol eglwysi. Y maent yn ymddwyn yn ddoeth iawn; ac y mae rhai o honynt yn cydweithredu yn anwyl ac egniol; ond ereill yn meddu gormod o ysbryd sectol. O na fyddai pawb yn fwy unol fel *Cristionogion Beiblaidd.* Mae ychydig o'r Bedyddwyr yn rhydd-gymunwyr.

6. Eglwysi Esgobyddol.

Ceisiwyd sefydlu eglwysi Esgobyddol (tebyg i Eglwys Loegr) mewn manau yn y wlad hon; yn y Dyffryn Mawr, ger Philadelphia; ac yn Waterville, Oneida Co., N. Y.; ac yn Centerville, Gallia Co., Ohio; ond diflanasant; er eu bod yn ceisio gweithredu ar yr egwyddor wirfoddol. Yr oedd rhaid iddynt wneyd felly, am nad oes neb yn gorfod talu degwm yn y wlad ardderchog rydd hon.

7. Eglwysi y Crynwyr (*Quakers*).

Bu gan y Crynwyr *Cymreig* lawer o eglwysi oddeutu Philadelphia; ond nid oes yr un o honynt yn arfer yr iaith Gymraeg er ys blyneddau.

Cyfanrif yr Enwadau Crefyddol Cymreig.

Enwadau.	Eglwysi.	Diaconiaid.	Gweinidogion.	Pregethwyr.	Aelodau.	Ysgol Sabbothol.	Gwrandawyr.	Casgliadau Blyneddol at y Weinidogaeth.	Casgliadau Blyneddol at Achosion ereill.
Trefnyddion Calfinaiddd...	152	365	88	48	8.042	10,505	20,200	$39.664	$32,481
Annibynwyr	154	357	108	32	9,057	10,506	20,828	58,400	45,750
Bedyddwyr	71	147	47	23	3,829	4,845	8,595	27,300	11,175
Wesleyaid	7	16	12	1	232	305	430	1,310	700
Cyfanrif	384	885	255	104	21,160	26,161	50,053	$126,674	$90,106

Mae 384 o eglwysi Cymreig yn 'yr Unol Dalaethau; 885 o ddiaconiaid; 255 o weinidogion urddedig; 104 o bregethwyr; 21,160 o aelodau cyflawn; 26,161 o bobl a phlant yn yr ysgolion Sabbothol; 50,058 o wrandawyr yn yr holl gynulleidfaoedd; $126,674 yn cael eu cyfranu yn wirfoddol a blyneddol (1870) at y weinidogaeth sefydlog ac achlysurol; a 90,106 wedi eu cyfranu at wahanol achosion ereill, megys talu dyledion addoldai, cynorthwyo y Cymdeithasau Crefyddol, &c.

GWEINIDOGION A PHREGETHWYR YR ENWADAU.

Ymddengys fod 255 o weinidogion, a 104 o bregethwyr gan y gwahanol enwadau crefyddol yn yr Unol Dalaethau Amerigol. Dros dri chant a haner (359) o genhadon hedd yn cyhoeddi yr efengyl yn yr iaith Gymraeg rhwng y Werydd a'r Tawelfor! Ymdrechaf roddi rhestrau o enwau a phreswylfeydd llawer o honynt.

1. Gweinidogion a Phregethwyr y Trefnyddion Calfinaidd.

TALAETH NEW YORK

Gweinidogion.

Edward Rees, Remsen.
Thomas Williams, Remsen.*
T. T. Evans, Holland Patent.
Howell Powell, New York.*
Richard Isaac, Collinsville.
John D. Jones, Remsen.
Ebenezer T. Jones, Madison.
Thomas Jenkins, Utica.
John H. Jones, Rome.
R. F. Jones, Cattaraugus.*
James Jarrett, Utica.*

Pregethwyr.

Evan Morris, Penycaerau.
William A. Jones, Utica.
Thomas Thomas, Utica.
T. H. Griffiths, Plainfield.

TALAETH NEW JERSEY.

Parch. John Adams, Dover, Morris Co.

* Bugeiliaid,

TALAETH VERMONT.

Gweinidogion.

R. V. Griffiths, Fairhaven.*
H. Davies, Middle Granville.*

Pregethwyr.

E. D. Humphreys, Fairhaven.
Joseph Roberts, Salem.

TALAETH PENNSYLVANIA.

Gweinidogion.

Joseph E. Davies, Hyde Park.
M. A. Ellis, Hyde Park.*
W. Roberts, D. D., Bellevue.*
B. D. Davies, Bellevue.
E. J. Hughes, Wilkesbarre.*
T. J. Phillips, Plymouth.
W. J. Lewis, Plymouth.
W. Mathews, Beechwoods.
J. L. Jeffreys, Slatington.*†
E. F. Jones, West Bangor.*
W. R. Thomas, Minersville.
T. C. Davies, Pittsburgh.*
R. H. Evans, Johnstown.*
W. Harrison, Ebensburgh.*

Pregethwyr.

L. S. Jones, Wilkesbarre.
W. D. Jenkins, "
W. H. Williams, "
W. E. Morgan. Bellevue.
John M. Evans, Newport.
W. C. Roberts, West Bangor.
John Griffiths, Danielsville.
E. C. Evans, Shenandoah City.
John V. Williams, Johnstown.
John R. R. Jones, Slatington.
J. R. Jones, Shenandoah City.

†Symudodd y Parch. J. L. Jeffreys i Alliance, Ohio.

TALAETH OHIO.

Gweinidogion.

Robert Williams, Moriah.
J. W. Evans, Oak Hill.
Evan S. Jones, Centreville.
Isaac Blackwell, Coalport.*
William Parry, Granville.
E. T. Evans, Newark.
Hugh Pugh, Putnam.*
T. R. Jones, Alliance.*
David Harries, Columbus.*
John Moses, Newark.
Thomas Roberts, Newark.*
J. P. Morgan, Van Wert.*
Owen Evans, Cincinnati.*
Ebenezer Evans, Newburgh.

Pregethwyr.

David J. Jenkins, Horeb.
J. Rhydderch, Bethania.
J. M. Jones, Bethesda.
William Rees, Ironton.
Eleazer Evans, Coalport.
E. R. Jones, Columbus.
W. D. Evans, Columbus.
Thomas Lawrence, Putnam.
John Mathews, Weathersfield.

TALAETH ILLINOIS.

David Williams, Chicago ; Moses Williams, Chicago.

TALAETH WISCONSIN.

Gweinidogion.

W. J. Jones, Carmel, W. P.
John H. Evans, Salem.
Wm. Hughes, Racine.*
D. R. Williams, La Crosse.
J. J. Roberts, Columbus.*
David Lewis, Dodgeville.*
John E. Williams, Peniel.*
Owen Hughes, Waterville.
John Williams, Salem.*
David Pugh, Rock Hill.
W. Machno Jones, Cambria.

Thomas Phillips, Caledonia.
Thomas Foulkes, Bethesda.*
John Davies, Picatonica.*
T. Roberts, Proscairon.*
Rees Evans, Cambria.*
John R. Daniels, Engedi.*
Griffith Jones, Picatonica.
Daniel Jenkins, Waukesha.
R. Griffiths, Bethel, Columbus.
Thomas J. Rice, Bangor.
Hugh Roberts, Soar.
Thomas Hughes, Columbus.

Pregethwyr.

Humphrey Howell, Racine.
Robert Williams, Waukesha.
David Jones, Lake Emley.
John K. Roberts, Oshkosh.
David Hughes, Bangor.
Morris Jones, Cambria.
Edward Jones, Waukesha.
William Roberts, Cambria.
Richard Davies, Pine River.
D. F. Jones, Bangor.
Edward Jones, Blue Mounds.

TALAETH IOWA.

Gweinidogion.

Eben. Salisbury, W. Prairie.
Griffith Roberts, Long Creek.
J. D. Williams Lime Spring.
John J. Evans, "
Owen R. Morris, Lime Spring.
D. T. Rowlands "

Pregethwyr.

Richard Jones, Williamsburgh.
James Thomas, "

TALAETH MINNESOTA.

Gweinidogion (T. C).

Richard W. Jones, Judson.
William Roberts, "
Wm. M. Jones, "
David M. Jones, Horeb.
Richard Hughes, Le Sueur Co.

Gweinidogion (Presbyteriaid).

Joseph Rees, Judson P. O.
D. Lewis, S. Bend (Bu farw).
Richd. G. Jones, Le Sueur Co.

Pregethwyr (T. C).

Edward Thomas, South Bend.
John Roberts, Judson.
Joseph Hughes.

TALAETH MISSOURI.

Gweinidogion (Presbyteriaid).

J. T. Williams, New Cambria.
Moses Williams, New Cambria.
John T. Evans, Bevier

TALAETH KANSAS.

Parch. John Jones, Emporia, Lyon Co.*

2. GWEINIDOGION A PHREGETHWYR YR ANNIBYNWYR

TALAETH PENNSYLVANIA.

1. Thomas Edwards, Birmingham, Alleghany Co.
2. Hugh E. Thomas, Pittsburgh, "
3. David Davies, Brady's Bend, Armstrong Co.
4. Richard Edwards, Johnstown, Cambria Co.
5. Thomas R. Jones, Ebensburgh, "
6. Daniel T. Thomas,* " "
7. John Gethin Thomas, " "

8. Thomas D. Rees, Lochiel, Harrisburgh.
9. J. W. Pugh, Pottsville, Schuylkill Co.
10. Ed. R. Lewis, Pottsville, "
11. Daniel Davies, Minersville, "
12. David E. Hughes, Tamaqua, "
13. D. T. Jones, Mahanoy City, "
14. Wm. Davies, Centralia, Columbia Co.
15. R. D. Thomas, Shenandoah City, Schuylkill Co.
16. John Williams, Slate Hill, York Co.
17. O. Owens, Slatington, Lehigh Co.
18. J. V. Jones, Summit Hill, Carbon Co.
19. Daniel Evans, Audenried, "
20. John B. Cook, Danville, Montour Co
21. David Evans, Plymouth, Luzerne Co.
22. David Davies, Mill Creek, ".
23. John R. Williams, Pittston, "
24. E. B. Evans, Hyde Park, "
25. Lewis Williams, Olyphant, "
26. W. Jenkins, Gibsonville, "
27. B. Evans, Carbondale, "
28. Daniel Daniels, Dundaff, Susquehanna Co.
29. Samuel A. Williams, Laraysville, Bradford Co.
30. J. Morris, " "
31. F. Teilo Evans, Blossburgh, Tioga Co.
32. John Davies, Wood's Run, Alleghany Co.
33. E. W. Jones, Johnstown, Cambria Co

TALAETH NEW YORK.

1. J. J. Jones, New York City.
2. R. Gwesyn Jones, Utica, Oneida Co.
3. James Griffiths, Utica, "
4. Wm. D. Williams, Deerfield, "
5. Thomas M. Owens, New York Mills, Oneida Co.
6. David E. Pritchard, Rome, "
7. John R. Griffiths, Floyd, "
8. R. Everett, D. D. (Steuben), Remsen, "
9. Sem Phillips, " "
10. Morris Roberts, " "
11. Robert Evans " "
12. Ed. Davies, Waterville, "
13. Hugh R. Williams, Plainfield, Otsego Co.
14. O. P. Jones, Turin, Lewis Co.
15. D. Jones, Richville, St. Lawrence Co.
16. B. H. Williams, Nelson Flats, Madison Co.
17. Wm. B. Roberts, Freedom, Cattaraugus Co.
18. John A. Roberts, Waterville, Oneida Co.

TALAETH VERMONT.

Parch. Samuel Jones, Middle Granville, N. Y.

TALAETH OHIO.

1. R. R. Williams, Cincinnati, Hamilton Co.
2. J. Jones, Columbus, Franklin Co.
3. John E. Jones, Granville, "
4. John H. Jones, Delaware, Delaware Co.
5. Thomas Jenkins, Radnor "
6. James Davies, Radnor "
7. Rees Powell, Rhiwdalar "
8. David ones, Gomer, Allen Co.
9. John J. Jenkins, Palmyra, Portage Co.
10. Wm. T. Hughes, Parisville, "
11. Ll. R. Powell, Alliance, Stark Co.
12. John P. Thomas, Irondale, Jefferson Co.
13. John M. Evans, Cleveland, Cuyahoga Co.
14. William Lewis, Newburgh, "
15. Thomas Evans, Mineral Ridge, Trumbull Co.
16. T. Edwards, " "
17. John S. Davies, Youngstown, Mahoning Co.
18. John Edwards, Crab Creek, "
19. D. Harrison, Coalburgh, Trumbull Co.
20. David Davies, Brookfield, "
21. J. P. Williams, Pomeroy, Meigs Co.
22. John M. Thomas, Ironton, Lawrence Co.
23. John Lloyd, Minersville, Meigs Co.
24. John A. Davies, Patriot P. O., Gallia Co.
25. David M. Evans, Portland, Jackson Co.
26. Evan Evans, Portland, "
27. John Davies, Thurman P. O., Gallia Co.
28. J. Jones, Centreville,* "

* Ymadawodd i New Cambria, Macon Co., Mo.

TALAETH ILLINOIS.

1. Richard Williams, Big Rock, Kane Co.
2. Wm. D. Williams, Braceville, Grundy Co.

TALAETH WISCONSIN.

1. Wm. Watkins, Racine, Racine Co.
2. John Cadwaladr, Milwaukee, Milwaukee Co.
3. Richard Morris, Waukesha Co.
4. Timothy Jones, "
5. Samuel Howell, Bark River.
6. John Price Jones, Spring Green, Sauk Co.
7. John Davies, " "
8. John D. Davies, Dodgeville, Iowa Co.
9. Evan Owens, Ridgeway, Jennieton P. O., Iowa Co.
10. Cadwaladr D. Jones, Watertown, Jefferson Co.
11. Griffith Evans, Watertown, "
12. John T. Lewis, Oshkosh, Winnebego Co.*
13. Humphrey Parry, Bangor, La Crosse Co.

*Ymadawodd i Middlebury (P. O.), ger Akron, Ohio

TALAETH MINNESOTA.

1. Jenkin Jenkins, Butternut Valley, Blue Earth Co.
2. Philip Peregrine, Judson P. O., "
3. Griffith Samuel, South Bend, "

TALAETH IOWA.

1. David Price, Williamsburgh, Iowa Co.
2. Evan J. Evans, " "
3. Morris Jones, Iowa City, Johnson Co.
4. Owen Owens, Long Creek, Louisa Co.*
5. Thomas W. Evans, Long Creek, Louisa Co.
6. Robert Evans, Flint Creek, Des Moines Co.
7. David Thomas, Oskaloosa Junction, Beacon P. O.
8. David Lewis, Given, Mahaska Co.
9. Tudor Jones, Dubuque, Dubuque Co.
10. John A. Jones, Florence, Cresco P. O., Howard Co.

*Ymadawodd i East Birmingham, Buchanan P. O., Alleghany Co.

TALAETH MISSOURI.

1. Griffith Griffiths, New Cambria, Macon Co.
2. George M. Jones, Callao, "
3. Rees M. Evans, Bevier, "
4. Griffith Jones, " "
5. Thomas W. Davies, Dawn, Livingston Co.
6. J. Jones, New Cambria, Macon Co.

TALAETH KANSAS.

1. Henry Rees, Emporia, Lyon Co.
2. J. Jones, " "
3. Wm. Thomas, Arvonia, Osage Co.
4. T. G. Jones, " "
5. Henry Davies, Powys, Manhattan, Riley Co.
6. Thos. X. Hughes, Coal Creek, Osage Co.

3. GWEINIDOGION A PHREGETHWYR Y BEDYDDWYR.

TALAETH PENNSYLVANIA.

1. Wm. Owen, Pittsburgh, Alleghany Co.
2. Henry Edwards, Brady's Bend, Armstrong Co.
3. David R. Jones, Johnstown, Cambria Co.
4. Benj. James, Ebensburgh, "
5. Wm. Morgan, Pottsville, Schuylkill Co.
6. Richard Edwards, " "
7. Thos. Thomas, Ashland, "
8. Wm. Thomas, Mahanoy City, "
9. David Evans, Shenandoah City, "
10. Benj. Jones, Centralia, Columbia Co.*
11. E. Jenkins, Olyphant, Luzerne Co.

12. Allen J. Morton, Slatington, Lehigh Co.
13. Benj. Nicholas, Dutchtown, Carbon Co.
14. Wm. R. Jones, Wisconsico, Dauphin Co.
15. John S. Jones, Danville, Montour Co.
16. Wm. D. Morgan, Plymouth, Luzerne Co.
17. Theophilus Jones, Wilkesbarre, "
18. J. Nicholas, Laurel Run, "
19. John W. James, Pittston, "
20. Maurice Evans, Taylorville, "
21. David W. Morris, Hyde Park, "
22. H. Cefni Parry, Providence, "
23. Benjamin Bowen, Olyphant, "

TALAETH NEW YORK

1. Morris Williams, Remsen, Oneida Co
2. Ed. Humphreys, " " (Bu farw).
3. Owen Parry, Bardwell, "
4. John P. Harris, Freedom, Cattaraugus Co.
5. John Edred Jones, Utica, Oneida Co.

TALAETH OHIO.

1. A.Phillips, Springfield, Summit Co.
2. D. C. Thomas, Newburgh, Cuyahoga Co.
3. Wm. L. Evans, Bedford, "
4. Ll. Rees, Mineral Ridge, Trumbull Co.
5. Ed. Jenkins,* Coalburgh, "
6. J. Davies, Brookfield, "
7. D. Probert, Saron, Mercer Co., Pa.
8. Samuel M. Thomas, Pomeroy, Meigs Co.
9. D. Lloyd, Centreville, Gallia Co.

* Symudodd i Olyphant, Luzerne Co., Pa.

TALAETH WISCONSIN.

1. H. Hughes, Picatonica, Iowa Co.
2. John Evans, " Mineral Point P. O.
3. Meredith Evans, Dodgeville, Iowa Co.
4. Owen M. Williams, " "
5. Thomas Holland, " "
6. Thomas M. Mathews, Jennieton P. O., Iowa Co.
7. J. W. Jones, Berlin, Marquette Co.
8. William Jones, Oshkosh, Winnebago Co.
9. J. B. Cook, Springwater, Wis.

4. Gweinidogion y Wesleyaid.

1. Rees Davies, Utica, Oneida Co., N. Y.
2. Thomas Hughes, " " (Bu farw).
3. David T. Davies, " "

4. William O. Williams, Utica, Oneida Co.
5. John W. Jones, Trenton, "
6. R. L. Herbert, Fairhaven, Rutland Co., Vermont.
7. John Jones, Oshkosh, Winnebago Co., Wisconsin.
8. H. H. Jones, Cambria, Columbia Co., "
9. William Owen, Dodgeville, Iowa Co., "
10. Evan Roberts, Iowa City, Johnson Co., Iowa.
11. Edward Roberts, Angleize P. O., Van Wert Co., Ohio.
12. Robert D. Price, South Bend, Blue Earth Co., Minn.
13. H. Humphreys, St. Louis, Missouri.
14. Isaac Thomas, Carbon, Clay Co., Indiana.

NODIADAU AR YR ENWADAU CREFYDDOL.

1. Y Trefnyddion Calfinaidd.—Mae yr enwad crefyddol parchus hwn yn dra lluosog a dylanwadol yn mhlith Cymry America. Mae ganddynt hwy 152 o eglwysi, 365 o ddiaconiaid, 88 o weinidogion, 48 o bregethwyr, 8,042 o aelodau, 10,505 yn yr Ysgolion Sabbothol, ac 20,200 o wrandawyr; a chasglant yn flyneddol at y weinidogaeth $39,664, a $32,481 at wahanol achosion ereill. Maent yn lluosog a chryfion yn nhalaethau Pennsylvania, New York, ac Ohio, ond yn Wisconsin y mae eu cryfder mwyaf; maent yn fwy lluosog yno na'r holl enwadau ereill yn nghyd. Mae ganddynt rai capelau mawrion, a thraulfawr, yn ninas Efrog Newydd, Utica, Rome, a Remsen, N. Y.; a Hyde Park, Bellevue, Wilkesbarre, a Pittsburgh, a Johnstown, yn Pa.; a Jackson Co., a Van Wert, Portsmouth, Newark, Columbus, a Cincinnati, yn Ohio; a Racine, a Waukesha, a Columbia Co., yn Wisconsin; ac y mae eu heglwysi yn gryfion, a'u cynulleidfaoedd yn lluosog, mewn llawer o honynt. Yn mhlith eu blaenoriaid y mae llawer iawn o'r dynion mwyaf duwiol, doeth, pwyllog, a haelionus; a diau fod ganddynt dros fil o athrawon ac athrawesau goleuedig a ffyddlon yn addysgu yr ieuenctyd yn eu Hysgolion Sabbothol, a dichon dros bedair mil o rieni crefyddol yn dysgu Gair Duw i'w plant ar eu haelwydydd gartref. Yn mhlith eu gweinidogion a'u pregethwyr mae llawer iawn o'r dynion mwyaf synwyrgall, efengylaidd, duwiol, a dylanwadol, a rhai gwyr dysgedig, awduron medrus, a llenorion coethedig; ac y mae yn perthyn i'w heglwysi

a'u cynulleidfaoedd amrai o'r cerddorion, a'r beirdd, a'r llenorion goreu. Cynhaliant eu cymanfaoedd yn flyneddol yn y gwahanol dalaethau; trefnant eu hachosion yn ddoeth ac unol yn eu cynadleddau; a phregethant yr efengyl yn ddifrifol, fel eu tadau yn Nghymru, yn aml gyda dylanwad mawr. Yn ddiweddar ffurfiasant "*Gymanfa* GYFFREDINOL *y Trefnyddion Calfinaidd yn America;*" cynhelir ei chyfarfodydd, ac etholir ei swyddogion, yn flyneddol; ei *gwaith* fydd "ymdrin â'r pethau sydd yn dwyn perthynas a'r holl Gyfundeb; megys y cyhoeddiadau misol, a llyfrau ereill perthynol i'r Corff; y Cenhadaethau Cartrefol a Thramor; a'r materion a gyflwynir i'w sylw gan y Cymdeithasfaoedd Talaethol, trwy eu hysgrifenyddion neu eu cynnrychiolwyr." Mae ganddynt hefyd "Gymdeithas Genhadol Gartrefol a Thramor," wedi ei sefydlu dan nawdd eu Cymanfa Gyffredinol; a'i dybenion yw, anfon yr efengyl i'n cydgenedl sydd hebddi mewn lleoedd pellenig, a chonglau anghyfleus o'n gwlad, a sefydlu eglwysi ynddynt; cynorthwyo eglwysi gweiniaid, yn nghyda Chymdeithas Genhadol Dramor y Cyfundeb. Dyma bobl yn deall eu gwaith, ac yn ymaflyd ynddo o ddifrif. Maent hefyd yn selog ac ymdrechgar dros roddi addysg dda i'w pregethwyr ieuainc; yn debyg o godi athrofa Gymreig yn Wisconsin; ac yn awyddus am ffurfio undeb agosach â'r Presbyteriaid Saesnig, er lles cyffredinol. Maent hefyd yn ymdrechgar dros fugeiliaeth a gweinidogaeth sefydlog yn y wlad hon.

2. YR ANNIBYNWYR.—Mae yr Annibynwyr hefyd yn enwad crefyddol lluosog, gweithgar, a dylanwadol, yn mhlith Cymry America. Mae ganddynt hwy 154 o eglwysi, 357 o ddiaconiaid, 108 o weinidogion sefydlog, 32 o bregethwyr cynorthwyol, 9.057 o aelodau, 10,506 yn eu Hysgolion Sabbothol; 20,828 o wrandawyr. Cyfranant yn flyneddol tua $58,400 at y weinidogaeth, a $45,750 at wahanol achosion ereill. Maent yn lluosog a chryfion yn nhalaethau New York a Wisconsin, ond yn Pennsylvania ac Ohio y mae eu cryfder mwyaf. Mae ganddynt hwythau lawer o gapelau mawrion a drudfawr, yn Utica, Steuben, Remsen, dinas

New York, N. Y.; ac yn Hyde Park, Pittston, Minersville, Johnstown, Ebensburgh, a Pittsburgh, Pa.; ac yn Newark, Brookfield, Portland, Cincinnati, a Gomer, Ohio; ac yn Racine, Wisconsin. Mae ganddynt lawer o ddiaconiaid doeth, ffyddlon, a haelionus; a chanoedd o athrawon ac athrawesau, ac o rieni crefyddol, yn dysgu gwirioneddau y Nef i'w plant gartref, ac yn yr Ysgolion Sabbothol. Mae ganddynt luaws mawr o weinidogion a bugeiliaid duwiol, doeth, dysgedig, ac ymroddgar, ac amrai o honynt yn llenorion ac yn feirdd rhagorol. Yn eu heglwysi a'u cynulleidfaoedd y mae llawer o gerddorion medrus, a llenorion coethedig, ac o feirdd campus. Cynhaliant eu cymanfaoedd yn flyneddol yn mhob talaeth, gyda chyfarfodydd lleol ereill; ac y mae ganddynt lawer o bregethwyr gwir efengylaidd, doniol, a dylanwadol; ac yn aml bydd y dylanwad dwyfol yn amlwg yn eu cyfarfodydd. Maent yn enwog am gyfranu yn haelionus at y *weinidogaeth sefydlog*, ac am dalu dyledion eu capelau, ac am eu hymdrechion dros addysg plant a phregethwyr ieuainc, a thros ryddid gwladol a chrefyddol, a thros y cymdeithasau crefyddol; ond gallent fod yn llawer mwy enwog, pe cydunent i ddefnyddio eu *cynadleddau* i ystyried a threfnu pethau buddiol i'r holl eglwysi; pethau i ddyrchafu cymeriad a dylanwad y weinidogaeth sefydlog; pethau i reoli a chreu bywyd yn eu cyhoeddiadau; pethau i gefnogi a meithrin pregethwyr ieuainc, i gynorthwyo eglwysi gweiniaid, ac i ledaenu yr efengyl yn mhlith ein cydgenedl; a phe byddai aelodau eu *heglwysi* yn fwy goleuedig yn yr Ysgrythyrau, yn fwy duwiol a gostyngedig, ac unol a haelionus, ac yn fwy selog dros eu hegwyddorion, a lledaeniad Cristionogaeth bur y Testament Newydd.

3. Y BEDYDDWYR.—Er nad yw yr enwad parchus hwn mor lluosog a'r Trefnyddion Calfinaidd a'r Annibynwyr yn America, eto y maent wedi gwreiddio yma yn foreu; wedi gweithio yn egniol dros ledaeniad eu hegwyddorion; yn meddu dylanwad nerthol ar filoedd o Gymry, ac wedi gwneyd annhraethol les yn y wlad. Mae ganddynt hwy 71 o eglwysi, 147 o ddiaconiaid, 47

o weinidogion, 23 o bregethwyr, 3,829 o aelodau, 4,845 yn eu Hysgolion Sabbothol, 8,595 o wrandawyr. Cyfranant tua $27,300 yn flyneddol at y weinidogaeth efengylaidd; a thua $11,175 at wahanol achosion ereill. Yn Pennsylvania y mae eu cryfder mwyaf; maent yn fwy lluosog yn y dalaeth hono na'r Trefnyddion Calfinaidd, a braidd mor lluosog yno a'r Annibynwyr; maent yn lluosog a dylanwadol hefyd yn Ohio; ac er nad ydynt mor lluosog yn nhalaethau New York a Wisconsin, er hyny y mae ganddynt yno hefyd amrai o eglwysi gweithgar, a rhai gweinidogion talentog a chyfrifol. Mae ganddynt gapelau mawrion a thraulfawr yn Hyde Park, Pittston, Providence, Plymouth, Minersville, a Pittsburgh, Pa.; ac yn Cattaraugus, a Remsen, ac Utica, N. Y., a dichon mewn manau ereill. Mae llawer o'u diaconiaid yn ddynion egwyddorol a ffyddlon; ac yn mysg eu gweinidogion y mae llawer o bregethwyr gwir dalentog, dysgedig, a ffyddlon. Ceir yn eu plith hefyd amrai o gerddorion rhagorol, o feirdd campus, ac o lenorion coethedig. Maent yn selog dros yr Ysgol Sabbothol, a thros yr athrofäau, a thros ryddid gwladol a chrefyddol; ac y maent yn dwyn mawr sel hefyd yma, fel yn yr Hen Wlad, dros fedydd y credinwyr drwy drochiad; ac nid oes ond ychydig o honynt yn bleidiol i rydd-gymundeb â chredinwyr perthynol i enwadau ereill. Barnwyf eu bod yn credu yn gydwybodol fod hyny yn iawn ac ysgrythyrol, er fod enwadau crefyddol parchus ereill yn credu yn wahanol. Rhydd i bob dyn ei farn, ac i bob enwad eu golygiadau gonest a difrifol. I Dduw yn unig y maent yn gyfrifol am hyny. Dylem ddysgu goddef ein gilydd mewn cariad; ac ymroddi i gydweithredu yn egniol dros lwyddiant teyrnas y Gwaredwr. Pregethir yr efengyl gan y Bedyddwyr Cymreig yn America yn ddifrifol, yn bur, a dylanwadol; ac y maent yn ofalus am drefn a phurdeb dysgybliaeth eu heglwysi. Cyfranant yn haelionus at y weinidogaeth sefydlog, ac at bob achos da arall. Cynhaliant eu cymanfaoedd a'u cyfarfodydd blyneddol yn y gwahanol dalaethau, a gweithredant yn eu cynadleddau yn drefnus ac effeithiol, heb ormesu ar iawnderau eu gweinidogion a'u heg-

lwysi. Nid wyf yn deall fod dim gwahaniaeth rhyngddynt a'r Annibynwyr, oddieithr yn eu golygiadau ar y bedydd, ac ar rydd-gymundeb; ac yr wyf yn hiraethu am weled yr holl enwadau Cymreig yn trafod y materion hyny yn fwy brawdol a boneddigaidd, gan ddymuno llwyddiant eu gilydd i wneyd lles i'r llaweroedd, ac i ogoneddu Duw. Mae y Bedyddwyr yn enwad lluosog, parchus, dysgedig, a dylanwadol, trwy'r byd, ac wedi gwneyd dirfawr ddaioni. Dymunwyf eu llwyddiant.

4. Y WESLEYAID.—Mae yr enwad crefyddol hwn yn un o'r rhai mwyaf lluosog, ymdrechgar, haelionus, a dylanwadol ar y ddaiar, yn mhlith y Saeson a'r Americaniaid; ac y maent yn gryfion yn Nghymru. Ond rywfodd ni bu y Wesleyaid *Cymreig yn America* erioed, ac nid ydynt eto, yn lluosog a llwyddianus. Nid oes ganddynt hwy yma yn awr ond tua 7 o eglwysi, 16 o ddiaconiaid, 12 o weinidogion, 232 o aelodau, 305 yn eu Hysgolion Sabbothol, a 430 o wrandawyr. Mae ganddynt 5 o eglwysi yn nhalaeth New York, a 2 yn Wisconsin, a dyna yr oll sydd yn hysbys i mi. Y rheswm dros fod ganddynt fwy o weinidogion nag o eglwysi yw, am fod amrai o honynt yn aelodau yn yr un eglwys, megys yn Utica, a dau neu dri ereill heb eglwysi dan eu gofal, megys yn Iowa a Minnesota. Maent yn bobl dda, ffyddlon, a selog dros achos y Gwaredwr, ac yn dra unol gyda'r enwadau ereill; credwyf fod llawer o honynt wedi ymuno âg eglwysi yr Annibynwyr a'r Trefnyddion Calfinaidd, mewn amryw fanau lle nad oes eglwysi a phregethwyr gan y Wesleyaid Cymreig. Bu dau o'u gweinidogion mwyaf talentog a ffyddlon feirw yn ddiweddar, sef y Parch. John Ellis, New York, a'r Parch. Thomas Thomas, Remsen, Oneida Co., N. Y. Ac y mae y rhai sydd yn awr yn fyw yn ddynion da, difrifol, a ffyddlon; a rhai o honynt yn bregethwyr talentog a dylanwadol. Paham na byddai mwy o'r Wesleyaid Cymreig yn ymfudo i America? Pe buasai yma ddigon o aelodau i gynal eu gweinidogion yn gys[illegible] diau y gallasent sicrhau gwasanaeth y Parchedigion Erasmus Jones, a Lewis Meredith (Lewis Glyn

Dyfi), sef y ddau Gymro enwog a thalentog sydd gyda y Wesleyaid Saesnig yn y wlad hon, ac amryw ereill.

UNDEB YR ENWADAU CREFYDDOL.

Un o weddiau mwyaf nodedig ac effeithiol y Gwaredwr, a welir yn Ioan xvii. 20, 21; "Fel y byddont oll yn un," &c. Ac un o gynghorion mwyaf difrifol Paul i'r eglwysi, a welir yn Ephes. iv. 1—6; "Gan fod yn ddyfal i gadw undeb yr Ysbryd yn nghwlwm tangnefedd." Ymddengys nad oedd ond *un enwad crefyddol uniongred* yn oes yr apostolion, sef yr holl eglwysi Cristionogol, neu y rhai oedd "yn aros yn nysgeidiaeth Crist," (2 Ioan i. 6—10,) ac yn cydffurfio "â'r athrawiaeth iachus sydd yn ol duwioldeb." (1 Tim. vi. 3—5.) Y rhai hyny yw gwir eglwysi Crist yn mhob oes ar ol hyny. Ond ymddengys fod llawer o ymbleidio, o ymrysonau, ac o ragfarn a chyd-bartiaeth, mewn rhai o'r eglwysi apostolaidd, a bod hyny yn ofid mawr i'r apostolion, ac yn cael ei wahardd yn bendant fel peth peryglus a niweidiol, 1 Tim. v. 21; a vi. 3—5. 1 Cor. iii. 1—5.

Ond wedi i'r eglwysi gael eu llygru, a gwyro mor ddirfawr oddiwth y gwirionedd datguddiedig yn yr Ysgrythyrau, yn y canrifau dilynol, diau fod gan y Diwygwyr Protestanaidd hawl i *ymneillduo* oddiwrthynt, ac i ffurfio eglwysi mwy unol â dysgeidiaeth a rheolau Iesu Grist yn y Testament Newydd. Credwyf mai hyny oedd eu hamcan gonest. Ond dynion *ffaeledig* oeddynt hwy, ac yw eu holl ddilynwyr eto. Gallant gyfeiliorni mewn rhai pethau. Credwyf hefyd fod y pedair plaid grefyddol *Gymreig*, sef y Trefnyddion Calfinaidd, y Bedyddwyr, y Wesleyaid, a'r Annibynwyr, yn *uniawngred* yn y prif athrawiaethau a'r rheolau ysgrythyrol, sydd yn rheidiol i'w credu a'u hymarferu er iachawdwriaeth eneidiau, a gogoniant Duw, er eu bod yn gwahaniaethu mewn rhai pethau dibwys i ateb y dybenion mawrion hyny. Ffaith yw fod Duw wedi arddel a llwyddo pob un o honynt yn ddirfawr; ni buasai yn gwneyd hyny pe buasent yn euog o ddysgu cyfeiliornadau dinystriol; ac os tywalltodd Ef ei Ys-

bryd arnynt, yr hyn yn sicr a wnaeth lawer gwaith, pwy a feiddia eu dirmygu a'u herlid? Ni wna un Cristion duwiol ac egwyddorol hyny.

Bu gormod o "ragfarn a chyd-bartiaeth" yn Nghymru ac America. Ond y mae yn hyfrydwch mawr i mi, ac i filoedd ereill, i gael seiliau cedyrn i gredu fod hyny yn darfod yn gyflym, a bod arwyddion y derfydd yn llwyr yn fuan. "Partiol farn, a rhagfarn, lawr a hwy." "Doed cariad pur, a thangnef, yn eu lle." Dylai pob gweinidog, a phob pregethwr, a phob swyddog, a phob eglwys, wneyd eu goreu, mewn ffordd efengylaidd, er lles a chynydd eu heglwysi a'u henwad eu *hunain;* ond ni ddylent wneyd hyny ar draul dirmygu, enllibio, a drygu, gweinidogion ac eglwysi perthynol i enwadau efengylaidd *ereill;* ac nis gallant niweidio ereill yn fwriadol, heb wneyd mwy o niwaid iddynt eu hunain. Mae cariad ac undeb yn ffynu yn mhlith yr enwadau crefyddol Cymreig yn America; profir hyny trwy fod yma lawer o eglwysi *undebol,* a bod gweinidogion a phregethwyr y gwahanol enwadau yn parchu eu gilydd, ac yn aml yn pregethu yn nghapelau eu gilydd; a bod yr eglwysi yn hoffi hyny, ac yn aml yn cydaddoli mewn un capel, er mwyn cael cyfleusdra i gydweddio, ac i gydganu, ac i wrando ar brif bregethwyr y gwahanol enwadau, yn ddiwahaniaeth. Gallant gymeradwyo a chanmol gwir rinwedd, a thalent, a theilyngdod, yn mhob plaid fel eu gilydd. Cydweithredant yn egniol dros bob achos da. Mae amrai o weinidogion y Wesleyaid Cymreig, am nad oedd yma le iddynt i fod yn ddefnyddiol gyda'u henwad eu hunain, wedi ymuno â'r Annibynwyr, ac yn weinidogion parchus a defnyddiol yn eu plith. Mewn sefydliadau newyddion, lle nad oes digon o aelodau a gwrandawyr i gynal dwy neu ychwaneg o eglwysi, gwell fyddai *un eglwys undebol* gref a ffyddlon. Annoeth iawn fyddai ffurfio dwy eglwys, a chodi dau gapel, mewn lleoedd felly. Pa enwad bynag a sefydlo *gyntaf* mewn ardal, ac a fyddo yn y mwyafrif ar sefydliad cyntaf yr eglwys mewn ardal, dylai yr eglwys fod yn perthyn i'r enwad hwnw; ac ni ddylai enwadau ereill geisio ei hafionyddu, na sefydlu eglwys arall yn yr ardal hono, hyd

nes y byddo y boblogaeth Gymreig wedi cynyddu digon, a bod ganddynt obaith cryf y gallant gael yno ddwy eglwys, a chynulleidfa lewyrchus. Carwn weled yr amser hyfryd wedi dyfod, pan y byddo y pedair plaid crefyddol Gymreig wedi penderfynu uno oll â'u gilydd dan yr enwau ysgrythyrol, "Cristionogion," a'r "Eglwysi Cristionogol;" ac yn goddef eu gilydd mewn cariad, yn y pethau dibwys y maent yn gwahaniaethu. Yr wyf yn cynyg hyn i sylw difrifolaf yr holl weinidogion a'r eglwysi Cymreig. Credwyf fod miloedd yn hiraethu am dano, ac yn barod i'w groesawu. Bydded felly.

PENNOD III.

TRAETHAWD AR HANES ENWOGION CYMREIG A'U HILIOGAETH, YN NGHYD A HANES LLENYDDIAETH Y CYMRY YN AMERICA, GAN HUGH J. HUGHES, YSW., NEW YORK.

Mae ein cyfaill Hugh J. Hughes, Ysw., yn aelod parchus gyda'r Trefnyddion Calfinaidd, ac yn dra adnabyddus i Gymry America, er ys blyneddau, fel cerddor a llenor medrus, ac fel awdwr a chyhoeddwr. Ysgrifenodd y Traethawd cynwysfawr uchod trwy ddiwydrwydd a llafur mawr; cyflwynodd ef i gystadleuaeth Eisteddfod Utica, Oneida Co., N. Y., yn Ionawr 1, 1861, a barnwyd ef yn fuddugol. Wedi hyny cafodd lawer o anogaethau i'w *gyhoeddi;* ond digalonodd o herwydd amrai resymau. Buasai ei gyhoeddiad yn ychwanegiad gwerthfawr at ein llenyddiaeth, ac yn fuddiol i'r genedl yn gyffredinol; ond nis gallesid gwneyd hyny heb draul ddirfawr, amser lawer, a llafur caled, a phryder dwys. *Rhagdalion prydlon* oddiwrth ddwy neu dair mil o dderbynwyr, a fuasai yn rhwyddhau, ac yn sicrhau ei gyhoeddiad, er lles ein cenedl, a chefnogaeth a chyfiawn dâl i'r awdwr parchus. Cynnwysa yr ysgrif dros *wyth gant* o dudalenau, wedi ei hysgrifenu yn eglur a manwl ar bapyr llythyr; digon i wneyd cyfrol fawr o dros chwe' chant o dudalenau mewn argraff, gwerth $3 neu $4 wedi ei rhwymo yn hardd. Am hyny yr oedd yn annichon i mi gyhoeddi ei holl gynnwysiad gwerthfawr yn "*Hanes Cymry America,*" er mor dda fuasai genyf allu gwneyd hyny. Ond rhag i'r fath Draethawd gwerthfawr fyned i ddifancoll, ac er mwyn codi ychwaneg o awydd yn fy nghenedl i wneyd

cydymdrech egniol dros gyhoeddiad helaethach o hono yn yr AIL *Gyfrol* o'r llyfr hwn, neu yn gyflawn mewn rhyw ddull arall dan olygiaeth Mr. Hughes* ei hunan, rhoddaf yma *grynodeb byr* o'i gynnwysiad. Mae wedi ei ddosranu yn drefnus; ond nid yw yn *gyflawn,* am ei fod wedi ei ysgrifenu er ys *deng mlynedd* yn ol. Mae cynydd mawr wedi bod ar rifedi ein pregethwyr, a'n beirdd, a'n cerddorion, a'n llenorion, ac ar ein llenyddiaeth hefyd, er hyny.

CRYNODEB BYR O'I GYNNWYSIAD.

RHAGLITH. Byr a chynnwysfawr. Dengys beth a feddylia wrth yr ymadrodd "Enwogion,"—"Rhai wedi rhagori ar y cyffredin mewn rhyw gangen o wybodaeth; rhai wedi enill iddynt eu hunain enw trwy orchest a wnaethant yn ystod eu hoes; y rhai sydd yn llesâu eu cyd-ddynion, ac yn gogoneddu Duw, trwy rinwedd, crefydd, a defnyddioldeb. Nid y dynion mwyaf *cyhoeddus,* bob amser, ydyw y dynion mwyaf *enwog.* Mae graddau mewn enwogrwydd," &c.

Rhan I. Dosbarth I. DUWINYDDION.—Barddoniaeth gan y Parch. G. Parry, Caernarfon. Hanes y Duwinyddion canlynol :—

1. Parch. Samuel Jones, Penypec, ger Philadelphia. 1686.
2. Parch. Abel Morgan, Phila. 1711. Awdwr y Myn. Ysg.
3. Parch. Jenkin Jones, Welsh Tract. 1710.
4. Parch. Samuel Jones, D. D., Philadelphia. 1737.
5. Parch. Thomas Griffiths, Welsh Tract. 1703.
6. Parch. Elisha Thomas, " 1703.
7. Parch. Enoch Morgan, " 1730.
8. Parch. Owen Thomas, " 1740.
9. Parch. David Davies, " 1748.
10. Parch. Griffith Jones, Duck Creek. 1749.
11. Parch. Hugh Davies, Dyffryn Mawr. 1711.
12. Parch. John Davies, " 1713.
13. Parch. Benjamin Griffiths, Montgomery. 1720.
14. Parch. Thomas Jones, Tulpekoken. 1740.
15. Parch. Morgan Edwards, Philadelphia. 1757.
16. Parch. Thomas Eaton, Montgomery. 1722.

* Bu Mr. Hughes farw, yn Hyde Park, Pa., Ion. 1, 1872.

17. Parch. William Davies, New Britani. 1732.
18. Parch. Joshua Jones, " 1761.
19. Parch. David Jones, New Castle. 1736.*
20. Parch. Nathaniel Rogers, Ipswich. 1638.
21. Parch. John Rogers; Coleg Havard. 1649.
22. Parch. Ezeciel Rogers, Rowley. 1639.
23. Parch. Bela B. Edwards, D. D., Coleg Amherst. 1826.*
24. Parch. Hugh Peters, Salem. 1636.*
25. Parch. Goronwy Owain, Virginia. 1760.*
26. Parch. Timothy Edwards, Hartford. 1669.*
27. Parch. Jonathan Edwards, Northampton. 1720.*
28. Parch. Jonathan Edwards, D. D., Union College. 1745.
29. Parch. Tryon Edwards, D. D., New London. 1845.
30. Parch. Justin Edwards, D. D., Andover. 1812.
31. Parch. Timothy Dwight, D. D., Coleg Yale. 1765.
32. Parch. Sereno E. Dwight, D. D., Greenfield. 1786.
33. Parch. Samuel Davies, D. D., New Castle. 1724.
34. Parch. Lyman Beecher, D. D., New Haven. 1775.
35. Parch. Edward Beecher, D. D., Galesbury. 1861.
36. Parch. Henry Ward Beecher, Brooklyn. 1813.
36. Parch. Timothy Woodbridge, Stockbridge. 1784.
38. Parch. Wm. R. Williams, D. D., New York. 1804.
39. Parch. Evan Evans, D. D., Philadelphia. 1700.

Mae y rhan fwyaf o'r enwogion uchod wedi marw; ac yr oedd llawer o honynt heb allu siarad yr Omeraeg, a defnyddiasant eu hamser a'u talentau i lesoli cenhedloedd ereill. Ond yr oeddynt oll yn ddisgynyddion Cymreig, ac yn dra enwog am eu dysgeidiaeth; ac ysgrifenodd rhai o honynt lawer o lyfrau gwerthfawr er lles y miloedd; bu rhai o honynt yn brif ddysgawdwyr yn y colegau; ac y mae ychydig o honynt eto yn fyw, yn llenwi cylchoedd pwysig, ac yn meddu cymeriad uchel a dylanwad mawr yn y wlad hon. Mae enwau Abel Morgan, David Jones, Jonathan Edwards (Northampton), Timothy Dwight, Wm. R. Williams, a Henry Ward Beecher, ac yn enwedig yr anfarwol *fardd*, Goronwy Ddu o Fon, yn disgleirio yn eu plith. Ysgrifenodd Mr. Hughes hanes amrai o honynt yn fyr iawn, ereill yn helaethach; ond ceir hanes maith am bob un a nodais â *. Mae y flwyddyn yn cyfeirio at yr amser y ganwyd rhai o honynt, ac at amser tiriad ereill yn y wlad hon, ac weithiau at eu sefydliad yn y weinidogaeth yma.

Rhodda yr awdwr hefyd *hanes tra ehelaeth* am y per-

sonau canlynol, gyda *nodiadau* ar eu cymeriadau a'u talentau, a *rhestr* o'u gweithiau:—

40. Parch. Llewelyn J. Evans, M. A., Cincinnati. 1833.
41. " Wm. C. Roberts, D. D., Elizabethtown. 1832.
42. " Benjamin W. Chidlaw, A. B., Cincinnati. 1811.
43 " Edward D Morris, D. D., " 1825.
44. " Wm. Roberts, D. D., Bellevue, Pa. 1810.
45. " Geo. Roberts, Ebensburgh, Pa. 1795. Marw 1853.
46. " Wm. Rowlands, D. D., Utica, N. Y. 1807. Marw.
47. " John P. Harris, Cattaraugus, N. Y. 1820.
48. " David Williams, Chicago, Ill. 1800.
49. " Llewelyn R. Powell, Alliance, O. 1804.
50. " Wm. Hughes, Racine, Wis. 1812.
51. " David Davies, Brookfield, Ohio. 1817.
52. " Lewis Meredith, Illinois. 1828.
53. " Griffith Griffiths, New Cambria, Mo. 1824.
54. " Rees Lloyd, Ebensburgh, Pa. 1759. Marw 1838.
55. " R. D. Thomas, Mahanoy City, Pa. 1817.
56. " Robert Littler, South Trenton, N. Y. 1818. Marw.
57. " R. L. Herbert, Vermont. 1827.
58. " Thos. R. Jones, Alliance, Ohio. 1819.
59. " Evan F. Jones, West Bangor, Pa. 1821.
60. " B. M. Davies, Baltimore. 1820. Marw.
61. " Thomas T. Evans, Holland Patent. 1808.
62. " John M. Thomas, Ironton, Ohio. 1823.
63. " Erasmus W. Jones, New York. 1817.
64. " John Edred Jones, Utica, N. Y. 1823.
65. " John R. Daniels, Wisconsin. 1826.
66. " Richard Edwards, Pottsville. 1819.
67. " Joseph E. Davies, Hyde Park, Pa. 1810.
68. " Thomas Edwards, Birmingham, Pa. 1805.
69. " Griffith Roberts, Dodgeville, Wis. 1816.
70. " John W. James, Pittston, Pa. ——
71. " Thomas Foulkes, Oshkosh, Wis. 1818.
72. " William Morgan, Pottsville. ——
73. " James Davies, Radnor, Ohio. 1796.
74. " Howell Powell, New York. 1819.
75. " Edward W. Jones, New York Mills. 1823. Marw.
76. " Thomas Williams, Remsen. 1800.
77. " David Price, Iowa. 1807.
78. " John Moses, Newark, Ohio. 1827.
79. " Morris Roberts, Remsen, N. Y. 1799.
80. " Jenkin Samuel, Philadelphia. 1755. Marw.
81. " Thomas J. Phillips, Plymouth. 1828.
82. " Edward Jones, Portsmouth, O. ——
83. " William D. Williams, Deerfield, N. Y. 1808.
84. " John V. Hughes, Fairfield. 1804.
85. " Robert Everett, D. D., Steuben, N. Y. 1791.
86. " Hugh R. Williams, Otsego Co., N. Y. 1822.
87. " Samuel Roberts (S. R.), Tennessee. 1800.

Dosbarth II. Golygyddion. Barddoniaeth gan "Eos Glan Twrch." "Gan mai y pwlpud a'r wasg yw y ddau offeryn mawr er gwareiddio ac efengyleiddio y byd, mae o annhraethol bwys pa fath ddynion a ddringa i'r pwlpudau, ac a eistedda yn y cadeiriau golygyddol, i olygu ein newyddiaduron a'n cylchgronau. Ystyriwn fod y swydd olygyddol i'w rhestru yn agosaf at weinidogaeth fawr yr efengyl. Dylai pob *golygydd* fod yn ddyn dysgedig, o gymeriad da, yn feirniad craffus yn ngwahanol ganghenau llenyddiaeth, yn hollol ddiduedd a gonest, ac o chwaeth goethedig."

1. George P. Morris.—Ganwyd ef yn New York, yn y fl. 1802. "*The New York Mirror.*"
2. Park Benjamin, B. A., N. Nork. 1809. *The New World*, &c.
3. Anrh. Ellis H. Roberts, Utica, N. Y. 1827. *Utica Morning Herald.*
4. Samuel Williams, M. A., San Francisco. 1826.
5. E. W. Evans, A. M., Marietta, Ohio. 1827. *Yale Literary Magazine.*
6. Evan E. Roberts, Utica, N. Y. 1806. *Haul Gomer*, &c.
7. John A. Williams (Don Glan Towy). *Cymro America.* 1831.
8. John W. Jones. Ganwyd Ion. 11, 1829. Golygydd y *Drych.*
9. Thos. Gwallter Price (Cuhelyn). Rhag. 23, 1829. *Workman Advocate.* Marw.
10. Thos. B. Morris (Gwyneddfardd). 1825. Golygydd *Baner America.*
11. Thos. Jenkins (Myrddin), Utica. Ion., 1803. *Y Cyfaill, Mynegair.*
12. Benj. F. Lewis, Argraffydd, Utica. 1831. *Y Cymro*, &c.
13. John M. Jones, Utica. 1816. *Y Drych*, *Y Cymro*, &c.

Dosbarth III. Beirdd a Llenorion. Barddoni aeth Saesnig.

1. John Edwards (Eos Glan Twrch), Rome, N. Y. Bardd Cadeiriol.
2. Wm. J. Williams (Gwilym ab Ioan), New York. Bardd enwog. Bu farw.
3. Thomas Lloyd Jones (Gwenffrwd). Gan. 1810. Bu farw yn Mobile, Ala., Awst, 1834.
4. Thomas Ingram Jones. Daeth o Sir Frycheiniog i New York yn 1831.
5. Richard Roberts, brawd S. R., Tennessee. Canig Fuddugol ar "Manasse," &c.
6. John D. Jones (Eryr Meirion). Ganwyd yn y Bala, Ebrill 27, 1833.
7. David Pugh. Ganwyd yn Harlech, Hydref 19, 1820. Wis. Bardd, Cerddor.

8. William Williams (Gwilym Fardd), New York. Ymfudodd yma yn 1824. Bu farw.
9. Samuel Williams (Gwentydd Fardd), Hyde Park, Luzerne Co., Pa.
10. Thomas Evans, Gibson, Susquehanna Co., Pa. Ganwyd Hydref, 1818.
11. Daniel J. Evans (Daniel Ddu), Gibson, Pa. Ganwyd Ebrill 23, 1823.
12. David E. Evans (Trelech), Plymouth, Pa. Ganwyd yn 1825.
13. Robert L Roberts (R. Llechryd). Ganwyd yn Ffestiniog, yn y fl. 1824.
14. Anrh Thomas Ll. Hughes, Portland, Ohio. Ganwyd yn y fl. 1809.
15. Robert Evans, Ieu., (Meirionwysion), Utica, N. Y. Bu farw yn ieuanc.
16. Abraham Williams, Pennsylvania. 1793. Awdwr "Cywydd yr Adfail."
17. Llewelyn D. Howell, Utica, N. Y. Ganwyd 1812. Bu farw Gor. 13, 1864.
18. Daniel Davies, Alliance, Ohio. "Pryddest Fuddugol ar y Tri Llanc," &c.
19. Methuselah R. Rowlands (Llinos Glan Ohio), Minersville, Pa. Bu farw.
20. Rowland Walters (Ionoron Glan Dwyryd), Vermont. Bardd Cadeiriol.
21. Wm. Owen John (Eryr Glan Taf), Pittsburgh, Pa. Ganwyd Hydref 25, 1824.
22. Edward R. Jones (Ab Cimmerchyn), mab Jones, Maes-y-plwm. Bu farw yn Floyd, N. Y.
23. Robert Richards, Argraffydd, New York. Ganwyd yn Dolgellau, yn 1826.
24. John E. Roberts (Cymro Brith), Pitston, Pa. Ganwyd yn Mon, yn 1822.
25. Henry Lewis (Ab Llewelyn), Utica, N. Y. Ganwyd 1820. Bu farw Mai, 1871.
26. Richard M. Williams (Ab Morydd), Floyd, N. Y. Ganwyd yn Mon, yn 1789.
27. Charles Sanderson (Siarl Wyn o Benllyn). Bu farw yn New Orleans, 1832, yn 23 ml. oed.
28. John Gordon Jones, Michigan. Ganwyd yn Llanerch-y-medd, Mon, Gor. 16. 1830.

Dosbarth IV. BARDDONESAU. What is Poetry? Maria James.

1. Maria James, New York, 1839. Awdures "*Wales and other Poems.*"
2. Maria Brooks. Ganwyd hi yn Medford, Mass., 1795. "*Esther,*" "*Judith,*" &c.
3. Mrs. R. D. Thomas (Sarah Maldwyn). Ganwyd Rhag 27, 1828. "Manavon i Mi," &c.
4. Rebecca Jones, merch R. Jones, Ysw., Madison Co., N. Y. "Coffadwriaeth am Jane Roberts."

Dosbarth V. CERDDORION. English Poetry. Pope's Cecilia

1. Robert Williams. Ganwyd yn y Bala, Ion., 1795. Yn Turin, Lewis Co., N. Y.
2. William Roberts. Ymfudodd yma yn 1846. Bu farw yn Dodegville, Wis., Awst 6, 1850.
3. Thomas Davies, Utica, N. Y. Ganwyd 1801. *Professor of Music.*
4. Edward Roberts, New York, mab y Parch. Morris Roberts. Remsen, N. Y.
5. Griffith W. Williams, Slate Hill, York Co., Pa. Ganwyd Meh. 6, 1829.
6. John Price Jones, Racine, Wis. Ganwyd yn Sir Frycheiniog, Ion. 8, 1824.
7. William Morris, Slate Hill, Pa. Datganwr enwog. Bu farw.
8. Edward J. Lewis, Utica, N. Y. Ganwyd 1809. Awdwr yr "Hosanna," &c.
9. Wm. Aubrey Powell, Scranton, Pa. Ganwyd Rhag. 31, 1836. *Professor.*
10. John O. Pritchard, Utica. Ganwyd yn Bethesda, Medi 28, 1826. Bu farw.
11. John D. Owen. Ganwyd yn Llanfair Caereinion, G. C., Medi 15, 1836.
12. Hugh Hughes (Huw o Leiviad), Utica. Ganwyd yn Llanuwchlyn, G. C.
13. Evan Davies, New York. Ganwyd yn Llangadfan, G. C., yn y fl. 1824.
14. Thomas T. Jones, Mahanoy City, Pa. Ganwyd yn Dowlais, D. C., Awst 13, 1820.
15. Thos. G. Jones, Vermont. Ganwyd yn Llanberis, G. C., Medi 20, 1820.
16. John Abel Jones. Ganwyd yn Llanidloes, G. C., Hyd. 27, 1826. Cerddor enwog.
17. John M. Price, Danville, Pa. Ganwyd yn Dowlais, D. C.
18. Thos. W. Davies, Danville, Pa. Gan. yn Llansamlet, D. C.
19. Robert J. Roberts. Ganwyd yn Dolgellau, Hyd. 2, 1832.
20. Thos. N. Williams, Dodgeville, Wis. Gan. yn Meh. 1820.
21. Robt. W. Jones, Vermont. Gan. yn Caernarfon, Eb. 26, 1833.
22. Richd. J. Thomas, Mankato, Minn. Ganwyd yn Llanfair, Ebrill 3, 1826.
23. Robt. E. Hughes. Ganwyd ger Tremadog, G. C., yn 1820.
24. Richard O. Prichard, West Castleton, Vt. Ganwyd yn y Waunfawr, 1821.
25. David E. Evans, Boston. Brodor o Bethesda, Arfon.
26. David B. Roberts, Utica, N. Y. Gan. gerllaw y Bala, G. C.
27. Isaac Howells, Carbondale, Pa. Gan. Merthyr, Meh. 2, 1821.
28. John A. Jones, Howard Co., Iowa. Ganwyd ger Llanbadarn, Mai, 1828.
29. Wm. M. Owen, Utica, N. Y. Ganwyd yn Penllys, Maldwyn, yn 1821.

30. Benj. Hopkins, Providence, Pa. Ganwyd yn Penycae, Rhag. 28, 1830.
31. John Mills, Floyd. Ganwyd yn Llanidloes, yn 1815. Brawd Richard Mills.
32. John Howells. Ganwyd yn Manavon, G. C., Ion. 10, 1826. Ebensburgh, 1852.
33. Wm. J. Jones. Ganwyd yn Llanwrin, Mai 10, 1831. Yn awr yn Westernville, N. Y.
34. John T. Jones. Ganwyd yn Llan-y-Mawddwy, G. C., 1821. Turin, N. Y., 1841.
35. John R. Thomas, New York. Ganwyd yn Newport, Mynwy, Mawrth 26, 1829.
36. Aptomas, New York. Ganwyd yn Bridgend, D. C., 1829.

DOSBARTH VI.—CERDDORESAU.

1. *Mrs. Mary Hughes*, gwraig y Parch. E. J. Hughes, Wilkesbarre, Luzerne Co., Pa. Adnabyddid hi cyn priodi dan yr enw Miss Mary Davies, gynt o Utica, wedi hyny o ddinas New York. Merch ydyw i Mr. Rees Davies, a Mrs. Gwen Davies, gynt o Langadfan, Maldwyn. Ganwyd hi Mehefin 25, 1833. Mae yn chwaer Mr. Evan Davies, New York.

2. *Mrs. T. G. Jones*, gwraig Mr. Thomas G. Jones, Vermont. Merch ydyw i Griffith ac Elizabeth Williams, Penyclogwyn, plwyf Llanfihangel-y-penant, Arfon. Ganwyd hi yn y fl. 1820. Tiriodd yn New York Gor. 22, 1854. Yr oedd yn canu gyda "Chôr Vermont" yn Eisteddfod Utica, Ionawr 1, 1857. Canasant ddarnau y tro hwnw yn Utica, a'r cylchoedd, nad annghofir hwy yn yr oes hon.—"Dewch at ddirwest, dirwest, dirwest," &c.

3. *Mrs. O. J. Owens*, gwraig Mr. O. J. Owens, Vermont, a merch i Richard Williams (mab *Gwilym Peris*), a Mary Williams ei wraig, gynt o Corris, Meirionydd, G. C. Ymfudodd gyda'i rieni i'r wlad hon yn 1853. Yr oedd hithau, a'i phriod, yn perthyn i "Gôr Vermont," ac yn datganu yn swynol yn eisteddfod Utica, Ionawr 1, 1857.

4. *Mrs. William J. Jones*, Westernville, Oneida Co., N. Y. Merch ydyw i'r cerddor Thomas L. Davies, a Mary ei wraig, gynt o Brynberian, Penfro, D. C., wedi hyny o Floyd, ac yn awr o New York Mills, Oneida

Co., N. Y. Ganwyd hi yn agos i Brynberian, Penfro, Rhagfyr 4, 1837. Daeth gyda'i rhieni i'r wlad hon yn 1841. Bu hi a'i phriod, William J. Jones, yn aelodau ffyddlon yn yr eglwys Annibynol yn Floyd am flynyddau. Enillodd hi a'i phriod amrai o wobrwyon am ddatganu yn Eisteddfodau Utica, a manau ereill. Cawsant uchel gymeradwyaeth.

5. *Mrs. Lewis E. Davies* (yr Eos Gymreig), gwraig Mr. Lewis E. Davies, Hyde Park, a chwaer i'r Professor William Aubrey Powell, Scranton, Pa. Ymfudodd i'r wlad hon gyda'i rhieni, David a Jane Powell, yn 1853. Ganwyd hi yn Glyn Ebw, Mynwy, D. C., Medi 16, 1839. Priododd â Mr. Davies Medi 10, 1859. Ei henw cyn priodi oedd Elen Powell. Mae wedi enwogi ei hun fel cantores er ys blyneddau. Bu yn datganu gyda'i brawd, mewn eisteddfodau a chyngerddau, mewn llawer iawn o fanau yn y wlad hon.

6. *Mrs. John A. Jones*, gwraig y Parch. John A. Jones (A.), Florence, Cresco P. O., Howard Co., Iowa. Merch ydyw i David ac Ann Davies, Ffaldybrenin, Sir Gaerfyrddin, D. C. Ganwyd hi Awst 1, 1829. Yr oedd ei thad yn athraw cerddorol. Priododd yn 1851, ac ymfudodd gyda'i phriod i'r wlad hon yr un flwyddyn. Mae yn gantores naturiol, ac ystyrid hi yn un o'r rhai blaenaf yn mhlith y Cymry yn Wisconsin. Symudodd gyda'i phriod i'r lle uchod, yn Iowa, er ys rhai blynyddau.

7. *Mrs. Isaac Howell* (*Y Dryw Fach*), priod Mr. Isaac Howell, Carbondale, Luzerne Co., Pa. Merch John ac Ann Morgans, Merthyr, D. C., ydyw. Ganwyd hi yno Mai 19, 1828. *Letitia* yw ei henw cyntaf. Cafodd lawer o fanteision i ddeall cerddoriaeth gan ei phriod, ac ereill. Bu yn datganu yn yr Hen Wlad o flaen y teulu breninol, a phrif foneddigion a boneddigesau y deyrnas. Cafodd nawdd Lady Hall. Enillodd lawer o wobrwyon. Yn Eisteddfod y Fenni, yn 1841, y cafodd y teitl "*Y Dryw Fach*," a gwobr o £5, am ganu "Glan Meddwdod Mwyn." Bu yn canu yn Nghyngerdd y Prof. B. F. Baker, Boston, yn Carbondale, Pa., yn 1856, a rhoddodd uchel gymeradwyaeth iddi.

8. *Mrs. J. Parry*—merch ydyw i'r Parch. Thomas Williams (T. C.), a Grace Williams, yn awr o Remsen, N. Y. Ganwyd hi Tachwedd 3, 1834, yn Tanygrisiau, Ffestiniog, Meirionydd, G. C. Cafodd fanteision addysg fel y cyffredin. Dangosodd hoffder mawr at gerddoriaeth er pan yn blentyn. Bu yn datganu mewn amryw gyngerddau, a chafodd uchel gymeradwyaeth. Mae yn perchen llais nerthol, yr hwn a ellir ei glywed yn eglur o ganol cynulleidfa luosog. Gor. 5, 1859, priododd â Mr. John Parry; mae yntau yn gerddor da, ac wedi cyfansoddi rhai darnau. Preswyliant yn Middle Granville, swydd Washington, N. Y.

RHAN II.—HANES LLENYDDIAETH Y CYMRY YN Y WLAD HON.

DOSBARTH I.—Y CYLCHGRONAU.

YR WYTHNOSOLION.—1. "Y DRYCH."—Y Newyddiadur Cymreig Wythnosol *cyntaf* a gyhoeddwyd ar gyfandir America. Ymddangosodd y rhifyn cyntaf o hono Ionawr 2, 1851. Wyth tudalen, pris $1 y flwyddyn. Cyhoeddwyd ef gan Mr. John M. Jones, New York. Efe oedd ei berchenog a'i olygydd. Rhagfyr 16, 1854, gwerthodd ef i gwmpeini yn New York. Yr oedd iddo 2,750 o dderbynwyr y pryd hyny. Wedi hyny bu am hirfaith flyneddau dan olygiaeth Mr. John W. Jones. Argraffwyd ef gyntaf gan Mr. Benjamin Parry, wedi hyny gan Richards & Jones, yn New York. Bu mewn undeb â'r "Gwiliedydd" o'r flwyddyn 1855 hyd 1858. Bu y Parch. Morgan A. Ellis, a T. B. Morris, yn olygwyr *cynorthwyol* iddo am lawer o amser; a bu Gwilym ab Ioan yn golygu ei farddoniaeth am flyneddau. Bu ei gylchrediad unwaith yn ehelaeth—dros *bum' mil.*

2. "Y CYMRO AMERICANAIDD."—Ymddangosodd y rhifyn *cyntaf* o hono Mai 1, 1853. John M. Jones, Ysw., oedd ei berchenog a'i olygydd; ac argraffwyd ef yn ei swyddfa ef yn New York. Bu y "*Cymro*" am 50 cents y flwyddyn hyd 1855; a bu yn treulio ei amser boreuol i wasanaethu ychydig ar deulu Dic Shon Da-

fydd, trwy gyhoeddi congl o hono yn yr iaith *Saesonaeg*. Wedi hyny daeth yn Gymro glan dilediaith. Bu iddo unwaith 5,500 o dderbynwyr. Cyhoeddwyd llawer o erthyglau campus ynddo am 1859 a 1860. Bu amrai yn cynorthwyo Mr. Jones i'w olygu, sef B. F. Lewis, Eryr Meirion, Eryr Glan Taf, Parchn. John P. Harris, John Edred Jones, John M. Thomas, R. D. Thomas, ac Eos Glan Twrch.

3. "Y GWILIEDYDD AMERICANAIDD."—Ymddangosodd y rhifyn *cyntaf* o hono tua decheu y fl. 1854, dan olygiaeth y Parch. Robert Littler, o South Trenton, N. Y. Wedi hyny bu y Parch. Morgan A. Ellis (T. C.), yn ei olygu. Meddienid ef gan gwmpeini Cymreig, ac argraffwyd ef gan Mr. Evan E. Roberts, yn Utica, N. Y. Ymbriododd â'r "Drych" yn 1855. Bu farw yn niwedd y flwyddyn 1858. Ei bris oedd $1 y flwyddyn. Dywedir fod iddo 1,800 o dderbynwyr yn amser Littler ac Ellis.

Cyhoeddwyd amrai ereill ar wahanol amserau, sef "*Seren Oneida,*" "*Cyfaill yr Undeb,*" "*Yr Amserau,*" &c. Ond ni bu eu hoes ond ber; buont feirw mewn gwendid ac anmharch, ac ni chawsant gefnogaeth, am mai eu prif amcan oedd pleidio *Democratiaeth,* a cheisio gwrthwynebu y Gwerinwyr.

Y. PYTHEFNOSOLION.—1. "*Cymro America.*"—Y Newyddiadur Cymreig *cyntaf* yn America. Cychwynwyd ef yn nechreu y flwyddyn 1832, dan olygiaeth Mr. J. A. Williams (*Don Glan Towy*). Pris $2 y flwyddyn. Yn y flwyddyn hono y bu y *cholera* yn gwneyd galanasdra mawr yn New York; a dyrysodd fasnach y lle. Bu y "Cymro" druan farw yn mhen ychydig fisoedd, o ddiffyg cynorthwy arianol.

2. "*Y Beread.*"—Neu Drysorfa y Bedyddwyr, a chyfrwng gwybodaeth gyffredinol i'r Cymry. Daeth y rhifyn cyntaf o hono allan o'r wasg yn New York, dan olygiaeth y Parch. D. Phillips, pris $2 y flwyddyn, yn Ionawr 1842. Cynnwysai pob rhifyn 16 o dudalenau 8plyg. Bu farw cyn pen blwyddyn, o ddiffyg cefnogaeth.

3. "*Haul Gomer.*"—Daeth y rhifyn cyntaf o hono allan yn Ion., 1848. Cyhoeddid a golygid ef yn Utica, N. Y., gan Mr. Evan E. Roberts (*Ieuan o Garedigion*), a golygid ei farddoniaeth gan Mr. John Edwards (*Eos Glan Twrch*). Pris $1 y flwyddyn. Bu farw yn mhen naw mis ar ol ei gychwyniad, o ddiffyg *cysodwyr* i weithio arno.

4. "*Yr Arweinydd.*"—Gwnaeth ei ymddangosiad cyntaf Ion. 10, 1858. Argraffwyd ef gan Mr. Robert R. Meredith, Rome, N. Y., dan olygiaeth y Parch. Thomas T. Evans, Floyd, am y ddwy flynedd gyntaf; pris 50 cents y flwyddyn. Yn 1860 newidiodd ei ffurf, a bu dan olygiaeth y Parch. William Hughes (T. C.), Utica, pris $1 y flwyddyn. Cynnwysai 24 o dudalenau 8plyg. Yr *Eos* oedd yn golygu ei farddoniaeth. Bu iddo fil o dderbynwyr. Bu farw ar symudiad Mr. Hughes i Racine, Wisconsin.

5. "*Y Bardd.*"—Cyhoeddwyd y rhifyn cyntaf o hono Medi 15, 1858, dan olygiaeth Mr. Thomas Gwallter Price (*Cuhelyn*), y pryd hyny yn Minersville, Pa., pris $1 y flwyddyn. Cynnwysai pob rhifyn o hono 16 o dudalenau 8plyg. Ei arwyddair oedd, "Bod heb ddim yw bod heb Dduw." Cyhoeddiad rhagorol ydoedd; Cynnwysai lawer o draethodau buddiol, ac o ffraethebau digrif. Ond ni ddaeth ond *pum' rhifyn* o hono allan o'r wasg. Ymadawodd ei olygydd i Calfornia.

Y MISOLION.—1. "*Y Cyfaill o'r Hen Wlad.*"—Y Misolyn Cymreig cyntaf a gyhoeddwyd yn America; dan olygiad y Parch. William Rowlands, D. D., New York. Daeth y rhifyn *cyntaf* allan yn Ionawr 1838. Pris $2 y flwyddyn. Cynnwysai 32 o dudalenau 8plyg, wedi hyny 40 tudalen. Bu dan wahanol ffurfiau, ac argraffwyd ef gan wahanol bersonau, mewn gwahanol fanau; yn New York, Utica, a Rome; yn ol symudiadau ei olygydd enwog. Yn 1856 prynodd y Parch. Thomas Jenkins ei haner, a bu yn ei gydolygu a Mr. Rowlands; wedi hyny prynodd ef i gyd, a bu o dan ei olygiad ef yn unig am dymhor. Prynodd Mr. Rowlands ef yn ol, a bu yn ei olygu yn fedrus hyd ei farw-

olaeth. Gostyngwyd ei bris i $1.50 y flwyddyn. Bu iddo yn agos i ddeunaw cant o dderbynwyr. Bu o wasanaeth dirfawr i'n cenedl yn y wlad hon.

2. "*Y Cenhadwr Americanaidd.*"—Un o'r Cyhoeddiadau Misol gwerthfawrocaf yn mhlith cenedl y Cymry yn America ydyw. Dechreuodd ddyfod allan yn y fl. 1840, pris $1.50 y flwyddyn, dan olygiad y Parch. R. Everett, D. D., Steuben, Oneida Co., N. Y., yr hwn a brofodd ei fod yn olygydd chwaethus a medrus, am flyneddau lawer. Cynnwysa y "*Cenhadwr*" bob newyddion pwysig, cartrefol a thramor, a lluaws o draethodau campus ar wahanol destynau.

3. "*Y Dyngarwr.*"—Dechreuodd ddyfod allan yn 1842, dan olygiad y Parch. Robert Everett. Yn mhen dwy flynedd unwyd ef â'r "Cenhadwr."

4. "*Y Detholydd.*"—Cyhoeddwyd ef gan y Parch. R. Everett, am y ddwy flynedd 1850 a 1851. Pris $1 y flwyddyn. Cynnwysai bigion traethodau o gyhoeddiadau Cymreig Cymru. Yr oedd yn gylchgrawn da.

5. "*Y Seren Orllewinol.*"—Daeth y rhifyn cyntaf allan yn 1842, yn Utica, N. Y., dan olygiad y Parch. William T. Phillips (B.). Wedi hyny bu am flyneddau dan olygiad y Parch. John P. Harris (*Ieuan Ddu*), Minersville, Pa. Ac ar ol hyny bu dan olygiad ei berchenog, sef y Parch. Richard Edwards, Argraffydd, Pottsville, Schuylkill Co., Pa., am flyneddau lawer. Cynnwysai 24 o dudalenau 8plyg; pris $1.50 y flwyddyn. Bu iddo 750 o dderbynwyr.

6. "*Y Cylchgrawn Cenedlaethol.*"—Daeth y rhifyn cyntaf o'r cyhoeddiad gwerthfawr hwn allan yn Gorphenaf, 1853. Cyhoeddwyd ef gan Mr. John M. Jones, yn New York. Parhaodd i ddyfod allan hyd Ebrill 1856. Pris $1 y flwyddyn. Cynnwysai y traethodau goreu a gyhoeddwyd yn yr iaith Gymraeg; llawer o honynt wedi eu dethol o'r "*Traethodydd,*" ac o brif gyhoeddiadau ereill yr Hen Wlad; a rhai traethodau o waith rhai o brif gyfansoddwyr y wlad hon.

7. "*Y Golygydd.*"—Cyhoeddwyd ef gan, a than olygiad y Parch, John Jones (*Llangollen*), yn Cincinnati,

Ohio. Daeth pedwar rhifyn o hono allan yn y flwyddyn 1856. Pris $1 y flwyddyn. Dangosai yr hyn a ddaeth allan o hono fod ei olygydd yn ddyn athrylithgar a thalentog; nid oedd ynddo y gradd lleiaf o debygolrwydd i'r cyhoeddiadau ereill. Bu farw yn ei fabandod o ddiffyg cefnogaeth.

CHWARTEROL.—"*Y Traethodydd.*" Dechreuwyd ei gyhoeddi yn nechreu y flwyddyn 1857. Ei berchenog a'i olygydd oedd y Parch. William Roberts, D. D., New York. Argraffwyd ef gan Richards & Jones, yn y ddinas hono. Cynnwysai pob cyfrol o hono 576 o dudalenau. Pris $1.50. Pigion ydoedd o "Draethodydd" yr Hen Wlad, gydag *ychwanegiad* o gyfansoddiadau prif feirdd a llenorion Cymreig America. Ystyriwn bob llyfrgell Gymreig yn anghyflawn heb y "*Traethodydd.*" Ei gylchrediad yn 1860 oedd 750. Bu y cyhoeddiad campus hwn farw yn mhen ychydig flynyddau o ddiffyg cefnogaeth.

DOSBARTH II.—RHESTR O'R LLYFRAU CYMREIG A GYHOEDDWYD YN AMERICA.

Hen Lyfrau Cymreig. 1. "*Y Mynegair Ysgrythyrol cyntaf yn yr iaith Gymraeg.*"—"Cydgordiad egwyddorol o'r Ysgrythyrau, neu Sylfaen Llythyrenol o'r prif eiriau yn y Beibl Santaidd, yn arwain dan y cyfryw eiriau i fuan ganfod pob rhyw ddymunol ran o'r 'Sgrythyrau; a gyfansoddwyd drwy lafurus boen *Abel Morgan*, gweinidog yr efengyl, er lles y Cymry; argraffwyd yn Philadelphia, gan Samuel Kermer, a Dafydd Harry, 1730." Gallwn weled fod Cymry a Chymraeg yn uchel eu parch a'u bri y pryd hwnw yn Pennsylvania, oblegid cawn fod y Mynegair yn cael ei gyflwyno fel y canlyn:—"At yr ardderchog Dafydd Lloyd, Ysw., Pen Barnwr, neu Brif Ynad, Talaeth Pennsylvania."

2. "*Anerch i'r Cymry,*—Yn galw oddiwrth lawer o bethau at yr un peth angenrheidiol, er mwyn cadwedigaeth eu heneidiau; yn enwedig at y tlodion annysgedig, sef crefftwyr, llafurwyr, a bugeiliaid, y rhai o isel

radd; gan *Ellis Pugh*, yr hwn a aned yn mhlwyf Dolgellau, yn Sir Feirionydd, yn y chweched mis, yn y flwyddyn 1656. Argraffwyd yn Philadelphia, Pa., gan Andrew Bradford, yn y flwyddyn 1721. Pasiwyd mewn cyfarfod misol yn Ngwynedd, yn sir Philadelphia, a seiniwyd yn enw y dywededig gyfarfod gan John Hugh, Edward Foulk, John Humphrey; Edward Robert, Hugh Griffith, Meredith David, Thomas Pugh, Rowland Ellis, David Meredith, Thomas Evans, Robert Evans, Owen Evans, Cadwaladr Evans, Robert Jones, Evan Evans, John Evans." Mae yr hen lyfr yn ddeg o bennodau, 110 t. d. 8plyg.

3. *Llyfr Hymnau*, 1808.—Cafodd yr hen lyfr hwn ei argraffu gan Ira Merrell, yn Utica, yn y fl. 1808. Cyhoeddwyd gan yr Annibynwyr. Bu John Roberts, ac Evan Davies, pregethwyr cynorthwyol o Utica, a Walter G. Griffiths, a Timothy Griffiths, o Steuben, yn ymdrechgar a ffyddlon iawn gyda'r gwaith o'i gael allan. Samuel Morris, gweinidog yr Annibynwyr yn Utica, oedd y prif olygydd. Pigion o Hymnau, ac nid ail argraffiad, ydoedd y llyfr. Mae erthygl ddyddorol am y llyfr hwn wedi ymddangos yn y "Cenhadwr." Cyf. xvi. tu dal. 344.

Mae Mr. H. J. Hughes, hefyd, wedi casglu rhestr werthfawr o lyfrau Cymreig ereill a gyhoeddwyd yn ddiweddarach yn America, ac wedi ei hysgrifenu yn drefnus yn niwedd ei Draethawd, gan nodi yr amser y cyhoeddwyd hwynt, enwau y llyfrau, eu plygiadau, nifer eu tudalenau, eu prisiau, pa nifer a gyhoeddwyd, ac a werthwyd, enwau yr awdwyr, a'r cyhoeddwyr, a'r argraffwyr. Ond nid allaf fi yma gyhoeddi yr holl fanylion; dim ond *enwau* y llyfrau, a'u *hawdwyr*, a'r *flwyddyn* y cyhoeddwyd hwynt. Mae y rhan fwyaf o honynt wedi eu cyhoeddi a'u hargraffu gan y personau canlynol:—sef E. E. Roberts, Utica; John M. Jones, New York; R. R. Meredith, Rome; D. C. Davies, Utica; Richards & Jones, a Baker & Godwin, New York; Thomas J. Griffiths, Utica; Richard Edwards, Pottsville; a Dr. Everett, Steuben.

1. Caniadau Byrion. Parch. S. Roberts, M. A. 1834.
2. Amddiffyniad o Brynedigaeth Neillduol. Rushton. 1838.
3. Casgliad o Hymnau. W. Williams. 1838.
4. Cofiant Morgan Howell. T. Edwards. 1853.
5. Pryddest Fuddugol. William Ambrose. 1854.
6. Traethawd ar yr Iawn. S. Bowen. ——
7. Cysondeb y Pedair Efengyl. E. Robinson, a L. Edwards, D. D. 1857.
8. Hanes yr Hen Gymry. Morgan, Tregynon. 1860.
9. Armagedon. Anadnabyddus. 1853.
10. Armagedon a'r Attodiad. Anadnabyddus. 1854.
11. Barn a Darfelydd. William Jones. 1854.
12. Geirlyfr Cymraeg a Saesonaeg. William Spurell. 1860.
13. Geirlyfr Saesonaeg a Chymraeg. " 1860.
14. Tri Rheswm. M. Pendleton (John Edred Jones). 1857.
15. Casgliad o Emynau. J. P. Harris (Ieuan Ddu). 1854.
16. Llais o'r Llwyn. John Edwards (Eos Glan Twrch). 1854.
17. Cyfarwyddiadau Eglur. Dr. J. W. Alexander, (Cyf. B. F. Lewis). 1856.
18. Mynegair Ysgrythyrol. T. Jenkins a D. C. Evans. 1859.
19, 20, 21. Dyddiadur y T. C. am 1858, 1859, 1860. T. Jenkins.
22. Dyddiadur y T. C. a'r A. am 1861. T. Jenkins a D Price
23. Angau yn y Crochan. Parch. Wm. Rowlands. 1836.
24. Y Durtur ; Emynau Dirwestol. " 1845.
25. Geiriadur Ysgrythyrol. Parch. Thomas Charles. 1845.
26. Traethawd ar y Sabboth. Parch. John Elias. 1845.
27. Hyfforddwr. Parch. Thomas Charles. 1845.
28. Silliadur. E. E. Roberts. 1845.
29. Christmasia. Brutus. 1845.
30. Perl Ysgrythyrol. Parch. J. Mills. 1846.
31. Esponiad ar y Datguddiad. Parch. David Morgan. 1846.
32. Geiriadur Saes. a Chymraeg. Wm. Richards, LL. D. 1846.
33. Casgliad o Emynau. R. Mills. 1847.
34. Defodau Dwyreiniol. Baxter & Burder. Cyf. E. Griffiths. 1848.
35. Egwyddoreg o'r Iaith Gymraeg. R. Edwards. 1849.
36. Cyfarwyddydd Profedig. John Edwards. 1849.
37. Y Meddyg Teuluaidd. Dr. H. Ll. Williams, Utica. 1851.
38. Arfogaeth y Cristion. Wm. Gurnal. 1850.
39. Fy Chwaer. Parch. T. Jones, Wyddgrug. 1852.
40. Hanes yr Eglwys Gristionogol. Wm. Jones. 1852.
41. Bywyd Joseph. John MacGowan. 1850.
42. Geirlyfr Ysgrythyrol. Parch. John Mills. 1853.
43. Geiriadur Saes. a Chymraeg. Thomas Edwards. 1853.
44. Gramadeg Caledfryn. Caledfryn. 1853.
45. Drych Barddonol. " 1853.
46. Llaw Fer. Parch. Edward Jones, Ohio. 1859.
47. Etholedigaeth Gras. Parch. Wm. Roberts. 1856.
48. Hanes Moses a Joseph. Parch. Thomas Jenkins. 1859.
49. Telyn y Plant. D. C. Evans. 1860.

50. Bywyd Lincoln. Cyh. gan D. C. Evans. 1860.
51. " Cyh. gan R. Edwards. 1860.
52. Casgl. o Emynau Wesleyaidd. R. Williams, &c. 1855.
53. Etholedigaeth Gras. Parch. R. L. Herbert. 1856.
54. Lamp y Cysegr. Parch. David Williams. 1857.
55. Y Rhyfel yn y Dwyrain. J. W. Jones, Gol. y *Drych*. 1856.
56. Crachfeirniadaeth. Parch. Llewelyn J. Evans. 1859.
57. Salmau a Hymnau. Parch. Wm. Rowlands. 1855.
58. Gweithiau Awdurol J. P. Davies. Parch. J. P. Davies (B.), Tredegar. 1846.
59. Cyffes Ffydd y T. C. Cyh. Wm. Rowlands. 1842.
60. Dechreuad a Chynydd y T. C. yn America. Parch. Wm. Rowlands. 1842.
61. Hyfforddwr. Parch. Thomas Charles, 1842.
62. Dirwest yn seiliedig ar y Beibl. Parch. T. R. Jones. 1853.
63. Arweinydd Esmwyth. Parch. Wm. Rowlands. 1849.
64. Dammeg y Mab Afradlon. " 1860.
65. Rhodd Mam. Parch. John Parry. 1860.
66. Eliasia. Bleddyn (Brutus). 1846.
67. Hyfforddwr. Parch. Thomas Charles. 1859.
68. Holwyddoreg o'r Cyffes Ffydd. J. W. Jones, Penparc. 1857.
69. Caniadau Seion, &c. Y diweddar R. Mills. 1853.
70. Hanes Joseph. Parch. Thomas Jenkins. ——
71. Aberth Crist. Barddoniaeth. Parch. D. Jones, Caernarfon.
72. Esponiad ar y Testament Newydd. Parch. Jas. Hughes. 4 Cyf. $6. 1855.
73. Y Frwydr Fawr. Anhysbys. 1853.
74. Y Pregethwr a'r Gwrandawr. Parch. Richard Williams, Liverpool. 1855.
75. Drych Prophwydoliaeth. Parch. J. Hughes, L'pool. 1855.
76. Y Drysorfa Gerddorol. H. J. Hughes, New York. 1857.
77. Darlith ar y Greadigaeth. Parch. Wm. Rowlands. 1858.
78. Cyfansoddiadau Cerddorol, Buddugol yn Eisteddfod Racine, Wis. J. P. Jones. 1858.
79. Anthem ar Matthew. J. D. Owen. 1859.
80. Anthem—" O nae bae fy mhen," &c. Owen Davies. 1858.
81. Rhodd Mam. Parch. J. Parry. 1858.
82. Rhodd Tad. " 1857.
83. Llyfr Cyntaf. R. R. Meredith. 1858.
84. Cyfarwyddwr. Parch. Wm. Rees, D. D. 1859.
85. Taith i Palestina. Parch. John Mills. $1. 1860.
86. Athrawiaeth yr Iawn. Parch. L. Edwards, D. D. 1860.
87, 88. Dyddiadur y T. C. am 1856, 1857. Parch. T. Jenkins.
89. Oriau Olaf Iesu Grist. Parch. Lewis Jones. 1851.
90. Marwnad J. Jones, Talsarn. Eben Fardd. 1858.
91, 92. Dyddiadur yr A. am 1857, 1858. Iorthryn Gwynedd.
93. Trydedd Eisteddfod Utica. Y Cyfansodd. Buddugol. 1858.
94. Cofiant Wm. Williams, Wern. Parch. Wm. Rees. 1844.
95. Caniadau y Cysegr. Casgl. Everett, M. a G. Roberts. 1846.
96. Eglwys yn y Ty. Mathew Henry. 1846.

97. Coft. Dl. Griffiths, C. Nedd. Parch. Philip Griffiths. 1850.
98. Awdlarwest Joseph a'i frodyr. Ieuan Ddu. 1857.
99. Naomi—Pryddest. Parch. J. P. Harris. 1858.
100. Caniadau y Cyssegr. Ail-argraff. Casgl. Everett, &c. 1846.

Cyhoeddodd CYMDEITHAS Y TRAETHODAU y rhai canlynol:

1. Gorphwysfa y Saint, gan Baxter, t. d. 451.
2. Hanes Gwaith y Prynedigaeth, gan Edwards, t d. 395.
3. Taith y Pererin, gan John Bunyan, t. d. 372.
4. Yr Ymofynydd Pryderus, gan J. Angel James, t. d. 201.
5. Galwad i'r Annychweledig, gan Baxter, t. d. 166.

Hefyd, cyhoeddodd y Gymdeithas haelionus uchod dros ugain o Draethodau Cymreig gwerthfawr, megys "Croes Crist," t d. 20; "Cyfeiliornadau Cyffredin," t. d. 16; "Gwahoddiad Graslawn at Iesu Grist," t. d. 16; "Fy Ffordd fy Hun," t. d. 16; "Gwobrau Meddwdod," t. d. 4, &c., &c. A chyhoeddasant lawer o Law-nodau, megys "YDydd Sabboth," &c., &c.

SYLWADAU DIWEDDOL.—Terfyna Hugh J. Hughes, Ysw., ei Draethawd cynnwysfawr trwy y Sylwadau Diweddol canlynol. Dywed,—"Pan yn ymaflyd yn y testyn dan sylw i ddechreu, yr oeddwn yn bwriadu ysgrifenu ychydig o hanes amryw o Gymry, ac o hiliogaeth Gymreig sydd wedi hynodi eu hunain fel gwleidiadwyr (*statesmen*), megys Wm. Penn, Roger Williams, John Adams, Thomas Jefferson, James Madison, James Monroe, John Quincy Adams, William H. Harrison, &c., y rhai y dywedir eu bod o waedoliaeth Gymreig; yn nghyd ag amryw fu mewn swyddi uchel yn y Wladwriaeth yn amser y chwildroad Americanaidd; hefyd, amryw athrawon dysgedig mewn colegau, meddygon, celfyddydwyr, masnachwyr, &c. Ond trwy fod y maes mor ehelaeth, a'r defnyddiau mor wasgaredig, a'r amser mor fyr i'w casglu at eu gilydd, gorfu arnom droi pen ar ein Traethawd cyn ei haner gwblhau yn ol ein cynllun dechreuol; ond os cawn fywyd ac iechyd, bwriadwn ei orphen eto. Nid ydyw ein bod wedi ysgrifenu mwy am rai yn profi eu bod yn fwy enwog nag ereill yr ysgrifenasom lai am danynt; ond yn hytrach gwnaethom yn ol y manteision a'r cyfleusderau oedd genym i wneyd. Addefwn mai gorchwyl lled anhawdd ydyw ysgrifenu hanes dynion cyhoeddus i foddhau pawb, ac mai gwaith anhawddach na hyny ydyw rhoddi desgrifiad cywir o honynt. Hefyd, gyda golwg ar y

llyfrau Cymreig a gyfansoddwyd ac a gyhoeddwyd yn America, yr oeddwn wedi bwriadu gwneyd adolygiad byr arnynt oll; yr un modd ar y llyfrau Cymreig a gyfansoddwyd ac a gyhoeddwyd gan Gymry yn yr Hen Wlad, cyn iddynt ymfudo i'r wlad hon, megys 'Blodau Glyn Dyfi,' gan y Parch. Lewis Meredith; 'Yr Adeiladydd Teuluaidd,' gan y Parch. David Price (Dewi Dinorwig); 'Ceinion Awen y Cymry,' gan y diweddar Thomas Lloyd Jones (Gwenffrwd); 'Y Crochan Aur,' yn cynnwys traethodau ar yr Ysgol Sabbothol, &c.; a'r 'Ymfudwr,' gan y Parch. R. D. Thomas (Iorthryn Gwynedd); 'Y Delyn Gymreig,' gan Mr. H. Hughes, Utica; a llawer ereill. Mae hefyd amryw o lyfrau Saesoneg wedi eu cyfansoddi a'u cyhoeddi o waith Cymry America, y bwriadem wneyd mwy o sylw o honynt nag a wnaethom.

"Yr oeddem wedi meddwl rhoddi ychydig o hanes y gwahanol gyfarfodydd llenyddol, eisteddfodau, a chymdeithasau Cymreig ereill ein gwlad; ond rhaid troi y cwbl o'r neilldu yn bresenol, gan ddisgwyl cael cyfleustra eto i sylwi arnynt, cyn cyhoeddi y gwaith hwn. Dylai y darllenydd gofio mai nid pigion o weithiau y beirdd a ddyfynasom, ond yn hytrach rhyw ddarnau a gawsom agosaf at law wrth ysgrifenu eu hanes.

"Dyledus ydym i lawer o lenorion a beirdd, &c., am ein cynysgaeddu â defnyddiau yn cynnwys ffeithiau hanesiol am feirdd a llenorion, ac enwogion mewn gwahanol gangenau ereill o wybodaeth; gwnaethom ddefnydd o rai o honynt yn y traethawd hwn, a bwriadwn wneyd defnydd o'r gweddill eto. Gallem enwi Mr. Wm. J. Williams (Gwilym ab Ioan), New York; Mr. Benjamin F. Lewis, a Mr. John O. Pritchard, Utica, N. Y.; yn nghyd a degau ereill a allem nodi.

"Yn awr, wrth derfynu, dymunem i'r darllenydd basio heibio i bob anmherffeithrwydd yn y gwaith hwn, a'i ystyried yn ffrwyth llafur caled un sydd yn hoffi llwyddiant y Cymry a'u llenyddiaeth yn mhob man, yn enwedig yn America."

HUGH J. HUGHES.

PENNOD IV.

RHESTR YCHWANEGOL O'N BEIRDD, A'N LLENORION, EIN GOLYGYDDION, A'N HAWDURON, A'N CERDDORION, A'N LLYFRAU.

Aeth heibio dros ddeng mlynedd o amser gwerthfawr er pan ysgrifenodd H. J. Hughes, Ysw., ei Draethawd gwerthfawr. Yn y cyfnod hwnw cymerodd llawer o gyfnewidiadau le yn mhlith Cymry America, ac ymfudodd llawer o Gymry parchus i'r wlad hon. Mae y rhestr hon yn cynnwys llawer o enwau na welir yn Nhraethawd Hughes. Nid wyf yn gadael neb allan yn fwriadol. Caraswn ei gwneyd yn gyflawn a pherffaith, ond yr oedd hyny yn annichon; a buasai yn hyfrydwch i mi pe gallaswn gyhoeddi hanes byr am bob un o honynt yn y gyfrol hon; ond gwnaf hyny yn y gyfrol nesaf, os caf gefnogaeth ddigonol. Nid wyf yma yn gosod ein *prif*-feirdd, &c., ar ben y rhestr, ond yn eu rhestru yn mhlith ereill yn ddiwahaniaeth yn eu gwahanol dalaethau.

BEIRDD CYMREIG AMERICA.

J. Edwards (Eos Glan Twrch), Rome, N. Y. Bardd Cadeiriol.
Parch. J. P. Harris (Ieuan Ddu), Sandusky, Cattaraug. Co. N. Y.
Joseph W. Nichols (Neifion), Utica, N. Y. Bardd Cadeiriol.
Philip D. Phillips (Philos o'r Cwm), Utica, N. Y.
John D. Morgan (Argraffydd), Utica, N. Y.
Ellis Thomas (Gof), Utica, N. Y.
Richard H. Hughes, " (Bu farw.)
Thomas Solomon Griffiths, Utica, N. Y.
John Evans (Bardd y Bowery), New York.
Robert Richards (Argraffydd), New York.
William Owen, Rome, Oneida Co., N. Y.
Richard M. Williams (Ab Morydd,) Floyd, N. Y.
Parch. Robert Evans (Trogwy), Remsen, N. Y.
Parch. Morris Williams (B.), Remsen, N. Y.
Owen R. Griffiths (Owain Ifor), New Hartford, Oneida Co. N. Y.
W. G. Roberts (Ab R. ab Gwilym Ddu), Turin, Lewis Co , N. Y.

Rowland Walters (Ionoron Glan Dwyryd), Hydeville, Vt.
Bardd Cadeiriol.
John Edno Roberts (Edno), Fairhaven, Rutland Co., Vt.
Richard Ifor Parry (Ifor), " "
Parch. R. L. Herbert, " "
Robert Williams, " "
William Jones, " "
Benj. Williams (Ben o Arfon), Middle Granville, N. Y.
John D. Jones, " "
John Gyffin Jones, " "
Parch. Samuel Jones, " "
John Owen (Orwig Wyllt), " "
Wm. Griffiths (Gwilym Galedffrwd), Jamesville, Poultney, Vt.
Joseph Williams (Eryr Arfon), " "

Aneurin Jones (Aneurin Fardd), Wilkesbarre, Pa. Bardd Cad.
Parch. Hugh C. Parry (Cefni), Providence, Luzerne Co., Pa.
T. B. Morris (Gwyneddfardd), Scranton, Pa. Bardd Cadeiriol.
Henry M. Edwards (Harri Ddu), Hyde Park, Pa. Bardd Cadeir.
Samuel Williams (Gwentydd Fardd), Hyde Park, Pa.
William Evans (Gwilym Cyrwen), "
John Powell (Ap Howel), "
John Hughes (Irlwyn) "
Joseph Prosser (Penfelyn), "
David Jones (Dewi Gwyllt), "
Thomas Evans (Cilcenin), "
Jonathan Edwards (Nathan), Providence, Pa.
David Powell (Dewi Cwmtwrch), Bellevue, Pa.
Isaac Benjamin (Bardd Coch), "
Evan Morgan (Gwilym Cynlais), "
John Evans (Gwawrfryn), Taylorville, Pa.
James Price (Iago Ap Rhys), "
Nid wyf yn gwybod enw priodol " Garibaldi," Bellevue, Pa.
Mr. Ivor Cynidr Parry, Jonathan Edwards, Providence, "
Mr. J. J. Morris, Mrs. Jones, "
Edward Williams (Iolo Mynwy), Pittston, Luzerne Co., Pa.
John E. Roberts (Cymro Brith), " "
David Williams, " "
Mr. Roberts (Callestr), Wilkesbarre, Pa.
David Jenkins (Dyffrynog), "
Parch. David Evans (Trelech), Plymouth, Luzerne Co., Pa.
Parch. Thomas J. Phillips (Cyw Ionawr), Plymouth, "
Parch. William Morgan (B.), "
David Davies (Dewi Idloes), "
Parch. Maurice Evans (B.), Taylorville, "
Mr. T. Lloyd Roberts (Dwyfawr), Nanticoke, Luzerne Co., Pa.
David Williams, Kingston, "
Isaac Davies, " "
Daniel Evans (Daniel Ddu), Gibson, Susquehanna Co., Pa.
John Griffiths (Ioan Llyfnwy), Danielsville, Lehigh Co., Pa.

Parch. Hugh H. Thomas (A.), Pittsburgh, Pa.
John W. John (Eryr Taf), "
John A. Anwyl, St. Clairs, Schuylkill Co., Pa.
Morgan Evans (Meurig Aman), Summit Hill, Carbon Co., Pa.
Mr. Evans (Darenydd), " "
John W. Williams, Mahanoy City, Schuylkill Co., Pa.
William Watkins, " "
Evan Phillips, " "
David James, " "
Evan J. Griffiths, " "
Rees P. Jones, " "
Dr. Idris Davies (Amosydd), " "
Wm. J. Thomas, Shenandoah, "
Jonathan Ellis, " "
John Morgan (Melinos), Ashland, "
Parch. Benjamin Jones (B.), Centralia, Columbia Co., Pa.

Parch. D. Davies (Dewi Emlyn), Brookfield, Trumbull Co., O.
John D. Jones (Durtur Mon), " "
Parch. Llewelyn J. Evans, M. A., Cincinnati, Ohio.
Josiah Jones, Gomer, Allen Co., Ohio.
Daniel Davies, Alliance, Stark Co., "
David M. Evans (Dewi Morlais), Alliance, Stark Co., Ohio.
Richard P. Davies (Llawddog), Cleveland, Ohio.
David F. Lewis, Newburgh, Cuyahoga Co., "
Parch. Wm. Lawrence (B.), Pomeroy, Meigs Co., Ohio.
David T. Edwards (T. C.), " "
Thomas Francis, David Davies, Evan Lewis, "
Parch. John M. Thomas (A.), Ironton, Lawrence Co., Ohio.
Parch. T. C. Edwards (Cynonfardd), Mineral Ridge, Trumbull Co., Ohio.
Parch. Mr. Thomas (B.), Newburgh, Cuyahoga Co., Ohio.
Thomas Davies, Knoxville, Tennessee.
Parch. D. J. Nicholas (Ifor Ebwy), Church Hill, Ohio.
John E. Jones (Ioan ab Ioan), Bridgeport, Illinois.
Parch. David Price (Dewi Dinorwig), Williamsburgh, Iowa.
Parch. David Lewis (Dewi Mynwy), Given P. O., Mahaska Co., Iowa.

Parch. R. Foulkes Edwards (Rhisiart Ddu o Wynedd), Rosendale, Wisconsin. (Marw).
Evan M. Evans (Morddal), Arena, Iowa Co., Wis.
Parch. Meredydd Evans (Gog Glan Ohio), Dodgeville, Wis.
Robert C. Owen (Trebor Fardd), "
Richard Jones (Hendre), Cambria, Columbia Co., Wis.
Parch. John Cadwaladr (Ioan Teigiel), Milwaukee, Wis.
William E. Powell (Gwilym Eryri), "

Ellis Ellis (Glyn Dyfi), Mankato, Blue Earth Co., Minnesota.
Edward Thomas, South Bend, " "

Parch. D. M. Jones (T. C.), Horeb, Butternut Valley Minn.
Parch. Jenkin Jenkins (A.), "
J. I. Davies, Judson P. O., "
Thomas Evans, Evan Evans, O. Richards, W. Hughes, Bethel, Minnesota.

Parch. G. Griffiths (A.), New Cambria, Macon Co., Missouri.
Hugh H. Hughes (Bardd Maldwyn), "
Robert Powell (Robin Glan Wnion), "
John Jenkins (B.), Bevier, "
Parch. Thomas W. Davies (A.), Dawn, Livingston Co., Mo.
Hugh Jones (Hugh ab Jones), " "
David Morgan, a David Hughes, "

Parch. T. G. Jones (Tavalaw), Arvonia, Osage Co., Kansas. Cadeirfardd.
D. Lloyd Davies (Dewi Glan Peryddon), Arvonia, Osage Co., Kansas, Cadeirfardd.
J. W. Rice (Iago Ddu), Arvonia, Osage Co., Kas. Cadeirfardd.
Wm. A. Jones (Wil Sir Fon), Bala, Powys, Riley Co., Kas.

Hugh T. Owen (Obedog o Fon), Livermore, California.
David Cadwgan (Cadwgan Fardd), Columbiana, Shelby Co., Alabama.

Barddones—Mrs. Laura Griffiths, Prospect, Oneida Co., N. Y. Bu farw.

LLENORION CYMREIG AMERICA.

Mae y rhan fwyaf o'n gweinidogion a'n pregethwyr, a braidd yr oll o'n beirdd, yn y wlad hon, yn ystyried eu hunain yn llenorion, am eu bod yn ysgrifenu ychydig weithiau i'n cylchgronau Cymreig; ac y mae llawer o honynt yn llenorion medrus. Efelly y mae ein Hawdwron a'n Golygyddion. Ond y mae y rhai canlynol hefyd yn deilwng o sylw parchus, fel llenorion Cymreig. Ysgrifenodd rhai o honynt *Draethodau* campus i'r misolion a'r Eisteddfodau.

Samuel Jenkins, Phila., Pa., (yn awr California). Hanesydd.
Daniel L. Jones, New York. Hynafieithydd.
Parch. Jonathan J. Jones (A.), New York. Hanesydd.
Thomas R. Everett, New York.
William o Fon, Utica, Oneida Co., N. Y.
David Pierce (gynt o Lanrwst, G. C.), Utica, N. Y. (Marw).
Richard Jones (tyddynwr), Rome, N. Y. Traethodwr.
Parch. John H. Jones (T. C.), "
Parch. Sem Phillips (A.), Steuben, N. Y. Hanesydd.

Parch. Lewis Williams, Turin, Lewis Co., N. Y.
Anrh. Thos. L. Hughes (T. C.), Portland, Jackson Co., Ohio. Traethodwr.
Thomas B. Jones, Youngstown, Mahoning Co., Ohio.
Anthony A. Williams, " "
Thomas Roderick, Brookfield, Trumbull Co., Ohio.
David A. Lewis (A.), Portsmouth, Scioto Co., Ohio.
Parch. Rees Lewis (T. C.), Columbia, Lancaster Co., Pa.
Parch. Edward R. Lewis (Iorwerth Callestr), Pottsville, Pa.
Henry W. Evans (*Phrenologist*), Pittston, Pa.
Thomas Evans (Athronydd), Gibson, Susquehanna Co., Pa.
Parch. J. M. Pryse, Minn. Traethodwr a dadleuydd enwog.
Parch. G. Griffiths (A.), New Cambria, Mo. Traethod. medrus.
David H. Price, Old Man's Creek, Iowa (*Phrenologist*).
John H. Jones, Bevier, Macon Co., Missouri.
Wm. R. Jones, Judson P. O., Minnesota.
Mr. Rees, J. Jones, " "
Daniel Jones, J. S. Davies, Horeb, "
John Thomas, Arvonia, Osage Co., Kansas.

AWDURON CYMREIG AMERICA.

Cyhoeddwyd y llyfrau canlynol ar ol y fl. 1860, (yn ychwanegol at y rhestr o'r Llyfrau Cymreig a wnaeth H. J. Hughes,) gan yr awduron canlynol:—

Hanes y Gwrthryfel Mawr, 2 Gyfrol, gan J. W. Jones a T. B. Morris.
Corff o Dduwinyddiaeth. 2 Gyfrol, gan y Parch. J. E. Davies, (T. C.)
Yr Hosanna, gan Edward J. Lewis, Utica, N. Y. 1864.
Areithiau a Chaniadau, gan y Parch. Samuel Roberts, (S. R.) 1864.
Pregethau a Darlithiau, gan yr un awdwr parchus. 1865.
Llaw Fer, (4ydd argraffiad,) gan y Parch. Ed. Jones, P. Ph. A. 1866.
Cofiant y Parch. Ll. D. Howell, Utica, N. Y., gan y Parch. Ed. Davies. 1866.
Grawnwin Addfed, (Pregethau Gweinidogion Cymru,) " " 1867.
Esponiwr y Datguddiad, gan y Parch. R. Gwesyn Jones, Utica, N. Y. 1867.
Y Delyn Aur, (Emynau a Thonau,) gan H. J. Hughes, New York. 1868.
Yr Eglwysi Cristionogol, gan y Parch. R. D. Thomas. 1869.
Hanes y Parch. Mr. Harris, (T. C.), Merthyr, gan y Parch. T. R. Jones. 1870.
The Heroes of Faith, (Saes.), gan y Parch. D. T. Phillips, (B.), Phila. 1871.
Barddoniaeth, gan y Parch. Hugh C. Parry (Cefni). 1871.
Pregethau a Thraethodau, gan y Parch. D. W. Morris, (B.) 1871.
Y Corfanau, &c., gan Gwentydd Fardd, Hyde Park, Pa.
Gemau Llwyfo, (Barddoniaeth,) gan Llew Llwyfo.
Pregethau, &c. Parch. E. Evans, (Nantyglo,) Portland, O. 2 Gyfrol.
Duwioleg. (Barddoniaeth,) Parch. R. Evans (Trogwy), Remsen, N. Y.
Traethodau, gan Aneurin Fardd, Wilkesbarre, Pa.
Y Ford Gron, gan yr un. Bu farw.

CYHOEDDWYR CYMREIG AMERICA.

Yr ydym dan rwymau i gydnabod, gyda diolchgarwch diffuant, amrai o Gymry cenedlgarol a wnaethant ymdrechion egniol, trwy rwystrau lawer, i GYHOEDDI *llyfrau Cymreig, a'u dosparthu* yn mhlith Cymry

gwasgaredig y wlad eang hon. Ni chawsant ond ychydig o gefnogaeth deilwng, na thâl digonol; er hyny ymwrolasant, a gwnaethant ddaioni dirfawr. Oni buasai llafur y fath ddynion, buasai Cymry America heddyw yn amddifaid o lawer o lyfrau Cymreig tra gwerthfawr. Dyma y personau sydd yn teilyngu bythol barch fel *cyhoeddwyr Cymreig:*—

Evan E. Roberts, (Argraffydd,) Utica, Oneida Co., N. Y.
John M. Jones, (Gol. y Cymro,) gynt New York, yn awr Utica, N. Y.
Robt. R. Meredith, (Argraffydd,) gynt Rome, N. Y., yn awr Chicago, Ill.
Parch. Thos. R. Jones (T. C.), gynt Rome, N. Y., yn awr Alliance, Ohio.
Parch. Thos. T. Evans (T. C.), gynt Floyd, yn awr Holland Patent, N. Y.
Parch. R. Everett. D. D. (A.), Steuben, Oneida Co., N. Y., Remsen P. O.
Parch. Richard Edwards (B.), Pottsville, Schuylkill Co., Pa.
Y diweddar Barch. Wm. Rowlands, D. D., Utica, N. Y.
Benj. F. Lewis, (Argraffydd,) Utica, N. Y.
Parch. David C. Evans, Utica, N. Y.
Parch. Thomas Jenkins (T. C.), Utica, N. Y.
Richards & Jones, (Argraffwyr,) New York.
Swyddfa y *Drych*, J. Mather Jones. T. J. Griffiths, Argraffydd, Utica, N. Y.
Swyddfa *Baner America*, W. S. Jones, Box 174, Scranton, Pa.
Swyddfa y *Cyfaill*, Parchn. Wm. Roberts a M. A. Ellis, Hyde Park, Pa.

DOSPARTHWYR LLYFRAU CYMREIG.

Nid oes genym eto, yn America, argraffwyr na chyhoeddwyr *cyfoethog*, a galluog i gyhoeddi llyfrau ar eu traul eu hunain, ac i dalu i ddosparthwyr am eu gwerthu yn yr holl dalaethau yn ddioed, trefnus, a diogel, fel y sydd gan yr Americaniaid. Byddai hyny yn ddymunol iawn; yn gefnogaeth i awduron Cymreig, ac yn llesol i'r genedl. Ond rhaid i ni yn awr, nid yn unig fyned drwy y llafur mawr o ysgrifenu ein llyfrau, ond hefyd gymeryd y cyfrifoldeb dirfawr o dalu i'r argraffwyr, a'r gwaith dirboenus o'u *dosparthu;* a dyoddef gwg a gwawd rhai dynion am hyny hefyd. Gorfu i rai o weinidogion parchusaf y gwahanol enwadau yn Nghymru wneyd felly; a gwnaethant les mawr i'r genedl. Yr un modd y bu, ac y mae, yn mhlith Cymry America. Yr ydym, hyd yma, wedi ymddibynu ar ein *pregethwyr,* ac ar ddynion crefyddol a ffyddlon yn ein heglwysi, am ddosparthu ein llyfrau. Teilyngant ganmoliaeth. Ni raid i'r eglwysi ofni cyhoeddi a gwerthu llyfrau da a chrefyddol yn eu capelau ar nosweithiau yr wythnos. Gwna llyfrau felly les i

eneidiau, a gogoneddant Dduw. Dyma ein *Dosparthwyr* penaf:—

Parch. Thos. T. Evans (T. C.), Holland Patent, Oneida Co., N. Y.*
Parch. Thomas R. Jones (T. C.), Alliance, Stark Co., Ohio.
Parch. Jos. E. Davies (T. C.), Hyde Park, Luzerne Co., Pa.
Parch. W. Hughes (T. C.), Racine, Wisconsin.†
H. J. Hughes, Box 31, Station D, New York. Bu farw.
A. O. Jones, Box 536, Columbus, Ohio.†

***Mae Mr. Evans wedi dechreu cyhoeddi "Y Llyfrgell Gristionogol," yn gynnwysedig o weithiau hen a diweddar. Daw allan yn rhifynau. E. E. Roberts, Argraffydd, Utica, N. Y.**

† Gellir cael pob math o lyfrau Cymreig o Gymru gan Hughes a Jones.

GOLYGYDDION PRESENOL EIN CYLCHGRONAU.

Bu amrai o'n cylchgronau feirw o ddiffyg cefnogaeth; ac y mae y "SEREN ORLLEWINOL" (cyhoeddiad misol y Bedyddwyr Cymreig) wedi diflanu er ys dros dair blynedd; ond gwneir ymdrech i'w chyhoeddi eto yn fuan. Ond y mae y "DRYCH" wedi dal ei ffordd, ac ychwanegu cryfder. Mae y rhifynau a gyhoeddwyd eleni (1871) o'r Gyfrol XXI, yn dra chynnwysfawr a chwaethus, ac wedi rhoddi boddlonrwydd cyffredinol. Perchenog, J. Mather Jones, Ysw.; Golygwyr, J. C. Roberts, a Joseph W. Nichols (*Neifion*); Argraffydd, Thomas J. Griffiths, Utica, N. Y. Mae nifer ei dderbynwyr yn bresenol dros 5,000; a gwyddom ei fod yn y chwe' blynedd diweddaf yn cael ei drefnu yn dda, ei olygu yn ofalus, a bod llawer o ysgrifau campus wedi eu cyhoeddi ynddo. Teilynga gefnogaeth gyffredinol.

"BANER AMERICA."—Mae Rhifyn 14, o'r IV Gyfrol, o'r cyhoeddiad wythnosol hwn, newydd ei gyhoeddi (Hydref 4, 1871). Perchenogion, Pwyllgor o Gymry cyfrifol yn Hyde Park, a manau ereill, yn Pa. Am y flwyddyn gyntaf, ei Golygwyr oeddynt y Parchedigion Morgan A. Ellis (T. C.), Fred. Evans (B.), a'r diweddar David Parry, (*Dewi Moelwyn*); a Henry M. Edwards yn Drefnydd Cyffredinol. Wedi hyny rhoddasant eu swyddi i fyny yn anrhydeddus; a phenododd y Pwyllgor Thomas B. Morris (*Gwyneddfardd*) yn Olygydd, a W. S. Jones yn Drefnydd Cyffredinol, iddi; ac y maent wedi gweithio yn egniol er ei gwneyd yn gyhoeddiad cynnwysfawr a chwaethus, ac wedi cael cym-

eradwyaeth cyffredinol. Mae ganddi lawer o ohebwyr medrus, o farn, o dalent, ac o chwaeth goethedig. Nid wyf yn gwybod nifer ei derbynwyr; ond gwn eu bod yn lluosogi yn barhaus. Teilynga gefnogaeth y genedl. Argreffir hi yn Rhif 416 Lackawana Avenue, Scranton, Luzerne Co., Pa.

"Y CENHADWR."—Y mae y Rhifyn 10, o'r Gyfrol XXXII, o'r cyhoeddiad misol gwerthfawr hwn newydd ei gyhoeddi (Hydref 1871). Mae ei hen Olygydd enwog, y Parch. Robert Everett, D. D., yn 80 mlwydd oed, er Ionawr 1, 1871, ac y mae gofal mwyaf ei olygiaeth arno ef eto! Ond cynorthwyir ef gan ei fab dysgedig, a'r llenor Cymreig medrus, Lewis Everett, Ysw., er ys blyneddau; a golygir y *farddoniaeth* gan y Parch. Robert Evans (*Trogwy*), Remsen, N. Y. Ystyrir y "Cenhadwr" yn un o'r cyhoddiadau misol goreu, a rhataf, yn y wlad hon. Credwyf fod ganddo yn awr yn agos i ddwy fil o dderbynwyr. Perchenogir a chyhoeddir ef gan Mr. Everett ei hunan, yn ei swyddfa yn ymyl ei dy ei hun, yn Steuben. Remsen P. O., Oneida Co., N. Y.

"Y CYFAILL."—Dyma y cyhoeddiad misol hynaf. Y mae y Rhifyn 10, o'r Gyfrol XXXIII, allan o'r wasg (Hydref 1871). Bu dan olygiad craffus a medrus y llenor Cymreig coethedig, y diweddar Barch. William Rowlands, D. D., o Ionawr, 1838, hyd ei farwolaeth (gyda'r eithriadau a nodwyd gan H. J. Hughes). Cyhoeddiad y Trefnyddion Calfinaidd yn y wlad hon ydyw; gwiliodd yn ofalus drostynt, amddiffynodd a lledaenodd eu hegwyddorion, a bu o ddirfawr lesâd iddynt. Ei olynwyr presenol ydynt y gweinidogion enwog, a'r llenorion medrus, y Parchedigion Morgan A. Ellis, Hyde Park, a Wm. Roberts, D. D., Bellevue, Luzerne Co., Pa. Hwynt-hwy hefyd yw golygwyr *Dyddiadur* y T. C. Argreffir hwynt gan H. J. Hughes, yn ei swyddfa yn New York, yn hardd a destlus.

"YR YSGOL."—Cyhoeddiad Misol i Blant ac Ieuenctyd Cymry America. Cyhoeddedig gan, a than olygiaeth H. J. Hughes, yn ei swyddfa yn New York. Daeth Rhifyn 3, o'r Gyfrol I, o'r "*Ysgol*" allan o'r

wasg, Chwefror, 1870, a pharhaodd i ymddangos, ond nid yn rheolaidd, hyd yn awr. Pris $1 y flwyddyn. Un o'r misolion mwyaf destlus, cynnwysfawr, chwaethus, a buddiol i *ieuenctyd*, a welais ac a ddarllenais erioed ydyw. Mae yn *ddarluniadol* hefyd. Dylai gael mwy o gefnogaeth gan bob enwad crefyddol.

"Y NEGESYDD."—Cyhoeddiad Misol bychan, ar ddull papyr newydd. Ei berchenog a'i olygydd yw R. T. Daniels, Ormsby P. O., Pittsburgh, Pa. Cyhoeddir ef yn ei swyddfa yn Brownstown, ger Pittsburgh. Ni welais ond Rhifyn 2, Cyf. I, (Mehefin 1871) o hono. Y mae y rhifyn hwnw yn un destlus a gwerthfawr; a chynnwysa lawer o hanesion, ac amrai o ysgrifau rhagorol, gan y golygydd, Gwilym Cyrwen, ac ereill.

"YR YMWELYDD."—Cyhoeddiad Misol bychan, a rhad, ar ddull papyr newydd yw hwn hefyd. Ei berchenog a'i olygydd yw Henry M. Edwards, Ysw., Box 444, P. O., Hyde Park, Luzerne Co., Pa. Ni welais ond Rhifyn 5, Cyf. I, Ionawr, 1871. Cynnwysai hwnw amrai o erthyglau byrion o waith y golygydd parchus, a'r Parch. Fred. Evans (*Ednyfed*), E. L., "Dewi Cwm Twrch," ac ereill; a llawer o hysbysiadau.

CERDDORION CYMREIG.

Nid yw Rhestr H. J. Hughes, Ysw., yn cofnodi y cerddorion a'r cerddoresau canlynol:—

Joseph Parry, Danville, Montour Co., Pa., Mus. Bac., Pencerdd America.
Parch. T. G. Jones (Tavalaw), Arvonia, Kansas. Pencerdd.
Lewis Lewis (Llew Llwyfo). Cerddor a bardd enwog.
Wm. Ap Madoc, Utica, Oneida Co., N. Y.
Parch. J. Morgan Thomas, Ironton, Lawrence Co., Ohio.
John Owen (Glanmarchlyn). Hydeville, Rutland Co., Vermont
Prof. Thomas W. Davies, West Bangor. York Co., Pa.
Prof. Thomas Griffiths, St. Clairs, Schuylkill Co., Pa.
Prof. Davies, Tamaqua, "
Robert James, Ysw., Hyde Park. Luzerne Co., Pa.
David Price, Ashland, Schuylkill Co., Pa.
Thomas L. Davies, New York Mills, Oneida Co., N. Y.
Humphrey Williams, " "
Wm. H. Williams, Rome, N. Y.
Wm. Jones, Floyd, N. Y.
Robert Jones, Bethel, Remsen, N. Y.
William Ellis, Waterville. N. Y.
Parch. Mr. Rees (T. C.), Ironton, Lawrence Co., Ohio.
John Lewis, William Dodd, " "
John Parry, Richard C. Pritchard, Fairhaven, Vermont.

David T. Williams, Poultney, Vermont.
Wm. Harris, Geo. Roberts, John W. Williams, Mahanoy City, Pa.
Morgan Evans, Thomas James, Summit Hill, Pa.
Thomas Hughes, John Phillips, Shenandoah, Pa.
Meshach Watkins, Mr. Phillips, Mount Carmel, Pa.
Mr. Anthony, Wilkesbarre, Luzerne Co., Pa.
W. Evans, M. Morgan, W. Williams, T. Parsonage, Kingston, Pa.
Profs. Roger B. Howell, a J. D. Thomas, Bradford Co., Pa.
Prof. Gomer Thomas, [Organydd], Danville, Pa.
Wm. J. Richards, J. Richards, W. Lewis, Knoxville, Tennessee.
Prof. Elias B. Williams, Cambria, Columbus Co., Wis.
Roger Jones, Williamsburgh, Iowa.
Prof. James Price, Nashville, Tennessee.
William Price, John Price, Ashland, Schuylkill Co., Pa.
Prof. David Howell Thomas, Hyde Park, Luzerne Co., Pa.
Robert Jones, Hyde Park, Pa.
Evan Thomas, Shamokin, Pa.
Thomas Davies, Henry Davies, Hyde Park, Luzerne Co., Pa.
David Jonathan, Wilkesbarre, "
Morgan Jones, Howell Jones, Wilkesbarre, "
D. Davies, Plymouth, Luzerne Co., Pa.
George Bruntnel, New Cambria, Missouri.
Parch. John T. Evans, Bevier, "
David J. Jones, Callao, Macon Co., "
David W. Roberts, John J. Jones, Bevier, Missouri.
Richard J. Thomas, Mankato, Minnesota.
William W. Davies, South Bend, "
R. E. Hughes, E. H. Evans, South Bend, Minnesota.
Evan Pritchard, Humphrey Jones, Judson P. O., Minnesota.
William Williams, William Hughes, Bethel, Judson P. O., Minn.
Mr. T. Davies, a'i briod, a'i blant, [Cor yr Aelwyd,] Mineral Ridge, Ohio.
Mrs. Griff. R. Jones, [Eos Granville,] Poultney, Vermont.
Mrs. Lewis, [chwaer Pencerdd America,] Knoxville, Tennessee.
Mrs. J. Vaughan, Bangor, La Crosse Co., Wis., [gynt Miss Thomas, Bethel, Remsen, N. Y.
Prof. J. W. Parson Price, Louisville, Kentucky.

CYFREITHWYR CYMREIG.

David Jones, Pottsville, Schuylkill Co., Pa.
David M. Jones, Wilkesbarre, Luzerne Co., Pa.
Henry M. Edwards, Hyde Park, "
William T. Davies, Glenwood, Miles Co., Iowa.
Samuel W. Rees, Dodgeville, Iowa Co., Wisconsin.
H. A. Powell, 520 Montgomery St., San Francisco, California
Horatio Gates Jones, 133 South 5th St., Philadelphia, Pa.

MEDDYGON CYMREIG.

Dr. William Roberts, Bradford Co., Pa.
Dr. Idris Davies, Mahanoy City, Pa.
Dr. William Owen, Ashland, Pa.
Dr. E. B. Evans Hyde Park, Pa.
Dr. J. M. Williams, Hyde Park, Pa.
Dr. R. Davies, Wilkesbarre, Pa.
Dr. Edwin Jones, Englewood, N. J.
Dr. Williams, Fairhaven, Vermont.
Dr. John A. Jenkins Middle Granville, N. Y.
Dr. Ioan Pritchard, " "

Dr. Edwin Evans, West Winfield, Otsego Co., N. Y.
Dr. Richard Jones, Gomer P. O., Allen Co., Ohio.
Dr. Davies, " "
Dr. Roberts, Newburgh, Ohio.
Dr. J. H. Jones, Pomeroy, Ohio.
Dr. Griffiths, Portland, Ohio.
Dr. John Davies, Spring Green, Wisconsin.
Dr. John Williams, Cambria, "
Dr. Morris, Emporia, Kansas.
Dr. D. C. Davies, Columbus, Wisconsin.

GWLEIDYDDION (STATESMEN) CYMREIG.

Yr oedd, ac y mae eto, ryw fath o deimlad rhagfarnllyd cryf, mewn llawer o Gymry crefyddol yn America, yn erbyn i neb o'u pregethwyr, ac o aelodau eu heglwysi, i ymyraeth dim mewn un modd â gwleidyddiaeth; a bu hyny yn un o'r rhwystrau penaf iddynt i gael eu dyrchafu i swyddi gwladol o ymddiried ac o anrhydedd yn y wlad hon. Boddlonent i bleidleisio dros etholiad cenedloedd ereill i swyddi felly, a chymerent eu rheoli a'u llywodraethu ganddynt, heb ofalu dim am edrych a oeddynt yn gweinyddu eu swyddi yn onest a chyfiawn. Ond y mae y rhagfarn hwn yn cael ei symud ymaith yn raddol, fel y mae y Cymry yn cael amser a manteision i ddeall deddfau y llywodraeth, a'u hiawnderau fel dinasyddion; ac fel y mae eu plant yn tyfu i fyny ac yn cael eu haddysgu yn ysgolion rhagorol y wlad hon, ac yn cymhwyso eu hunain i lenwi swyddi o ymddiried; ac fel y mae goleuni y Wasg Gymreig yn ymdaenu, felly y maent yn fwy awyddus am swyddi gwladol, ac yn llawer mwy cymhwys i gyflawni eu gorchwylion pwysig. *Un blaid* wleidyddol, oleuedig, ryddgarol, gyfiawn, a gonest, a *ddylai* fod yn mhob llywodraeth wladol; a daw yr amser dedwydd, pan ddaw yr "Yr Hen Ddihenydd i roddi barn i saint y Goruchaf, ac y meddianant y frenhiniaeth." (Dan. vii. 22.) Dyna yr amser y teyrnasa cyfiawnder, a barn, a heddwch, ar y ddaiar, ac y gweinyddir deddfau gwladol, sylfaenedig ar wleidyddol ddeddfau dwyfol ac anffaeledig yr Ysgrythyrau Santaidd, yn gyfiawn a thêg; ac ni chlywir mwy am anghyfiawnder, a thwyll (*frauds*), ac afarniaeth (*bribery*), na therfysgoedd, na

rhyfeloedd, o fewn un wlad, ar holl wyneb y ddaiar. Ond, braidd o ddechreuad yr Undeb hyd yn awr, bu *gwahanol* bleidiau gwleidyddol yn llywyddu yn y wlad hon; a mawr fu eu hymdrechion i *orchfygu* eu gilydd, ac i gyrhaedd swyddi gwladol, a dal awenau y llywodraeth. Nid oes yn awr ond *dwy* blaid wleidyddol yn meddu dylanwad mawr yma, sef y *Democratiaid* a'r *Gwerinwyr;* ac y maent, er ys blyneddau, wedi ffurfio eu gwir gymeriadau, trwy eu hysgrifau a'u gweithredoedd. Mae y dinaswyr Cymreig, bron yn ddieithriad, wedi pleidleisio dros egwyddorion rhyddgarol Plaid y Gwerinwyr (*Republican Party*), am fod eu saflawr (*platform*) hwy yn sylfaenedig ar wirionedd a chyfiawnder; a bod eu gweithredoedd gwleidyddol hwy, bron yn ddieithriad, wedi bod yn anrhydedd i'n Llywodraeth, ac yn llesol i'r *bobl yn gyffredinol.*

Yr wyf yma yn sôn am y Cymry sydd yn byw yn y sefydliadau Cymreig, ac yn gallu siarad yr iaith Gymraeg, ac nid am y *Welsh Descendants,* nad ydynt yn gallu darllen na pharablu ein hiaith, nac yn gofalu dim am ein hachosion Cymreig. Mae llawer o'r Cymry yn ein sefydliadau Cymreig yn bobl gyfoethog a dysgedig, ac amrai o honynt, er ys blyneddau, yn llenwi swyddi gwleidyddol o ymddiried ac anrhydedd yn ein dinasoedd, ein siroedd, ein talaethau, a'r Llywodraeth Gyffredinol. Dyma enwau ychydig o honynt. Nid wyf yn alluog i wneyd y rhestr yn gyflawn, am na chefais hysbysrwydd prydlon. Cyflenwir hi yn y Gyfrol nesaf.

Yr Anrhydeddus Ex-Governor Wm. Bebb, Ohio.
Yr Anrhydeddus Llewelyn Breese, Wisconsin.
Yr Anrhydeddus Ellis H. Roberts, Utica, N. Y.
Yr Anrhydeddus Thomas L. Hughes, Ohio.
Yr Anrhydeddus Miles S. Humphreys, Pittsburgh, Pa.
Yr Anrhydeddus David C. Evans, South Bend, Minnesota.
Yr Anrhydeddus John L. Davies, Davenport, Iowa.
Yr Anrhydeddus Llewelyn J. Evans, gynt o Wisconsin.
Yr Anrhydeddus Sirydd Bowen, Mankato, Minnesota.
Yr Ysgrifenydd John T. Williams, Ysw. "
John Parry, Ysw., Rome, Oneida Co., N. Y.
Evan E. Roberts, Ysw., Utica, N. Y.
Griffith O. Griffiths, Ysw., Remsen, N. Y.
William Lewis, Ysw., Penymynydd, Steuben, N. Y.

Yr Ynad Thomas, Pittsburgh., Pa.
Y Barnydd William D. Roberts, New Cambria, Mo.
Yr Ynad John Rees, Arvonia, Kansas.
John T. Jones, Ysw. (Ysgrifenydd), Madison, Wis.
David Davies, Ysw. (Custom House), Philadelphia, Pa.
Wm. Roberts, Ysw. (Librarian), Washington, D. C.
Saml. S. Davies, Ysw. (Ysg. Pension Office, Washington, D. C.

CYFOETHOGION CYMREIG.

Mae y tyddynwyr Cymreig a sefydlasant yn y wlad hon, er ys o ddeg i ugain mlynedd, a chyn hyny, a'u plant, braidd yn ddieithriad, mewn amgylchiadau cysurus; ac y mae llawer o honynt yn oludog, ac yn byw yn ddedwydd ar eu tyddynau ffrwythlon eu hunain. Ofer fyddai i mi geisio cyhoeddi eu henwau hwy, am eu bod yn rhy luosog. Nid yw Cymry America eto wedi talu digon o sylw i fasnach a'r celfyddydau; gadawsant i genhedloedd ereill flaenori ac elwa arnynt yn y pethau hyny, yn y rhan fwyaf o'u sefydliadau Cymreig, yn lle ymroddi i fod yn fwy anturiaethus eu hunain, a dwyn eu plant i fyny, a'u cymhwyso, i arferu y celfyddydau, a dwyn yn mlaen fasnach, er eu lles eu hunain. Ond y mae pethau wedi newid er gwell er ys llawer o flyneddau; ac y mae genym yn awr yn y wlad hon lawer o Gymry anturiaethus a llwyddianus mewn masnach, ac yn y celfyddydau buddiol; ac amrai o honynt, trwy eu diwydrwydd, eu llafur, a'u gonestrwydd, dan fendith y nef, wedi cyrhaedd *cyfoeth mawr*. Gwir nad oes genym neb Cymry yma yn werth *miliynau* o ddoleri mewn aur, ac arian, ac etifeddiaethau, fel tirfeddianwyr cyfoethog Cymry a Lloegr; er hyny y maent yn feddianol ar werth *miloedd o ddoleri;* y mae rhai o honynt yn werth o ddeg mil i haner can' mil o ddoleri; a rhai yn werth dros gan' mil o ddoleri ($100,000).

Rhoddaf yma restr o enwau ychydig o honynt. Yr wyf yn adnabod llawer o honynt yn bersonol; a chefais hysbysrwydd sicr am y lleill. Caraswn allu gwneyd y rhestr yn gyflawnach. Diau fod yn y dinasoedd mawrion, megys New York, Boston, Philadelphia, Baltimore, Washington, Albany, Utica, Cleveland, Columbus, Newark, Cincinnati, Chicago, Racine, Milwaukee,

St. Louis, &c., luoedd o Gymry parchus a chyfoethog nad wyf fi yn gwybod eu henwau.

Dinas New York, &c.: Owen Jones, William Miles, Daniel L. Jones, John T. Davies, Lewis Thomas, Thomas Thomas, Evan Thomas, Thomas Davies, J. J. Jones, Cadwaladr Richards, Hugh Roberts, Evan Jones, Peter Roberts, Bennett Williams, a lluoedd ereill.

Philadelphia, Pa.: Mae yn y ddinas hon ganoedd o *Welsh Descendants* yn foneddigion ac yn fasnachwyr cyfoethog iawn; ac y mae yno lawer o Gymry cyfoethog yn gallu siarad Cymraeg; megys James H. Davies, Ysw., Lumber Merchant, rhif 1622 Vine Street, a David Jones, rhif 539 Wharton street, a llawer ereill.

Catasauqua, Lehigh Co., Pa.: David Thomas, Ysw., a'i feibion, [Iron Works,] Morgan Emanuel, Ysw., William G. Lewis, ac ereill.

Irondale, Jefferson Co., Ohio: David Morgans, Ysw., [Coal & Iron Works.]

Alliance, Stark Co, Ohio: Thos. Eynon, Dl. Davies, John L. Thomas, &c.

Cincinnati, Ohio: James a John Griffiths, Griffith Griffiths, ac ereill.

Lima, Allen Co., Ohio: William V. Williams, Ysw.

Robertsville, ger Salineville, Columbiana Co., Ohio: Essay Roberts, Ysw. [Coal, &c.]

Olyphant, Luzerne Co., Pa.: Edward Jones, Ysw., [Coal Operator.]

Pittston, Luzerne Co., Pa.: H. R. Hughes a'i frawd, B. Bowen, Ysw., [Masnachwyr.]

Pittsburgh, &c., Pa.: Cadb. James Rees. D. Mathias, Ysw., Wood's Run Rolling Mill, Alleghany, ger Pittsburgh.

Mae y rhai canlynol yn feddianol ar chwarelau llechi rhagorol:

Slatington, Lehigh Co., Pa.: H. Williams, D. Williams, H. Davies, &c.

Fairhaven, Vt.: Benj. Williams, R. Hughes, J. Roberts, E. D. Jones, J. Williams.

Blissville, Vt.: Wm. E. Williams, David W. Roberts, Griffith R. Jones, Hugh G. Hughes, Thos. P. Thomas, Richard W. Rowlands. &c.

Poultney, &c., Vt.: William R. Williams, John R. Williams, Evan J. Williams, &c.

Middle Granville, &c., N. Y.: Eleazer Jones, Wm. E. Jones, Benjamin Williams, &c.

Jamesville, &c.: Gwel enwau meddianwyr y chwarelau yn hanes y lle. Mae amryw ereill o Gymry cyfoethog yn feddianol ar chwarelau llechi mewn manau ereill yn Vermont, ac yn nhalaethau Massachusetts, a Maine, a Virginia, ac yn West Banger, York Co., Pa.

Hyde Park, Luzerne Co., Pa.: John Levi, J. Williams, &c. (Masnachwyr)
Providence, Pa.: Griffith J. Roberts, ac ereill, "
Mahanoy City, Pa.: Wm. F. Jones, ac ereill, "
Newark, New Jersey: David Owen, Ysw. (Druggist).
Englewood. N. J.: John Edwin Jones, Ysw. (Builder).
Washington, D. C.: Col. S. Owen, Hugh Pugh, Ysw. (Masnachwyr).
Racine, Wis.: Vaughan & Williams, ac ereill, "
Milwaukee, Wis.: Richard Owen, Ysw., Powell & Pritchard, &c.
Oshkosh, Wis.; Richard T. Morgan, Ysw., &c. (Lumber Merchants).
Cambria, Wis.: John ab Jones, ac ereill. (Masnachwyr).
Patriot P. O., Gallia Co., Ohio: John I. Jones. (Masnachwr).
Old Man's Creek, Iowa: Edward a Hugh Tudor, David H. Jones, &c.
Oskaloosa, Mahaska Co., Iowa: John G. Jones. (Masnachwr).
Mankato, Minnesota: Richard Thomas, Isaac Cheshire, G. Williams.
South Bend, Minnesota: W. W. Davies, Wm. R. Price, ac ereill.
New Cambria, Mo.: Owen Jones, Thos. H. Hughes, John H. Hughes, &c.
Bevier, Macon Co., Mo.: Daniel Rowlands, John Richards, John J. Jones, David Humphreys, Robert Edwards, John Hughes, a'i feibion, &c.
St. Louis, Mo.: Obadiah Owen, Robert Jones, J. M. Davies, &c.
Arvonia, Kansas: J. Mather Jones, Ysw., Owen Jones, Ysw.
Leavenworth, Kansas: D. J. Williams, Ysw.
Newburgh, Ohio: M. M. Jones, Ysw. (Masnachwr).

Bevier, Macon Co., Mo.: Hopkin Evans, Ysw. (Coal Operator).
Ironton, Ohio: James T. Davies, Ysw., Thos. John, Ysw. (Masnachwyr).
Portland, Ohio: John J. Jones, Ysw., W. W. Morgan, Ysw. "
Portsmouth, Ohio: Lewis Morgan, Ysw. "
Portland, Ohio: John D. Davies, Thos. L. Hughes, Wm. M. Jones, Thos. T. Jones, perchenogion y "Jefferson Furnace."
Minersville, Meigs Co., Ohio: Ebenezer Williams, Ysw. (Coal Operator).
Mineral Ridge, Ohio: John Morris, John Williams, David Harris, John Jones, David John, &c.: (Coal Operators & Contractors).
Hubbard, Ohio: Rees Charles, Ysw. (Coal Operator).
Wood's Run, ger Pittsburgh, Pa.: Mr. Thomas. (Rolling Mill).
Audenried, Pa.: Jonah Rees a'i fab; Mr. Johns, ac ereill, (Coal Operators).
Oskaloosa, Mahaska Co., Iowa: William Price, Watkin Price, John Price, Jenkin Price. (Coal Operators).
Knoxville, Tennessee: D. Richards, W. J. Richards, &c. (Rolling Mill).
Chattanooga, Tennessee.: Joseph Richards, &c. (Rolling Mill).
Dover, New Jersey: Richard J. Jenkins, D. Jenkins, &c. (Iron Ore).
Newburgh, Ohio: John Jones, Ysw. (Rolling Mills).

Mae llawer o *Gymry* parchus wedi cyrhaedd cyfoeth ac anrhydedd fel arolygwyr a *bosses* y gweithfeydd glo, a haiarn, a halen, yn Pennsylvania, ac Ohio, &c., yn enwedig yn siroedd Schuylkill, a Carbon, a Luzerne, Pa., ac mae gan rai o honynt ranau yn y gweithfeydd. Nid wyf wedi cael enwau ond ychydig o honynt:—

Thomas Phillips (Arolygydd), Summit Hill, Carbon Co. Pa. (Glo).
James Beynon, Bedford, Cuyahoga Co., Ohio. (Haiarn).
John Mathews, Coalburgh, Trumbull Co., Ohio. (Glo).
William Harris, Portsmouth, Scioto Co., Ohio. (Haiarn).
Thos. Manwaring, Syracuse, Meigs Co., Ohio. (Halen).
John Thomas, Portland, Maine. (Haiarn).
Edwin A. Rosser, Knightville, Clay Co., Indiana. (Haiarn a glo).
David S. Davies, Wm. Davies, Oskaloosa, Iowa. (Glo).
Benj. Hughes, Lewis, Price, Phillips, Jones, &c., Hyde Park, &c. (Glo).
Pittston, Pa.: Lewis, Davies, Hughes, Jones. (Glo, &c).
Mill Creek, Pa.: Benjamin B. Jones, Ysw., ac ereill. (Glo).
Wilkesbarre, Pa.: John Griffiths, Lewis Jones, &c, "
Upper Lehigh, Pa.: William Powell, Ysw., James N. Jones, &c. (Glo).
Audenried, Pa.: Johns, Williams, Davies, &c. "
Dutchtown, Pa.: Owen Evans. &c. "
Mahanoy City, Pa.: John W. Williams, Rees P. Jones, W. Watkins, Thomas Lewis, John Powell, Lewis Evans, &c. (Glo).
Shenandoah, Pa.: Mr. Davies (Coal Operator); J. Morgan, &c. (Glo).
Mount Carmel, Pa.: Thomas Williams, Ysw., &c. (Coal Operator).
Pottsville, Pa.: John Lucas, Ysw. (Coal Operator).
Inspectors of Mines: David Edmunds, Shamokin, Pa.; Mr. Williams, Wilkesbarre, Pa.; John Evans, Hazleton, Pa.; David Llewelyn, John Phillips, Wm. Morgan, Shamokin, Northumberland Co., Pa.

PENNOD V.

CYFARWYDDIADAU I YMFUDWYR.

Mewn llyfr fel hwn, "HANES CYMRY AMERICA," &c., yr hwn sydd yn dwyn perthynas mor bwysig â llesiant ein cenedl yn gyffredinol yn Nghymru ac yn America, yn y presenol ac yn y dyfodol, diau y disgwylir i mi roddi y cyfarwyddiadau goreu a allaf i ymfudwyr; a barnwyf na buasai y llyfr yn gyflawn heb hyny, am y credwyf fod parhad, cynydd, a llwyddiant y sefydliadau Cymreig yn America yn ymddibynu i raddau ehelaeth ar ymfudwyr newyddion o'r Hen Wlad yma, ac o'r hen sefydliadau dwyreiniol i'r ardaloedd a'r gwledydd ffrwythlon yn y gorllewin a'r de, ac mai hwynt-hwy a'u plant fydd ein cyfnerthwyr penaf yn y dyfodol. Er fod miloedd o Gymry wedi ymfudo yma, yn yspaid y ddau gan' mlynedd diweddaf, a bod ein cenedl yn awr yn boblogaeth gref, anrhydeddus, a dylanwadol yn yr Unol Dalaethau; er hyny, barnwyf nad yw ymfudiad Cymreig ond bychan mewn rhif a dylanwad yn awr, mewn cymhariaeth i'r peth a fydd yn y can' mlynedd nesaf. Os na wna Llywodraeth Prydain, a'i thirfeddianwyr cyfoethog, ryw drefniadau gwell, yn fuan, er talu mwy o gyflogau i weithwyr gonest Cymru am eu llafur caled, ac i'w parchu a'u hanrhydeddu, trwy ganiatau iddynt fwy o iawnderau a rhyddid gwladol a chrefyddol, *gwagheir* deuddeg sir y Dywysogaeth, o'r tyddynwyr, a'r llafurwyr, a'r crefftwyr mwyaf gweithgar a gonest o'u mewn, ac ymfudant wrth y miloedd i'r Unol Dalaethau, a manau ereill, er cael cartrefi mwy dymunol, ac ychwanegu rhif, cyfoeth, a dylanwad *Cymry America*. Croesawir hwynt

gan y miloedd yr ochr yma i'r Werydd, a gwnant eu goreu i'w cynorthwyo i sefydlu yn y lleoedd goreu. Ein cyd-genedl anwyl yn Ngwalia lan! Carem eich gweled chwi *oll* yma. Mae yma ddigon o le i chwi oll i gael cartrefi rhad a chysurus. Darllenwch a myfyriwch fwy ar y pwnc o ymfudiaeth. Nac oedwch. Penderfynwch adael gwlad y gorthrwm a'r prinder, ac ymfudo i wlad y rhyddid a'r llawnder. Yn lle treulio eich amser yn ofer, a gwirioni eich penau wrth geisio *rhigymu* barddoniaeth, ac ysgrifenu erthyglau difudd i'r wasg, meddyliwch fwy am y ffordd oreu i wellhau eich amgylchiadau bydol, a thrwy hyny i gael mwy o fantais i fyw yn dduwiol, i wneyd lles i'ch gilydd, ac i ogoneddu yr Arglwydd. Da fyddai i lawer o Gymry pe cymerent y cynghor a roddodd y bardd enwog, Robert ab Gwilym Ddu, o Eifionydd, i fardd ieuanc gynt o Feirionydd:—

"Yn wastad nac astudia—am ganu;
Amgenach myfyria;
Os myn dyn derfyn da,
Myfyried am ei fara."

Ychydig o gyfarwyddiadau a chyfleusderau a gafodd yr *hen ymfudwyr* Cymreig i groesi y Werydd, ac i sefydlu ar eu tiroedd yn y wlad hon; ond gorfu iddynt hwy a'u teuluoedd hwylio drosto mewn llongau bychain, gwaelion, a byw yn ymyl marw arno, weithiau mewn ystormydd blinion, am dri mis, cyn cyrhaedd Philadelphia, a New York! Ac nid oedd na chamlasau, na reilffyrdd, y pryd hyny, i'w cludo i ben eu teithiau; ond rhaid oedd iddynt gerdded, a theithio yn anniben, ar feirch, neu mewn cerbydau, yn cael eu tynu gan ychain, ar ffyrdd anhygyrch; a mawr fu eu peryglon a'u profedigaethau wrth geisio byw mewn cyffdai (*log-houses*) bychain, gwaelion, yn nghanol y coedwigoedd, yn cael eu ham-

gylchu gan fleiddiaid, eirth, ac Indiaid gwylltion, yn mhell o bob tref, a chapel, ac ysgoldy, ac efail, a melin. Llafur oes iddynt hwy oedd tori a llosgi y coedydd, er arloesi a diwyllio eu tiroedd. Yr oeddynt yn mhell oddiwrth y llythyrdai; a byddent flyneddau heb glywed oddiwrth eu perthynasau a'u cyfeillion o Gymru. Yr oedd eu treuliau teithiol yn fawrion iawn; nid oedd cynyrch eu llafur ond ychydig iawn, a'r pris a gaent am eu nwyddau ond y peth nesaf i ddim. Bu raid iddynt fyw am flyneddau ar ymborth gwael, a dillad cyffredin iawn. Diffyg reilffyrdd, a masnach fywiog, a barodd hyny. Bu yr hen bobl feirw cyn gweled llawer o lwyddiant; ond y mae eu plant yn awr yn gyfoethogion yn eu palasdai, ar hen dyddynau eu rhieni. Gallwn ysgrifenu cyfrol fawr o hanes hynodion, peryglon, a phrofedigaethau yr hen ymfudwyr Cymreig; a byddai darllen hyny, er yn ddyddorol, yn ddigon i arswydo pobl weiniaid wrth feddwl am ymfudo yma. Ond cofiwch, nad oes ond ychydig o'r anfanteision a'r profedigaethau hyny i'w cael yma yn awr, oddieithr i chwi ymfudo i'r *tiriogaethau* gorllewinol, yn mhell oddiwrth y reilffyrdd, a'r dinasoedd, a'r boblogaeth wareiddiedig. Mae y cyfleusderau sydd gan y Cymry yn awr i groesi y môr, ac i deithio y tir, yn dra lluosog; ac nid yw y draul ond ychydig mewn cymhariaeth i'r hyn oedd gynt.

Yn y flwyddyn 1854, cyhoeddais lyfr o'r enw "*Yr Ymfudwr*," yn cynnwys hanes America ac Australia; yn nghyda phob hyfforddiadau rheidiol i ymfudwyr. Pris swllt. A dosparthwyd yn agos i dair mil o hono, mewn chwe' mis, yn ngogledd a deheudir Cymru. Cafodd uchel gymeradwyaeth y Wasg Gymreig; a bu yn gyfarwyddur parod a chywir i filoedd o'n cydgenedl. Meddyliais am gyhoeddi *ail* argraffiad o hono; ond lluddiwyd fi gan ddiffyg amser. Er mwyn y rhai na

welsant y llyfr hwnw, rhoddaf yma grynodeb o'i gynnwysiad. Pen. I. Sylwadau Arweiniol. Dyledswydd dynion i beidio gorwedd yn dawel mewn tlodi, dan orthrwm a thrais, os gallant wellhau eu hamgylchiadau. Beth yw ymfudiad? Llawer wedi ymfudo. Ymfudiaeth yn un o brif bynciau yr oes hon. Angen am fwy o gyfarwyddiadau, &c. Pen. II. Daiaryddiaeth a hanesiaeth gyffredinol. Creadigaeth, dullweddiad, a hynodion, y ddaiar. Eglurhad ar ymadroddion daiaryddol, dyfroedd, tiroedd, llywodraeth wladol, y pelleni celfyddydol (*the globes*), tudleni (*maps*), a chyfarwyddiadau i'w deall. Pen. III. Ymfudiad yr hen oesau. Gair Duw dros ymfudiad. Ymfudiad Sem, Cam, a Japheth, hil Gomer, &c. Ymfudiad y cenhedloedd anwareiddiedig. Ymfudiad pobl grefyddol i fysg paganiaid; y sefydliadau cenhadol. Ymfudiad tyddynwyr a gweithwyr i wledydd a sefydliadau Cristionogol. Pen. IV. Cyfyngderau gweithwyr Cymru. Cymru a'i phoblogaeth. Llywodraeth Lloegr. Amgylchiadau y trigolion. Ein cenedl, ein hiaith, a'n crefydd. Pen. V. Hanes America. Y cyfandir mawr. Columbus yn ei ddarganfod yn 1492. Madawg ap Owain Gwynedd yn 1170. Yr Indiaid, a'u moesau, eu harferion, a'u credoau. Darganfyddiad diweddarach y sefydliadau Prydeinig. Y Tadau Pererinol. Y cenhadwr Elliot. Roger Williams. William Penn. Y Chwildroad. Pen. VI. Yr Unol Dalaethau. Taflen o'u poblogaeth yn 1840. Llywodraeth y wlad. Crynodeb o'r Ffurf-lywodraeth (*Constitution*). Agweddiad naturiol y wlad; mynyddau, dyffrynoedd, rhosdiroedd, coedwigoedd, afonydd, llynoedd; y tiroedd a'u cynyrch, cenedloedd ac ieithoedd, anifeiliaid ac ehediaid, ceryg a mwngloddiau; gwahanol hinsoddau; amaethyddiaeth, llawweithfeydd, masnach, ariandai, papyrau, aur, arian, a chyfarwyddiadau i wybod eu gwerth, &c. Y ffordd oreu i gadw cyfrifon. Cyfleusderau teithiol; ffyrdd, afonydd, llynoedd, camlasau, reilffyrdd. Llythyrdai. Y sefydliadau Cymreig. Gweithfeydd, cyflogau, prisiau. Addysg a chrefydd. Tiroedd rhad y Llywodraeth, &c. Rhesymau dros ymdrechu cael *talaeth Gymreig* yn America. Ffaeleddau yr Unol Dalaethau.

Pen. VII. Y Trefedigaethau Prydeinig. Canada. Australia. New Zealand, &c. Prisiau, cyflogau. Pen. VIII. Cyfarwyddiadau i ymfudwyr. O'r rhai hyny yr wyf yn ail gyhoeddi y crynodeb canlynol:—

"Wedi i'r rhai a fwriadant ymfudo ddarllen y pennodau blaenorol, hyderwn y byddant yn fwy galluog nag o'r blaen i ffurfio barn gywirach ar ymfudiaeth, ac i wneyd parotoadau gwell tuag at ymfudiad, er eu cysur a'u llwyddiant eu hunain. Rhaid i bob ymfudwr fyfyrio y pwnc yn fanwl a thrwyadl, fel y byddo yn alluog i weithredu drosto ei hun, heb ymddiried yn *hollol*, fel plentyn bychan anwybodus, ar gyfarwyddiadau ereill am bob peth, bob amser, ac yn mhob lle. Dylai wybod, *cyn cychwyn oddicartref*, beth a fwriada ei wneyd; pa fath wlad yw yr hon y bwriada ymfudo iddi; pa ffordd, ac yn mha ddull, y mae yn bwriadu teithio iddi; a pha fath yw seiliau ei obeithion am gael bywioliaeth gysurus ynddi. Wedi darllen yr "*Ymfudwr*" drosto yn fanwl, eistedded i lawr, ac ystyried y gofyniadau canlynol yn ddifrifol:—1. Pa beth yw eich galwedigaeth, neu eich celfyddid? 2. Pa nifer o deulu sydd genych? 3. Pa fath iechyd a fwynhewch chwi a'ch teulu? 4. A ydych chwi, a'ch priod, a'ch plant, yn meddu cymeriad da am weithgarwch, gonestrwydd, a sobrwydd? 5. A ydych chwi yn gallu enill eich bywioliaeth yn gysurus yn y wlad hon (Cymru), ai nid ydych? 6. A oes genych chwi ddigon o arian i dalu eich cludiad i ben eich taith, neu sicrwydd am gynnorthwy o ryw fan arall? 7. A ydych chwi yn ddigon iachus a gwrol i fyned trwy anfanteision a pheryglon yr ymfudiad? 8. A ofynasoch chwi am gyfarwyddiadau a bendith yr Arglwydd? 9. A allech chwi fod yn ddedwydd mewn gwlad estronol, bell, oddiwrth eich perthynasau a'ch cyfeillion? 10. A oes genych chwi awydd cryf am ymfudo? 11. A ydych chwi, wrth geisio gwellhau eich amgylchiadau yn y *byd marwol hwn*, yn ymdrechu hefyd sicrhau iechydwriaeth eich eneidiau, trwy ffydd yn Nghrist, a bywyd santaidd a defnyddiol, ac yn parotoi yn oestadol at fod yn ddedwydd byth yn y *tragywyddoldeb* mawr?"

"*Cychwyn oddicartref.*—Adeg bwysig a difrifol yw. Yn eich amynedd meddienwch eich eneidiau. Nac ymddangoswch yn galed a dideimlad, ac na wylwch yn anghymedrol. Ymadewch fel pobl synwyrol, dan obeithio eich bod yn dilyn llwybr eich dyledswydd, ac y cewch nodded ac arweiniad yr Arglwydd. Ymdrechwch adael eich gwlad wedi talu eich cyfiawn ddyledion i bawb, neu wedi rhoddi sicrwydd iddynt y telwch hwynt, os gellwch, mewn amser dyfodol; os gwnewch yn wahanol, bydd eich cymeriad anonest a thwyllodrus yn sicr o gael ei anfon ar eich holau yn fuan i America, a bydd hyny yn warth a chywilydd mwy yno i chwi, ac yn atalfa ar ffordd eich llwyddiant a'ch anrhydedd, oblegid ni bydd gan neb ymddiried ynoch. Gofalwch am gael cymeradwyaethau eich meistriaid, a'ch gweinidogion, a'ch eglwysi; telir mawr sylw i hyny yn y gwledydd pell, a bydd yn haws i chwithau gael lleoedd da a pharchus. Yn wir, ni ddylai neb ymfudo heb gael ysgrifen dan law rhywun cyfrifol yn ei wlad ei hunan, yn tystiolaethu ei fod yn sobr, gweithgar, a gonest. Goreu oll os bydd yn grefyddol."

Liverpool.—O'r ddinas ardderchog hon y mae y rhan fwyaf o ymfudwyr Cymreig yn cychwyn i America, am mai yno y ceir y llongau goreu, a'r cludiad rhataf. Ugain mlynedd yn ol, yr oedd y rhan fwyaf yn croesi y Werydd mewn llongau *hwyliog* mawrion; ac yr oedd yn ofynol gwneyd darpariadau gwahanol i fôr-deithio yn y rhai hyny, am o dair wythnos i chwech wythnos, a mwy na hyny weithiau, nag y sydd reidiol yn awr i'w gwneyd, am mai mewn *agerddlongau* y mae y rhan fwyaf yn croesi y môr o Liverpool i New York, mewn oddeutu deg neu ddeuddeg diwrnod. Nid yw hyny ond mordaith fer, ac yn gyffredin y maent yn cael tywydd teg a dymunol. Os byddwch yn alluog i dalu am eich cludiad yn y *first cabin,* neu y *second cabin,* yn yr agerddlong, ni bydd raid i chwi ofalu am ddarparu na bwyd na gwely felly, am y cewch bob peth a fyddo yn rheidiol arnoch i'ch gwneyd yn hollol gysurus. Ond os yn y *steerage* y byddwch am ddyfod, cewch ddigon o fwyd cryf yno, ond rhaid i chwi ofalu am wely, ac ychydig o lestri; gellwch eu cael oll yn

Liverpool am ychydig o arian. Y ffordd oreu fyddai i chwi ysgrifenu yn *brydlon,* o'ch cartrefleoedd yn Nghymru, i swyddfäau yr agerddlongau goreu, megys Guion & Co., 25 Water St., Liverpool, neu William Inman, Esq., 22 Water Street, Liverpool, neu rai o'r swyddfeydd cyfrifol ereill yno, a sicrhau eich *passage ticket,* a'ch lle yn y llong; neu anfon at ryw oruchwyliwr awdurdodedig a chyfrifol yn y ddinas hono i wneyd hyny drosoch. Cewch bob hysbysrwydd ganddynt am yr agerddlongau, a'r amser y byddant yn cychwyn oddiyno. Os bydd genych wraig a phlant, a llawer o gludgelfi (*luggage*), gwell fyddai i chwi ymdrechu bod yn Liverpool ddiwrnod neu ddau o leiaf cyn i'r llong gychwyn, fel y galloch gael digon o amser yno i drefnu eich gwahanol orchwylion rheidiol, ac i gymeryd eich lle, a gosod eich teulu yn y llong yn bwyllog a hyfryd, er gochelyd prudd-der dirboenus, ac weithiau golledion, prysurdeb, a gorofalon. Gofalwch am gael y llety *goreu,* dan ofal y Cymro mwyaf parchus a gonest yn Liverpool. Ni bum yno er ys llawer o flyneddau; ond gwelaf hysbysiad yn y "Drych," am Medi 28, 1871, am westy parchus, o'r enw "*The American Eagle,*" (Yr Eryr Americanaidd,) 34 Union Street, Liverpool, gan N. M. Jones, (y Cymro Gwyllt,) lle y telir pob sylw i gysur a dedwyddwch yr ymfudwyr, ac y ceir llety glan, ac ymborth blasus, am bris rhesymol, ac y mae yno amrai o dai da ereill. Dewiswch y lle goreu, lle y gellwch gael hyfforddiant sicr, nawdd, a diogelwch. Gofalwch am eich cymeriad, a'ch arian, a'ch papyrau; oblegid mae lluoedd wedi cael eu twyllo a'u hyspeilio yn Liverpool, yn gystal a New York. (Gwel yr hysbysiadau am yr agerddlongau ar ddiwedd y llyfr hwn.)

Y Fordaith.—Dylent eich *boxes* gael eu gwneyd yn gryfion gyda *hinges* a chloiau ac allweddau da; a mwy dyogel fyddent wedi eu rhaffu hefyd. Rhoddwch eich *enw* arnynt yn *eglur* ar gerdyn gwyn, wedi ei sicrhau â hoelion bychain. Gofalwch na byddont yn rhy fawrion a thrymion, fel na aller eu symud yn hawdd. "Dylid cymeryd cyfferi rhyddhaol (yr hyn a arferir gartref,)

i'w cymeryd can gynted ag yr eir i'r môr, ac yn achlysurol, yr hyn a arbedai lawer o salwch. *Magnesia* sydd hynod o dda i blant; ac os arferir triagl yn bur helaeth, ni bydd eisiau dim. Llaeth wedi ei ferwi gyda siwgr, neu laeth wedi ei odro i botel, a'i ferwi, a geidw ar hyd y daith. Gwinegr a phickles o bob math ydynt ragorol i wrthweithio effaith cig hallt, ac i leddfu selni y môr. Ychydig *figs, a soda water powders,* ydynt bur adfywiol. Dylid bod yn ofalus am gadw pob peth yn lân. Unrhyw ddillad a wasanaethant ar y môr, os byddant lân; canys pa beth bynag a wisgir ar y môr, ni bydd lawer o werth wedi hyny; bydd saim, *tar,* a heli y môr wedi difetha ei lewyrch. Hugan fawr dros y cwbl sydd hynod o wasanaethgar; ac y mae *cap* lawer rhagorach na *het* ar y fordaith." Dymunol fyddai fod genych hefyd (os yn y *steerage* y byddwch), ychydig o gaws da, a bara ceirch, a *ham* wedi ei berwi, ac onions, a lemons, ac afalau, &c., fel y galloch chwi a'r wraig a'r plant gael ychydig o fwyd a danteithion pan y mynoch, rhwng prydiau rheolaidd y llong. Na fydded i chwi bryderu gormod pe digwyddai i chwi gael ystorm ar y môr; ond gofalwch am deimlo ac ymddwyn yn sobr a gweddus. Darllenwch lawer ar yr Ysgrythyrau Santaidd, a dangoswch fawr barch i'r addoliad crefyddol a gynhelir ar y llong. Gwiliwch a gweddiwch, ac ymddiriedwch yn yr Arglwydd. Cenwch y penillion tlysion canlynol:—

"O blentyn y nefoedd, paham mae dy fron,
Mor ofnus wrth weled gwyllt ymchwydd y don?
Mae'r dyfnder du tywyll yn rhuo, gwir yw,
Ond dyogel yw 'th fywyd, mae'th Dad wrth y llyw," &c.

S. R.

Pan dodda y Wyddfa a'r Andes,
  Pan rua, pan ferwa y môr,
Gan dân a goleufellt, a mawr-wres
  Goddeithiad diweddaf yr Iôr;
Pan lefa 'r Archangel yn uchel,
  Nes crynu yr heuliau a'r ser,
Bydd angor y Cristion yn ddyogel,—
  Ymaflodd yn Aberth ein Ner.

Pan losga y ddaiar yn ufflon,
  Pan ddua 'r planedau uwch ben;

Pan deimla 'r annuwiol arswydion
Dialedd y Barnwr o'r nen ;
Pan sudda 'r holl longau i'r eigion,
Bydd angor y Cristion yn gref ;
Ac yntau yn llawen ei galon,
Yn mhorthladd trag'wyddol y nef. I. G.

New York.—Yn ninas New York y bydd y rhan fwyaf o ymfudwyr yn tirio; ac yno y ceir y cyfleusderau goreu a rhataf i fyned gyda y gwahanol reilffyrdd i bob talaeth ac ardal yn y dwyrain, y gogledd, y gorllewin, a'r de. (Gwel ein Nodiadau ar y gwahanol reilffyrdd, &c.) Flyneddau lawer yn ol, yn amser y llongau hwyliog, yr oedd peryglon yr ymfudwyr yn aml ac arswydol pan dirient yn New York; twyllwyd ac yspeiliwyd lluoedd o honynt gan y dynion a alwent yn *runners*, a *sharks*, y rhai a gymerent arnynt, ac a ddylasent, eu noddi a'u harwain i leoedd cysurus i gael bwyd, llety, ac ymgeledd. Ond wedi sefydlu swyddfeydd a swyddogion, awdurdodedig gan y Llywodraeth, yn y lle a elwir *Castle Garden*, yr hwn sydd adeilad mawr, crwn, yn ngwaelod y ddinas, yn ymyl y cilfor (*bay*), ac wedi i'r agerddlongau ddyfod i arferiad cyffredinol, dyogelir yr ymfudwyr rhag y peryglon hyny yn awr; oblegid ni oddefir i'r *runners* ddyfod i mewn i'r agerddlongau, nac i'r badau, nac i'r swyddfeydd hyny. Gall yr ymfudwyr gael pob ymgeledd yno; gallant hefyd gael newid eu harian yno, a chael *passage tickets* gan swyddogion cyfrifol yno, trwy dalu am danynt, i fyned gyda y reilffyrdd a ddewisont i ben eu teithiau, heb fyned allan o'r adeilad hwnw i'r ddinas. Ond os bydd arnynt eisiau *aros* yn ninas New York, cynghorwyf hwynt i roddi eu gofal yn hollol i'r hen swyddog ymfudol enwog, a'r Cymro cenedlgarol parchus a chyfrifol, *Cadwaladr Richards, Ysw.* (gynt o Ddolgellau, Meirionydd), yr hwn sydd yn awr yn byw yn ei dy newydd, No. 70 South Sixth Street, Williamsburgh, Brooklyn, Long Island (ger New York), ac sydd yn parhau yn oruchwyliwr awdurdodedig i werthu *passage tickets* dros gwmpeini yr agerddlongau a'r reilffyrdd i bob rhan o'r byd. Bydd Mr. Richards yn cyfarfod yr ymfudwyr yn y Castle Garden, neu gellir cael hyd iddo

yn swyddfa John G. Dale, Esq. (*Inman Line*), No. 15 Broadway; neu swyddfa Williams & Guion, No. 29 Broadway, New York; neu yn ei hen dy ei hun, sef y *Temperance Hall*, No. 403 Greenwich street, New York, yr hwn sydd yn awr yn cael ei gadw gan *Mr. John W. Jones* (brawd Dafydd Morganwg, Cymru), i'r hwn y rhoddir cymeradwyaeth gref gan amrai o weinidogion parchusaf y wlad hon. Gall ymfudwyr fod yn sicr y cânt yn ei dy ef "gartref cysurus, bwyd blasus ac iachus, a llety glân a chlyd, a'r oll am y prisoedd iselaf." Cyfarfydda Mr. Jones yr ymfudwyr yn Castle Garden, a rhodda bob cymhorth iddynt i gyrhaedd pen eu taith yn gysurus a dyogel. (*Gwel yr Hysbysiadau*). Mae amrai o Gymry ereill yn cadw tafarnau, a lletyau i ymfudwyr yn New York, lle gallant gael ymborth a diod, ac ymgeled. Ond ty Mr. Jones, sef y Temperance Hall, No. 403 Greenwich street, yw y lle mwyaf cysurus a dyogel, a'r mwyaf cyfleus i'r agerddlongau a'r reilffyrdd. Gwell yw i chwi brynu *passage tickets* gan Mr. Richards o New York i ben eich taith.

Pen y Daith.—Yn yr hen amser, yr oedd yr ymfudwyr Cymreig braidd oll yn *aros* am fisoedd a blyneddau yn ninasoedd New York a Philadelphia, ac wedi hyny yn symud yn mlaen i'r wlad. Y mae rhai yn dewis, ac ereill yn *gorfod* gwneyd hyny eto, am nad oes ganddynt ddigon o arian i dalu eu ffordd yn mhellach. Cafodd amrai brofedigaethau chwerwon o herwydd eu tylodi a'u hanwybodaeth o'r iaith Saesonaeg yn y dinasoedd mawrion hyn. Gwelwyd rhai Cymry parchus a chrefyddol mewn cyfyngderau mawrion ynddynt. Gwell fyddai i ddynion a merched ieuainc, sydd wedi arfer gwasanaethu mewn tai a *shopau*, aros ynddynt eto, am y gallant gael gwell cyflogau ynddynt; a gwell fyddai i *lafurwyr* ieuainc fyned i'r hen sefydliadau Cymreig, neu i'r gweithfeydd. Ond ni chynghorwn neb fydd yn alluog i dalu eu ffordd i ben eu taith, ac i brynu tir yn y gorllewin, neu yn y de, i aros dim mwy na fyddo reidiol yn New York, neu Philadelphia; ond prysuro yn mlaen yn union at eu perthynasau a'u cyfeillion, a sefydlu yn y lleoedd goreu mor fuan ag y gallont. Os

bydd genych berthynasau a chyfeillion cyfoethog a charedig, wedi sefydlu yn y wlad hon er ys blyneddau, bydd pen y daith yn gysurus a dedwydd i chwi; ond os na bydd genych, gall fod yn anghysurus iawn, os na bydd genych lawer iawn o arian—o ddwy fil i dair mil o ddoleri, neu o ddau gant i chwe' chant o bunau. Mae rhai dynion iachus, cryfion, a gwrolddewr, wedi gweithio eu ffordd yn mlaen, a llwyddo, ar lai na hyny o lawer—ar bump neu chwe' chant o ddoleri; ond gorfu iddynt weithio yn galed iawn, a dyoddef llawer o anghyfleusderau am flyneddau, yn enwedig os oedd ganddynt deuluoedd lluosog ac ieuainc. Bu rhai dynion ieuainc sobr a gweithgar, heb ond ychydig neu ddim arian, ar ol cyrhaedd pen eu taith, trwy weithio am gyflog i ereill, yn alluog i dalu am diroedd, ac i wneyd cartrefi dedwydd iddynt eu hunain cyn pen pump neu ddeng mlynedd.

"Wedi cyrhaedd pen y daith yn America, dilynwch y rheolau canlynol:—1. Ceisiwch le cysurus i'ch teulu heb oediad, os gellwch. 2. Ymdrechwch gael gwaith yn union. 3. Na feddyliwch am gael y cyflog uwchaf, ond byddwch barod i weithio am ychydig yn hytrach na bod heb ddim gwaith. 4. Na phrynwch dir heb gael sicrwydd ei fod yn dir da, iachus, a ffrwythlon, yn y lle mwyaf cyfleus; mynwch ei weled a'ch llygaid eich hunain, os nad ellwch ymddiried i ereill. 5. Na fyddwch gryf am eich ffordd eich hunan mewn dim, ond credwch fod yr Americaniaid (Cymry America), yn deall y tir a'r celfyddydau *yma* yn well na chwi, a chymerwch eich dysgu ganddynt. 6. Penderfynwch wneyd y defnydd goreu o'ch lle a'ch manteision, ac aroswch yno yn sefydlog. 7. Cofiwch am wneyd cais dioed am fod yn *ddinasydd;* bydd hyny yn dra manteisiol i chwi yn y wlad hon. 8. Glynwch wrth eich cenedl a'ch iaith. 9. Nac anghofiwch eich perthynasau yn Nghymru; ysgrifenwch atynt yn aml; a phan ellwch, cynorthwywch hwynt i ymfudo atoch. 10. Na chaed chwi byth yn euog o anwiredd, anonestrwydd, twyll, meddwdod, nac un pechod arall. 11. Byddwch yn ddeiliaid ufudd i'r Llywodraeth; yn gymydogion caredig a heddychol; yn grefyddwyr duwiol, haelionus,

tangnefeddus, a ffyddlon. 12. Ymroddwch i roddi addysg dda i'ch plant. 13. Na roddwch eich serch yn ormodol ar bethau y ddaiar; cofiwch fod golud, iechyd, a bywyd, yn ansicr a darfyddol; a thrwy ras Duw, gwnewch eich goreu i fod yn gadwedig, ac i gyrhaedd tragywyddol ddedwyddwch a gogoniant."

"HYFFORDDWR YR YMFUDWR,"—Gan yr Anrh. Owen Brownley, aelod Seneddol o dalaeth Iowa, a John W. Jones, Golygydd y *Drych*. Argraffwyd gan Thomas Gee, Dinbych, Gogledd Cymru, yn y fl. 1866. Pris deunaw ceiniog. Cynnwysa y llyfr hwn lawer o erthyglau gwerthfawr. Ei brif amcan yw profi fod llywodraeth Lloegr yn gorthrymu y dosparth gweithiol; dangos rhagoriaethau a manteision yr Unol Dalaethau; ac anog gweithwyr a thyddynwyr Cymru i ymfudo yma. Cynnwysa hefyd lawer o hanesion byrion am ychydig o'r sefydliadau Cymreig, ac ychydig o hyfforddiadau gwerthfawr i ymfudwyr.

HYFFORDDIADAU YCHWANEGOL.

Nid wyf yn cynghori y nodweddiadau canlynol i ymfudo o Gymru i America, ond gyda'r eithriadau a nodaf:—1. Hen bobl, dros 60 mlwydd oed, nac unrhyw rai a fydd yn afiach, hen neu ieuainc, ac yn analluog i gadw eu hunain, os na bydd ganddynt rywrai galluog a ffyddlon i ofalu am eu cynal yn gysurus. 2. Pobl ddiog a diofal am danynt eu hunain a'u teuluoedd—ni bydd yma neb yn barod i gynorthwyo rhai felly. 3. Rhai anonest a thwyllodrus: mae yma ormod o rai felly eisoes. 4. Meddwon a diotwyr; os na ddiwygiant cyn dyfod, byddant yn debyg o lwyr-ddifetha eu hunain yma, fel y gwnaeth llawer eisoes. 5. Rhai wedi tori yn anghyfiawn, ac heb dalu eu cyfiawn ddyledion yn yr Hen Wlad; dylent aros gartref nes gwastadau eu cyfrifon, a thalu eu dyledion cyfiawn, neu gael eu rhyddhau yn gyfiawn, yn hytrach na dyfod yma i ddarostwng eu hunain yn waeth, ac i boeni a therfysgu yr eglwysi. 6. Gweinidogion a phregethwyr a fyddont wedi *colli* eu cymeriadau da, trwy unrhyw ddrygioni. Nis gallant *lechu* yma yn ddieuog. Goddiweddir hwynt gan eu hanwiredd. 7. Nid wyf ychwaith yn cynghori unrhyw weinidog *cymeradwy* yn Nghymru i ymfudo yma, *cyn* iddo gael gwybodaeth sicr gan ryw

eglwys neu gyfaill ffyddlon fod yma le iddo i gael ei gynhaliaeth yn gysurus, a bod yn ddefnyddiol dros ei Waredwr. Ar hyn o bryd, nid wyf yn deall fod angen am ond *ychydig* o *weinidogion Cymreig* yn y wlad hon; rhaid iddynt aros am *symudiad*, neu *farwolaeth* y gweinidogion sydd yma yn bresenol, neu hyd nes y ffurfir ychwaneg o sefydliadau ac eglwysi Cymreig yma, cyn y bydd angen mawr am wasanaeth llawer o honynt. Dylent fod yn ddynion o gymeriad uchel am eu duwioldeb, eu dysg, eu talent, a'u defnyddioldeb, ac nid yn *wehilion gwrthodedig* yn Nghymru. Credwyf nas gall un gweinidog a ddaw yma, o hyn allan, fod yn gysurus, a pharchus, a defnyddiol, mewn un eglwys *yn hir*, os na bydd yn alluog i siarad ac ysgrifenu yr iaith Gymraeg a Saesonaeg yn gywir; a goreu oll os gall bregethu hefyd yn Saesonaeg, am y bydd angen am hyny yn aml, mewn claddedigaethau, &c. Oddeutu deugain mlynedd yn ol, yr oedd *rhyw fath* o bregethwr Cymreig yn gwneyd y tro i ychydig o Gymry tylodion oedd newydd sefydlu yn y coedwigoedd, am nad allent gael na chynal rhai gwell. Gwnaeth amrai o'r rhai hyny lawer o ddaioni; ond gorfu iddynt weithio yn galed â'u dwylaw eu hunain, er cynal eu hunain a'u teuluoedd. Ond y mae amgylchiadau Cymry America yn awr yn dra gwahanol; eu chwaeth yn fwy coethedig, eu plant yn fwy dysgedig, eu heglwysi a'u cynulleidfaoedd yn fwy lluosog a pharchus, a'u haelioni crefyddol yn llawer mwy. Rhaid i'r rhan fwyaf o honynt gael "*gweinidogion cymhwys*" yn mhob ystyr. Yr wyf yn sicr fod y llinellau hyn yn deilwng o ystyriaeth ddifrifol pob gweinidog a phregethwr *cyn* iddo benderfynu symud o Gymru i America. Ysgrifenais hwynt er eu cyfarwyddyd a'u llesâd. Ond os dewisant beidio talu sylw iddynt, yr wyf yn sicr y cânt brofiad chwerw cyn pen pum' mlynedd ar ol ymfudo yma, eu bod wedi gwneyd *camgymeriad dirfawr*, ac y bydd yn edifar ganddynt ganwaith. Y mae angen am ychydig o weinidogion *cymhwys* yma yn *awr*, a bydd angen am lawer mwy yn y dyfodol, fel y byddo y sefydliadau Cymreig yn lluosogi ac yn cynyddu. 8. Nid wyf yn cynghori *gwyr* i ddyfod yma heb eu gwragedd a'u

plant, *os* gallant dalu eu traul, ac *os* bydd ganddynt *sicrwydd* am gael gwaith da yn ddioed. Peth peryglus ac anghysurus iawn yw *gwahanu* teuluoedd felly. Cafodd rhai brofedigaethau chwerwon oblegid hyny. Dylid ei ochelyd, os bydd modd. Ond os na ellir, ac os bydd amgylchiadau yn galw am hyny, a digon o deimlad a serch anwyl yn y gwyr at eu gwragedd a'u plant, gallent ymfudo yma eu hunain, ac ymroddi i fod yn sobr, a gweithio yn galed, er enill digon o arian i gael eu teuluoedd yma yn fuan. Os felly, dylent ofalu am dy cysurus iddynt pan ddeuant.

Yr wyf yn cynghori fod i bob tref ac ardal yn Nghymru i ffurfio cymdeithasau ymfudol, a chyfranu yn fisol iddynt; a bod o 10 i 20, neu 50 o deuluoedd Cymreig (perthynol i'r un enwad crefyddol, os gellir), yn gwneyd parotoadau prydlon, ac yn penderfynu ymfudo yn drefnus gyda'u gilydd, a sefydlu gyda'u gilydd ar diroedd y Llywodraeth, neu y reilffyrdd, yn yr Unol Dalaethau yn America. Dylai y rhan fwyaf o honynt fod yn dyddynwyr ymarferol, ac yn werth o leiaf o £200 i £500; a dylent gynorthwyo crefftwyr, yn enwedig saer coed, saer maen, a gôf, a chrydd, a gwniedydd, a melinydd, a gweision a morwynion gweithgar, &c., i ymfudo gyda hwynt. Ac os gallant gymeryd gweinidog cymhwys (a fyddo yn ddyn cryf ac iachus, ac yn dewis cael tyddyn ei hunan, ac yn alluog i'w ddiwyllio), gyda hwynt, da fyddai. Gallai pob enwad crefyddol felly gael llawer o sefydliadau Cymreig yn agos at eu gilydd, a chodi ysgoldai a chapelau, a chael eglwysi ffyddlon a chynyddol iddynt. DYMA Y CYNLLUN GOREU I YMFUDO I'R WLAD HON. (Darllenwch y pennodau dilynol).

PENNOD VI.

TIROEDD Y LLYWODRAETH (GOVERNMENT LANDS), A'R MODDAU I'W SICRHAU

Ar amser y Chwildroad, a'r datganiad "Fod yr Unol Drefedigaethau yn America, yn dalaethau rhyddion ac annibynol," yn Gorphenaf 4, 1776, nid oedd ond tair-ar-ddeg o drefedigaethau yn perthyn i'r Undeb, a'r rhai hyny oll yn y dwyrain a'r de, ar lanau y Werydd; ond wedi hyny helaethwyd terfynau y Llywodraeth, drwy brynu tiroedd a gwledydd eangfaith gan y Ffrancod, a'r Indiaid, &c., ac y mae gan y Llywodraeth Gyffredinol, yn Washington, yn awr *filiynau* lawer o erwau o diroedd da yn y Gorllewin, y Gogledd, a'r De, yn enwedig yn Wisconsin, Minnesota, Iowa, Missouri, Nebraska, Kansas, Arkansas, Texas, California, Oregon, a'r holl Diriogaethau (*Territories*). (Gwel eu hanes yn Dosran B o "Hanes Cymry America.") Ac y maent, er y flwyddyn 1841, yn rhoddi 160 o erwau o honynt i bob dinesydd a sefydlo arnynt, am y pris isel o $1.25 yr erw, neu $200 am yr oll, sef *quarter section*, dan y *Preemption Laws.* Ac yn nghanol y Gwrthryfel Mawr, Mai 20, 1862, gwnaeth y Llywodraeth Werinol a dyngarol hon un o'r cyfreithiau goreu a wnaed gan un lywodraeth wladol erioed, er lles y BOBL *yn gyffredinol,* sef ei dinasyddion teyrngarol, a'r holl ymfudwyr a ddeuant yma, ac a amlygant eu bwriad i fod yn ddinaswyr, heb wneyd gwahaniaeth rhwng neb pwy bynag. Gelwir y gyfraith hono, "*An Act to secure Homesteads to actual settlers on the public domain.*" Gwnaed hefyd ddiwygiad arni, ac ychwanegiadau ati, Mawrth 21,

1864, a Mehefin 21, 1866. Gelwir y rhai hyny gan y Cymry, "Cyfreithiau y Cartrefi Rhâd," am eu bod yn sicrhau 160 o erwau o diroedd y Llywodraeth AM DDIM (ond ychydig o ddoleri i'r Cofrestrydd) i bob penteulu, gwr neu wraig, neu i bob un a fyddo dros 21 ml. oed, ac wedi amlygu ei fwriad i fod yn ddinesydd teyrngarol, &c., ond iddynt ymrwymo i *sefydlu ar y tir, a'i ddiwyllio, am bum' mlynedd.* Mae miloedd wedi derbyn ac ymaflyd yn manteision haelfrydig y ddeddf hon, ac wedi cael cartrefi cysurus trwyddi; yn eu plith y mae lluoedd o'n cydgenedl. Mae gan yr Americaniaid well cyfleusderau i ddeall, a chydffurfio â'r deddfau haelionus a manteisiol hyn, am eu bod yn gyhoeddedig yn yr iaith Saesonaeg, yr hon a siaradant, ac am eu bod yn byw yn nes at diroedd rhad y Llywodraeth; ac y gallant symud i fyw arnynt ar ychydig o draul teithiol. Ymfudodd, ac ymfuda miloedd yn barhaus, o diroedd gwaelion y *New England States,* i diroedd ffrwythlon a rhad y gorllewin; nid fel personau a theuluoedd *unigol,* ond yn gymdeithasau (*colonies*) lluosog, arianog, a chrefyddol; a chynorthwyant y gweiniaid i symud gyda hwynt, ac i gael cartrefi rhad a dedwyddol. Dilynir eu hesiampl gan yr Ellmyniaid a'r Gwyddelod. Dyna y cynllun goreu.

Y mae wedi bod yn ofid mawr i mi, na buasai fy nghenedl anwyl, yn enwedig yn Nghymru, er ys blynyddau, wedi cael manteison digonol, yn eu hiaith eu hunain, i ddeall y deddfau dyngarol hyn yn drwyadl, ac na buasai rhyw *gynllun cenedlaethol* wedi ei wneyd, a'i gyhoeddi, a'i roddi mewn gweithrediad, yn mhell cyn hyn, gan Gymry cyfrifol a chyfoethog Cymru ac America, er anog, cyfarwyddo, a chynorthwyo y *dosparth gweithgar* yn yr Hen Wlad, a manau ereill, i ymfudo i'r Unol Dalaethau Amerigol, a sefydlu yr

gymdeithasau cryfion, ar diroedd rhad a ffrwythlon y Llywodraeth ragorol hon. Ffaith yw, fod rhy fychan o lawer o deimlad a haelioni cenedlaethol, a gormod o anmharodrwydd i gydweithredu yn unol â'n gilydd, yn perthyn i ni; a bod hyny yn atal ein cysuron, a'n llwyddiant, a'n defnyddioldeb. Nid oes genym ddigon o ymddiried yn ein gilydd, na digon o ysbryd anturiaethus, na digon o barch i'n harweinwyr; am hyny, y mae braidd bob cynllun doeth a da, a gynygir i ni, er gwellhau ein hamgylchiadau bydol ein hunain, ac er lles cyffredinol ein cenedl, yn cael ei ddiystyru a'i ladd, trwy ddiffyg cydwelediad ac ymroad egniol. Hyd yma, y mae y Cymry, gydag ychydig eithriadau, wedi ymfudo yn annhrefnus, yn ddigynllun, ac weithiau, yn aflwyddianus. Troisant bawb i'w ffordd ei hun. Ni fynent gynghor. Diffyg *undeb*, er sicrhau tiroedd rhad y Llywodraeth i gymdeithasau Cymreig parchus a chryfion, fu ein palliant penaf. Pan oeddym ni yn cysgu, yr oedd cenhedloedd ereill yn effro, unol, a gweithgar; ac, mewn canlyniad, mae ganddynt yn awr lawer o'r sefydliadau mwyaf ffrwythlon a dedwydd, a threfydd a dinasoedd goludog, yn y gorllewin.

Dan yr ystyriaeth uchod, a chyda yr awydd mwyaf gonest i lesoli y Cymry yn gyffredinol, yn y ddwy wlad, sefydlasom "*Y Gymdeithas Ymfudol Gymreig,*" yn Mahanoy City, Pa., Ebrill 2, 1869. Dyma dalfyriad o'i chyfansoddiad:—"I. Enw.—Y Gymdeithas Ymfudol Gymreig. II. Ei Dybenion.—Cefnogi a chynorthwyo ymfudiad Cymreig, yn mhob modd dichonadwy, gonest, a llesol. III. Aelodau.—Pob Cymro, dros 21 ml. oed, a fyddo yn ddinesydd yn Llywodraeth yr Unol Dalaethau, yn America, neu a fyddo wedi amlygu ei fwriad i fod felly; ac a fyddo yn aelod ffyddlon, neu yn wrandawr haelionus yn un o'r eglwysi efengylaidd Cymreig; ac a gymero un gyfran (*one share*) gwerth $500, neu ychwaneg o gyfranau yn y Gymdeithas; ac

a ymrwymo i'w talu i'r trysorydd, pan fyddo angen am danynt i brynu tir; ac hefyd a dalo yn ddioed 5 *per cent.* ar ei gyfran, ac ychwaneg, os bydd angen, at dreuliadau rheidiol y Gymdeithas, i archwilio y tiroedd, &c. Nis gall neb gael mwy na phum' cyfran, na llai nag un. Ond gall dau neu bedwar o rai gweiniaid, o'r un cymeriad parchus, ymuno â'u gilydd i gymeryd *un share* rhyngddynt, a bod gan un o honynt bleidlais, fel yr aelodau ereill, yn ngweithrediadau y Gymdeithas. Rhaid i bob un o'r cyfran-dalwyr benderfynu ymfudo i'r sefydliad newydd mor fuan ag y gall ar ol prynu y tir, er ei ddiwyllio. Caiff pob un a gofrestro ei enw ar lyfr y Gymdeithas, ac a dalo gyfanswm ei gyfran, neu ei gyfranau, i'r trysorydd, Rhagfyr 1, 1869, (neu yn gynt os bydd angen am danynt i brynu y tir), gyflawn werth ei arian o'r tir, *am y pris y prynir ef gan y Gymdeithas.* Ond gwerthir y tiroedd i'r rhai a ymunant â'r Gymdeithas wedi hyny, am y prisiau mwyaf rhesymol, er eu lles hwy a'r Gymdeithas. Ystyrir pob un a gyfrano $50, ac uchod, at gynorthwyo y Gymdeithas, yn aelod anrhydeddus o honi. IV. Swyddogion.—Bydd y Gymdeithas dan reolaeth naw, o leiaf, o ymddiriedolwyr, gan y rhai y bydd hawl i ethol ei swyddogion, sef Llywydd, Is-lywyddion, Trysorydd, Ysgrifenyddion, a phob swyddwyr rheidiol ereill. Etholir y *Trustees* yn flyneddol trwy bleidlais yr holl aelodau, i'r rhai y byddant yn gyfrifol am eu holl weithrediadau. V. Rheolau.—Bydd gan y *Trustees,* fel Bwrdd o Gyfarwyddwyr, gyda swyddogion y Gymdeithas, hawl i ffurfio, a gwellhau ei Rheolau (*By-Laws*) o bryd i bryd, yn unol a'i Chyfansoddiad. Yn ol y rheolau hyny y rhenir y tir, y rhoddir pris cyfartal arno, &c. Ar ddechreuad pob sefydliad, dan nawdd y Gymdeithas, rhaid i bob un o'r enwadau efengylaidd Cymreig ymdrechu cael o 25 i 50 o deuluoedd crefyddol, parchus, perthynol i'r un enwad, i ymfudo gyda'u gilydd, fel y gallont sefydlu eglwysi cryfion ar unwaith, ac adeiladu capel yn y lle mwyaf cyfleus yn y rhandir hwnw a drefnir iddynt gan y Gymdeithas, a chynal eu gweinidog dewisol eu hunain yn gysurus a pharchus. VI. Cyfreithlondeb y Gymdeithas.—Mor fuan ag y ceir

nifer digonol o enwau parchus i ymrwymo i gymeryd haner cant o gyfranau (50 *shares*) cyflawn, gwerth $500 yr un, yr hyn a wna gyfanswm o bum' mil ar hugain ($25,000), gwneir cais at yr awdurdodau gwladol am awdurdod i gorffori y Gymdeithas, yn unol â deddfau Llywodraeth yr Unol Dalaethau. Hyd nes y gwneir hyny, nid yw y Gymdeithas am dderbyn un cent o'r cyfranau (*shares*), dim ond y 5 *per cent.* gofynol arnynt yn ddioed, ac ychwaneg os bydd eisiau, at dreuliadau rheidiol y Gymdeithas. Hyd hyny, rhaid i bob un ymddiried yn nghymeriad a chyfrifoldeb swyddogion presenol y Gymdeithas, y rhai sydd ddinaswyr parchus, ac yn berchenogion llawer o eiddo (*personal and real estate*) gwerthfawr, yn Mahanoy City, Pa."

Rhoddwyd cyhoeddusrwydd i'r *cynllun newydd* uchod yn y cylchgronau Cymreig yn America, a thrwy argraffu a lledaenu llyfryn bychan (*pamphlet*), a thrwy ddarlithiau yn y sefydliadau Cymreig yn haf y fl. 1869. Ymunodd oddeutu deg-ar-hugain â'r Gymdeithas, gan ymrwymo i dalu eu cyfranau, $500 yr un, Rhagfyr 1, 1869. Caed cymeradwyaeth cyffredinol i'r cynllun, a buasai yn sicr o lwyddo, a bod yn dra llesol i'r Cymry yn gyffredinol, pe buasai pob un o'r aelodau yn ymaflyd ynddo o ddifrif, a rhan fawr o honynt yn ymroddi i ymfudo gyda'u gilydd yn *ngwanwyn* y fl. 1870, yn ol ein bwriad cyntaf, i *ddechreu y sefydliad.* Yr oedd lluoedd o Gymry parchus, tyddynwyr a chrefftwyr, yn y gwahanol dalaethau, yn barod i ymuno â'r Gymdeithas, ac i wneyd eu goreu drosti, ac i ymfudo gyda ni—*ond* iddynt gael ein gweled *ni wedi dechreu sefydlu* ar y tiroedd. Yr OND yna a fu yn rhwystr a digalondid mawr i ni. Ymroddodd aelodau *ffyddlon* y Gymdeithas i wneyd eu *goreu;* talasant yr holl arian a dderbyniasant o'r 5 per cent., sef tua $775, am lyfrau a phapyrau y Gymdeithas, am argraffu y pamphlet, am ysgrifenu, am archwilio y tiroedd, &c. Cawsant adroddiadau cynnwysfawr a gwerthfawr gan y ddau ymchwiliwr a benodwyd ganddynt; penderfynasant ar y *lle* mwyaf manteisiol i ymfudo iddo, a sefydlu ar diroedd rhad y Llywodraeth, sef ar lanau y *Little Blue River,* yn siroedd Jones a Jefferson, Nebraska; neill-

duasant bwyllgor i edrych dros a diwygio Cyfansoddiad y Gymdeithas, ac i gael *charter* gan y Llywodraeth, &c. Ond ychydig cyn Rhagfyr 1, 1869, yr oedd rhai wedi troi allan yn anffyddlon—ereill yn methu cydweled ar rai o'r rheolau—ereill wedi digaloni; am hyny, ac am na wnaed y *charter* yn gyfreithiol, ac nad oedd *neb yn barod* i ymfudo i, a sefydlu ar y tiroedd, er *dechreu* y *sefydliad*, yn Mawrth, 1870, penderfynwyd yn unol i *beidio* derbyn dim o arian y *shares* o $500 gan yr aelodau, ac i ddychwelyd yr arian a dderbyniwyd yn Pennsylvania, ac yn Ohio, i wneyd y cyfrifon i fyny, ac i lwyr dalu pob dyled, ac i *derfynu* y Gymdeithas yn anrhydeddus. Gwnaed hyny mewn cyfarfod rheolaidd, Rhagfyr 8, 1869.

Gallesid prynu y tiroedd hyny, y pryd hyny, am oddeutu $2.50 yr erw; ac yr oedd yno, yr amser hwnw, filoedd o erwau o diroedd y Llywodraeth i'w cael am $1.25 yr erw, neu am *ddim* ond sefydlu arnynt a'u diwyllio. Ac er nad oedd yno y pryd hyny un reilffordd yn nes na 40 milldir, y mae sicrwydd yn awr y gwneir un drwy y lle i Fort Kearney. Buasai y tiroedd hyny yn awr yn werth o $5 i $10 yr erw, a buasai yno sefydliad cryf o Gymry parchus. Ar y llanerch dewisedig, iachus, a ffrwythlon hwnw y mae y "*Plymouth Colony,*" wedi sefydlu yn haf y flwyddyn hon (1871), ac y maent yn canmol y lle, fel un o'r manau hyfrydaf yn rhanbarth de-ddwyrain Nebraska.

Buasai yn llawer gwell i fwnwyr Pennsylvania heddyw pe buasent wedi ymaflyd o ddifrif yn y Gymdeithas, ac wedi ymfudo gyda'u gilydd. Ond collasant y cyfleustra a'r fantais hono am byth. A bu hyny yn fwy o siomedigaeth ac o golled i ysgrifenydd y llinellau hyn nag i neb arall. Nid wyf yn beio neb. Yr oedd llawer o anhawsderau ar ein ffordd i wneyd *dechreuad da.* Nid oedd genym ddigon o *gyfalaf,* ac nid oedd un *Cymro cyfoethog* yn barod i'n cynorthwyo, er i ni geisio hyny; ac yr oeddym yn ofni na buasai trysorfa y Gymdeithas yn ein galluogi i sicrhau digon o diroedd yn agos at eu gilydd er cael sefydliad Cymreig cryf a llewyrchus, a chadw cenhedloedd ereill draw, nes cael amser i'r Cymry i ymfudo yno a'i feddianu. Gohebais âg amrai o wyr urddasol, ac â swyddogion y Llywodr-

aeth ar y mater pwysig hwn, dros ein Cymdeithas yn nechreu y flwyddyn 1869, ac wedi hyny. Nid oeddym yn gofyn dim gan y Llywodraeth, ond iddi sicrhau darn mawr o dir—tua dau gan' mil o erwau (200,000 *acres*), mewn gwlad iachus a ffrwythlon, megys Kansas, Nebraska, neu Oregon—i'r *Cymry yn unig*, a gadael i'r Gymdeithas gael o bump i ddeng mlynedd i dalu am dano, fel y buasai yn cael ei sefydlu. Ond ymddengys oddiwrth y llythyr caredig a gwerthfawr canlynol a dderbyniais oddiwrth yr Anrhydeddus Jos. S. Wilson, *Commissioner of the General Land Office*, fod hyny yn annichon iddynt, dan y cyfreithiau presenol. Am fod y llythyr yn un cynnwysfawr, ac yn egluro deddfau y wlad hon, mewn perthynas i'r moddion y gall ymfudwyr gael hawl i feddianu tiroedd y Llywodraeth, cyfieithais ef i'r Gymraeg, ac yr wyf yn ei gyhoeddi yma er hyfforddiant a lles y Cymry yn gyffredinol. Cefais hefyd gyfleustra i ymddiddan â Mr. Wilson, yn bersonol ar yr achos yn ei swyddfa yn Washington, D. C. Cyflwynwyd fi i'w sylw caredig gan fy nghyfeillion urddasol, sef y *General* Henry L. Cake, a'r *Governor* Jno. W. Geary, Harrisburgh, Pa., y rhai a wnaethant eu goreu drosom, i'r rhai yr wyf yn dra diolchgar. Fel hyn y dywed yn ei lythyr:—

At y Parch. Robt. D. Thomas, Mahanoy City, Pa.

Department of the Interior,
General Land Office, Chwef. 21, 1870.

Syr,—Derbyniais eich llythyr, yn amgau gohebiaeth oddiwrth y Parch. R. R. Williams at y Seneddwr Pomeroy, yn amcanu sefydlu rhyw nifer o ymfudwyr Cymreig ar diroedd y Llywodraeth.

Mewn atebiad i'ch ymofynion, dymunwn eich hysbysu nad oes gan yr Arlywydd, nac un swyddog arall, awdurdod i ddefnyddio y tiroedd cyhoeddus *ond yn ol y gyfraith*. Canfyddwch y dulliau cyfreithiol yn cael eu gosod allan yn helaeth yn y llyfrau a'r papyrau a anfonir i chwi gyda y llythyr hwn, a bwriadir hwynt i fod yn gynorthwy i chwi yn y dyfodol i ddeall y pethau rheidiol hyn. Nodaf yma yn fyr ychydig o'r prif ffeithiau a'r egwyddorion.

Mae y tiroedd cyhoeddus yn cael eu dosparthu yn gyntaf fel tiroedd "mesuredig" ac "anfesuredig." Yr unig hawliau dechreuol a ddeillia i diroedd *anfesuredig*, a sicrheir drwy sefydliad arnynt dan gyfreithiau y rhagbryniad (*pre-emption laws*).

Ar ol mesuriad gellir canlyn yn mlaen yr hawl ddechreuol hon trwy weithredu yn ol y gofynion cyfreithiol, hyd at gael teitl perffaith, a'r prawf cyfreithiol o hyny yw breintysgrif (*patent*) dan law Arlywydd yr Unol Dalaethau.

Danranir tiroedd "mesuredig" i rai *heb* eu cynyg ar werth, ac i rai *wedi* eu cynyg felly. Ni ellir defnyddio y rhai *na* chynygiwyd ar werth, ond yn unig dan ddeddfau y rhagbryniad, a'r cartrefi rhad (*homesteads*), neu er cyflawniad rhoddion *neillduol*, neu ddosranau neillduol o "land scrip." Tiroedd wedi eu cynyg yw y rhai hyny sydd yn aros heb eu gwerthu ar ol cynygiad cyhoeddus. Gellir cael y rhai hyn mewn unrhyw nifer o erwau, unrhyw amser, ar ol hyny, am arian drwy bryniad cyffredin a phersonol.

Rhodda deddf y rhagbryniad i bob dinesydd o'r Unol Dalaethau, neu i bob un a gofrestrodd ei fwriad i fod yn ddinesydd felly, yn un o'r llysoedd cofrestrol awdurdodedig, ac a fyddo yn 21 mlwydd oed, yr hawlfraint o sefydlu ar unrhyw 160 o erwau o dir fyddo heb ei ragfeddianu, ac i'w brynu am bris penodol, mewn amser terfynedig.

Os sefydlir ar diroedd fyddont *heb* eu cynyg ar werth, rhaid i'r sefydlwr o fewn tri mis roddi rhybudd cyhoeddus o'i fwriad i ragbrynu, trwy roddi yn y swyddfa dirol yn ei randir, fynegiad ysgrifenedig, yn gosod allan amseriad ei sefydliad, desgrifiad o'r tir wrth ei danranau cyfreithiol, a'i fwriad i'w ddefnyddio o dan gyfraith y rhagbryniad. Ond pan sefydlir ar diroedd fyddo *wedi* cael eu cynyg ar werth, rhaid i'r fath fynegiad ysgrifenedig gael ei roddi o fewn 30 diwrnod ar ol sefydlu ar y tir.

Os ar diroedd fyddont heb eu cynyg ar werth y bydd, rhaid i'r rhagbrynwr ymddangos yn swyddfa dirol ei randir, *o flaen* y diwrnod y byddo y tir i gael ei werthu yn gyhoeddus, yn ol cyhoeddiad yr Arlywydd, a phrofi i foddlonrwydd y cofrestrydd a'r derbynydd, ei fod yn meddu cymhwysderau rhagbrynwr o dan y gyfraith; ei fod wedi gwneyd sefydliad yn unol a'i fynegiad ysgrifenedig, ac ei fod wedi ei feddianu a'i ddiwyllio yn y fath fodd ag a brofa fwriad didwyll i'w wneyd yn gartref parhaus. Os profir y pethau hyn i foddlonrwydd, ac os na bydd hawl wrthwynebol wedi ei ganiatau i'r tir, goddefir i'r rhagbrynwr ei feddianu, trwy dalu $1.25 yr erw, sef y pris lleiaf (*minimum*), neu $2.50 yr erw am dir y "*double minimum.*" Mae yr olaf yn gynnwysedig yn y dosranau (*sections*) a nodir â chydrif (megys 2, 4, 6, 8, &c.), o fewn terfynau y tiroedd a roddodd y Llywodraeth i'r reilffyrdd ; ond y rhai a nodir âg anghydrif (megys 1, 3, 5, 7, &c.), a roddwyd er cynorthwyo gwneuthuriad y reilffordd.

Os bydd y tir wedi cael ei gynyg ar werth, rhaid i'r rhagbrynwr brofi ei hawl i'r tir, a thalu am dano o fewn 12 mis i'r sefydliad. Rhaid anfon ysgrifdyst y meddiant a thaleb arian y pryniant, y pryd hyny, i'r Swyddfa Dirol Gyffredinol, yn Washington, pryd, ar ol archwiliad priodol, pan na bydd hawl

wrthwynebol yn ymddangos, a phan fyddo holl ofynion y gyfraith wedi cael eu boddloni, rhoddir breintysgrif i'r rhagbrynwr ar y tir, wedi ei harwyddo yn enw yr Arlywydd, a sel fawr y Swyddfa Dirol Gyffredinol wedi ei chysylltu â hi.

Mae deddf y cartref (*homestead law*) yn rhoddi i unrhyw berson fyddo yn feddianol ar y cymhwysderau a nodir yn y gyfraith, yr hawl i sefydlu ar unrhyw 160 o erwau o dir fyddo heb ei feddianu, a'i ddefnyddio drwy bum' mlynedd o sefydliad a diwylliad parhaus, ond iddo gofrestru ei fynegiad ysgrifenedig a ofynir gan ddeddf y rhagbryniad. Mae y deddfau hyn yn cael eu cymhwyso at diroedd *a* gynygiwyd, ac *na* chynygiwyd ar werth.

O dan y darpariadau cyfreithiol hyn, gellir sefydlu ymfudwyr yn drefedigaethau (*colonies*) a chymydogaethau, trwy ddewis darnau o diroedd nad ydynt eisoes wedi eu sefydlu gan boblogaeth gref. Cymeradwywyd y dull yma o sefydlu, yn adroddiadau y swyddfa hon, fel peth ymarferol a llesol, ac ymddengys ei fod yn dra dymunol gan lawer o ddosparthiadau o ymfudwyr. Nis gall y swyddfa hon wneyd trefniadau o'r natur hyn, ac nid yw yn rheidiol iddi eu gwneyd. Nid oes hyfforddiad neillduol wedi ei osod yn y swyddfa hon, a'm galluoga i gyfarwyddo ymfudwyr i sefydlu ar unrhyw ddarn neillduol o dir.

Mewn llawer o'r talaethau, o fewn meddianau cyhoeddus y Llywodraeth, mae rhagswyddwyr ymfudol (*commissioners of imigration*) wedi eu penodi, at y rhai y gellid gwneyd cais am y fath gyfarwyddyd. Gellid cael hyfforddiant hefyd am y tiroedd a roddodd y Llywodraeth i wahanol gwmpeini y reilffyrdd, trwy wneyd cais am hyny at swyddogion y gwahanol gwmpeini hyny.

Y rhai uchod yw yr amodau (*terms*) a ellir eu cynyg dan y gyfraith, er sefydliad y tiroedd cyhoeddus. Efallai, wedi i chwi ddyfod yn hyddysg ynddynt fel y gosodir hwynt allan yn yr adroddiadau, a'r cylchlythyrau, a'r mapiau, a anfonwyd i chwi, y gwelwch eu bod yn dangos digon o hawsderau er cael y fath gymdeithas o ymfudwyr yn gymydogaethau, fel ag y dymuna eich cyd-genedl. Nid oes amheuaeth nad ellir cael darnau mawrion (*large tracts*) o'r tiroedd mwyaf dymunol, yn agos at eu gilydd. Os byddech yn dewis tiroedd wedi diwyllio ychydig arnynt, gellid eu cael yn agos at diroedd y Llywodraeth, am ychydig fwy o brisiau.

Gyda hwn yr wyf yn anfon i chwi y papyrau canlynol:—Adroddiad am 1867 (*library edition*). Anfonir yr Adroddiad am 1868 mor fuan ag y bydd genym rai yn barod—Adroddiad am 1869; Cylchlythyr Mawrth 10, 1869; Map diwygiedig o'r Unol Dalaethau. Gan ddymuno cydnabyddiaeth o'u derbyniad, a gobeithio y byddwch yn alluog i ffurfio cynllun ymarferol o ymfudiad a sefydliad eich cyd-genedl ar diroedd y Llywodraeth, Ydwyf, yr eiddoch yn barchus,

JOS. S. WILSON, *Commissioner.*

CYLCHLYTHYRAU AC ADRODDIADAU Y SWYDDFA DIROL.
(*Circulars and Reports of the General Land Office.*)

Yr wyf wedi darllen a myfyrio llawer ar gylchlythyrau ac adroddiadau y Swyddfa Dirol Gyffredinol yn Washington, D. C., a gyflwynwyd i mi drwy garedigrwydd yr Anrh. Jos. S. Wilson. Maent yn cynnwys yr hanesion mwyaf gwerthfawr am *holl* diroedd "mesuredig," ac "anfesuredig" y Llywodraeth, a'r cyfarwyddiadau mwyaf eglur am y gwahanol foddau y gall ymfudwyr eu meddianu dan y cyfreithiau presenol. Cynnwysant gyfrolau mawrion yn yr iaith Saesonaeg, wedi eu cyhoeddi trwy draul y Llywodraeth. Pe buasai modd i'r Cymry gael crynodeb o'r pethau mwyaf buddiol o honynt, yn un gyfrol hardd yn yr iaith Gymraeg, buasai yn drysor anmhrisiadwy i'r genedl yn gyffredinol. Gobeithio y gallant gael hyny, rywfodd, yn fuan. Annichon ydyw i mi gyhoeddi hyd yn nod dalfyriad o honynt yn y gyfrol hon. Ond er mwyn rhoddi ychwaneg o gyfarwyddiadau i'r ymfudwyr Cymreig ac ereill, cyhoeddaf yma ychydig o'r pethau mwyaf rheidiol iddynt eu gwybod, er sicrhau tiroedd rhad y Llywodraeth iddynt eu hunain a'u plant.

Dymunaf ar y darllenydd fyfyrio llythyr y *Commissioner Wilson* yn fanwl, ac hefyd y Cylchlythyr (*Circular*) *Saesonaeg* a gyhoeddwyd gan y Swyddfa Dirol Gyffredinol yn Washington, D. C., Awst 23, 1870, gyd ag Adroddiadau, a Mapiau y Llywodraeth, os gall gael gafael arnynt, ac os yw yn alluog i'w deall a'u defnyddio.

Hefyd, myfyriwch y nodiadau canlynol. Credwyf eu bod yn ffeithiau y gellwch ymddibynu arnynt, dan y cyfreithiau *presenol*, hyd nes y cyfnewidir hwynt gan y Llywodraeth.

1. Mae gan y Llywodraeth Werinol hon filiynau o diroedd rhagorol, mesuredig (*surveyed*) ac anfesuredig (*unsurveyed*) ALLAN o derfynau pob reilffordd. Gellir cael 160 o erwau o'r rhai hyny am y pris lleiaf (*minimum*), sef dolar a chwarter ($1.25) yr erw.

2. Mae y Llywodraeth wedi rhoddi miliynau lawer o'i thiroedd goreu i gwmpeini y gwahanol reilffyrdd, er eu cynorthwyo i wneyd y reilffyrdd; i'r reilffyrdd

mawrion, rhoddodd 20 milldir o led bob ochr i'r ffordd, yn cydredeg â hi yr holl ffordd! ac i ereill 10 milldir bob ochr i'w ffyrdd; ac i ereill lai na hyny. Ond y mae y *Llywodraeth* yn hawlio *haner* yr holl diroedd hyny, sef *pob ail filldir petryal*. Eiddo y Llywodraeth yw pob *section* a nodir â chydrif (sef 2, 4, 6, 8, 10, &c.), a gwerthir y rhai hyny, o FEWN terfynau y reilffyrdd, am $2.50 yr erw (*double minimum*). Ond cofiwch mai eiddo y reilffyrdd yw y milldiroedd ysgwar ereill, neu y *sections* a nodir âg anghydrif (sef 1, 3, 5, 7, 9, &c.), ac eu bod hwy yn eu gwerthu am y prisiau goreu a allant gael am danynt, sef o $5 i $10 yr erw; a rhoddant amser maith i dalu am danynt, a theitl da iddynt.

3. Nis gall neb gael *mwy* na 160 o erwau o diroedd y Llywodraeth yn un man *allan* o derfynau y reilffyrdd, na *mwy* na 80 erw o dir *o fewn* terfynau y reilffyrdd.

4. Mae gan y Llywodraeth swyddogion awdurdodedig yn mesur ei thiroedd cyhoeddus, yn barhaus, yn y gwahanol diriogaethau gorllewinol, a rhai talaethau; ac yn aml y mae yr Arlywydd yn cyhoeddi fod rhanau ehelaeth o'r tiroedd hyny i gael eu gwerthu yn gyhoeddus i'r uwchaf ei gynyg (*at public auction to the highest bidder*). Gallai cymdeithasau ymfudol Cymreig, pe byddai ganddynt drysorfa barod o $25,000 i $100,000, gael mantais neillduol wrth brynu felly ar amser yr arwerthiad cyhoeddus.

5. Gellir prynu y tiroedd fydd yn sefyll heb eu gwerthu, ar ol eu cynyg ar arwerthfa gyhoeddus, fel uchod, unrhyw amser, a'r nifer a fyner o enwau, am arian parod, trwy i'r prynwr wneyd cais ysgrifenedig at gofrestrydd y rhandir hwnw, gan ddarlunio lle a maintioli y darn tir a fyddo am ei brynu. Rhodda y cofrestrydd daleb (*receipt*) iddo am arian y pryniant; ac yn fuan wedi hyny caiff freintysgrif (*patent*) neu deitl da am dano o Washington. Nis gall neb brynu y fath dir am *lai* na $1.25 yr erw. Bydd yn fwy na hyny weithiau. Gelwir y fath bryniant yn "*cash purchase by private entry, or location.*"

6. Gellir cael tiroedd y Llywodraeth hefyd trwy *land warrants*, y rhai a werthir weithiau gan y Llywodraeth

yn rhad iawn, neu am ddim i'w milwyr a'i morwyr teyrngarol. Gellir cael 160 o erwau felly, mewn unrhyw fan fyddo heb ei ragfeddianu, trwy wneyd cais at y Cofrestrydd lleol.

7. Gellir cael tiroedd y Llywodraeth hefyd trwy "*agricultural college scrip,*" trwy wneyd cais at y Cofrestrydd lleol yr un modd.

8. Os sefydlir ar y tiroedd sydd *heb* eu mesur gan y Llywodraeth, ac a fyddont yn cael eu poblogi a'u meddianu fel *reservations* gan yr Indiaid, ni byddai yn ddyogel prynu tiroedd ganddynt hwy, am nad oes ganddynt hawl i'w gwerthu; ac nid ellir cael teitl da i diroedd felly am lawer o amser—hyd nes y mesurir ac y gwerthir hwynt gan y Llywodraeth. Dylech hefyd ofalu am beidio sefydlu ar dir y byddo ereill wedi ei ragfeddianu. Holwch yn fanwl yn swyddfa y Cofrestrydd lleol.

9. Os byddwch wedi prynu, neu sefydlu ar dir y Llywodraeth, mewn unrhyw fan, yn rheolaidd, *cyn* iddo gael ei neillduo at wasanaeth y reilffyrdd, mae deddfau y Llywodraeth yn amddiffyn eich hawl iddo; ac nis gall cwmpeini y reilffyrdd ei gymeryd oddiarnoch, ond i chwi dalu $1.25 yr erw am dano i'r Llywodraeth, yn ei amser priodol.

10. Pe digwyddai i'r sefydlwr farw cyn talu am ei dir, a sicrhau y *title* iddo, o fewn yr amser pennodol gan y gyfraith, gall ei wraig, neu ei etifeddion, trwy brofi y sefydliad a'r diwylliad, a thalu yr arian, gael breintysgrif (*patent*) ar y tir hwnw.

11. Pan fyddo pobl yn sefydlu ar diroedd mesuredig y Llywodraeth, dan Gyfreithiau y Cartrefi Rhad (*The Homesteads Acts*), yn Michigan, Wisconsin, Iowa, Missouri, Minnesota, Kansas, Nebraska, Dakota, Alabama, Mississippi, Louisiana, Arkansas, a Florida, rhaid iddynt dalu y cyfanswm o $18, fel *Commission* a *Fees*, i'r Cofrestrydd a'r derbynydd, am 160 o erwau o dir. Ond yn y lleoedd canlynol, California, Nevada, Oregon, Colorado, New Mexico, Washington, Arizona, Idaho, Utah, Wyoming, a Montana, rhaid iddynt dalu ychydig yn fwy, sef $22.

12. Rhaid i bob un a sefydlodd ar diroedd y Llywodraeth, dan Gyfraith y Cartref Rhad, ofalu am fyw

arno a'i ddiwyllio am bum' mlynedd; ac ar ddiwedd hyny, neu cyn pen dwy flynedd wedi hyny, rhaid iddo brofi i foddlonrwydd i'r Cofrestrydd ei fod wedi gwneyd felly, (ac heb ei adael am fwy na chwe' mis,) cyn y caiff Ysgrifdyst (*Patent*) arno. Nis gall neb ei gymeryd oddiarno am ddyled, ac nis gall yntau ei werthu i neb *cyn* cael *title* arno. Ond os bydd y tad a'r fam wedi marw, a gadael plant ieuainc ar ol, gellir gwerthu yr *Homestead* er eu lles hwy, a chaiff y prynwr deitl iddo gan y Llywodraeth. Os esgeulusa y sefydlwr fyw arno a'i ddiwyllio am chwe' mis olynol, colla ei hawl ynddo, a gall y Llywodraeth ei werthu i rywun arall; neu, os bydd yn edifar ganddo sefydlu arno, ac os ewyllysia ei roddi i fyny, a symud oddiarno, gall wneyd hyny trwy roddi rhybydd i, a chael caniatad gan, Gofrestrydd lleol y rhandir hwnw; ac wedi hyny gall y Llywodraeth ei werthu i rywun arall; neu, gall y sefydlwr cyntaf *dalu* $1.25 yr erw am dano, wedi iddo sefydlu arno a'i ddiwyllio am chwe' mis, a chael *Patent* arno yn ddioed; wedi hyny gall ei adael neu ei werthu. Nis gall neb gael mwy na 160 o erwau dan y gyfraith hon; a chofier, os bydd i ryw sefydlwr esgeuluso byw arno, a'i adael, yn afreolaidd, nad all gael *Homestead Rhad* arall gan y Llywodraeth. Gall personau fyddo wedi sefydlu ar, a thalu am, 80 neu 40 erw o dir, gael hawl dan y gyfraith hon i'w helaethu i 160 o erwau, trwy dalu $1.25 yr erw am yr ychwanegiad, os bydd tiroedd y Llywodraeth yn gyfagos iddo, trwy hysbysu y Cofrestrydd lleol.

13. Mae gan y Llywodraeth Swyddfäau Tirol yn mhob rhandir lle mae ganddi diroedd ar werth; a dyledswydd y Cofrestrwyr a'r Derbynwyr (*Registers and Receivers*) yn y swyddfäau hyny, yw bod yn bresenol ynddynt, a rhoddi pob hyfforddiant a chymorth i bersonau a fyddont yn ymofyn am diroedd. Mae y Llywodraeth yn talu cyflogau blyneddol iddynt.

SWYDDFÄAU TIROL YR UNOL DALAETHAU.

(*United States Land Offices.*)

Dyma restr gyflawn o honynt yn y gwahanol dalaethau a'r tiriogaethau. Nodir enwau y talaethau yn

gyntaf; wedi hyny enwau y *trefydd* lle mae y swyddfäau. Rhaid i'r darllenydd sylwi ar y *mapiau* er cael gwybod yn mha *siroedd* y mae y trefydd hyny yn sefyll, a'r ffordd rwyddaf i fyned iddynt. Cynghorwyf bob ymfudwr i fyned i un o'r swyddfäau hyn, er cael hyfforddiant i brynu tiroedd y Llywodraeth, a sefydlu yn y lleoedd goreu.

Michigan—Detroit, East Saginaw, Ionia, Marquette, Traverse City.
Ohio—Chillicothe. **Indiana**—Indianapolis. **Illinois**—Springfield.
Wisconsin—Menasha, Falls of St. Croix, Stevens' Point, Bayfield, Eau Claire.
Minnesota—Taylor's Falls, St.Cloud, DuLuth, Alexandria, Jackson, New Elm, Litchfield.
Iowa—Fort Des Moines, Council Bluffs, Fort Dodge, Sioux City.
Missouri—Boonville. Ironton, Springfield.
Kansas—Topeka, Junction City, Humboldt, Augusta.
Nebraska—West Point, Beatrice, Lincoln, Dakota City, Grand Island.
Oregon—Oregon City, Roseburgh, Le Grand.
California—San Francisco, Marysville, Humboldt, Stockton, Visalia, Sacramento, Los Angeles.
Nevada—Carson City, Austin, Belmont, Aurora.
Washington Ter.—Olympia, Vancouver.
New Mexico Ter.—Santa Fe. **Montana Ter.**—Helena.
Dakota Ter.—Vermillion, Springfield, Pembina.
Colorado Ter.—Denver City, Fair Play, Central City.
Idaho Ter.—Boise City, Lewiston.
Arizona Ter.—Prescott. **Utah Ter.**—Salt Lake City.
Alabama—Mobile. Huntsville, Montgomery.
Louisiana—New Orleans, Monroe, Natchitoches.
Arkansas—Little Rock, Washington, Clarksville.
Mississippi—Jackson. **Florida**—Tallahasse.

Nid oes ond ychydig o diroedd y Llywodraeth yn awr i'w cael yn Ohio, Indiana, ac Illinois. Ond y mae cyflawnder o honynt i'w cael yn yr holl Dalaethau ereill a nodir uchod, ac yn yr holl Diriogaethau.

CYFARWYDDIADAU I DDEALL RHANIADAU TIROEDD MESUREDIG Y LLYWODRAETH.

Mae Llywodraeth yr Unol Dalaethau wedi rhanu ei thiroedd *mesuredig* yn dalaethau, a'r talaethau yn siroedd, a'r siroedd yn drefgorddau (*townships*), a'r trefgorddau yn ddosranau (*sections*). Mae rhai o'r talaethau yn llawer mwy na'r lleill, ac y mae maintioli y siroedd hefyd yn gwahaniaethu. Ond y mae y trefgorddau (*townships*) yn gyffredin yn cynnwys chwe' milldir o hyd wrth chwe' milldir o led, neu 36 o filldirau petryal, neu ychydig dros dair-mil-ar-hugain (23,040) o erwau o dir. Sylwch ar *fap* y Llywodraeth o dalaeth Kansas. Nodir terfynau y *siroedd* â llinellau duon cryfion, ac arliwir hwynt â lliw glas, gwyrdd, melyn, &c., a gwelir eu henwau mewn prif lythyrenau.

Creffwch yn fanwl ar y llinell nodedig a elwir y "*6th Principal Meridian,*" yr hon sydd yn rhedeg yn syth o'r gogledd i'r de, ar draws y dalaeth, o derfyn deheuol talaeth Nebraska, hyd lan afon yr Arkansas, ar gornel sir Ottoe, ger yr Indian Territory; a gwelwch fod y nodau 1, 2, 3, 4, hyd 26, wedi eu hargraffu yn ei hymyl; noda y ffigyrau hyn rif y *townships.* (Nodir y rhai dwyreiniol ar y mapiau bychain (*Platt*) a wneir o'r trefgorddau, gan werthwyr tiroedd, Township 1 East, neu Township 1 West, &c.) Sylwch hefyd ar y llinell derfynol (*boundary line*) rhwng talaethau Kansas a Nebraska, ac ar y nodau I. II. III. IV., &c., sydd wedi eu hargraffu dani, ac yn rhedeg gyda hi; mae y rhai hyn yn nodi y Rhesi (*Ranges*) yn ddwyreiniol a gorllewinol i'r *6th Principal Meridian Line,* a nodwyd o'r blaen; os yn ddwyreiniol, nodir hwynt fel hyn, Range 1 E., neu yn orllewinol, Range 1 W. Mae yr E. yn golygu *East,* a'r W. yn golygu *West.* Mae llinellau y *Townships* yn rhedeg o'r dwyrain i'r gorllewin; a llinellau y *Ranges* yn rhedeg o'r gogledd i'r de, ac yn croesi eu gilydd, gan ffurfio gwahanol drefgorddau (*townships*) yn mhob sir, drwy y rhanau *mesuredig* o diroedd y Llywodraeth. Yn ol y dull syml hwn y mae y Llywodraeth yn mesur ac yn mapio ei thiroedd; ac y mae yn hawdd i'w deall; a gall pob un wybod yn mha le y mae ei dir yn sefyll yn y dalaeth. Ni welir dosranau llai na'r *townships* ar fapiau mawrion y Llywodraeth. Ond ar bapyrau ereill (*Platt*), mae y Llywodraeth, a chwmpeini y reilffyrdd, a gwerthwyr tiroedd, yn dosranu y *townships.* Er angraifft:—

Pa le mae *Tref* BANGOR, yn Coffey Co., Kansas, yn sefyll?

Ateb.—Yn Section 9, Township 23 S., Range 14 E., East of 6th P. M.

T.23.S. R.14.E. E of 6th P.M.

6	5	4	3	2	1
7	8	Bangor 9	10	11	12
18	17	16	15	14	13
19	20	21	22	23	24
30	29	23	27	26	25
31	32	33	34	35	36

Yn y cynllun uchod, gwelir township cyflawn, sef chwe' milldir petryal o dir, yn cynnwys 36 o filldirau ysgwar, neu *sections*, a phob un o honynt yn cynnwys 640 o erwau o dir. Sylwch ar y rhif 1, mae wedi ei ranu yn *bedair* rhan, a phob un yn cynnwys 160 o erwau; gelwir y rhai hyn yn *quarter sections*, a nodir hwynt yn ol fel y byddont yn sefyll i'r gogledd, de, &c., fel hyn—S. E. ¼., neu S. W. ¼, neu N. E. ¼, neu N. W. ¼, of Section 1, &c. Sylwch hefyd ar rif 2; mae wedi ei ddosranu yn *wyth* o ranau, a phob rhan yn cynnwys 80 erw o dir; ac ar rif 3, y mae wedi ei ranu yn un-ar-bymtheg, a phob rhan yn cynnwys 40 erw. Nid yw y Llywodraeth yn eu dosparthu yn llai na hyny. Pan fyddo y *townships* o *fewn* terfynau y reilffyrdd, (neu *grants* y Llywodraeth i gwmpeini y reil-

ffyrdd—weithiau ddeg milldir, bryd arall ugain milldir o bob tu i'r reilffyrdd,) cofiwch mai y cydrifau (*even numbers*) sef 2, 4, 6, 8, 10, &c., yw eiddo y Llywodraeth, ac mai yr anghydrifau, sef 1, 3, 5, 7, 9, &c., yw eiddo y reilffyrdd. Wedi i chwi fyfyrio a deall yr eglurhad hwn, ar y lle y mae tref Bangor, yn Coffey Co., yn sefyll yn Kansas, bydd yn hawdd i chwi ddeall pa le mae Emporia, ac Arvonia, a Reading, a'r Bala yn Powys, yn sefyll, ond sylwi ar Fapiau y Llywodraeth, a'r tirwerthwyr, &c. Gellwch felly ddeall pa le y mae pob man yn sefyll, er na welsoch y tir erioed.

PENNOD VII.

TIROEDD Y TALAETHAU, A'R REILFFYRDD, AC EREILL.

(*States and Railroads Lands, &c.*)

Yr wyf eisoes, yn y bennod flaenorol, wedi hysbysu y darllenydd am diroedd cyhoeddus a rhad y Llywodraeth Gyffredinol, yn Washington, D. C., a'i gyfarwyddo am y gwahanol foddau i'w meddianu. Yn y bennod hon ymdrechaf ei hysbysu am lawer o diroedd dymunol ereill, (lawer mwy cyfleus i fasnach, &c., na'r rhan fwyaf o diroedd y Llywodraeth,) y gall eu meddianu, a gwneyd cartref cysurus arnynt, am ychydig yn ychwaneg o bris, sef y tiroedd a roddodd y Llywodraeth i'r gwahanol dalaethau at godi ysgoldai, a chynal ysgolion; ac i Gwmpeini rhai o'r reilffyrdd at dalu y draul o wneyd y reilffyrdd.

Yr wyf yn hysbys o lawer o honynt, ac o'r swyddfäau tirol lle gellir gwneyd cais am danynt. Ond nid wyf yn proffesu fy mod yn gwybod am yr oll. Cynghorwyf bob ymfudwr galluog i ymdrechu cael Mapiau ac Adroddiadau y Llywodraeth, yn nghyda llyfrau ereill, yn cynnwys hanes tiroedd y dalaeth y byddo yn bwriadu ymsefydlu ynddi, a'u darllen a'u myfyrio yn fanwl. Gall gael y rhai hyny yn y Swyddfa Dirol Gyffredinol yn Washington; ac yn swyddfäau cyhoeddus pob llywodraeth dalaethol. Pryned a darllened hefyd y llyfrau canlynol:—sef, 1. "Appletons' Railway and Steam Navigation Guide," by G. F. Thomas, Editor, and General Traveling Agent. Pris 50 cents. Gall ei gael, bob mis, yn Swyddfa D. Appleton & Co., 90 & 94 Grand Street, New York, neu mewn unrhyw lyfrwerthfa arall, neu yn y cerbydau ar y reilffyrdd. 2.

"The Travelers' Official Railway Guide," for the United States and Canada. Compiled and Edited by Edward Vernon. Pris 50 cents. Gellir ei gael gan y "National Railway Publication Co.," No. 237 Dock Street, Philadelphia, neu fel yr hysbyswyd uchod, yn y depots, ar y cars, &c. Mae y ddau llyfr uchod yn drysorfäau tra gwerthfawr o bob gwybodaeth reidiol am yr holl reilffyrdd, trwy y wlad eang hon; cynnwysant restr o'u henwau, a thafleni o'r amserau y byddant yn cychwyn o, ac yn dyfod i, bob lle, yn nghyda hanes llawer iawn o'r tiroedd rhagorol sydd ar werth gan rai o honynt. Nis gall neb deithio *llawer* yn gysurus gyda y reilffyrdd yn y wlad hon, heb ei fod yn gyfarwydd yn un o'r llyfrau hyn. Dylid prynu un o honynt unwaith bob chwe' mis, am fod amser y reilffyrdd yn newid mor aml. Ceisiwch gael y llyfrau ereill a nodaf isod:—

1. Homes and Fortunes in the West and South. By F. B. Goddard, Phila.
2. Beyond the Mississippi. By the late Mr. Richardson, New York.
3. Beyond the West. By George W. Pine, Utica, N. Y.
4. American Lawyer. By Delos W. Beadle, New York.
5. The Farmers' Law Book. By Jacob J. Multer, Albany, N. Y.
6. Christian Life and Character of the Civil Institutions of the United States. By B. F. Morris, 630 Chesnut St., Philadelphia.
7. Reports of the Commissioner of Agriculture, Washington, D. C.
8. Reports of the Commissioner of the General Land Office, Washington.
9. Pre-emption Instructions to Registers of the United States Land Offices.
10. Circulars of the General Land Office, Washington, D. C.
11. Description of Iowa and its Resources. By W. D. Wilson, Des Moines.
12. Hand-Book and Map of Iowa. By Rufus Blanchard, Chicago.
13. Iowa; The Home for Immigrants. Pub. by Iowa Board of Immigration.
14. Oregon; its Resources and Advantages. By the Board of Statistics, &c.
15. The South; Homes for All. Railroads, &c. N. York. Bartow, 43 Dey St.
16. Nebraska as it is. By A. F. Harvey. Nebraska City.
17. Hand-Book and Map of Nebraska. By J. A. Bent. Chicago.
18. Hand-Book and Map of Kansas. " "
19. Bancroft's Map of Lyon Co., Kansas. Emporia.
20. Neosho Colony. Bangor, Kansas. Circular by Bachellor & Jones.
21. Arvonia; Y Sefydliad Cymreig yn Sir Osage, Kansas. 1869.
22. Hanes Powys. Riley Co., Kansas. Gan y Cwmpeini Tirol.
23. Adnoddau a Chynyrchion Talaeth Wisconsin. Gan J. T. Jones, Madison.
24. Minnesota; ei Hanes, &c. Gan J. T. Williams, ac E. E. Ellis, Mankato.
25. Byr-Olwg ar Dalaeth Minnesota. Gan D. C. Evans, South Bend.
26. Minnesota; its Advantages to Settlers. Pub. by the State. St. Paul.
27. Cyfarwyddiadau i Amaethu yn y Gorllewin. Gan Hugh ap Jones, Dawn, Missouri.
28. Emigration to Free Missouri. Apply to Rev. M. W. Willis, General Agent State Board of Immigration, No. 1619 Carr St., St. Louis, Mo.
29. The Laws to Encourage Immigration, and to Regulate the Carrying of Passengers.

Gellwch ymddibynu mwy ar Adroddiadau y Llywodraeth na dim llyfrau ereill, oblegyd y maent wedi eu hysgrifenu gan swyddogion dysgedig a chyfrifol, a fu yn mesur ac yn archwilio y tiroedd, ac wedi eu cyhoeddi trwy awdurdod a than nawdd y Llywodraeth. Ac y mae adroddiadau a llyfrau swyddogol y *talaethau* yn cynnwys gwireddau sicr. Ond y ffordd oreu yw i chwi fynu gweled ac archwilio y tir cyn ei brynu, os nad ellwch ymddiried yn neb arall. Gellwch hefyd ymddiried yn nghywirdeb yr hyn a gyhoeddodd cwmpeini cyfrifol y reilffyrdd, a'r personau parchus canlynol, am y tiroedd sydd ganddynt ar werth yn y gwahanol dalaethau.

TIROEDD LLYWODRAETH DALAETHOL WISCONSIN.

Mae gan lywodraeth y dalaeth ardderchog hon yn agos i *ddwy filiwn* o erwau o dir da eto ar werth am brisiau isel. Gwel yr *Hysbysiad* am danynt ar ddiwedd y llyfr hwn. Mae swyddfa y *Land Commissioner* yn awr yn Milwaukee, Wis.

Mae llawer o diroedd rhad a ffrwythlon yn meddiant llywodraethau talaethol Minnesota, Iowa, Missouri, Kansas, a Nebraska. Gwel eu hanes yn y llyfrau a nodais, ac yn Dosran B o'r llyfr hwn.

TIROEDD CWMPEINI Y REILFFYRDD.

Mae gan gwmpeini anrhydeddus y reilffyrdd canlynol filiynau o erwau o diroedd rhagorol ar werth eto am brisiau rhesymol, a rhoddant amser maith i'r prynwyr i dalu yn raddol am danynt. Mae eu tiroedd yn gorwedd oddeutu eu reilffyrdd, yn y talaethau a'r siredd y rhedant drwyddynt, yn Illinois, Wisconsin, Minnesota, Iowa, Missouri, Kansas, Nebraska, a'r Tiriogaethau.

1. *Illinois Central Rairoad.*—Rhed hon o Chicago ar hyd talaeth Illinois hyd Cairo. Pellder, 365. Mae cangen o honi yn rhedeg o Odin, heibio i Freeport, i Dunleith, yn ngogledd-orllewin Illinois; ac un arall o Dubuque, heibio i Cedar Falls, a Fort Dodge, i Sioux City, ar draws talaeth Iowa. Cyfeirier at John B. Colhoun, *Land Commissioner*, Illinois Central R. R., 58 Michigan Avenue, Chicago, Illinois; neu i'r Swyddfa Dirol yn Cedar Rapids, Iowa.

2. *Union Pacific Railroad.* 3. *Central Pacific Railroad.*—Dyma y ddwy reilffordd ardderchog sydd newydd gael eu gorphen, o Omaha yn Nebraska ar draws y prairies, dros y Mynyddau Creigiog, heibio i Salt Lake i San Francisco, California. Mae o Omaha i orsaf Ogden 1032 o filldirau; ac o Ogden (ar y Central Pacific R. R.) i San Francisco, 881 milldir. Cyfanrif, 1913! Cyfeirier at F. Knowland, Esq., General Eastern Agent, 303 Broadway, New York; neu T. E. Sickles, Esq., Omaha, Nebraska; neu A. N. Towne, Esq., General Supt., 415 California St., San Francisco, California.

4. *Kansas Pacific Railroad.*—Rheda hon o Kansas City, a Wyandotte, heibio i Lawrence, Topeka, Manhattan, Junction City, Salina, Ellsworth, &c., ar draws talaeth Kansas, drwy y tiroedd mwyaf ffrwythlon, i ddinas Denver, yn nhalaeth Colorado. Pellder, 638. Mae reilffyrdd ereill yn rhedeg o honi i'r gogledd a'r de, ac yn gyfleus i'r sefydliadau Cymreig yn Kansas. Cyfeirier at Jno. P. Devereux, Esq., Land Commissioner, Lawrence, Kansas; neu at Dr. W. E. Webb, President of "The National Land & Immigration Company of Kansas," Topeka, Kansas.

5. *The Northern Pacific Railroad.*—Mae hon yn cychwyn o Duluth, yn mhen Llyn Superior, yn nhalaeth Minnesota; ac o St. Paul, a Minneapolis, ar lan afon Mississippi, ac unant yn nghanol Minnesota; ac o'r fan hono gweithir y reilffordd yn mlaen trwy ganol Dakota a Montana; ac mewn lle cyfleus yn y lle olaf, ymwahana yn ddwy gangen. Bydd un gangen o honi yn rhedeg trwy ganol Washington, at y brif orsaf ar y *Puget Sound;* a'r gangen arall yn dilyn dyffryn y Columbia, trwy ddeheudir Washington, a gogledd-dir Oregon, i Portland; a gwneir llinell gyda glan y Tawelfor i uno y ddwy gangen orllewinol. A bwriadant wneyd cangen arall o honi, i redeg o orllewin Minnesota trwy ddyffryn y Red River, hyd Pembina, ar derfynau y "British America." Dechreuwyd gweithio hon Gorphenaf, 1870; ond erbyn heddyw, Hydref 18, 1871, maent wedi gorphen dros 600 milldir o honi. Mae miloedd yn gweithio arni yn barhaus. Pan orphenir hi, bydd yn 1775 o filldirau o hyd, o ben Llyn Superior hyd lan y Môr Tawelog; a bydd gan y cwmpeini anrhydeddus dros Haner Can' Miliwn (50,000,000) o erwau o diroedd rhagorol ar werth am brisiau isel, a rhoddant ddigon o amser i dalu am danynt. Cyfeirier at Samuel Wilkeson, Esq., Secretary of the Northern Pacific Railroad Company, 120 Broadway, New York. Mae y *charter* a roddodd y Llywodraeth i'r cwmpeini yn eu hawdurdodi i godi arian ar eu tiroedd, ac y maent yn awr yn rhoddi *bonds* am $100, $500, a $1000, ac yn sicrhau $7 a 30 cent o lôg blyneddol, mewn *aur*, am bob $100 a fenthycant; a thalant y *principal* hefyd yn aur pur yn mhen 30 mlynedd. Talant y llog bob chwe' mis, yn misoedd Ionawr a Gorphenaf, bob blwyddyn. Nis gall neb gael gwell llôg, na mwy o sicrwydd am eu harian, yn un man arall. Cyfeirier at Jay Cooke & Co., Fiscal Agents, Northern Pacific Railroad Company, Philadelphia, Pa. (Read the Pamphlet, "The Northern Pacific Railroad; its Route, Resources, &c., issued by Jay Cooke & Co.; and the *address* of the Hon. Wm. D. Kelley, Philadelphia, on "The Great Thoroughfare," or The Northern Pacific Railroad.)

6. *The Southern Pacific Railroad.*—Sonir am wneyd, a thebygol yw y gwneir yn fuan, brif reilffordd arall, yn fwy *deheuol* na'r tair a nodwyd uchod, o'r dwyrain i lan y Tawelfor; ac y mae angen am dani. Tebygol yw y bydd cangenau o honi yn

dechreu yn St. Louis, Mo., ac yn Cairo, Illinois, ac yn Memphis, Tennessee, ac yn New Orleans, Louisiana, ac yn Denver, Colorado, ac yn Lawrence, Kansas—(mae rhai o honynt wedi cael eu dechreu eisoes), ac yr ymunant yn Texas, ac wedi hyny y rhedir y ffordd yn mlaen trwy New Mexico, Arizona, a Chalifornia, i lan y Tawelfor—San Francisco, neu rywle cyfleus arall. Pan wneir hyny, agorir gwledydd eangfaith o flaen ymfudwyr anturiaethus, a daw miliynau o diroedd ffrwythlon i'r farchnad.

7. *Burlington & Missouri River Railroad.*—Mae hon yn rhedeg drwy unarddeg o siroedd ffrwythlon yn neheudir Iowa, o lan afon y Mississippi hyd lan afon Missouri; ac o Plattsmouth, trwy Lincoln, hyd Fort Kearney, yn Nebraska, lle y cysyllta a'r Union Pacific R. R. Mae gan y cwmpeini hwn filoedd o erwau o diroedd dymunol ar werth, am brisiau isel, yn Iowa a Nebraska. George S. Harris, Esq., Land Commissioner, Burlington, Iowa.

8. *Hannibal & St. Joseph R. R.*—Mae y reilffordd hon yn rhedeg o Hannibal a Quincy, trwy Palmyra, heibio i Macon City, Bevier, New Cambria, Brookfield, Chillicothe, Utica (yn agos i Dawn), i Cameron Junction (171 milldir), ac oddiyno i St. Joseph (206 m.), ac i Kansas City. Mae gan y cwmpeini hwn lawer o diroedd da eto yn ngogledd Missouri ar werth. Edward Wilder, Esq., Land Commissioner, Hannibal, Mo.

9. *Central Branch Union Pacific R. R.*—Mae hon wedi ei gorphen o Atchison i Waterville, yn ngogledd Kansas. (Nid yw Waterville yn mhell o Powys); a thebygol yw y gweithir hi yn mlaen gyda glan y Little Blue River, i Fort Kearney, Nebraska; ac hefyd trwy Riley Co., Kansas, i Manhattan, neu Fort Riley. Mae ganddynt filoedd o erwau o diroedd da ar werth yn Kansas (a dichon y bydd ganddynt yn fuan yn Nebraska.) W. F. Downs, Esq., Land Commissioner, Atchison, Kansas.

10. *Kansas City, Ottawa, Burlington & Santa Fe R. R.*—Mae hon wedi ei gorphen o Kansas City i Ottawa, a gweithir hi yn mlaen yn gyflym heibio trefydd Burlington, a Bangor, yn Coffey Co., i Eureka, Kansas. Bydd ganddynt lawer o diroedd da ar werth.

11. *Missouri River, Fort Scott, and Gulf R. R.*—Mae hon yn rhedeg o Kansas City i Fort Scott (98 m.), ac i Baxter Springs, 159 milldir, trwy lawer o diroedd rhagorol, a llawer o fwn glo danynt. James F. Joy, Esq., Managing Director, Detroit. Michigan; B. S Henning, Esq., Superintendent, Kansas City, Missouri.

12. *Missouri, Kansas and Texas Railroad.*—Mae hon yn rhedeg o Junction City, Kansas, trwy ddyffryn nodedig a ffrwythlon y Neosho, heibio i Council Grove, Americus, Emporia, Neosho Rapids, Ottumwa, Burlington (10 milldir o Fangor,

Coffey Co.), Neosho Falls, i Humboldt (119 m.), ac oddiyno i Chetopa, 178 m. Ac y mae cangen o honi yn rhedeg o Sedalia, Mo., i Clinton, 40 milldir. Dyma y ffordd rwyddaf i ddyfod o St. Louis, Mo., i Burlington, a Bangor, Coffey Co., ac i Emporia, Lyon Co., Kansas. Mae ganddynt ganoedd o filoedd o erwau o'r tir mwyaf ffrwythlon ar werth yn y Neosho Valley, ac mewn lleoedd ereill. Bacheller & Jones, Emporia, Kansas; Isaac T. Goodnow, Esq., Land Commissioner, Neosho Falls, Kansas. Ysgrifener at y Cymro enwog, Wm. B. Jones (Ap P. A. Mon), Emporia, Kansas. Mae y sefydliad Cymreig yn Bangor, Coffey Co., yn cynyddu yn gyflym, ac yn debyg o ddyfod yn lle enwog; ac y mae miloedd o erwau o diroedd rhagorol oddeutu yn siroedd Coffey a Greenwood, a Woodson. Rhaid prysuro, neu byddant wedi eu gwerthu yn llwyr yn fuan.

13. *Atlantic and South Pacific Railway.*—Mae hon yn myned o St. Louis, ar draws talaeth Missouri, trwy Rolla, Lebanon, a Springfield, i Peirce City, ger yr Indian Territory (291 m.), a bwriedir ei gweithio yn mlaen i Texas, a glan y Werydd. Mae gan hon lawer o diroedd ar werth yn neheudir a gorllewin Missouri; a bydd ganddi ychwaneg yn fuan yn Arkansas, Texas, a'r Indian Territory. Edwin F. Perkins, Esq., Superintendent, General Offices, St. Louis, Mo.

14. *Leavenworth, Lawrence & Galveston R. R.*—Mae hon wedi ei gweithio o Lawrence, trwy Baldwin City, Ottawa, i Garnett (Kansas), 52 milldir, a bwriedir ei gweithio yn mlaen heibio i Arvonia, yn Osage Co., a thrwy ddeheudir Kansas, a'r Indian Territory, a Texas, hyd Galveston, ar lan y Werydd. Os gwneir hyny, bydd yn un bwysig iawn, a bydd gan y cwmpeini filoedd o erwau o diroedd rhagorol ar werth. Clywais fod y Cymro enwog, J. Mather Jones, Ysw., wedi cael ei ethol yn un o'r *Directors*. M. R. Baldwin, Esq., Genl. Supt., Lawrence, Kansas.

15. *St. Paul & Sioux City R. R.*—Mae hon yn rhedeg o St. Paul, heibio i Le Sueur (Coed Mawr), Ottawa, St. Peter, Mankato, South Bend, Lake Crystal, i Madelia (Minnesota), a gweithir hi yn mlaen oddiyno heibio i Clay County (Iowa), i Sioux City. Mae yn myned trwy lawer o diroedd y Cymry yn Blue Earth Co., Minnesota. Mae gan hon lawer o diroedd da ar werth yn neheudir Minnesota, a gogledd-orllewin Iowa. J. C. Boyden, Gen. F. & T. Agt., St. Paul, Minn.

16. *Iowa Railroad Land Company.*—Credwyf fod gan y cwmpeini hwn lawer o diroedd rhagorol yn ngogledd a gorllewin talaeth Iowa, oddeutu y "Chicago & North Western R. R.," sydd yn rhedeg o Clinton, heibio i Cedar Rapids, a Boone, i Council Bluffs. Mae eu prif swyddfäau tirol yn Cedar Rapids, Iowa, ac yn No. 1 La Salle St., Chicago, Ill.

17. *Detroit & Milwaukee R. R.*—Mae hon yn rhedeg o Detroit trwy ganol talaeth Michigan hyd y Grand Haven, ar lan Llyn Michigan (189 m.), ac oddiyno dros y llyn mewn agerddfadau i Milwaukee, Wis (85 m.) Mae gan y cwmpeini lawer o diroedd ar werth oddeutu eu reilffordd. James H. Muir, Esq., Secretary, Detroit, Michigan.

NODIAD.—Diau fod llawer o reilffyrdd ereill yn meddu llawer o diroedd, nad wyf fi yn hysbys o honynt, ac y bydd llawer o reilffyrdd newyddion yn cael eu gwneyd yn barhaus yn y gorllewin a'r de, ac yn dyfod i feddiant o lawer o diroedd goreu y Llywodraeth. Ymdreched y Cymry i ymfudo yn gymdeithasau cryfion gyda'u gilydd yn y dyfodol, a meddianu tiroedd y Llywodraeth *o flaen* cwmpeini y reilffyrdd newyddion a wneir yma eto; a bydd hyny yn elw mawr iddynt hwy ac i'w plant. Nis gall neb eu cymeryd oddiarnynt wedi iddynt dalu am danynt, neu sefydlu arnynt a'u diwyllio.

TIROEDD CYMDEITHASAU, A PHERSONAU UNIGOL.

Mae cenedloedd ereill, yn enwedig yr Americaniaid, a'r Ellmyniaid, a'r Gwyddelod, a'r Ffrancod, wedi ffurfio yn gymdeithasau ymfudol, wedi casglu trysorfäau cryfion, ac wedi prynu *darnau ehelaeth* o diroedd y Llywodraeth, ac ereill, a sefydlu arnynt; ac y mae ganddynt lawer o diroedd felly i'w gwerthu i'w gilydd; ac ar yr un pryd meddianant lawer o diroedd *rhad* dan yr "*homestead laws.*" Gwynfyd na byddai y *Cymry* yn fwy unol yn ymroddi i ddilyn eu cynlluniau rhagorol. Mae ar ein cenedl eisiau PUMP *o bethau neillduol* cyn y gwelir eu hymfudiad hwy yn llwyddianus:—1. Cael amrai o *arweinwyr* gonest, cyfoethog, dysgedig, a phenderfynol y byddo yr holl genedl yn gallu ymddiried ynddynt. 2. Cael *gwlad* iachus a ffrwythlon, yn gyfleus i drafnidaeth, ac yn ddigon ehelaeth i gynnwys miloedd o deuluoedd Cymreig. 3. Cael *llawer* o deuluoedd parchus a chyfoethog i gychwyn a sefydlu gyda'u gilydd ar unwaith. 4. Cael *trysorfa* o gan' mil o ddoleri ($100,000) neu ychwaneg, at *gynorthwyo* gweithwyr tlodion Cymru i ymfudo atynt i'r wlad hon. 5. Cael *nawdd* a *chefnogaeth* y Llywodraeth wladol, ac yn benaf amddiffyniad a bendith yr Arglwydd.

Nid wyf yn gwybod fod ychwaneg na *dwy* gymdeithas ymfudol *Gymreig* wedi eu sefydlu eto, er lleshad y Cymry yn gyffredinol; sef yn 1. Cwmni Ym-

fudol a Masnachol y Wladfa Gymreig—*Patagonia;* yr hon a sefydlwyd yn Mhrydain Fawr, yn 1862, gan y Parch. Michael Jones, M. A., ac ereill; ac yn 2. Cymdeithas Dirol ac Ymfudol Gymreig America—*Powys*, Kansas; yr hon a sefydlwyd yn y wlad hon yn nechreu y flwyddyn 1870, gan y Parch. Rhys Gwesyn Jones, ac ereill.* Mae y ddwy gymdeithas uchod wedi gweithio yn egniol er llesoli y Cymry; mae gan bob un o honynt filoedd o erwau o diroedd ffrwythlon i'w cael am brisiau isel; ac y maent yn deilwng o gefnogaeth y genedl yn gyffredinol. (Gwel yr *Hysbysiadau* ar ddiwedd y llyfr hwn.)

Mae *dau Gymro enwog* arall wedi gweithio yn egniol er y flwyddyn 1864, dros ymfudiad trefnus eu cydgenedl, er ffurfio sefydliadau Cymreig cryfion yn yr Unol Dalaethâu. Gwnaethant lawer o les yn New Cambria, Missouri; ac y maent yn gwneyd llawer o les i'r Cymry eto yn Kansas. Y maent *hwy* wedi gweithredu, ac yn gweithredu eto, mewn cysylltiad â Chwmpeini anrhydeddus y reilffyrdd, neu ryw foneddigion cyfoethog a chyfrifol ereill; ac yr wyf yn credu fod y ddau yn ddynion parchus, cenedlgarol, a gonest, a'u bod yn deall eu gwaith yn drwyadl, ac yn gallu ei weithio yn llwyddianus. Yr wyf yn cyfeirio at y ddau foneddwr parchus, John Mather Jones, Ysw., a Wm. B. Jones, Ysw., (Ap P. A. Mon,) y rhai a ffurfiasant y y ddau sefydliad Cymreig llwyddianus canlynol:—

1. ARVONIA, Osage Co., Kansas.—Mae hwn yn sefydliad cryf a blodeuog eisoes, mewn gwlad eang, iachus, a ffrwythlon; a bydd ei gynydd yn y dyfodol yn gyflym a dirfawr. Gwel ei hanes yn Dosran B, ac yn yr hysbysiadau. Cyfeirier at J. Mather Jones, Ysw., Arvonia, Osage Co., Kansas†.

* BALA, *Powys*, *Riley Co.*, *Kansas.*—Clywais fod Cwmni wedi ei ffurfio er gwneyd reilffordd o Leavenworth, trwy sefydliad Cymreig Powys, a thref y Bala, o ddwyrain i orllewin Kansas, i Denver, Colorado. Gwna hono les dirfawr i'r sefydliad.

† NODIAD.—Mae y fath *gynydd cyflym* wedi cymeryd lle, ac yn cymeryd lle yn barhaus yn Kansas, a thalaethau ereill y Gorllewin, er pan ddechreuais ysgrifenu y Llyfr hwn; ac y mae y wlad mor eang, fel yr oedd yn annichon i mi ysgrifenu eu hanes yn gyflawn a difai. Ar ol ysgrifenu ac argraffu Hanes Sefydliad Cymreig ardderchog ARVONIA, Osage Co., Kansas, hysbyswyd fi yn gar-

2. BANGOR, Coffey Co., Kansas.—Dyma "Sefydliad Newydd Cymreig," yn Nyffryn Mawr Neosho, Kansas. Mae yn gorwedd mewn gwlad nodedig iachus a ffrwythlon; ac yn debyg i ddyfod yn un o'r sefydliadau Cymreig mwyaf llwyddianus yn neheudir Kansas. Gwel ei hanes yn Dosran B, ac yn yr hysbysiadau. Cyfeirier at William B. Jones, Ysw., (Ap P. A. Mon,) yn ei swyddfa dirol yn Emporia, Lyon Co., Kansas.

Diau y bydd y ddau Gymro parchus uchod, gyda llawer ereill, yn ffurfio sefydliadau Cymreig *ereill*, yn y dyfodol, mewn manau iachus a ffrwythlon ereill yn Kansas, a'r talaethau a'r tiriogaethau ereill yn y gorllewin pell, a'r de. Llwyddiant iddynt, mae angen am hyny; ac y mae digon o le yn y wlad eang hon.

TIROEDD Y RHAGDREMWYR (SPECULATORS).

Mae yn hysbys i lawer o Gymry, fod yn y wlad hon ganoedd o ragdremwyr (*speculators*) mewn tiroedd.

edig gan gyfaill ffyddlon, mai yn Osage Co. y saif Carbondale; mai Arvonia Station, yr hon a saif ar y railroad *rhwng* Reading ac Osage City, yw yr orsaf *nesaf* i dref Arvonia, ac oddiyno y mae y *stage* yn rhedeg yn ddyddiol. Fod gan y T. C. addoldy bychan hardd yn Reading; ond fod y rhan fwyaf o'r trigolion yn Annibynwyr. Mai o Kansas City, trwy *Ottawa*, yn Franklin Co., (ac nid trwy *Ottumwa* yn Coffey Co.,) y bydd y reilffordd newydd sydd yn cael ei gwneyd, yn rhedeg trwy Burlington, a BANGOR, Coffey Co., trwy Eureka i Santa Fe. Mai yr "Holden Railroad" yw enw yr hon a ddisgwylir trwy ARVONIA; rhed o orsaf Holden, ar y "Missouri Pacific R. R.," trwy Paola, yn Miami Co., ac Ottawa, yn Franklin Co., ac Arvcnia, Osage Co., a chysyllta a'r "Atchison, Topeka, & Santa Fe R. R. yn Emporia, Lyon Co. Mae hon wedi ei gorphen eisoes i Paola; a gobeithir y bydd cars yn rhedeg arni i Arvonia ac Emporia y flwyddyn nesaf (1872), gydag un *arall* yn rhedeg o Osage City, ar y Salt Creek, i Arvonia, Ottumwa, (a manau ereill yn Coffey Co., dichon Burlington a Bangor), ac oddiyno i'r De. Bod tir y "Diminished Reserve," yn Osage Co., wedi cael ei brynu yn llwyr mewn byr amser, a llawer o dai a thyddynau braf arno yn awr! Nad oedd yn Osage Co., yn nechreu 1869, ond 2,200 o drigolion, ond bod yno yn niwedd 1871 tua 8,500! a bod cynydd cyflym cyffelyb wedi bod mewn llawer o siroedd eraill yn Kansas. Fod Osage City, ar y Salt Creek, yn Osage Co., yn lle cynyddol iawn, a'r dref yn debyg o ddyfod yn lle pwysig iawn—bod y tir eisoes wedi dyblu a threblu yn ei werth oddeutu yno: a bod tref arall o'r enw Lyndon, yr hon a saif o saith i wyth milldir i'r dwyrain o Osage City, ar y Salt Creek, (sef y tir y bum yn ei archwilio yn Awst, 1869, pan oedd heb ei boblogi am filldirau), yn awr yn dref hardd, yn cynnwys tua 200 o drigfanau, dwy hotel fawr, ac 20 o stores, ac ysgoldy ceryg hardd. Cynghorwyd ni gan J. Mather Jones, Ysw., i brynu y tir gwerthfawr hwnw, am bris isel iawn, ac i adeiladu tref arno; ond ni bu Cymry Mahanoy City, Pa., yn ddigon call, doeth, ac unol, ac anturiaethus. Mae y dref hon o fewn ychydig filldirau i derfynau y "Diminished Reserve," yr hwn sydd yn awr yn dra phoblog; a saif hefyd bron ar ganol Osage Co., ac y mae ei masnach yn ehelaeth eisoes. Mae tref ARVONIA wedi cynyddu yn gyflym; mae yno yn awr lawer o dai a stores da—dwy eglwys Gymreig—un Gynulleidfaol (heb un gweinidog yn niwedd 1871), ac un Henadurol, neu T. C., ond nid oes gan y naill na'r llall addoldy eto; ac y mae yno eglwys Gynulleidfaol Seisonig hefyd, a dau ysgoldy ceryg hardd yn y sefydliad, gwerth $3,000 bob un; ac y maent yn adeiladu un arall (*graded school*), gwerth tua $5,000, yn y dref.

Yn gyffredin, dynion cyfoethog a llygadgraff ydynt. Prynodd llawer o honynt filoedd o erwau o diroedd gan y Llywodraeth, am brisiau *isel iawn* CYN gwneyd y *Pre-emption* a'r *Homestead Laws;* ac ereill wedi hyny yn amser arwerthiad cyhoeddus, a thrwy "*Private Entry,*" ac y maent yn parhau i wneyd hyny. Priodol yw yr enw a roddir arnynt, *Speculators,* am eu bod yn archwilio y tiroedd, yn rhagdremu ar eu mantais yn y dyfodol, trwy brynu y tiroedd yn rhad, a'u gwerthu i ymfudwyr wedi hyny am y prisiau uwchaf a allant gael am danynt. Mae arian yn gwneyd arian, ac y mae gan rai dynion allu rhagolygol mawr iawn. Maent wedi dewis darnau mawrion o'r tiroedd goreu, (coedydd, prairies, a doldiroedd,) gyda glanau yr afonydd; ac y mae rhai o honynt wedi bod yn dra llwyddianus, ond nid pob un; cafodd rhai o honynt golledion trymion. Gellir prynu tiroedd da gan y Rhagdremwyr braidd yn mhob talaeth, yn enwedig yn y gorllewin a'r de, am o $5 i $10 yr erw, a llai na hyny. Mae tiroedd i'w cael ganddynt *hwy,* lle na byddo tiroedd ar werth gan y Llywodraeth a'r reilffyrdd. Holer am eu Swyddfäau Tirol yn y prif ddinasoedd, New York, Philadelphia, Washington, Boston, Richmond, Detroit, Columbus, Cleveland, Cincinnati, Chicago, Milwaukee, St. Paul, Iowa City, St. Louis, Lincoln (Nebraska), Lawrence, Topeka (Kansas), &c.

TIROEDD McMANUS & Co., READING, PA.

Mae y boneddwyr uchod yn bobl gyfoethog a chyfrifol, ac y maent yn feddianol ar filoedd o erwau o dir gwerthfawr, yn siroedd Osage a Lyon, a manau ereill yn Kansas. Ar eu tiroedd hwy y mae y sefydliad Cymreig a elwir *Reading;* a hwynt-hwy yw perchenogion yr holl diroedd ffrwythlon oddiyno hyd Emporia, Salt Creek; ac y mae ganddynt lawer o diroedd i'r dwyrain o'r "Diminished Reserve." Mae ganddynt swyddog (*agent*) yn Burlingame, Osage Co. Cyfeirier at Messrs. McManus & Co., Reading, Pa.

TIROEDD TALAETH VIRGINIA.
(*Virginia Lands.*)

Dyma un o'r talaethau hynaf yn yr Undeb. Bu am flyneddau lawer yn cefnogi caethwasiaeth; a gwnaeth ei goreu yn erbyn yr Undeb yn y gwrthryfel diweddaf. Ond rhyddhawyd ei chaethion oll, darfyddodd y gwrthryfel, ac adferwyd heddwch. Mae ei dinaswyr yn awr yn bobl heddychol a theyrngarol. Er nad oes ynddi yn awr diroeddd i'w cael gan y Llywodraeth, yn rhad ac am ddim, y mae ynddi filiynau o erwau o wahanol diroedd, i'w cael am o $3 i $10 yr erw, gan feddianwyr yr hen etifeddiaethau eang a fu gynt yn cael eu llafurio gan y caethion. Gellir prynu tyddynau rhagorol, wedi eu diwyllio, ac adeiladau da arnynt, mewn llawer o'i siroedd, sef Alexandria, Fairfax, Loudon, Prince William, Fauquier, Culpepper, Stafford, Warren, King George, Westmoreland, King William, Page, Madison, Accomac, Franklin, Pendleton, Prince Georges, Charles, &c., am o $20 i $30 yr erw, mewn lleoedd cyfleus i'r reilffyrdd, ac i fasnach a'r prif-ddinasoedd, sef Richmond, Washington, Baltimore, Philadelphia, a New York; a gellir prynu tiroedd coediog a mwnol, ar ei bryniau, am o $1 i $5 yr erw. Gwlad ardderchog ydyw; y mae ynddi gyflawnder o'r coedydd goreu, ac o bob math o'r mwnau gwerthfawrocaf; ac y mae ei hinsawdd yn ddymunol, a'i dyfroedd yn iachus. Credwyf y bydd miloedd o *Gymry* yn sicr o ymfudo a sefydlu ynddi yn y dyfodol. Gwel ei hanes yn Dosran A. Drwy garedigrwydd y Llywodraethwr Walker, a Wm. H. Richardson, Esq., Commissioner of the State Board of Immigration, Richmond, Va., a Meistri Brawner & Co., Real Estate Brokers, Alexandria, Va., cefais lawer iawn o wybodaeth am diroedd gwerthfawr Virginia; ac yr wyf yn gwbl argyhoeddedig fod yno leoedd rhagorol i dyddynwyr, a mwnwyr, a chwarelwyr, a chrefftwyr Cymreig, a llawer iawn o fanteison, ar hyn o bryd, i gael cartrefi dymunol. Mae y dyfroedd yn llawer mwy iachus, yr hinsawdd yn llawer mwy tymherus, y cyfleusderau masnachol yn llawer mwy lluosog, nag a geir mewn un man yn y Gorllewin Pell.

Ysgrifenwch at y boneddigion a nodais. (Read Brawner & Co's Catalogue of Real Estate in Virginia, and the Pamphlet published by General G. Tochman, in 1869. The Act to Promote and Encourage Immigration into the State of Virginia, passed March 3, 1866: and the Address of the State Board of Immigration to the People of Great Britain.) Ceir pob hysbysrwydd pellach am diroedd Virginia, gan *William H. Richardson, Esq., Commissioner,* State Board of Immigration, Richmond, Virginia.

Mae tiroedd cyffelyb i'w cael yn *West* Virginia, ac yn Kentucky, a Tennessee. Ysgrifenwch at David Richards, Esq., Knoxville, East Tennessee.

Ac y mae llawer o diroedd coediog, amaethyddol, a mwnol, i'w cael yn rhad iawn yn North Carolina, a manau ereill yn y De. Ysgrifenwch at E. M. Davis, Esq., 333 Walnut Street, Philadelphia, Pa.

PENNOD VIII.

Y REILFFYRDD GOREU I YMFUDWYR I DEITHIO ARNYNT I'R GORLLEWIN A'R DE.

(*The best Railroad Routes for Immigrants to the West, South, &c.*)

Mae yn agos i dri chant a haner (350) o wahanol reilffyrdd, bychain a mawrion, yn yr Unol Dalaethau Amerigol, yn gyfleus i hyrwyddo teithwyr a nwyddau i bob cyfeiriad. Teithiant, mewn cyfartaledd, o 20 i 25 milldir yr awr; cadwant eu hamserau yn fanwl; ceir lle cyfleus ynddynt i eistedd, a gellir cael gwelyau mewn rhai o honynt i orwedd a chysgu y nos; arosant ychydig mewn manau cyfleus i gael ymborth; cedwir dyfroedd i'w hyfed ynddynt yn yr haf, a thânau yn y gauaf. Nid yn aml y mae damweiniau niweidiol arnynt (ond digwyddant weithiau). Mae eu *conductors* yn ddynion parchus a chyfrifol. Mae y taliadau am gludiad (*fares*) ynddynt yn wahanol; codant o 2½ i 4 cent y filldir, a mwy na hyny ar rai o honynt tu draw i afon Missouri. Mae ganddynt swyddfäau (*depots*) yn mhob gorsaf (*station*), lle y gellwch gael tickets i deithio arnynt i'r manau a ddewisoch, ond talu am danynt i'r ticket masters. Gofalwch am wneyd hyny yn *brydlon*, cyn y daw y *train;* a chymerwch eich eisteddfa yn dawel yn un o'r cerbydau, gan ofalu am eich *ticket* i'w ddangos i'r *conductor* pan alwo am dano; a gofalwch hefyd am beidio rhuthro i mewn nac allan o'r *cars*, na sefyll tu allan ar y *platform* pan fyddo y *train* yn rhedeg.

Y ffordd oreu o lawer i ymfudwyr newyddion o'r Hen Wlad, a fyddant am fyned drwodd yn uniongyrch o ddinas New York i Wisconsin, neu Minnesota, neu

Illinois, neu Michigan, neu Iowa, neu Missouri, neu Kansas, neu Nebraska, neu ryw fan arall yn y Gorllewin Pell, yw ymddiried i'r dyn mwyaf gwybodus a gonest yn eu plith eu hunain, neu i ryw swyddog ymfudol cyfrifol arall, megys Cadwaladr Richards, Ysw., i fyned i swyddfa un o'r tair prif reilffyrdd (a nodaf isod) yn New York, a phrynu tocynau i'w cludo dros yr holl ffordd i *ben eu taith*, neu i'r man nesaf ato. Gellir cael *through-tickets* felly yn llawer rhatach, a byddant yn llawer mwy cyfleus i deithio, am y cewch felly *checkio* eich boxes (*luggage*) drwodd hefyd, a chewch *checks* am danynt. Cedwch y rhai hyny yn ofalus, oblegyd ni roddir eich *boxes* i chwi ar ben eich taith gan y *luggage master* yn y swyddfa hono os na bydd y *checks* hyny genych, yn cyfateb i'r *checks* ereill a roddwyd ar y boxes yn New York. Mae traul y cludiad gyda y reilffyrdd yn y *first class*, o New York i Kansas City, Mo. (yn agos i Lawrence a Topeka, Kansas), tua $40. Ond cludir ymfudwyr (*immigrants*) yn y *third class* am oddeutu dwy ran o dair o hyny, sef $26.66. Ond pan fyddo *llawer* yn myned yno gyda'u gilydd, dichon y gellid cael cludiad pob un am oddeutu $20. Maent yn caniatau pedwar ugain pwys (80 lbs.) o *luggage* yn *rhad* i bob un o'r ymfudwyr; ond rhaid iddynt *dalu* am bob can' pwys (100 lbs.) a fyddo ganddynt dros ben hyny, a bydd hyny yn cael ei fwyhau yn ol y pellder y byddont yn teithio iddo; megys, os o New York i Kansas City y bydd y daith, bydd y pellder tua 1,350 o filldirau, a bydd y draul am gludo pob *can' pwys* o *luggage* tua $5.50; efelly y maent yn codi ychydig dros *haner cent* y filldir. Cludir plant dan 4 mlwydd oed am *ddim*, a'r plant a fyddo rhwng 4 ml. oed a 12 ml. oed am *haner* pris rhai mewn oed. (Gwel y tafleni ar ddiwedd y bennod hon.)

Y PRIF REILFFYRDD O NEW YORK A PHILADELPHIA I'R GORLLEWIN, &C.

(*The Main Railroads from New York and Philadelphia to the West, &c.*

1. *Pennsylvania Central Railroad.*—Mae hon yn un o'r reilffyrdd goreu yn America. Rhed y *cars* arni yn gyson ddydd a nos, o Philadelphia i Harrisburgh (107 m.), Altoona (239), Cresson (Depot Ebensburgh) Johnstown (277), Irwin Station (334), a Pittsburgh, 355 milldir. Wrth deithio ar hon ceir golygfeydd ardderchog ar hen wlad y Dyffryn Mawr (Chester and Lancaster Counties), ac ar fynyddau uchel yr Alleghanies. Mae hon yn cysylltu â railroads ereill o New York trwy Easton, ac Allentown, a Reading yn Harrisburgh; ac â'r "Pittsburgh, Fort Wayne and Chicago R. R.," yr hon a rêd o Pittsburgh trwy Alliance, a Mansfield, a Crestline, a Lima, a Delphos (ger y sefydliadau Cymreig yn Gomer a Van Wert), Ohio; ac yn mlaen trwy Fort Wayne (yn Indiana) i Chicago, Illinois; ac oddiyno i'r holl leoedd ereill yn y Gorllewin Pell. Mae yn cysylltu hefyd yn Pittsburgh â'r "Pan Handle R. R.," yr hon a rêd oddiyno trwy ran o West Virginia, a thros afon Ohio wrth Steubenville, ac yn mlaen trwy Newark, a Granville, a Columbus, a Browntownship, i Cincinnati, Ohio; ac oddiyno gyda reilffyrdd ereill i St. Louis, Indianapolis, Quincy, Kansas City, ac Omaha, &c. Dyma y ffordd feraf, rwyddaf, a rhataf, trwy St. Louis i Kansas.

J. H. Miller, Esq., Genl. Agent, 526 Broadway, New York.
H. W. Gwinner, Esq., Genl. Passenger and Ticket Office Agent, Philadelphia.

2. *New York Central R. R. and Hudson River R. R.*—Mae yr "Hudson River R. R." yn rhedeg o 30th St. a'r 10th Avenue, New York, gyda glan afon Hudson (yr ochr ddwyreiniol), heibio i Sing Sing, Poughkeepsie, a Hudson, i Albany (143 m.), ac oddiyno i Troy (5 m.) Dyma y ffordd gyntaf i fyned o New York i Albany. Ond gellir myned yno yn rhatach gyda'r agerfadau. Ac y mae y "New York Central R. R." yn rhedeg, o Albany trwy Schenectady, Litte Falls, Herkimer,

Frankfort, Utica, Rome, Oneida, Canastota, Syracuse, Auburn, a Rochester, i Buffalo, ar lan Llyn Erie, ac yn cysylltu yno â reilffyrdd ereill sydd yn myned i Detroit (Michigan), a Chicago, Ill., a Cleveland, Toledo, Columbus, Cincinnati, Ohio. Dyma y reilffordd rwyddaf i fyned at yr holl sefydliadau Cymreig yn Oneida Co., N. Y., ac yn Michigan, Wisconsin, Minnesota, &c.

Cornelius Vanderbilt, President, New York.
H. A. Russell, Esq., Ticket Agent, 413 Broadway, NewYork.
C. H. Kendrick, General Ticket Agent, Albany, N. Y.

3. *New York and Erie Railroad.*—Mae hon hefyd yn un o'r prif reilffyrdd. Mae ei *depot* yn ngwaelod Chamber St., New York. Cychwyna o Jersey City, a rhed trwy Paterson, Great Bend, Binghamton, Waverly, Elmira, Corning, a Salamanca, i Dunkirk, ar lan Llyn Erie. Yn Salamanca cysyllta â'r "*Atlantic and Great Western R. R,*" yr hon sy'n rhedeg oddiyno trwy Corry, a Meadville, Oil City, Warren, a Leavittsburgh, Ohio, ac yn mlaen oddiyno i Ravana, a Cleveland, Talmadge, Akron, Mansfield, Marion, Urbana, Dayton, a Cincinnati, Ohio. (Mae hon yn gyfleus i'r holl sefydliadau yn y Western Reserve, Ohio). Yn Cincinnati cysyllta â'r reilffyrdd ereill sydd yn rhedeg oddiyno i St. Louis, ac i Kansas City, Mo,, a Lawrence, Topeka, a manau ereill yn Kansas, Nebraska, ac Iowa.

Jay Gould, Esq., President, New York.
L. D. Rucker, Esq., Genl. Superintendent, New York.
W. R. Barr, Esq., Genl. Passenger Agent, New York.

REILFFYRDD EREILL CYSYLLTIEDIG A'R TAIR UCHOD.

(*Other Railroads connected with the three above.*)

1. *Pittsburgh, Fort Wayne & Chicago Railway.*—Reilffordd ardderchog yw hon. Mae yn rhedeg o'r Union Depot yn Pittsburgh, trwy ganol Ohio, heibio i Fort Wayne yn Indiana, i Chicago yn Illinois. Pellder, 468 milldir. J. N. McCullough, Esq., Pittsburgh, Pa., F. R. Myers, Genl. T. Agents, Chicago. (*See Central Penna. R. R.*)

2. *Pittsburgh, Cinn and St. Louis R R.* (*Pan Handle Route*).—Cychwyna yn yr Union Depot, Pa., a rhed oddiyno trwy Newark, Columbus, i Cincinnati, Ohio. Pellder o Pittsburgh i Columbus, Ohio, 193 milldir ; ac o Columbus i Cincinnati, 120 milldir. W. L. O'Brien, Esq., Genl. Pass. and Ticket Agent, Columbus, Ohio. (*See Central Pennsylvania Railway.*)

3. *Ohio and Mississippi Railroad.*—Mae hon yn rhedeg o Cincinnati trwy North Vernon, Mitchell, Vincennes, Odin, a Sandoval, i St. Louis, Mo. Pellder, 340 milldir. J. L. Griswold, Esq., Genl. Supt., St. Louis, Mo.

4. *Toledo, Wabash and Western Railroad.*—Ffordd ardderchog yw hon. Cysyllta Lake Erie â'r Mississippi. Rhed o Toledo trwy Fort Wayne (Indiana), ar draws Illinois, trwy Decatur, i St. Louis, Mo. Pellder, 432 milldir; ac i Quincy, Ill., 476 milldir. G. H. Barrows, Esq., Genl. Supt., Toledo, Ohio.

5. *Chicago, Burlington and Quincy Railway.*—Mae hon yn rhedeg o Chicago ar draws Illinois, trwy Mendota, Buda, Galva, Galesburgh (oddiyno i Burlington, Iowa), i Quincy, Ill., gan gysylltu yno â'r "*Hannibal and St. Joseph R. R.*," ac yn Burlington â'r "*Burlington and Missouri Railway.*" Mae hon yn un o'r ffyrdd goraf a rhwyddaf i fyned o Chicago i ogledd Missouri, a Kansas, ac i ddeheudir Iowa a Nebraska. R. Harris, Esq., Genl. Supt., Chicago, Illinois; ac N. D. Munson, Esq., Assistant Superintendent, Quincy, Ill.

6. *Chicago and Rock Island Railway.*—Mae hon yn rhedeg o Chicago ar draws Illinois i Rock Island, ar lan afon y Mississippi, 182 milldir; ac o Davenport, Iowa, heibio i Wilton, West Liberty, Iowa City, Homestead, Marengo, Des Moines City, ac oddiyno i Council Bluffs, Iowa. Pellder, 493 milldir. Dyma y ffordd fwyaf cyfleus i fyned i'r sefydliadau Cymreig yn Iowa.
Hugh Riddle, Esq., Genl. Supt., Chicago, Ill.
E. St. John, Esq., Genl. Ticket Agt., Chicago.
John F. Sandford, Esq., Agent, 257 Broadway, N. Y.

7. *Chicago and Alton Railroad.*—Mae hon yn rhedeg o Chicago, trwy Joliet, Wilmington, Chenoa, Bloomington, Springfield, Toledo and Wabash Junction, i St. Louis, Mo.—y fwyaf unionsyth, 280 milldir. J. C. McMullin, Esq., Genl. Supt.; A. Newman, Esq., Genl. Ticket Agent, Chicago, Illinois.

8. *Michigan Central R. R.*—Rhed hon o Detroit, trwy ran isaf Michigan, i Chicago. James F. Joy, President, Detroit. H. E. Sargent, Genl. Supt., Chicago, 285 m.

9. *Chicago and North Western R. R.*—Mae hon yn rhedeg o Chicago, trwy Janesville, Watertown, Minnesota Junction, Fon du Lac, Oshkosh, i Green Bay, Wisconsin—242 m. Mae cangen arall yn myned o Chicago trwy Racine i Milwaukee, Wis.—85 milldir. A changen arall yn myned o Chicago i Freeport, a Dubuque, Iowa, ac oddiyno ar draws talaeth Iowa, drwy Cedar Rapids, Fort Dodge, i Council Bluffs, ger Omaha. Pellder, 488 milldir. H. P. Stanwood, Genl. Ticket Agent, Chicago.

10. *Milwaukee and St. Paul Railway.*—Dyma un o brif reilffyrdd y Gorllewin. Gellir myned gyda hon i'r holl sefydliad-

au Cymreig yn Wisconsin, ac yn ngogledd Iowa, a thalaeth Minnesota. Pellderau o Milwaukee i La Crosse, 195 milldir; i Prairie du Chien, 194 milldir; i St. Paul, 406 milldir. S. S. Merrill, Esq., Genl. Manager. A. V. H. Carpenter, Genl. P. Agent, Milwaukee, Wis.

11. *Winona and St. Peter Railroad.*—Rhed o Winona, ar lan y Mississippi, drwy Owatonna Junction i Mankato, Minnesota. J. H. Stewart, Esq., Winona, Minnesota.

12. *Pacific Railroad of Missouri.*—Rhed hon o St. Louis, drwy Jefferson City, Sedalia, i Kansas City, Mo.—282 milldir. Gellir myned o Sedalia i Fort Scott, a Humboldt, a Burlington, Bangor, ac Emporia, &c., Kansas. Hudson E. Bridge, Esq., President. T. McKissock, Esq., Genl. Supt., St. Louis, Mo.

13. *North Missouri Railroad.*—Rhed hon o St. Louis, trwy Macon City, Mo., i Ottumwa, Iowa. James Charton, Esq., Genl. P. and T. Agent, St. Louis, Mo.

14. *Des Moines Valley Railway.*—Rhed hon o Keokuk, trwy Ottumwa, ac Oskaloosa, i Des Moines City, Iowa—162 m., ac oddiyno i Fort Dodge—211 m. J. Barker, Esq., Genl. Ticket Agent, Keokuk, Iowa.

15. *Kansas City, St. Joseph and Council Bluffs Railroad.*—Mae hon yn gyfleus i fyned o Kansas City, Mo., i Leavenworth, Atchison (Kansas). St. Joseph, Mo.—70 m.; Phelps, Brownsville, Nebraska City, a Council Bluffs, Iowa. H. L. Hopkins, Esq., St. Joseph, Mo. G. L. Bradbury, Genl. Agent, Council Bluffs, Iowa.

16. *Rensselaer and Saratoga Railroad.*—Gyda hon y gellir myned rwyddaf o Troy, a Schenectady, N. Y., i Middle Granville, N. Y., a Fairhaven, a Hydeville, Vermont. O. N. Crandell, Esq., Genl. T. Agent, Troy, N. Y.

17. *Utica and Black River Railroad.*—Mae hon yn rhedeg o Utica trwy Holland Patent, Trenton, a Remsen, i Turin, Lewis Co., N. Y., &c. John Thorn, Esq., President. W. E. Hopkins, Genl. T. Agent, Utica, N. Y.

18. *Central Railroad of New Jersey.*—(*Allentown Line.*)—Mae hon yn un o'r rhai pwysicaf yn New York, am ei bod yn cysylltu â'r "Lehigh Valley Railroad" yn Easton, Pa., ac â'r "Reading Railroad" yn Allentown, Pa., ac yn enwedig â'r "Pennsylvania Central Railroad" yn Harrisburgh, Pa., ac yn rhedeg yn mlaen oddiyno i'r Gorllewin Pell. Gyda hon y gellir myned rwyddaf i'r holl weithfeydd glo yn siroedd Schuylkill a Luzerne, a Carbon. H. P. Baldwin, Genl. P. Agent, 119 Liberty St., N. Y.

19. *Lehigh Valley Railroad.*—Ffordd ragorol yw hon. Cysyllta â'r "New Jersey Central" yn Easton; rhed trwy Allen-

town, Catasauqua, Slatington, Mauch Chunk, Ben Haven, ac i'r holl weithfeydd glo yn siroedd Carbon, Schuylkill, Northumberland, a Luzerne, Pa., a chysyllta â r "Erie Railroad" yn Waverly, N. Y. Mae y cwmni hwn yn cludo ymfudwyr i'r Gorllewin Pell ar yr amodau mwyaf rhesymol, gyda y "Lehigh Valley and Erie Railroad." Cysyllta â'r "Catawissa R. R." yn Quakake Junction. W. H. Sayre, Jr., Prest.'s Asst., &c., Bethlehem, Pa. N. Van Horn, Philadelphia. O. C. Lewis, Agent, Mahanoy City, Pa.

20. *Lehigh and Susquehanna R. R.*—Cysyllta a'r "Morris and Essex R. R." yn Easton, Pa., a rhed oddiyno trwy Mauch Chunk, Wilkesbarre, a Pittston, i Scranton, a Green Ridge (ger Providence), lle y cysyllta a'r "Delaware and Hudson R. R.," yr hon sydd yn myned i Carbondale, Pa., &c. E. W. Clark, Prest., Phila. Mendes Cohen, Controller, Phila.

21. *Catawissa Railroad.*—Rhed hon o Williamsport, trwy Danville, Rupert, Catawissa, Rington, Quakake ac East Mahanoy Junction, i Tamaqua, Pa., 99 milldir, ac o'r lleoedd olaf i New York a Philadelphia. M. P. Hutchison, Prest., Phila. Geo. Webb, Genl. Supt., Williamsport, Pa.

22. *Delaware, Lackawanna and Western Railway.*—Cysyllta â'r New Jersey R. R. yn Hampton Junction, a rhed oddiyno trwy y Water Gap i Scranton, Pa., ac oddiyno i Great Bend, a Binghamton, N. Y. Samuel Sloan, President, N. Y.; W. F. Halstead, Supt., Scranton, Pa.

23. *Northern Central Railroad, Pa.*—Mae hon yn rhedeg o Baltimore, Md., trwy Harrisburgh, a Sunbury, a Williamsport, i Elmira, N. Y.—256 milldir, ac oddiyno i Rochester, N. Y. J. D. Cameron, President; J. N. Du Barry, Vice-President, Harrisburgh, Pa.

24. *Lackawanna and Bloomsburgh R. R.*—Rhed hon o Scranton, trwy Pittston, Kingston, a Plymouth, a Danville, i Northumberland, Pa.—80 milldir; a gellir myned yn mlaen oddiyno i Tyrone, ac Altoona, a Pittsburgh, Pa. D. T. Bond, Supt., Kingston, Pa.

25. *Philadelpaia and Reading Railroad.*—Dyma yr unig reilffordd sydd yn rhedeg o Philadelphia trwy Reading i Pottsville, ac i'r holl weithfeydd glo yn Schuylkill Co.; ac y mae ei changenau yn ymledu o Reading i Allentown, ac i Harrisburgh, ac i Lancaster, Columbia, Mahanoy City, Ashland, Mount Carmel, a Shamokin, &c.; a bwriedir ei gweithio yn mlaen oddiyno i'r Gorllewin Pell. Hon yw y fwyaf cyfleus i'r holl sefydliadau Cymreig yn Schuylkill Co., Pa.

Franklin B. Gowen, President, Philadelphia, Pa.
W. H. Webb, Secretary, "
G. A. Nicolls, Superintendent, Reading, Pa.

26. *The All-Rail Great Southern Mail Route!*—Dyma y ffordd oreu, a rhataf, a rhwyddaf, i deithwyr, ac i ymfudwyr, i fyned i'r rhan fwyaf o dalaethau a dinasoedd y De, Mae meddianwyr a swyddogion y reilffyrdd a nodir isod wedi cytuno â'u gilydd i wneyd darpariadau trefnus i hyrwyddo teithwyr, ymfudwyr, a nwyddau masnachol, o brif ddinasoedd y Dwyrain, sef New York, Philadelphia, Boston, a Baltimore, a Washington, i brif ddinasoedd a threfydd y Deheudir, hyd New Orleans, ac yn mlaen i Texas. Gwnant Un Reilffordd Ddeheuol fawr o New York i New Orleans, am dros Bymtheg Cant o filldirau! Cynnwysa y reilffyrdd canlynol:—1. Orange, Alexandria, a Manassas. Rhed o Washington ac Alexandria, trwy Gordonville i Lynchburgh—178 milldir. 2. Virginia and Tennessee Railroad. Rhed o Lynchburgh i Bristol—204 milldir. 3. East Tennessee, Virginia and Georgia. Rhed o Bristol i Knoxville—130 m. (Cyfanrif o Washington i Knoxville, 512 m., ac o Knoxville i Chattanooga, 112 m.) Neu fel hyn:—

O New York	i Washington	228	milldir.
"	i Lynchburgh	406	"
"	i Bristol	610	"
"	i Knoxville	740	"
"	i Chattanooga	850	"
"	i Nashville	1,001	"
"	i Corinth	1,066	"
"	i'r Grand Junction	1,107	"
"	i Memphis	1,159	"
"	i Dalton	852	"
"	i Atlanta	952	"
"	i Macon	1,055	"
"	i Montgomery	1,127	"
"	i Mobile	1,332	"
"	i New Orleans	1,502	"

PELLDERAU O NEW YORK I DDINASOEDD Y GORLLEWIN, GYDA Y NEW YORK CENTRAL R. R., &C.

(Distances from New York to the Cities of the Western States, by the New York Central Railroad, &c.)

O DDINAS NEW YORK I

	Milldir.		Milldir.
Albany, N. Y	143	Cleveland, Ohio	620
Troy, N. Y	148	Columbus, Ohio	761
Schenectady, N. Y	160	Toledo, Ohio	733
Middle Granville, N. Y	210	CHICAGO, Illinois	962
Fairhaven, Vt.	236	CINCINNATI, O.	881
UTICA, N. Y	238	Clinton, Iowa	1100
Rome, N. Y	252	Dubuque, Iowa	1150
Syracuse, N. Y	290	Rock Island, Ill	1144
Rochester, N. Y	371	Davenport, Iowa	1145
Buffalo, N. Y	440	Iowa City, Iowa	1199
Suspension Bridge, N. Y	447	Marengo, Iowa	1229
Niagara Falls	449	Des Moines City, Iowa	1319
Detroit, Michigan	678	Council Bluffs, Iowa	1452

OMAHA, Nebraska	1455
Laramine, Wyoming	2028
Ogden, Salt Lake	2487
Sacramento, Calif	3280
SAN FRANCISCO, Calif	3368
Portland, Oregon, trwy San Francisco	4118
Sitka, Alaska	5000
Burlington Iowa	1169
Ottumwa, Iowa	1244
Red Oak, Iowa	1410
Glenwood. Iowa	1440
QUINCY, Ill	1225
Palmyra, Mo	1240
Macon City, Mo	1295
Utica, Mo	1360
Cameron Mo	1396
St. Joseph, Mo	1431
Brownville, Nebraska	1495
Atchison, Kansas	1451
Leavenworth, Kansas	1477
KANSAS CITY, Mo., trwy Cameron	1451

O NEW YORK, GYDA Y PENNSYLVANIA CENTRAL R. R., I'R LLEOEDD CANLYNOL :

(By the Pennsylvania Central Railroad, &c., to the West.)

	Milldir.
Easton, Pa	75
Allentown, Pa	92
Reading, Pa	128
HARRISBURGH, Pa	182
Altoona, Pa	314
Ebensburgh, Pa	328
Johnstown, Pa	352
Irwin Station, Pa	409
PITTSBURGH, Pa	430
Rochester, Pa	456
Alliance, Ohio	514
Mansfield, O	606
Crestline, O	619
Lima, O	691
Fort Wayne, Ind	750
CHICAGO, Ill	898
Rock Island, Ill	1080
Clinton, Iowa	1036
Dubuque, Iowa	1086
Iowa City, Iowa	1135
Council Bluffs, Iowa	1390
OMAHA, Nebraska	1393
Laramine, Wy	1966
Salt Lake, Utah	2425
SAN FRANCISCO, Calif	3306
Burlington, Iowa	1105
QUINCY, Ill	1161
" trwy Fort Wayne	1132
Macon City, Mo	1231
Cameron, Mo	1302
St. Joseph, Mo	1337
KANSAS CITY, Mo	1357
Pittsburgh. Pa	420
Steubenville, Ohio	473
Newark, Ohio	590
COLUMBUS, Ohio	623
INDIANAPOLIS, Ind	811
Bloomington. Ill	977
Galesburgh, Ill	1023
BURLINGTON, Iowa	1063
Ottumwa, Iowa	1138
Lincoln, Nebraska	1398
OMAHA, Nebraska	1359
Cincinnati, Ohio	743
Sandoval, (O. & M.)	803
St. Louis, Mo	1083
Sedula, Mo	1272
KANSAS CITY, Mo	1365
" trwy Indianapolis	1409

GYDA YR ERIE REILFFORDD A'R ATLANTIC A'R GREAT WESTERN R. R.

(Distances by the Erie & Atlantic & Great Western Railroads, to the West, &c.)

O NEW YORK I

	Milldir.
Paterson, N. J.	15
Great Bend, N. Y	200
Binghamton, N. Y	214
Owego, N. Y	236
Waverly, N. Y	255
Elmira, N. Y	272
Corning, N. Y	290
SALAMANCA, N. Y	413
Dunkirk, N. Y	459
Corry, Pa	473
Meadville, Pa	515
Warren, Ohio	574
Leavittsburgh, O	577
Ravenna, O	598
Talmadge, O	610
Mansfield, O	681
CINCINNATI, O	860
Meadville, Pa	515
Cleveland, O	626
Crestline, O	701
Columbus. O	764
Urbana, O	786
Indianapolis, Ind	927
St. Louis, Mo	1188
KANSAS CITY, Mo	1470
Meadville, Pa	515
Cleveland, O	626
Toledo, O	718
Fort Wayne, Ind	812
Decatur	1041

Quincy, Ill	1194	Council Bluffs, Iowa	1442
St. Joseph, Mo	1400	OMAHA, Nebraska	1447
KANSAS CITY, Mo	1420	San Francisco, Calif	3361
Corning, N. Y	290	Burlington, Iowa	1160
Hornesville, N. Y	331	QUINCY, Ill	1216
Buffalo, N. Y	421	St. Louis	1233
Niagara Falls	440	Macon City, Mo	1286
Detroit, Mich	669	Cameron, Mo	1387
CHICAGO, Ill	953	St. Joseph, Mo	1422
Rock Island, Ill	1135	KANSAS CITY, Mo	1442

CRYNOAD CYMHARIAETHOL O'R PRIF LEOEDD,

O NEW YORK I	Gyda y Pa. Central R. R.	Gyda y N. Y. Central R. R.	Gyda yr Erie R. R.
Cincinnati, O	743	881	860
Indianapolis, Ind	811	949	947
Chicago, Ill	898	962	953
Quincy, Ill	1161	1225	1216
St Louis, Mo	1083	1210	1188
St. Joseph, Mo	1337	1431	1400
Omaha, Nebraska	1359	1455	1447
Kansas City, Mo	1357	1451	1420

SYLWCH—Mae y TAIR Reilffordd uchod yn cychwyn o ddinas New York, ac yn cysylltu a reilffyrdd ereill yn y Gorllewin. Er mai y feraf yw y "Pennsylvania Central," nid oes llawer o wahaniaeth rhyngddynt; ac y mae pob un o honynt yn cludo ymfudwyr am brisiau isel iawn. Dewiswch eich ffordd.

PELLDER O CHICAGO, ILL., I WISCONSIN, MINNESOTA, &C.
(Distances from Chicago, Ill., to Wisconsin, Minnesota, &c.)

O CHICAGO, GYDA Y "CHICAGO AND NORTH-WESTERN RAILWAY," I

	Milldir.		Milldir.
Harvard Junction	63	Madison, Wis	138
Clinton Junction	78	Racine, Wis	62
Janesville	91	Milwaukee, Wis	85
Milton Junction	99	Freeport, Ill	121
WATERTOWN, Wis	130	Dubuque, Iowa	188
Minnesota Junction	148	Clinton, Iowa	138
Fond du Lac	177	Cedar Rapids, Iowa	219
Oshkosh, Wis	193	Boone, Iowa	340
Neenah, Wis	207	Council Bluffs, Iowa	488
GREEN BAY, Wis	242	Omaha, Nebraska	493

O MILWAUKEE, GYDA Y "MILWAUKEE & ST. PAUL RAILWAY," I

	Milldir.		Milldir.
Waukesha, Wis	21	Oconomowoc, Wis	31
Milton, Wis	62	Ixonia, Wis	37
Janesville, Wis	71	Watertown, Wis	43
Madison, Wis	96	Columbus, Wis	63
Arena, Wis	125	Portage City, Wis	91
Spring Green, Wis	132	Horicon Junction	52
Prairie du Chien	194	Burnet Junction	57
McGregor, Iowa	194	Ripon, Wis	81
Calmer, Iowa	237	Berlin, Wis	94
Cresco, Iowa	256	Minnesota Junction	54
Lime Springs, Iowa	267	Fox Lake, Wis	67
Ramsey, Minn	308	Randolph, Wis	72
Owatonna, Minn	338	Cambria, Wis	78
ST. PAUL, Minn	406	Portage City, Wis	96

Lisbon, 134. Tomah, 153. Sparta, 170. Bangor, 180. La Crosse, 195.

Nodiad.—Ni raid i chwi ond ychwanegu y nodau uchod at rif y pellder o filldirau o New York i Chicago, er gwybod pa bellder sydd o New York i bob un o'r lleoedd a nodir uchod; megys, pellder o New York i Chicago yw 898 milldir (gyda y Pennsylvania Central). Ychwanegwch at hyny 85 m., a bydd yn 983 m. Dyna yw y pellder o New York i Milwaukie, Wis. Ychwanegwch hefyd at hyny 406 m., a bydd yn 1389 milldir. Dyna yw y pellder o New York i St. Paul, Minnesota.

Hefyd, dymunaf arnoch gofio, fod yn hawdd i chwi eich hunain, os ydych yn deall rhifyddiaeth, wneyd amcan-gyfrif lled gywir o bris y cludiad (*fares*) o New York i bob lle yn yr Unol Dalaethau, trwy luosogi rhif y pellderau (*distances*) â'r nodyn 3, sef tair cent y filldir. Er engraifft—cymerwch y rhif canol o bellder o New York i Kansas City, Mo., (yr hon sydd yn gyfleus i fyned i bob lle yn Kansas a Colorado, &c.,) sef 1,420 o filldirau; wedi ei luosogi gyda 3 bydd yn 4,260 o centau, yr hyn a wna ddau ddolar a deugain, a chwe' deg o centau ($42.60), sef y swm a delir yn gyffredin gan *deithwyr* am fyned yno. Tynwch *un* ran o dair allan o'r uchod, a bydd y ddwy ran gweddill yn wyth dolar ar hugain a deugain cent ($28.40), yr hwn swm sydd yn lled agos at y pris a delir gan *ymfudwyr* am fyned yno. Hefyd, codant tua cent y filldir am gludo pob *can' pwys* o *luggage* (boxes) a fyddo gan bob un dros ben 80 pwys. Cyfrifwch hyny yr un modd a'r uchod. Gwna 1,420 o filldirau, yn ol un cent y filldir, $14.20. Dwy ran o dair o hyny sydd tua $9.46. Oddeutu hyny a godant am gludo pob can' pwys o'ch *luggage* o New York i Kansas City, Mo. Mae y prisiau uchod yn rhesymol iawn; ac os cewch fyned yno am hyny, ni ddylech gwyno; mae y pellder dros bedwar-cant-ar-ddeg o filldirau! Cofiwch *nad* wyf yn dyweyd mai fel y cyfrif uchod yn *hollol* y bydd y prisiau yn mhob ffordd y teithiwch; na, oblegid mae rhai o'r reilffyrdd yn codi 4 neu 5 cent y filldir, ac ereill 2 neu 2½ cent y filldir; ac y maent yn arfer codi a gostwng eu prisiau, fel y byddai yn anhawdd cyhoeddi rhestr hollol gywir o'r prisiau, ond am dymhor byr iawn. Amcan-gyfrif yw yr uchod, ond y rheol oreu a allaf roddi i chwi er diogelu eich hunain rhag cael eich twyllo yn ddirfawr gan ddynion anonest. Ond os bydd *llawer* o ymfudwyr yn myned ar yr un pryd gyda'u gilydd o New York i'r gorllewin, &c., gallant gael eu cludo, yn nghyda'u *luggage*, am lai o lawer o arian.

PENNOD IX.

AUR, ARIAN, PRES, A PHAPYRAU, &C.

Yn yr "YMFUDWR" a gyhoeddais yn Nghymru yn 1854, t. d. 82—86, ceir llawer o gyfarwyddiadau i adnabod a deall gwerth cymharol yr aur, a'r arian, a'r papyrau, a arferir yn yr Unol Dalaethau. Sylwch ar y rhai hyny, os yw y llyfr hwnw genych. Y pryd hyny yr oedd papyrau y canoedd Ariandai (*Banks*) yma yn dra lluosog; ac arian *bathol* gwahanol genedloedd y ddaiar yn cael, nid yn unig eu cyfnewid, ond hefyd eu harferyd mewn masnach yma yn gyffredin; ac yr oedd yn anhawdd eu hadnabod na gwybod eu gwir werth. Ond bu yma lawer o gyfnewidiadau ar ol hyny. Ataliwyd cylchrediad arian bathol cenedloedd ereill, fel nad oes dim yn awr yn cael eu harfer ond arian bathol y Llywodraeth Werinol hon ei hunan; ac y maent yn hawdd i'w hadnabod. Yn amser y gwrthryfel diweddaf a fu yma, dyryswyd masnach yr holl wlad; torodd llawer o fasnachwyr cyfoethog, ac o'r ariandai hefyd; ataliwyd cylchrediad yr *aur* i raddau helaeth, ac yr oedd yn annichon ei gael heb dalu pris (*premium*) mawr am dano; cododd ei bris yn raddol o *un* cent y ddolar hyd 150 cents y ddolar (unwaith)! Fel yr oedd, y pryd hyny, un ddolar o aur yn werth dwy ddolar a haner ($2.50) o bapyrau ariandai a Llywodraeth y wlad hon. Talent $1.50 mewn *bank notes* o bris (*premium*) am un ddolar o aur. Ceisiodd gelynion ein Llywodraeth ei godi yn uwch, er atal y Llywodraeth i amddiffyn ei hiawnderau, ac i ddarostwng y gwrthryfel! A phe buasai gwrthryfelwyr y De wedi llwyddo yn eu hamcan drygionus i ddatod yr Undeb, ac i sefydlu Llywodraeth eu hunain, ni buasai papyrau y Llywodraeth enwog a rhyddgarol hon yn werth dim; buasai caethwasiaeth (*slavery*), a'i holl greulonderau, yn cael ei barhau, a buasai un o'r Llywodraethau gwladol mwyaf anghyfiawn a melldigedig ar holl wyneb y ddaiar wedi cael ei sefydlu gan y *Rebels*. Dyna oedd eu hamcanion

arswydol; ac y mae yn syndod i mi fod neb yn Lloegr wedi eu cefnogi. Ond yr oedd y Goruchaf wedi penderfynu diddymu caethwasiaeth; daeth gwaedd pedair miliwn o gaethion truenus i'w glustiau Ef, a goruchellywodraethodd ddrygau y rhyfel i lwyr-symud eu gorthrwm am byth; a chafodd y gwrthryfelwyr weled a theimlo dyrnod arswydol, ond cyfiawn, ei ddialedd Ef. Yr oedd llaw Duw i'w gweled yn amlwg yn narostyngiad y gwrthryfelwyr, rhyddhad y caethion, a buddugoliaeth milwyr dewrion y Llywodraeth hon. Diolch iddo. Mae y Llywodraeth Werinol hon yn awr wedi cael ei thra-dyrchafu mewn cyfiawnder, a gallu, anrhydedd, a dylanwad, yn ngolwg holl deyrnasoedd y ddaiar. Er hyny, costiodd y rhyfel iddi oddeutu saith-ar-hugain o filoedd o *filiynau* o ddoleri ($2,700,000,000), neu tua £540,000,000. Buasai hyny yn ddigon i ddirlethu ambell i lywodraeth, fel na buasai yn gallu codi ei phen byth mwyach. Yn amser y rhyfel gorfu i'r Llywodraeth hon wneyd llawer o *Government Notes*, mewn gwahanol bapyrau, (gwerth 1, 2, 3, 5, 10, 20, hyd $100 yr un), y rhai a elwir gan y bobl, yn "*green-backs*," am eu bod wedi eu harliwio yn wyrddlas; a phapyrau bychain ereill (*fractions*) gwerth 3, 5, 10, 15, 25, a 50 *cents;* oll yn bapyrau cymeradwy. ac mewn arferiad cyffredinol, oddieithr y *counterfeits* (tebyg iawn iddynt) a wnaed, ac a wneir eto, gan gelfyddydwyr medrus a thwyllodrus; ac y mae llawer o'r rhai hyny yn cael eu lledaenu ar hyd y wlad, a dylai pawb eu gochelyd, os gall, trwy beidio derbyn na dosbarthu dim math o honynt; gallant gael sicrwydd am hyny trwy eu dangos i fasnachwyr ac arianwyr deallgar a gonest. Mae y Llywodraeth wedi rhoddi *bonds*, o wahanol fathau, am lawer o filiynau o ddoleri o swm ei dyled wladol, ac yn talu gwahanol lôg (*interest*) blyneddol mewn *aur* am danynt. Mae gan filoedd o ddeiliaid teyrngarol y wlad hon, a lluoedd mewn gwledydd ereill, y fath ysgrifrwymau (*bonds*), ac y maent yn hollol ddiogel. Mae y Llywodraeth yn sicr o'u talu mewn *aur*, gyda y llôg hefyd mewn aur. Mae wedi addaw ac ymrwymo i wneyd hyny; mae ganddi ddigon o allu i wneyd hyny; ac nis gall beidio gwneyd hyny, heb golli ei han-

rhydedd, a darostwng ei hun yn ddirfawr. Tra byddo Plaid y Gwerinwyr (*the Republican Party*) yn ddigon cryf (fel y maent yn awr) i wneyd a gweinyddu y deddfau, ni bydd perygl iddynt *hwy* beidio gwneyd hyny; ond credwyf, os byth y daw Plaid y Democratiaid llygredig (*Copper-heads*) eto i lywodraethu y wlad hon, y byddai perygl iddynt ddiddymu llawer o'r deddfau rheidiol a llesol a wnaed yn amser y rhyfel, ac wedi hyny, a *gwrthod* talu y *bonds* a'r *interest* mewn aur, fel y mae rhai o honynt wedi amlygu eu drwg duedd a'u hamcanion eisoes. Ond yr wyf yn gobeithio pethau gwell, er fy mod yn ysgrifenu fel hyn, er rhybudd a lles cyffredinol fy nghenedl. Ar ol llofruddiad yr Arlywydd enwog, Abraham Lincoln, yr hwn oedd y Cyrus a gododd Duw i amddiffyn bywyd ac iawnderau y Llywodraeth hon, ac a anfarwolodd ei enw trwy y Cyhoeddiad a roddodd o Ryddhad y Caethion, bu Andrew Johnson yn eistedd yn y Gadair Arlywyddol, ac yn ei dymhor byr ef cafodd y Llywodraeth lawer o ofidiau a rhwystrau, wrth geisio gwneyd deddfau da i adferu trefn (*Reconstruction*) yn nhalaethau y De; ac *ychwanegwyd* dyled y Llywodraeth. Ond o ddechreuad Llywyddiaeth General Grant, ein Harlywydd enwog presenol, trwy ei ddoethineb a'i degwch, a'i gynildeb ef, a'i gynghorwyr, a'r Blaid Werinol, talwyd miliynau lawer o'r ddyled wladol, gyda'r holl logau mewn aur, fel nad yw yn *awr* ond tua tair-ar-hugain o filoedd o filiynau ($2,300,000,000). Lleihad o tua pedwar can' miliwn o ddoleri ($400,000,000), mewn ychydig dros dair blynedd! Mae yn deilwng i gael ei *ail* ethol yn Arlywydd am bedair blynedd eto, am hyny, heb son am ei rinweddau ereill. Talasant yn agos i saith miliwn a haner o ddoleri ($7,500,000) bob mis; ac yn agos i naw deg o filiynau o ddoleri ($90,000,000) bob blwyddyn! Os parheir i dalu yr un swm bob blwyddyn eto, bydd yr holl ddyled, a'r llogau, wedi eu llwyr-dalu yn mhen oddeutu chwe' blynedd ar hugain eto—tua'r flwyddyn 1898. Gall hyny fod tua'r flwyddyn 1900. Nid yw pris yr aur (*premium*) yn AWR ond tua 14 cent y ddolar, ac y mae y *premium* ar *bonds* y Llywodraeth yn fwy na hyny; efelly y maent yn werthfawrocach

na'r aur, yr hyn sydd yn profi fod gan ddinaswyr y wlad hon, a thrigolion Ewrop, hyder cryf yn ngallu y Llywodraeth hon i dalu ei holl ddyled, gyda y llogau goreu. Credir hefyd fod yr amser yn agos pan fydd un dolar *papyr* y Llywodraeth hon yn gyflawn werth (*at par*) un dolar aur; ac wedi hyny bydd adferiad ar gylchrediad aur ac arian (*specie*, neu arian bathol) mewn masnach yn gyffredinol. Ond fel y mae yn awr, ychydig o aur ac arian a arferir mewn masnach yn y wlad hon; dim ond papyrau, gwahanol *notes* y *National Banks*, (y rhai a ffurfiwyd yn ddiweddar,) a *green-backs* y Llywodraeth, y rhai ydynt hollol gymeradwy.

Cynghorwyf chwi, pan y byddoch yn ymfudo o Gymru i'r Unol Dalaethau Amerigol, i newid eich holl arian am aur, neu i'w talu yn swyddfa ddiogel *Guion & Co.*, 25 Water St., Liverpool, a rhoddir *drafft* i chwi am y cyfanswm (gofalwch am gadw hwnw yn ddiogel), a chewch ei gyflawn werth mewn *aur y wlad hon*, yn swyddfa Williams & Guion, 29 Broadway, New York, ar ol eich tiriad diogel yma. Dyna y ffordd oreu. Mae llawer wedi *colli* eu haur a'u harian ar y môr, ac wrth gerdded heolydd Liverpool a New York, a theithio yn y *trains*. Ond yn swyddfäau Williams & Guion, neu William Inman, Ysw., 22 Water St., Liverpool, a John G. Dale Ysw., New York, byddent yn hollol ddiogel i chwi, neu i'ch perthynasau; a gallech eu cael oll, neu ran o honynt, yn New York, neu wedi i chwi gyrhaedd pen eich taith, ond galw neu anfon am danynt.

Mewn cyfnewidwriaeth mae *guineas* neu *sovereigns* Llywodraeth Lloegr yn werth $4.85 mewn aur *yma*, ac ychwanegir y *premium* at hyny, yn ol fel y byddo yma ar y pryd. Er engraifft—bwriwch fod un o honoch eisiau cyfnewid un sovereign o aur Lloegr am aur y wlad hon, yn *awr*, dylai gael am dani bedair dolar aur ac wyth deg pump o centau ($4.85), ychwanegwch bris yr aur (*premium*) fel y mae yn awr, sef 14 cents am bob dolar aur, neu tua 67 cents am $4.85, a dylech gael am y severeign hono $5.52 o bapyrau cymeradwy y Llywodraeth neu y National Banks yma. Os byddai genych fwy na hyny o *sovereigns* Lloegr, wedi eu talu

yn Liverpool, neu eisiau eu newid yn New York, lluosogwch $5.52 â nifer y sovereigns, fel hyn—os 5 fydd genych, byddant yn werth $27.60; os 10, byddant yn werth $55,20; neu os 20, dylech gael $110.40 am danynt. Pan fyddo Cymry America yn prynu *drafts* i anfon i'w perthynasau i Gymru, neu i dalu eu *passage* dros y môr yma, rhaid iddynt dalu mewn *papyrau* yma, fel uchod, am *sovereigns* Lloegr. Bydd gwerth y sovereign yn parhau yr un bob amser, sef tua $4.85, ond cofiwch y bydd pris yr aur (*premium*) yma yn codi ac yn gostwng. Gall *godi* eto i 20 cents y dolar, neu gall *ostwng* i 10 neu 5 cent y dolar; a goreu oll i chwi ar ol dyfod yma, ac i ninau hefyd, pe na byddai *premium* o gwbl; ond bod pob sovereign yn werth dim mwy na $4.85, a bod pob dolar *papyr* yn wir werth 100 cents (*at par*) mewn aur neu arian.

Credwyf y bydd yr ysgrif hon yn gymhorth i ymfudwyr i adnabod, i gyfnewid, a deall gwir werth aur, ac arian, a phapyrau (*bank notes*) y Llywodraeth hon. Ond rheidiol iddynt fydd cael amser ac ymarferiad mewn masnach, cyn y gallant eu hadnabod a'u deall yn berffaith. Nid oes dim o arian Lloegr yn cael eu harfer mewn masnach yma yn awr.

GWAITH A CHYFLOGAU.

Yn yr un llyfr, sef "Yr Ymfudwr," t. d. 91, 92, cyhoeddais restr o'r gweithfeydd, a'r celfyddydau, a'r cyflogau, ac o brisiau gwahanol nwyddau, llety, ymborth, dillad, &c. Ond dylid cofio fod y cyflogau wedi codi ychydig, a phrisiau ymborth, a dillad, a phob peth arall wedi codi llawer mwy yn amser y rhyfel, ac y maent yn parhau felly eto i raddau ehelaeth. Cyn y rhyfel, yr oedd y cyflogau, a'r ymborth, a'r dillad, &c., yn isel iawn; yn amser y rhyfel codasant yn afresymol; ac ar ol y rhyfel gostyngwyd llawer ar y cyflogau, ond ychydig a ostyngwyd ar brisiau gwahanol nwyddau rheidiol. Mae y tafleni canlynol yn lled gywir yn ol fel y mae pethau yma yn awr. Ond gwahaniaethant y cyflogau a'r prisiau mewn gwahanol dalaethau.

CYFLOGAU MERCHED.

Morwynion..........	o $2 i $3 yr wythnos, a'u bwyd.
Golchwragedd..........	o $1 i $1.50 y dydd, a'u bwyd.
Byd-wragedd........	o $5 i $8 yr wythnos, a'u bwyd.
Dressmakers.........	o $4 i $6 yr wythnos, a'u bwyd.
"	o $6 i $10 yr wythnos.
Milliners..	o $5 i $8 yr wythnos, a'u bwyd.
Genethod............	o $1 i $1.50 yr wythnos, a'u bwyd.

CYFLOGAU MEIBION.

Blacksmiths.....	o $1.50 i $3.00	y dydd, heb	eu bwyd.
Carpenters......	o $2.00 i $3.00	"	"
Masons..........	o $2.00 i $3.00	"	"
Bricklayers......	o $2.50 i $3.50	"	"
Plasterers........	o $2.50 i $3.50	"	"
Engineers........	o $2.00 i $3.00	"	"
Moulders.........	o $2.00 i $2.50	"	"
Cabinet Makers..	o $2.50 i $3.00	"	"
Painters	o $2.00 i $2.50	"	"
Shoemakers	o $1.50 i $2.00	"	"
Printers	o $2.00 i $3.00	"	"
Coopers.........	o $2.00 i $3.00	"	"
Tailors..........	o $2.00 i $3.50	"	"
Laborers	o $1.50 i $2.00	"	"
Store Clerks.....	o $500 i $800	y flwyddyn, a'u	bwyd.
Book-keepers....	o $800 i $1,200	"	"

Mae y mwnwyr yn gyffredin yn y gweithfeydd glo yn Pennsylvania yn gallu enill o $50 i $100 y mis (a rhai fwy na hyny), pan fyddont yn gweithio. Ond y maent yn colli dau fis neu dri bob blwyddyn o achos y *strikes*, &c. Gweithiant yn fwy cyson yn y Gorllewin a'r De; ond nis gallant enill yno ond o $2 i $3 y dydd, er gweithio yn galed am lawer o oriau.

Mae dynion medrus a sobr yn y gweithfeydd haiarn yma yn gallu enill o $3 i $5 y dydd, a rhai fwy na hyny, yn ol fel y byddo eu gwahanol orchwylion—yr *heaters*, a'r *puddlers*, a'r *rail-straighteners*, sydd yn cael y cyflogau mwyaf. Ond nid ydynt hwythau yn gweithio yn gyson drwy y flwyddyn, mewn rhai manau.

Mae y chwarelwyr llechi yn Pennsylvania, a Vermont, a Virginia, yn enill o $2 i $3 y dydd, pan fyddont yn gweithio. Ond y maent hwythau hefyd yn aml yn colli llawer o ddiwrnodau, ac weithiau fisoedd.

Mae *gweision tyddynwyr* yn cael o $27 i $34 y mis,

heb eu bwyd, trwy'r flwyddyn; ac o 18 i $25 y mis, a'u bwyd; neu o $1.50 i $2 y dydd, heb fwyd; ac o $1 i $1.50 y dydd, a'u bwyd. Enillant ychwaneg am y tymhor haf yn unig, yn amser prysurdeb y cynhauaf.

PRISIAU GWAHANOL BETHAU.

Gall dynion ieuainc gael bwyd a llety mewn tai cyffredin am o $4 i $5 yr wythnos; a merched ieuainc am o $3 i $4. Rhaid iddynt dalu llawer mwy mewn hotels a thai parchus, os byddant am fyw yn uwch na'r cyffredin. Rhaid i deithwyr dalu yn yr hotels 50 cents y pryd, a 50 cents am lety am un noson; ychydig lai a mwy mewn manau. Mae y mwnwyr yn Pennsylvania yn talu o $22 i $25 y mis am eu bwrdd a'u llety.

Gall dynion ieuainc gael gwisg o ddillad da, wedi eu gwneyd yn barod, am o $20 i $35, a gwisg gyffredin gref am o $15 i $20. Ond nis gall neb gael gwisg o frethyn du da gan y teilwriaid goreu heb dalu o $40i $50, a mwy na hyny. Ceir gwisg ysgafn haf am o $5 i $8; crysau am o $1.50 i $3; hosanau am o 25 i 50 cents; het dda am $7; het gyffredin am o $1 i $3; cap am o $1 i $10; esgidiau am o $2 i $4; *boots* am o $5 i $10.

Nid wyf yn ddigon cyfarwydd am brisiau gwahanol wisgoedd merched, i roddi rhestr o honynt yma; ond deallwyf eu bod yn llawer iawn uwch yma yn awr nag oeddynt cyn amser y gwrthryfel. Ond rywfodd y mae gwragedd a merched y gweithwyr diwyd a sobr yn cael helaethrwydd o ddillad da a gweddus yma. Gwlad dda iawn i'r gwragedd a'r merched ieuainc rhinweddol yw hon.

Mae y rhenti a'r trethoedd yn lled uchel yn y dinasoedd yma yn awr. Nis gellir cael ty cyffredin, a phedair neu bump o *rooms* ynddo, heb o $10 i $15 y mis; a rhaid talu llawer mwy na hyny am ychydig o ystafelloedd bychain, anghyfleus, yn New York, a'r dinasoedd mawrion.

YR AGERDDLONGAU (THE STEAMSHIPS).

Gorfu i'n tadau a'n mamau, sef yr hen Gymry enwog ac anturiaethus, a ymfudasant o Gymru i America, er

ys dros ddau gant o flyneddau yn ol, ac am ugeiniau o flyneddau wedi hyny, groesi y Werydd mawr mewn llongau hwyliog bychain, ac anghyfleus; ac wedi iddynt dirio yma, gorfu iddynt deithio ar draed ac mewn cerbydau diaddurn, ar ffyrdd anhygyrch, neu mewn hen fadau bychain a budron, ar afonydd a chamlasau; a sefydlu yn y coedwigoedd ar diroedd anniwylliedig, heb gyfeillion i'w croesawu, na chyfleusderau masnachol na chrefyddol, yn nghanol anifeiliaid rheibus, ac Indiaid anwareiddiedig. Dyoddefasant hwy lawer iawn o gyfyngderau, a buont mewn peryglon lawer ar fôr a thir. Ond erbyn heddyw y mae pethau wedi cyfnewid er gwell; dan nawdd y Nef, gall ymfudwyr Cymreig, ac ereill, groesi y môr mawr llydan mewn agerddlongau (*steamers*) mawrion cryfion, wedi eu gweithio yn y modd goreu, gyda y cyfleusderau mwyaf, am brisiau isel, mewn o naw i ddeuddeg o ddiwrnodau! Wedi iddynt lanio yn New York, neu Boston, neu Philadelphia, neu Portland, Maine, cânt bob cyfleusderau rheidiol, mewn cerbydau ardderchog, i deithio ar y gwahanol reilffyrdd, am brisiau isel, braidd i bob man a ddewisont yn y Talaethau, a rhai o'r Tiriogaethau hefyd: cânt berthynasau a chyfeillion i'w croesawu, tai da i drigo ynddynt, a thiroedd rhad a breision i sefydlu arnynt, digon o waith a chyflogau da yn union, a llawer o fanteision masnachol, addysgiadol, a chrefyddol, mewn llawer o fanau. Ond cofier fod eto lawer o helbulon a phrofedigaethau, ac weithiau beryglon, i'w cael wrth ymfudo yn *mhell* i diroedd y gorllewin, a'r gogledd, a'r de. Cryn drafferth a helbul sydd wrth ymfudo eto, yn enwedig i'r rhai sydd ganddynt lawer o blant, ac ychydig o arian.

Mae yma lawer o afonydd mawrion, megys yr Hudson, y Delaware, yr Ohio, y Mississippi, a'r Missouri, y gellir teithio arnynt am ugeiniau, a chanoedd, a miloedd o filldirau, mewn agerddfadau ardderchog a chyfleus; ac o gamlasau, a llynoedd mawrion, y gellir teithio arnynt mewn agerddfadau, a llongau hwyliog, a hirfadau llwythog o nwyddau, am brisiau llawer îs na'r reilffyrdd; ond nid ydynt yn myned yn agos mor gyflym. Ychydig sydd yn teithio arnynt er ys blyn-

eddan, ond yn y manau hyny nad oes reilffyrdd yn gyfleus iddynt.

Ond rhaid i chwi groesi y Werydd naill ai mewn llongau hwyliog neu mewn agerddlongau. Cymer y llongau hwyliog o dair i chwech wythnos i groesi y môr o Liverpool i New York; ond daw yr agerddlongau o'r naill borthladd i'r llall mewn o naw i ddeuddeg *diwrnod.* Cynghorwyf chwi i ddyfod yn yr *agerddlongau goreu,* sef y rhai a nodir yn yr Hysbysiadau (*Advertisements*) ar ddiwedd y llyfr hwn, yn enwedig y "*Guion Line*" a'r "*Inman Line.*" Mae ganddynt Oruchwylwyr (*Agents*), a llawer o honynt yn Gymry, yn mhob dinas a thref trwy yr Unol Dalaethau. Gellwch gael eich *passage tickets* ganddynt hwy.

PENNOD X.

CYNLLUN O GYNNWYSIAD YR AIL GYFROL.

(*Cyhoeddir hanes yr holl enwogion Cymreig yn hono.*)

Rhoddaf yma ychydig o hanesion am rai o Gymry enwog America, er mwyn i'r darllenwyr gael mantais i wybod ychydig am gynnwysiad Cyfrol II. o "HANES CYMRY AMERICA," yn flaenorol i'w chyhoeddiad. Tybiodd rhai fy mod yn bwriadu cyhoeddi yr holl *Ddarluniau* a anfonwyd i mi yn y llyfr. Buasai hyny yn ddymunol; ond nis gallaswn wneyd hyny dan lai na *deng mil o ddoleri*. Os bydd rhai yn dewis cyhoeddi eu Darluniau *eu hunain* yn yr AIL GYFROL, bydd yn hoff genyf wneyd hyny, os talant hwy y draul; a diau fod llawer yn alluog i wneyd hyny. Cadwaf yr holl *Ddarluniau* yn ofalus; a dichon, yn y dyfodol, y penderfyna Cymry America i gasglu *trysorfa ddigonol* i gyhoeddi yr holl Ddarluniau, er mwyn cael Hanes *Darluniadol* o'n cenedl yn y wlad hon.

YR ANRH. LLEWELYN BREESE, (SECRETARY OF STATE), WISCONSIN.

Anfonwyd y braslun canlynol o fywyd y Cyfrinydd enwog uchod i mi gan John T. Jones, Ysw., Madison, Wis., yr hwn sydd yn berffaith gydnabyddus ag ef:—

"Ganwyd gwrthddrych yr hanes hwn yn Abermynach, Sir Feirionydd, G. C., Mai 13, 1833. Cafodd ei ddwyn i fyny gan rieni parchus a duwiol gyda y Trefnyddion Calfinaidd. Derbyniwyd ef yn gyflawn aelod yn eglwys Proscairon, Wis., pan yn 14 ml. oed, dan weinidogaeth y Parch. Thomas H. Roberts. Etifeddodd yn

ehelaeth o rinweddau ei hynafiaid, a buan y dadblygodd ei alluoedd nes ei ddwyn i sylw neillduol yr eglwys. Yr oedd yn ymroddgar a defnyddiol yn ei holl gysylltiadau crefyddol, yn gystal a gwladol; yn ymdrechgar gyda'r canu, ac yn arweinydd y côr; yn athraw llafurus yn yr Ysgol Sabbothol, ac yn arolygwr gweithgar a defnyddiol tra y parhaodd yn yr ardal. Yr oedd yn 25 mlwydd oed pan y symudodd i Portage City, prif dref y swydd. Gan nad oedd yno achos Cymreig, ymunodd â'r Eglwys Bresbyteraidd; ac nid hir y bu yno cyn i'w dalentau disglaer, ei fywyd dichlynaidd, a'i sêl dros grefydd dynu sylw ac enill parch ac ymddiried yr holl aelodau; o herwydd yn mhen blwyddyn cafodd ei ddewis yn 'ddiacon' yn yr eglwys, ac yn fuan yn arweinydd y côr, ac yn arolygwr yr Ysgol Sul; a chyn hir etholwyd ef yn henadur (*elder*), pa swydd a lanwodd yn anrhydeddus hyd nes y symudodd i Madison, prif dref (*Capitol*) y dalaeth, i ymgymeryd â dyledswyddau ei swydd bresenol fel Cyfrinydd y Dalaeth (*Secretary of State*). Ac yn fuan ar ol ei ymgysylltiad â'r Eglwys Bresbyteraidd yn y brif ddinas, dewiswyd ef yn henuriad yno. Y mae ei fywyd crefyddol yn brawf diymwad o'r gwirionedd hwnw—'Fy anrhydeddwyr a anrhydeddaf.'

"Y swydd *wladol* gyntaf yr etholwyd ef iddi oedd *School District Clerk*. Wedi hyny bu yn Oruchwyliwr Trefol flwyddyn, yn Drysorydd flwyddyn, ac yn Ustus Heddwch dair blynedd; Is-Sirydd Columbia Co. ddwy flynedd, pryd yr etholwyd ef yn Drysorydd y County; ac etholwyd ef ail a thrydydd tro i'r un swydd—am chwe' blynedd o gwbl. Ar derfyniad pa amser, ymgysylltodd â'r cwmni masnachol cryfaf yn nghanolbarth

y dalaeth, sef N. H. Wood & Co., a pharha yn un o'r *firm* hyd heddyw.

"Yn 1869 etholwyd ef drwy fwyafrif mawr, dros ddau wrthwynebydd, yn Gyfrinydd Talaethol (*Secretary of State*)—y swydd uwchaf ac anrhydeddusaf, ond Llywodraethwr y Dalaeth, a'r bwysicaf o'r cwbl, a'r swydd, o'r holl swyddi talaethol, sydd yn gofyn pen clir, a dealltwriaeth cyflym, oblegyd y mae yn drindod o swyddi; mae ei daliedydd nid yn unig yn Gyfrinydd, ond hefyd yn Brawydd (*Auditor*); ac yn ol cyfraith a wnaed yn 1870, ar ol iddo ef ymgymeryd a'i swydd, yn *Brwyadur* Yswiriant (*Commissioner of Insurance*). Yn nhalaeth New York, a thalaethau ereill, mae y tair swydd uchod ar eu penau eu hunain, gyda thri o wahanol bersonau yn eu dal. Pan yn Nghymanfa Gyffredinol Dirprwywyr Yswiriant y gwahanol dalaethau yn New York, yn Mehefin, 1871, etholwyd ef yn Is-Lywydd.

"Felly cyfododd o rîs i rîs, nid yn unig i'r safle swyddogol uwchaf ond un yn y dalaeth, ond hefyd i'r safle gyda'r uwchaf o unrhyw Gymro yn y wlad, yn mharch ac edmygedd nid yn unig ei gyd-genedl, ond ei gyd-ddinasyddion yn gyffredinol.

"Trwy ymdrech diflino gyda'i hen gyfeillion, y Trefnyddion Calfinaidd, yn y dalaeth, cafodd ganddynt gydsynio drwy eu Cymanfa i godi *Coleg Cymreig* yn y dalaeth; ac y maent wedi cael y freinlen (*charter*) i'r unrhyw drwy y Ddeddfwneuthurfa y gauaf diweddaf. Disgwylir yn y dyfodol ganlyniadau gwerthfawr ac anmhrisiadwy i'n cyd-genedl o bob enwad drwy y symudiad canmoladwy a chenedlgarol hwn.

"Cariwyd yn unfrydol yn Synod Bresbyteraidd Wisconsin, a gynhaliwyd yn Portage City yn 1868, gynygiad o'i eiddo i ddwyn Presbyteriaid a Methodistiaid

Calfinaidd Cymreig y dalaeth i ddealltwriaeth gwell, ac i undeb agosach â'u gilydd, er hyrwyddo yr achos mawr yn y dalaeth. Penodwyd ef a'r Parch. T. G. Smith, gan y Synod, i ymweled â Chymanfa nesaf y Methodistiaid yn Racine, yn Mehefin, 1869. Dyna gychwyniad y teimladau da a charedig, a chyfnewidiad blyneddol o opiniynau a moesgyfarchiadau cynes a Christionogol a gymerodd le er y pryd hwnw, rhwng y ddau enwad yn y dalaeth.

"Yn Assembly Gyffredinol y Presbyteriaid yn Chicago, yn Mehefin diweddaf, etholwyd Mr. Breese, a Dr. Thomas, o Athrofa Dduwinyddol Lane, Cincinnati, Ohio (yr hwn hefyd sydd Gymro), yn gynnrychiolwyr yr Assembly i Gymanfa Gyffredinol y Methodistiaid Calfinaidd, yn mis Medi, 1871, yn ninas New York."

JOHN T. JONES.

Madison, Wis., Awst 21, 1871.

Y DIWEDDAR BARCH. THOMAS THOMAS (W.), REMSEN, ONEIDA CO., N. Y.

Ganwyd ef yn y Bala, Meirionydd, G. C., Tachwedd 10, 1814. Derbyniwyd ef yn aelod o'r eglwys Annibynol yno pan oedd yn ieuanc iawn. Wedi hyny ymunodd â'r Wesleyaid, a dechreuodd bregethu yn Gwyddelwern, pan yn 22 mlwydd oed. Pregethodd lawer yn Nghymru gyda dylanwad mawr. Ymfudodd i America yn y fl. 1854. Cafodd ei urddo gan y Wesleyaid Esgobawl yn y wlad hon. Bu yn gweinidogaethu yn ffyddlon yn ninas New York, Ironton, Ohio, ac yn Utica, a Remsen, Sixty, South Trenton, a Ninety-Six, Oneida Co., N. Y. Priododd â Mrs. Mary Owen, New York, Gorphenaf 22, 1860. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan y diweddar Barch. John Ellis (W.) Yn 1867 *llosgodd* ei dy, a'r oll a feddai yn Remsen, N. Y. Ar ol hyny ymwelodd â'r sefydliadau a'r eglwysi Cymreig yn America. Pregethai gyda y gwahanol enwadau

yn ddiwahaniaeth, a chafodd lawer o gydymdeimlad a chynorthwy. Yn Mai, 1869, ymwelodd â "Hen Wlad ein Tadau." Bu yno am bum' mis, a chafodd groesawiad mawr. Ar ol ei ddychweliad i Remsen, N. Y., cafodd ei flino gan y *rheumatic fever*, a bu yn gorwedd am wythnosau lawer. Teimlai yn dawel a dedwydd iawn yn ei gystudd. Yr oedd yn Gristion didwyll. Yr oedd Iesu Grist, a hwnw wedi ei groeshoelio, "yn bopbeth, ac yn mhobpeth" iddo. Canai yn hyfryd iawn, yn ei oriau olaf, y geiriau canlynol:—

"Am grefydd ymofynwn,
A cheisiwn nes ei chael;
Gall hon ein dal a'n lloni,
Pan f'om ar wely 'n wael," &c.

Bu farw yn dawel yn yr Arglwydd, Hydref 13, 1870, yn 56 mlwydd oed. Claddwyd ef yn barchus yn mynwen *Fairchild*, yn mhlwyf Remsen, N. Y. Gadawodd ei weddw ddiweddaf, a dau o blant o honi hi, a saith o blant o'i wraig gyntaf, i alaru ar ei ol.

Dyn tal a nerthol o gorffolaeth oedd Mr. Thomas. Yr oedd ei wallt yn oleu, ei lygaid yn dreiddiol, a'i lais yn gryf. Yr oedd yn bregethwr synwyrgall, trefnus, nerthol, a nodedig wresog. Yr oedd hefyd yn fugail da, yn gyfaill ffyddlon a siriol; ac yr oedd yn gymeradwy a pharchus gan yr holl eglwysi. Yr oedd ganddo ei wendidau; a chafodd ei ran o brofedigaethau cenhadon ffyddlon Iesu. Gwel ei hanes yn helaethach yn y "CENHADWR," am Ionawr, 1871; ac yn y "DRYCH," am Rhagfyr 15, 1870.

PARCH. REES EVANS (T. C.), CAMBRIA, COLUMBIA CO. WISCONSIN.

Ganwyd y gweinidog parchus, a'r pregethwr talentog hwn, yn y Goetre, plwyf Llangybi, Sir Aberteifi, D. C., tua'r flwyddyn 1817. Yr oedd yn 53 mlwydd a naw mis oed, yn Gorphenaf, 1871. Ganwyd a magwyd ef yn yr un ty a'r hen Davies, Castell Howell. Mae yn Wisconsin er y flwyddyn 1842. Dechreuodd bregethu yn Racine yn 1847. Ordeiniwyd ef yno yn 1852. Bu yn gweinidogaethu am bedair blynedd yn Chicago; ac

y mae yn weinidog poblogaidd a defnyddiol yn sefydliad Cymreig mawr Cambria, Wisconsin, lle mae y Trefnyddion Calfinaidd yn dra lluosog a dylanwadol, er ys dros 14eg o flyneddau. Mae yn fugail sefydlog ar eglwys y T. C., yn Cambria, Wisconsin. Mae ganddo wraig, a chwech o blant; mwynha iechyd da; mae ei amgylchiadau bydol a chymdeithasol yn gysurus; nid yw yn arfer ymrwystro gyda' negesau y bywyd hwn. Mae maes ei weinidogaeth yn eholaeth, am hyny bydd ganddo ddigon o waith i'w gyflawni bob amser.

PARCH. EVAN OWEN (A.), RIDGEWAY, IOWA CO., WIS.

Ganwyd ef yn Tymawr, Ceulan, ger Talybont, Sir Aberteifi, D. C., Chwefror, 26, 1823. Yr oedd ei rieni, sef Evan Owen, ac Ann Richards, (wedi hyny o Morben, plwyf Machynlleth,) yn aelodau ffyddlon gyda'r Annibynwyr; a'i frawd, y Parch. John Owen (A.), yn weinidog enwog yn Llangefni, Mon. Cafodd ei fagu ar dyddyn yn Nghymru, ac y mae yn dyddynwr parchus eto yn Wisconsin. Cafodd addysg ddyddiol. Derbyniwyd ef yn aelod yn Talybont, Aberteifi, pan yn 16 ml. oed. Priododd â Miss Elizabeth Morgan, merch Richard Morgan, Ysw., Talybont, Mawrth, 1847. Ymfudodd i America yn 1849. Sefydlodd yn Waukesha, Wisconsin; bu yno am bedwar mis—yno y dechreuodd bregethu. Aeth oddiyno i Berlin, lle yr urddwyd ef yn weinidog ar yr eglwys Annibynol yno, Rhagfyr 15, 1850. Bu yno am flwyddyn a haner. Aeth oddiyno i Dodgeville—llafuriodd yn ffyddlon a llwyddianus yno, ac yn Nghapel y Coed, gerllaw yno, am 11 mlynedd. Cymerodd ofal eglwysi Ridgeway a Blue Mounds yn nechreu Ebrill, 1863, lle y mae eto yn gysurus a defnyddiol. Plant—Ann, Richard, Evan, ac Elizabeth. Dyn tal iawn, a thra nerthol, o gorffolaeth, yw Mr. Owen. Mae ganddo ben mawr crwn, tra chyflawn; talcen llydan, ond nid uchel; aeliau uchel, a llygaid bychain glas-felyn craffus; genau llydain, a gwefusau lled dewion; llais mawr, cryf, a hyglyw; ac ysgogiadau arafaidd. Mae yn Gristion da, yn ddyn synwyrgall, yn Annibynwr egwyddorol, ac yn un o'r pregethwyr

mwyaf poblogaidd a dylanwadol gyda yr Annibynwyr yn nhalaeth Wisconsin; mae ei bregethau wedi eu myfyrio yn dda, eu cyfansoddi yn ofalus a threfnus, yn meddu gwreiddiolder, ac weithiau ffraethder, a thraddoda hwynt gyda nerth a dylanwad mawr.

Y PARCH. E. B. EVANS (A.), HYDE PARK, LUZERNE CO., PENNSYLVANIA.

Ganwyd ef yn Ty'rgof, plwyf Ystradgynlais, Morganwg, D. C., Rhagfyr 14, 1810. Yr oedd ei rieni, Benjamin Evans, a Jennett Davies, yn aelodau ffyddlon yn yr eglwys Annibynol, dan ofal y Parch. John Davies, Alltwen. Derbyniwyd ef yn aelod crefyddol o eglwys y Parch. John Rowlands (A.), Cwmllynfell, yn Mehefin, 1827. Dechreuodd bregethu yno yn Awst, 1831. Moulder oedd wrth ei gelfyddyd. Ymfudodd i America yn Mai, 1832. Sefydlodd yn Pottsville, Pa., yr un flwyddyn. Dechreuodd yr eglwys Annibynol yno yn Ionawr, 1833. Urddwyd ef yn weinidog ar yr eglwys hono, Nadolig 1833. Gweinyddwyd ar yr achlysur gan y Parch. Lewis Williams (A.), Carbondale, Pa., a'r Parch. McCool (P.), Pottsville. Ymddengys nad oedd ond Lewis Williams, Carbondale, a Daniel Jones, Bradford Co., yn gweinidogaethu gyda'r Annibynwyr Cymreig yn nhalaeth Pennsylvania y pryd hyny. Yn y fl. 1833, sefydlodd Mr. Evans eglwysi yn Minersville, St. Clair, a Five Points. Pregethodd mewn tri o'r lleoedd uchod bob Sabboth hyd ddiwedd y fl. 1849. Cerddai o 12 i 16 o filldiroedd bob Sabboth. Priododd â Miss Jane Jones, merch Humphrey Jones, Utica, N. Y., yn nghapel yr Annibynwyr yn Broom St., New York, Ebrill 26, 1842; gweinyddodd y Parch. J. J. Jones (A). Bu iddynt amrai o feibion a merched, y rhai ydynt eto yn fyw. Bu yn weinidog yn Pottsville am tua 18 ml., hyd Nadolig, 1849. Yno y dechreuodd efrydu Physygwriaeth, a daeth yn Feddyg enwog. Yn Mai, 1850, symudodd o Pottsville, i gymeryd gofal yr eglwys Annibynol yn Pittston Ferry, Luzerne Co., Pa. Bu yno hyd Hydref, 1857, pan y symudodd i Hyde Park, a sefydlodd eglwys Annibynol yno, Hydref 17,

o'r flwyddyn hono. Addolent mewn ysgoldy bychan, 28 tr. wrth 30 tr., yno. Rhifedi yr aelodau oedd 20. Nid oedd Scranton na Hyde Park ond lleoedd bychain iawn y pryd hyny. Yr oedd capel ac eglwys Annibynol yn Scranton, dan ofal y Parch. David Jones; yr hwn yn fuan wedi hyny a ymfudodd i Australia. Pregethai Mr. Evans hefyd mewn ysgoldy i'r eglwys Annibynol yn Providence, Pa. Yn ei amser ef yr adeiladwyd y capel yno; ac efe a lafuriodd er talu ei ddyled. Helaethwyd yr ysgoldy yn Hyde Park. Cynyddodd yr eglwys a'r gynulleidfa. Yn ei amser ef yr adeiladwyd yr addoldy mawr a hardd presenol yno; a bu ef yn ymdrechgar iawn er talu ei ddyled. Traul $14,000. Yn Ionawr 22, 1871, rhoddodd ofal yr eglwys i fyny o'i wirfodd, a chafodd uchel gymeradwyaeth ganddi. Yr oedd ei rhifedi y pryd hyny tua 375. Ysgol Sabbothol tua 300; a'r gwrandawyr o 700 i 800. Bu yn weinidog ffyddlon, diwyd, a chymeradwy yno am 13½ o flyneddau. Gwelodd fawr lwyddiant ar yr achos yno. Cynyddodd Hyde Park yn gyflym mewn poblogaeth, a dylanwad Cymreig. Mae Mr. Evans, a'i deulu parchus, yn byw yno eto; mae yn Feddyg medrus a defnyddiol yn y lle, ac yn parhau i bregethu yn achlysurol.

Dyn tal, a chryf o gorffolaeth, yw Mr. Evans. Mae ganddo wyneb hir, pen cyflawn, llygaid bywiog, aeliau uchel, a llais hyglyw. Mae ei ysgogiadau yn gyflym. Mae yn bregethwr da a chymeradwy—llawn o fywiogrwydd. Cyhoeddwyd amrai o'i bregethau yn y "CENHADWR."

PARCH. MORGAN A. ELLIS (T. C.), HYDE PARK, PA.

Ganwyd ef yn Melin-y-Coed, o fewn tair milldir i Machynlleth, Maldwyn, G. C., Medi 19, 1832. Derbyniodd ddysgeidiaeth dra chyflawn, gyda y bwriad cyntaf o'i gymwyso yn athraw ysgol. Cafodd ei *Ddiploma* fel athraw o'r Borough Road "Normal Institution," Llundain. Pan yn ieuanc iawn, bu yn athraw o dan nawdd Sir Robert W. Vaughan, Nanau, Meirionydd, G. C. Enillodd sylw lluaws o foneddigion a boneddigesau tra

fuasai yn ngwasanaeth y boneddwr uchod. Arferai ei gyflwyno i sylw dieithriaid wrth y teitl, "Temperance Boy." Modd bynag, tra yr ydoedd Sir R. W. Vaughan ar ymweliad a'i ewythr yn Rûg, ger y Bala, derbyniodd y "Temperance Boy" y nodyn diswyddol canlynol oddiwrtho:—

"MORGAN ELLIS,—Having been informed of your attendance at Dissenting Chapels, I dismiss you from the school at Llanfachreth, which you will break up Saturday next; and lock both the door and gate, and deliver the keys to William Evans, Dolfach, to be forwarded to me here the first opportunity. The salary due to you till Saturday next will be paid you by Wm. Evans."

R. WMS. VAUGHAN, Rûg, 9, 1848.

Felly ymadawodd am byth â'r Ysgolion Gwladwriaethol, ac a'r Eglwys Wladol a'i noddwyr. Ni bu y llythyr uchod yn argraffedig erioed o'r blaen; ond y mae yn *gopi* perffaith o'r gwreiddiol, yr hwn sydd yn awr yn meddiant Mr. Ellis. Wedi hyny bu am 5 mlynedd yn cadw *British School* flodeuog iawn yn Llanberis, Arfon. Oddiyno daeth i'r America, ar ymweliad a'i berthynasau, gan fwriadu dychwelyd yn mhen tua blwyddyn. Dygodd gydag ef lawer o gymeradwyaethau uchel. Glaniodd yn Efrog Newydd Medi 8, 1853. Bu am beth amser yn Duff's College, Pittsburgh, Pa., fel *Assistant Professor of Penmanship*. Eithr yn fuan derbyniodd alwad i fod yn Olygydd y *Gwyliedydd Americanaidd*, newyddiadur dyddorol a gyhoeddid yn Utica, E. N. Wedi uno y "Gwyliedydd" gyda'r "Drych," o dan y teitl y "*Y Drych a'r Gwiliedydd*," bu yn *Olygydd* ar y newyddiadur unedig am yspaid o amser. Gadawodd y swydd olygyddol, ac ymgymerodd a bod yn Athraw *Normal School* yn West Bangor, swydd York, Pa. Bu yn gweinyddu fel athraw yno am bedair blynedd. Yno y dechreuodd bregethu gyda y Trefnyddion Calfinaidd. Symudodd oddiyno i gymeryd gofal yr eglwys (T. C.) yn Ebensburgh, Cambria Co., Pa. Yno yr urddwyd ef. Bu yno am dair blynedd. Wedi hyny bu am ychydig amser yn pregethu i'r Eglwys Gymreig yn St. Louis, Mo. Ar farwolaeth y Parch. Wm. Rowlands, D. D., penodwyd ef yn Olygydd y *Cyfaill;* ac y mae yn par-

hau yn y swydd hono hyd y dydd hwn. Daeth i gymeryd gofal eglwysi y Trefnyddion Calfinaidd yn Hyde Park a Bellevue, Luzerne Co., Pa., yn Ionawr, 1868. Wedi llafurio am flwyddyn gyda'r ddwy eglwys hyn, barnwyd fod y llafur yn rhy fawr, felly ymgymerodd ag eglwys Hyde Park yn unig. Pan gychwynwyd *Baner America*, dewiswyd ef yn Olygydd holl *Erthyglau Arweiniol* y newyddiadur hwnw. Efe ei hun a ysgrifenodd yr oll o honynt. Yr oeddynt yn brofion o'i ddysg a'i athrylith gref; dylanwadasant ar y miloedd, a chawsant gymeradwyaeth gref gan Gymry America. Mae gan Mr. Ellis wraig rinweddol, ac amrai o blant, ac y maent yn awr yn byw yn gysurus iawn yn Hyde Park, Pa.

Bu colli ei fraich, pan yn ieuanc, yn enill i Mr. Ellis. Dan arweiniad gofalus y Nef, cafodd addysg ragorol. A gwnaeth llythyr "diswyddol" Mr. Vaughan ragfarnllyd, les mawr iddo; penderfynodd y mynai gael anadlu yn awyr rhyddid byth wedi hyny, ac y mae yn awr yn un o'r rhai mwyaf selog dros ryddid gwladol a chrefyddol; yn llenor Cymreig coethedig, yn feirniad craffus a diduedd, yn olygydd medrus a chwaethus, yn ddarlithydd poblogaidd, yn fugail da i Iesu Grist, ac yn un o'r pregethwyr mwyaf gwreiddiol, trefnus, dysgedig, a doniol yn mhlith y Trefnyddion Calfinaidd yn America. Mae yn weinidog ar un o'r eglwysi mwyaf parchus yn Hyde Park, Pa.; ac y mae yn parhau i lenwi y swydd bwysig, sef golygyddiaeth y *Cyfaill*, mewn undeb a'i gyd-olygydd enwog, y Parch. William Roberts, D. D., Bellevue, Pa. Dan eu golygiaeth hwy, dosparthir tua 2,500 o'r *Cyfaill*, a miloedd o'r "Dyddiadur;" ac y mae y naill a'r llall yn anrhydedd i enwad parchus y Trefnyddion Calfinaidd yn y wlad hon.

PARCH. DAVID W. MORRIS (B.), HYDE PARK, LUZERNE CO., PA.

Ganwyd ef yn Llanstephan, Sir Gaerfyrddin, D. C., Hydref 9, 1823. Mab ydyw i'r Parch. William Morris (a Lettice ei wraig), Llanelli, Sir Gaer, yr hwn a fu yn weinidog parchus gyda y T. C. am 52 o flyneddau. Bu

farw Tachwedd 5, 1869, a chladdwyd ef yn ymyl Capel Newydd Llanelli. Dysgodd y gelfyddyd o gryddiaeth. Cafodd ei fagu yn grefyddol gyda y T. C. Bedyddiwyd ef trwy drochiad, Gorphenaf 20, 1843, gan y Parch. Enoch Williams, Aberafon, Morganwg, D. C. Dechreuodd bregethu yno yn 1844. Cafodd addysg am dair blynedd yn Athrofa Hwlffordd, Penfro. Urddwyd ef yn weinidog yn Liverpool, Rhagfyr 25, 1850. Bu yno am ychydig amser. Ymadawodd oddiyno oblegid gwaeledd ei iechyd. Bu yn Cwmtwrch ac Ystradgynlais, Morganwg, am 7 mlynedd; ac yn Cwm-sarn-ddu, a Rhandir-mwn, ger Llanymddyfri, Sir Gaerfyrddin. am 7 mlynedd; ac yn Bethlehem, Abertawe, am 4 blynedd; Beulah a Smyrna, Sir Benfro, am 2 flynedd; Pont Senny a Sardis, Brycheiniog, am 3 blynedd. Priododd â Miss Ann Lloyd, merch Mr. David Lloyd, Melin Glan Sefyn, ger Llangadog, Sir Gaerfyrddin, Chwefror, 6, 1853. Mae ganddynt un mab o'r enw Albert Lloyd Morris, yr hwn a anwyd Tachwedd 14, 1854. Ymfudodd i America Tach. 7, 1870, a chymerodd ofal gweinidogaethol yr eglwys Fedyddiedig, luosog, a dylanwadol, yn Hyde Park, Pa., lle mae eto yn weinidog cymeradwy a defnyddiol.

Mae gan Mr. Morris gyfansoddiad corfforol cryf; taldra, tua 5 tr. 5 m; ond iechyd canolig a gafodd. Mae ganddo ben crwn cyflawn, talcen uchel a llydan, gwallt lled ddu, ond yn awr yn dechreu gwynu—aeliau cryfion, uchel—llygaid cochddu mawrion, treiddiol—gwefusau tewion, gwyneb crwn, edrychiad gwrol, ysgogiadau arafaidd, llais cryf a hyglyw.

Mae yn *awdwr* amrai o lyfrau gwerthfawr. 1. Maesydd y Myfyriwr—2 rifyn, pris 1s. 6c., yn cynnwys 40 o erthyglau duwinyddol, traethodau buddugol, barddoniaeth. 2. Bwrdd y Babell. Traethodau. Pris 6c. 3. Rhiniog y Cysegr. Traethodau, &c. Pris 6c. 4. Tir Emmanuel. Traethawd. Pris 3c. 5. Athrofa Iachawdwriaeth. Traethawd. Pris 3c. Cyhoeddodd amrai draethodau dan ei enw priodol yn *Seren Gomer*, a'r *Bedyddiwr*, yn Nghymru. Efe yw awdwr "Dylanwadau Esiampl," yn *Baner America*.

Mae *arddull* Mr. Morris fel awdwr a phregethwr yn

hollol briodol iddo ef ei hun, a gorchest fawr fyddai i neb arall geisio ei efelychu. Mae ganddo y fath gyflawnder o wahanol ensyniadau, ar ddull Triawd, ac y mae yn eu traddodi yn hyrwydd a nerthol, fel llifeiriant cryf, nes y maent yn hawlio sylw, ac yn creu teimlad, ond yn gorfeichio y côf. Weithiau ceir ganddo y blodau mwyaf heirdd; bryd arall y grawnsypiau melusaf; weithiau y ffraeth-eiriau mwyaf pert, a'r ergydion mwyaf disymwth a dirlethol, a phryd arall y toddiadau mwyaf efengylaidd ac effeithiol. Pe safai yn fwy syth yn yr areithfa—yr arferai ei lygaid craffus i sylwi mwy ar y gynulleidfa, a'i fraich a'i law dde i wneyd ysgogiadau (*actions*) mwy gweddus ac areithyddol, credwyf y byddai traddodiad ei bregethau campus yn llawer mwy dymunol gan y mwyafrif o Gymry America. Mae ei gymhariaethau, weithiau, yn dywyllion; ond ei amcan bob amser yn dda. Pregetha ddyledswyddau dynion yn onest; ond creda héfyd y rheidrwydd am y *dylanwadau dwyfol* i gyfnewid y galon, ac i greu bywyd ysbrydol yn yr enaid. Hir gofia llawer am y bregeth dda a draddododd yn effeithiol yn Nghymanfa y Bedyddwyr yn Mahanoy City, yn Medi, 1871, ar y geiriau yn Ezeciel xxxvii. 9, "O anadl, tyred oddiwrth y pedwar gwynt, ac anadla ar y lladdedigion hyn, fel y byddont byw."

PARCH. WILLIAM ROBERTS, D. D., BELLEVUE, LUZERNE COUNTY, PENNSYLVANIA.

Ganwyd ef yn Llanerchymedd, Mon, G. C., Medi 25, 1810. Cafodd ysgol ddyddiol dda er pan oedd yn bum' mlwydd, hyd nes oedd yn 14 mlwydd oed. Bu wedi hyny am dair blynedd yn efrydu yr ieithoedd Saesonaeg, Lladin, a Groeg, ac elfenau rhifyddiaeth, dan ofal y Parch. William Griffiths (A.), yn Nghaergybi. Yno y dechreuodd bregethu pan yn 19 mlwydd oed. Bu am ddeuddeg mis, wedi hyny, yn yr Athrofa Bresbyteraidd, Dublin, Iwerddon, dan ofal Dr. Carlysle, Dr. Stuart, a Dr. McArthur. Pregethai yno hefyd i'r morwyr Cymreig. Bu wedi hyny yn efrydu Morwriaeth (*Navigation*), yn Liverpool; am chwe' mis; yn

athraw i deulu Dr. Roberts, Mynyddygof, Bodedeyrn, am dair blynedd; ac yn cadw *Boarding School* yn Nghaergybi am 15 mlynedd, lle y cafodd amryw o bregethwyr addysg dda ganddo, y rhai sydd yn awr yn weinidogion defnyddiol. Yn y flwyddyn 1848, ordeiniwyd ef i gyflawn waith y weinidogaeth efengylaidd; ac yn fuan wedi hyny cafodd alwad i wasanaethu eglwys Saesnig yn Runcorn, tua 18 milldir o Liverpool. Bu yno yn gysurus a llwyddianus am saith mlynedd; cynyddodd yr eglwys dan ei ofal o 14 i 80 o aelodau.

Yn y flwyddyn 1855, derbyniodd alwad oddiwrth eglwys y Trefnyddion Calfinaidd Cymreig, yn Allen St., New York. Cychwynodd ef a'i deulu o Liverpool Medi 25, a chyrhaeddasant Efrog Newydd Hydref 23. Bu yn dra ymdrechgar a llwyddianus i gasglu miloedd o ddoleri at dalu traul eu capel newydd hardd ar 13th St., rhwng yr 2 a'r 3 Avenues. Bu yn gweinidogaethu yno yn llwyddianus am dros 14 mlynedd. Symudodd oddiyno i gymeryd gofal yr eglwys Galfinaidd Gymreig yn Bellevue, yn ymyl Hyde Park a Scranton, Luzerne Co. Pa., haf y flwyddyn 1869, lle y mae eto yn gysurus a defnyddiol. Trwy ei anogaethau a'i ymdrechion ef, yn benaf, yr adeiladwyd, ac y talwyd traul y capel newydd hardd a adeiladwyd yno yn ddiweddar. Mae ganddo eglwys dda a ffyddlon dan ei ofal yno; ac amrai o bobl barchus, a llenorion, yn perthyn iddi.

Pan yn New York, cyhoeddodd ei bregeth ar "*Etholedigaeth Gras,*" yr hon a dynodd sylw mawr; a gwnaeth y Parch. R. L. Herbert, Adolygiad arni. Barnwyf fod y *ddau* yn rhedeg i'r eithafion cyffredin wrth ysgrifenu ar y fath bwnc. Hefyd, cyhoeddodd Mr. Roberts amrai o gyfrolau o'r "TRAETHODYDD AMERICANAIDD," yr hwn a gynnwysai bigion o erthyglau "*Traethodydd*" Cymru, a dosran neillduol i erthyglau gwreiddiol prif lenorion Cymreig America. Pris $1.50 y flwyddyn. Yr oedd, ac y mae, y rhanau a gyhoeddwyd o'r Traethodydd hwnw, yn anrhydedd i Mr. Roberts; yn brawf o'i ddwfn-ddysg, a'i dreiddgarwch meddyliol, ac o'i chwaeth goethedig, a'i fedrusrwydd llenyddol. Ond gorfu iddo ei roddi i fyny yn mhen tair neu bedair blynedd, o ddiffyg cefnogaeth ddigonol. Mae Mr. Rob-

erts yn awr yn cyd-olygu y "*Cyfaill*," a'r "*Dydd-iadur*," â'r Parch. Morgan A. Ellis.

Credwyf fod T. B. Morris, Ysw., (*Gwyneddfardd.*) wedi ysgrifenu, a chyhoeddi, darluniad cywir o'r Dr. Roberts, yn y "*Drych*," am Medi 1, 1860. Noda ei hynodion *pregethwrol*. "1. Ei ymddangosiad personol. Dyn lled fyr, o wneuthuriad cadarn a grymus ydyw, a'r pren almon yn dechreu blodeuo ar ei ben, a'i edrychiad yn ddifrifol, a'r olwg gyntaf arno yn ddigon i'ch cwbl argyhoeddi fod meddwl gwreiddiol a grymus yn goleuo y llygaid, yn addurno y gruddiau, ac yn chwyddo y fynwes ledan hono. 2. Mae ei bregethau oll wedi eu myfyrio yn dda. Mae bob amser yn goleuo y deall, ac yn gwresogi y serch. 3. Gesyd gynyrch ei fyfyrdod allan yn yr ymadroddion mwyaf cyfaddas a phriodol i'r perwyl. Dewisa eiriau da, gloywon, a dealladwy, er mwyn taro pob tant yn y galon ddynol. Ni arferai eiriau iselwael. Rhydd ef ei sain briodol i bob llythyren. Mae ganddo gyflawnder o'r geiriau goreu yn barod bob amser at ei wasanaeth. 4. Hynodir traddodiad ei bregethau gan y difrifoldeb dwysaf. Nid yw ysgafnder a gwamalrwydd yn gweddu i'r areithfa Gristionogol; ac nis gallant fyw yn ngwyddfod Mr. Roberts. Gwna i'w wrandawyr deimlo arswydion y byd a ddaw. Yn hyn y mae yn tebygu i'r anfarwol John Elias, o Fon. 5. Llwydda i uno hyawdledd gydag effeithioldeb mawr. Mae ei hyawdledd yn eich swyno, a'i effeithioldeb yn eich trydanu ar unwaith. Dylifa ei ymadroddion mor rydd ag awelon y Gwanwyn; bryd arall, cwyd ei lais mor dreiddiol a tharanau y cynhauaf. Gall uno mwyneidd-dra yr awel leddf â thrwst ysgythrog y corwynt. 6. Dyry eu lle priodol i athrawiaethau crefydd; mewn gair, mae nodweddiad y gwr parchus hwn yn ymddangos yn ei feddwl treiddiol, craffder ei olygiadau, prydferthwch ei iaith, a grym ei lais. Treiddia i athroniaeth ei bwnc, ac y mae yn bur ofalus am roddi meddwl llythyrenol ei destyn. Ymddengys ei fod yn teimlo pwys y gwirionedd ei hun; mae ei bwysleisiad yn darawiadol, a hawlia sylw ei wrandawyr. Saif Mr. Roberts yn y rhestr flaenaf fel pregethwr, nid yn unig yn America, ond hefyd yn Nghymru. Mae yn breg-

ethwr Cymanfa nodedig, o ran treiddgarwch ei lais, a bywiogrwydd ei ddull."

Mae gan Mr. Roberts amrai o ddarlithau campus, y rhai a draddoda yn achlysurol; yn enwedig ei ddarlith ardderchog ar "*Elfenau Pabyddiaeth.*"

PARCH. THEOPHILUS JONES (B.), WILKESBARRE, LUZERNE CO., PENNSYLVANIA.

Ganwyd ef yn Caerphili, Morganwg, D. C., Ionawr, 1810. Yr oedd ei rieni, Thomas Jones, a Catherine Morris, yn aelodau ffyddlon gyda y T. C. Magwyd ef yn grefyddol. Dysgodd gelfyddyd gwehydd. Bedyddiwyd ef trwy drochiad gan y Parch. Benj. Williams, yn absenoldeb ei weinidog, yr enwog Christmas Evans. Cafodd lawer o hyfforddiadau gan y gwr nodedig a doniol hwnw. Dechreuodd bregethu yno yn Mehefin, 1831. Cafodd addysg am dair blynedd yn athrofa y Bedyddwyr yn y Fenni. Ymadawodd yn anrhydeddus o'r athrofa hon yn 1836. Bu am flwyddyn wedi hyny yn pregethu yn Llundain a Manchester, Lloegr; ac wedi hyny yn genhadwr yn Sir Aberteifi, D. C. Urddwyd ef yn weinidog ar yr eglwysi Bedyddiedig yn Bwlch-y-gwynt a'r Bwlch-newydd, Sir Gaerfyrddin, Chwef., 1839, lle bu am ddwy flynedd. Wedi hyny bu yn gweinidogaethu yn Llandeilo-fawr, hyd Ebrill, 1843. Priododd yno â Miss Mary Ann Morgan, merch David a Mary Morgan, o'r Tannery, Rhosmaen, Tach. 30, 1842. Ymfudodd oddiyno i America, yn Meh., 1843. Bu yn *supplyo* yr eglwys Saesnig (*First Church*), Williamsburgh, N. Y., am 6 mis. Wedi hyny bu yn weinidog am dros dair blynedd i'r eglwys Gymreig ar Christie St., N. Y. Bu yn *byw* yn New York am bum' mlynedd. Cafodd lawer o ofidiau yno. Ganwyd iddynt ddau o blant yno, sef David M. Jones (Cyfreithiwr), a Mary Jane Jones (boneddiges ieuanc ddysgedig), y rhai sydd eto yn fyw. Wedi hyny bu yn gweinidogaethu gyda'r Americaniaid am rai blynyddau yn *Marcus Hook,* Delaware Co., a *Hatborough,* Montgomery Co., gerllaw dinas Philadelphia, Pa. Cafodd *wely damp* a bu yn wael iawn ei iechyd am dros ddwy flynedd. Dychwelodd

gyda'i deulu i Gymru yn Mai, 1854. Bu yn gweinidogaethu yn y Tabernacl, Pontypool, D. C., am tua blwyddyn. Arosodd yn Nghymru am ddwy flynedd, a gwellhaodd ei iechyd i raddau. Dychwelodd i America yn Mehefin, 1856. Wedi hyny bu yn weinidog ar yr eglwysi Saesnig yn Nantmeal a Pughtown, Chester Co., Pa. (Hen wlad y Cymry.) Yn Ebrill, 1859, symudodd i Scranton, Pa., a bu yn gweinidogaethu i'r Cymry yno am dros ddwy flynedd. Wedi hyny bu yn gweinidogaethu i'r Saeson a'r Cymry, yn Minersville, Pa., a Hubbard, Ohio, a Mahanoy City, Pa. Dechreuodd weinidogaethu i'r eglwys Fedyddiedig Gymreig yn Wilkesbarre, Pa., Gorphenaf 1870, lle y mae eto yn gysurus a defnyddiol.

Dyn o daldra cyffredin, ac o ymddangosiad boneddigaidd, yw Mr. Jones. Mae ganddo ben crwn, tra chyflawn yn ei organau meddyliol—talcen ac aeliau uchel, llygaid mawrion o liw glas-gwan, gwefusau teneuon, gên fer, ysgogiadau cyflym, a llais mwyn hyglyw. Mae yn gyfaill didwyll a dyddan, ac mae ei ffraethder, a'i allu i adrodd hanesion, yn nodedig. Mae yn Gristion da, ac yn fugail gofalus. Mae yn un o'r pregethwyr mwyaf efengylaidd, dysgedig, synwyrol, trefnus, doniol, ac effeithiol, yn mhlith y Bedyddwyr Cymreig yn America. Mae ganddo allu mawr i bregethu yr efengyl yn eglur ac effeithiol. Er ei fod yn awr yn 60 mlwydd oed, a'i wallt yn hollol wyn, mae yn pregethu mor fywiog ag erioed. Mae ei ysgogiadau yn weddus, ei ddull yn ddifrifol, ac yn aml bydd ei edrychiad siriol, treiddiol, a'i lais tyner, hyglyw, gyda dylanwad grasol y Nef, yn creu y *teimladau mwyaf nefol* yn ei wrandawyr. Hir oes iddo.

JOHN EDWARDS, YSW. (EOS GLAN TWRCH), ROME, ONEIDA CO., N. Y.

WRTH EDRYCH AR EI DDARLUN.

Dyma fo! drwyddo y drych—O'r Eos;
Mor hoyw yr edrych,
Ein prif fardd;—dyn hardd, di nych,
A gwir athraw, yw'r gwrth'rych.

Heb os, yr Eos a rydd,—lawn arwyd
I lenorion gwledydd,
Mai ef yw pen awenydd,
Holl feirddion, doethion y dydd. I. G.

Mae enw, a gweithion, y bardd enwog a chadeiriol hwn, yn dra hysbys i Gymry America, yn yspaid y deugain mlynedd diweddaf. Drwy ei lafur diflino, ei athrylith gref, a'i awenyddiaeth hedegog a chysegredig, cyfododd yn uwch, uwch, i sylw a chymeradwyaeth prif feirniaid ein cenedl; cyfansoddodd lawer iawn o ddarnau barddonol, englynion, pryddestau, ac awdlau, gwir awenyddol a choethedig. Yn 1854, cyhoeddodd y "*Llais o'r Llwyn*," yr hwn a gynnwys ei awdl gampus ar y "*Croeshoeliad*," yr hon a gafodd uchel gymeradwyaeth Eben Fardd; ac enillodd 25 o wobrau am ei weithion gorchestol, yn nghyda dwy gadair—un yn Eisteddfod Hyde Park, Pa., Nadolig, 1869, am ei Awdl Fuddugol ar "*Garibaldi*," a'r llall yn Utica, N. Y., Calan, 1870, am ei Awdl Fuddugol ar "*William Penn;*" a barnodd "Cynddelw" ei Awdl ar y "*Milflwyddiant*" yn oreu yn Eisteddfod Caerfyrddin, D. C.; a "Gwilym Hiraethog" a farnodd ei Awdl ar "*Elias y Thesbiad*" yn oreu yn Eisteddfod Rhuthin, G. C. Bu agos i'r "Eos" enill y gamp ar brif feirdd Cymru yn y ddwy Eisteddfod olaf; a barnai llawer mai *efe* a ddylasai gael y cadeiriau a'r gwobrau hyny. Pa fodd bynag, ni chollodd *ef* ei anrhydedd. Mae ei awdlau yn cynnwys campwaith o uchel deilyngdod.

Ganwyd ef yn y flwyddyn 1806, mewn tyddyn a elwir Ty'nyfedw, plwyf Llanuwchllyn, gerllaw y Bala, Meirionydd, G. C. Mae *afon Twrch* yn rhedeg heibio y lle, yr hon sydd yn ymarllwys i Lyn Tegid. Oddiwrth enw yr afon hono y cymerodd efe ei enw barddonol, sef "*Eos Glan Twrch*." Enwau ei rieni oedd Dafydd a Mair Edwards. Yr oedd yn un o dri-ar-ddeg o blant. Yr oedd ei dad yn ddiacon ffyddlon gyda y T. C., felly cafodd yntau ei ddwyn i fyny yn grefyddol; a chafodd addysg ddyddiol dan ofal y diweddar Barch. Michael Jones (A.), Bala. Teithiai filldirau bob dydd i'r ysgol hono, a gweithiai yn galed, hwyr a boreu, ar dyddyn ei dad. Dywedid ei fod yn deilliaw, o du ei fam, o linach

y prydydd enwog Edmund Prys; ac ewythr iddo ef o ochr ei dad, oedd Robert Thomas, Coedladur, yr hwn oedd gyfaill mawr i Thomas Edwards (Twm o'r Nant). Ceir englynion o'i waith ef yn nechreu "*Gardd o Gerddi;*" ac arferai T. Edwards ddywedyd, mai efe oedd y parotaf i gyfansoddi englyn a welodd efe erioed. Mae y gallu hwnw yn gryf yn yr "Eos." Gwnaeth lawer o englynion byrfyfyr campus a ffraethbert.

Daeth dau frawd iddo i beth enwogrwydd, sef Thomas Edwards, yr hwn oedd yn fardd gwych (Llywarch Cynllwyd). Gwnaeth chwe' Englyn *buddugol* i'r Llywydd Rodney, yn Eisteddfod Aberhonddu, yn 1822, lle yr urddwyd ef yn fardd (a Bardd Nantglyn yn *ail* fuddugol). O gylch yr un amser, enillodd dlws cadeiriol yn Eisteddfod Merthyr, D. C., am ei Awdl ar "*Ddoethineb.*" Pregethwr ydoedd ef gyda y Bedyddwyr. Cafodd alwad gan eglwys Fedyddiedig Carmel, Sirhowy; ond bu farw ychydig amser cyn y diwrnod a benodwyd i'w ordeinio; a gweinyddodd y gweinidogion yn ei *gladdedigaeth*, yn lle yn ei urddiad. Ei frawd arall yw y Parch. David Edwards, gweinidog gyda y T. C. yn Casnewydd, D. C. Mae ganddo yntau allu awenyddol; ond ni thalodd ond ychydig o sylw i'r gelfyddyd.

Pan oedd yr Eos tua 16 mlwydd oed, dechreuodd dalu sylw neillduol i farddoniaeth. Yr oedd un John Jones (Tudur Penllyn) yn byw yn yr ardal mewn ty o'r enw Gweirgloddgilfach (lle yr arferai y Parch. Lewis Rees (A.), Llanbrynmair, bregethu gyntaf yn Llanuwchllyn). Cafodd hyfforddiant ganddo ef. Ac yn fuan wedi hyny sefydlwyd Cymdeithas y Cymreigyddion yno; rhoddwyd testynau i gyfansoddi englynion arnynt, yn fisol, a gwobrwyid y goreu ag ysnoden; efelly daeth yn feistrolgar ar y cynghaneddion. Yr oedd y Parch. Robert Thomas (A.), Bangor, G. C., a Gwilym ap Ioan, ac ereill, yn aelodau gydag ef o'r Gymdeithas hono.

Ymfudodd i'r wlad hon pan oedd tua 22 ml. oed, yn y fl. 1828. Ymunodd ag eglwys y Trefnyddion Calfinaidd yn Utica yn 1831. Symudodd i fyw i ddinas New York yn 1834. Yn fuan wedi hyny adnewyddwyd "Cymdeithas y Cymreigyddion" yno, a dewiswyd ef yn

Llywydd iddi. Yr oedd ef a Gwilym ap Ioan yn gyfeillion anwyl. Nid oedd un cyhoeddiad Cymreig i'w gael yn America y pryd hyny; ond cyhoeddai y beirdd weithiau ychydig o'u gweithion mewn newyddiadur a elwid, "*The Old Countryman.*" Dewiswyd ef yn ddiacon yn eglwys y T. C. yno, a bu yno am chwe' blynedd wedi hyny. Yno yr ymunodd mewn priodas â Miss Mary James, o Gastell Newydd Emlyn, D. C., a symudasant i fyw i dyddyn oedd ganddo ef yn Floyd, Oneida Co., N. Y., lle y buont yn byw am 24 o flyneddau, hyd y flwyddyn 1866, pan y prynasant dyddyn bychan hardd a ffrwythlon ar lan afon y Mohawk, o fewn milldir i ddinas Rome, lle y mae efe a'i deulu yn awr yn byw yn dra chysurus. Mae ganddo amryw o blant, ac y mae yn ddiacon defnyddiol yn eglwys y T. C. yn Rome.

Er pan ddechreuodd y *Wasg Gymreig* lewyrchu arnom yn y wlad hon, mae yr Eos wedi rhoddi cefnogaeth deilwng iddi, ac y mae ei gyfansoddiadau barddonol a rhyddieithol ef wedi addurno ei thu dalenau. Cyhoeddwyd y rhan fwyaf o honynt yn y "Cyfaill," a'r "Cenhadwr," "Haul Gomer," y "Seren," y "Drych," y "Cymro," y "Traethodydd," &c. Mae ef hefyd yn *llenor* medrus; cyhoeddodd lawer o ysgrifau nerthol ar Wleidyddiaeth, ac y mae yn *draethodwr* campus. Cafodd wobr am ei Draethawd Buddugol ar "*Y Beibl a Seryddiaeth,*" yn Eisteddfod Utica, N. Y., Calan, 1871. Mae ei enw ef hefyd gyda'r blaenaf mewn cysylltiad â'r *Eisteddfodau,* a bu yn beirniadu mewn deunaw o honynt. Beirniad medrus, craffus, a diduedd ydyw. Bu hefyd yn dwyn cysylltiad â chwech o wahanol gyhoeddiadau, fel *golygydd* barddoniaeth a rhyddiaeth. Nid wyf yn gwybod am un llenor Cymreig yn America mor gyflawn yn *mhob peth* ag Eos Glan Twrch; ac er nad yw ei awen gref erioed eto wedi ehedeg mor uchel a'r eiddo Eben Fardd, Cynddelw, a Hiraethog; ac na chyfansoddodd ddim eto mor wreiddiol a choethedig a Dewi Wyn; mor eglur a llithrig a Chaledfryn; mor ddwfndreiddiol a chelfyddgar a Gwalchmai; nac mor dlws ac addurnol ag Emrys; a bod ychydig o feirdd galluog yn America yn ogyfuwch ag ef mewn rhai pethau, a dichon yn

rhagori arno mewn pethau ereill—yn enwedig fel *pryddestwr*—y mae efe yn sicr yn *hawlio y blaen,* ac yn *teilyngu* cael ei restru yn mhlith *prif feirdd* Cymreig Cadeiriol yr oes hon. Mae ei iaith yn goethedig, ei syniadau yn gywir, ei grebwyll yn gref, ei ddarfelydd yn fywiog, a'i wybodaeth yn ehelaeth. Mae yn berffaith feistr ar y cynghaneddion caethion, ac wedi cysegru ei hunan a'i awen ar allor Cristionogaeth.

Ei *brif* weithiau ydynt ei *Awdlau* ar y "*Milflwyddiant,*" y "*Croeshoeliad,*" "*Holl-bresenoldeb Duw,*" "*Elias y Thesbiad,*" "*Garibaldi,*" a "*William Penn.*"

DETHOLIAD O'I AWDL AR "Y MILFLWYDDIANT."

O galon i galon, â'r dirgelwch ;
O deulu i deulu, rhy' dawelwch ;
O ddinas i ddinas, pâr ddiddanwch ;
O ynys i ynys, llef "Unionwch
Lwybr Naf hyd eithaf diffaethwch,"—clywir ;
Allorau Ion welir lle'r anialwch.

Salem sy' a'u heolydd—yn gwenu
Fel gwyneb y wawrddydd ;
Brenin a phawb, o'r uniawn ffydd,
Yn nofio'n awyr "nef newydd."

A mawr ydyw'r llwyddiant tymhorol—gyd
A gwen raglumiaethol ;
I gyd, y byd gwybodol,
O'i flaen a ddaeth fel un ddôl.

Ofer nid â llafur un dyn—daw'r gwlith
Drwy glawr a phob hedyn ;
Ac o'i ol, haul siriol, sy'n
Gwenu ar bob eginyn.

Mai a Hydref ymodro—i'r cymoedd
Mae'r cwmwl sy'n chwyfio ;
Trwy ogr aur, i ddyfrhau'r fro
Hyfrydlawn mae'n dwfr hidlo.

Y ddaiar fras, fel mam gymwynasol,
A'i gwedd ddifyr, a'i sawyr llysieuol,
Talu daioni i'r teulu dynol,
Yw deddf eu hanian ; o duedd fewnol,
Daw a'i gwenith digonol—o'r dyffryn,
Heb ysgellyn, yn benbwysig hollol.

PARCH. HUGH C. PARRY (CEFNI), PROVIDENCE, LUZERNE CO., PA.

Ymfudodd y Cymro cenedlgarol, y pregethwr rhagorol, a'r bardd medrus hwn, o Gymry i'r America yn Mehefin, 1870, a dechreuodd weinidogaethu i'r Eglwys Gymreig Fedyddiedig yn Providence, Pa., Gor. 4, 1870, lle mae eto yn barchus a defnyddiol. Nid oes eto ond ychydig o Gymry America wedi cael cyfleustra i'w weled, a'i glywed; ac nid ydynt yn gwybod ond ychydig am dano, er ei fod yn enwog a phoblogaidd yn Nghymru. Amser, a gwahanol amgylchiadau, a brawf ac a ddengys y dyn, "o ba radd y bo'i wreiddyn," a beth fydd ei wir gymeriad, a'i alluoedd meddyliol, yn enwedig yn America. Daliodd rhai y profiad tanllyd yn anrhydeddus. Methodd ereill. Mae pob pregethwr a bardd a ymfudodd i'r wlad newydd hon yn cael y fantais, neu yr anfantais, o ddechreu cyfnod newydd nodedig yn ei oes ei hun.

Ganwyd ef yn mhlwyf Cerigceinwar, Mon, G. C., Medi 20, 1826. Yr oedd ei rieni, Owen Parry, ac Elinor Owen, yn byw ar dyddyn o'r enw Tyddyn Sawdwr, plwyf Llangefni, Mon, lle y cafodd ei fagu yn dyner ganddynt. Cafodd elfenau ei ddysgeidiaeth yn Ysgol Wladol Llangefni. Dechreuodd bregethu yn Rhos-y-Meirch, Mon, dan arolygiaeth y Parch. David James, gweinidog yr eglwys Annibynol yn y lle enwog hwnw, yn ngwanwyn y flwyddyn 1845. Priodwyd ef â Miss Mary Ann Harding, merch y boneddwr parchus, William Harding, Ysw., Caer-yn-Arfon, gan y Parch. W. C. Williams (Caledfryn), yn nghapel Pendref, Caerynarfon, Awst 23, 1847. Urddwyd ef yn weinidog ar yr eglwys Annibynol yn Bagillt, swydd Fflint, Rhagfyr 26, 1848. Wedi gweinidogaethu gyda'r Annibynwyr hyd Hydref, 1850, ymunodd â'r Bedyddwyr yn Llangefni, ei dref wreiddiol, a bedyddiwyd ef yno, yn nghapel Ebenezer, Hydref 6, 1850, gan y Parch. David Roberts, gweinidog yr eglwys hono. Bu yn gweinidogaethu gyda y Bedyddwyr, mewn parch a llwyddiant, yn Dowlais, Bangor, Brymbo, Tal-y-bont, Llundain, a Chaerdydd, D. C., hyd nes yr ymfudodd i America, yn 1870.

Ni chefais y fraint erioed o'i glywed yn pregethu, ond clywais ei fod yn bregethwr synwyrgall, trefnus, a hyawdl, ac yn ddarlithydd nodedig fedrus a ffraeth. Mae yn ddyn lled fyr o gorffolaeth, a'i wallt yn britho; ei ben yn grwn ac yn gyflawn, a'i edrychiad yn ddwys-dreiddiol, ac nid yn wrol-ddewr; ei ysgogiadau yn araf, a'i lais yn fwyn, a'i barabliad yn eglur. Dyn hawddgar, a chyfaill siriol a didwyll ydyw. Yr oeddwn yn gydnabyddus â rhieni a pherthynasau parchus ei briod hoff. Buont yn golofnau cryfion dan achos yr Annibynwyr yn Nghaerynarfon, G. C. Nid oes ganddynt blant; ond y mae y ddau fel plant anwyl mewn diniweidrwydd a charedigrwydd.

Mae Cefni yn ysgolor gwych, ac wedi myfyrio Elfenau Gramadeg yr Iaith Gymraeg yn dda; a thrwy lafur mawr, a hir ymarferiad, wedi meistroli y cynghaneddion caethion yn y

Pedwar-ar-hugain o'r Mesurau Cymreig awdurdodedig. Urddwyd ef yn Ofydd yn Eisteddfod Rhuddlan, yn 1849—yn Dderwydd yn Eisteddfod Dowlais, yn 1851—ac yn Fardd yn Eisteddfod Abertawe, yn 1863. Ei brif weithiau barddonol ydynt: 1. Awdl ar Ddinystr Derwyddon Mon, a farnwyd yn ail oreu yn y Fenni, yn 1852. 2. Awdl, Maes Bosworth; ail oreu yn Llangollen, yn 1858. 3. Awdl, Cenedl y Cymry, ail oreu yn Aberdar, 1861. 4. Pryddest, ar Y Dychweliad o Babilon; buddugol yn Abertawe, 1863. 5. Cywydd i'r Goleuni; buddugol yn Utica, N. Y., Ionawr 1, 1871. Ysgrifenodd lawer o draethodau i'r "Greal," ac i'r "Seren Gomer," ar Athroniaeth Foesol, Siaradaeth, Martin Luther, &c., &c. Bu yn Feirniad ar Ryddiaeth a Barddoniaeth mewn amryw o Eisteddfodau mawrion yn Nghymru, ac yn America.

Detholiad o'i Awdl ar y "CIMERII," *yr hon a farnwyd yn* AIL OREU, *yn Eisteddfod Aberdar, yn* 1861.

ARDALYDD MON YN WATERLW, TU DAL. 29.

Ond ein Ardalydd, pen y Lluyddion,
Dra chywir eryr, drechau arwron;
Bu yn mroch, agwrdd Baun y Marchogion,
Yn rhoi galanas blin i'r gelynion;
Chwalai, mal gwrach-wehilion—wyr rhyfel,
Ac us i'w awel fyddai caseion.

Trwy y loes yn Waterlw—y daliodd
Yn deilwng o'i fawr enw;
I'w ffyddlonaf, lanaf lw,
Rhoe'i einioes, cyn torai hwnw.

Ei aelod roes dros ei wlad rydd—hybarch
Yn aberth ar nawn-ddydd;
Rhaid coffa, mai dyma'r dydd,
Y curwyd y CONCWERYDD!

Y Carw o Elba, o flaen Cawr Albion,
A ffodd i greigydd gelltydd gwylltion;
Ei wyneb guriai, a'i ben heb goron;
Ac Aerwyr Ewrob, a geir yr awrhon,
A'u mhawl i Ardalydd Mon—yn dyrchu
Y gwr fu'n pylu dig eirf Napoleon!!

Iwrch gwlad i'w hybarch glodydd
Disglaerwawr Golofn fawr fydd,
Lliw mynor, tra lli' Menai—
Coflon o'i orchestion chwai!

DAVID EDMUNDS, YSW. (INSPECTOR OF MINES), SHAMOKIN, NORTHUMBERLAND CO., PA.

Ganwyd ef yn Beaufort, Brycheiniog, D. C., Rhag. 6, 1822. Ymfudodd gyda'i rieni i America yn nechreu Awst, 1839; a bu fyw y rhan fwyaf o'i amser, wedi hyny, yn Tamaqua, Schuylkill Co., Pa. Collodd ei fam, a'i frawd, a dwy chwaer, a dau o blant un o'i chwiorydd, yn y llifeiriant ofnadwy a fu yno Medi 2, 1850. Bu farw Thomas Edmunds, ei dad, Mehefin, 1870, yn 69 mlwydd oed. Mwnwr oedd wrth ei gelfyddyd. Talodd sylw neillduol i Fwnyddiaeth am flyneddau lawer; dyna fu ei brif efrydiaeth. Mae yn fwnwr ymarferol a dysgedig. Dealla y wyddor a'r ymarferiad o weithio y glofeydd. Dan y gyfraith newydd a wnaed yn ddiweddar yn llywodraeth talaeth Pennsylvania, drwy bleidlais y bobl, a phenodiad y Llywydd enwog, JOHN W. GEARY, cafodd ei godi i'r swydd bwysig ac anrhydeddus o fod yn Archwiliwr y Gweithfeydd Glo (*Inspector of Mines*) yn siroedd Schuylkill, Dauphin, a Northumberland, Pa., yn 1870. Mae Mr. Edmunds yn Gymro cenedlgarol, ac yn llenor, a cherddor medrus. Mae ei brif swyddfa yn Shamokin, Pa. Derbynia $3,000 o gyflog blyneddol; ac y mae yn ddyn caredig a haelionus.

PARCH. J. VELINDRE JONES (A.), SUMMIT HILL, CARBON CO., PA.

Ganwyd ef yn mhlwyf Penboyr, Sir Gaerfyrddin, D. C. Efe yw yr ieuangaf o naw o blant John ac Ann Jones. Cafodd addysg dda. Bu mewn amryw o ysgolion gramadegol, a threuliodd bedair blynedd yn Athrofa Aberhonddu, D. C. Urddwyd ef yn fugail ar yr eglwysi Cynulleidfaol yn Jerusalem a Soar, Sir Fflint, G. C., Gor. 15, 1864. (Gwel y *Dysgedydd* am 1866). Tiriodd yn New York, America, y tro cyntaf, Medi 11, 1868. Bu yn gweinidogaethu yn yr eglwys Annibynol, yn y Tabernacl, Delafield, Waukesha Co., Wis., o Tachwedd 15, 1868, hyd Hydref 3, 1869, pryd yr aeth yn ol i Gymru. Dychwelodd i'r wlad hon eilwaith Awst 29, 1870. Dechreuodd ar ei lafur gweinidogaethol yn eglwys Annibynol gref a pharchus Ashton, Summit Hill, Pa., Tach. 13, 1870, lle mae eto yn gysurus a defnyddiol. Priododd â Miss James, merch Robert James, Ysw., tyddynwr parchus yn Penymynydd, Steuben, Oneida Co., N. Y., yn haf 1871. Dyn lled ieuanc, o daldra cyffredin, yw Mr. Jones; ac y mae yn bregethwr melus, difrifol, ac effeithiol, llawn o deimlad crefyddol, a thra hoff o adrodd hanesion er egluro ei faterion. Mae yn fugail da, ac yn bregethwr ieuanc gobeithiol.

MR. LEWIS EVANS (DARENYDD), GYNT O SUMMIT HILL, PA.

Brodor o Pendaren, Merthyr, D. C., yw efe. Ymfudodd i'r wlad hon o New Tredegar, D. C., yn 1868, a sefydlodd yn Summit Hill, Pa. Daeth ei rieni yno yn fuan ar ei ol. Mae yn

ddyn ieuanc hardd a bywiog o ran ei gorff, ac yn fardd ieuanc gobeithiol. Rhai o'i brif weithiau barddonol ydynt, y Rhiangerdd, "Gwenddolen Glan Tywi;" a'i Alargerdd ar ol marwolaeth ei dad, yr hon a gyhoeddwyd yn y *Cenhadwr*. Dechreuodd bregethu yn eglwys Annibynol Ashton, Pa., yn y fl. 1870; ac yn haf y fl. 1871 cafodd dderbyniad i'r "*Preparatory School*," cysylltiedig â'r "Western Reserve College," yn Hudson, Summit Co., Ohio, lle y mae yn awr.

MR. MORGAN EVANS (MEURIG AMAN), SUMMIT HILL, PA.

Ganwyd y bardd ieuanc awenyddol hwn yn Gwynfe, swydd Gaerfyrddin, D. C. Mae yn un o saith o blant Evan a Mary Evans, y rhai sydd yn awr yn huno yn mynwent llan y plwyf uchod. Dyn lled fyr o gorffolaeth, a bywiog ei ysgogiadau, ydyw. Bu yn aros am lawer o amser yn Middlesboro, Lloegr. Mae yn fedrus fel llenor, bardd, a cherddor. Cyfansoddodd lawer mewn rhyddiaeth a barddoniaeth; a bu yn fuddugol mewn amryw o Eisteddfodau yn Ngogledd Lloegr, Gwent, a Morganwg, Cymru. Cyhoeddodd ugain o bennodau ar "Hanes y Cymry yn Lloegr," yn y *Gwladgarwr*. Ar ei ymadawiad o Middlesboro i'r America, Ebrill 28, 1868, gwnaed tysteb anrhydeddus iddo, yn cynnwys oriawr aur, cadwen aur, a chofeb, gwerth uwchlaw $250, neu £50. Y wobr gyntaf a enillodd yn y wlad hon oedd $50 am y Traethawd goreu ar "Ymfudiaeth Cenedl y Cymry i'r Unol Dalaethau, yn nghyd a'u Dylanwad." Beirniad—Parch. Morgan A. Ellis (T. C.) Pryddest ar "Y Glowr," buddugol yn Eisteddfod Mahanoy City, Pa., Nadolig, 1869. Traethawd ar "Elfenau Llwyddiant," buddugol yno Rhagfyr 25, 1870. Beirniad—Parch. Fred. Evans (Ednyfed), New York. Priododd â Miss Sarah Mathews (boneddiges grefyddol a synwyrgall), merch Mr. D. Mathews a'i briod, *storekeeper*, Ashton, Pa., Awst 16, 1869. Barnodd Eos Glan Twrch y gân ganlynol yn oreu o wyth o gyfansoddiadau yn Eisteddfod Hyde Park, Pa.

"YR EISTEDDFOD."—Ton, "*Glan Meddwdod Mwyn.*"

Amerig, ein Hiaith, a'n Mawredd,
Ein Deflon, ein Hion, a ein Hedd.

1. Mae deflon hen Gymru, gwlad hoff ein rh'aint ni,
A'i llu hen arferion yn anwyl gan I;
Mae clywed hoff gerddi gwladgarol a llon,
Yn enyn anwyldeb a serch dan fy mron:

CORAWD—Ymlynwn, Frythoniaid llengarawl, tra'n fyw,
Wrth foes, llen, a'n breiniau, ein gwyl hoff, a'n Duw;
Wrth foes, llen, a'n breiniau, ein gwyl hoff, a'n Duw.

2. **Ymffrostied cenhedloedd ieuengach na ni,**
Yn wychder eu gwleddoedd, yn nghryfder eu bri;
Mae hil Penn a Roger yn awr yma'n nghyd,
Yn dal i gydnoddi prif ddefod y byd:
Ymlynwn, Frythoniaid llengarawl, tra'n fyw, &c.

3. **Yspeilwyr annynol ddygasant ein gwlad,**
Ond byw'r Iaith a'r Awen, a'n deflon gwir fad,
Ar diroedd Columbia, yn rhydd ac yn llon,
Byth ffyned ein llwyddiant a'n hedd o fewn hon:
Ymlynwn, Frythoniaid llengarawl, tra'n fyw, &c.

Meurig Aman.

MR. JOSIAH JONES (JOSIAH BRYNMAIR), GOMER, ALLEN CO., OHIO.

Mae y diacon ffyddlon, a'r bardd hwn, yn fab i'r "cywir, a'r gonest, a'r diwyd, Josiah Jones, Braichodnant, blaenor y gân am lawer o flyneddau," yn Hen Gapel Llanbrynmair, Maldwyn, G. C. Ganwyd ef yn yn Braichodnant, Gorphenaf 4, 1807. Enw ei daid (tad ei dad), oedd William Jones, o'r Tymawr, Llanbrynmair, yr hwn a wnaeth ran o'i dy yn addoldy i'r Annibynwyr, ar ddyfodiad y Parch. Edmund Jones, o Bontypool, D. C., gyda'r enwog Lewis Rees (tad yr anfarwol Dr. Abraham Rees), yno yn 1734. (Gwel "Hanes Eglwysi Annibynol Cymru," gan T. Rees, D. D., Abertawe, a J. Thomas, Liverpool—Cyf. I, t. d. 244). Derbyniwyd ef yn aelod o'r eglwys Annibynol yn Hen Gapel Llanbrynmair gan y diweddar a'r anwyl weinidog, John Roberts, Mawrth 9, 1824. Priododd â Mary, merch Thomas Hughes, Bryncoch, Ebrill 7, 1833. Cawsant wyth o blant, ac y mae saith yn fyw. Yr oedd hen dad cu ei briod, sef Ezeciel Hughes, yn cynorthwyo ei dad cu, William Jones, i ddechreu yr achos Ymneillduol yn Llanbrynmair. Bu farw ei fam pan oedd yn 5 mlwydd oed, a'i dad a fu farw Awst, 1841, a chyhoeddwyd ei bregeth angladdol yn Llyfr J. R. Ar farwolaeth ei dad, dewiswyd ef yn ddiacon yn hen eglwys luosog Llanbrynmair, a chyflawnodd hi yn ffyddlon hyd ei ymadawiad i America, yn Awst, 1850. Daeth ef a'i deulu, gyda lluoedd ereill, yn ddyogel i Gomer, Allen Co., Ohio, erbyn Hydref 5, 1850. Sef-

ydlodd Josiah Jones a'i deulu ar dyddyn bychan, hardd, o'u heiddo eu hunain, oddeutu milldir a haner i'r de o gapel Gomer, lle maent eto yn dra chysurus. Yn fuan wedi hyny dewisodd yr eglwys luosog a gweithgar hono ef yn un o'i diaconiaid, a chyflawnodd hi yn ffyddlon hyd yn awr. Mae ganddo lawer iawn o gymhwysderau i lenwi y swydd bwysig hono, a swyddau ereill, yn yr eglwys. Mae yn ddyn gwybodus, yn Gristion duwiol, yn dra hynaws a phwyllog, ac yn ddiwyd a gweithgar. Yr oedd efe yn sefyll yn uchel yn marn a chymeradwyaeth hen eglwys Llanbrynmair; ac y mae yn barchus a defnyddiol iawn eto yn eglwys Gomer, Allen Co., Ohio.

Dyn o daldra cyffredin, a lled eiddil ei gyfansoddiad, yw efe. Mae ganddo ben mawr cyflawn. Mae ei dalcen yn llydan ac uchel, ei edrychiad yn araf-dreiddiol, ei lais yn fwyn a hyglyw, a'i ysgogiadau yn araf. Er ei fod yn awr yn 64 mlwydd oed, a'i farf a'i wallt wedi gwynu, a llawer o hono wedi ei golli, nes y mae yn gorfod gwisgo *berwig*—mae yn lled gryf a bywiog eto, ac yn aml yn gweithio ei gelfyddyd fel saer coed.

Barddoniaeth oedd prif destyn ei fyfyrdod er yn ieuanc iawn; ac er yr holl anfanteision a gafodd, oblegyd gofalon bydol, a phethau ereill, trwy ei awydd cryf, a'i ddiwydrwydd diflino, daeth yn llenor da, ac yn fardd gwych, yn enwedig fel emynwr a phryddestwr. Mae hefyd yn gerddor ac yn draethodwr medrus. Cyhoeddwyd llawer iawn o'i weithiau barddonol a rhyddieithol yn y "Dysgedydd," yn Nghymru, ac yn y "Cenhadwr," yn America, dan yr enw Josiah Brynmair.

WILLIAM JONES, YSW., TAWELFAN, GOMER, ALLEN CO., OHIO.

Mae yr hynafgwr duwiol, a'r diacon parchus hwn, yn deilwng o goffadwriaeth yn y llyfr hwn. Ganwyd ef yn Llanbrynmair, G. C., yn Mehefin, 1783, a bedyddiwyd ef ar y 15fed o'r un mis, gan y Parch. Richard Tibbot, gweinidog yr Hen Gapel. Mae yn awr yn 88 mlwydd oed. Enwau ei rieni oedd David a Mary

Jones. Yr oedd ei dad yn fab i William Jones, o'r Tymawr, yr hwn a fu yn noddwr i'r achos crefyddol Ymneillduol ar ei gychwyniad cyntaf, yn amser Edmund Jones, a Lewis Rees, yn 1734. Efe oedd yr un y bu Lewis Rees yn *ysgrifenu* gweddi deuluaidd iddo; ac wrth iddo ddarllen hono ryw dro, diffoddodd y ganwyll; aeth yntau yn mlaen heb oleuni, ac ni bu arno eisiau goleuni canwyll byth ar ol hyny i weddio. (Gwel Hanes Lewis Rees, gan J. R.) Bydd y *Tymawr*, yn Llanbrynmair, yn enwog byth. Gwelais y lle, ac ystafell y capel cyntaf a wnaed ynddo. Saif yn agos i'r ffordd a'r afon, o dan y bryniau, nid yn mhell o'r "Diosg Ffarm," lle y ganwyd ac y magwyd yr enwogion S. R. a J. R. Mae Duw wedi bendithio cenhedlaeth yr hen William Jones. Adwaenwn Mr. Richard Jones, o'r Tymawr (brawd i W. J. y traethwyf ei hanes yma), a'i briod anwyl (chwaer i S. R.); rhai nodedig grefyddol a haelionus oeddynt: ac er eu marw hwy, mae eu plant eto, sef William Jones, Cwmcarnedd Isaf, Llanbrynmair; a John R. Jones, Gomer, Ohio, yn dilyn eu llwybrau.

Derbyniwyd William Jones (Tawelfan), yn aelod o'r eglwys Annibynol yn Hen Gapel Llanbrynmair, gan y Parch. John Roberts, pan oedd tua 25 mlwydd oed (tua'r flwyddyn 1808), a neillduwyd ef yn ddiacon yn yr eglwys hono yn 1820, yn amser gweinidogaeth yr un gwr addfwyn ac enwog. Cyflawnodd ei ddyledswyddau yn ddiwyd a siriol; ac er ei fod wedi myned yn "hen lanc" cyn priodi, yr oedd yn eithriad nodedig i'r rhan fwyaf o hen lanciau y byd o ran ei sirioldeb, a'i gyfeillgarwch, a'i fywiogrwydd, a'i haelioni at bob achos da, a'i deimlad crefyddol, a'i barodrwydd i gydweithredu yn unol ac anwyl a'i gyd-swyddogion, ei

weinidog, a'r eglwys. Annibynwr egwyddorol a selog ydyw yntau, fel Josiah Jones. Pan oedd tua 46 ml. oed, priododd â Mary, merch Thomas Evans, Ty'nrwtra, Llanbrynmair (llawer ieuangach nag ef), un o'r merched mwyaf cryf a glandeg, ac un o'r gwragedd rhinweddol sydd wir deilwng i'w rhestru gyda y gwragedd duwiol a ffyddlon hyny a nodir gan Paul yn ei Epistol at y Rhufeiniaid, pen. xvi; ac yn ei lythyr at y Philipiaid iv. 3. Rhodd neillduol Duw i William Jones, Tawelfan, oedd hon. Mae yn meddu synwyr cyffredin cryf, a gwybodaeth ysgrythyrol helaeth, calon haelionus, amynedd mawr, tynerwch mam, doethineb a gofal, a diwydrwydd gwraig anwyl, a theimladau gwir grefyddol. Deallodd ei ffordd, a chydweithredodd âg ef yn hollol unol mewn pethau bydol a chrefyddol. Nid rhyfedd iddo ef ei galw yn "Malan anwyl." Mae yn ei charu ac yn ei pharchu fel ei wraig hoff yn ei deulu, ac yn y cyhoedd hefyd; mae hithau yn "ymgeledd gymhwys" iddo yntau. Ganwyd iddynt dri o blant hoff yn Tawelfan, G. C., sef Richard Jones, yr hwn sydd yn awr yn *feddyg* enwog yn Gomer, Allen Co., Ohio; a William Jones, yr hwn a briododd un o ferched Gwilym Williams, Ysw., ac sydd dyddynwr parchus yn yr un ardal; a Mary Jones, yr hon sydd ferch ieuanc landeg, a gwir grefyddol—yn ddelw berffaith o'i mam. Tyddyn mawr oedd *Tawelfan,* yn agos i ysgoldy y *Bont,* yn Llanbrynmair; a bu William Jones a'i briod yn noddwyr haelionus i'r achos yno am lawer o flynyddau. Bum yno yn lletya gyntaf yn amser *agoriad* yr ysgoldy hwnw, tua'r flwyddyn 1844, pan oedd y plant yn ieuainc iawn; ac nid anghofiaf byth eu caredigrwydd a'u haelioni. Credais y pryd hyny eu bod yn deulu gwir grefyddol a dedwydd, ac nid wyf wedi cael achos i newid fy marn am danynt eto. Ymfudas-

ant, gyda lluoedd eraill, o Lanbrynmair i America, Mai 2, 1848. Nid anghofir y diwrnod hwnw yn hir yn yr ardal hono. Sefydlasant yn ardal Gomer, Ohio, yn y gwanwyn canlynol. Prynasant dyddyn yno, a galwasant ef *Tawelfan*, er cof am eu hen gartref yn Nghymru. Bum yn lletya yno hefyd yn nghanol Rhagfyr, 1851, a chefais hwynt yr un yn eu caredigrwydd, a'u teimladau crefyddol. Hir gofir yr ymweliad hwnw genyf fi a hwythau, a lluoedd ereill yn Gomer. Fel hyn yr ysgrifenodd Josiah Jones:—"Bu eu dyfodiad i ardal Gomer yn foddion i adnewyddu ac i godi yr achos crefyddol yma i gryn enwogrwydd; a diau y bydd effeithiau a dylanwadau teimladau, a gweddiau, a bywiogrwydd, a haelioni, a ffyddlondeb William Jones, Tawelfan, a'i deulu, yn parhau yn yr ardal a'r byd, nes rhoddir ef i'w blygu fel llyfr, yr hwn a ddarllenir yn yr oes dragywyddol." Mae ef a'i deulu, er ys blyneddau, wedi symud i'w palasdy newydd hardd, ger y capel; ac y mae swyddfa y Dr. Richard Jones, a'r Dr. Davies, gerllaw yno, yn y pentref.

Dyn byr o gorffolaeth yw William Jones, ond nodedig fywiog ei ysgogiadau. Mae ganddo ben crwn, a gwallt hir, ond yn britho er ys blyneddau; llygaid siriol, trwyn hir, main, llais eglur; ac y mae yn dueddol i godi ei ddwylaw, i agor ei enau, i grafu y llawr â'i draed—o droi yn chwimwth, ac o chwerthin yn llawen ac uchel, ar ol siarad ar ryw bwnc crefyddol, a thraethu ffraeth-eiriau gyda'i gyfeillion. Gallai dieithr-ddyn dybied, ar yr olwg gyntaf arno, mai rhyw hen ddyn diniwed, haner-call, ydyw; ond arosed yn ei gymdeithas, yn ei dy, ac yn y capel, am rai dyddiau, er cael mantais i'w ddeall yn drwyadl—bydd ei fuchedd dduwiol, ei ymddiddanion a'i deimladau crefyddol, ei wybodaeth dduwinyddol ar brif bynciau yr efengyl, ei sêl dros lwyddiant

achos Iesu, ei haelioni siriol, a'i *weddiau nodedig*, yn sicr o'i argyhoeddi yn fuan, mai dyn da, a Christion enwog ydyw. Mae ei ddylanwad a'i barch yn ddirfawr yn yr eglwys, ac y mae ei enw yn anwyl gan bawb sydd yn ei adnabod. Mae ei weddiau yn *nodedig* mewn geiriau, teimlad, taerineb, ffydd, a dylanwad. Wrth wrando arno yn gweddio, yn ei dy ac yn y capel, gallech dybied ei fod yn *rhy hyf* ar y Bod Anfeidrol, ac yn *rhy bersonol* pan fyddo yn gweddio drosoch chwithau. Tybiwch y bydd yn siarad yn *wyneb yn wyneb â Duw*, ac yn *eich cyflwyno* chwithau i'w sylw neillduol, gan draethu eich da a'ch drwg, a'ch holl angenion wrtho. Gwna i chwi chwerthin ac wylo bob yn ail, nes y byddwch yn teimlo yn *rhyfedd;* ond yn llawer gwell, a mwy duwiol. Yr wyf yn cofio rhai o ymadroddion *neillduol* ei weddiau; ond nid wyf yn caru eu cyhoeddi, rhag i neb gael achlysur i'm beio am hyny. Byddai yn werth i chwi fyned ugain milldir i wrando arno ef yn gweddio. Bu yn weithgar a diwyd gyda phethau bydol am flyneddau. Yr oedd yn *gyfoethog* yn Nghymru, ond y mae ef a'i deulu yn llawer mwy goludog yn awr. Er ei fod yn awr yn 88 mlwydd oed, mae yn darllen ac yn myfyrio llawer bob dydd; yn myned i'w wely yn gynar, yn codi yn foreu, ac yn mynychu yr addoliad cyhoeddus. Areithia a siarada yn gyhoeddus weithiau, nes peri i bawb deimlo ac wylo. Ond y mae yn awr yn dechreu teimlo effeithiau henaint, ac yn caru mwy o lonyddwch. Mae arno eisiau cael byw nes cyrhaedd ei 100 mlwydd oed—hyd y flwyddyn 1883. Deuddeng mlynedd sydd arno eisiau eto. Gall fyw mwy na hyny. Hir oes i'r hen bererin duwiol a ffyddlon; marwolaeth ddedwydd, a gogoniant tragywyddol yn y byd a ddaw. Mae ef yn sicr o farw fel y bu fyw. Pan fydd ef farw, caiff ei briod a'i blant, a'r eglwys yn

Gomer, golled ddirfawr; a bydd William Jones, Tawelfan, pan oddiwedda y llawenydd nefol, yn sicr o *dynu sylw* angelion a saint, wrth ei weled yn arfollu ei Waredwr mawr, ac yn ei folianu am rinwedd ei waed.

PARCH. SEM PHILLIPS (A.), STEUBEN, REMSEN P. O., ONEIDA CO., N. Y.

Mab ydyw ef i Thomas a Sarah Phillips, o Penhill, plwyf Llan-newydd, swydd Gaerfyrddin, D. C. Ganwyd ef Ionawr 21, 1826. Derbyniwyd ef yn aelod o'r eglwys Annibynol yn Bwlchnewydd, yn yr un sir, gan y Parch. Owen Owens, pan oedd tua 14 mlwydd oed. Dechreuodd bregethu yno pan yn 16 mlwydd oed. Bu am dair blynedd yn ysgolion Ffrwdyfal, a Narberth. Derbyniwyd ef i Goleg Aberhonddu yn 1843. Cafodd ei urddo yn Llangynidr, swydd Frycheiniog, D. C., yn y flwyddyn 1847. Symudodd oddiyno i Lantrisant, Morganwg, D. C., yn 1856, ac oddiyno i Steuben, Oneida Co., N. Y., yn 1866, lle mae eto yn barchus a defnyddiol, yn cyd-weinidogaethu a'r Parch. Robert Everett, D. D., Golygydd enwog y *Cenhadwr*, yn Hen Gapel Steuben, a Phenymynydd. Mae yn ddyn cryf, ac yn bregethwr da. Cyhoeddodd Hanes yr Eglwys Annibynol yn Steuben yn y *Cenhadwr* am 1871.

THOMAS B. MORRIS, YSW. (GWYNEDDFARDD), SCRANTON, LUZERNE CO., PA.

Dyn bychan ac eiddil o gorffolaeth yw y llenor coethedig, a'r bardd awenyddol, a'r golygydd medrus hwn. Ganwyd ef yn Llanelltyd, ger Dolgellau, Meirionydd, G. C., yn y flwyddyn 1825. Enwau ei rieni oedd Evan Morris a Margaret Barrow. Cafodd lawer o addysg yn moreu ei oes yn yr ysgolion dyddiol, ac wedi hyny yn Athrofa yr Annibynwyr yn y Bala. Urddwyd ef yn weinidog yn yr eglwys Annibynol yn Rhosllanerchrugog, Sir Ddinbych, G. C., pan oedd yn 21 mlwydd oed. Bu yno yn dra pharchus, poblogaidd, a defnyddiol am bedair blynedd. Yr oedd y pryd hyny yn un o'r pregethwyr mwyaf trefnus a blodeuog. Symudodd

oddiyno i'r Rhyl, Sir Fflint, lle y bu yn gweinidogaethu am beth amser. Wedi hyny bu yn cadw ysgolion dyddiol, ac yn pregethu gyda y Bedyddwyr, mewn gwahanol fanau yn Nghymru. Ymfudodd i America yn haf y flwyddyn 1858. Bu am ychydig amser yn Carbondale, Pa., ac yn Oneida Co., N. Y. Yn y flwyddyn 1859, aeth i ddinas New York, ac oddiyno i Utica, N. Y.; ac o'r flwyddyn hono hyd Mehefin, 1869 (am yspaid 10 mlynedd), bu yn *un o olygyddion* y *Drych;* a chyflawnodd ei waith yn ddoeth ac yn fedrus; tynodd ei ysgrifau golygyddol sylw mawr, a chawsant gymeradwyaeth uchel Cymry America. Newidiodd chwaeth, prydferthodd wyneb, ac adnewyddodd nerth, anrhydedd, a phoblogrwydd y *Drych* i raddau ehelaeth, yn enwedig yn y blyneddau olaf y bu yn ei olygu. Yn haf y flwyddyn 1869, etholwyd ef gan y Pwyllgor parchus i'r swydd anrhydeddus a chyfrifol, o fod yn *Brif Olygydd Baner America,* yr hon a gyhoeddir dan nawdd y Pwyllgor, ac arolygiaeth y Cymro dysgedig a thalentog, W. S. Jones, Ysw., yn Scranton, Pa. (Box 174 P. O.) Mae golygiaeth Mr. Morris, a threfnyddiaeth Mr. Jones, wedi rhoddi boddlonrwydd mawr i'r Pwyllgor, ac i'r Cymry yn gyffredinol; ac y mae cylchrediad y *Faner* yn helaethu bob blwyddyn, a'i dylanwad yn ddirfawr ar Gymry y wlad hon. Mae T. B. Morris yn *feirniad* medrus, ac yn fardd galluog, yn llawn tlysni a thynerwch. Rhâgora fel pryddestwr. Enillodd lawer o wobrwyon yn Eisteddfodau mawrion Cymru, ac yn America. (Rhoddaf ddetholion, a gwnaf nodiadau ar ei weithion barddonol yn yr *Ail Gyfrol* o "HANES CYMRY AMERICA.")

J. C. ROBERTS, YSW., GOLYGYDD Y "DRYCH," UTICA, ONEIDA CO., N. Y.

Dyn glandeg, siriol, meddylgar, a dysgedig, yw y gwr parchus hwn. Cafodd ei ddwyn i fyny yn nhref Dinbych, G. C., lle y bu yn gwasanaethu fel athraw yn yr Ysgol Frutanaidd. Yn 1860 bu yn y Normal College, yn Bangor, lle y cafodd ei drwyddedu fel ysgolfeistr medrus. Am bum' mlynedd wedi hyny bu yn cadw ysgolion yn Aberffrwd, Sir Aberteifi, a Prion, Sir

Ddinbych. Ymfudodd i America yn niwedd y flwydd-1866, a threuliodd y rhan fwyaf o'i amser fel *book-keeper* yn ninas New York, hyd nes yr ymaflodd yn y gorchwyl pwysig ac anrhydeddus o arolygu y *Drych*, yn Mawrth, 1869, yr hwn a gyhoeddir gan ein cydwladwr enwog, J. Mather Jones, Ysw., ac a argreffir gan Thomas J. Griffiths, Ysw., yn Utica, Oneida Co., N. Y. Mae arolygiaeth J. C. Roberts, a golygiaeth Joseph William Nichols, Ysw. (Neifion), un o'n beirdd enwog a chadeiriol, yn y blyneddau diweddaf, wedi bod yn alluog i barhau enwogrwydd a dylanwad y *Drych*, ac i sicrhau ei gylchrediad a'i uchel gymeradwyaeth yn mhlith Cymry America yn gyffredinol. (Cyhoeddaf hanes Neifion, a detholion o'i brif weithion barddonol, yn yr *Ail* Gyfrol). Mae J. C. Roberts wedi enill llawer o wobrwyon am draethodau buddugol yn Eisteddfodau Cymru; ac am y prif draethawd yn Eisteddfod Utica, N. Y., Ion. 1, 1868.

CYMRY PHILADELPHIA, PA.

Addawodd y Cymro twymgalon, a'r cyfreithiwr dysgedig ac enwog, *Horatio Gates Jones, Ysw.*, 133 South 5th St., Philadelphia, Pa. (yr hwn yw Llywydd Cymdeithas Dewi Sant yno), ysgrifenu erthygl gyflawn, yn Saesonaeg, ar Hanes Cymry Philadelphia, i mi; ond ni ddaeth i law yn brydlon i'w chyhoeddi yn y gyfrol hon; cyhoeddaf hi yn y gyfrol nesaf. Ond daeth yr hanes byr canlynol i'm llaw yn amserol oddiwrth y Cymro selog, David Jones, Ysw., Rhif 539 Wharton St., Phila., Pa., yr hwn, yn nghyd a'i briod garedig, a fu yn lletygar a charedig i weinidogion (Cymreig) yr efengyl, a lluoedd ereill, am flyneddau yno. Fel hyn yr ysgrifena efe yn ei lythyr, dyddiedig Awst 23, 1871:

"Annichon fyddai i mi roddi hanes cywir i chwi o'r holl Gymry sydd yn byw yn y ddinas hon yn awr, o herwydd barnwyf fod llawer yn byw, ac yn marw yma, heb gymdeithasu â'r Cymry. Dro yn ol bum yn taflu rhyw gipolwg dros yr hen sefydlwyr, a'r rhai a ddaeth yma yn ddiweddarach; ac yr wyf yn casglu fod yma tua phedwar neu bum' cant yn medru siarad yr hen

iaith anwyl—y Gymraeg. Tua chan' mlynedd yn ol, yr oedd yn cael ei siarad yn groyw ar yr heolydd ac yn y marchnadoedd; ond yn bresenol nid oes dim i'w glywed ond '*how do you do,*' pan fyddo llawer o'r Cymry yn cyfarfod eu gilydd. Mae yma nifer luosog o *hiliogaeth* y Cymry, a llawer o honynt yn ymffrostio yn eu gwaedoliaeth. Ychydig fisoedd yn ol bu farw y Prif Farnwr (*Chief Justice*), ELLIS LEWIS, Ysw. Bum yn ymddiddan ag ef lawer gwaith. Dywedai mai *Cymro* oedd o galon, er na fedrai siarad na deall y Gymraeg. Yr oedd ganddo *hen Feibl Cymraeg,* tua 150 mlwydd oed, yr hwn a ddygodd ei hynafiaid gyda hwynt o Gymru. Tua dwy flynedd yn ol, tynwyd fy sylw yn un o'r papyrau dyddiol yma at ddinystriad, trwy dân, yr Hen Bobty Cymreig (*the Old Welsh Bakehouse*), yr hwn a safai tua chwe' milldir o'r ddinas, ar lan afon y Delaware. Yr oedd yr hanes fel y canlyn:—'Adeiladwyd y lle gan Gymro o'r enw John Thomas, o Ddeheudir Cymru, yn mhell cyn y Chwildroad Americanaidd, fel gwesty a phobdy. Bu y Cymro hwnw o gymhorth mawr i'r *Fyddin Americol;* yr oedd yn medru pobi a chrasu sachaid o flawd ar unwaith i'r milwyr. Llawer gwaith y bu y Cadflaenor GEORGE WASHINGTON yn nhy y Cymro hwnw, ac yr oedd yn hoff iawn o'i gymdeithas. Drwg genym heddyw gofnodi dinystriad yr hen bobty hwnw trwy dân. Dylasai fod yn gofgolofn i ni fel Americaniaid, am y gwasanaeth a wnaeth pan oeddym mewn cyfyngder.' Dyna derfyn yr hanes.

"YR EGLWYS GYMREIG.—Cynhelir eto gyfarfodydd, a dygir y moddion yn mlaen yn yr iaith Gymraeg, mewn ystafell fechan, ar gornel heolydd Twelfth & Filbert, yn nghanol y ddinas. Y brawd *Rosser,* o Ben-y-cae, Sir Forganwg, D. C., sydd yn awr yn pregethu iddynt.

"CYMDEITHAS DEWI SANT.—Mae rhif yr aelodau tua 70 yn awr. Ffurfiwyd hi tua'r flwyddyn 1810, er cynorthwyo yr ymfudwyr tlodion a ddeuant o Gymru, i gyrhaedd pen eu teithiau yn y Talaethau. Mae rhai o brif ddynion ein dinas yn aelodau ynddi; ac y mae y *fynwent* sydd yn perthyn iddi wedi ei symud i'r darn

prydferthaf o *Mount Moriah Cemetery*, yr hon a saif ar fryn uchel tu allan i gyffiniau y ddinas. Buwyd yn ofalus i symud gweddillion yr holl farwolion Cymreig oedd yn yr hen fynwent, i orwedd yn dawel yn y fynwent newydd, hyd ganiad yr udgorn mawr. Mae yr aelod hynaf o'r Gymdeithas, sef yr hybarch dad, a'r Cymro mwyaf cenedlgarol, *Samuel Jenkins, Ysw.*, wedi symud oddiyma, yn ddiweddar, a myned i dreulio gweddill ei ddyddiau at ei fab, i San Francisco, California. Mae yn bresenol tua 80 mlwydd oed. Daeth ef gyda'i rieni yma o Castell Newydd Emlyn, D. C., yn y flwyddyn 1800. Yr oedd yn aelod parchus gyda y Bedyddwyr. Yr oedd yn barod i aberthu pob peth dros *Gymry* a *Chymraeg*. Tylododd ei hunan wrth gynorthwyo a chyfoethogi ereill. Ysgrifenodd lawer i'r papyrau Saesnig a Chymreig, er lles a dyrchafiad ei genedl. Cyhoeddwyd llawer o'i ysgrifau yn *Hanes Cymry* '76, gan y diweddar Dr. Alexander Jones. Dymunwyf i'r hen bererin lawer o gysur a dedwyddwch yn niwedd ei oes, cyn iddo ehedeg i'w orphwysfa nefol, at ei Waredwr, a'i hen gyfeillion."

PARCH. D. T. PHILLIPS (B.), ENON BAPTIST CHURCH, PHILA., PA.

Mae y llenor dysgedig hwn yn weinidog enwog gyda y Bedyddwyr Americanaidd yn Philadelphia. Ganwyd ef yn Tredegar, swydd Fynwy, D. C., Rhagfyr 19, 1842. Mae yn fab i'r Parch. Thomas Phillips, T. C., Cwmbach, Aberdar, gynt o Tredegar. Bedyddiwyd ef pan yn dra ieuanc gan y diweddar Barch. T. E. James, A. C., Glynnedd, Morganwg, pan yn byw yn nghymydogaeth Aberdar. Symudodd i Gaerdydd, a dechreuodd bregethu yn y Tabernacl, lle y magwyd enwogion lawer, a lle y gweinidogaethodd yr anfarwol Christmas Evans, David Jones, Robert Pritchard, a lluaws ereill, y rhai ydynt wedi tewi yn y bedd. Pan y symudodd y Parch. J. Emlyn Jones, LL. D., i Gaerdydd o Benycae, aeth Phillips a'i lythyr i'w eglwys ef yn Salem, Caerdydd, o'r hon yr aeth i Athrofa Hwlffordd, swydd Benfro, lle y treuliodd dair blynedd yn llwyddianus. Ordeiniwyd ef yn weinidog yn Llanilltyd-fawr, Morganwg, lle y pregethai yn Gymraeg a Saesonaeg. Wedi hyny bu yn gweinidogaethu i'r eglwys Fedyddiedig Saesnig yn Nghaerodor (Bristol) yn agos i dair blynedd. Yn niwedd Ebrill, 1869, tiriodd yn Efrog Newydd, a phregethodd gyda derbyniad mawr yn un o eglwysi ardderchocaf y ddinas hono, a elwir South Church, 25th St., lle y gwahoddwyd ef i dreulio

tri mis ar brawf, yr hyn a wrthododd. Dan arweiniad Rhagluniaeth y Nef, daeth i ddinas Philadelphia, Pa., lle yr oedd gan Arglwydd y cynhauaf faes helaeth iddo i lafurio. Ar ol pregethu un Sabboth yn Enon Baptist Church, ar heolydd 20th & Oxford, gwahoddwyd ef yn y modd mwyaf unfrydol a thaer i ddyfod yn fugail arnynt. Cydsyniodd. Ymaflodd yn ei waith o ddifrif, gyda gallu a sel y Cymro efengylaidd, a bendithiodd yr Arglwydd ei lafur diflino, nes yr ychwanegwyd *pedwar ugain* o eneidiau at rifedi yr eglwys, drwy fedydd, llythyrau, ac adferiad, yn yspaid dwy flynedd. Y mae enw Mr. Phillips yn adnabyddus yn y byd *llenyddol.* Enillodd amryw o wobrwyon gwerthfawr mewn eisteddfodau yn Nghymru, dan feirniadaethau Caledfryn, Cynddelw, Huw Arwystl, Dr. Rees, Abertawe, Dafydd Morganwg, &c. Nid yw efe eto wedi dyfod i gyhoeddusrwydd yn Eisteddfodau Cymry America, am fod gofalon pwysig ei eglwys luosog ac anrhydeddus yn Philadelphia, gyda phethau pwysig ereill, wedi cymeryd i fyny, bron yn llwyr, ei amser gwerthfawr. Ond ysgrifenodd a chyhoeddodd, yn haf y flwyddyn 1871, un gyfrol hardd a chynnwysfawr, yr hon a elwir, "THE HEROES OF FAITH; *being a Series of Discourses on the Saints mentioned in the Eleventh Chapter of Hebrews.*" Cynnwysa 23 o'i bregethau campus. Mae ei iaith yn goethedig, ei syniadau yn efengylaidd, ei ddarluniadau yn fywiog, a'i resymau yn gryfion. Pris y gyfrol yw $1.25, wedi ei rhwymo yn hardd. Cynnwysa 207 o du dalenau. Gellir ei chael gan yr awdwr, neu gan y cyhoeddwyr, William Flint & Co., No. 26 South Seventh St., Philadelphia, Pa. Carem weled "*The Heroes of Faith*" (Gwroniaid y Ffydd), wedi ei chyfieithu a'i chyhoeddi yn yr iaith Gymraeg, gyda chyfansoddiadau ereill y llenor dysgedig hwn. Gall ef ei hun siarad ac ysgrifenu y ddwy iaith yn gywir; ac y mae ganddo athrylith gref, a doniau godidog. Cawsom gyfleustra i'w weled (ond nid i'w glywed yn pregethu), yn Nghymanfa y Bedyddwyr Cymreig, a gynhaliwyd yn Mahanoy City, Pa., Medi, 1871. Dyn dirodres a chyfeillgar, o daldra cyffredin, ydyw.

DAVID T. DAVIES, YSW., 531 M'ILVAINE ST., PHILADELPHIA, PA

Dyn bychan ac eiddil o gorffolaeth yw y boneddwr ieuanc hwn. Addawodd ysgrifenu ei hanes, gyda hanes Cymry Philadelphia; ond ni ddaeth yr ysgrif i law yn brydlon. Nid wyf yn gwybod ei hanes boreuol. Bu yn filwr dewr yn myddin y Llywodraeth am lawer o amser; a chafodd ei ddal a'i garcharu gan y gwrthryfelwyr, a dyoddefodd y driniaeth fwyaf greulon ganddynt, nes y mae yn syndod ei fod yn fyw. Ond cafodd waredigaeth ryfeddol. Wedi darfod y rhyfel, dychwelodd i St. Clairs, Schuylkill Co., Pa., lle y priododd â boneddiges ieuanc, grefyddol, ac y dysgodd ei gelfyddyd fel Arlunydd cywrain. Er ys blynyddau bellach, cafodd ei anrhydeddu â swydd

barchus dan y Llywodraeth, yn y *Custom House*, yn ninas Philadelphia, Pa. Mae ganddo gymhwysderau neillduol i gyflawni swyddau o ymddiried, ac y mae yn wir haeddol o fwy o dâl ac anrhydedd. Ychydig o'r Cymry, mewn cymhariaeth i'w rhifedi a'u teilyngdod, sydd wedi cael eu cydnabod yn deilwng gan y Llywodraeth hon, gan faint gorchwant cenhedloedd ereill am swyddau gwladol. Mae Cymry America, o hyn allan, am hawlio mwy o'u hiawnderau a'u rhagorfreintiau gwladol. Dylent wneyd hyny, er eu lles a'u hanrhydedd eu hunain, ac er lles ac anrhydedd y Weriniaeth ddyngarol a nerthol hon.

ADGOFION AM Y DIWEDDAR BARCH. WM. ROWLANDS, D. D.

Bu farw y gwr enwog, a'r pregethwr efengylaidd hwn, yn Utica, Oneida Co., N. Y., er ys ychydig o flyneddau yn ol, a chladdwyd ef yn barchus mewn mynwent hardd, gerllaw y ddinas hono. Mae ganddo gofgolofn hardd ar ei fedd. Mae y Parch Howell Powell (T. C.), gynt o Cincinnati, ond yn awr o New York, wedi ymgymeryd âg ysgrifenu a chyhoeddi ei *gofiant* er ys llawer o fisoedd, ac y mae disgwyliad mawr am dano. Nis gwyddom beth yw yr achos o'r oediad hirfaith. Ysgrifenais ychydig o adgofion am dano i'w cyhoeddi yn ei gofiant, a chredwyf y cawn ei hanes yn gyflawn gan Mr. Powell, cyn hir eto; am hyny esgusoder fi am fyrdra yma. Ganwyd ef yn Llundain, Lloegr, Hydref 10, 1807. Yr oedd yn 59 mlwydd oed pan fu farw. Bu farw ei dad pan oedd ef tua 7 mlwydd oed. Yn y fl. 1816, daeth yn llaw ei fam i dalu ymweliad â'u perthynasau yn Llanddewi, Sir Aberteifi, D. C. Dyna yr amser y dysgodd siarad *Cymraeg,* ac yr oedd ychydig o lediaith yn perthyn iddo ar hyd ei oes. Bwriadwyd ef i fod yn offeiriad yn yr Eglwys Sefydledig. Cafodd addysg am ddwy flynedd yn Athrofa Ystrad Meurig. Ymadawodd oddiyno, ac aeth i'r ysgol a gedwid gan y Parch. John Jones, yn Llangeitho; ac yno y teimlodd ddylanwad achubol yr efengyl ar ei feddwl, ac ymunodd â'r eglwys Drefnyddol Galfinaidd yno yn y flwydd-

yn 1823. Bu yn cadw ysgol yn Merthyr, ac wedi hyny yn Pontypool, D. C. Yno y dechreuodd bregethu, Ionawr 22, 1826. Bu yn Genhadwr cartrefol ar ororau siroedd Mynwy a Henffordd am y flwyddyn 1828. Priododd â Miss Ann Jacob, ger Caerdydd, yn 1829. Prynodd argraffwasg yn Pontypool, ac yno y bu yn golygu ac yn cyhoeddi yr "*Athraw*." Cafodd ei neillduo i gyflawn waith y weinidogaeth yn Nghymdeithasfa Llangeitho, Awst 9, 1832. Yn 1834 bu farw ei wraig gyntaf, yn y Coed-duon, Sir Fynwy, a'i unig blentyn yn 1836. Yn fuan wedi hyny ymfudodd i America, a chymerodd ofal eglwys y T. C. yn Allen St., New York. Bu yn gweinidogaethu am flyneddau yn ninas New York, a chafodd lawer o brofedigaethau yno. Wedi hyny bu yn gweinidogaethu yn Utica, a Rome, N. Y., ac yn Scranton, Pa. (yn 1857), ac yn Holland Patent, N. Y., a diweddodd ei oes lafurus a defnyddiol yn Utica, N. Y. Priododd eilwaith, ac y mae ei weddw hawddgar, a llawer o'i blant, yn fyw eto. Dechreuodd gyhoeddi y "Cyfaill o'r Hen Wlad" Ionawr 1, 1838, a pharhaodd i'w olygu yn fedrus hyd derfyn ei oes, gyd ag ychydig o eithriadau. Cyhoeddodd amrai o lyfrau Cymreig gwerthfawr hefyd, sef Hanes Dechreuad a Chynydd y Trefnyddion Calfinaidd yn America; Angau yn y Crochan; Llyfr Emynau; y Mab Afradlon, &c.

Clywais lawer o son am dano yn Nghymru, fel pregethwr talentog, a llenor dysgedig; ac yr oeddwn yn awyddus am gael ei weled a'i glywed. Ar fy ymweliad cyntaf â'r wlad hon yn haf poeth y flwyddyn 1851, dymunwyd arnaf bregethu yn Nghymanfa y T. C. yn addoldy heol Allen, New York (Mehefin 26, 27). Dyna yr amser y gwelais ef *gyntaf*. Gwisgai ddillad *gwynion, ysgafn*. Yr oedd yn debyg iawn i'w *ddarlun*. Dyn byr, tew, o gorffolaeth, ydoedd; pen crwn, mawr; talcen llydan, uchel; llygaid mawrion, craffus, &c., a'r oll yn eglur ddangos enaid mawr anghyffredin. Yr oedd ei lais yn wanaidd, ond yn hyglyw a threiddiol. Cyfaddaswyd ei dafod a'i wefusau i siarad yn eglur, a'i ddwylaw bychain, tlysion, i ddefnyddio yr ysgrifbin yn fedrus a hyrwydd. Yn y Gymanfa hono yr oedd yr hen weinidogion enwog, David Williams, gynt o Lan-

idloes; Edward Rees, gynt o Gonway a Llanrwst, ac ereill, yn bresenol. Cofiaf byth am y Gymanfa wlithog hono. Wedi hyny cefais lawer iawn o gyfleusderau i gyfeillachu ag ef, ac i'w adnabod. Yr oedd yn ddyn doeth a dysgedig, yn gyfaill anwyl, yn Gymro cenedlgarol, ac yn foneddwr dirodres. Yn ei gyfeillach yr oedd yn siriol a ffraeth, ac yn hoff o ddigrifwch pur a llesol; ond ni welais ef erioed yn darostwng ei hun trwy arfer ymddiddanion iselwael a difriol, na choegddigrifwch niweidiol. Yr oedd yn hoff iawn o adrodd hanesion difyrus, ac o arfer ffraethder er lloni ei gyfeillion, ac weithiau er rhoddi ergyd drom ar ben y coegfalch hunanol. Er ei fod yn dra Chalfinaidd yn ei olygiadau crefyddol, ac yn dra selog dros ei enwad, yr oedd yn meddwl yn barchus am enwadau efengylaidd ereill, a'u gweinidogion; ac ni ddeallais ei fod ef erioed, trwy gulni a rhagfarn enwàdol, wedi gwneyd dim yn ddirgel na chyhoeddus, i geisio codi ei hunan a'i blaid, trwy ddifrio a dirmygu ereill, na llawenychu yn eu profedigaethau. Yr oedd efe yn ddyn rhy bur a mawreddog i allu gwneyd hyny. Ymddyrchafodd Rowlands i boblogrwydd ac anrhydedd trwy ei gymeriad difrycheulyd, ei lafur diflino, a'i ddoniau, a'i ddefnyddioldeb, priodol ei hunan; a than eneiniad y dylanwadau dwyfol, ac amddiffyniad y Nef; am hyny methodd cydnerth ei holl elynion, a'u holl ddifriaeth a'u dichellion, ei ddarostwng, a lladd ei ddefnyddioldeb.

Pan oeddwn i ac yntau yn gweinidogaethu yn Rome a Floyd, Oneida Co., N. Y., yn 1856 a 1857, cawsom lawer o gyfleusderau i gyfeillachu â'n gilydd. Yn y gauaf oer a rhewllyd ofnadwy hwnw, pan oedd tair troedfedd o eira gwastad ar y ddaiar, a'r lluwchfeydd o chwech i wyth troedfedd, a'r ystormydd yn arswydol, cyfarfyddem ein gilydd yn aml ar y *Wright Settlement*, rhwng Floyd a Rome, yn ein *sleighs* (math o lusg-gerbydau Amerigol), yn ein capiau blewog, a chrwyn y buffalos am danom, bron a rhewi yn yr oerder mawr, a phrin yn gallu gweled ein gilydd. Cyfarchiad cyffredin Rowlands fyddai—"Frawd anwyl! y mae yn dywydd garw heddyw. Pa fodd y mae i fyny yna, ar fryniau Floyd? A oes gobaith y gallaf gyrhaedd yno yn bryd-

lon? Yr wyf bron a digaloni; ac yr wyf yn meddwl mai gwell fyddai i mi droi yn ol, a dyfod i wrando arnoch yn pregethu yn Rome." Atebwn inau—"Wel, Syr, yr wyf yn credu nad ellwch gyrhaedd yno yn *brydlon*—ac ar ystorm mor arw a hon, nad allai neb eich beio am droi yn ol." Collodd ei gyfeillion yn Floyd lawer o'i bregethau gwerthfawr felly, a chafodd yr Annibynwyr yn Rome fantais ar hyny. Pregethai weithiau yn eu capel yno am 2 o'r gloch, ar yr amod i minau bregethu yn ei gapel yntau yno am 6 o'r gloch, ar y Sabbothau hyny. Efelly buom byw yn frawdol, a chydlafuriasom, er llwyddiant yr efengyl yn y lleoedd a nodwyd, heb ddigter na dadl. Clywais ef yn traddodi amrai o'i *ddarlithiau* ar y bennod gyntaf o Lyfr Genesis, yn Rome; ac yr oeddynt yn ddwfnddysg, trefnus, cyflawn, a gwerthfawr. Ei amcan oedd egluro ac amddiffyn syniadau dwyfol Móses, yn erbyn gaugred anffyddwyr yr oes. Gwnaeth hyny yn fedrus.

Clywais ef hefyd yn *pregethu* yn nghyfarfodydd mwyaf poblogaidd y T. C. yn America, yn nodedig felus, yn ei hwyliau goreu, gyda dylanwad nefol, nes y byddai y cynulleidfaoedd yn fyw drwyddynt oll—lluoedd yn wylo, ereill yn gweddio, a llawer yn diolch ac yn gorfoleddu. Nid oedd efe yn cael hwyliau a dylanwad felly bob amser; ond anaml y methai gyrhaedd ei nôd, sef argyhoeddiad, teimlad, a phleser. Nid oedd ei syniadau na'i iaith yn fawreddog, ond yr oeddynt yn ysgrythyrol a thlysion; ac nid oedd yn feddianol ar hyawdledd areithyddol; ond ei brif nerth fel pregethwr oedd trefnusrwydd, eglurder, teimlad, a nefolrwydd. Yr oedd yn berffaith feistr arno ei hunan; yr oedd ei ysgogiadau yn weddus, a gallai reoli ei lais main, tyner, seinber, treiddiol, pan yn adrodd hanes y GROES, ac yn pregethu rhinwedd y *gwaed*, a dedwyddwch a gogoniant teulu Duw yn y nef, nes y byddai ei wrandawyr yn mwynhau nefoedd ar y ddaiar. Fel *traddodwr* pregethau, nid oedd efe yn feddianol ar nerthoedd Elias fawr o Fôn, a John Jones enwog o Lanllyfni; ond yr oedd yn debycach o lawer i'r diweddar Barch. Michael Roberts, o Pwllheli—yn dlws, yn drefnus, yn doddedig, ac yn effeithiol. Y tro *olaf* y clywais ef yn

ceisio pregethu, pan mewn gwendid corfforol mawr, oedd yn Nghymanfa y T. C. yn Utica, N. Y. (ar ol y Parch. John Jones, gynt o Middle Granville, N. Y., ond yn awr o Emporia, Kansas, yr hwn a bregethasai yn dlws a difrifol ar "Lestri Digofaint," a "Llestri Trugaredd," Rhuf. ix. 22, 23), yn haf y flwyddyn 1864. Rhoddodd benill i'w ganu, darllenodd ei destyn yn araf, gwnaeth raglith fer, dechreuodd adrodd ei raniadau, a *cheisiodd* bregethu; ond *gorfu iddo roddi i fyny* yn mhen llai na chwarter awr, gan ddywedyd, "Mae fy iechyd yn pallu; nis gallaf siarad ychwaneg; y Duw mawr a'ch bendithio." Yr oedd ei wyneb yn welw, a'i gorff yn grynedig; daeth i lawr o'r areithfa, a chymerwyd ef adref i'w dy i gael gorphwysdra. Bu fyw flynyddau ar ol hyny, a phregethodd lawer gyda dylanwad mawr. Ni bu yn ddyn cryf erioed; cwynai yn aml oblegyd llesgedd ei gorff; a byth wedi hyny aeth yn waelach, waelach, nes ehedodd ei enaid at ei Waredwr i'r wlad lle nad oes neb yn glaf, na neb yn marw. Pregeth *fer, effeithiol*, oedd hono. Creodd gydymdeimlad mawr. Yr oedd lluoedd yn wylo. Ar ol yr odfa, aethum i edrych am dano yn ei dy yn Utica; yr oedd yn llawer gwell. Cawsom gyfeillach anwyl gyda'n gilydd. Wrth i ni son am y profedigaethau chwerwon a gawsom ein dau yn New York, wylasom mewn cydymdeimlad; a dywedodd Rowlands—"Wel, frawd anwyl, dichon fod genyf fi a chwithau wendidau a ffaeleddau sydd yn galw am brofedigaethau chwerwon fel hyn, i'n profi a'n puro; ond na ddigalonwn; credwyf nas gall cenhadon ffyddlon Iesu byth ddyoddef ar gam, oblegyd cableddau dynion drwg, a brodyr gau, heb fod yr ergyd yn *dychwelyd yn ol* yn *llawer trymach* ar eu herlidwyr a'u cablwyr." Ni welais ef byth wedi hyny. Ond yr wyf yn hiraethu am gael ei weled eto yn y nef, lle na bydd raid ymadael mwy. O wynfydedig obaith!

Barnwyf ei fod yn un o'r dynion callaf, ac o'r Cristionogion puraf, ac o'r llenorion mwyaf chwaethus, ac o'r pregethwyr mwyaf trefnus, ac effeithiol, a ddaeth erioed o Gymru dros y môr i America; a bod Duw wedi ei godi a'i gymhwyso yn foreu i fod yn fendithiol i'w genedl yma. Yr oedd y gallu mawr oedd ganddo i

siarad, i ysgrifenu, ac i bregethu yn Gymraeg a Saesonaeg, a'i graffder i ddeall dynion, a'i bwyll a'i amynedd i ddyoddef, ac i weithio ei ffordd yn mlaen yn llwyddianus trwy rwystrau a dirmyg, a'i wrthwynebiad cryf i bob gwag-ogoniant, a'i foneddigeiddrwydd nodedig, yn nghyd a'i dduwioldeb amlwg, yn fanteisiol iawn iddo i gyrhaedd safle uchel, a dylanwad mawr yn yr eglwysi, yr areithfa, a'r Wasg Gymreig yn y wlad hon. Yr oedd wedi yfed yn ehelaeth o ffynonau pur dysgeidiaeth; ac wedi dwys-fyfyrio athrawiaethau a rheolau dwyfol Cristionogaeth; ac wedi ei santeiddio i gyflawni gwasanaeth y cysegr. "DYN DUW, wedi ei berffeithio i bob gweithred dda," ydoedd.

Yr oedd yn *llenor coethedig*. Ni bu erioed yn awyddus am wag-ogoniant yr Eisteddfodau; ond yr oedd yn ffieiddio eu cam-ddefnyddiad, a'u twyll, a'u cecrusddadleuon, fel pethau niweidiol i lwyddiant yr efengyl. Fel *Golygydd* y *Cyfaill* am flyneddau lawer, y dangosodd efe helaethrwydd ei wybodaeth, ei allu a'i chwaeth lenyddol, a'i rym fel traethodydd a dadleuydd efengylaidd. Y mae ei lyfr gwerthfawr, sef ei bregethau a'i ddarlithiau ar "DDAMMEG Y MAB AFRADLON," yn cynnwys llafur a medr mawr, yn deilwng o'r awdwr enwog, ac y mae ei ddelw yn amlwg arno. Bwriadodd ef i gynnwys "prif elfenau duwinyddiaeth Gristionogol," yn iaith syml a phur yr Ysgrythyrau, er lles y miloedd. Ond buasai yn hoffach genyf fi gael "Corff o Dduwinyddiaeth" o'i waith ef mewn trefn ac arddull arall, yn hytrach na'r dull aneglur o geisio codi ac egluro *athrawiaethau* y Beibl, trwy Ddammeg y Mab Afradlon. Ond gwn mai ei amcan ef oedd ei wneyd yn fwy deniadol ac effeithiol i *ieuenctyd* Cymry America. Bu yn dra llwyddianus yn hyny. Dyma ei brifwaith llenyddol.

Ysgrifenais yr *adgofion* hyn o barch diffuant i goffadwriaeth y Dr. Rowlands, ac mewn teimlad hiraethlawn, gan gofio ei fod yn awr yn ei *fedd!* Bu fyw a marw heb golli ei goron. Mae ei le yn wag yn ei dy, ac yn yr eglwysi, ac yn y pwlpudau, ac yn y cymanfoedd! Ac nis gall neb ei lenwi yn fuan. Dymunwyf nawdd a

bendith y Nef i'w weddw a'i blant. Erys ei goffadwriaeth yn fendigedig yn mhlith Cymry America drwy holl oesau amser.

BARDDONIAETH.—ROWLANDS FEL PREGETHWR.

Fel angel claer ehedai yn y nef,
Gan dremiaw ar y llawr â siriol wedd ;
Uwch dyffryn du trueiniaid byd ; a'i lef
A dreiddiai drwy y fro, mewn seiniau hedd ;
Ei galon oedd yn llawn o deimlad byw,
Dros fyd colledig yn ei euog waed ;
Mawrhai lywodraeth a gorseddfainc Duw,
Ni charai weled deddf y nef dan draed ;
Anaml gwelid ef uwch Sinai draw,
Yn gwisgo llid, mewn cwmwl du, a thân ;—
Yn creu taranau, mellt, ac erchyll fraw,
Nes peri gwae, yn lle trag'wyddol gân ;
Ond *Calfari* oedd ei ddewisol le,
A'i bwnc melusaf oedd *Y Groes*,—Y GROES !
Maddeuant rhad trwy waed Eneiniog Ne',
Cyhoeddi wnaeth hyd olaf ddydd ei oes. I. G.

DIWEDD.

CYMRY GLAN AMERIC.

Can a Chydgan Genedlaethol.

GAN JOSEPH PARRY, YSW.,
(Pencerdd America, Bachelor of Music.)

***Cyfansoddwyd yn Shenandoah, Pa., Ionawr 27ain,* 1872.**

Cyflwynedig i* "HANES CYMRY AMERICA," *&c.

Y GEIRIAU GAN IORTHRYN GWYNEDD.

Moderato, M. M. ♩ = 72. Op. 10.

1. Tra b'o'r bryniau a'r dol - diroedd Yn add - urno Gwalia

lan; A holl adar ei choedwigoedd, Yn ad - loni gwlad y

gan; Tra b'o'r disglaer haul yn

f

gwenu Ar ein daiar delaid ni, A'r lloer wen yn ad-le-

wyrchu, Ac yn teg ar - ian - u 'r] lli'; A'r lloer wen yn adle-

Rall.

wyrchu, Ac yn teg ar - ian - u 'r lli';

Rall.

Soprano. F CYDGAN.

Bydd Cymry glan A - mer - ic, Mewn pur Gymraeg o
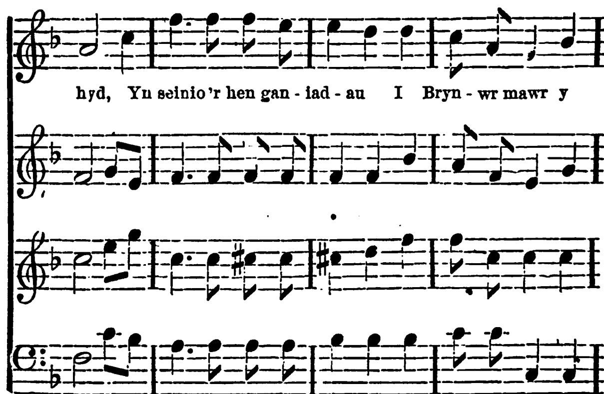
Alto. F
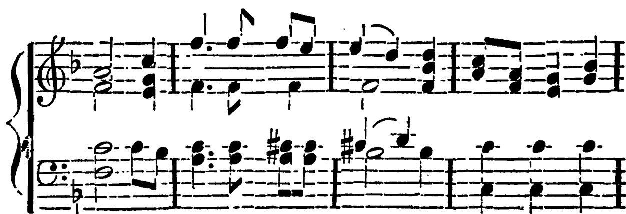
Tenor F

Bass. F

F

F

2. Tra b'o myrdd o longau mawrion,
Dan faneri heirdd pob gwlad,
Yn dyrwygo dwr yr eigion,
Er cyflenwi marchnad rad ;—
Tra b'o'r Andes fawr yn gwisgo
Eira oesol am ei ben,
Fel rhyw gadarn deyrn yn lluddio
Hynt y cwmwl yn y nen ;—

"Bydd Cymry glân Americ," &c.

P. Rall.

byd; Yn seinio'r hen ganiadau I Brynawr mawr y byd.

P. Ral'.

P. Rall.

P. Rall.

P. Rall.

3. Tra b'o'r tanllyd fydoedd mawrion,—
Y planedau claer, a'r sêr,
Yn llewyrchu yr uchelion,
Ac yn datgan mawl eu Nêr ;—
Pan grochfloeddia yr archangel,
Nes deffroi marwolion llawr;
A'r Duw-ddyn ar orsedd uchel,
Barn y dydd diweddaf mawr ;—

"Bydd Cymry glân Americ," &c.

DARNAU CERDDOROL

JOSEPH PARRY, YSW.,

(PENCERDD AMERICA, MUS. BAC., CANTAB.)

JOSEPH PARRY was a pupil of Sir Sterndale Bennett* and Signor Garcia,* of the Royal Academy of Music, London, England; and during his course of three years' study at that Institution, he met with great success as a Classical Composer and Vocalist. He won the highest prizes of the Academy, and was honored with the degree of "Bachelor of Music," by the Cambridge University. He has taken twenty prizes for musical compositions of all orders, from the Choral to the Anthem, and a Sacred Cantata, Songs, Duetts, Trios, Quartettes, Glees, and Part Songs.

	Price.
Song and Chorus.—Gwnewch bobpeth yn Gymraeg	$0 35
Ballad.—The Old Cottage Clock	35
Song.—Slumber lie soft on thy beautiful eye	35
Song and Chorus.—Dyna'r dyn sy'n myn'd a hi	35
A Set of Six Songs, Welsh and English words, P.	2 00
" " With a Lithograph of the Author. Op. 11. Cloth,	2 50
Prize Glee.—Ar Don o flaen y Gwyntoedd. No. 1. Per dozen,	75
Glee, " " " No. 2, "	75
Prize Glee.—Rhosyn yr Haf. Welsh and English words, "	75
Prize Motett. For five voices. Gostwng, O Arglwydd	25
Prize Anthem.—Achub fi, O Dduw	25
Do. Clyw, O Dduw, fy ngweddi	25
Ballad.—Dying Child	35
Song.—O give me back my Childhood Dreams	35
Descriptive Ballad.—The Gambler's Wife, Welsh and English words	30
Song.—(Baritone). All Hail to the Cambria, " " "	40
Trio.—(Serenade). Sleep, Lady, Sleep	40
Glee.—The Prayer. Welsh and English words	25
Six Anthems. Op. 9. Price of Book, 75c. Each	15

D. S. Gellir cael y darnau uchod gan Mr. Gomer Thomas, Danville, Montour Co., Pa., lle y gellir cael hefyd unrhyw ddarn at wasanaeth ein Heisteddfodau a'n Cyngherddau; yn nghyd a phob math o Offerynau Cerddorol.

* Bennett was a pupil of Mendelssohn; and Garcia a teacher of Jenny Lind.

CANIADAETH Y CYSEGR.

Mae JOSEPH PARRY, Ysw., (Pencerdd America, Mus. Bac.,) yn wir deilwng o sylw, parch, a chefnogaeth holl EGLWYSI a GWEINIDOGION Cymreig America. Llawenychwyf yn ei nodweddiad dilwgr fel Cristion gostyngedig a ffyddlon; yn ei dalentau godidog fel Cerddor a Datganydd, ac yn ei lwyddiant a'i ddyrchafiad yn yr Athrofa Gerddorol yn Llundain, Lloegr, yr hyn a enillodd drwy ei ymdrechion diflino, a'i weithion gorchestol. Mae Cymry cenedlgarol talaeth Ohio yn haeddu parch mawr am sefydlu yr "Wyl Gorawl Gymreig," (The Welsh Choral Festival)—gall wneyd dirfawr les;—ac y mae ysgrifau Robert James, Ysw., Hyde Park, Pa., yn y "Drych," ac yn y "Faner." yn deilwng o sylw holl Gymry America. Gobeithio y gwna Cymry *pob* talaeth efelychu esiampl deilwng Cymry Youngstown, Niles, a manau ereill yn Ohio, trwy sefydlu Cymdeithasau Corawl cryfion yn mhob lle.

Mae CANIADAETH Y CYSEGR," neu "GANU CYNULLEIDFAOL" yn ein haddoldai, yn gofyn mwy o sylw ac ymdrechion. Gwnaeth E. J. Lewis, Ysw., Utica, N. Y., a'n hanwyl gyfaill H. J. Hughes, Ysw., New York, (yr hwn sydd yn awr yn ei fedd!) lawer o ymdrechion er dyrchafu "Caniadaeth y Cysegr" yn mysg Cymry America; a haeddant anrhydedd. Ond y mae angen mawr eto am ddiwygiad ac adfywiad yn ein "Canu [Cynulleidfaol." Mae genym lawer o gerddorion Cymreig medrus, yn cael cefnogaeth gan yr Eisteddfodau a'r Cyngerddau; ac y maent yn gallu canu yn y cyfarfodydd buddiol hyn, nes denu clust, a chalon, ac arian y miloedd, yn enwedig y bobl ieuainc. Paham nad allent ganu caniadau y groes, a'r nef, yn ein capelau, nes gwefreiddio ein cynulleidfaoedd? Am nad oes ganddynt ddigon o chwaeth grefyddol; ac am nad ydynt yn cael digon o gefnogaeth gan ein heglwysi a'n gweinidogion.

Credwyf fod awyddfryd cryf yn Joseph Parry am wneyd ei oreu dros ddyrchafiad Caniadaeth y Cysegr; mae ganddo alluoedd nodedig at hyny; cyfansoddodd lawer o ddarnau cysegredig, a beirniadodd lawer o donau cynulleidfaol. Treuliodd y Sabboth, Ion. 28, 1872, gyda'r eglwysi Cymreig yn Shenandoah City, Pa. Cydunasant i gadw cyfarfod canu nos Sabboth, ac i wrando ar gynghorion gwerthfawr Mr. Parry. Cawsant wledd Gerddorawl Gysegredig. Gallai wneyd lles mawr felly BOB Sabboth, ar ei deithiau trwy'r wlad. Ond credwyf fod gan yr Arglwydd waith mwy eto i'r Pencerdd Parry.

Athrofa Gerddorol Gymreig yn America! Dan Arolygiaeth ac Addysg JOSEPH PARRY, Ysw.—Trwy gydymdrech parhaus, gallai Cymry America ei chodi a'i chynal yn anrhydeddus, yn Columbus, Cleveland, neu Cincinnati, O.; neu yn Philadelphia, Pittsburgh, neu Hyde Park, Pa., neu yn New York. neu Utica, N. Y., neu ryw le arall a farnont fwyaf cyfleus, er addysgu Cerddoriaeth Foesol a Chysegredig. Mae yn awr oddeutu 384 o eglwysi Cymreig yn America, a phe cyfranent $20 bob un ar gyfartaledd, byddai y cyfanswm blyneddol yn $7,680.00 at y fath achos teilwng. Gyda y swm blyneddol yna, gellid talu cyflog blyneddol anrhydeddus i Mr. Parry, a rhai athrawon ereill, cynorthwyol iddo; a dichon y gellid estyn ychydig o gynorthwy i feibion a merched i gael addysg gerddorol yn yr Athrofa hono. Yr wyf fi a'm heglwys fechan ffyddlon yn Shenandoah City, Schuylkill Co., Pa., wedi penderfynu casglu a chyfranu $20 yn flyneddol at y fath achos teilwng; ac yn gobeithio y bydd i'r HOLL eglwysi ymaflyd yn ddioed yn yr achos o ddifrif, a phenderfynu ffurfio pwyllgor cyfrifol ac anrhydeddus i'w ddwyn i weithrediad. Eglwysi a Gweinidogion Cymreig America, o bob enwad yn ddiwahaniaeth! Penderfynwch, o un galon ar unwaith, i godi "CANIADAETH Y CYSEGR" i anrhydedd, drwy roddi cefnogaeth deilwng i Mr. Parry, y gwr a anrhydeddodd y Nef mor fawr, ac sydd yn teilyngu ein parch a'n hanrhydedd ninau.

HANES CYMRY AMERICA, &c.

GAN Y PARCH. R. D. THOMAS, (IORTHRYN GWYNEDD.)

Mae y Gyfrol I. o'r gwaith rheidiol hwn allan o'r wasg, a bydd yn drysor gwerthfawr i bob Cymro a Chymraes. Cynnwysa Hanes yr holl Sefydliadau, a'r Eglwysi, Cymreig, yn nghyda'u Gweinidogion, &c., Beirdd, Llenorion, &c., a phob Cyfarwyddiadau i Ymfudwyr. Pris $2, $2.50, a $3, wedi ei rwymo yn hardd. Cyhoeddir Cyf. II. mor fuan ag y gellir, os ceir cefnogaeth brydlon. Pris $2, &c. Gellir cael y Gyfrol I. trwy anfon rhagdal at yr awdwr, i Mahanoy City, Schuylkill Co., Pa., a chan ei ddosparthwyr awdurdodedig trwy'r wlad.

LLYFRAU NEWYDDION

Y PARCH. R. D. THOMAS, (IORTHRYN GWYNEDD.)

---

1. "HANES CYMRY AMERICA," &c., CYFROL I.—Yn cynnwys dros 550 o du dalenau, wedi ei argraffu ar bapyr da. Pris $2, a $2.50, a $3, mewn gwahanol rwymiadau heirdd. Cynnwysa Hanes yr holl Sefydliadau, a'r Eglwysi, a'r Gweinidogion, a'r Beirdd, a'r Cerddorion, a'r Llenorion, &c., *Cymreig;* yn nghyda hanes Tiroedd y Llywodraeth a'r Reilffyrdd, yn yr holl Dalaethau a'r Tiriogaethau Amerigol, o lanau y Werydd hyd lanau y Tawelfor; ac o'r Canada yn y Gogledd, hyd Patagonia yn y De. Ceir ynddo "*Gyflawn Olygfa*" ar *Gymry America*, fel yr oeddynt gynt, fel y maent yn awr, ac fel y byddant yn debyg o fod yn y dyfodol. Mae yn gyfrol wir ddyddorol a buddiol i bob Cymro a Chymraes. Ysgrifenwyd hi er lles y genedl Gymreig yn gyffredinol yn mhob gwlad. Gall ei darlleniad fod yn elw mawr i filoedd. Ceir ynddi hefyd y cyfarwyddiadau mwyaf rheidiol a gwerthfawr i *Ymfudwyr*, &c. Costiodd i'r awdwr dros dair blynedd o amser gwerthfawr, a llafur caled; a bydd y draul o'i hargraffu a'i chyhoeddi, a'i dosparthu, yn fawr iawn. Dymuna gefnogaeth ei genedl yn gyffredinol, yn America, yn Nghymru, ac yn mhob gwlad arall. Llyfr y genedl ydyw. Daeth y Gyfrol I. allan o'r wasg yn nechreu Mawrth, 1872, a gellir ei chael trwy anfon arian ($2, $2.50, neu $3) mewn *Post Office Order*, i'r awdwr, Rev. R. D. THOMAS, (*Iorthryn Gwynedd*,) Mahanoy City, Schuylkill Co., Pa. Rhoddir y *degfed llyfr* yn *rhad* i *Glubiau*, ac ereill a ddosparthant, ac a anfonant ragdalion am o 10 i 20, ac uchod; a thelir eu cludiad gyda y *mail* neu yr *express*. Anfonwch restr o enwau y derbynwyr, a'r prisiau, yn nghydag *address* y dosparthwr yn eglur

2. CYFROL II. o "HANES CYMRY AMERICA," &c.—Bwriada yr awdwr, os caiff gefnogaeth brydlon a chyffredinol, gyhoeddi *Ail* Gyfrol o'r gwaith rheidiol hwn. Cynnwysa hono *Hanes Cyflawnach* o brif Weinidogion, Beirdd, Cerddorion, Llenorion, &c., &c., yn nghyda Phigion o'u Gweithion Rhyddieithol a Barddonol, Hanes ein Heisteddfodau, ein Llenyddiaeth, &c., Beirniadaethau, Adolygiadau; y Wasg a'r Pwlpud Cymreig yn America, &c., &c. Mae gan yr awdwr lawer iawn o ddefnyddiau eisoes at y gyfrol hon; a dymuna ar bob gweinidog a bardd, a cherddor, a llenor, ac ereill (sydd heb wneyd eisoes) i anfon iddo eu hanes, a phigion o'u gweithion, yn nghyda'u darluniau, yn ddioed. Bydd pris y Gyf. II. yn $2, $2.50, a $3, mewn gwahanol rwymiadau heirdd.

3. "COLOFN Y GWIRIONEDD," yn cynwys dros 60 o Erthyglau Gwreiddiol, ar bob mater ysgrythyrol, perthynol i'r "EGLWYSI CRISTIONOGOL," eu natur, eu swyddogion, eu haelodau, eu trefn, eu dysgyblaeth, eu hawliau, &c.; Gweinidogaeth Crist, Gweinidogaeth yr Ysbryd Glan, yr Apostolion, &c. Gwerthwyd dros 2,500 o hono eisoes. Mae gan yr awdwr ychydig o gopiau o'r llyfr eto ar law. Pris $1.75—rhwymiad hardd.

HYSBYSIADAU.

(ADVERTISEMENTS.)

LIST OF OTHER RAILROADS

CONNECTED WITH THE

Three Main Railroads from New York City to All Points in the West, and recommended in this Book.

---

1. Pittsburgh, Fort Wayne & Chicago Railroad. F. R. Myers, Chicago.
2. Chicago, Burlington & Quincy Railroad. R. Harris, Chicago.
3. Hannibal & St. Joseph Railroad. P. B. Groat, Gen. Ticket Agent, Hannibal, Mo.
4. Pittsburgh, Cin. & St. Louis Railroad. W. L. O'Brien, Columbus, Ohio.
5. Pacific Railroad of Missouri. T. McKissock, St. Louis, Mo.
6. Central Railroad of New Jersey. H. P. Baldwin, 119 Liberty St., N. Y.
7. Lehigh Valley Railroad. W. H. Sayre, Jr., Bethlehem, Pa.
8. Philadelphia & Reading Railroad. G. A. Nicolls, Reading, Pa.
9. Atlantic & Great Western Railroad. (See Erie Railroad.)
10. Lake Shore & Mich. Southern Railroad. E. B. Phillips, Chicago, Ill.
11. Michigan Central Railroad. H. E. Sargent, Chicago, Ill.
12. Cleveland, Col., Cin. & Indianapolis Railroad. S. F. Pierson, Cleveland, Ohio.
13. Toledo, Wabash & Western Railroad. G. H. Burrows, Toledo, Ohio.
14. Cleveland & Pittsburgh Railroad. J. N. McCullough, Pittsburgh, Pa.
15. Ohio & Mississippi Railroad. J. L. Griswold, St. Louis, Mo.
16. Indianapolis & St. Louis Railroad. S. F. Pierson, St. Louis, Mo.
17. Chicago & Alton Railroad. A. Newman, Chicago, Ill.
18. Chicago & Rock Island Railroad. Hugh Riddle, Chicago, Ill.
19. Cincinnati, Hamilton & Dayton Railroad. S. Stephenson, Cincinnati, O.
20. Marietta & Cincinnati Railroad. J. W. Pillsbury, Cincinnati, Ohio.
21. Baltimore & Ohio Railroad. L. M. Cole, Baltimore, Md.
22. Milwaukee & St. Paul Railroad. S. S. Merrill, Milwaukee, Wis.
23. Chicago & North Western Railroad. Geo. L. Dunlap, Chicago, Ill.
24. Western Union Railroad. D. A. Olin, Racine, Wis.
25. Lake Superior & Mississippi Railroad. W. W. Hungerford, St. Paul, Minn.
26. Winona & St. Peter Railroad. J. H. Stewart, Winona, Minn.
27. St. Louis & St. Joseph Railroad. James Charlton, St. Louis, Mo.
28. St. Louis & Iron Mountain Railroad. W. R. Allen, St. Louis, Mo.
29. North Missouri Railroad. S. H. Knight, St. Louis, Mo.
30. Kansas City, St. Joe & Council Bluffs Railroad. A. L. Hopkins, St. Joseph, Mo.
31. Des Moines Valley Railroad. J. Barker, Keokuk, Iowa.
32. Utica & Black River Railroad. W. E. Hopkins, Utica, N. Y.
33. Rome, Watertown & Ogdensburgh Railroad. H. T. Frary, Watertown, N.Y.
34. Utica, Chenango & Susquehanna Valley Railroad. Lewis Lawrence, Utica, N. Y.
35. New York & Oswego Midland Railroad. V. H. Weed, Oneida, N. Y.
36. Syracuse, Binghamton & New York Railroad. O. Welch, Syracuse, N. Y.
37. Albany & Susquehanna Railroad. S. E. Mayo, Albany, N. Y.

Railroads from New York to the New England States

1. New York & New Haven Railroad. J. Mendel, New York.
2. Old Colony & Newport Railroad. Jacob Sprague, Boston.
3. Boston & Providence Railroad. J. Daily, Jr., Boston.
4. Boston & Maine Railroad. J. S. Eaton, Boston.
5. Boston & Albany Railroad. J. M. Griggs, Springfield, Mass.
6. Connecticut River Railroad. W. J. Phelps, Springfield, Mass.
7. New York & Harlem Railroad. W. J. Van Arsdale, New York.
8. Rensselaer & Saratoga Railroad. O. N. Crandell, Troy, N. Y.

Railroads to the Coal Regions of Pennsylvania.

1. Central Railroad of New Jersey. H. P. Baldwin, 119 Liberty St., N. Y.
2. Lehigh Valley Railroad. W. H. Sayre, Jr., Bethlehem. Pa.
3. Lehigh & Susquehanna Railroad. Mendes Cohen, Philadelphia, Pa.
4. Philadelphia & Reading Railroad. G. A. Nicolls, Reading, Pa.
5. Delaware & Hudson Railroad. Thos. Dickson, Honesdale, Pa,
6. Del., Lackawanna & Western Railroad. W. F. Halstead, Scranton, Pa
7. Catawissa Railroad. Geo. Webb, Williamsport, Pa.
8. Philadelphia & Erie Railroad. Henry W. Gwinner, Philadelphia, Pa.
9. Northern Central Railroad. J. N. Du Barry, Harrisburgh, Pa.
10. North Pennsylvania Railroad. E. Armstrong, Philadelphia, Pa.
11. Blossburgh & Corning Railroad. R. J. Burnham, Corning, N. Y.
12. Lackawanna & Bloomsburgh Railroad. D. T. Bourd, Kingston, Pa.
13. Alleghany Valley Railroad. J. J. Lawrence, Pittsburgh, Pa.
14. Morris & Essex Railroad. W. F. Holwill, New York.
15. Northern Railroad of New Jersey. L. D. Rucker, New York.

Railroads from New York and Philadelphia to the Southern States.

1. New York & Philadelphia Railroad. F. W. Rankin, 111 Liberty St., N. Y
2. New Jersey Southern Railroad. G. W. Bentley, New York.
3. Camden & Amboy Railroad. J. W. Gore, Philadelphia, Pa.
4. Philadelphia, Wilmington & Baltimore Railroad. Geo. A. Dadmun, Philadelphia, Pa.
5. Philadelphia & Baltimore Central Railroad. Henry Wood, Philadelphia, Pa.
6. The Wilmington & Weldon Railroad. W. M. Poison, Wilmington, N. C.
7. The All-Rail Great Southern Mail Route. J. B. Yates, 229 Broadway, N. Y.

Railroad Companies that have Lands For Sale Cheap.

1. Illinois Central Railroad. John B. Colhoun, Chicago, Ill.
2. Union, & Central Pacific Railroad. F. Knowland, 308 Broadway, N. Y.
3. Kansas Pacific Railroad. A. Anderson, Lawrence, Kansas, J. P. Devereux, Lawrence, Kansas. Dr. W. E. Webb, Topeka, Kansas.
4. The Northern Pacific Railroad. S. Wilkeson, 120 Broadway, N. Y. Jay Cooke & Co., Philadelphia, Pa.
5. Atlantic & South Pacific Railroad. E. F. Perkins, St. Louis, Mo.
6. Burlington & Missouri River Railroad. Geo. S. Harris, Burlington, Iowa.
7. Hannibal & St. Joseph Railroad. Edward Wilder, Hannibal, Mo.
8. Central Branch Union Pacific Railroad. W. F. Downs, Atchison, Kansas.
9. Kansas City, Ottumwa, Burlington & Santa Fe Railroad.
10. Missouri River, Fort Scott & Gulf Railroad. B. S. Hening, Kansas City, Mo.
11. Missouri, Kansas & Texas Railroad. Isaac T. Goodnow, Neosho Falls, Kansas.
12. Leavenworth, Lawrence & Galveston Railroad. M. R. Baldwin, Lawrence, Kansas.
13. St. Paul & Sioux City Railroad. J. C. Boyden, St. Paul, Minn.
14. Detroit & Milwaukee Railroad. J. H. Muir, Detroit, Mich.
15. Iowa Railroad Land Company. No. 1 La Salle St., Chicago.

LLINELL WILLIAMS A GUION.

(GUION LINE.)

Sylwch ar enwau a hanes Agerddlongau cryfion, cyfleus, a chyflym *Williams a Guion*, (The *Guion Line*,) ar yr ochr arall. Mae y Llinell hon yn un o'r rhai goreu sydd yn croesi y Werydd; ac y mae y Cwmpeini mwyaf cyfrifol a pharchus yn eu meddianu ac yn eu rheoli; a'r swyddogion mwyaf medrus, boneddigaidd, a charedig, yn gofalu am danynt ar yr eigion mawr. Mae pob un o'r Agerddlongau hyn, sef yr Idaho, Minnesota, Manhattan, Wisconsin, Nevada, Colorado, Nebraska, a Wyoming, wedi eu gwneyd o haiarn, yn ddosparthiadau cysylltiedig, nad all dwfr fyned iddynt; ac y mae eu clod yn uchel trwy Ewrop ac America, am eu cryfder, eu buander, eu cyfleusderau, a'u dyogelwch. Mae miloedd lawer wedi croesi y mor ynddynt yn dra chysurus; ac wedi rhoddi cymeradwyaethau iddynt.

Mae yr ystafelloedd *goreu* (*cabins*) ar y llawr uwchaf; ac ni raid i'r rhai a allant dalu am eu cludiad ynddynt, (sef $70, mewn *aur* o New York i Liverpool; a $90, neu tua £18 10s. mewn *aur*, o Liverpool i New York,) ofalu am ddarparu dim at y fordaith; cânt bob peth rheidiol i'w cynal a'u cysuro, gan swyddogion (*stewards*) yr agerddlongau.

Caiff teithwyr ac ymfudwyr a fyddant yn talu am eu lle yn y *steerage*, sef yr ystafelloedd ar y llawr isaf, ($30 mewn papyrau cymeradwy, o New York i Liverpool; a $33, neu tua £6 15s. o Liverpool i New York.) ddigon o ymborth da, wedi ei goginio yn barod ar eu byrddau, gan swyddogion yr agerddlongau, dair gwaith y dydd; ni raid iddynt ofalu am ddim ond gwely a dillad, a llestri i fwyta ac i yfed; neu gallant gael y rhai hyny am $4, yn swyddfa y Cwmpeini, yn New York, ac yn Liverpool.

Gwell fyddai i'r rhai fyddo am fyned *yn ol* i *Gymru*, neu am anfon am eu perthynasau o'r Hen Wlad, brynu y *Passage Tickets* cyn cychwyn oddi cartref, rhag iddynt gael eu twyllo gan *runners*, New York. Ond gallant ynddiried yn Mr. Cadwaladr Richards.

Cofiwch mai *bob dydd Mercher* y bydd yr agerddlongau *uchod* yn *cychwyn* o Liverpool i New York, ac o New York i Liverpool. Gellwch anfon *arian* gyda y Cwmpeini hwn yn berffaith ddyogel, am ychydig o dâl.

WILLIAMS & GUION, 29 Broadway, New York.

GUION & CO., 25 Water Street, Liverpool.

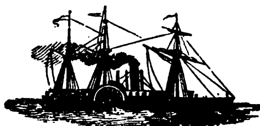
TO EUROPE. THE INMAN LINE.

From New York to Queenstown and Liverpool.

Under contract with the Governments of Great Britain and the United States for carrying the Mails.

AVERAGE PASSAGE FROM NINE TO TEN DAYS.

City of Chester,
City of Richmond,
City of Montreal,
City of Brussels,
City of Brooklyn,
City of Paris,
City of Antwerp,
City of London,

City of Baltimore,
City of Washington
City of New York,
City of Bristol,
City of Limerick,
City of Dublin,
City of Halifax,
City of Durham.

From New York for Liverpool

Every Saturday and Wednesday, from Pier 45 North River, Landing passengers for Ireland at Queenstown.

FROM QUEENSTOWN OR LIVERPOOL.

A steamer leaves Liverpool every Tuesday and Thursday, embarking passengers from Queenstown every Wednesday and Friday.

These Steamers are built on the Clyde, are constructed in Water-Tight Iron Sections ; are supplied with Patent Fire Annihilators ; and carry experienced Surgeons. The accommodation and attendance are unsurpassed. The vessels of this Line cross *south* of the Banks of New Foundland during the ice season.

RATES OF PASSAGE.

FIRST CABIN—To Queenstown or Liverpool, $75, payable in Gold. From Liverpool to New York, 15 or 18 Guineas, or $75 and $90, gold.

STEERAGE—From New York to Liverpool, $30, payable in currency. From Liverpool to New York, $34. Infants, $5, currency.

Children between 1 and 12, *half fare.* Infants under one year, *free.*

Tickets can be bought on this side at the above rates bv persons wishing to bring out their friends.

Apply at the Company's Offices,

JOHN G. DALE, 15 Broadway, New York.

WM. INMAN, 22 Water Street, Liverpool,
Nos. 62 & 63 Tower Buildings, South Liverpool.

This Company have Agencies in London, Paris, Hamburgh, Havre, Antwerp, Belfast, Queenstown, and in all parts of the United States.

THE INMAN LINE (Llinell Inman).

The intimate relations between this country and Europe in exports, imports, and emigration, are best illustrated in the remarkable development of the Inman Line; which in 1850, the date of its inauguration, numbered but two ships, yet now in its eighteenth year has a fleet of sixteen first-class steamers, and others building. Every ship of this line is built in water-tight compartments, and completely equipped with all the latest and most approved appliances for the comfort and safety of passengers. Without government aid or any subsidy whatever, this line, under the judicious management of its officers, has achieved a magnificent success. And although by its superior facilities and quick time it has commanded the carrying of the British and United States mails for the ocean postage, it has looked mainly to legitimate business for its remunerative rewards. The thousands of tourists who have enjoyed the elegant hospitalities, the polite attentions and zealous care of officers and crew on board any of the splendid steamers of this line, need not be told the simple secret of its popularity with the traveling public. Nor is the general excellence of this line confined to the cabin. Within twenty years, more than 500,000 emigrants have been landed on our shores in her staunch, roomy, and well appointed ships. David A. Wells, Special Commissioner of the Revenue, estimates the value of each emigrant brought into the United States at $1,000. Here then is an accession of five hundred millions to the actual wealth and industry of the country. The name of the Inman Line is a household word throughout the United States, and thousands upon thousands of our foreign-born citizens have pleasant memories of the kind treatment and superior accommodations of the *steerage*. The most scrupulous attention is paid to cleanliness and ventilation. Good, wholesome food is furnished in abundance, and under the humane and efficient regulations of the steerage, the bills of mortality on the Inman Line have been reduced to one in a thousand, including infants. This is less than on shore, and this fact, as shown by figures and reliable statistics, speaks volumes for the Inman Line. This Company has Agents in all the principal towns and cities of the United States and Europe. Mr. John G. Dale, General Agent, and Mr. S. G. Nicholson, of the Passenger Agency, No. 15 Broadway, New York, will be found prompt and obliging in all matters pertaining to passage tickets, and both the tourist and the emigrant may rely upon the best possible attainments in speed, comfort, and safety. The average time by these steamers is nine to ten days. One of the Inman ships, the City of Brussels, made the quickest time on record, 7 days, 20 hours, 10 minutes. Every Saturday and Thursday the Inman Line despatches a mail steamer for Liverpool, calling at Queenstown. Cabin fare, $75 in gold. Steerage passage, $30, currency. Passage from Liverpool or Queenstown to New York—cabin, $75 and $90, gold. Steerage, $34, currency.

☞ Gall y rhan fwyaf o'r Cymry ddeall yr uchod, ac yr wyf yn sicrhau y gallant ymddiried yn ei wirionedd. Profa fod *Llinell Inman* yn un o'r rhai goreu sydd yn croesi y Werydd; a bod yn ei hagerddlongau y darpariadau goreu er lletya, porthi, awyru, cysuro, a dyogelu teithwyr ac ymfudwyr, nid yn unig yn y cabin ond yn y steerage hefyd.—I. G.

☞ Agerddlongau rhagorol yw y rhai uchod, ac ychwanegir at eu rhifedi yn fuan.—I. G.

TIROEDD FFRWYTHLON A RHAD.

Sefydliad Neosho, (Kansas,) Bangor!

Y Cyfle Goreu Eto—Telerau Anghydmarol o Esmwyth —Miliwn (1,000,000) *o Erwau o'r Tiroedd Ardderchocaf yn Kansas ar Gredyd o Ddeng Mlynedd, gan* BACHELLER A JONES, *Emporia — Triugain-a-Deg Mil* (70,000) *o Erwau wedi eu neillduo yn Bwrpasol i'r Sefydliad Newydd Neosho, yn Nyffryn Mawr Neosho,* (the Great Neosho Valley,) *"The Garden of Kansas."*

☞ Dewiswyd y Tiroedd hyn o herwydd eu *Ffrwythlonrwydd, Dwfr,* a *Glo.*

Y mae y darn hwn o dir cyfangorff, y mwyaf dymunol i sefydliad amaethyddol y gellid cael gafael ynddo yn un man, y pris yn gymedrol, a'r telerau yn anghydmarol o esmwyth—yn rhedeg dros ddeng mlynedd o amser.

Y PRISIAU A'R TELERAU.

Rhed y pris o dair dolar ($3) i fyny at saith dolar ($7) yr acr. Telir i lawr pan brynir, un ddolar ($1) yr acr, a'r llog am y gweddill. Telir y llog yn unig yr ail, y drydedd, y bedwaredd, a'r bumed flwyddyn. Y gweddill o arian y pryniad i'w talu yn rhan gyfartal bob blwyddyn, gyda llog. am bum' mlynedd. Fel hyn ceir deg mlynedd o amser i dalu am dir y sefydliad ar delerau esmwythach nag a geir gan neb arall yn unman.

Rhoddir Town lots *am ddim* i bawb a adeilado arnynt.

Gorwedd y tiroedd yn agos i reilffordd. Bydd reilffordd yn myned drwy diroedd y Sefydliad yn fuan.

Cymerir gofal mawr i ddangos tiroedd i brynwyr, a dewis i'r sawl na allant ddyfod yma yn amserol. Galwer gyda, neu ysgrifener at Bacheller & Jones, Emporia, Kansas.

DALIER SYLW.—Cymerer tocynau i St. Louis, Missouri, ac oddiyno i Burlington, Coffey Co., Kansas, gyda'r "Missouri Pacific Railroad," via Sedalia and Fort Scott. Galwer gyda Mr. T. T. Goodwin yn Burlington.

☞ Mae reilffordd newydd yn cael ei gweithio o Kansas City, trwy Ottawa, a Burlington, trwy dref a sefydliad Bangor, ac oddiyno i Eureka a Santa Fe. Cynydda y dref a'r sefydliad yn gyflym, a dybla y tiroedd yn eu gwerth yn fuan. Prysurwch yno. Gwel ei hanes yn Dos. B, t. d. 134, ac yn Dos. C, Pen. VI. a VII.

C. B. BACHELLER, (*County Attorney.*)
WM. B. JONES, (Ap P. A. Mon.)
Emporia, Lyon Co., Kansas.

Tiroedd Ffrwythlon Arvonia, Osage Co., Kansas.

Mae miloedd o erwau o'r tiroedd ffrwythlon a dymunol uchod i'w cael ar werth eto, am brisiau rhesymol, gan J. Mather Jones, Ysw., Arvonia, Osage Co., Kansas. Mae ARVONIA yn dref hardd a chynnyddol, a lluoedd o ddynwyr Cymreig parchus wedi sefydlu o'i deutu eisoes, yn ddedwydd a llwyddianus. Tiroedd da, ffrwythlon, ac iachus, ydynt. Byddant wedi eu prynu oll cyn pen ychydig o flyneddau. Yn awr yw yr adeg i ymfudo yno. Gwel eu hanes yn Dosran B. o'r llyfr hwn, tu dalen 123 a 124.

Tiroedd Rhad Talaeth Wisconsin.

Mae yn y Dalaeth eang, ffrwythlon, ac iachus hon lawer o filoedd o erwau o diroedd amaethyddol, coediog a mwnawl, gan Lywodraeth yr Unol Dalaethau, a ellir eu prynu am $1.25 yr erw, neu am *ddim*, trwy sefydlu arnynt a'u diwyllio, dan "Gyfraith Cartref," (*the Homestead Act*). Ceir Swyddfäau y Llywodraeth yn y lleoedd canlynol :—Menasha, Stevens' Point, La Crosse, Eau Claire, Falls y St. Croix, a Bayfield.

TIROEDD RHAD Y DALAETH.

Derbyniodd Llywodraeth y Dalaeth, gan y Llywodraeth Gyffredinol, filoedd o erwau o dir rhagorol at gynal ysgolion cyffredin, ysgolion amaethyddol, ysgolion athrawon, a phrif-ysgol, ac at ddyhysbyddu corsydd. Gellir prynu y tiroedd hyny gan yr Anrhydeddus Llewelyn Breese, Ysgrifenydd y Dalaeth, yn Madison; neu gan Ddirprwywr Bwrdd Ymfudiad (The Commissioner of the Board of Emigration), yn Milwaukee.

DYMA RESTR O DIROEDD Y DALAETH:

Siroedd.	Erwau.	Siroedd.	Erwau.
Ashland	166,000*	Kewaune	21,000
Bayfield	26,000	Manitowoc	12,000
Burnett	73,000*	Marathon	700,000
Barron	22,000*	Pierce	2,000
Brown	6,000	Polk	90,000*
Buffaloo	10,000	Pepin	2,000
Calumet	6,000	Sheboygan	5,000
Chippewa	240,000*	Shawano	100,000
Clark	60,000*	Sauk	1,500
Crawford	3,000	St. Croix	3,000*
Door	58,000*	Waupaca	20,000
Douglas	112,000*	Winnebago	5,000
Juneau	130,000		

* Mae tiroedd rhad y Llywodracth Gyffredinol i'w cael yn y siroedd yma.

Yn ol y cyfrif uchod mae gan Dalaeth Wisconsin yn agos i ddwy filiwn o erwau o diroedd da ar werth; a gellir eu prynu am o haner dolar (50 cents) i ddau ddolar a haner ($2.50) yr erw. Mae y rhan fwyaf o honynt yn siroedd gogleddol a gorllewinol y Dalaeth, lle mae llawer o weirdiroedd (*prairies*) rhagorol; a chyflawnder o'r coedydd mwyaf gwerthfawr, sef ffawydd o'r fath oreu, derw, on, hicori, maple, elm, cherry, walnut, hemloc, cedrwydd, spruce, fir, butternut, basswood, &c. Tal y coed yn aml ddwbl gwerth eu tori a'u clirio. Mae prinder mawr am goedydd yn Iowa, Missouri, Illinois, Kansas, Nebraska, &c.; ond

Mae Cyflawnder o'r Coedydd Goreu yn Wisconsin,

Digon i droi allan swm anferthol o *lumber* at adeiladu, ac er cyflenwi angen y Gorllewin am oesau lawer.

Perthyna i'r tiroedd hyn beth tir sal iawn, llawer o dir gweddol, a llawer iawn o'r tir goreu: mae ei bris yn isel, a'i deitl yn berffaith dda.

Mae ynddo hefyd lawer o fwnau haiarn, copr, plwm, &c. Rhed drwyddo hefyd lawer o afonydd grisialaidd. Gallai miloedd o deuluoedd gael cartrefi dedwyddol arno.

Gwel Hanes Wisconsin yn Dosran B. o'r llyfr hwn, Pen. IV. Hefyd, darllen yr Ystadegau gwerthfawr o adnoddau, cynnyrchion, a phoblogaeth Talaeth Wisconsin, a gyhoeddwyd yn Madison, Wis., yn Mai, 1870, ac a gyfleithwyd gan y Cymro dysgedig John T. Jones, Ysw., dan nawdd Bwrdd Ymfudiad (Board of Emigration), sef y personau anrhydeddus canlynol:

Lucius Fairchild, Llywodraethwr. — J. A. Beecher.
Llewelyn Breese, Cofiadur y Dalaeth. — Hugh W. Jones.
K. J. Fleischer. — J. W. Carney.
J. B. Eugene. — M. A. Fulton.

GORUCHWYLWYR A THAI CYFRIFOL
Yn New York, a Liverpool, &c.

CADWALADR RICHARDS, YSW., 70 SOUTH 6th STREET, BROOKLYN, N. Y.

Mae y Cymro cenedlgarol a pharchus hwn yn frodor o Dolgellau, Meirionydd, G. C. Ganwyd ef yno ar ddydd Nadolig 1810. Mab ydyw i Humphrey Richards, a Jane ei wraig. Cafodd ei fedyddio gan y Parch. David Richards, pan yn 15 mlwydd oed. Ymfudodd i New York, America, yn 1830. Priododd a Miss Sarah Richards yn 1831. Mae yn aelod parchus gyda y Bedyddwyr. Bu yn Oruchwyliwr dros y Commissioners of Emigration am 8 mlynedd. Wedi hyny bu yn Oruchwyliwr ac yn cadw ty i ymfudwyr am dros 15 mlynedd. Bu yn hyfforddwr, yn nodd wr, ac yn gymwynaswr i filoedd o Gymry; a bu ei briod hoff yn wasanaethgar a charedig iddynt hefyd. Y ty rhagorol a chyfleus olaf a gadwodd oedd y Temperance Hall, No. 403 Greenwich Street, New York. Ond yn ddiweddar rhoddodd y ty hwnw i fyny i'w olynydd parchus Mr. John W. Jones. (Gwel ei hanes.) Mae Mr. Richards yn awr yn byw yn No. 70 South 6th St., Williamsburgh, Brooklyn, N. Y., ond y mae yn PARHAU yn ei swydd fel Goruchwyliwr Ymfudol i ddau gwmni anrhydeddus yr agerddlongau rhagorol, sef y Guion Line a'r Inman Line, ac i gwmni y prif reilffyrdd sydd yn rhedeg o New York i'r Gorllewin a'r De. (Gwel eu hanes.) Gellir gweled Mr. Richards bob dydd yn eu swyddfaau yn No. 29 neu 15 Broadway, yn agos i Castle Garden, New York; ac yn y Temperance Hall, No. 403 Greenwich Street, N. Y. Mae yn deilwng o ymddiried a diolchgarwch ei genedl. Ymrwyma i dalu am fwyd am ddiwrnod, ac am lety am noswaith, i bawb y bydd wedi talu eu cludiad o'r Hen Wlad i'r wlad hon. Bydd Mr. John W. Jones yn eu cyfarfod yn y Castle Garden, ac yn eu harwain i'w dy ymfudol mawr a chyfleus, sef y Temperance Hall, No. 403 Greenwich St., New York, lle y cant bob ymgeledd reidiol, a chyfarwyddiadau i fyned gyda'r reilffyrdd i ben eu taith. Rhodda y gweinidogion canlynol gymeradwyaeth i Mr. Richards fel Goruchwyliwr y gall y genedl roddi yr ymddiried mwyaf ynddo:

Wm. Roberts, D. D., Pennsylvania.	David Price, Iowa.
Howell Powell, New York.	Morris Roberts, Remsen.
J. Edred Jones, Utica.	R. Everett, D. D., Steuben, N. Y.
J. W. James, Pittston.	R. L. Herbert, Vermont.
Alfred Harries, New York.	H. Humphreys, St. Louis.
R. D. Thomas, Pennsylvania.	Lewis Meredith, Illinois.

TEMPERANCE HALL, 403 GREENWICH ST., NEW YORK.

Dymuna JOHN W. JONES (brawd Dafydd Morganwg, Cymru) hysbysu ei gydgenedl yn y ddwy wlad, ei fod wedi cymeryd y ty enwog a chyfleus uchod, oddiar law y byd-hysbys CADWALADR RICHARDS; a'i fod yn benderfynol i roddi i bawb a roddant eu hunain i'w ofal, ar eu glaniad yn y wlad hon, neu ar eu dychweliad i'r Hen Wlad, neu ar eu ffordd i unrhyw fan o'r Unol Dalaethau, gartref cysurus, bwyd blasus ac iachus, a llety glan a chlyd, a'r oll am y prisiau iselaf. Cyfarfyddaf a'r ymfudwyr yn CASTLE GARDEN, arweiniaf hwynt i No. 403 Greenwich Street, N. Y., a rhoddaf iddynt bob hyfforddiadau rheidiol i fyned gyda y reilffyrdd goreu i ben eu taith.

Mae y gweinidogion parchus isod yn cymeradwyo y Ty uchod fel lle parchus a chyfleus i deithwyr ac ymfudwyr a'i berchenogion fel pobl onest a charedig y gellir ymddiried ynddynt: Fred. Evans (B.), New York; M. A. Ellis (T. C.), Hyde Park, Pa.; J. P. Harries (B.), Cattaraugus, N. Y.; Wm. Roberts, D. D., Bellevue, Pa.; John T. Davies, Ysw., New York.

Yr wyf finau yn eich sicrhau fod y TEMPERANCE HALL yn dy da a chyfleus i ymfudwyr; a'i berchenogion yn bobl barchus, gonest, a charedig. Mae y ty

yn ddigon ehelaeth, fel y gall Mr. Jones wneyd lle cyfleus i 80 neu 100 o bersonau, pan fyddo angen am hyny. Mae y ty yn sefyll yn agos at y manau lle mae yr agerddiongau a'r reilffyrdd yn cychwyn. Mae gan Mr. C. Richards bob ymddiried yn Mr. Jones, a bydd yno yn aml yn ei gynorthwyo.—I. G.

SYLWCH.—Mae amrai o Dai ymfudol ereill yn cael eu cadw gan Gymry yn ninas New York, ond nid wyf yn ddigon hysbys o honynt i'w cymeradwyo yma. Ac y mae Tai Ymfudol hefyd yn cael eu cadw gan Gymry yn Philadelphia, ac Utica, a bron yn mhob tref boblog yn y Sefydliadau Cymreig, neu yn agos atynt. Ond y maent yn rhy luosog i mi i gyhoeddi rhestr o honynt yma. New York yw y lle mwyaf pwysig, a'r lle mwyaf peryglus hefyd i ymfudwyr. Os cant le cysurus am bris rhesymol yno, ac os gallant fyned oddiyno heb eu twyllo a'u hyspeilio, dylent fod yn ddiolchgar. Nid raid iddynt ofni hyny yn y TEMPERANCE HALL, lle bydd pawb yn sobr a charedig.

LIVERPOOL.

Mae Liverpool hefyd yn lle peryglus i Ymfudwyr Cymreig, ac y mae o bwys iddynt gael Goruchwyliwr Ymfudol gonest a chyfrifol yno, gyda thy da a chyfleus i letya. Ni bum yno er ys llawer o flyneddau, am hyny nid wyf yn gwybod dim yn bersonol am y Goruchwylwyr a'r Tai a nodir isod. Ond dywed Mr. Cadwaladr Richards fod cymeradwyaeth uchel yn cael ei rhoddi gan bapyrau a gweinidogion Cymru i Mr. N. M. JONES (Cymro Gwyllt), fel Goruchwyliwr Ymfudol medrus, cyfrifol a charedig; ac i'w dy fel llety cysurus i ymfudwyr.

THE AMERICAN EAGLE, GAN N. M. JONES, (Cymro Gwyllt), 34 UNION St., LIVERPOOL.

"Telir pob sylw i gysur a dedwyddwch yr ymfudwr ar daith yn y Ty ucnod. Llety glan, gydag ymborth blasus, am bris rhesymol. Ceiff ymfudwr o'r Hen Wlad bob nodded ac amddiffyn tra yn Liverpool; a gosodir y Cymry gyda'u gilydd bob amser yn y llong, gan nad i ba linell bynag y perthynant. Cynnorthwyir y Cymro Gwyllt yn y fasnach ymfudol gan James Rees, brodor o Ferthyr Tydfil. Mae genym *dy preifat* eang a chyfleus, gyda'r dafarn."

Gwelais hefyd gymeradwyaeth gweinidogion yr efengyl, o wahanol enwadau crefyddol, i'r personau a'r Tai Ymfudol isod, yn Liverpool:

LAMB & EDWARDS, 41 UNION St., LIVERPOOL.

RICHARDS & LEWIS, 35 UNION St., LIVERPOOL.

ELIAS J. JONES, 8 and 14 GALTON St., LIVERPOOL.

MRS. M. JAMES, 19 UNION St., LIVERPOOL.

Mae llawer iawn o'r gweinidogion Cymreig mwyaf cyfrifol a pharchus wedi bod yn lletya yn nhy Mr. Lamb, 41 Union Street; ac yn nhy Elias J. Jones, 8 and 14 Galton Street. Cofiwch fod "Ty preifat eang a chyfleus," gyda'r dafarn, gan Mr. N. M. Jones, 34 Union Street; ac mai "Nid tafarn yw Cartref yr Ymfudwyr," gan Mr. Elias J. Jones, 8 and 14 Galton Street, Liverpool. Ceir llety cysurus am bris rhesymol, yn mhob un o honynt. Dewised pob un y Goruchwyliwr a'r Ty a farno oreu. Y mae y fath dai yn rheidiol, ac yn dra gwerthfawr i ymfudwyr, yn nhref fawr a pheryglus Liverpool. Mae y cadarnaf a'r doethaf o ddynion mewn angen am nawdd a chyfarwyddyd yno, yn gystal ag yn New York, a dinasoedd mawrion ereill.

LLYFRAU, &c.

1. Y Drych.—Papyr Newydd wythnosol, gwerthfawr a chenedlaethol. Pris $2.50 o flaen-dâl blyneddol. Cyhoeddir gan J. Mather Jones, Ysw., yn Utica, Oneida Co., N. Y. J. C. Roberts, Ysw., Trefnydd Cyffredinol. T. J. Griffiths, Argraffydd, Exchange Buildings, Utica, N. Y.

2. Baner America.—Papyr Newydd wythnosol, rhagorol, a chenedlaethol. Pris $2 o rag-dâl blyneddol. Cyhoeddir gan Bwyllgor, yn Scranton, Luzerne Co., Pa. Golygydd, T. B. Morris, Ysw. Trefnydd Cyffredinol, W. S. Jones, Ysw. Box 174, P. O.

3. Y Cyfaill.—Cyhoeddiad Misol gwerthfawr y Trefnyddion Calfinaidd. Golygwyr, Parch. Morgan A. Ellis, Hyde Park, a'r Parch. Wm. Roberts, D. D., Bellevue, Pa.

4. Y Cenhadwr.—Cyhoeddiad Misol yr Annibynwyr. Cynnwysfawr a chwaethus. Golygydd a chyhoeddwr, y Parch. Robt. Everett, D. D., Steuben, Remsen P. O., Oneida Co., N. Y.

5. Y Seren Orllewinol.—Cyhoeddiad Misol y Bedyddwyr. Nid ymddangosodd y "*Seren*" hon, na'r "*Wasg*" ychwaith, er ys llawer o fisoedd. Ond bwriadant gael cyhoeddiad teilwng o'r enwad yn fuan. R. Edwards, Pottsville, Pa.

6. Yr Ysgol.—Cyhoeddiad Misol i Blant ac Ieuenctyd Cymry America. Pris $1 o rag-dal blynyddol. Coethedig, trefnus, ac arluniol. Cyhoeddwyd ac argraffwyd gan Hugh J. Hughes, Ysw., N. Y. Bu farw Mr. H., ac ni ddaeth yr "Ysgol" allan yn ddiweddar; ond y mae Mri. Wm. Ap Madoc a T. Solomon Griffiths, Utica, N. Y., am ei ddwyn allan dan yr enw "Blodau yr Oes a'r Ysgol." T. J. Griffiths, Argraffydd.

7. Yr Ymwelydd.—Misolyn bychan ar ddull newyddiadur. Cynnwysa erthyglau byrion, a hysbysiadau. Gol., Henry M. Edwards, Hyde Park, Pa.

8. Y Negesydd.—Misolyn tebyg i'r "Ymwelydd." Cyhoeddir gan R. T. Daniels, Ysw., Brownstown, Ormsby P. O., ger Pittsburgh, Pa.

9. Gemau Llwyfo.—Pris $1. Cynnwysa ddetholion o brif gyfansoddiadau barddonol yr awenydd a'r cerddor enwog Llew Llwyfo. Argraffwyd gan T. J. Griffiths, Utica, N. Y.

10. Hanes y Gwrthryfel Mawr.—Gan T. B. Morris, a J. W. Jones, Gol. y *Drych*. Daw allan yn rhanau a chyfrolau. Mae y Gyfrol I., pris $4, allan o'r wasg. Cynnwysfawr a gwerthfawr i bob Cymro a Chymraes. Argreffir gan T. J. Griffiths Utica, N. Y.

11. Y LLYFGELL GRISTIONOGOL.—Cynnwysedig o weithiau Hen a Diweddar yr awdwyr mwyaf crefyddol. Daw allan yn rhifynau o wahanol brisiau. Rhif. I. "Ffordd Anffaeledig i Foddlonrwydd." Pris 35 cents. Cyhoeddwr, Parch. Thomas T. Evans, Holland Patent, N. Y. Argraffydd, Evan E. Roberts, Ysw., Utica, N. Y.

12. CYFANSODDIADAU CERDDOROL Joseph Parry, Ysw., Pencerdd America. Pris 75 cents. Gwerthfawr, cysegredig, &c. Goruchwyliwr, Mr. Gomer Thomas, Danville, Pa.

13. COLOFN Y GWIRIONEDD.—Yn cynnwys dros Dri-ugain o Erthyglau Gwreiddiol, ar Natur, Dysgyblaeth, Swyddau, Annibyniaeth, &c., yr *Eglwysi Cristionogol*, gan R. D. Thomas, (*Iorthryn Gwynedd*). Pris $1.50 a $1.75, a $2, mewn gwahanol rwymiadau heirdd. Gwerthwyd dros ddwy fil o honynt eisoes.

14. Y GYFROL I. o "HANES CYMRY AMERICA," &c., gan *Iorthryn Gwynedd.* Pris $2, a $2.50, a $3, mewn gwahanol rwymiadau heirdd.

15. CYFROL II. o "HANES CYMRY AMERICA," &c., gan R. D. Thomas, (Iorthryn Gwynedd.) Cynnwysa Hanes Gweinidogion, Pregethwyr, Llenorion, Beirdd, Cerddorion, Golygyddion, Gwleidwyr, Meddygon, Cyfreithwyr, Enwogion, &c., Cymreig America; gyda Phigion o Weithiau y Beirdd, Hanes ein Llenyddiaeth, yr Eisteddfodau, &c.; Nodiadau Beirniadol; a rhai Darluniau. Pris $2, a $2.50, a $3, mewn gwahanol rwymiadau heirdd. Cyhoeddir mor fuan ag y gellir, os ceir digon o gefnogaeth a rhagdalion prydlon.

16. Y BEIBL CYMRAEG A SAESONAEG, (*The Welsh and English Bible.*) Mae y Beibl Dwy-Ieithawg a Darluniadol hwn yn sicr o fod yn drysor gwerthfawr i Gymry America, am fod y ddwy iaith yn cael eu harferu mor gyffredin yn ein teuluoedd, ein hysgolion Sabbothol. ac yn ein pwlpudau. Daw allan yn rhanau. Mae arnynt eisiau dosparthwyr cyfrifol yn mhob sefydliad Cymreig. Anfonwch at A. W. Gittins, Esq., office of the London Printing and Publishing Company, No. 17 Park Place, New York.

SYLWCH.—Gellir cael pob math o'r llyfrau Cymreig a gyhoeddwyd yn Nghymru, ac yn America, trwy anfon at y gwahanol argraffwyr a'r cyhoeddwyr yn y wlad hon; ac at y dosparthwyr canlynol:—A. O. Jones, Box 536 Columbus, Ohio; Parch. Wm. Hughes, (T. C.) Racine, Wis.; Thos. T. Jones, Mahanoy City, Pa., ac ereill a hysbysir eto.

